

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

REFİK HALİD KARAY

Memleket Yazıları -5-

Pek İyi
Hatırlarım

REFİK HALİD KARAY

Memleket Yazıları -5-

Pek İyi Hatırlarım

Pek İyi Hatırlarım / Refik Halid Karay

© 2014, İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ

Yayıncı ve Matbaa Sertifika No: 10614

Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince İnkılâp Kitabevi'ne aittir. Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının izni alınmaksızın, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Editör Ahmet Bozkurt

Düzeltili Burcu Bilir

Kapak uygulama Seda Kaplan

Dizgi Alen Taşçıoğlu

Sayfa tasarımı Yasemin Çatal

ISBN: 978-975-10-3471-7

14 15 16 17 18 9 8 7 6 5 4 3 2 1

İstanbul, 2014

Baskı ve Cilt

İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ

Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8

34196 Yenibosna – İstanbul

Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

İNKILÂP Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ

Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8

34196 Yenibosna – İstanbul

Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

Faks : (0212) 496 11 12

posta@inkilap.com

www.inkilap.com

REFİK HALİD KARAY

Memleket Yazıları -5-

Pek İyi Hatırlarım

Hazırlayan
Tuncay Birkan

Refik Halid Karay

1888 yılında Beylerbeyi'nde Serveznedar Mehmed Halid'in oğlu olarak doğan Refik Halid'in anne tarafı Kırım Giraylarına dayanmaktadır; baba tarafı ise 18. yüzyıl sonlarında bir kolu Mudurnu'dan İstanbul'a göçen Karakayış ailesindendir. Galatasaray Sultanisi ve Mekteb-i Hukuk'ta okuyan yazar, Meşrutiyet sıralarında gazeteciliğe başlamıştır. Kısa sürede hiciv yazılarıyla üne kavuşmuş, "Fecri Âti" edebiyat topluluğunun kurucularından olmuştur. "Kirpi" adıyla yazdığı taşlamaları ve siyasal yazıları sonucu İttihat Terakki hükümetince Anadolu'nun çeşitli illerinde beş yıl sürgüne gönderilmiş, ancak I. Dünya Savaşı'nın son yılı İstanbul'a dönebilmiştir. Dönüşünde Robert Kolej'de öğretmenlik, *Sabah* gazetesi başyazarlığı, iki kez Posta-Telgraf Genel Müdürlüğü yapan Refik Halid, bu süreçte *Aydede* mizah dergisini çıkarmıştır.

Siyasal yazıları ve görüşleri nedeniyle memleketten ayrılmak zorunda kalan yazar, Halep'e yerleşerek yayımladığı *Vahdet* gazetesindeki yazıları ve çalışmalarıyla Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasına katkıda bulunmuştur. 1938'de yurda dönen Refik Halid, dergi ve gazetelerde günlük yazılar yazmış ve 20 kadar roman kaleme almıştır.

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan zaman dilimini, güçlü gözlem yeteneği ve dilinin zenginliğiyle farklı türlerdeki eserlerine taşıyan Refik Halid, *Memleket Hikâyeleri*'nde Anadolu gerçeğini; *Gurbet Hikâyeleri* ve *Sürgün* gibi eserlerinde, derin memleket hasretini edebiyatla buluşturmuştur. Yazarın, *Ago Paşa'nın Hatıratı*, *Kirpinin Dedikleri* gibi mizah eserlerinde; *Bir Avuç Saçma*, *Makyajlı Kadın* gibi kroniklerinde; *Minelbab İlelmihrab* ve *Bir Ömür Boyunca* adlı hatıratlarında, çok yönlü ve renkli anlatımı, sosyal-siyasal ortamın resimlendirilmesini sağlar. *Anahtar*, *Nilgün*, *İki Cisimli Kadın*, *2000 Yılın Sevgili*, *Bugünün Saraylısı* gibi romanlarında ise sürükleyici kurgular içinde tasvir yeteneğiyle yaratıcılığını birleştirerek, genel olarak bireysel ilişkileri ve özel olarak da kadın-erkek ilişkilerini mekân-zaman boyutlarında derinlemesine ele alır, romanların geçtiği dönem ve mekânlara ait ince detaylara yer vererek anlatımını zenginleştirir.

18.7.1965 tarihinde İstanbul'da ölen yazar Refik Halid, muhalif kaleminin keskinliği, temiz İstanbul Türkçesi, renkli anlatımı, tasvir gücü ve yaratıcılığıyla, Türk edebiyatının en güçlü isimlerinden biridir.

Memleket Yazıları serisini oluşturan yazıların izini
sürerek, uzun ve yorucu bir yolculuk sonucu bu örnek
projenin hayata geçirilmesini sağlayan
Tuncay Birkan'a değerli ve titiz
alışmaları için Karay Ailesi olarak
gönülden teşekkür ederiz.

İçindekiler

Memleket Yazıları 1938-1965	17

Önsöz

İstanbul Türkçesiyle Yazılmış En İncelikli Romanların ve Öykülerin Yazarı: Refik Halid Karay – Erol Üyepazarcı.....	19

Panoramik

Unutmak Lâzım.....	53
Yerinde Yeller Esen Evler	56
Hamam ve Banyo Hâtıraları	63
Görünür Görünmez Kazalar	66
“Sözde” Olmayanını Deneyelim.....	73
Çoğunu Gören Nesil.....	79
Ay'a Seyahat Edeceklere	
Allah Selâmet Versin	84
Yılbaşı Gecesi Neredesiniz?.....	86
Eski ve Yeni Yılbaşı Geceleri.....	91

Kapalıçarşı'dan Hatıralar	95
Altın Akçenin Hatırlattıkları	100
Vaktile Şaştığımız İş: Bankacılık	107
Harplerden Ufak Hatıralar	112
Eyüplü Halid ile Ben.....	117
Bir Yanlıştan Çıkan Derme Çatma Bir Sohbet.....	119
Bir Ömür Boyunca İçin	
Yeni Tanin' le Söyleşi	127

Çocukluk (II. Abdülhamid Dönemi)

Ne Hoştu, Ne Tuhaftı... ..	133
“Dün” Beyden Bay “Bugüne” Birinci Mektup.....	139
Naima ve Raşid Tarihlerini	
Okumağa Dadandığım Tarih.....	143
Çocukluğumun Kitapları	145
Çocukluğumun Vapurları	152
Çocukluğumun Yemişli Bahçeleri	157
Ferah Caddelerde Dolaşan	
Çocuk Arabalarının Mânası	164
O Sahilde Ne Mekân Ne Mekin;	
Hiçbir Şey Yoktu.....	166
Eskiden Kuş Uçmaz,	
Kervan Göçmez Olan Yerler.....	168

Geçmişte Yaz Hayatı	170
Eski Zamanlarda Yaz Mevsimi Kumaşları	176
Eski Zamanda Kış Korkusu	178
Eski Kışlarda Ev Hizmeti	183
İstibdat Kışlarından Hatıralar	189
Eski Zamanın Kış Kıyafeti	
Gözümün Önünde	194
Muşamba Fenerlerin Islak Sokaklarda	
Akislerini Seyrederken	196
50 Yıl Evvelki Ramazan	198
İftar ve Sahur Yemekleri	203
Şeker Bayramı ile Kurban Bayramı	
Arasında Mukayese	209
Şeker Bayramı Arefesinde Un Kurabiyesi	213
Şeker Bayramı, Vaktiyle Bir Mendil Bayramı idi	215
Eski Bayramlar: Mendil Bayramı	217
Eski Bayramlarda Mendil	221
Çocukluğumun Bayram Sesleri	223
Eski ve Yeni Bayramlarda Çocuk	225
Dünkü Bayram Sahnelerinden	227
Bir Esed Ağa'mız Vardı	234
Unutulan Bayram Âdetleri	237
Mekke ve Medine'deki "Delil"lerimiz	243

“Delil”ler ve Hediyeleri	249
Birkaç Hâtıra, Birkaç Söz	253
Hac Yolunda Kolera.....	260
İçlerine Renk Renk Sular	
Doldurulmuş Şişeler Satarlardı.....	267
Parti Mücadelelerine Farkına Varmadan	
Çocukken Başlamıştık.....	269
Merkezefendi – Sümbülefendi.....	271
Bu Eskiden de Böyle idi.....	276
“Türbe-i Halid”de Namaz ve	
Türbedar Odasında İftar.....	278
Göklerin Açılıp, Nurlar Yağdığı Bir Gece.....	280
Lâleli Camii Mahzenine	
Çocuk İken Taş Atar, Eğlenirdik.....	282
Lâstik ve Plâstik Bahsinde Hatıralar.....	284
Billûr Parçasında Gördüklerim	290
Köpük ve Çocuk.....	295
Kral Alfons.....	298
“Leblebi”nin Lehinde, Aleyhinde.....	300
Körük Peşinde Dolaşırken	302
Yangın Yılgınlığı.....	304
Nüfus Kaybına da Sebep	
Olan Cinayetler	311

Gördüğüm İlk Pehlivan Güreşi.....	313
Ev Plânı – Sulh Plânı	317
Atlı Arabaların “İskemle”si	
“Ehliyet” İşini Görürdü.....	319
Banknot Üzerine Hâtıralar	321
Geçmişte “Maaş” Bahsi	328
İstibdat Devri Garabetlerinden	333
Düinkü Yalova ve Devlet.....	337
Nezle ve Enfiye.....	343
Verem Hakkında Eski Zaman Notları	349
Kırk Yıl Aynı Okulda, Aynı Sınıfta,	
Aynı İskemlede	351
Sabahları Beş Ders	353
Hayat Bitip Tükenmez Bir İmtihan	
Devri Değil midir?	355
“Pilâv Günü”nün Hatırlattığı	
Bir Serkeşlik	357
Deme: Kış, Yaz.....	359
Bizim Mekteb-i-Sultanî Bir Batında	
Kimleri Yetiştirdi?	366
Eskiden Talebe Gıdasına	
Hiç Ehemmiyet Verilmezdi.....	374
Pilâv Günü Münasebetile Yine “Mektebi Sultanî”	376

Galatasaray Lisesi'ndeki Ramazanlar ve Kandiller	382
Top ve Baş	384
Spor Tarihimizden Bazı Anışlar	387
Talebe Kontenjanı Meselesi	
Üzerine Bir Hikâye	389
Bir Sanat Mektebinin Uyandırdığı Hatıralar	391
Üstadın Beğendiği Burun	393
“Köprü”den Acıklı ve Acayip Bir Hâtıra	400

Gençlik (Meşrutiyet Dönemi)

Manş Kanalı Üstünden	405
Pasaportsuz ve Dövizsiz Yolculuk	407
Kraliçe Rübâb Dinliyordu	410
Bombalanan Şehirden Dünkü Eğlenceli Hatıra	417
İhtiyarlık Ne Zaman Başlar?	423
Gençlikte Ahlâk Buhranı	427
Beyoğlu Hastalığı	429
Gençliğin Dönüm Noktası Üzerinde	
Bazı Hâtıralar	436
Bildiğimiz Zamanın Erkek Süsleri	438
Paltolar Hakkında Hâtıralar	443
Unutulmaz Hâtıralar	450
Yağmurun Hatırlattığı	454

Tepebaşı'ndan Hâtıralar	456
“Sâlise” Rütbesi Aldığım Zaman	463
Minder ve Koltuk	470
Bir Sadrazam Konağına Sığın	
İmparatorluk Maliye Nezareti	475
Yaşı Benzemesin	477
Bed Sesler	479
Altın Para Zamanında	
Pahalılık Yok muydu?	480
Soğuk Bir Hâtıra	485
İpten Kurtulmuş Bir Adamın Hikâyesi	487
Pek İyi Hatırlarım	489
Elli Yıl Önce Bugünlerde	497
Elemimizi Ancak Mesullerin Ceza	
Görmeleri Hafifletecektir	499
Şöhret Nedir? Kadın Şapkası Modası!	501
Zihniyet Sahasında Umran	506
Yıkılmış Binalardan Tatlı ve	
Acı Hâtıralar	508
Mart Ayının Hatırlattığı	510
Son Sıcakların Düşündürdüğü	
Bazı Vak'alar	516
Babîâli Baskını	518

İlk Sürgün (1913-1918)

Gençliğimde Politika ve Yatak.....	523
Ser Yatağı!... Topla Yatağı!.....	529
Bazı Eşya Var ki.....	535
Birinci Dünya Harbi'ni	
Düşündüğümüz Şu Sıralarda.....	537
Köpeğim Floş'un Cerrahiliği.....	539
Sinop Hatıralarından: İneğe,	
Öküze ve Buzağıya Dair.....	545
Yıldırım, Keçi ve Tilki.....	549
Külâh ve Miğfer.....	551
Yerleşmeyen Yerleştiremez!	553
Çıra Devri	555
Eski Bir Hâtıradan Yeni Bir Vak'aya	556

Mütareke Dönemi

Geçen Harbde Bugünler	561
Hayırsız Servetler.....	568
Solmuş Hâtıralar: Kadınları Korurum.....	570

İkinci Sürgün (1922-1938)

Yaşlının Derdi	577
Arapça Değil mi?	580

Vatan Gibi, Vatan İçin.....	585
“Unutamadıkları”	587

Sürgünden Sonra

<i>Nilgün</i> ’ü İlham Eden Prenses Kimdir?.....	591
Yayımlanmış Hatıra Yazıları.....	597
Dizin	601

Memleket Yazıları 1938-1965

Edebiyat tarihi kitaplarında ve üzerine yapılan çalışmaların çoğunda Refik Halid Karay'la ilgili değerlendirmeler genellikle yazarlık kariyerinin ilk dönemi diyebileceğimiz 1908-1922 arasına yoğunlaşır. İkinci sürgünlük döneminde (1922-1938) Halep'te çıkan iki gazeteye yazdığı çok sayıda yazıya ulaşılabilmiş değildir; bu yazıların sadece *Bir Avuç Saçma* ve *Bir Yudum Su* kitaplarında toplanmış küçük bir kısmına ulaşılabilirdi için bu dönem halen araştırmacıların ciddi ilgisine muhtaç durumdadır.

Refik Halid'in yazarlık ve gazetecilik hayatının son ve en uzun dönemi, yani 1938 yılının Temmuz ayında yürürlüğe giren af kanunu sayesinde memlekete dönmesiyle başlayan dönem ise esasen romanları üzerinden değerlendirilir. "Muharrirlik" kimliğinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan gazeteci ve fıkraçı yanı büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Halbuki Refik Halid geçimini sadece kalemle kazandığından, 1965'de ölene kadar *Tan*, *Akşam*, *Yeni İstanbul*, *Zafer* gibi dönemin en çok ses getiren gazete ve dergilerinde sayısız yazısı yayımlanmıştır. 1940'ların ilk yıllarında kitaplarına girme şansı bulmuş bazı yazılar hariç bunların çok büyük bir kısmı okurlarla buluşamamıştır.

Bu yüzden de Türkiye tarihinin bu belki de en hareketli döneminde memleketin geçirdiği siyasi, kültürel, kentsel dönüşümler konusunda Refik Halid'in neler düşündüğü, Osmanlı geçmişini nasıl değerlendirdiği ve hatırladığı, tek parti iktidarı sırasında ve demokrasinin tesis edilmeye çalışıldığı yıllarda memleket gündemine nasıl baktığı belirsiz kalmıştı.

Halen tam da bu konular üzerine bir kitap çalışmasını sürdüren Tuncay Birkan'ın editörlüğünde hazırladığımız **Memleket Yazıları 1938-1965** dizisinde işte bu boşluğu doldurmayı amaçlıyoruz. 18 kitap olarak planlanan bu dizide Refik Halid Karay'ın bu dönemdeki yazılarından İstanbul, Edebiyat, Hatıra, Tarih, Dil, Yemek, Doğa, Mizah, İç ve Dış Siyaset, Sanat gibi temalar etrafında yapılacak kapsamlı seçkiler ve ikisi gezi kitabı olmak üzere üç tefrikası yayımlanacak. Yayın tamamlandığında, *Memleket Hikâyeleri*'nin unutulmaz yazarının artık "Memleket Yazıları" ile de anılmaya başlayacağını umuyoruz.

Bu dizide yayımlanacak bütün kitaplarda Refik Halid'in kendi imlası büyük ölçüde korunacak, sadece günümüz okurlarının takip zorluğu çekmemeleri için özel isimlere gelen ekler kesme işaretiyle ayrılacak, bazı özel isimlerin imlası günümüze uyarlanacak, Refik Halid öyle yazmadığı halde uzun zamandır bitişik yazılan bazı kelimeler birleştirilecek ("hiçbir", "birkaç", "birdenbire", "basmakalıp" gibi) ve Osmanlıcadan miras alınan, vurguları parantez içine alarak yapma uygulamasının yerine italik veya tırnak içinde yazma seçeneği kullanılacaktır: Örneğin "(Akşam) gazetesi" yerine "*Akşam* gazetesi"; "(Hakk-ı Sükut) hikâyesi" yerine "Hakk-ı Sükut" hikâyesi.

Önsöz

İSTANBUL TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ EN İNCELİKLİ ROMANLARIN ve ÖYKÜLERİN YAZARI: REFİK HALİD KARAY¹

Erol Üyepazarcı

Refik Halid Karay (1888-1965), Maliye Nezareti Serveznedarı Halid Bey'in oğludur. Babası dönemin devlet hiyerarşisinde en üst rütbe olan vezirlikten önceki aşamada yani bâlâ rütbesinde bir zattır, aynı zamanda Osmanlı Bankası'nda hükümet temsilcisidir. Maaşı ailesini geçindirmeye fazlasıyla yeterlidir; büyük oğlu Hakkı Halid'i Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde okutmaktadır. Bu bakımdan yazarımızın çocukluğu çok rahat geçmiştir; kışları önce Sultanahmet'te sonraki civar semtlerdeki konaklarında, yazları Erenköy'deki köşklerinde oturmaktadırlar. Refik Halid ilk tahsilini kışları Vezneciler'deki çağına göre modern bir okul olan Şemsü'l

¹ Yazarın hazırlamakta olduğu *Unutulanlar, Hiç Bilinmeyenler ve de Bilinmek İstemeyenler. Türkiye'de Popüler Romanın Öyküsü. 1870-1980* adlı kitabından alıntılanmıştır.

Maarif Mektebi'nde, yazın Göztepe'deki Taş Mektep'te tamamlamış; 1900'de Galatasaray Lisesi'ne o zamanki adıyla Mekteb-i Sultani'ye gitmeye başlamıştır. Beraber olduğu arkadaşları arasında Ahmet Haşim, Abdülhak Şinasi Hisar, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve II. Meşrutiyet sonrasında dağdağalı günlerinde öldürülecek gazeteci Ahmet Samim de vardır. Refik Halid'in pek parlak bir öğrenci olduğu söylenemez. Bir suç işlemesi üzerine Fransızca hocası Mösyö Dubois ve ikinci Müdür Mösyö Feuillet kendisine ağır cezalar verirler; okuldan kaçıp ailesine artık okula gitmeyeceğini söyler. Babasının teşebbüsü ve okul müdürü Osmanlı'nın son vak'anüvisi Abdurrahman Şeref Bey'in iltimasıyla ceza affedilir ama yazarımız okulundan soğumuştur. Dışarıdan imtihan vererek Darülfünun'un Hukuk Fakültesi'ne girer. Bu arada o günlerde âdet olduğu üzere Maliye Vekaleti'nde de çalışmaya başlar. İki sene sonra II. Meşrutiyet ilan edilince görevinden ve okuldan ayrılıp kendini "meydan-ı siyaset ve matbuat"a atar.

Tercüman-ı Ahvâl ve günlük çıkmaya başlayan *Serveti Fünun*'da yazıları çıkmaya başlar ve beğenilir. Bu beğeni ile babasından para alıp *Son Havadis* adlı bir gazete çıkarma macerasına bile atılır ama başarılı olamaz. Ancak yazı yazmak kanına girmiştir ve dönemin incelikli mizah dergisi *Kalem*'de¹ yayımlanan yazılarıyla yıldızı parlar. Bu arada dönemin birçok genç yazarıyla birlikte *Fecr-i Âti* topluluğunu da kurarlar.

3 Eylül 1908'de ilk sayısı çıkan *Kalem*, gerek içeriği gerek

1 *Kalem* dergisi için bakınız:

Erol Üyepazarcı, *İkinci Meşrutiyet'in İlânı Sonrasındaki Gelişmeler Işığında Nitelikli Mizah Dergisi Kalem (I-II)*. İstanbul 208. *Müteferrika*, S. 33, s. 58-98; *Müteferrika*, S. 34, s. 99-118.

karikatürlerinin niteliği gerekse yarısının Fransızca çıkmasıyla dönemine iz vuran bir dergidir. İdare merkezi İstanbul basınının toplandığı Babiâli Caddesi'nde değil Beyoğlu'nda Timoti Sokağı'ndadır. Dergiye 11. sayısından sonra ünlü karikatürist Cem de katılır. Dergi İttihat Terakki yanlısı bir çizgidedir ama zarif bir şekilde onları da eleştirmektedir ancak İttihatçıların muhalifleri Ali Kemal, Prens Sabahattin gibiler için yazılanlar ve çizilenler çok ağırdır. 1909'un ortalarında Refik Halid *Kalem*'in yazı ailesine katılır ve hemen dikkati çeker; *Hoşyar*, *Ahfeş* ve *R.H.* rümuşları ile yazmaktadır. Yazıları ince ama acıutıcı bir mizahın hoş örneklerini vermektedir.

Refik Halid kendisine büyük ün kazandıracak *Kirpi* mahlasını da bu arada kullanmaya başlamış, karikatürist Cem ile birlikte İttihat Terakki'yi iyiden iyiye iğneleyen yazı ve karikatürler kaleme almışlardır. Cemil Cem karikatürün muhalif bir sanat dalı olduğunu, iktidarın yanında olmaması gerektiğine inanmaktadır. *Kalem*'in sahibi Salâh Cimcoz hoşgörülü ve medeni bir insan olsa da bu şekilde davranışlara hoşgörü gösteremez hale gelmiştir, çünkü İttihatçılarla ilgisi gittikçe artacak, İttihat Terakki'den mebus olacak ve bu yüzden de daha ileride İngilizler tarafından Malta'ya sürülenler arasına katılacaktır. Dergiden ilk önce karikatürist Cem ayrılır; Refik Halid bir süre daha *Kalem*'de çalışacak ama arkadaşı Cem 10 Kasım 1910'da kendi ismiyle bir dergi çıkarmaya başlayınca *Kalem*'i terk edip *Cem*'e geçecektir.¹

İki önemli kaleminin ayrılmaları *Kalem*'cileri kızdıracak

1 *Cem* dergisi için ayrıntılı bir inceleme için bkz. Erol Üyepazarcı, *Sıradışı Bir Çizer Cemil Cem ve Kendi Adıyla Çıkardığı Mizah Dergisi: Cem*, İstanbul 2010, *Müteferrika*, S. 37-38.

ve iki eski arkadaşlarını Abdülhamid yanlısı bile ilan edeceklerdir. Bu kızgınlığın nedeni ise ilk sayısından itibaren *Cem*'in İttihat Terakki karşıtlığıdır. Yazarımız her iki dergide de kendisine dönemin okuyucuları katında ün kazandıracak iğneli ve acıtan mizahi makaleler yazmış; ince bir zekâ ürünü olan hicivleriyle geniş bir okuyucu kitlesinin beğenisini kazanmıştır. *Cem*'in ilk sayısında “Arabacının Derdi” adı altında derginin Türkçe bölümünün tümünü kapsayan İttihat Terakki karşıtı bir yazı yazar. Artık yazarımızın kaderi çizilmiştir. Kendinin önce dört yıl, sonra da 16 yıl sürecektir sürgün yaşamının kaldırım taşlarını kendi elleriyle döşemektedir.

Refik Halid *Cem*'in Türkçe bölümünün neredeyse bütün yazılarını tek başına yazmaktadır. *Seyirci*, *Vak'anüvis*, *Emmi*, *Durende*, *Kıvılcım* mahlasları ile *Kalem*'den kalma *Kirpi* takma adıyla yazdığı zehir zemberek eleştiriler yenir yutulur gibi değildir. Örneğin çok sevdiği arkadaşı Ahmet Samim'in öldürülmesi üzerine polis müdürü ile konuşan bir gazetecinin muhaveresini şöyle anlatır:

“Bir mülakât:

Gazeteci: ‘Ya Ahmet Samim’in katili?’

Polis Müdürü: ‘Onun katili çoktan bulundu. Çakıcı Efe!’”¹

Refik Halid’i Galatasaray’dan arkadaşı, çok sevdiği Ahmet Samim’in öldürülmesi çok etkilemiştir. Öldürüleceğini bilen Ahmet Samim’in kendisine yazdığı mektubu ve acı eleştirilerini *Cem*’de yazamamış; Sosyalist Hilmi’nin *İştirak* dergisinde imzasız olarak neşretmiştir.²

1 Çakıcı Efe İzmir’de eşkıyalık yapan ve devleti yıllarca uğraştıran ünlü şakidir. O günlerde öldürülerek ele geçirilmiştir.

2 Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul, 1990, s. 45-49.

Eleştiriler iyice dozunu artırınca İttihatçılar önce gazetenin sahibi gözükten Cem'in babası Doktor Cemil Paşa'yı tehdit ederler, adamcağız dergiyi kapatmaları için yalvar yakar olur ama onları ikna edemez. Bu kez devreye Matbuat Müdürü Selanikli Fazlı Necip Bey girer. Olayı Refik Halid şöyle anlatır:

"Beni matbuat müdürü çağırdı, karşısına aldı, mecmuayı övdü, karikatürlere hayran kaldığını, yazıları büyük bir zevkle takip ettiğini, gerçekten Avrupaî bir mecmua meydana getirdiğimizi söyledikten sonra:

'Fakat...' dedi, 'bazı ateşli zabitler var, sizin eleştirilerinize çok kızıyorlar. Meram anlatamamaktan ve bir kaza çıkarmalarından korkuyoruz. Çekilseniz iyi olur. Çekilmezseniz sırf hayatınızı korumak için hükümet mecmuayı kapatacaktır.'"¹

Refik Halid öneriyi reddedecek ama 8 Temmuz 1911'de Cem'i kapatmak zorunda kalacaklardır.

Cem dergisi 10 Ağustos 1912'de yeniden yayımlanmaya başlar, çünkü İttihatçılar iktidarı kaybetmiş, onlardan hazzetmeyen Gazi Ahmet Muhtar Paşa sadrazam olmuş ve Mebusan Meclisi feshedilmiş; memur ve subaylardan bir siyasi partiyle işbirliği yapmayacakları konusunda yazılı beyan alınmaya başlanmıştır. Bu arada Refik Halid Haziran 1912'den beri Altıncı Daire-i Belediye'nin, yani Beyoğlu Belediye Dairesi'nin başkâtibidir. Daire Müdürü *Servet-i Fünun*'un sahibi Ahmet İhsan Bey'dir. Bu arada İttihatçılara eleştirilerini içeren kitabı *Kirpinin Dedikleri* de yayımlanmıştır. Kitap büyük rağbet görmüş; bu tür kitaplar için alışılmamış bir şekilde 2000 ade-

1 Refik Halid Karay, *Cem'e Dair Bazı Hatıralar*, Hilmi Yücebaş'ın hazırladığı *Karikatür Üstatları Cem ve Ramiz*, İstanbul, 1959 isimli kitapta, s. 9-10.

ti kısa bir sürede satılmıştır.¹ Ağustos ayında yeniden çıkan *Cem*'in belli başlı yazarı yine Refik Halid'dir ve sevinçle İttihatçıların devrilişini kutlamaktadır. Yeniden çıkan derginin ilk sayısında "İkinci 10 Temmuz"² başlıklı yazısında şöyle demektedir:

"Osmanlı Ülkesi'nde yine toplar patlasın, maytaplar yansın, gece fişekleri atılsın; ahali sokaklara dökülüp şarkılar çağırsın; 'yaşa!' diye haykırılsın, bütün bunların yeri var. Çünkü yine zalimin bazusu büküldü, halkın yüzü güldü."

Cem'in yeni döneminde İttihatçılar şiddetle eleştirilecek, *Cem*'in çizdiği karikatürlerde Talat Paşa bomba imal eden bir anarşist gibi gösterilecektir ancak *Cem* için bu intikam günlerinin sevinci kısa sürecektir. Çıkan Balkan Savaşı'nda ordudaki ikilik nedeniyle beklenmeyen feci yenilgi, Edirne dahil bütün Rumeli'nin kaybı, Bulgar ordularının Çatalca'ya dayanması yine derginin sonunu getirecektir. Cemil Cem bu olayı şöyle anlatmaktadır:

"Balkan Harbi başlayınca kolaylıkla galip geleceğimizi düşünerek o şekilde karikatürler yapıyordum. Bir gün cephenin feci şekilde bozulduğunu haber aldım. Daha halkın haberi yoktu. Benim zaferi müjdeleyen karikatürlerimle dolu mecmuanın yarısı basılmıştı. Makineyi derhal durdurdum ve dergimi kapattım."

Cem'in bu seferki macerası yalnızca üç ay sürmüştü ve 19 Ekim 1912'de kapanmıştır. İyi bir örgüt yapısına sahip İttihatçılar ortamın müsait olduğunu görüp 23 Ocak 1913 günü tarihe "Babiâli Baskını" diye geçecek hükümet darbesiyle yeniden iktidara geçerler. Refik Halid bir Fransız dostu-

1 *Nevsâl-i Milli*, İstanbul, 1330 (1914), s. 110.

2 10 Temmuz, Rumi takvimle 1324 (1908) Hürriyet'in ilan edildiği gündür.

nun evine saklanır. Merkez komutanı olan Cemal Paşa'nın verdiği güvence üzerine onun yanına gider; sıkı bir azarlamadan sonra bırakılır; başkâtiplik görevine döner. Ancak talihi artık ters dönmüştür. 11 Haziran 1913'te Sadrazam Mahmut Şevket Paşa bir suikaste kurban gider ve muhaliflerini sindirmek için bu olayı fırsat bilen İttihatçılar pek çok karşıtları arasında Refik Halid'i de Sinop'a sürerler.

Yazarımız yaşlı bir karıkoca Rumun pansiyonuna yerleşir; korktuğu olmaz, Sinop Mutasarrıfı kendilerine iyi davranmaktadır. Sinop deniz kıyısında güzel bir şehirdir. Kentte epeyi kalabalık bir Rum azınlık vardır ve Rum kızlarının çalıştığı deniz kıyısı gazinoları hiç de fena değildir hatta yine kendisi gibi sürgün Refi Cevat Ulunay ile ava bile gitmektedirler. Yazarımız sürgün anılarında Sinop'u sevgiyle anar. Bu arada sürgün günlerinin başında Şahabettin Süleyman'ın çıkardığı ünlü yıllık *Nevsâl-i Milli*'ye diğer ünlü yazarlar arasında o da alınmış ve bir öyküsü yayımlanmıştır. Bu durum af için yazarımızı ümitlendirir ama bütün dostları kendisini sonra unutacaklardır; bunun iki istisnasından biri Sultani'den arkadaşı Abdülhak Şinasi Hisar'dır. Hisar hatta tanıdığı Şehzade Abdülmecid Efendi'ye¹ müracaat etmiş ve yazarımızın affı için Sadrazam Sait Halim Paşa'ya bir mektup bile yazdırtmıştır, ancak İttihatçı triumvirasından Cemal Paşa bu girişimi "Refik Halid *fausse manœuvre* yaptı" yani yanlış hareket etti diyerek reddettirmiştir, reddin sebebini de "Doğrudan doğruya bana başvuracağına o adamlardan medet ummuş" diye açıklamıştır.²

1 Son halife Mecit Efendi.

2 Refik Halid, age., s. 138-140.

Yazarımızı unutmayan ikinci kişi ise Sofia isimli bir Rum kıızıdır. Büyük mücadelelerle geçen yaşamı içinde yazarımız Beyoğlu'nda kaçamaklar da yapmaktadır. Kendi ifadesiyle hissi bir rabıta duymadan hazzettiğı, gezdirdiğı, Yani Lokantası gibi en tanınmış lokantalara götürdüğü, ara sıra hediye verdiğı Sofia, Abdülhak Şinasi'den sürgün haberini alınca ona Osmanlıca bilmediğinden Latin harfleriyle yazılmış bir Türkçe mektup gönderir ve şöyle der:

“Sen orada şimdi yalnızsındır, yalnızlığa gelemesin, huyunu bilmez miyim? Ben oraya geleyim, yanında kalırım, ne olsa vaktin daha hoş geçer. Hemen cevap ver, harekete hazırım.”¹

Yine Sinop'ta iken Cemal Paşa'nın affettiğı *Peyam* gazetesini çıkaran Ali Kemal kendisinden yazı ister ve makale başına bir altın lira önerir ama takma adla da yazsa ilk makalenin neşrinden sonra *Peyam* kapatılır. Yazarımız bu arada kendi gibi Sinop'a sürülmüş ve ailesini de yanına getirmiş Doktor Celal Paşa'nın kıızı Nazıma Hanım ile nikâhlanır, ancak affedilen Celal Paşa kızını da İstanbul'a götürür, daha sonra Ankara'da iken bir araya gelebileceklerdir.

I. Dünya Savaşı çıkıp Rus savaş gemileri Sinop'u bombalamaya başlayınca Sinop sürgünlerinden büyük bölümü affedilir ama kendi tabiriyle “mimli” olduğundan önce Çorum'a, sonra Ankara'ya nakledilir. Çorum'da iken anası babası ziyaretine gelecek ve annesi hastalanıp Çorum'da vefat edecektir. Bir süre sonra sürgün yeri İstanbul'a çok daha yakın olan Bilecik olur. Burada Ömer Seyfettin'in isteğı üzerine *Türk*

1 Refik Halid, age., s. 159-161.

Yurdu dergisi için iki hikâye yazar; hikâyelerden biri ünlü *Memleket Hikâyeleri*'nde yayımlanacak "Boz Eşek"tir. Hikâyeyi özellikle Ziya Gökalp çok beğenir. Hikâyeler devam eder ve Ziya Gökalp'in araya girmesiyle on gün için İstanbul'a gelmesine izin verilir, bu izinden önce de hamile olan karısını İstanbul'a yollamıştır. İzin süresi bitince Bilecik'e gitmez, göz altına alınır ama Ziya Gökalp'in baskısıyla İstanbul'da kalmasına müsaade edilir; I. Dünya Savaşı bitinceye kadar bir yıl Gökalp'in himayesinde öykülerini yazarak sakince vakit geçirir. Ancak bir harp zenginini eleştiren hikâyesinin kahramanı olan "İydzâde" dönemin savaş vurguncularından Bayramzâde ile ilişkili olduğundan onun şikâyeti üzerine başı biraz derde girer. Bu arada *Türk Yurdu* dışında *Tasvir-i Efkâr*, *Vakit* ve *Zaman* gazetelerinde de yazıları çıkmaktadır.

I. Dünya Savaşı'nın yenilgiyle bitmesi üzerine 8 Ekim 1918'de Talat Paşa hükümeti istifa edecek, yerine Müşir İzzet Paşa hükümeti kurulacak ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanacaktır; bu arada son kongresini yapan İttihat Terakki kendi kendini feshedecek ve 3 Kasım günü de başta Talat, Enver ve Cemal Paşalar olmak üzere ileri gelen İttihatçılar bir denizaltı ile Almanya'ya kaçacaklardır. Artık İttihat Terakki'nin sultanı sona ermiştir. Refik Halid dört yıl süren sürgün acılarına sebep olan ve ülkeyi batıran İttihatçılara olan kinini rahatça söyleyecek ortam apaçık ortadadır. Yazarımız *Zaman* gazetesinde arka arkaya "Sakın Aldanma, İnanma, Kanma"; "Ortada Kabahatli Yok" ve "Efendiler Nereye?" başlıklı üç makale yayımlar. Bunlar çok sivri, acıtıcı ama gerçekleri de aksettiren yazılardır. Savaşa girmemize o dönemde hiç itiraz etmeyenleri ve şimdi ise harbe hiç taraftar

olmadığını, hükümeti uyardığını söyleyenleri yerden yere vurur ve “Galiba bu muharebeye ben sebep oldum, memleketi ben batırdım,” diyerek dalgasını geçer. Özellikle Almanya’ya kaçan İttihatçılar için yazdıkları çok çarpıcıdır.

“Ziyafet bitti, ağzınızı silmeden, elinizi yıkamadan, bir de acı kahvemizi içmeden efendiler nereye? Siz nâzır değildiniz, derebeylik yaptınız. Siz amir olmadınız sergerdelik ettiniz... Elinizde zindan anahtarları, belinizde idam ipleri nereye gidiyorsunuz? Mahalle kahvesinden bir adımda sadarete, meyhane peykesinden bir basışta nezarete eren türediler nereye gidiyorsunuz?”¹

İntikam alabilmenin ve haklı çıkmanın şehvetiyle dolu olan Refik Halid yazdığı üç makalenin kendisinin de beklemediği bir rağbet gördüğünü anlatırken:

“Türk matbuatının o zamana kadar kaydetmediği bir muvaffakiyetle, bütün İstanbul’u ve Anadolu’yu kapsayan şayan-ı hayret bir takdire mazhar olmuştu. Akşam üzeri müteaddit defalar gazetenin Köprü üzerinde akıl almaz, inanılmaz bir fiyatla beş kuruş, on kuruş, bir mecidiye değil, tam yarım ve bir liraya satıldığını ben gözlerimle görmüşüm,”² der.

Bu olaydan sonra yazarımız meydan-ı siyasete yeniden atılır ve öncülüğünü Damat Ferit Paşa’nın yaptığı Hürriyet ve İtilaf Fırkası’na katılıp yönetim kurulunda görev alır. Bu arada Wilson Prensipleri Cemiyeti’nin de kurucularından biridir. Bu cemiyet ABD Başkanı Wilson’un ilkeleri doğrultusunda Osmanlı Devleti’nin kurtulabileceğini ummaktadır. Dernek kurucuları arasında Ali Kemal, Halide Edip, Yunus Nadi ve Ahmet Emin Yalman da vardır.

1 Şerif Aktaş, *Refik Halid Karay*, Ankara, 1986, s. 29.

2 Reşit Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul, 1964, s. 48.

Damat Ferit Paşa ilk sadaretinde ünlü Mihran'ın gazetesi *Peyam-ı Sabah*'ı kendi resmi organı olarak belirlemiştir; gazetesinin başyazarı Ali Kemal Maarif Nazırı olunca bu görev Refik Halid'e verilir. Refik Halid artık Hürriyet ve İtilaf'a angaje olmuştur. 14 Nisan 1919'da nezaret iken genel müdürlük yapılan Posta Telgraf İdaresi'nin başına getirilir. Bu görevde yaptıkları onun 16 sene sürecek ikinci sürgününün nedeni olacaktır.

16 Mayıs'ta İzmir'in işgali üzerine *Aydın Redd-i İlhak Cemiyeti* bütün vilayetlere telgraflar göndererek halkın silahlanıp akın akın İzmir'e doğru gelmesini ister. Damat Ferit Paşa hükümeti büyük bir karışıklık çıkacağından korkar ve bu karışıklığın Mütareke koşulları gereğince bütün yurdun işgaliyle sonuçlanacağını düşünür ve Refik Halid'e buna benzer telgrafların çekilmesine engel olunmasını ve emre uymayanların cezalandırılmasını emreder ve yazarımız da bu emre uyar. Bu sırada Havza'da bulunan Mustafa Kemal bu uygulamayı şiddetle eleştiren bir genelgeyi bütün vilayetlere gönderir ve daha sonra da İstanbul'un emirlerine uyan Erzurum Posta Müdürünü tutuklatıp divan-ı harb'e sevk eder. Bunun üzerine Refik Halid hayatının hatasını yapar ve sadarete "Posta memurlarına hapse cüret eden Mustafa Kemal'in hakkından gelinmesini vatanın selameti bakımından istirham ettiğini," bildirir.¹

Damat Ferit Paşa hükümeti 30 Eylül 1919'da istifa edip yerine Milli Mücadele'ye yakın Ali Rıza Paşa geçince Refik Halid istifa eder ve Pehlivan Kadri ile Refi Cevat Ulunay'ın çıkardığı *Alemdar* gazetesinde yazmaya başlar. Yazılarının başlığı "*Nakş-ı berâb*" (*Suda Nakışlar*)'dır. Bu yazılarında Refik

1 Refik Halid Karay, age., s. 145-146.

Halid'in Milli Mücadele karşıtı görüşlerini ağır eleştirilerle ortaya attığını görürüz.

Gittikçe dozunu artıran Milli Mücadele karşıtı yazıları onun gerek Mustafa Kemal'e gerek Milli Mücadele'ye karşı olan tavırlarının ciddi bir muhalefete dönüştüğünü göstermektedir. Bunun nedeni ise İttihat Terakki'ye duyduğu kine bağlıdır. Milli Mücadele hareketini de bir İttihatçı hareketi olarak görüp başarılı olamayacağına inanmaktadır. Ayrıca yazarımız yeniden bir savaşa başlamak yerine kalıcı bir barışın yapılmasını da savunmaktadır.

5 Nisan 1920'de dördüncü ve son Ferit Paşa hükümeti kurulunca yine Posta Telgraf Müdür-i Umumisi oldu. Ancak bu görevinde Ferit Paşa ile anlaşmazlığa düşüp 26 Eylül 1920'de azledildi. Sonra bir süre *Peyam-ı Sabah*'ta yazılarına devam etti. Bu yazılar da Anadolu hareketine eleştirel yaklaşıyordu ama kendi değişiyi bu yazıları şöyle değerlendiriyordu:

“Mütareke Devrinde Hareket-i Milliye'ye uymayan yazılar kaleme almakla beraber, bunların hiçbirisi galiz ve çirkin değildi.”¹

Bir yıl kadar bu şekilde çalışan Refik Halid kendi çıkaracağı bir mizah dergisine sahip olmak ister, gazetesinin patronu Mihran'ın mali desteğiyle *Aydede* dergisini çıkarır.² Yabancı sansür heyetinden izin almasını Galatasaray'da iken verdiği ceza yüzünden okuldan ayrıldığı Sultani'nin ikinci müdürü Mösyö Feuillet'nin yardımıyla sağlar. Dergi 2 Ocak 1922-9 Kasım 1922 arası 90 sayı çıkacaktır.

1 Refik Halid Karay, age., s. 201.

2 *Aydede* dergisi ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Erol Üyepazarcı, Refik Halit'in *Aydede*'si ile *Milli Mücadele ve Milliciler*, İstanbul 1994, *Müteferrika* S. 2, s. 135-143.

Aydede içerik bakımından Cumhuriyet öncesi dönemin *Kalem* ve *Cem* ile birlikte en nitelikli mizah dergilerinden biridir. Refik Halid dört sayfalık gazetenin neredeyse yarısını kendi doldurmaktadır. *Aydede* ve *Kırpi* mahlasıyla yazdığı yazılar dışında gazetenin ikinci sayfasında Milli Mücadele’yi eleştiren “Anadolu’ya Dair” adlı köşeyi de o kaleme almaktadır.

Gazetenin kadrosunda Reşat Nuri Güntekin, Halil Nihat Boztepe, Selami İzzet Sedes, Fazıl Ahmet Aykaç, Osman Cemal Kaygılı, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon, Ercüment Ekrem Talu gibi dönemin tanınmış genç yazarları da vardır. Dergide siyasi eleştirileri yalnız Refik Halid yapmakta, yukarıda ismini verdiğimiz yazarlar ise Belediye’yi, Şirket-i Hayriye’yi eleştirmekte veya kadınlar ile ilgili fanteziler yazmakta, sanki ülkede bir Kurtuluş Savaşı yokmuş gibi davranmaktadırlar. Bu nedenle *Aydede* gibi mimli bir dergide yazmalarına rağmen Cumhuriyet sonrası yeni rejime biat edecekler ve çoğu milletvekili olacaktır. Gazetenin baş karikatürcüsü, Rıfkı isimli çok yetenekli bir çizerdir.

Refik Halid başmakalelerde Millicileri eleştirse de Atatürk’e pek ilişmez, ondan bir kere söz etmiştir. O da “Anladım ve Acıdım” yazısıdır.¹ Burada Gazi’nin TBMM’deki muhaliflerinden bunalıp:

“Merak etmeyin sulh gelsin, sizin beni düşürmek için tertip kurmanız gerekmeden ben çekileceğim, inzivamda yaşayacağım,” demesi söz konusu edilmektedir.

Refik Halid Gazi’ye pek dokunmaz ama Millicilerin en ta-

1 14 Temmuz 1922 tarihli *Aydede* dergisi, S. 65, s. 2.

nınmışlarına sert bir şekilde sataşmaktan geri durmaz. Bu eleştirileri ikinci sayfadaki “Anadolu’ya Dair” adlı bir özel bölümde yapmaktadır. Bu başlığın iki yanında hep aynı karikatür gözükmemektedir. Başlığın sağ tarafında çok şişman ve konuşan bir Millici, büyük olasılıkla Yunus Nadi ve sol tarafında Anadolu haritası üzerine uzanmış elinde sigara çubuğu Mustafa Kemal. Haritada düşman işgalindeki kesim siyaha boyanmıştır. Bu bölümde ilginç bir yazı 19 Ocak 1922’deki 6. sayıda çıkar. Sakarya Savaşı’ndan sonra bir harekât olmamasını şöyle yorumlar:

“Hoş benim tetkikime göre Anadolu’dakiler de gevşedi. Nerede o İstiklal Mahkemeleri, nerede o yüksekten atışlar, nerede o tenkiller... Şöyle külahlarını önlerine koyup makul bir düşünceye dalmış gibi görünüyorlar.” Derginin baş karikatüristi Rıfkı ise başyazarından çok daha fazla Gazi karşıtıdır, bu husus sanatkârane çizdiği karikatürlerinde açıkça görülür.

Refik Halid’in en çok eleştirdiği Millicilerin başında Yunus Nadi ve Aka Gündüz gelir. Bu eleştirilerini unutmayan bu iki tanınmış gazeteci onun affı söz konusu olduğu zaman gazetelerinde şiddetle karşı çıkacaklardır. Halide Edib’in orduya katılıp “*Halide Onbaşı*” diye anılmasını da *hafiflik* diye sarakaya alır. Bu eleştirilerden Kuvay-i Milliye taraftarı olup *Dergâh* dergisini çıkaran Yahya Kemal de payını alır.

Bütün bu eleştiriler ve sarakaya almalar 9 Eylül 1922’de Yunanlıların denize döküldüğü tarihe kadar devam edecek, bunu izleyen sayılarda Refik Halid kendini mazur gösterecek yazılar yazacaktır. 18 Eylül 1922 tarihli 75. sayıda şöyle demektedir:

“Esirler müstesna Anadolu’da bu saatte bir tek düşman askeri kalmadı. Acaba yirmi gün ewel dünya yüzünde buna

intizar eden kaç kişi vardı? Kaç kişi bu işin bu kadar seri, şanlı ve şayan-ı hayret bir suretle icra ve ikmal edilebileceğine inanıyordu? Zannetmem ki bir tek kişi bulunsun.”

On gün sonraki yazısı ise tam bir pişmanlık ifadesidir. Refik Halid bu yazısında kaçmak için pasaport aldığını bir kara mizah çeşnisinde anlatıyor ve sonunda da kararının ne olduğunu şöyle açıklıyordu:

“Pasaportu çıkardım, evirdim, çevirdim, okudum. Parmaklarım, hani Kuvayi Milliye için binbir türlü acı, zehirli şakalar yazan kırılısı parmaklarım, kıvrandı, büküldü ve bu kurtuluş ve selamet vesikasını sekiz parça etti, attı.”

Pasaportunu yırtmıştır ama çevre onun gibi düşünmemektedir. Bunu bir sonraki yazısından anlıyoruz. Çok eleştirdiği Anadolu’yu tutan *Tevhid-i Efkâr* seyahate çıkacağını alaylı bir dille yazmıştır. Alacaklıları borcunu bir an önce ödemesini istemektedirler. Refik Halid’in morali bozulmuştur ama yine af edilmek için çaba gösterir. “Tatlı Hülyalar” isimli bir yazısında Ankara’nın kendisini affettiğini hatta İzmir’e davet ettiklerini ve hiç kırılmayıp itibar gösterdiklerini hayal eder ama yazısının sonunda yine hınzırlığını yapar: “Bakarsınız İstanbul Mebusu olarak avdet etmişim,” der.¹

Son gayreti ise *Aydede*’nin 22 Ekim 1922 tarihli 85. sayısında görülür. “Rengini Buldu” adlı yazısında önceleri sarakaya aldığı Halide Edib’i şahit göstererek; Mütareke’nin ilk günlerinde Galata’dan geçerken yabancı bayraklarla donatılmış çevreyi gösteren Halide Edib’in:

“Ah acaba burasını bir daha kırmızıya bürünmüş göre-

1 Ekim 1922 tarihli *Aydede* dergisi, S. 79, s. 3.

cek miyiz?” dediğini, kendisinin de büyük bir imanla “Göreceğiz!” dediğini anlatır. Yazının devamı çok içli ve hazindir. Ama Yusuf Ziya Ortaç’ın daha sonra yazdığı gibi İstanbul’un bayraklarla kıpkırmızı olduğu o gün Refik Halid sapsarıdır.¹ Çünkü dostu *Akşam* gazetesi sahibi Necmeddin (Sadak) kendisine Ali Kemal’in yaka paça kaçırılıp İzmit’te Sakallı Nurettin Paşa’nın tertibiyle linç edildiğini telefonla haber vermiştir. Artık yazarımız için başka seçenek kalmamıştır, dergisinin son sayısının çıktığı 9 Kasım 1922 günü karısı ve oğluyla birlikte Fransız bandıralı *Pierre Loti* gemisine biner ve Türkiye’den ayrılıp 16 yıl sürecek yeni sürgününe gider. 1924 yılında Lozan Antlaşması’nın gereği olarak Ankara hükümetinin ilan edeceği affın dışında tutmak üzere tesbit ettiği ve Türkiye’den sürülecek 150 kişi arasına konulur.

Refik Halid’in Mütareke dönemindeki tutumu her ne kadar Milliciler aleyhindeyse, bu tutumu daha önce vurguladığımız gibi onları İttihatçı saymasından ileri gelmektedir. Yakın arkadaşı Yakub Kadri, anılarında Refik Halid’in düşmanla işbirliği yapan Hürriyet ve İtilaf Fırkası elebaşlarıyla hiçbir zaman beraberliğinin olmadığını, hatta bunlardan iğrenerek selamı sabahı kestiğini; sonra bazı alafranga ailelerin ahbablık etmekten şeref duydukları işgal kuvvetlerinin subaylarından hiçbirisiyle tanışmak istemediğini ve tanışmadığını yazar.²

Kendisi de anılarında bunu itiraf eder hatta Samsun’a çıkmadan Mustafa Kemal’in kendisini bir arkadaşı vasıtasıyla Şişli’deki evine davet ettiğini ve arkadaşının:

1 Yusuf Ziya Ortaç, *Bizim Yokuş*, İstanbul, 1966, s. 86.

2 Yakub Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Ankara, 1967, s. 71-72.

“Git görüş de ne adam olduğunu gör. Hayran kalırsın, fikirlerini de değiştirirsin,” dediğini anlatır. Randevu saat ondadır. Randevu günü Feneryolu’daki evinden trenle Haydarpaşa’ya gelir; oradan karşıya geçer, tramvaya binip gidecektir ama o gün tramvay grevi vardır; saatinde gidemeyeceğini anlar, yayan gitse ancak saat 12’yi geçerken varabilecektir; o saat ise öğle yemeği saati olacağından vazgeçer, bir başka gün giderim der. Olayı şöyle yorumlar:

“Mukadderatımı bu kararım ile aksi istikamette tayin etmiş bulundum. Grev bana pek pahalıya mal oldu ve fena bir akibete... Bazı tesadüfler, iyi veya kötü, hayatta en büyük rolü oynayabilir denir ya... İşte misali!”¹

Yazarımız Mütareke döneminde iki önemli eseri *Memleket Hikâyeleri* ile ilk romanı *İstanbul’un İçyüzü*’nü 1920’de yayımlayacaktır.

Beyrut’a karısı ve oğluyla gitmiştir. Cebinde, Vahidettin’in *Aydede* çıkınca abone parası gibi verdiği ve harcamadığı 200 altın liradan başka parası yoktur. Bir süre Beyrut’ta otelde kaldıktan sonra daha iktisatlı yaşaması gerektiğinden deniz kenarındaki bütün ahalisi Maruni olan Cuniye kasabasında bir eve taşınır. Karısı Nazima Hanım gurbete dayanamamış ve İstanbul’a dönmek istemiş ve Refik Halid’in verdiği boşanma senedini alarak Beyrut’tan ayrılmıştır.² Yazarımız arkadaşı Sabih Şevket ile birliktedir. Yapacak işi olmadığından Mütareke dönemi hatıralarını *Minelbâb İlelmihrab* adıyla yazıp arkadaşı, *Akşam* gazetesi sahibi Necmettin Sadak’a gönderir. Gazetede tefrika edilen hatıralar

1 Refik Halid Karay, age., s. 190-191.

2 Ali Birinci, *Tarihin Alaca Karanlığında Meşâhir-i Meçhuleden Birkaç Zat*, İstanbul, 2010, s. 426.

büyük ilgi toplar ancak *Aydede*'de sarakaya aldığı Yunus Nadi, Aka Gündüz, Celal Nuri İleri gibi gazeteciler 150'liklerden birinin yazılarının yayımlanmasını şiddetle kınarlar. Bu üç gazeteciye şaşılabacak bir isim, *Aydede*'nin yazarlarından Yusuf Ziya Ortaç da yeni yayımlamaya başladığı *Akbaba* dergisinde katılır. Bu neşriyata *Akşam*'ın verdiği yanıt çok serttir:

“*Akbaba* sade nev'ini, şeklini, tarzını değil klişeleri ve muharrirlerini de *Aydede*'den devir almış; müşterilerini bile *Aydede*'den miras yemiştir.”¹

Bu arada TBMM'nin Paris temsilcisi iken Refik Halid'in devamlı sarakaya aldığı Ahmet Ferit Bey Dahiliye Vekili'dir. İstanbul Valiliği aracılığı ile hatıratın yayınının durdurulmasını ister, *Akşam* bunun için yasal bir neden olmadığını söyler ve yayına devam eder. Hatırat büyük bir ilgi çeker, gazetenin tirajı iki misli artar. Yazarımız Gazi'nin de anılarını ilgiyle okuduğunu duyduğunu söylemektedir. Ancak Şeyh Sait İsyanı çıkıp Takrir-i Sükun kanunu yürürlüğe girince hatıratın yayını durdurulur.

Bu sırada Halep'te yine 150'liklerden olan Celal Kadri'nin çıkardığı *Doğru Yol* gazetesinde yazı yazmağa başlar, bu gazetede Türkiye'de aleyhinde yazanlarla polemiklere girer. Bazan Beyrut'ta, bazan Halep'te yaşamaktadır. Bu arada İstanbul'dan tanıdığı Abdülhamid'in kızı Ayşe Sultan ile evlenip sonra ayrılan esbâk Damat Ahmet Nami Bey (1873-1962) 1928 yılında Suriye cumhurbaşkanı olunca onu Şam'a davet eder, anılarında ondan epeyi yardım aldığını anlatır.²

1 Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*'ın önsözü, İstanbul, 1948, *Aydede* dergisi, S. 2, s. 3.

2 Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul, 1990, s. 230-232.

Halep'te tanıştığı Nuri Genç adlı bir kişi kendi ifadesiyle “Her manasıyla Türkiye yanlısı milliyetçi bir gazete” olacak *Vahdet*'i çıkaracağını ve onun başmuharrirliğini üstlenmesini ister. Yazarımız kabul eder. Refik Halid'in bu gazetedeki yazıları Ankara'nın hoşuna gidecek yazılardır. Latin harflerinin kabulü üzerine “Medeniyetin Miftahı” yani “Uygarlığın Anahtarı” diye bir başmakale yazarak bu değişimi över. Anılarında İzmir Suikastı'ni takiben İstiklal Mahkemeleri' nin eski Maliye Nazırı Cavit Bey, Eski Maarif Nazırı Şükrü Bey ile İttihatçıların en ileri gelen simalarından Doktor Nazım, İsmail Canpolat ve Kara Kemal'i idama mahkûm etmesinin Gazi Paşa'nın İttihatçılarla alakası olmadığını kanıtladığını yazar. Artık Ankara ile ilişkileri çok iyidir. Halep'e yerleşmiştir, rahat bir yaşamı vardır. Gazetesinin patronu Nuri Genç, yazarımız hakkında bir kitap yazan Şerif Aktaş'a yazdığı bir mektupta Ankara'nın bu tutumundan memnun olduğu Refik Halid'e önemli sayılacak maddi yardımda bulunduğunu bile söylemektedir.¹

Refik Halid, *Vahdet* gazetesinde sonra *Bir İçim Su ve Bir Avuç Saçma*'da toplayacağı yazılarını yayımlar. Bu yazılardaki hüznü ve içten anlatım Atatürk'ün de dikkatini ve acıma duygularını harekete geçirir. Bu arada yazarımız yine gazetesinde *Deli* adlı bir oyun tefrika eder ve bunu 1932'de Halep'te bastırır. Bu kitap Gazi Paşa'nın eline geçer, gerisini Yakub Kadri'den dinleyelim:

“Atatürk hiçbirimizin görmediği, bilmediği bu eserciği nereden bulmuştu veya ona kim göndermişti hatırlamıyo-

1 Şerif Aktaş, age., s. 35-36.

rum. Yalnız dün geçmiş bir olay gibi noktası noktasına hatırladığım şudur:

Bir akşam Atatürk sofraya oturduğumuz sırada;

‘Çocuklar size bu akşam tadına doyum olmaz bir edebi ziyafet çekeceğim,’ demişti.

Sonra da elinde tuttuğu bir kitabı göstererek:

‘Bu Refik Halid’in yirmi yıllık bir akıl hastasının şuuru yerine gelip kendini baştan başa değişmiş bir Türkiye içinde bulunca tekrar dirilişini gösteren bir tiyatro oyunudur,’ diye ilave etti.

Gözlüğünü takarak bizzat eseri sonuna kadar okudu. Okuduktan sonra da Dahiliye Vekili Şükrü Kaya’ya;

‘Ne yapacaksan yapalım, onun bir an evvel memlekete dönmesinin çaresine bakalım,’ dedi. Mustafa Kemal *Delî* piyesinin Türk İnkılâplarını ‘tebarüz ettirdiği’ kanaatindeydi.”¹

Bu arada 150’likleri izleyen Türk İstihbaratı’nın da onun için verdiği raporlar olumludur; 1932’de yazılan bir rapor aynen şöyle demektedir:

“Âlim ve iyi bir muharrirdir. Bu adam siyaset ve komitacılık yapamaz. Bunu diyar-ı ecnebiyede heder etmek caiz değildir. Affa lâyıktır. Halep’te bulunuyor.”²

Cumhuriyet’in 10. yılı şerefine çıkarılan aftan yararlanma söz konusu olsa da İsmet İnönü’nün Lozan Anlaşması dolayısıyla bazı sorunlar çıkabilir mülahazası ile karşı çıkması sonunda bu af gerçekleşmemiştir. Bu olaya yazarımız çok üzülmüştür.

Daha sonra Hatay’ın Türkiye’ye ilhakı sorunu çıktığı zaman Refik Halid bu konuda Ankara’yı çok memnun

1 Yakub Kadri Karaosmanoğlu, age., s. 88.

2 Ali Birinci, age., s. 428.

edecek yazılar kaleme alır ve Antakya'ya giderek bu amaçla çalışan Türk gençleriyle konuşup onları cesaretlendirir. Bu davranışları üzerine Atatürk, Halep konsolosluğu aracılığı ile Refik Halid'e haber gönderir ve hududa gelip bir karakola teslim olmasını oradan da Ankara'ya getirileceğini söyler. Bu öneriye sevinse de tereddüt eder, sonunda 1938 Temmuzunda 150'liklerin affını öngören yasa kanunlaşır. Bu kanuna yazarımızın sarakaya almalarını unutamayan Aka Gündüz ve Yunus Nadi karşı koyarlar, hatta Yunus Nadi "150'liklerin Affına Benden Paso" diye bir başmakale bile yazar. Ama Atatürk'ün etrafında yazarımızı sevenler çoğunktadır ve bizzat Atatürk de affedilmesini istemektedir. Falih Rıfkı bir makalesinde Atatürk'ün 150'likleri Refik Halid'in yüzü suyu hürmetine affettiğini yazar.¹

Refik Halid 16 yıl süren gurbetten sonra 1938 Temmuzunda Türkiye'ye döner. İlk günler İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın işgüzarlığı sonucu sivil polisler tarafından sıkı gözetim altında tutulur ama sonra bu izleme gevşer. İlk önce Karakayış soyadını alan Refik Halid sonra Karay soyadında karar kılar.

Yazarımızın yurda dönüşü Babiâli'de büyük heyecan yaratır. Ahmet Emin Yalman, Zekeriya ve Sabiha Sertel ile Halil Lütfi Dördüncü'nün sahibi olduğu *Tangazetesi* kendisine sütunlarını açar, *Yezidin Kızı* adlı romanı o gazetede, Hatay olaylarının anlatıldığı *Çete* romanı ise eski dostu Necmettin Sadak'ın gazetesi *Akşam*'da tefrika edilir. Babiâli'nin en iş bilir kitapçısı Semih Lütfi kitaplarını basmak için can atar.

1 Refik Halid Karay, age., s. 188.

Latin harfleriyle basılmamış *Memleket Hikâyeleri*, *Bir İçim Su*, *Yezidin Kızı*, *Gurbet Hikâyeleri* ve bu kez *İstanbul'un Bir Yüzü* adıyla ilk romanı arka arkaya basılır. En önemli romanlarından *Sürgün* de yine 1940'lı yıllarda okuyucu ile buluşacaktır. Bu kitaplarını hiciv ve kronik kitapları *Kirpinin Dedikleri*, *Ago Paşanın Hatıratı*, *Sakın Aldanma İnanma Kanma*, *Guguklu Saat*, *Tanıdıklarım*, *Ay Peşinde*, *Deli*, *Bir Avuç Saçma*, *İlk Adım*, *Makyajlı Kadın*, *Tanrı'ya Şikâyet* ve *Üç Nesil*, *Üç Hayat* izler.

Arka arkaya yayımlanan eserleri büyük bir okuyucu kitlesi tarafından ilgiyle okunur. Bütün Babiâli kitapçıları gibi cimri ama satılacak kitapları iyi tanıyan Kitapçı Semih Lütfi verdiği bir mülakâta:

“Yazarları arasında en çok parayı Refik Halid’e verdiğini onu Reşat Nuri ve Peyami Safa’nın takip ettiğini,” söyler.

Refik Halid 1948 yılında *Aydede*’yi yeniden çıkarır ve *Minelbâb İlelmihrab* ismini verdiği Mütareke dönemi hatıralarını bu dergisinde yayımlar. Dergisini bir buçuk yıl sonra kapatacaktır, hatırasının yayımlandığı ilk 70 sayı gayet güzel satmış ama sonra satışlar düşmüştür.

Yazarımız bu arada *Akşam* gazetesi ve sonra İsviçre’de yaşayan zengin işadamı Habip Edip Törehan’ın kurduğu iddialı gazete *Yeni İstanbul*’da köşe yazarlığı yapar. *Yeni İstanbul* yönetim binası Babiâli dışında olan ilk gazetedir; yurdumuzda ilk kez ekonomi için özel sayfa da bu gazetede görülmüştür. Yazarımız ile beraber Reşat Nuri, Falih Rıfkı ve Bedii Faik de bu gazetenin yazarları arasındadır.

1947’de önemli romanlarından *Anahtar*’ı, 1950’de de *Bu Bizim Hayatımız*’ı yayımlar. 1953-55 yılları arasında Ankara’da çıkan DP’nin sözcüsü *Zafer* gazetesine de

“İstanbul’dan Selam-Kelâm” başlığı altında yazılar gönderir.

Refik Halid yurda döndükten sonra Semih Lütfi’nin bastığı eserleri yanında yeni romanlar yazacak; bunları önce bir gazete veya dergide tefrika olarak yayımlatıp sonra kitap olarak bastıracaktır. Geçimini yalnızca kaleminden sağladığı için artık hiç hikâye yazmamaktadır. Büyük oğlu Ender Karay, babasının kendisine, “Hikâye yazmanın çok zor olduğunu ve kazanç sağlamadığını; geçimini temin için daha çok para getiren edebi türler üzerinde çalışmak mecburiyetinde kaldığını,” söylediğini anlatır.¹

Yazarımız özellikle 1950’den sonra peş peşe romanlar yazacak ve okuyucular tarafından büyük ilgiyle karşılanacaktır. 1950’li yılların başında Sedat Simavi’nin çıkardığı ve bazı yenilikleri uygulamaya geçirerek en çok satan gazete olan *Hürriyet*’te tefrika edilen eseri *Nilgün* gazetede neredeyse iki yıl tefrika edilecektir; ilk önce *Türk Prensesi Nilgün* adıyla yayımlanan romanın ikinci bölümü *Mapa Melikesi Nilgün* adıyla devam edecek ve son bölümü *Nilgün’ün Sonu* olarak yayımlanacaktır. Roman büyük ilgi görmüş, gazetenin tirajını artırmıştır. O günlerde çok söylenen bir husus *Nilgün*’ün yayımlandığı yıllarda doğan kız çocuklarına en çok verilen ismin “Nilgün” olduğudur. Bu romanı *Cumhuriyet*’te yayımlanan ilginç bir diğer romanı *2000 Yılın Sevgilisi* izleyecektir.

Refik Halid’in romanlarını artık ölen Semih Lütfi değil yayın hayatına yepyeni bir canlılık getiren Çağlayan Yayınları basmaktadır. İlginç ve parlak resimli kapaklarıyla arka arkaya yayımlanan *Yer Altında Dünya Var*, *Dişi Örümcek*, *Bugünün Saraylısı*, *İki*

1 Şerif Aktaş, age., s. 53.

Cisimli Kadın, 2000 Yılın Sevgilisi ve Kadınlar Tekkesi o zaman için hiçbir yazarın erişemediği satış rakamlarına ulaşacaktır.

Yazarımız artık siyasetle bütün ilişkisini kesmiştir; romanlarını yazmakta, önce tefrika olarak yayımlayıp sonra kitap hâlinde okuyucuya sunmaktadır. Eğer o dönemler bugün moda olan *bestseller* kavramı Türkiye’de bilinmiş olsaydı, Refik Halid’in yapıtları hep bu çoksatanlar listesinin başında olurdu.

Refik Halid öldüğü 1965 yılına kadar yığınların keyifle okuduğu bu tür romanlarını yazmağa devam etti; *Hürriyet*’ten sonra, çeşitli gazeteler ve tirajı 100.000’lere vuran haftalık dergi *Hayat*’ta tefrika edilen romanları hep sevilerek okundu. Yazarımız her yıl en azından bir roman yazıyordu. 77 yaşında iken doktorların olmasının gerekli olduğunu söyledikleri bir ameliyat için hastahaneye yattı, yatmadan önce Boğaz’da istediği şekilde bir yemek yiyip, içkisini içti ve 18 Temmuz 1965’te ameliyat sırasında çıkan komplikasyonlardan kurtulamayıp vefat etti.

Demokrat Parti’nin iktidarda olduğu 1950-1960 arası siyasete bulaşmayan Refik Halid’in Demokrat Parti yöneticileriyle iyi ilişkiler kurduğunu görüyoruz. Gazeteciler için kurulan bir yapı kooperatifinin başkanlığını yapmış ve onun saygınlığı ve etkisiyle Zincirlikuyu civarında güzel bir mevkiide bu gazeteciler sitesi için yer temin edilmiştir. Başbakan Menderes’in İstanbul imarı için başlattığı çalışmaları olumlu karşıladığı gazetelerde çıkan yazılarında açıkça görülür.¹

27 Mayıs 1960 İhtilali’nden pek memnun olmadığı an-

1 Bu konuda Tuncay Birkan’ın itina ile derlediği İstanbul ile ilgili yazılarının toplandığı şu kitapta ilginç örnekler vardır:

Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları: 1 – Hep İstanbul*, 2014, İstanbul.

laşıyor. Yassıada davaları ve idamlar herhalde eski günleri hatırlayan yazarımızı üzmüştür; siyasete bulaşmadığından bunu açıkca belirtmemiştir ama *Bir Ömür Boyunca* adını verdiği hatıralarını yayımlayan *Yeni Tanin* gazetesinin yayımlanmadan önce kendisiyle yaptığı röportajda 27 Mayıs’tan dört yıl sonra kendisinin Atatürk düşmanı olmadığını, İttihatçılara düşman olduğu için bu yanlışı yaptığını belirttikten sonra ilginç bir ifadede bulunmaktadır.

“Bugün hükümeti idare edenler Atatürk’ün tam zıddıdır. O cesurdu, bugünküler ise korkaktır.” Bu sözlerin söylendiği günlerde başbakanlık yapan kişi İsmet İnönü’dür. Cumhuriyet’in 10. yılında kendisinin affına karşı çıkan İsmet İnönü’ye kızgınlığının devam ettiği anlaşılıyor.¹ Bunu anılarında da daha açık olarak anlatır. *Tanin* gazetesinin yazma teklifini reddettiğini anlattıktan sonra şöyle der:

“*Tanin*’e kapılananlardan niceleri iki dünyada yani Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde aziz olmadılar mı? Benim onlardan ne eksikim vardı?

Vardı, hükümetleri tutamama alerjisi. Doğrusunu isterseniz sonradan ben Atatürk’ü tuttum da, yine hükümetlerini ve arkadan gelenlerini tam randımanla bir türlü tutamadım. Demek böyle bir alerji de var. Tıp edebiyatına girmesi lazım. Belki de [psikoz] kısmına.”²

Asıl ilginç Abdülhamid devrine atıf yaparak söyledikleridir. “Abdülhamid’e Yapılan İftiralar” başlığı altında Padişah’ın buyruğu ile Marmara Denizi’ne atılıp boğulmaya terk edilen çocuklar yalanını anlatmakta; Hürriyet’in ilanını

1 Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, s. 8.

2 Refik Halid Karay, age., s. 259.

dan sonra bu gibi hikâyelerle Abdülhamid'i kötülemek isteyen gazetelerin İstibdat döneminde kim ailesinden bir kişinin akıbetini bilmiyorsa bildirsinler şeklindeki koca koca ilanlarına bir tek kimsenin yanıt vermemesini anlattıktan sonra lafı 27 Mayıs'tan sonra DP aleyhine gösteri yapan çocukları Et-Balık Kurumu'nda öldürüp kıyma yaptılar diye yazan gazetelere getirmekte; bunlara inanıp kıymadan tiksinenler bile olduğunu anlatmakta ve sonra bu olayların tıpkı Abdülhamid'e yapıldığı gibi iftira olduğunun anlaşıldığını yazmaktadır.¹

Refik Halid'in ikinci sürgünden dönüşünden sonra kendi tabiriyle bir *epiküryen* gibi yaşadığı da anlaşılmaktadır. Sermet Sami Uysal'a karısıyla birlikte verdiği bir röportajda, karısı Nihal Karay kocasını şöyle tanımlamaktadır:

"Midesine düşkün bir insan olduğundan evvela güzel yemeklerden zevk alır. Sonra içinde kadın bulunan meclislerde sohbetten hoşlanır. Muhataplarının zeki ve entellektüel olmaları şarttır. Kadın bulunmayan toplantılar kendini çok sıkar ve mümkün olduğu kadar böyle toplantılarda bulunmamaya gayret eder ama daima kadınlığını empoze eden kadınlardan da hoşlanmaz. Kadın natürel olacak."²

Refik Halid'in romanlarından *Çete* (1950), *Nilgün* (1954 ve 1968), *Karlı Dağdaki Ateş* (1969), *2000 Yılım Sevgilisi* (1973) ve bir öyküsü "Yatık Emine" (1974) beyaz perdeye aktarılmış, *Bugünün Saraylısı* ise TV dizisi olmuştur (1985 ve 2013).

Refik Halid her şeyden önce bir hiciv üstadı ve çok nitelikli bir öykücüdür. Hicivi döneminin yergi üstatları örne-

1 Refik Halid Karay, age., s. 215-217.

2 Sermet Sami Uysal, "Nihal Karay Bize Refik Halit'i anlatıyor", *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1954.

ğın Şair Eşref gibi kaba, hatta iğrenç cinaslarla dolu değildir. İnce telmihlerle süslü ama acıtıcı ve çok çarpıcıdır.

Öyküleri ise herhalde Türk Edebiyatı'nda bu türün hiçbir zaman eskimeyecek örneklerini oluşturacaktır. Bunu okuyucu da takdir etmiştir. Örneğin *Gurbet Hikâyeleri*'ndeki "Eskici" öyküsü vatana ve anadille konuşmaya olan hasreti inanılmaz bir çarpıcılıkla okuyucuya aktarmaktadır.

Tanpınar'ın anlatımıyla Refik Halid, 1908'den sonra ve özellikle ilk sürgününde yazdığı öykülerle hikâyenin İstanbul'dan bütün memlekete doğru açılmasını sağlamıştır, bu onun en büyük hususiyetidir. Öyküleri gözleme dayalıdır. Refik Halid öykülerinde görmesini bilen ve gördüğünü bize verebilen yazarlardandır.¹

Yazarımızın *Memleket Hikâyeleri*'nin ilk basıldığı tarih olan 1920'den 2013'e kadar yirmi kez; *Gurbet Hikâyeleri*'nin 1940'dan günümüze kadar keza yirmi kez basılmaları bu öykülerin hem edebi niteliklerini hem büyük kitleler tarafından sevilerek okunduklarını gösterir; yukarıda da değindiğimiz gibi Karay'ın öyküleri Türk Öykücülüğü kanonuna girmiştir. Bu konuyu kapatmadan Refik Halid'in çağdaşı ve arkadaşı Halide Edib'in değerlendirmesini de alıntılayalım.

"Yalnız Türk Edebiyatı'nın değil, Rus ve Amerikan Edebiyatları'ndan sonra hikâyecilikte cihan ölçüsünde ön planda bir yer işgal edebilecek bir hikâyecimizdir."²

Üzerinde durulması gereken bir nokta da Refik Halid Karay'ın dilidir. Fecr-i Atı topluluğunun bir üyesi olmasına ve dönemin bütün gençleri gibi Servet-i Fünun yazarlarından et-

1 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul, 1977, s. 124.

2 *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyat Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, C II, s. 485.

kilenmesine karşın bu iki edebi okulun Farsça ve Arapça sözler ve terkiplerle yazmanın daha sanatkârane olduğu düşüncesine katılmamış, yalın ve gündelik İstanbul Türkçesiyle yazmıştır. Bunu yaparken de özellikle 1950’den sonra edebiyatımıza hızlı bir giriş yapmış, argoya karşı mesafeli olmuş, eskilerin deyişle amiyâne olmaktan hep kaçınmıştır. Bu konuda şöyle der:

“Kasten baldırçıplak konuşmasını hazmedemiyorum. Hikâye ve şiirde orta sınıf konuşması bana daha munis geliyor.”¹

Refik Halid’in şakrak İstanbul diliyle yazdığı eserlerinin Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin’in başlattığı “Milli Edebiyat” akımının en iyi örnekleri arasında olduğu muhakkaktır. Siyasi tutumundan dolayı ona en çok kızanlar bile bu gerçeği kabul ederler. Yazarımızın 150’likler listesine girdiği 1924 yılında yayımladığı *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde İsmail Habip Sevük aynen şöyle yazar:

“Siyah bir siyaset üstünde nurlu bir edebiyatla parlayan bir sima ki kendisi vatana leke, yazısı vatana şeref oldu. Edebiyatta Milli Cereyan’ın en berrak kalemi yüz ellilikler içindedir. Ya o ruh bu kadar sallantıda ya o kalem bu kadar güzel olmamalıydı. Çünkü böyle bir kalemi de sürükleyip giden o ruha haddinden fazla kızıyor, öyle bir ruha sürüklenen bu kaleme de haddinden çok fazla acıyoruz.

Refik Halid’in kalemi... bu çevresine çevrilmiş bir adese; üç darbeye eşyayı tesbit eden bir fırçadır. Işıyla şekilleri aydınlatan bir kalem... En şakrak mizahında en ince bir hikâyeci gibi dikkatli; en ciddi bir hikâyesinde bile mizahın tebessümlerini saklayan sinsî bir heccavdır.”²

1 Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı*, 1923-1950, Ankara, 1993, s. 967.

2 İsmail Habip (Sevük), *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1340 (1924), s.

Refik Halid'in dili kullanışındaki kudreti *Aydede*'deki sivri ve acıtıcı eleştirilerini unutan Yahya Kemal de vurgular:

“Refik Halid, Meşrutiyet'ten sonra ortaya atılan edebi nesil içinde, muhakkak olarak en fazla tebarüz eden bir çehredir. Yazıda muayyen bir nev'in mümessili olmuş, büyük mikyasta okuyucu kazanmış, bir düziye iyi ve itinalı eserler vücuda getirmiş, her yazdığını behamehâl merakla okumuş, Türkçeye yeni bir çeşni vermiş, hemen hemen daima neşeli ve canlı; görüşte hususiyet ve yazışta hüner göstermiş bir muharrirdir.”¹

Sonuç olarak Refik Halid Türkçeye yepyeni, sıcak, çekici, oynak bir üslup getirmiş; deyimleri ile, özellikle ince anlam farklarıyla İstanbul halkının Türkçesi ile yazmıştır. Bütün bunları duru, ıııklı, hareketli ve zevkli bir şekilde okuyucuya sunar; bir fikri anlatacak sözlerin en güzellerini kolayca bulur.²

Refik Halid'in edebi yapıtları uzun süredir İnkılâp Kitabevi tarafından yayımlanmaktadır ve bu yayınlar roman, öykü ve diğler hiciv ve kronik kitaplarını kapsamakta, okuyucu ilgisi devam ettiğinden sürekli yeni baskılar yapmaktadır. Bu satırların yazarı bu yeni baskıları keyifle izlemekte, hele yayınevinin sadeleştirme sevdasından vazgeçmesini takdir etmekte ama gazetelerde o güzelim İstanbul Türkçesiyle ve şakrak bir dille yazdığı unutulmuş yazılarını hatırladıkça bir gayretli araştırmacı çıkıp bunları bir derlese de Refik Halid hayranları bunları da okuma olanağı bulsa diye düşün-

mekteydi. Bu yılın başında *Memleket Yazıları: 1- Hep İstanbul* çıkınca hemen aldı ve büyük bir mutlulukla bu dileğinin İnkılâp Kitabevi'nce gerçekleştirildiğini gördü, hele bu serinin devam edeceğini öğrenince bir başka türlü mutlu oldu.

Bu zor işe soyunan araştırmacı, kâdim sahafım ve dostum Sakallı Lütfi Seymen'den methini duyduğum Tuncay Birkan'dı. İlk kitabı *Memleket Yazıları: 2- Kırk Yıl Evvel, Kırk Yıl Sonra Anadolu'da* takip etti. Geçen ay *Edebiyatı Öldüren Rejim* ve *Mutfak Zevkinin Son Günleri* yayımlandı. Şimdi elinizde tuttuğunuz eser ise *Pek İyi Hatırlarım* başlığı altında *Tan, Akşam, Yeni İstanbul* ve *Zafer* gazetelerinde ve çeşitli dergilerde çıkan yazılarından hatıralarıyla ilgili olanların bir derlemesi.

Yazarımızın yukarıda da belirttiğimiz gibi anılarını topladığı *Minelbâb İlelmihrap* ve *Bir Ömür Boyunca* adlı iki kitabı vardır. *Bir Ömür Boyunca* kronolojik sıra takip etmeyen yazıların toplamıdır. *Pek İyi Hatırlarım*, hatıralarının toplandığı üçüncü kitap olacaktır ve *Bir Ömür Boyunca* gibi yazarımızın hatırladığı olaylar, kişiler ve mekânlar hakkındaki yazdıklarının dikkatli bir şekilde toplanmasından oluşmuştur.

Kitaptaki anıların çoğu çocukluk hatıralarıdır. Refik Halid sevenler tıpkı diğer kronikleri gibi bunları da keyifle okuyacaklardır. Yazarımızın çocukluğundaki bayramları, oturduğu evleri, okullarını, anasını, babasını, ağabeyini, o dönem İstanbulu'nun semtlerini ve niteliklerini yazarımızın şakrak diliyle okumak büyük nimet. Onun kalemi, hatıralarına çevrilmiş bir büyüteç, üç darbede olayları tesbit eden bir fırçadır. Işığıyla şekilleri aydınlatan bir kalem. En şakrak mizah dolu anısında en ince bir hikâyeci gibi dikkatli; en ciddi bir hatıra yazısında bile mizahın tebessüm-

lerini gösterebilen İsmail Habip Sevük'ün anlatımıyla “sinsi bir heccav”dır.

Tuncay Birkan bana Refik Halid'in gazete ve dergi köşelerinde kalmış yazılarından derlemelerin devam edeceğini ve bu dizinin on sekiz kitabı bulacağını söyledi. Tanrı'dan dileğim bana bu dizinin bütün kitaplarını okuyup keyif alma olanağını sağlaması, çünkü ne de olsa seksene merdiven dayadım.

Panoramik

UNUTMAK LÂZIM...

Bana öyle gelir ki insan dimağının da arasına tıpkı yazıhane çekmeceleri gibi lüzumsuzlaşan öteberiden, yani kıymeti kalmıyan hatıra ve hafıza birikintilerinden temizlenmesi büyük bir rahatlık temin edebilir. Kafamızda ne kadar is, kurum toplanmıştır... Hele yaş ilerlemişse!

Yıllarca evvele ait bazı hiçten sözlerin ve tiplerin faydasızca aklımızda yer etmesine, ikide bir zihnimizden geçmesine karşı öyle bir temizlik yapılabilse, birtakım şeyleri kafamızdan atmak imkânı elimizde olsa daha az yorgunluk duyacağımıza, çekidüzen verilmiş bir başla daha konforlu, daha modern yaşıyacağımıza şüphe yok.

Mesela çocuk denilecek yaşta iken bir gün Selâmlıkta misafirler konuşurken, Hoca Hafız Efendi adı ile anılan bir zat şu mânasız fıkrayı büyük bir hikmet ihtivâ edermiş gibi mühim bir eda takınarak anlatmıştı: Bilmem hangi padişah kırdı gezerken bir kiremitçi sergisi önünde durmuş ve dükkâncıya demiş ki: “Kiremitçi, kiremitten kerem et!” Öteki cevap vermiş: “Kiremitten kerem olmaz, kerem et de geri git!” Peki ben elli sene sonra kiremit lafı edildikçe yahut bir yapı yerinde kiremit gördükçe, hattâ damlara baktıkça neden bu saçma sapan lâfi ve o adamcağızı hatırlamak mecburiyetinde kalayım?

Yalnız hatırlayıp geçebilsem gene iyi! Ayrıca her defasında nice ehemmiyetli, faydalı sözler aklımda kalmamışken bunu ezberlemiş olmama kızdığım gibi “Acaba aslı öyle midir? Yoksa Hoca Hafız Efendi mi eksik söyledi?” kabilinden düşüncelere kapılmama, beynimi yormada üzölmüyör müyüm?

İşte, şayet kendi iradelerile kendi kafalarında bir “amnesia – geçmişİ unutma” daha doğrusu geçmişten dilediklerini artık hatırlamama kudreti insanların elinde olsaydı, ben ilk temizlik hareketine deminki kiremitçi safsatasını hafızamdan atmakla başladım. Hiç değilse bir daha yeni yapı yerlerinde kiremit görürsem ve pencereynden damları seyre dalarsam aklıma ne o münasebetsiz padişah, ne ukalâ dünbeleşİ kiremitçi gelirdi.

Tabiidir ki bu kiremit fıkrası başımın içini zifire boğan binlerce lüzumsuz hatıra zerrelerinden biridir, fakat geçmişten bazı şeyleri unutabilmek bizim normal vücut vazifelerimizden, imkânlarımızdan biri olsaydı pek ciddi, belâlı başka noktalardan da rahat etmemizin, hattâ dünyaya bütöün başka bir çehre vermemizin yolu da bulunurdu. Fara za yüzünü görmediğimiz sevgiliyi bir dener, iki dener, ümit kalmayınca hafızamızdan siliverdik.

Artık karşılaşmaktan çekinmezdik. *Unutulan Yıllar* filmindeki gibi, fakat kendimiz istediğimiz için değil dostumuza, nikâhlı karımıza bile rastlasak yabancı yabancı yüzüne bakar, daktiloluğumuza girse tanımazdık. Arzu ederse o bayan da böyle yapardı, ne kadar hatıralar ve sevgili simalar vardır ki sırası gelince, lüzum hasıl olunca, unutulabilmesi insanları yeniden dünyaya gelmişçesine feraha kavuşturabilir.

İdbara düşenin ikbal koltuğunu unutması ne rahatlık! Şimdi geldiği yere dönen Hacı Ağa, kısa süren İstanbul deb-debesini hatırlamadığı takdirde köyüne kolayca alışamaz mı? Hele gençliğindeki güzelliğini aklından silerek bulunduğu halle bağdaşan kadın aradığı sukûna kavuşmuş olmaz mı? Aldanmaktan daha büyük teselli vardır: Unutmak!

Mizah, 26 Temmuz 1946

YERİNDE YELLER ESEN EVLER

İstanbul'da şimdiye kadar olmamış bir şey oldu: Altı yıldan beri hemen hemen herkes bulunduğu evde oturuyor, ev değiştirmiyor. Yani şehir içi göçebeliği fasılaya uğradı, yerleşmiş bir hal almışa benziyoruz.

Gözlerini dünyaya açtığı günden kapanıncaya kadar bütün ömrünü evden eve geçmekle geçiren kiracı bir halk için bu, tarihte yer alacak vakalardan sayılabilir. Şüphesiz ki kendi keyfimize kalan imkânlar ortadan kalkmasa, koordinasyon kararı çıkmayıp mesken buhranı da olmasaydı, şimdi hiçbirimiz aynı dam altında bulunmıyacaktık.

Zira ev, mahalle, semt değiştirmek, mütemadiyen taşınmak İstanbullunun âdeti, merakı, zevki, hattâ başlıca eğlencesidir. Daha doğrusu göç, dedeler mirasıdır, ananedir. Öyle olmasının sebebi de tarihteki eski büyük göçler değildir, yangınlardır. Yangınlar İstanbullunun ev sahibi olmasına ve kiracı sıfatı ile bir evde uzun müddet yerleşip kalmasına imkân bırakmadı. Zamanla bu hal bir imtiyaz şeklini almış, yangın çıkmasa da yine ev değiştirmek ihtiyaçlarımız arasına girmiştir.

Eminim ki bugün bizi sıkın sebeplerden biri de epeyce zamandan beri aynı evde veya apartımanda oturmağa mahkûm oluşumuzdur. Eğer ahval değişse, normal tica-

ret hayatı başlayıp da artık iş göremeyecekleri için burada kalmalarının lüzumsuzluğunu anlıyan akıncı ve türedi yabancılar geldikleri kasabalara çekilse, mesken darlığı yeni yapılacak binalarla önlense, evini değiştirmeyecek tek şahsa rashıyamıyacağımız muhakkaktır.

İngiltere'den henüz gelmiş bir dostum anlatıyordu: Hükûmet, evi yıkılanlara ev yaptırırken herkes yeni evinin yine aynı yerde, aynı şekilde, hiçbir değişikliğe uğramadan, tıpkı eskisi gibi kurulmasında ayak diriyormuş, dirediği için de bir sürü güçlükler çıkıyormuş.

Orada ve birçok memleketlerde ev mefhumu bizdeki-ne hiç uymaz. Uyamazdı. Ahşap ev ve yangın, eve bağlanma duygusunu körletmiş, ev sevgi ve saygısına yer bırakmamış, aksine ev hususunda kayıtsızlığa, hercai meşrepliğe yol açmıştır. Asırlar görmüş, asırlarca atalarımızı barındırmış, içinde çocuklar, torunlar, torun yavruları büyötmüş, nesiller yetiştirmiş olmadıkça evin değeri nedir?

Yazık ki ahşap yasağı başlayıp yangın söndürme teşkilâtı kurulduğu sırada da, yani tam mânasile ev sahibi olmak, olunca da ev mefhumunu kavramak imkânı belirirken başımıza apartıman usulü çıktı. Apartıman, evin –ne rahatça doğmağa, ne rahatça büyümeğe ne de rahatça ölüp yine rahatça ölüsü kaldırılmağa elverişli– bir kötü şeklidir.

* * *

Düşünüyorum: Doğduğum günden yirmi yaşına eriştiğim tarihe kadar, yirmi bir yıl acaba kaç evde düşöüp kalktım, kaç ev gördüm?

Ömrü çapkınlıkta geçen bir adamın yakından tanıdığı kadınları birer birer, sırasile hatırlayıp sayması kadar güç! Zaten İstanbullu ev değıştirme ve girdiğı evi harabeye çevirme bakımından bir uçarı çapkına benzer. Önce bir tanesini gözüne kestirir; hırsla, hevesle ona can atar fakat biraz sonra bıkar, başkasına mim koyar ve eskisini yüzüstü bırakır, ötekine koşar.

Geçmiş zamanda kadın boşama ile ev değıştirme sayılı keyiflerimizden ikisiydi. Tek eve, tek eşe bağlanamazdık. Bağlanamadığımız için de hem maddî, hem mânevî mânada ev yapamaz, aile kuramazdık. İyi niyetlilerin başına da yangınlar musallat olurdu, onlar bile istemedikleri halde biteviye taşınır dururlardı. İstanbul’da –ve bütün ahşap binahlı şehirlerde– ev sahibi, bir gece ev sahibiyim diye yatar, sabahleyin cami avlusundaki ıslak pılı pırtı üstünde gözünü kira evi aramağa mahkûm bir adam olarak açardı.

Örümcekle İstanbullu en fazla ev değıştiren ve en çürük yapıları kendine mesken edinen iki mahlûktur.

Çocukluğumun evleri şimdi gözümün önüne geliyor.

İçinde doğduğum Beylerbeyi’ndeki evden –iki, üç yaşlarında çıktığım için– hatırımda pek bir şey kalmamış. Sadece veranda gibi camekânlı uzunca bir koridor. Yerler mermer döşeli ve iri iri saksılarda sıra sıra limon ağaçları dizili... Anlaşılan çok ışıklı bir kış günü hâtırası. Belki de kafama hayat tan ilk aksedip kalan manzara budur: Tertemiz, apaydınlık, güzel kokulu, güzel renkli, ferahlık verici, yarı bahçe, yarı “enteriyör”, yarı “natürmort” bir üstat tablosu!

İkinci ve üçüncü evler loşluktur, zira ikisi de Lâleli civarında sokak aralarındadır. Birincisinden çifte merdi-

venler, bir düğün kalabalığı, uzun süren bir hastalık sırası yatağımın başına gelen Türkçe bilmez bir doktorun yeleşini boylu boyunca örten kocaman sakalı ve nihayet o yataktan dinlediğim lâtarına sesi... Yaşım dört! İkinci ev galiba daha karanlıktı. Zihnime yalnız hiçten bir sahne nakşolmuş: Akşam loşluğu basmış bir avluda lâmba şişelerini hohlaya hohlaya, paçavra sokup değneklerle çevire çevire temizleyen bir uşak... O kadar.

* * *

Derken kocaman bir salondayım... Bütün pencelerinden deniz, Kadıköy, Adalar görünüyor. Zira şimdi ev Sultanahmet Camii önündedir, pek ferahdır. Ama aklımda kalan, bu salondan, külhanlı konak hamamından, bir de hamam tarafından dama çıkılır daracık merdivenden ibaret. Hizmetçiler o merdivene tırmanır ve aşağıdaki Arasta Sokağı'nın meşhur mahalle karısı kavgalarını seyrederlerdi.

Nedense başka bir kış oradan ayrılmış bulunuyoruz. Berbad bir evde ve pek çamurlu bir sokaktayız, adı Kovacılar Caddesi... Vezneciler'deki Şemsülmaarif Mektebi'ne eğer midilliye bindirilerek götürülüyorsam sebebi beyzadelik taslamak değildir, evden mektebe kadar geçeceğimiz yolların topuktan yukarı daima cılk çamur olması ve her ata, arabaya raslayınca tepeden tırnağa zifoslar içinde kalınması.

Henüz yedi sekiz yaşındayım. Yazları gittiğimiz Erenköy'ndeki köşkle beraber değiştirdiğim ev altıyı, biraz sonra da Vezneciler'de girdiğimiz kârgir konakla yediye bulmuş oluyor. Neden?

Ev değiştirmeği o derece tabiî buluyoruz ki sebebini aramıyoruz.

Bu sonuncu evden hatırladığım bütün kış hemen hiç yerden kalkmıyan veya bana öyle gelen kardır. Kardan aslanı ilk defa o evin bahçesinde görmüştüm: Kömürden gözleri, portakaldan ağzı ve çalı süpürgesinden kuyruğu ile aslanlığı rezil eden bir heykel! Bende sanat duygusu ve anlayışı az çok başlamış olacaktı ki kadın erkek herkesin pek beğendiği, mükemmel bulduğu bu tenasüpsüz ve “ekspresyon”suz eser karşısında heyecana kapılmamıştım. Aksine, Bozdoğan kemerlerinden sarkan haşmetli buz salkımlarına bakmakla doyamıyor ve karların odamdaki kafes deliklerine dolana dolana işlediği dantellerden o kadar hazediyorum ki kimseye el sürdürtmiyor, karşılarına geçip hayran hayran seyrine dalıyorum.

O evden de çıktık.

Tatlıkuyu denilen bir yerdeyiz... Yine denize nâzır koca bir salon... Ama bu sefer açık denize bakıyoruz, Kadırğa ile Kumkapı üstündedir. Artık hatırlamadığım hemen hemen hiçbir şey yoktur, Köhne binanın bütün plâni, odaların kimlere ait olduğu, döşemeler, eşyalar, geceleri ürkerek geçtiğim karanlık sofalar, sobaların şekilleri ve duvara asılmış yazı levhalarının yerleri...

Meselâ babamın yatak odasında iki yazı bulunuyordu. Aradan tam kırk beş yıl geçtiği halde şimdi ezberden okuyabileceğim. Birisini tekrarlıyayım, fikir vermeğe yetişir:

*Aman lâfzi senin ismî şerî finle misavidir
Anınçün aşkın zikri amandır yâ Resulullah*

Dokuzuncu ev Şehzadebaşı ile Fatih arasında, işlek cadde üzerinde ve tekrar kârgir... Daha ancak on dördüne basmışım. İki senede bir ev isabet etse yedinci evde bulunmaklığım lâzım! Fakat nihayet kışın da kendi malımız olan bir “barhane”ye yerleşiyoruz: Burmalımescit tarafında ve Bozdoğan kemerinin en geniş geçidi yanında arka tarafı Okmeydanı’na bakıyor, ön tarafı ufak evlerle kapalı... İçinde at koştur.

Bu sonuncusudur. İstanbul bir müddet sonra meşrutiyet idaresine ve büyük yangınlar devrine giriyor. Yukarıdan beri saydığım ne kadar ev varsa hepsi iki, üç yıla varmadan birer, ikişer yanıyor. Bu kül yığını arsalar üzerinde bir zamanlar koca koca konaklar bulunduğunu sadece mutfak bacalarından anlamak mümkündür. Gün geliyor, bacaları da tuğla hırsızları küçülte küçülte büsbütün yok ediyorlar. Düşününüz ki yirmi yılda barındığım bir düzine evden bir tekinin şimdi kapısını çalmak, içine girmek, hâtıralara dalmak, geçmişini anmak ve geçmişten bir eser bulmak imkânsızdır.

Şüphesiz ki bu benim uğursuzluğumdan değildi.

Pek az istisnasile her İstanbullu için göçmen hayatının icabıydı. Garp müelliflerinin eserlerini okur, filmlerini seyrederken hikâyeye kahramanının bir gün evine dönüp çocukluk hâtıralarını canlandıran eşya ve izlerle karşılaşması bizi muhakkak surette heyecanlandırdığına göre demek ki geçmişe bağlı olduğumuzu bildiren dekoru görmek tabii bir ihtiyaçtır.

İnsan için doğduğu evde büyümek, delikanlılık çağına

girmek, olgunluğa erişmek, yaşlılığı bulmak ve –arada nere-
lere giderse gitsin, kaç ülke dolaşırsa dolaşsın, sergüzeştçi
nasıl bir hayat sürerse sürsün– nihayet dedeler yurduna dö-
nerek orada gözlerini yummak ne hoş...

Ev sevgisi böyle sağlamca bir yerleşmeden doğar.

Akşam, 6 Ocak 1946

HAMAM VE BANYO HÂTİRALARI

Ş u Beyazıt Hamamı'nı ne yapacağız? Şimdilik damında kendiliğinden bir fidanlık bitmiş, alabildiğine geliyor, orijinal bir manzara vücutte getiriyor ama geri kalan tarih pek çirkin ve âdeta korkunç...

Gün geçtikçe de çöküyor, sakilleşiyor.

Beyazıt Medresesi'ni güzelce tamir ettik; meydan da açıldı; hepsi hoş oldu. Lâkin Aksaray'a doğru inerken sağda o hamam ve solda Simkeşhane harabisi ne acıklı, sefil, perişan halde... Hele yeni fakültenin modern heyulâsı civarında yarın bunlar öyle acaibimize gidecek ki!

Hamam gerçekten mimarî bir kıymette midir? Orasını bilmem. Bildiğim mühim bir şey vardır ki bunu da hayattaki nesilden çoğu bilmez: Çocukluğumda ben Beyazıt Hamamı'nda yıkanmışım, yani hamamın işlediği devreye yetişmişim. Ama Patrona Halil meselesini bilmiyerek... Daha tuhafı da şu: Erkeklerle değil, kadınlarla gitmişim, kadınlar hamamı iken... Hamamın içini hayal meyal hatırlarım.

Fazla geniş, kubbesi fazla yüksek, aydınlıkça bir hamamdı. Evdekiler iyi ısınmadığından şikâyet ederler, bize pek yakın olduğu için giderlerdi.

Hakikaten de yakındı. Zira önceleri Lâleli'de oturur-

duk; sonra Vezneciler’de, daha sonra da Tatlıkuyu’da. Beyazıt Hamamı bu üç yere de kapı komşusu sayılırdı, bohça göndermesi kolaydı.

Keder ettiğim bir şey varsa o da İstanbul hamamlarından çoğunu bilmeyişimdir. Zira tam anlar çağa geldiğim sıralarda Şehzadebaşı’nda büyük bir evimiz olmuştu. Hamamı kubbeli, tepe camlı, çifte kurnalı ve külhanlı mükemmel bir şeydi. Çarşı hamamlarına gitmeğe hacet kalmamıştı.

Kalmadığı içindir ki hâlâ ne Cağaloğlu, ne Şengül ne de öbür meşhur hamamlar hakkında bir fikir sahibiyim. Şu nokta da unutulmasın: Çarşı hamamına düşkün olacak huyda da yaratılmamıştım. Gözüm daha ziyade Beyoğlu’nda idi, Cadde-i-kebir’de döner dolaşırdım.

İşte o sıralarda idi ki Ağa Camii karşısındaki sokaklardan birinde bir alafranga hamam, daha doğrusu umumî banyolu bir yer açıldı. Serde züppelik var ya o zaman... Ben ona dadandım. Eğlence gecelerimin sabahı –Frenkler banyo yapar, banyo yaptıktan sonra teravet ve yeni kuvvet kesbeder diye– romanlarda okuduklarıma uyarak bu sokağa daldım.

Kaç banyosu vardı? Pek bilmiyorum. Herhalde azdı, zira bazan boş oda beklediğim olurdu. Pek basit, âdeta bayağı bir şeydi burası... Galiba ücreti de iki çeyrekti. Beyaza boyanmış çinko banyo, muşamba geçirilmiş bir sedir, küçük bir sabun parçası ve tüysüz bir beyaz havlu... O kadardı eşyası ve levazımatı!

Bahsettiğim devirde hele Müslümanlar için banyo, kum sancısı çekenlerin doktor tavsiyesiyle girdikleri mü-

nasebetsiz, dolmak bilmez bir su kabıydı. Banyoyu kira ile dükkânlardan kaldırırlardı, hastalık geçince geri yollarlardı.

Banyo tedarik edemeyenler ise odalarına kazan çıkarırlar ve bu kazanlar ekseriya isli olduğundan vücade sürünmemesi için dışına yatak çarşafı sararlardı!

Bizim banyoların asıl müşterileri kafeşantan kızları olmalıydı ki koridorda bunlara rastlardım ve yan odadan su şıptırları arasında türkülerini işitirdim. Zavallılar, anlaşılan yorgun vücutlerini ılık suda hissedince ferahlarlar, neşeye gelip ötmeğe başlarlardı.

Ben de tekrar sokağa çıkınca banyosunu yapmış, Frenkâne tâbirle banyo alan bir genç keyfi duyardım. Bugün o halimden azıcık utanmakla beraber hakikati yazmaktan çekinmiyorum. Hem sade ben mi giderdim bu banyolara? Çok defa bir muharrir arkadaşla beraberdik. Bizi çarşı hamamlarından uzaklaştıran yalnız banyo yapmak züppeliği değildi. Hamamlarımızın külfetini ve hep bir arada yıkanma mecburiyetini sevmez, tellâk temaslarından ve yabancılar arasında soyunup giyinmekten karşılanma ve uğurlanma teşrifatından da hâzetmezdik.

Bilmiyorum şimdi Beyoğlu'nda öyle umumî banyolar var mı? Hemen herkesin evinde banyosu olduğuna göre belki de yoktur.

Bana gelince banyo merakını tamamen bıraktım. Banyoya yine giriyorum ama içinde bağdaş kurup alaturka hamamda gibi yıkanmak şartıyla!

Elde mevcut olana kayıtsız olmiyana haristir, şu insanlar... Malûm!

Aydede, 17 Kasım 1948

GÖRÜNÜR GÖRÜNMEZ KAZALAR

İnsan ellisini, altmışını, daha fazlasını bulur, uzun ömürlü olur... Fakat –çeşitli hastalıkları hesaba katmıyorum– görünür görünmez ne kazalar atlatır, ancak o kazaları atlatacak suretile saç sakalı ağarmış, olgun hattâ geçkin bir yaşa ulaşır. Yoksa meselâ ben –tifo, zatülcenb, andokartid gibi kolay affetmez birtakım ağır hastalıklar çektikten ve politika tehlikelerinin pek dehşetlilerini savdıktan başka– yedi yaşında, on yedisinde, otuz beşinde âdi kazalar neticesi çoktan şu fanî dünyadan elimi eteğimi çekmiş bulunacaktım. Pek ehemmiyeti yoktu.

Ne yazık ki büyük olacak, fenne, ilme, sanata değerli hizmetleri dokunacak nice adam henüz verimli çağa varmadan bazı hastalıkların pençesine düşerek yahut bazı kazalara kurban giderek insanlık âlemini çok ehemmiyetli ilerlemelerden yoksun bırakmışlardır. Şüphe yok ki eğer harbler, hastalıklar, hele kazalar olmasaydı keşiflerle sanatların ölçüsü çoktan artmış, hiç değilse beş, on asır önceden şimdiki duruma ulaşmıştı.

Meselâ Edison küçük yaşta bir hastalık veya kaza sonunda ölüverseydi ampulün icadı belki de XXI. asra kalacaktı. Mimar Sinan bir veba salgınında gidiverseydi, Süleymaniye Camii'ni göremiyecektik. Nedim, Patrona Halil ihtilâlinde

değil de, çocukken dam yerine pencereden tepesi üstü düşse ve can verseydi:

*Bak nedir dünyada resmi sohbeti zevkü safa
Seyri Sadabadı sen bir kere iyd olsun da gör*

Diyemiyecek, bize eski devirlerin nazlı şarkılarını bırakamıyacaktı.

Bu örnekler yeter. Siz, isterseniz daha birçoklarını bulur, Hayyam’dan, Raphael ve da Vinci’ye, Pasteur’dan Peniciline mucidine, Denis Papin’dan Marconi’ye, Dante’dan Mozart’a kadar çeşitli ilim ve sanat adamlarını sayabilirsiniz.

Ve diyebilirsiniz ki: “Kaza ve hastalık olmasaydı hayırlı meşhurlardan daha bir mislini sıralamak mümkün olacaktı!”

* * *

Şu var ki aynı sebepler yüzünden dünya birçok değerleri kaybettiği gibi birçok âfetleri de önlemiştir.

Kim bilir şimdiye kadar öldürücü hastalıklar ve kazalar kaç Neron’u, kaç Kaligûla’yı, kaç Napoléon veya Hitler ile Mussolini’yi başımızdan savdı? Meselâ Korsikalı diktatör henüz adsız sansız bir subay, bıyıkları terlememiş bir zıbıdı iken atını bir ırmağa sürmüş, at sürçmüş, binicisi tepe taklak suya düşmüş, yüzme bilmediğinden dibi boylamıştı. Az sonra bir ceset olacaktı. Olsaydı –imparatorluk harblerinin istatistiklerini yokluyarak– 1.950.000 kişi hiçi hiçine, gençlik çağında, sapasağlam öbür dünyayı boylamaktan kurtulacak-

tı ve kendinden sonra gelecek diktatör taslakları örneksiz kalacaktı.

Yıllık mükâfatları yere batsın, Nobel tecrübelerini yaparken bir kaza neticesi havaya uçup bin bir parça olsaydı, dinamitin icadı büyük bir ihtimalle gecikecek, birinci ve ikinci Cihan harbleri ise Napoléon'unkinden fazla zarar vermiyecekti.

Korsikalıyı yüzme bilen bir er kurtarmak gafletinde bulundu: Nobel ise –aksi şeytan– ihtiyatlı hareket etmek di-
rayetini gösterdi Sultan Murad yerine Abdülhamid çıldırabilirdi ve bir meczup Sokollu'yu değil, herhangi zalim bir sadrâzamı hançerliye bilirdi.

Tarih bazı kazaların savuşturulmasından ötürü birçok sahifesini kana boyamış, bazı kazaların önlenememesinden dolayı da birçok iyilikleri sahifelerine geçirememek talihsizliğine uğramıştır.

* * *

Bütün o meşhur kötüler ve iyiler arasında esamim okunmamakla beraber ben de sarı çizmeli Mehmet ağa olarak –her fert gibi– epeyce kazalardan kurtulmuş bir adamım.

Belli başlı üç tanesini aklıma getirdikçe tüylerim ürperir.

İlkinde yedi yaşında ya vardım yahut yok... Evin alt katı ışık almaz nemli bir bodrumdu. Buraya yapıdan arta kalan çürük, çivileri paslı tahtalar yığmışlardı. Nasıl oldu bilmem... Bir fırladım yalınayak, çılgın gibi bodruma kendimi attım, koşmağa başladım. Birden dehşetli bir çığlık kopar-

mıştım: Kocaman bir temel çivisi tabanıma batmıştı; batmış değil, üstüne usta bir dülger tarafından keserle vurulmuşçasına mıhlanmış, saplanmıştı. Yetiştiler, zor belâ, sarsa sallıya ayağımı mıhladığı yerden söktüler. Kan, değme ufak boy musluk ağzından çıkan sudan fazla akıyordu; eğer din bakımından mubah ise namaz değil, gusül aptesti bile almağa yeterdi!

O zamanlarda yaraya tentürdiyod sürmek nerede, ispirto veya kolonya bile kullanmağı kimse, hele kadınlar hiç bilmezdi. Ne yaptılar? Kanı dindirmek için gene aynı loş, ıslak bodrumdan idrofil pamuk yerine örümcek ağı sıyırıp bastılar. Temel çivisi şayet tetanoslu değilse, örümcek ağında bu kötü mikrobun kültürleşmiş olması muhakkaktı. Tetanos için bodrumdan daha elverişli bir hayat sahası ve örümcek ağından daha sevimli bir yuva bulunur mıydı?

Kazıklı humma –o güzelim Meşrutiyet’e kavuşmadan ve kutlu Cumhuriyet’e erişmeden– beni sarsa hırpalıya alıp götürecekti.

İyi kötü göreceklerim ve tatlı acı çekeceklerim varmış ki ne çivide ne de ağda mikrop yokmuş... Sanki her ikisi de otoklavdan çıkmış kadar temiz, pastörize ve dezenfekte, tertemizmiş!

* * *

İkinci kaza çok korkunçtu ve iğrençti... Az daha lâğımda boğulacaktım. Hem yazık hem de ayıp olacaktı.

On yedi yaşındaydım. Sherlock Holmes’ün henüz Türkçeye çevrilmeyen polis romanlarını Fransızcasından okuyor,

evde vaka arıyor, bulup da hüner göstermek hevesile yanıyordum.

Günün birinde tam istediğim oldu: Bizde birkaç gece misafir kalıp dönen akraba bir hanımdan telgraf geldi. Mücevherlerini unutup gittiğini bildiriyor ve cevap bekliyordu. Odasını aradık, evi taradık... Eser yok!

Her şey yapıldı... “Şeytan aldı götürdü, satamadan getirdi”den tutunuz da Musafı Şerife anahtar sokup çevirmeğe kadar! Ben bunlardan medet ummuyordum; hemen bir Sherlock Holmes tavrı takınmıştım, pertavsızla yerlerde iz arıyor, elim şakağımda, pipo yerine kurşunkalem ağzımda, masaya geçip ihtimaller üzerine kafa patlatıyordum.

İşte bu düşüncelerle yorgun, geceleyin selâmlıktan hareme dönerken avlu kapısından içeri dalmışım. Avluda o gün evin dolu çukuru açılmıştı ve tehlike işareti olarak önüne bir kör fener konmuştu. Halılar üstünde pertavsızla hırsız izi bulacağını sanan ben, ne çukuru fark etmiş ne feneri görmüştüm. Aklım İngiliz polis hafiyesinde ve çeşitli marifetlerindeydi. Bir adım attım, bir daha... Sonra yer yarıldı, cumburlup bir lüzucetli kuyuya yuvarlandım. Battım, çıktım; ellerimle kenarı tutmak istedim. Fakat yakaladığım çürük, kokulu topraklar dökülüveriyor, her dökülüşte beni tekrar lâğıma daldırıyordu.

Mevsim yaz... Herkes bahçede... Köşkte in yok, cin yok. Feryatlarım cevapsız kalıyor, takatım tükeniyor, boğuluyorum. Hem de havuzda, derede, çayda ırmakta, denizde, temiz sularda değil... Murdarlık içinde!

Beni her ölüden bambaşka türlü, katmerli yıkamak lâzım gelecekti.

Fakat hacet kalmadı; biraz sonra hamamdaydım, kendi kendimi yıkıyor ve temiz vücuduma başımdan aşağı bir şişe Atkenson kolonyasını boşaltarak bütün evdekilerden daha temiz, mis kokuyordum. Zira –şans bu ya!– feryadımı nasılsa bahçe safasına çıkmamış olan bir yaşlı hizmetçi duymuş, koşmuş, elini uzatmış ve beni yukarıya çekmişti.

Kurtulmakla beraber kazaların en utandırıcısına uğradığımı muhakkaktı.

Gene muhakkaktı ki dar, kapalı, loş yerlerde boğulmağa istidadım var. Alman Nazilerinin eline geçip de mahut kamplardaki zehirli gaz kamyonlarına tıklımamaklığımı bir lütuf!

Zira üçüncü kaza sırasında –çok şükür bir lâğıma değilse de– onun temizine, bir sarnıca düştüm. Lübnan köylerinin hemen hepsinde kuyu ve akar su yoktur, fakat yağmur sularını biriktiren geniş sarnıçlar vardır. Benim oturduğum evin sarnıç kapağı mutfaktaydı ve su tulumba ile çekilirdi. Bir gün tulumbanın köşesi aşındı. İşim gücüm olmadığından vakit geçirmek için bu bir fırsattı. Kollarımı sıvadım, kapağı açtım, vidaları söktüm. Bir aralık, İngiliz anahtarını alayım diye masaya doğru yürüdüm ve gerisin geri döndüm. Dönüş o dönüş...

Kel Hasan'ın sahnesindeki deliklerden birine girip kaybolan şeytan rolüne çıkmış aktör gibi –fakat hayat sahnesinde– kayboluverdim. Kötüsü şu ki dibi boyladıktan sonra kafam battığım yerdeki kapağın ağzına değil, uzakta, beton zemine çarptı... Bir daha daldım. Eğer bu sefer kapak hizasında yükselmezsem –evde tek başıma olduğumdan– kurtuluş imkânı yoktu.

Bereket su altından hesaplamış, sıvazlamışım gibi tas tamamına deliği buldum... Tırmanıp çıktım.

Çıkamıyabilirdim ve çıkamayınca da yirmi yıl daha yaşamamış, yurda kavuşmamış olurdum. Bu, büyük çapta bir kayıp sayılmazdı ama on sekiz milyon nüfus arasında benim yaşamaklığımın da kimseye zararı dokunmazdı.

Akşam, 13 Mayıs 1945

“SÖZDE” OLMAYANINI DENEYELİM

Mebus seçimi haberleri gazeteleri saralı beri arkada bıraktığımız iki devrin, meşrutiyet ve tek parti devirlerinin seçimle alâkalı acayip hâtıralarına dalmamak mümkün olamıyor. Güleyim mi kızayım mı? İçinden çıkamıyorum ki! Hülâsası şu: Seçim namına yapmadığımız münasebetsizlik kalmamış. Münasebetsizlik dedim, anlamışsınızdır: En hafif tâbiri kullandım.

Müsaade ediniz de açıkca söyleyeyim: Tek parti zamanının şimdi Sovyet Rusya ile peyklerinde ayıpladığımız yahut alaya aldığımız rakipsiz tayin listeleri Meşrutiyet devrinde hileli olmakla beraber az çok mücadeleli seçimlerinden pek farklı sayılamazdı. Yani iki şekilde de mebus çıkmış bulunanlar –küçük bir kısmı serbest seçimle de olsa kazanabilirdi, bunları ayırıyorum– seçilmiş değil, herhangi bir sebeple baştakilerin hoşuna gitmiş, sadece nasbedilmişti.

Binaenaleyh son günlerde bazı merhumlara ait hal tercümelerinde okuduğumuz “şu devrede, şu yerden mebus seçilmişti” sözlerinin bir kelime oyunundan ileri gidemediğine ve gerçek mebusluk devrine ancak 1950’den itibaren girdiğimize, öbürlerinin tam mânasiyle bir “sözde mebusluk” olduğuna şüphe yoktur.

Sözdelerin hoşlanmadığını bildiğim bu bahsi –icabında

münakaşa ve ispat etmek üzere- kapatayım da hatıralarıma döneyim.

Son harp başlangıcındaki bir seçimde idi; rey verme yaşına girmiş olan büyük oğlum bir gün civardaki meyhane bahçesine, sandık başına gitti, döndü. Sordum: “Ne yaptın?” “Bir defter imzaladım, elime bir liste verdiler, okumadan götürüp kutuya attım.”

Seçmek vazifesini bu derece basit gören Cumhuriyet çocuğunun fikri ne okulda, ne cemiyet hayatında hiç işletilmemişti, seçimi bir formaliteden ibaret sandırmağa çalışmıştık, muvaffak da olmuştuk. Parti genel sekreteri isminizi hatırlayın ve hayalinizden geçmesi imkânı bulunmıyan bir yerden namzetler listesine soktu mu, vaziyeti öğrendiniz mi kekâ! Artık o mebusluk çantada kekliktir. Size seçim gününü huzur ve istirahatle beklemek, hülyalara dalmak zahmeti kalıyor!

Böyle mebusluk mu olur?

* * *

Meşrutiyet hengâmesini görmüşlerden hür kafalı tek kişide, seçimlerden iyi bir hatıra kalmadığına emin olabilirsiniz. O hengâmede seçimler daha ziyade cebre, zulme, kabadayılığa, dayak ve tokada, Makedonya sistemine dayanıyordu. Hükümet namzetlerine rey vermemesinden yahut hükümete karşı mebus çıkmasından şüphe edilenlere karşı her vasıtaya müracaat mübahtı.

Meselâ seçim propagandası için Gümölcine’ye giden Rıza Tevfik, bu şehirden yadigâr olarak kendi kanına bulanmış gömleğiyle dönmüştü. Yarım saat yol boyunca süren da-

yak karakollar önünde nargilelerini h    rdeten jandarma zabitleri ve polis komiserleri tarafından s    netle, zevkle seyredilmi  ti!

Bir defasında da gene Rumeli'nin bir intihap dairesinden, mebus çıkması istenilmeyen bir muhalif için h    met bambaşka, şeytanın aklına gelmez bir tedbire başvurmuştu: O muhalifin mensup olduğu sınıfı silâh altına   a  ırmı  tı. Koca imparatorlukta bir sınıfın hiç lüzum yokken askere   a  rılmasının devlet hazinesine kaç bin altına mal olacağını bir düşününüz!

Asıl tuhafı bu i  leri, israf ve işkence yapanları yakın tarihin hürriyetperver ricali olarak tanıtmağa az mı gayret safredildi hâlâ da edenler yok mu?

Bir h  tıramı tekrarlamak lâzım: Birinci Cihan Harbi'nde, Orta Anadolu kasabalarından birinde ikamete memurken (  ayet ikamete memurlu  um memurluk sayılıydı din   yaşımda yüksek baremden tekaüt edilebilirdim!) –    z g  c  z adam ne yapar? Boyuna sokakları dolaşıp durur– bir akşam üstü baktım: Jandarmalar köylü ve yarı kasabalı kıyafette yirmi kadar vatandaşı ite kaka hapishane kapısından içeriye sokuyorlar, onlar da koyun, kuzu gibi giriyorlar, mel  l mel  l... Mezbaha kapısında imişçesine! Tanıdık bir arzuhalciye sordum: “Ne oluyor? Civarda bir vaka mı   ıktı? Tarla kavgası mı?”

“Yoo! Allah'a     k  r, bir   eycikler yok. Yarın mebus intihabı olacak da... Vefat eden mebusun yerine birini seçecekler. Bu gördüklerin ‘m  ntehibi saniler’... Yani seçmenler.”

“  yi ama m  ntebihler jandarma ile mi getirilir? Üstelik hapse mi sokulur?”

“Eh, öyle gerekiyormuş! Hükümet öyle münasip gördü.”

Ahbabı sıkıştırdım, izahat verdi: “Bizim burada muhalifler vardır, geçen intihaplarda fırkaya kafa tuttular, karşı koymağa kalkıştılar. Müntebihleri serbest getirip sonra da kasabada başı boş bıraksak fikirlerini çelerler, intihaba fesat sokarlar. İyisi mi onları jandarma ile getirttik, bir gecce hapis hane de ayrı koğuşa misafir edeceğiz, yedirip içireceğiz. Yarın reylerini alınca da salıvereceğiz!”

Gördünüz ya: Bir vaka yokmuş, hamdolsun Allah’a! Seçim varmış, seçim formaliteleri imiş bunlar! Öylece çıkacak zat da kendisini mebus sayacak, millet adına konuşacak, kanun yapacakmış!

* * *

Gene Meşrutiyet devrinde idi, bir intihap esasında sandık başına gidip reyimi kullanayım fikrine kapıldım, o maksatla sokağa çıktım. Muhallif listeye taraftar olduğumu bildikleri için önceden tertibat alınmış meğerse... Ürkütme, korkutma ve icabı halinde pataklama tertibatı!

Daha köşeyi sapmadan izbandut gibi iki herif beni kötü kötü süzdü; aralarında fısıldaştılar ve arkama takıldılar. Öbür köşede bunlara yeni bir grup eklendi. Ne yalan söyleyeyim, ürktüm. Ürkölmiyecek tipler miydi? Kaldı ki ben ufak tefek, cesaretliliğime rağmen çelimsiz, bir yumrukta yere yuvarlanacak yapıda bir gençtim. Üzerime çullandılar mı bir külçe kemik oluverirdim.

Geri döndüm. Mukaddes intihap hakkımı bu kadarcık

sevebilirdim, uğruna hayatımı feda edemezdin. O hak için milyonlarca vatandaşın kılı kıpırdamıyordu. Nasıl kıpırdasın ki muhaliflere rey verdiğinden şüphelenilenlerin bile kara listesi hazırlanır, ilk fırsatta cezaları verilirdi. Ne idi bu cezalar? Memuriyetten azil en hafifi! “Cemiyet-i hafiiye” yani gizli cemiyet kurdu diye zindana atılmak, sürgüne yollanmak, hususî tevkifhanelerde sakallı ise sakaliyle helâları yıkatmak, sadece bıyıklı ise başından aşağı bir kova soğuk su boşaltılıp ağaca bağlandıktan sonra ayaza bırakılmak gibi neler de neler!

Hepsi seçim cilveleri ve neticeleri idi bunlar! Ayıp şeylerdi. O kadar ayıp ki yapanlar hesabına bile utanıyor, hatırlamaktan iğreniyor insan...

Fakat iyi bir şey de oluyor: Gene insan o hatıralardan sıyrılıp da bugünün kapalı hücreli seçimine dönünce kâbustan kurtulmuşların halecanlı sevincini duyuyor, rahat nefes alıyor.

Hür fikirli olup da memlekette serbest seçim merhalesine eriştiğimizi görmeden ölen ahbablara içimden acıma da gelmiyor değil. Bunların arasında ve belki de başında üstad Lütü Fikri Bey vardır. İkinci defa mebus seçilmek için intihap dairesi olan Dersim’e giderken her uğradığı köy ve kasabada hükümet sahan kapakları çaldırılmış, taş yağmuruna tutturmuştu zavallıyı!

Mütareke esnasında da İstanbul’dan bir paravana ve paratoner olarak kendisini mebus çıkarmışlardı fakat “seçim hür yapılmadı, hile karıştı” diye istifa etmişti. Öyle adamlar vardı bir zamanlar! Artık bunlara, bu medenî cesaretlere lüzum kalmadı; seçimler gizli, binaenaleyh hürdür ve her seçilen tam mânâsıyla mebustur.

Serbest seçimle beraber gerçek mebusa da kavuşmuş oluyoruz.

Ama şöyle imiş, böyle imiş, hür seçimlerin mebusları ka-litece çok düşük olurmuş, falan filân. Hepsi lâf! Demokrasi ya olduğu gibi vardır yahut yoktur. İkisinin ortası, idareli, şimdiki tâbirle güdümlü demokrasi diye bir şey tasavvur edilemez.

Sözde meşrutiyetten, sözde cumhuriyetten, sözde seçimden, sözde demokrasiden sonra bir müddet de sözde olmayanını deneyelim. Sanıyorum ki zararlı çıkmıyacağız. Farzı muhal olarak çıksak da hiç değilse bir defacık “hakikî” nedir öğreneceğiz.

Zafer, 21 Şubat 1954

ÇOĞUNU GÖREN NESİL

Abdülhamid elektrik gibi telefonda da ürkerdi. Elektrikten ürkmesi sırrına akıl erdiremediği bu şeytanî kuvvetin bir suikast tertibinde kullanılması, Yıldız Sarayı'nın birdenbire havaya da uçurulması ihtimalinden ileri geliyordu.

Telefondan korkusu da şu sebepten: İhtilâlcilerin bir arada toplanıp dikkati çekmeden aralarında konuşup anlaşmalarını ve bu muhaverelerin kontrolden kaçmasını mümkün görüyordu.

Hoş, postadan da hâz etmezdi. Meselâ son zamanlarına kadar İstanbul şehrinde oturanlar birbirlerine mektup gönderemezlerdi. Yani şehir içi muvasalası yoktu. Nihayet kartpostala izin verdi, zarfa konmamak şartıyla!

Mamafih ev telefonlarına karışmazdı. Meselâ bizim köşke –geniş bahçe için ve çeşitli dairelerden teşekkül ettiği için– yeniliklere meraklı olan babam pille işleyen müteaddit telefon makineleri kurdurmuştu. Pek işe yaramazdı, esasen kullanması da güçtü.

Derken Meşrutiyet ilân edildi. Hepimiz, “Aman elektrik! Aman telefon!” diye haykırdık. Şurada, burada gaz motöründen kuvvet alan hususî elektrik tertibatı yapıldı; hususî kat telefonları da kuruldu. Devlet daireleri, polis ve emsali

de telefona merak sardılar. Posta Nezareti'nde bir hükûmet telefonu şebekesi vücade getirilmişti.

Hani, yanındaki kolunu el kahve değirmenlerinin sapı gibi çevirerek santrali aradığınız telefonlardandı bunlar... İşletmekten kollarımız yoruluyordu. Ama yine de bazı bazı iş görürdü.

Bir partiye en büyük faydası işlemesi değil, kesilmesi olmuştu. “Ne gibi?” diyeceksiniz? Anlatayım: İttihat ve Terakki Cemiyeti hükûmetten düştükten sonra Babiâli Baskını'nı yapmadan önce posta binasında telefon santralini kendi partisinin mensubu olan memurlara işlemez hale sokturmuştu. Babiâli basıldı. Nazırlar telefona el attılar, gûya dışarıdan yardım isteyecekler, asker getireceklerdi.

Çevir, çevir, cevap yok! Enver Paşa bu esnada sadriâzama istifanamesini imzalattı. Dışarıda dört ölü yatıyordu; cesetlerden ikisi harbiye nazırı ve Başkumandan Vekili Nazım Paşa ile yaveri Kıbrıslı Tevfik Bey'di.

İşte bizde telefonun kanlı bir tarihi vardır.

Mütarekeden sonra tekrar işbaşına gelen Hürriyet ve İtilâf Fırkası, vaktiyle posta santralinden telefonu kesen memurları arayıp bulmak, cezalandırmak arzusuna kapıldı, polis tahkikata başladı. İş kurcalamak şöyle dursun, örtbas etmiştim.

Bu arzuyu o fırkaya veren eski bir hâdiseyi de buraya kısaca kaydetmek lâzımdır: İki posta memuru da muhalif partiye mensup olduklarından Cavit Bey merhumun Paris'ten buradaki dostuna –Galiba Cahit Bey'e– yazdığı hususî mektupları aşırımlar ve Paris'te muhalefet liderliği yapan Şerif Paşa'ya göndermişlerdi.

Paşa patavatsız ve izansız olduğundan mektupları gaze-

tesine koyuyor; aklımda kaldığına göre zarfların fotoğrafını da basıyor. Gayet tabiidir ki İttihatçılar o memurları bulup yakalıyorlar –en garibi ve fecii budur– kanunun hangi maddesine dayanıyorlar, bilinemez, ikisini de postahane önünde darağacına çekiyorlar.

Meğerse hususî mektup aşırmanın cezası o hükûmet zamanında idam olabilirmiş! Şimdi herhalde bu suçtan dolayı kimseyi asmazlar. Bilmem Cavit Bey mevkufken maslup posta memurlarını aklından geçirdi mi? Keşke nüfuzunu kullanıp cezalarını müebbet küreğe tahvil ettirseydi, belki kendi boynunu ipten kurtarırdı da memleket, lüzum hasıl olunca maliyecilik vukufundan istifade ederdi. Yazık oldu doğrusu... Birine değil, üçüne de!

Neden bahsediyorduk? Evet, telefondan. Şehir telefonlarının bir İngiliz şirketi tarafından kurulup işletmiye açıldığı sırada ben sürgünde idim, ucuz kurtulduğuma dua ediyordum. Birinci Dünya Harbi'nin son yılında Cemal Paşa'nın yardımı ve Ziya Gökalp'in himayesi ile İstanbul'a varıp tutununca dört yenilikle karşılaştım:

Şehir telefonu vardı; elektrik gelmişti ve elektrikli tramvay işliyor, hem de yeni kurulmuş bir köprüden geçiyordu. Şu var ki ben bunları daha evvel Avrupa'da görmüş, hepsini kullanmıştım. Mamafih kulplu telefonlar, atlı tramvay arabaları ve petrol lâmbalarıyla bıraktığım şehri asrileşmiş bulmak hoşuma gitmişti.

Yeni neslin idrâk ettiği icatlar bizim neslinkine kıyasla hayli mühimdir ama azdır. Onlar yurttan bir radyodan faydalanıyorlar, daha televizyona bile kavuşamadılar. Biz ise elektriği, gramofonu, sinemayı, telefonu ve telsiz telgrafı

görmüştük, bisiklete binmiştik. Otomobil ve teyyare de zamanımızda icadedildi. Gözümüzü dünyaya açtığımız vakit bunların hiçbiri yoktu.

Evet ne elektrik bu idi, ne gramofon, ne sinema ne de telefon. Ampullerin içinde incecik, bir büküm tel ışık verirdi; gramofon borulu, plâklar silindir şeklinde, sinema sessizdi. Otomatik telefonu bilmezdik. Tayyare Bleriot'nunki gibi çerden çöpten, kafes halinde idi. Otomobilleri işletmek lâzım gelince önden zorlukla manivelâsını çevirirdik... Ama hepsi de bizim gençliğimizde, gözümüzün önünde birer birer vücut bulmuştu. Onlar da, biz de birlikte olgunlaştık.

Şimdikiler hazıra kondular.

Eski neslin fevkalâdeliği şu noktadadır: İstihale devrine yetiştigi için meselâ öküz arabasına, yaylı arabaya ve otomobile nakil vasıtası olarak binip gezmiştir. Öküz arabasıyla Kayışdağı veya Yakacık'a gittiği gibi az sonra otomobille de o yerleri dolaşmıştır. Atlı tramvaydan hâtıraları vardır, hattâ azıcık daha yaşlıların sürücü beygirlerinden de!

Biz İstanbul'un sokak köpeklerini, yangını haber veren köslülerini, Sahur davullarını, lâtarinacılarını, sııklı ciğercilerini, tulumlu sakalarını, torbalı goygoycularını ve kılıç kalkan oynayan Tahtakaleli Araplarını, yine tulumlu sebillerini, çengi ve köçeklerini, bayramlarda mendil toplıyan bekçilerini biliriz.

Şimdi izi, eseri kalmamış olan nelerini bilmeliyiz ki? Gelin askısı bile görmüştük. Hacı tehniyesi, sakal duası, develi surre ve ilâhili mektep alayı, hepsi az çok malûmumuzdur.

Hoş olanı şudur ki bütün bunları görüp tanıdıktan, o muhitin içinde yaşadıktan sonra –Hüdaya şükürler olsun–

yeni icatlardan da faydalandığımız gibi yeni âdetlere de uyduk ve yeni şeylerle de tanıştık. Farazâ radyo dinliyoruz; buzdolabı, elektrik süpürgesi kullanıyoruz; çoluk çocuğumuzla plâja veya baloya gidiyoruz; vurguncu, istifci, karaborsacı, hacıağa nevinden acaip ve eskiden nâmalûm mahluklar tamdık. İyisine, kötüsüne hepsine alıştık.

Otuz beş yaşından büyük olanlar meselâ süpürge tohumundan ekmek yemedi, biz yedik. Yine onlar İspanyol nezlesinden bazı evlerin büsbütün kapandığını ve sıra sıra yangınlarla İstanbul semtinin dörtte ikiye, Ankara'nın dörtte bire indiğini bilmezler. Ne Enver Paşa'yı gördüler ne de hamdolsun Nemrut Mustafa'yı! Galiba İstiklâl Mahkemeleri hakkındaki malûmatları da kulaktan dolmadır.

Bizim nesil hayal meyal Ermeni patırdısı denilen küstahlığı bile hatırlar; 31 Mart'ı yaşamıştır, sıra harpleri de! 1888-1954 yılları arasında doğup yaşamış olanlar kadar çok şey görmüş, çok iyi ve fena günler yaşamış, kafası binbir hâtıra ile dolu, hem eskiyi, hem yeniye hem de keşif ve icatların çeşitlisini idrâk etmiş insana tarihin hiçbir devrinde rastlanamaz.

Ancak bu keşifve icatların insanlık için en faydalısı hangisidir dersenez, Penisilin ile benzerlerini, antibiyotik çeşitlerini ve operatörlüğün gelişmesini başta zikretmek doğru olur...

Hitler'in insan safında açtığı boşluğu bunlar dolduruyor.

Bakınız, elektrik ve telefonda açılan bahis nerelere geldi. Ama sohbet budur, böylesi bizi oyalar ve dinlendirir. Ağır başlısını istiyorsanız bulmakta sıkıntı çekmezsiniz, başınızı bile ağırtacakları çoktur.

Zafer, 14 Kasım 1954

AY'A SEYAHAT EDECEKLERE ALLAH SELÂMET VERSİN

Atlantik Okyanusu'nu meteorolojiden de habersiz, Aerden öple bir uçakla tek başına ilk defa geçen Lindbergh'in macerasını filmde seyrettik. 1927 yılının bir hâdisesi. Biz 1908 Ekimi'nde Bleriot'nun oyuncak makinesiyle Manş'ı aştığını ve Paris'teki sevinci görenlerdeniz. Santos-Dumont da pek yabancımız değildir, az çok ona ve ondan sonra gelen Wright Kardeşlere de yetiştik. Kısacası uçak denilen önce sarsak ve sıska, sonra levend ve şimdi dev fen mahlûkunun beşikteki halinden başlayarak gelişme safhalarını iyice takip ettik, beraberce yaşadık.

Havacılığın kundağı dizimize konmuş ve bu yavru elimizde büyümüştür, desek de olur. Geçen gün gezinti sırası Yeşilköy tayyare meydanına uğramıştım, pist üzerinde ordu ve iaşe levazımı taşıyan bir uçar şilep duruyordu; gözümün önünde havalandı, göğ'e yükseldi ve bulutlar arasında kaybolup gitti; hayran kaldım.

O derece büyük bir icadın tarihini yaşamak ne güzel şey! Dahası var: Ömrümüz vefa etti de füze, derken peyk ve Sputnik gibi kürelerarası seyahat hayalini hakikate çevirmesi ümidi veren icatların da başlangıcına şahit olduk.

Şahit olduğumuz icatlar yalnız gökyüzü ile mi alâkalı?

1888 doğumlu olduğuma göre elektrik, makineli tüfek, türbin, linotip, dolmakalem, otomobil, havagazı tenviratı, telefon, denizaltı gemisi, sinema makinesi, Dizel motörü de çocukluk çağıma rastlayan mühim icatlardandır. Gençliğime rastlayanlar arasında telsiz telgraf, röntgen, radyom, aspirin, renkli fotoğraf ve ofset, radyo alıcısı, X şuaı da var. Olgunluğumdaki icat ve keşiflerin mühimleri ensülin, naylon, sülfamit ve yaşlılığında penisilin, D.D.T., televizyon, nihayet atom ve Sputnik!

Artık hepimizin avuç avuç yuttuğumuz “vitamin”leri az daha unutacaktım. Bunların çoğu insan muhayyilesinde asırlarca yer alıp hakikat haline getirilmesi gecikmiş şeyler değil midir? Hap şeklinde gıdayı, evdeki annemin aksini ve sesini yatılı mektebime nakledecek makineyi yani vitaminleri ve televizyon ile ses makinesi daha çocukken ben de düşünür, icadını ister ve beklerdim. Uçmağa o kadar merakım yoktu, yine de yoktur. Korktuğumdan mı? Hayır, acele ve hamdolsun resmî hiçbir işim olmadığından. Bildim bileisi de pek olmadı ya!

İşte size “dün”ün ve “bugün”ün icatlarından bazısı. Peki “yarın”? Aya seyahat edeceklere Allah selâmet versin. Biz o zaman daha da yükseklerde bulunacağız. Şayet ölüme çare bulunmamış olursa!

Yeni İstanbul, 14 Ocak 1958

YILBAŞI GECESİ NEREDESİNİZ?

Bu yeni eğlence gecesini de Garblileşme esaslarından sayıp biz kendimiz açtık başımıza! Eskiden öyle bir şey yoktu; frengâne yaşıyan pek küçük bir azınlık ve kumarbazlar müstesna, vaktile “Efrencî yılbaşı” denilen günün arefesindeki geceyi koca Müslüman İstanbul horul horul uykuda geçirirdi. O kışta kıyamette sokaklara dökülmek, sabahlara kadar çengüçegâne ve iyşünüş içinde şurası senin, burası benim, veryansın hoplayıp sıçramak kimsenin aklına gelmezdi.

Pek küçüktüm: Paris’ten kimyager ve üniversite mezunu olarak dönmüş bulunan ağabeyim başka çeşit elbise yani fırak veya simokin giyerek Beyoğlu balolarına gider, şişirilince yılan gibi uzayıp öten düdüğü, kâğıttan takke ve külâh, bir de mini mini kalemler, püsküllerle süslü bir ufacak defter, “karne dö bâl” getirirdi.

Deftere aklımız ererdi ama olgun bir adamın düdükle, takke ve külâhla geceleyin ne yaptığını, bunların ne işe yaradığını anlıyamazdık. Bir defa sormuşlar, “Düdüğü çalarım, külâhı da başıma geçirir oynarım” cevabı karşışınca ancak hokkabaz Çiçekçioğlu ile yordakçısının yapabileceği o soytarılığı kimyager beye hiç yakıştıramamışlardı.

Benim ilk gördüğüm balo Fenerbahçe’de, gündüzün Belvü oteli bahçesinde tertiplenmiş bir çocuk balosu idi.

Asıl baloya çok sonra, on yedi yaşımda gittim; şimdiki Tepebaşı Tiyatrosu'nda yani dram kısmında verilmişti. Hem de kadınların çoğu gözlerini siyah kadife bir maske ile kapatmışlardı. Gözler bu siyah çerçeveler arasından pırıl pırıl yanıyordu. Hoşlanmıştım. Zamanından evvel yetişkin görünmeğe meraklı olduğundan da arkadaşımın yardımile bu maskelilerden bize yüz verenini locamıza götürmüş, kendisine şampanya ikram etmiştim.

İlk yılbaşı gecesi eğlencesine hangi tarihte katıldığımı hatırlıyamıyorum. Galiba mütareke yıllarında beyaz Rus akınına rastlıyan sene Haraşoların servis yaptıkları bir gece kulübünde. Saat tam 24'de elektrikler sönmüş, müşteriler yanlarındaki o gurbettede güzel kadınlara sarılmışlardı. Bu âdete birinci defa şahit oluyordum. Bereket haberli idim, modern mum söndü âyinine yabancı durmadım.

Kimdi yanıma rastlıyan kadın? Hepsi için düşes, grand-düşes en aşağısı kontes deniliyordu. Hisseme ne düştüğünü bilemem. Şu var ki o tarihten beri iyi kötü, gurbette ve memlekette yılbaşı gecelerini daima kutlamak nasip oldu otuz altı senedir! Yanımdaki kadının asalet mertebesi meçhul kalsın... Her halde uğursuz gelmemiştii.

İstanbul'un Müslüman ahalisi yılbaşı gecesi eğlencelerine o Slav güzelleri akınıyle alışmıştır. Kaçgöçün kalkması ve balolar verilmesi bu âyini yabancı kadınlar meclisinden kurtarıp kendimizinkilerle bir arada tertip şekline soktu. Esasen Türk ananesinde bu toplantılar mevcuttu: Anadolu'da bizim Hanefi akidesi gayretiyle Alevî diye ayırdığımız halis muhlis ırkdaşlarımız kadınlı erkekli ve içkili musikili toplantıları hiçbir zaman bırakmamışlardı ki!

Eskiden İstanbul bir değil, iki yılbaşı tanırđı. Biri din itibarile hicrisi yani muharremın ilk günü. Bu, umumî surette kutlanmazdı. Yalnız birbirimize  il para vererek uğur denediğimiz olurdu. Yıldız Sarayı'nda da davetnamesiz bir tebrik merasimi yapılır, teşrifata dahil ziyaretçilere padişah namına birer  il  eyrek lira ihsan buyurulurdu.

 ikinci sene ba ı mal  bir mahiyet taşır. Mart ayının birinci gününe düşerdi. Balıkhane'de kurbanlar kesilerek pek şatafatsız bir törenle iktifa olunurdu.  ikisinin de gecesi ve gece eğlencesi yoktu, farkına varmazdık bile! Bir     c s n  unuttuk: Ortodoks yılba ısı.

Hocalarının bir kısmı halis Fransız ve Katolik olan Galatasaray Lisesi ne Efrencî yani şimdiki yılbaşında tatil edilirdi, ne Müslüman hocalar için Muharremın biri münasebetiyle ne de Rum ve Ermeni hocalarla mubassırlara kıymet verilerek Ortodoks seneba ısında. Musevilerinki de başka!

Şimdi her mezhep ve cemaat Frenk yılbaşı gecesini kutlamak üzere birleşti, hem nasıl birleşmedir bu. Yanyana, cancana, bütün şevk ve gayretle, kutlamadığımız senelerin acısını çıkarırcasına, onu her bayramdan üstün tutarak! Kim kutlamıyor ki? İstanbul'un en sapa mahallelerinde bile hiç olmazsa konu komşu toplanıp evlerde sofralar kurularak saat 24 dedi mi elektriklerin söndürülmesi unutulmamak şartile...

Galiba için en cazip tarafı, püf noktası bu! Tevekkeli bazı tarikatlar onu icad etmemişler... Lüzum duymuşlar. Bereket yeni  yinlerde ışıkların sönmesiyle yanması bir oluyor. Hatta çok defa filmlerde sensörün  p  meye ayırdığı müddeti a mıyor bile!

Şimdi madalyanın ters tarafına geliyorum: Yılbaşı gecelerini gerek umumî yerlerde, gerek evlerde kutlayanlar gerçekten eğlenmiş oluyorlar mı?

Bence şüpheli; on toplantıda biri tesadüfen hoş geçiyor ama dokuzu bazı münasebetsizlikler yüzünden muhakkak ki göze alınan zahmet ve masrafa değmiyor.

Fenalık evvelâ katiyen eğlenmek arzusundadır; saniyen ille eğleneceğim diye kendimizi zorlamamızda. Öbür kötü sebepler umumî yerler için şunlardır: Yerin alacağından fazla masa koyup gazinocuların müşterileri azaba sokmaları; o gece için devşirme yedek garson kiralamaları, bu yüzden berbat servis ve kaba yemek; ayrıca fazla sıcak ve havasızlık. Bir de ne kadar geç kalırsak o kadar eğlenmiş olduğumuza inanmak ve ertesi günü soranlara şöyle demek:

“Eve dönerken gün ağarıyordu!”

Bu işde bir nefis terbiyesi lâzımdır, ben bunu az çok yapabildiğim için ekseriya neşemi kaybetmem: 1– İstediğim zaman evime dönmekte hürüm. 2– Servis tabiatile fena olacaktır, yemekler de orta. 3– Masamda canımı sıkın varsa usulcacık bir ahbap masasına kaymak elimdedir. 4– Noksanlara, garsonlara, hesap pusulasına, beyaz şarabın sıcak, hindi dolmasının soğuk getirilmesine sinirlenmiyeceğim. 5– Ne olsa birkaç sevimli kadın yüzü vardır, onlara bakıp oyalanacağım.

Umumî yerlerin çeşitli mahzurlarına karşı muhassenâtı evinizde iseniz herkesi memnun etmeğe çalışma ve bir yere davetli bulunuyorsanız memnun görünmeğe çabalama nevinden –maddisine ilâveten– manevî eziyetlere maruz kalmamanızdır.

Hususî ev toplantılarının ve kulüplerin bir belâsı da kumardır. Hele o gece kazanma ve kaybetme ihtimallerinden bütün senenin şansına ve malşansına hükmetmek akıl sürçmesinden, vahşi kabilelere has bâtil itikatlardan başka bir şey değildir. Kendi hesabıma öyle sözler etmekten utanırım, düşünmekten de!

Fakat saydığım mahzurların hiçbirisi beni ve çoğumuzu yılbaşı gecesini cemaatle kutlamaktan alakoyamaz; koymalıdır da. Pek sıhhî ve ekonomik olmamakla beraber asırlar boyu milletler gece eğlencelerine düşkündür. Vahşi de bunu yapar, medeni de!

Zaten takvimi de biz yapmışız, takvim bir nevi put haline sokulmuştur. Muhtelif vesilelerle bayram der, yıldönümü der, ona uyarız, taparız. Şu var ki takvim putunun en büyük ve en heyecan verici tapma töreni şimdi yılbaşı gecesine dönüşüyor:

“1954 sona erdi, 1955’de bakalım ne olacağım?”

Korkusu, korku ile karışık ümididir ki bizleri o gece çılgına döndürüyor. İyi olur, inşallah!

Zafer, 26 Aralık 1954

ESKİ VE YENİ YILBAŞI GECELERİ

O zamanlar bizler, Müslüman ekseriyeti, hele İstanbul tarafı böyle bir şeyin hemen hemen hiç farkında değildik. Esasen devrin hem dinî hem malî takvimine göre yılbaşı, iki kânun ayını birbirine bağlayan gece yarısına rastlamazdı. Din itibarile sene başı Muharrem ayının, maliyecilik bakımından ise Mart'ın biri sayılırdı. Biri sene-i hicriye, öbürü sene-i maliye başı.

Bunlar kutlanmaz mı idi? Kendine göre kutlanırdı. Meselâ Muharrem'in birinci günü teşrifata dahil olan zevat davetname gelmemekle beraber Yıldız Sarayı'na gider, yüz yüze gelmeden padişaha tebrikâtını arzederdi. Bir defasında babam beni de önüne katıp götürmüştü.

Geniş bir pavyona girdik, içi tebrike gelen çoğu sakallı, pek azı matruş yüzlü fakat belirgin bıyıklı insanla dolu. Herkes bekleme halinde. Nedir bekledikleri? Öğrendim nihayet; yan taraftan bir kapı açıldı, redingotlu üç efendi görüldü. Arkalarında da birkaç kişi daha. Bu sonuncuların ellerinde ufacık torbalar var.

İlk giren üç efendiden biri dolgun vücutlü. Bir noktaya daha dikkat edivermişim: Sırtındaki redingotun içi kürkle kaplı, kenarından görünüyor. O zat konuşmadı, yanındaki zayıf ve silik adam ise bir şeyler mırıldandı. Galiba Hünkârın selâm ve teşekkürünü tebliğ etmişti. Kalabalık uğuldadı.

Derken torbalar açıldı. Yaklaşana çil çil birer çeyrek altın dağıtılıyordu. Babam yanaşmadı, tabiatıyla ben de alarga durdum. Merasimden boş çıktık. Dolgun zat Başmabeyinci Hacı Ali Paşa imiş, zayıfı da adı ile, sanı ile Arap İzzet Paşa. Resmî unvanı şu idi: Karîni Sanîi Hazreti Padişâhî.

Ne o gün, ne Muharrem başı devlet daireleri tatil bilmezdi; hattâ padişahın tahta çıktığı 19 Ağustos'ta bile memurlar işlerinin başına gelirdi. Bütün tatil –cumalar müstesna– iki bayrama mahsus sekiz günden ibaretti bütün sene içinde.

Malî sene başına rastlayan 1 Mart'ta balıkhanede sadece kurbanlar kesilir, dualar okunurdu; hepsi bu kadar! Şimdiki Milâdî yıl başından İstanbul semti halkının haberi olmazdı; ancak bankalar ertesi günü kapalı bulunurdu. Zaten şehir ahalisinin çeşitli cemaatleri kendi mezhep ve inanlarına göre ayrı bir yılbaşı tanıdıklarından biri bayram ederken öbürü bayramı beklerdi. Umumî bir yılbaşı yoktu. Hele Museviler bugün yaptıkları gibi Frenklerin yılbaşlarını kutlamağa hiç yanaşmazlardı. Yanaşmadıkları için de Kânunuevvelin son gecesi Beyoğlu bile göze batacak derecede ayaklanmazdı.

Ancak gizli ve yarı gizli kumarhanelerde hareket artardı ama oralara da kumarbazlardan başkası girmezdi ki!

Peki, yılbaşını kutlama âdeti Müslüman halk arasına ne zaman girmiştir? Benim hesabıma göre Mütareke devrinde, bilhassa çok kullandıkları o sözden dolayı kadınlarına “haraşolar” dediğimiz beyaz Rus akını başladıktan sonra! Beyaz akın, yerli ekalliyet hafifmeşreblerini bir ara itibardan düşürmüştü.

Mütareke yılbaşlarına kadar bizler saat alafranga on

ikiyi çalarken ışıkların söndürülmesi düzenbazlığını bilmez-
dik, limandaki vapurların da bu merasime düdüğü çalarak
katılmalarını yine o işgal senelerinde öğrenmiştik.

Esasını ararsanız Müslüman halkı büyük sayıda Beyoğlu
tarafına alıştırıran da haraşolar oldu. Zira beyaz Rus dilberle-
rine Çemberlitaş civarındaki meyhanelerde dahi rastlanırdı
ama asıl kibarları ve gerçek asilleri daha ziyade Beyoğlu lo-
kanta ve kumarhanelerinde hizmet görürdü.

Bunlardan bazılarının şahsiyetli ve cazibeli güzellik-
leri hâlâ zihnimden silinmemiştir. İyice hatırlıyorum: Bir
akşam üstü Tünel'e binmişim; içeriye bir düzineden fazla
genç, endamlı, çoğu açık sarı saçlı, pürüzsüz tenli, gözleri
harikulâde güzellikte mavi veya menekşe renkli kadın hü-
cum etti. Şaşırp kaldık. Nereden inmişti bunlar? Göklerin
kaçıncı katından?

Meğerse o gün Odesa'dan gelen bir vapur ilk kafileyi az
evvel limana boşaltmış cennetten değil, kızıl cehennemden
geliyorlar, canlarını zor kurtarmış bu huriler!

Haftalarca huri akını devam etti; aralarında apuletleri
koparılmış zabıt kaputlariyle tipik Çarlık Rusya generalleri,
miralayları da vardı. Bunlar az sonra sokak başlarında “pun-
çi” denilen pastalarını ve elleriyle ördükleri hamaklarını,
kadınları da lokanta, meyhane ve kumarhanelerde güzellik-
lerini satmağa koyuldular.

İşte İstanbul halkı, memlekette yabancı ordular zabıt-
leri tarafından umumî şekilde tertiplenen Frenk yılbaşısını
ilk defa bunlarla kutlamış, ışıkları gece yarısı sönünce bu
gurbetzedelerle sarmaş dolaş, işgal altındaki memleketinde
kendi gurbetzedeliğini yine haraşolarla teselliye çalışmıştır.

Tarihe mim koymamız lâzım. Zira şehrin an'ane ve âdetleri o yıldan itibaren sarsılmış, Haliç'in öte yakasındaki Müslüman İstanbul yine bu tarihte Beyoğlu'na ayak alıştırmış ve nihayet Beyoğlu tarafına göç etmeğe başlamıştır. Şişli'nin kesif şekilde Müslümanlaşması da bundan sonradır. Beyaz Rus akını hiç şüphesiz İstanbul'un zevkini değiştirmiş, Frenkvâri gece eğlencelerine ilk kapıyı açmıştır. O kısa süren haraşo akınının hızı çabuk geçmiş, lâkin iz derinine işlemiştir.

Arkasından gelen Garblılaşıma hareketi, kaçgöçün kalkması, balolara rağbet bize tabiatıyla yılbaşı geceleri sabahlama âdetini de kabul ettirdi. Ama dikkat ediniz: Bu âdetin sadece eğlence tarafını almışızdır. Zira bizdekinin Hıristiyanlardaki gibi dinle hiç alâkası yoktur, hayır ve hasenat işlemekle de, hele bir hafta evvel gelen Noel ile de!

Tuhafı şudur ki tek geleneğimize dayanmıyan bu yepyeni âdete yani yılbaşı sabahlamasına bütün âdet ve bayramlarımızdan fazla bir gayretle, dört elle sarılmış haldeyiz şimdi! Meğerse lâzım imiş. Bakalım şehirden köye de gidecek mi?

Panorama, Ocak 1955

KAPALIÇARŞI'DAN HATIRALAR

Bir şimdiki neslin bildiği “Kapalıçarşı” vardır, daha doğrusu vardı; bir de bizim yaştakilerin ve daha eskilerin bildikleri, tanıdıkları “Kapalıçarşı”... Uzak dedelerimizin zamanındaki o çarşı hakkında işitip öğrendiklerimizi “Kapalıçarşı’nın Romanı” olarak bir makalede yazmıştım; *Nilgün*’e de makaleden parçalar katmıştım.

Evet, vaktiyle kadın o çarşının bir kapısından girip ötekinden çıkınca tepeden tırnağa kadar donanabilirmiş. Nedim’in anlattığı “gülgülü kerrakeli”, “mor hareli” elbise-lik kumaşlar orada satılmış; daha neler de neler? Lâhur şallar, atlas feracelikler, canfes şalvarlar, dîba hırkalar, bürümcük entariler, sırma kuşaklar, billûr yaşmaklar, kadife cepkenler, hattâ gene Nedim’in tarifine uygun zarafette “bûseden pâbûclar” bile!

Bu kadar mı? Fildişi tarak, mûsk-ü amber, allık, rastık, sürme, düzgün gibi tuvalet levazımı, süse püse dair ne mevcutsa tamamen gene orada bulunurmuş. Koca imparatorluğun her tarafında örülen, işlenen, bükülen, boyanan, doku- nan ve inbikten, perdahtan geçen en ince, en hünerli sınaat eserlerinden başka kervanlar Çin yolundan katırlar sırtında ipekliler. Yemen ülkesinden develer yükü ıtriyat getirirlermiş, gemi kafileleri de Mısır diyarından nâdide eşya taşı- r-

larmış. “Çarşı” samur kürklerle dolarmış. Halep kili, Şiraz gülü, Hint kokarmış. Bir süs ve lüks âlemi imiş!

Elmas orada satılmış, inci, mercan ve bütün taşlar gene o çarşıda. Hele bunları seçen, alan, götüren insanları, guron feraceli, dilberlerle kavuklu ihtiyar zendostları, sırma cepkenli leventler, harem ağalarını, o halkı göz önüne getiriniz! “Kapalıçarşı” asıl eski zamanlarda saltanat devrini sürmüş, yanmış, yapılmış fakat dünyanın başka hiçbir ülkesinde eşi bulunmıyan bir alışveriş sarayı halinde asırlarca ehemmiyetini muhafaza etmişti.

Bizim devrimize gelince:

Pek küçüktüm, bir gün öğleden evvel Erenköyü’ndeki köşk temelinden sarsıldı, tavan çatırdadı, dam tepemize göçtü sandım. Annem: “Zelzele!” diye haykırdı ve dualar mırıldanmağa başladı. İşte “büyük zelzele” budur ve Kapalıçarşı o zelzelede yıkılmıştır. Sonradan öğrendik, tanıdık bir delikanlı tam Nuruosmaniye kapısından girerken enkaz altında can vermişti; üç adım eksik atsaydı, kurtulmuş olacaktı!

Çarşıda dedelerimizden kalma, bizim aileye ait üç beş dükkân da vardı, hepsi yıkılmıştı. Harabenin tamiri yıllar sürdü; önceleri gene çöker korkusuyla yeni dükkânlar bir müddet kiracısız ve boş kalmıştı. Sultanahmet civarının manifatura ve –eski tâbirle– zenne eşyası satan dükkânlar, mağazalarla dolması o yüzdendir, kimsenin Kapalıçarşı’ya girmek tehlikesini göze almamasındandır.

On üç, on dört yaşlarında bulunduğum sırada çarşı tekrar dirilmişti. Şeker bayramından önce yani ramazan ayı sonuna doğru annemle beraber bu çarşıya gider, zamanın

âdeti üzere evdeki erkek ve kadın hizmetkârlara bayramlık çamaşır düzerdik. Bu çamaşırlar arasında en pahalı tutanı ve en lüksü aşçıbaşıya hediye edilecek olanı idi. Bohçasına biri beyaz biri renkli iki futa ve bir de şal taklidi kuşak koyardık. O bunları memleketine, Mengen köylerinden birine yollardı, kullanmazdı. Belki de karıları, kızları başlarına bellerine dolarlar, caka satarlardı.

Uşağa kolalı gömlek, siyah kravat almak ve çamaşır bohçasına fanilâ, çorap ve mendilden başka o Frenk icatlarını da eklemek lâzım gelirdi. Mat kasabasından Arnavut olan iki bahçıvana neler alırdık, unutmuşum. Ancak evin kaba hizmetlerini gören yaşlı bir kadına muhakkak “pavrika” yazması arardık. Yani fabrikada yapılmış, ecnebi menşeli, boyası katiyen solmaz başörtüsü.

Bizim bayramlık çamaşırlarımız için Sultanhamamı’na inerdik. Zira çarşıda yüksek kalite mal satılmazdı, çoğu şimdiki gibi harcıâlem şeylerdi. İlk eldiveni burada almıştım, menekşe kokulu Avrupa sabununu da! Daha nâdide ve değerli çamaşırların yeri gene Beyoğlu idi, Pigmalyon Mağazası. Sonraları Karaköy’de bir şubesi açılmış, bizi yukarıya çıkmaktan o mağaza kurtarmıştı.

Benim Kapalıçarşı ile asıl temasım on sekiz yaşında başladı, Hukuk Mektebi’ne gittiğim sene. Mektep o vakitler Cağaloğlu’nda idi. Öğle üzeri dersten çıkar, yemek için Tokatlıyan’a giderdim. Hangi Tokatlıyan bu? Beyoğlu’ndaki o meşhur lokantanın ilk fidanlığı Kapalıçarşı içinde idi, öte tarafa buradan atlamıştı, fakat çarşıdaki de işlerdi; Düyunuumumiye’nin pür azamet ecnebi memurları öğle yemeklerini muntazaman bu lokantada yerlerdi.

Yemekten sonra gene çarşı içinden yürüyerek Beyazıt'a çıkar, Maliye Nezareti'ne girerdim. Ne yapmak için? Orada memurdum, merkez kalemi hulefâsından... İki yüz kuruş maaşa da geçmiştım. Meşrutıyet'in ilânı arifesinde bir de sâlîse rütbesi aldığımı elbette unutamam! Tahmin edersiniz ki o pahalı Tokatlıyan'da yemeklerimi şu iki yüz kuruş maaşla yiyemezdim. Maaşıma ilâveten babam ayda beş altın verirdi, cep harçlığı! Bunun bir kısmıyla kitap alır, bir kısmını da kibar yerlerde büyükce haller takınarak harcardım.

Kapalıçarşı'da uğradığım iki dükkân vardı, ikisi de muhallebici dükkânı... Birincisi Nuruosmaniye kapısından girince sağ tarafa düşerdi. Burada eski mâna ve hassasiyle “keşkül” bulunurdu. Bugün İstanbul'a yapılan lüzumsuzca ve kaba tarzda süslü muhallebici salonlarında yediğiniz keşküller –ben yemiyorum– hakikî “keşküli-fıkarâ”nın taklitleridir. Eskiden yemeğe düşkün, yemek zevkine varmış insanlar şimdi benim methettiğim keşküle de tenezzül etmezlerdi; konaklarında aşçılarına, hattâ kendi hanımlarına yaptırırlardı. Eleklerden ve tûlbentlerden geçirilerek hazırlanmış, ne hoş sindirilmiş ve ne ince lezzette bir tatlı idi o!

Çarşının öbür mahallebicisi Mahmutpaşa yokuşu kapısındaki “Köşklü” denilince malûm dükkândı. Buraya sütlüler yemekten ziyade zendostluk için gidilirdi. Hafif meşrep kadınlarla hovardalığa çıkmış erkekler orada randevu verirler ve bazan o yerde tanışırlardı. Tarih ezeli bir tekerrüdüdür ya! Ancak bahsettiğim zamanın kadını çarşafly idi, muhallebicilerde de kafes arkasında otururdu. Hatırıma kaldığına göre kadınlar “Köşklü” muhallebicide üst kata çıkarlardı. Çıkarlarken veya inerlerken peçelerini kapayınca kadar

anlaşıvermek mümkün olurdu. Çırağın yukarıya bir kâğıt parçası götürdüğünü de görmüştüm... Mektubun hangi renk ve biçim çarşafı, ne boyda kadına verileceği iyice anladıktan sonra!

Maamafih mezhurelerin ismi de verilebilirdi, meselâ “Vefalı Seher’e” gibi, adını ve unvanını zikrederek! Kapa- lıçarşı asırlar boyunca bu bakımdan da İstanbulluya hizmet görmüştür... Çarşıda rastlanan güzel bir aile kızına can ve yürekten tutulan ve evini öğrenip görücü göndermek sure- tiyle evlenen delikanlılar da çoktu.

Zannederim, bugünün çarşısı o cihetten fazla işe yara- mıyor. Zira buluşma ve rastlama yerleri hem çoğalmış, hem etrafa yayılmış, Kapalıçarşı’yı ehemmiyetten düşürmüştür. Ben yakın zamana kadar bu çarşıdan, sırf eski hâtıralarımı tazelemek için geçiyordum; hattâ yangından bir gün evvel Beyazıt’da otobüsten inmiş, Gazeteciler Cemiyeti’ne çarşı- dan geçerek yürüye yürüye gitmiştim.

Bir mecmuaya söylediğim gibi: Eski İstanbul’un son günlere kadar kuvvetli kuvvetli atan kalbi Kapalıçarşı’nın içinde idi. Beş yüz senenin yaşamakta devam ettiğini bildi- ren sesini ve uğultusunu hâlâ orada dinliyorduk. Şimdi bu ses ve bu uğultu durdu; muazzam bir alışveriş mâbedi de tarihin bağrından kopup maziye karışmış oldu.

Zafer, 5 Aralık 1954

ALTIN AKÇENİN HATIRLATTIKLARI

Ç il liraların güler yüzünü görmemiş, ılık temasını duymamış, eşsiz bereketini tecrübe etmemiş ve tükenmez feyzinden nasip almamış yeni nesillerin umurunda olmasa gerek ama altın devri çocuğu olan benim üzerimde soğuk bir tesir yaptı: Yeni Avrupa nizamında altın esası terkedilerek devlet itibarına müstenit kâğıt mark tedavile konacaktı... Yani artık bu sefer altının pabucu büsbütün dama atılacaktı!

Bir noktadan bu kıymetli cevherin matemini tutmak bana, benim gibi hiçbir devirde ve hiçbir rejimde avuçlar dolusunu bir araya getirememiş olan yazı ırgadına düşmez, ama kâfir madenin uzaktan bile temaşasındaki zevk düşünlürse, sahibi olmadığım halde nasıl Çırağan Sarayı'nın yandığına acıdımsa, buna da hafifinden kederlenmemi tabii görmelidir. Boğaziçi veya Gülhane Parkı benim değildir diye, birincisinin dünya haritasından, ikincisinin belediye plânından silinip kalkmasını elbette istemem. Altın güzel bir şeydi, renkçe, sesçe, tesirce... Âdeta diyebilirim ki altın sıcak kanlı, yumuşak bir mahlûktur, elinizi sürünce tavşan yavrusu gibi vücut hararetini duyarsınız, hemen hemen kalbinin attığını bile işitecek gibi olursunuz. Halbuki gümüş ölü bir madendir, fazla kabukludur zehabını verir; yerde sü-

rünen tesbih böceği cinsinden teması soğuk ve ürperticidir. Öteki demevî yaradılmıştır, bu lenfani! Altın, güneş ışıdır gümüş, ay... Altını eritip içsem vücudümde kan yapacak sanırım; gümüş menkühundan ise, zehirleneceğime hükmederim. Altın gençliktir, lepiska saçlılık ve gül tenlilik... Gümüş ise yaşlılık, akçillik, hiç olmazsa kırantalıktır.

Filvâki bugün piyasada sürülen yine altın akçe değildir, kâğıt varakadır. Fakat velev gerçek, velev yalan, bu kâğıtları koynumuza koyunca gözümüzün önüne karşılığı olarak Kunt yapılı bir bankanın zemin katında bir çelik kasa geliyor, yanmaz, yıkılmaz, açılmaz ve delinmez bir kasa... Hayalimizde dolambaçlı, demir merdivenlerden iniyoruz, süt renkli ampullerin aydınlattığı çini duvarlı, tüfek namlusu gibi keskin ışıklı bir dehlizden geçiyoruz, ayak seslerimizden sükûneti ürküten akisleri, kulaklarımızı hırpalıyarak gidiyoruz, gidiyoruz. İşte binanın temeline gömülü bir zırhlı kapı... Şeytan çekici bir anahtar, mini mini kilidine giriyor, âdeta kulağına efsunlu, esrarlı bir şey söylüyor ve bu kapı gıcırdısız, çıtırdısız, şaşılacak bir kolaylıkla zahmet vermeden açılıyor: Külçeler ve diziler, hiç de çürük kokmıyan bir gölge içinde, tamamen endişesiz ve sıhhatle uyumaktadırlar. Ne kokan, ne bulaşan, ne bozulan ne de fire veren sihirli mahsul odur. Ona ne fare dişi tesir eder, ne rutubet zarar verir. Yalnız insan dişile öğütülebilen hububat odur!

Altın?

Demek ki kırk asırdır, çeşit çeşit medeniyetleri kuran ve dünyayı allak bullak eden bu cevherin de işte birçok devletler, milletler, nazariyeler, kanunlarla beraber hükmüne, saltanatına nihayet veriliyor; birçok parlak ümitler, emeller

gibi altın da suya düşüyor; köhne maliyecilik kuyruğunu titretmiş, yeni bir iktisatçılık devri açılıyor, bir müthiş inkılâp oluyor.

Altının para olmaktan çıkışı ve tahtından, bazı krallar gibi bu mecburi şekilişi karşısında zihninden eski zamana ait ne manzaralar geçmektedir: Amerika çöllerini yalınayak, başı kabak, sırtlarında lime lime elbiseler, avurdu avurduna çökmüş, gözlerinde servet hırsile zehirli sıtma ateşi bir arada yanarak aşan altın arayıcıları... Şarlo'nun o paha biçilmez *Altına Hücum* filmi... Altın dolu sandıklarla denizin dibini boylamış meşhur yelkenliler... Namli korsanların ıssız adalara gizledikleri defineler ve *Monte Kristo* romanındaki hazine! Bütün bunları ayrı ayrı, şiirine, heyecanına, lezzetine âzami yer vererek tatlı tatlı düşünüyorum. Hattâ Osmanlı tarihine bile fikrimi salarak, o irtikâp, irtişa, yağma zamanlarında buldukları keselere, torbalara doldurarak sandıklara, sarnıçlara, bodrumlara yığan devlet ricali ve padişah dalkavukları gözümde canlanıyor. Bir gün "Cellât!" nidası ve arkasından haydan gelen huya gider fehvasınca, bunların müsaderesi...

Rivayete göre altın biriktirenlerin bir zevki de ayda bir önüne bir leğen koyup, fırça ve sabunla her birini güzelce yıkamak, oğmak, parçalamak, kurutmak ve ellişer ellişer dizilere ayırıp, kâğıtlara sararak tekrar kasaya yerleştirmekmiş!

Tabii bu ameliye esnasında en fazla dikkat edilecek şey, etrafa altın sesi duyurmamaktır. Zira bu parlak madenin tamamen kendine has bir şakrak nağmesi vardır ki başka hiçbir madde ve nesne ile taklidi mümkün olamaz; hava mevcelerini büsbütün ayrı bir tarzda harekete ve dile getirir. Denebilir ki insan kulağı bunu duymak hususunda

müstesna bir kabiliyete maliktir, hattâ onu işitenin sihrine kapılarak –ne kadar meşgul, dalgın, kederli ve telâşta olsa yine– duraksaması ve kulak kabartması tabîî bir halettir, fitrî bir inhimâktir.

Eskiden yeni doğan çocuğun yumuk ve henüz derileri bumburuşuk avucuna bir adet çil altın sıkıştırmak âdetmiş. Hattâ yavru bunu sım sıkı yakalar, bırakmazsa eli sıkı, hesabını bilir, zengin olacağına hükmederler; tutmaz yahut tutmasile atması bir olursa cömert, müsrif, mübezzir yaradılışlı diye keder ederlermiş. Bu tali ve baht denemesi yapılırken, asıl dikkat edilecek cihet de, mini mininin –sevki tabîî ile– altını hemen ağzına götürüp, yutuvermemesi keyfiyeti imiş!

Benim hatırladığım, daha doğrusu revacına yettiğim altın akçeler arasında Osmanlı lirasından sonra en mebzulü İngiliz lirasıydı. Bir tarafında Kraliçe Viktorya'nın saçları arkaya doğru çekilmiş, ufacık taçlı ve ablak çehreli orta yaşlılık resmi; diğer tarafında hiç değişmeyen mahut atlı, kargılı ve ejderli Sen Jorj tablosu... Bu dinî Hıristiyanlık efsanesini bilmediğim yaşta ben, o silâhlı süvarinin öldürmeğe çalıştığı müthiş hayvanı sefalet remzi sanırdım ve şu hükmü verirdim: İngiliz altını bir silâhtır ki onunla fakru zaruret ejderinin hakkından gelinir!

Fransız altını piyasada azdı; zaten hem kıymetçe düşük olmasından hem de Üçüncü Napoléon'un altın üzerine hâkkedilmesine rağmen, yine kansız, ruhsuz, sevimsiz ve imparatorluğa yaraşmaz tasvirini taşımasından dolayı hoşuma gitmezdi. Kremis denilen Avusturya altını daha zarifti ve Viyana malı olduğunu zarafetile de ispat ederdi. Fakat fiyatça en değerlisi ve tersim sanatı itibarile en kıymetlisi Rus

lirasıydı. Şimdi elimde nümunelik olarak hepsinden birer tanecik olsaydı; size nakışlarını güzel güzel, özene bezene ve canlandıra ballandıra anlatırdım. Yazık ki kasalarında mebzulen mevcut olanların ellerinde böyle bir tasvir sanatı ve yazı kudreti yoktur!

Altın taşıdığımız sırada –hatırlıyanlar henüz çok olmalı– iki gözlü, yaylı kutular vardı; bir tarafına altı adet tam, öbür tarafına yine o miktarda yarımşar liralık istif edilirdi; üzerinden birini çektiniz mi otomatik olarak yerine altındaki geliverirdi... Bu kutuyu sağlam bir zincirle pantolonumuza ilıştirmeyi ihmal etmezdik. Yine altından tel örmesi keseler de hoştu; biraz kımıldattınız mı içindeki liralara, ağa düşmüş balıklar gibi canlı canlı, pırıl pırıl, cilâlı ve kaypak oynayırdı. Bunlara zevk ehli hiçbir zaman gümüş akçe koymak bayağılığını irtikâp etmezdi. Altın çantalarından bir başka biçimini de hatırlamaktayım: İki istiridye kabuğu... Ortasından açardınız, kırmızı veya sarı atlas kaplı üç bölmesine tam, yarım ve çeyrek olarak üç cins altını ayrı ayrı koyardınız. Bunları daha ziyade hanımlar ve genç yaştaki erkekler kullanırdı; sünnet düğünü hediyeleri arasında da makbullerdendi.

İnsan ve hayvan yavrularının zarif, güzel, sevimli oluşu gibi çeyrek liralara da pek cici, pek nâzik şeylerdi; bayramlarda hali vakti yerinde aile çocuklarına, bir keten mendil ucunda bunlardan verilirdi. [Evlâtlık] kızlara da, gönülleri hoş olsun, diye yine çeyrek liradan küpeler yaptırılıp, bayramda takılırdı. Ama düşmesinden ve çalınmasından korkulduğu için sağlam ibrişimle birbirine bağlanıp, bağ saçlarının arkasına geçirilirdi. Ufacık yaşındanberi, aleniyete vurulmuş

bu altın hırsı, hoşuma gitmediği için otoriteme güvenip bizim evde o usulü yasak ettirmiştim. Komşuların ibrişim bağlı çeyrek liradan küpeler takmış kaç tane küçük ahretliği, işten mosmor olmuş elleri, koyu renkli önlükleri, çorapsız bacakları, mercan terlikleri ile şimdi gözümün önünde... Bir sürü Ayşe, Fatma, Zehra, Dilber, Gülsüm ve Hatice! Yavaş yavaş düz göğüslerinin doluşunu, masum gözlerine cinsiyet hırslının girişini, yürüyüşlerinin ve edalarının değişmesini, aşk ve izdivaç maceralarını da hatırlamaktayım. Hattâ bir gün, kucaklarında kundak, eski hanımlarının evine, ezgin ve yabancılaştırmış ziyarete gelişlerini de unutmamışım.

Gülbüz vücutları nasıl çarçabuk yumuşayıverirdi ve nasıl da az günde horadalaşırlar, bir başka âlemin malı olurlardı! Tabiidir ki yeni sefil hayatlarında en evvel satılan da şüphesiz, o çeyrek liralık, altın küpelerdi...

Anadolu kasabalarında altınlar fese dizilirdi, fakat bu fesi erkekler değil, kadınlar giyerdi. Ziynet altını ismile anılan biçim biçim bir sürü altın da vardı ki beşi bir yerdelerle beraber revaç yeri yine Anadolu idi. İstanbul'da itibar bulan ancak kundağa ilâştirilen "Maşallah"lı nazarlık altınlar... Bunların bir kısmı armut şeklinde kaba şeylerdi; yazılarını, önümdeymiş gibi işte seçiyorum, okuyorum: "mim" in başı ne biçimsiz ve "elif" ler ne derece tenasüpsüz!

Çengilerin alnına tükürükleyip, sıra sıra altın yapıştırıldığı devire ben yetişmedim. Fakat Umumî Harp'te operet artisti Miloviç'e ellişer liralık banknottan yorgan yapıldığı ve bin liralık kâğıt para mumda tutuşturularak, sigarasının yakıldığı rezalet hengâmesini idrâk etmişlerdenim. Bunu yapanların mum gibi eriyip, hemen hemen aç biilâç öldük-

lerine de, sefahatleri gibi yine uzaktan şahit oldum. Çoğunun, belki hepsinin bir mezar taşı bile yok galiba... Ecnebi oyuncu kızın yatağını binlerce altın değerinde, hiç de rahat olmayacağını sandığım kâğıtla örtmeyi düşünürlerken, hiçbiri kendi ebedî menziline bir incecik mermer döşemeyi hatırlından geçirmedi. Tamamile namsız, nişanesiz kaldılar. Sarfetmesini bilmiyen için ne altın, ne kâğıt, hangi şekilde olursa olsun paranın kıymeti yoktur.

Onun içindir ki velev altın, velev kâğıt, para mefhumu bâki kalacak olduktan sonra takarrür eden değişikliğin nihayet bir suret tebdilinden başka mânası olmayacaktır. Marifet paraya suret değil, siret değiştirmektedir!

Tan, 14 Temmuz 1940

VAKTİLE ŞAŞTIĞIMIZ İŞ: BANKACILIK

İstanbullu hiçbir Müslüman çocuğunun, bundan yarım asır evvel benim kadar banka denilen müesseseye yakından ve içinden temas imkânını bulamadığına eminim. Zira her sebepten önce banka o devirde pek azdı; halk tasarruf hesabına para yatırmağı bilmezdi, zaten böyle bir usulden de kimsenin haberi yoktu. Bedesten’de kiraladıkları sandıklara para yatıranları işitirdik de bankaya koyanların bahsi geçmezdi.

Daha doğrusu şu: Ayaklar banka kapısından girmeye alışmamıştı. Kolay alışır iş değildi de bu! Galata’daki Osmanlı Bankası’nın bize heybetli görünen kapısında bir asker nöbet beklerdi. Memurların hepsi ya su katılmamış Frenk yahut tatlı su frengi idi; kurumlarından yanlarına yanaşılmazdı veya Müslüman Türke o hissi verirlerdi.

Ayrıca bir tarihte Ermeni komitecileri bankaya bomba da koymuşlardı, gene koyabilirlerdi. Tehlikeli ve yabancı bölge idi orası! Dahası var: İçinde elektrikler yanar, asansör işler, Hırvat elbiseli ve muhafız tavırlı bekçiler dolaşırdı. Girilir de para yatırılır mı böyle yerlere! Bedesten sağ olsun. Başî âbanî sarıklı, yüzü çenber sakallı, beş vakit namazında hacı efendi ile dilimiz dilimize, dinimiz dinimize uyuyor. Müslüman parası Müslüman yanında dursun.

Peki, benim bankalarla münasebetim neydi de buralara o küçük yaşımda girip çıkıyor, ıcığını cıcığını biliyordum? Babam önceleri maliye başveznedarı, sonra ilâveten Osmanlı Bankası Nâzırı olmak sıfatiyle bankalarla alâkadardı. Arasıra beni de –görgüm artsın, Garbli çalışması hakkında fikrim uyansın diye– arabasına alır, götürürdü, elektrik lâmbasını ilk defa orada görmüştüm, asansörü de...

Sultan Abdülhamid elektrikten ürkerdi ama Osmanlı Bankası'nda kullanılmasına müsaade etmişti. Mabeyncilerinden Faik Bey'in konağında da elektrik vardı. Padişah birincisine bu izni reddedemediğinden, öbürüne hatırını hoş etmek için vermiş olmalıydı.

Bir gün banknot karşılığı altın mevcudunun sayımı esnasında bankanın çelikten bir oda olan büyük kasa daire-sine de gitmiştim. Penceresi ve nefesliğı bulunmayan zırhlı odaya dışarıdan kordon ile bir el lâmbası sokmuşlardı; düğmesini çevirince o çelik duvarlar ve hele altınlar öyle bir parıldamış, şıkır şıkır ışıldamıştı ki hayran kalmıştım, şenliğı hâlâ gönlümdedir.

Fakat benim asıl hoşuma giden bankanın temizliğı, memurların düzgün kıyafeti, sarı parmaklıklı gişeler, umumî nizam ve intizamdı. Bunların hiçbirisi bizim devlet dairelerinde yoktu. Babam, Maliye Nezareti'nin vezne dairesini –bankayı takliden– gişelerle bezedi, veznedarları bölmelere soktu, kalem odalarını yarım bölmelerle ayırttı, çeki düzene soktu ama gene de bankadaki ferah, ciddî ve bakımlı manzarayı sağlayamamıştı.

O yaşımda içimden söylenirdim:

“Neden bizim kendi bankamız, böyle binamız, bu şekil-

de iş görme kabiliyetimiz yok? Niçin o bankalarda çalışanların hepsi de ecnebi yahut yarı ecnebi? Türk çocuğu bankacı olamaz mı?”

Tuhafı, bahsettiğim yıllarda sade bankacı değil, sarraf bile olmazdık; sarraflık da ekalliyetlerin elinde idi. Bir defa yazmıştım: Osmanlı Devleti hazinesi yani maliye veznesi tamtakır kalır, Maliye Nâzırı babamı Karaköy'deki azınlık sarraflara yollar, faiz ile birer miktar para istikraz ettirirdi! Abdülhamid filvaki hariçten büyük istikrazlar yapmaz, ayrıca kendinden evvel girdiğimiz devlet borçlarını öder, devleti borca sokmaktan korkardı ama maliyesini de bu küçük-lüklere tenezzül ettirmekten utanmazdı.

Umumî maaş için para bulmak lâzım gelince Maliye Nâzırı bankalardan ve tütün rejisinden ödünç almak için akla karayı seçerdi; böyle olduğu için de o müesseselerin müdürleri, burunları Kafdağı'nda, memleketin birer müstemleke valisi azametiyle yaşarlardı!

Derken meşrutiyet ilân edildi. Edildi de vaziyet düzeldi mi? Yıllarca devlet, haricî istikrazlarla geçindi... Borç harç! Gene banka kuramadık. Birinci Dünya Harbi'nde bazı faydalı denemeler yaptık ama bunları da mütareke silip süpürdü, hattâ bankacılık yapamıyacağımız hakkında bir kanaat bile hasıl olmuştu.

Şimdi zamanımıza geleceğim: Uzun yıllar süren gurbet dönüşü o zaman *Tan* başmuharriri olan Ahmet Emin beni bir gün Pandeli'ye yemeğe götürdü. Avdette dedi ki:

“Gel, şuraya girelim de gör... Memleketteki değişikliklerden biri, bir mühimmi de budur.”

Girdiğimiz yeri eskiden bilirdim, paket postahanesi idi;

mütarekede İaşe Nezareti'ni barındırmıştı. Artık İş Bankası olmuştu; artık bizim de bir bankamız vardı, hem de çocukluğumda hasretini, üzüntüsünü çekip tatlı hayali arkasında gülümsediğim gibi yalnız bizim olan, bizim memurlarımızla çalışan ve bizim halkımızı tasarrufa alıştıran bir banka!

Sevincimden bir şey yapmak ihtiyacını duydum: Gişeye elli lira uzattım, bir kumbara aldım. Bu kumbara o tarihten beri doldu, arttı, kabardı, taşıtı mı? Bu cihet hususî hayatımı, bir de bankayı alâkadar eder. Siz nasıl düşünürseniz düşününüz. Para ile iman kimdedir, bilinmez! Tokluk açlıktan iyi olduğu gibi paralı bilinmek de parasız bilinmekten daha iyidir.

Bankada etrafı tetkik ederken memurların iş görme tarzına, müşterilerin gelip gidişine ve hele aile cüzdanlarına karşı gösterdiği alâkaya bakıp bir ecnebi banka içindeki kırk şu kadar yıl evvelki düşüncemi tamamladım:

“Bizim de bankamız oldu, bizde de bankacı yetişti. Bu iş gelişecek. Bir, beş, on banka değil, yüzlercesi üreyecek. Gidişat onu gösteriyor.

Tahminimde aldanmadığımı zaman gösterdi: İş Bankası aldı yürüdü; yürüyor, yükseliyor, daha da yükselecek, yükselmesi durmıyacak. Başka bankalar da meydana atıldı; meydan geniş, yenileri atılıyor, tutunuyor; muamele hacmini arttırıyor. Meğerse doğuştan bankacı imişiz de bundan hiç haberimiz yokmuş!

Son günlerde İş Bankası 30. yılını kutladı, 148 şube, ajans, bürosu ve yalnız mevduat olarak 700 milyon lirası ile! Gene bu hafta içinde Yapı ve Kredi 10. dönüm senesini tamamladı, 10 ev ikramiyesini bir çekilişte verdi. Ben bütün

bunları yarım asır evvel havsalama sığdırabilir miydim? Sığdıramadığımdan dolayı içleniyor, ecnebi bankaların havasında hayranlıkla karışık bir bunaltı geçiriyordum.

Bu yazıyı bana yazdıran saik şu: Dün Şişli-Harbiye arası bir yürüyüş yaparken caddenin iki tarafına sıralanan kimi kokot, kimi heybetli, kimi bir pavyon kadar süslü, kimi bir kortel salonu gibi çekici, hepsi de itinalı tam on dört banka şubesi sayabilmem! Bravo bankacılığımıza ve bankalara rağbet gösteren halkımıza. Şubelerden hiçbirisi sinek avlamak şöyle dursun, başını kaşımağa vakit bulamıyordu.

Zaten İstanbul'u şimdi üç türlü vitrin ve bina zinetlendirmektedir: Banka, eczahane ve muhallebici salonu. Vitrinlerine bak bak için açılınsın! Eczahanelerin sadece ismi eczahane... Karşısından geçerken lâvanta, kolonya, pudra ve tuvalet kremi kokusundan tuhaflaşıyor adam! Nerede eski eczahanelerin asitfinik ve beladon yağı kokusu? Hamdolsun bankalarımız da artık Türk ve Müslüman kokuyor. "Paranın kokusu olmaz" diyen Roma imparatoru haltetmiş!

Zafer, 19 Eylül 1954

HARPLERDEN UFAK HATIRALAR

Bizim nesle –yani bugün altmış yaşından yukarı olanlara– “Harpler devri insanları” diyebiliriz. Hem bu, Napolyon zamanındaki gibi yalnız Avrupa ve ancak Akdeniz bölgesine sıkışmış, mevzii kalmış, bir kasırga gibi kopup yattmış harplerden değildir; beş kıtaya şâmil ve kısa müddetlerle birbirlerine bağlı boğuşmalardır.

Kendimi tanımağa başladığım zaman evimizde henüz Moskof Harbi’nin lâkırdısı edilmekte idi: Bilhassa Plevne’nin ve orada bulunmuş, sonradan general olmuş amcamızın... Fakat hayal meyal hatırladığım birincisi harp Amerika ile İspanya arasındakiidir.

Ancak altı yaşında idim ama bir vaka ve bir resim zihnimde iz bıraktı: İki İspanyol çocuğu evde muharebe oyunu oynuyorlarmış; birisi ötekini güya esir etmiş ve gene güya esirler kurşuna dizilirmiş gibi –belki de böyle şeyler oluyor– Arkadaşını bir ağaca bağlamış, gözlerini de örtmüştü... Sonra babasının tüfeğiyle iyice nişan almış, çekmiş tetiği! Zavallıyı cansız yere sermiş.

Gazetede bu vakayı belirten şimşir üstüne hakkedilmiş kaba saba bir resim de çıkmıştı. Bakar bakar üzüldüm, hem de daha ziyade katil çocuğa acıdım, ömrünce vicdan azabından kurtulamayacak diye! Bir de şunu unutmadım:

İspanyol filosunu teşkil eden tekneler ahşap imiş, düşmanınki çelik kaplı... Çocuk aklımla Amerika'nın kazanacağına hükmetmiştim. Bu harbin sonu başlangıçtan belli idi.

Ama ben İspanya tarafını tutuyordum. Neden? Zira o memleketin kralı hemen hemen yaşıtım olan bir çocuktur; anasının kucağında resimlerini görüyordum, babasızdı da...

Ayrıca soluk yüzlü, çelimsiz, hattâ sıska idi de. Acıyordum öksüze! Daima, yaşadığı müddetçe XIII. Alfons bana acıma hissi vermiştir.

Derken Transval Harbi çıktı. Bu harbi –nihayet Boerlerin yenileneceğini bilmekle beraber– İngiltere'nin kazanmasını istemiyordum. Sebebi basit: Bir avuç ahaliye harp açan devlet o devirde dünyanın en kudretli ve istilâcı bir saltanatı idi; gözü doymak bilmiyor, azametinden yanına yaklaşılamıyordu; burnu Kafdağı'nda idi. Hem bıkmıştım lâfından! Eh, Kraliçe Viktorya da kocakarı olmuştu, homur homur söylendiği hissini veren bir acuze! Bana sevimli gelmiyordu. Öte yandan Boerlerin reisi, bir nevi sakallı ve sevimli maymun kafalı Kruger devlere meydan okuduğundan dolayı hoşuma gidiyordu.

Yazık ki bu sefer de tuttuğum taraf yenildi.

O iki harp arasında bizi doğrudan doğruya alâkadar eden Türk-Yunan Harbi'nden hâtıralarım nedense çok değil. Resim olarak önce mübarek Abdülezel Paşa'yı biliyorum; sonra sokaklarda satılan, kapışılan bir karikatürü: İri bir Türk zabiti veya neferi karşısında duran fistanlı Efsun askerini üfliyerek tepe taklak deviriyor! Bu gayet iptidâî karikatürün fiyatı on para idi ve zannederim “matbua” olarak satış rekorunu Türkiye'de o, karikatüristi meçhul, belki de bir ekalliyet kaleminden çıkmış resim kırmıştı.

Bir matbuat ve matbaacılık tarihimiz yok ki aslını öğrenelim.

Ha, bir resim daha hatırlıyorum: Veliahd ve Başkumandan Prens Konstantin'in Türk ordusu yaklaşırken Yenişehir (Teselya)'daki karargâhında içmeden bıraktığı şarap kadehiyle masasının ve odasının resmi! Seyrine doyamazdım, baktıkça ferahlardım.

Şu da aklımda kalmış: Mütareke uzamıştı, ordumuz Almanya'da dizanteriden kırılıyordu; babam buna çok üzülüyor... Evde hükûmet aleyhine atıp tutuyordu; etrafındaki lere:

"Efendim," diyordu, "asker aç... Civardaki bahçelere saldırmışlar, bu sene de şeftali pek bolmuş, karın doyurmak için de okkalarca yemişler. Hepsi hastalanmış."

Bizim sade lisan ve konuşma Türkçesi edebiyatına geçmesi lâzım gelen bir padişah beyannamesi de yine bu harple alakalıdır. Abdülhamid'in "Benim asker evlâtlarım!" hitabıyla başlayan orduya teşekkür mesajını, halk gözyaşı dökerek okurdu.

Transval Harbi'nden üç, dört yıl sonra bütün Türkiye'yi sevindiren bir harp daha patlak verdi: Rus-Japon Harbi. Her şeyden önce aklıma yerleşip kalan bir şehir ismidir: Vayhayvay! Belki de o ismin doğru okunuşu büsbütün başka idi, fakat gazetelerimiz bu şekilde yazardı; hepimiz böyle okurduk. En doğru haberler Vayhayvay Limanı'ndan geldiği için bahsi çok geçerdi.

Nitekim Rus donanmasının mahv ve perişan olduğu müjdesini de Vayhayvay bizlere bildirmişti; orası Moskoflar için "Vayvay" diye anılacak bir yerdi. Ezeli düşmanımı-

zın karada ve denizde bozgun havadisleri birbiri arkasına geldikçe; sevinçten kabımıza sığamıyorduk. Yok! Kabımıza sığamamak haddimize mi? Padişah âlenen sevinmemize, sevincimizi göstermemize müsaade etmiyordu; için için bir sevinçti bu! Sultanahmet Meydanı'nda miting yapacak değildik a...

Bunları sonradan yaptık: Trablus, Balkan ve Birinci Dünya Harplerinde... Bir işe yaramadı.

Evet, başımıza bir de o harpler çıkmıştı. Ama artık çocuk sayılmazdım. Üçünde de mağlûp olmuştuk. Bereket zaman bizlere biraz teselli vermedi değil; daha doğrusu hıncımız alındı. Trablus'u yuttum sananlar İkinci Dünya Harbi'nde oradan kaçtılar, şimdi yerlerinde dost bir devlet var. Balkanlar ise düşman istilâlarının med ve cezri altında felâketlerin envanını gördü. İkinci Dünya Harbi'ne ise uzaktan seyirci kalmak suretiyle birincisindekinin acısını epeyce çıkardık. Bize dünyanın en zalimce ve insaniyetsizce muahedesini imzalatmak istedikleri mahud Sevr kasabası Hitler çizmesi altında çiğnenmişti.

Trablus Harbi sırasında *Tanin* gazetesi bir tuhaflik yapmıştı, hiç de güleceğimiz yokken bizi gülümsetmişti: İtalyan makarnasına boykot ilân etmemizi tavsiye ediyordu! Makarna ki esasen ekseriyeti teşkil eden köylü, kasabalı, hattâ şehirli Müslüman Türk bunu yemezdi; halis İtalyan spagetisini ise arasa bulamazdı. Memlekete yılda kaç liralık makarna giriyordu? Girenin çoğunu da ekalliyetler ve ecnebi-ler istihlâk ediyordu.

İtalya koca bir kıtayı yutacak, biz makarnasını yemeyecektik; intikamımız alınmış olacaktı! Beğendiniz mi bu aklı?

O zamanki zihniyetimizdi o. Bosna-Hersek gitmişti, Avusturya feslerine boykot yapmayı iş sandık. Lâkin Girit Adası için ithal malı fıkdanından boykot yapılamadı; ona da külâhlara yafta yapıştırmakla karşı koyduk: “Ya Girit, ya ölüm!” Bir de hava uydurduk: “Girit bizim canımız, feda olsun kanımız!”

Ne derseniz deyiniz, ben Meşrutiyet devrini sevememiştim. Muvazenesiz bir idare idi. Hele Birinci Dünya Harbi’ne girişi... Bir facia olmuştu.

O sırada Sofya ataşemiliteri bulunan Atatürk’ü bu harbe giriş çileden çıkarmıştı. *Zafer*’in ilâve olarak verdiği eserden birkaç satır alıyorum. Paşa diyor ki: “Osmanlı Devleti’nin harbe girdiğinden müşteki idim. Ben sade müşteki olduğumu söylemiyordum. Almanlar ve Almanlarla beraber bulunanlar mağlûp olacaklar diyordum.”

Ne talihsizlik memleket için! Zira bu esnada Kolağası Enver yerine Kolağası Mustafa Kemal kabinede ve ordunun başında pekâlâ bulunabilirdi. Bulunsaydı ne kadar felâketler önlenmiş olacaktı! Harbe girmek isteyen güdük akıllı biçare ricâli iktidardan ne ustalıkla atar, kafa tutmaya yeltenenlere hadlerini ne iyi bildirirdi!

Zafer, 30 Ocak 1955

EYÜPLÜ HALİD İLE BEN

Bir cihetten tek ismiyle adaşım, diğer cihetten tamamiyle yaşıtım olan, fakat hiçbir suretle meslekdaşım sayılmıyan Eyüplü Halid’le ben, gazete sayfalarında aynı zamanda yer almış iki İstanbul çocuğuyuz. O elli iki yaşında imiş, ben de... Otuz iki senelik matbuatı gözden geçirdiğimiz zaman ikimizin de adına muhtelif sütunlarda kısa ve uzun fasılalara rashyabiliriz. Eyüplü Halid’in bu kaçınıcı vakasıdır? Benim de şu fıkra kaçınıcı yazımdır?

Eyüplü Halid de –tıpkı benim gibi– yaş icabı filozoflaşmaya başlamış. Son muhakemesi esnasında diyor ki: “Her suçlunun suç işlemesi kabiliyetine göre değişir.” Bravo, adaşım! Okuduğum binlerce eser arasında bu derece keskin, düşündürücü, doğru, mükemmel bir fikre tesadüf ettiğimi sanmıyorum. Kabiliyetlerimiz icabı benim kalemimle işlediğim suç, sen başka bir vasıta ile, kadınlar üzerindeki nüfuzunla işledin. İkimiz de tesir yaptık ve ikimiz de ara sıra yakayı ele vererek cezamızı çektik!

Yirmi yaşında idim, bakıyordum gazetelerde kadın avcısı bir Eyüplü Halid dillere destan olmuş. Belki de sen de kahvede oturup camdan, münasip bir kadın gözlerken, aynı gazetelere göz atıyor, kendi kendine: “Öte yanda bir adaşım da, karı değilse de kari’ avlamakla meşgul!” diyordun.

Kabiliyetine göre seçtiğin meslekte, ismin önemli bir mevki tuttu. Harem ağası şivesile: “Benimkisi de öyle.” Zaten seni hem Anadolu’da, hem yabancı diyarlarda iken matbuat sütunlarında takipten hiç de geri kalmıyordum. “Hah, diyordum, benim adaş ve yaşıt, kaç yüzüncü defa olarak yine hapisten kurtulup yeni bir şaheser meydana koymuş!” Bilmem sen de benim kitaplarımdan haberdar oluyor, şahsıma alâka gösteriyor muydun? Göstermeli idin, zira ikimiz de son otuz iki senenin –başka başka vâdilerde– sayılı adamlarıyız.

Senin hâlâ, elli ikisinde kadınlardan iltifat görmene, benim de iyi kötü, hâlâ rağbet bulmama şaşıyorum ve nazar değmesin diye ikimiz için de önümdeki masanın tahtasına vuruyorum!

Bu defa, Hafize Hanım’ın göğsündeki bin adet lirayı çekivermek suretiyle, doğrusu turnayı gözünden vurmuşsun. Ben de külliyatımın intışarı dolayısıyla bir miktar dünyalık yüzü gördüm. Fakat bundan böyle adaşımdan cürüm bekleme, ben uslandım. Sana da –hayırlısıyle şu berzahı da atlatınca- ıslahı hal tavsiye ederim. Münasip bir mahalde bir tütüncü dükkânı aç, benim politika cinlerinden yakamı sıyırdığım gibi sen de Havva kızlarını kendi hallerine bırak, tehlikesiz kazanç az olur amma, astarı yüzünden pahalı düşmez!

Mamafih, senin bütün cürümlerine karşı, belki de bunların hepsine muadil bir sevap işlediğine de kani olduğumu söylemeden yapamıyacağım: Sen, kadın yüzünden bedbaht olan, ah vah çeken nice erkeğin intikamını fazlasiyle almış bir Don Juan’sın; bu itibarla yalnız zabıta dosyalarında değil, uzun yıllar beşeriye-tin hafızasında müstesna bir tip olarak yaşamaya lâıyksın!

Tan, 24 Mart 1941

BİR YANLIŞTAN ÇIKAN DERME ÇATMA BİR SOHBET

Geçen hafta –hemen hemen altı yıldan beri ara vermeden– her pazar günü şu sütunda yazımı bulmaya alışmış olan devamlı okuyucularım benim yerimde bir bilginin adını görünce alışkanlığı bozan bu değişikliği az çok yadırgamışlardır sanıyorum. Tıpkı pazardan pazara dostlarla iki çift lâf atmak için gittikleri kahvenin yerinde bir okul veya bir fakülte şubesi bulmuşlar gibi...

Onlar yadırgamışlardır, ben ise gazeteye göz gezdirince şaşırıp kaldım.

Neden?

Zira sütun başlığı kendi başlığımdı; makalenin başındaki “İnce Hastalığın Moda Olduğu Zamanlar” sözünü de ben yazmıştım. Hattâ baştan sonuna kadar yazı da benimdi. Sadece ismim kaldırılmış, liyakatli bir profesörün¹ ismi konmuştu.

Mürettiphanenin bir dalgınlığı!

Acaip şey: Son günlerde başımda bir profesörlüktür do-laşmaya başladı, taliim profesörlükten açıldı. Portekiz’den gelen broşürlerde de asistan değil, yüksek tahsil mezunu

1 Refik Halid’in bahsi geçen, 23 Temmuz 1944 tarihli yazısı, gazetede yanlışlıkla Hilmi Ziya Ülken imzasıyla yayımlanmış. (hzl.)

bile olmadığım halde profesörlük pâyesine çıkarıldığımı yazmıştım ya... Bereket, başımda dolaşan devlet kuşu yerine ilim kuşu! Korku vermiyor. Profesörlüğü kendime yakıştırdığımı da saklamıyacağım. Bir eksik bir fazla, şu bollukta ben de oluversem ne çıkar?

Hem –şayet gazetecilik ve muharrirlik bir üniversite teşkilâtına bağlı bulunsaydı– on dokuz yaşında o mesleğe atıldığım, atılır atılmaz ismimi tanıttığım ve aynı meslekte iyi kötü 36 yıldanberi göz nuru döküp kafa yordüğüm, yenilikler yaptığım için bir kürsü sahibi olmaklığım lâzım gelirdi.

Kürsü yerine 30 cilt kitabın üstünde oturuyorum. Rahat mıyım? Gönlüm rahat.

* * *

İnsana kazanamadığı unvanları bazan ne kolay yakıştırıverirler! Meselâ eve ikide bir gelip resim çerçevelerimi camlıyan bir sokak camcısı vardır ki hâlâ benimle “doktor bey!” diye konuşur. Hiçbir zaman beyaz önlük taktığımı yahut cebimden göğüs dinleyici âletin sarktığını görmediği, kapıda plâkam bulunmadığı ve bekleme salonunda müşteri kum gibi kaynamadığı halde!

Gurbette de nedense doktor tesiri yaptığımı, çok kere yabancıların beni doktor sandıklarına şaşardım.

Hem şaşardım hem de içim sızlar, olamadığıma yanardım.

Sebebi ikidir.

Birincisi: Doktor nereye gitse, gönderilse –hattâ dört

evli köye– yaşama imkânına maliktir... Başkalarını yaşatmasa bile! Meselâ bir sürgünler kafilesine katılmış hekim, memleketindeki gelir ve geçim kaynakları tamamiyle kurusa, memleketle olan bağı kopsa, gene ekmeğini çıkarabilir. Gurbetlerdeki 22 yıllık tecrübem göstermiştir ki aza kanaat etmek şartıyla bir doktor daima arkadaşlarından daha iyi durumdadır.

Akmasa da damlar.

Hem ne tezgâh, ne atölye, ne matbaa, hiçbir şey kurmağa ihtiyacı yoktur. Fazla lisan öğrenmiye bile! Küçük zanaat erbabı da parayı taştan çıkarır. En talisizi yahut zor durumda bulunanı muharrirdir. Gurbet muharrir için bir etüd sahası teşkil eder, sanatına faydalı olursa da açlığa, güçlüğü dayanmak veya bir başka geçim yolu bulmak yahut da en âlâsı, geliri bulunmak şartıyla!

Öylesi çok defa sürülmez de...

Eğer ben Anadolu'ya, Lübnan'a, Suriye'ye tanınmış bir muharrir olarak değil, adı sanı işitilmemiş bir hekim unvaniyle gitseydim, çökmemek ve mevkiimden düşmemek için sarfettiğim emeğin, gösterdiğim gayretin yüzde yetmiş beşini –ayrıca hekime verilen parayı!– tasarruf imkânını bulmuş olurum!

Çok şükür, naturam beni vizite masrafı cihetinden epeyce korudu: Hekime ve hâkime pek işim düşmedi.

* * *

İkinci sebep: İyi bir doktor olabilirdim. (Fakat hayvanları daha çok sevdiğim için doktordan ziyade, iyi bir veteriner olmaklığım ihtimali çoktu.)

Parmaklarımın hünerine güvendiğimden dolayı mükemmel bir operatör olacağıma da şüphem yoktur. Bunları olduktan sonra profesör olmaklığım için engel de kalmıyordu. Yani camcının şahsıma yakıştırdığı doktorluktan sonra Portekiz dergisinin ismime kattığı unvanı da kazanacaktım. Büyük bir ihtimalle apartman tapularını da...

Hiçbiri olamadı.

Hakkın tanınmadığı bir devirde –istibdadın son yılında– mektebi hukuka girmek ve hakların tanılacağı vehmine kapıldığımız bir zamanda –Meşrûtiyetin ilk yıllarında– orasını bırakmak gafletinde bulundum. Tevfik Fikret’in:

“Kanun!” diye, “kanun” diye kanun tepelendi!

Avaziyle gürlediği böyle bir hengâmede galiba tepeleyen kanunların içinde kalıp çiğnenmektense, dışına çıkmayı tercih etmiştim. Günahı, kanundan tiksindiren büyük şairin boynuna.

Hoş fakülteyi bitirseydim ne olacaktı?

Ayrıca bir de kanunlara ve hukuk kitapları metinlerine dayanarak yazı ve söz hürriyeti hakkını istiyecek, *Kirpinin Dedikleri* yerine ulemalık taşıyacağımdan dolayı belki hiç bir kıymet ifade etmiyen sönük bir *Hukukçunun Dedikleri* çıkaracak, değersiz bir eser müellifi olarak aynı âkıbete gene de uğrıyacağım.

Hiç kimsenin beni –doktor sanıldığım halde– avukat veya hâkim yerine koymaması da bu meslekte devamsızlığımı mazur gösterecek bir sebeptir. İnsan tuttuğu mesleğin tipik örneğine benzemekten fayda görür; aksini anlatan mi-

saller olmakla beraber tip çok defa bir ruhun, bir zihniyetin, bir istidadın belirtisidir.

Meselâ, inkâr edilemez ki Mussolini kalın, kaba, yassı çeneli bir diktatör tipinin bütün çizgilerini yüzünde taşıyordu. Uzun ikbal devrini hep o çizgilerle geçirdi. Fakat son resimlerine bakınca diktatörlüğüyle beraber belirgin diktatör çizgilerinin de balmumundan bir heykelmiş gibi sarkıp eridiğini hayretle gördük!

Fransa'da eski başvekil Daladier, diktatör suratlı bir irade düşkünüydü; bir demokrat ve bir parlâmanterdi. Yüz hatlarını Mussolini'ye, hattâ Napoléon'a benzeterek kendisinden kanun dışı sert, keskin hamleler bekliyenlerin ümitlerini boşa çıkarttı. Avrupa'da bir diktatör eksildi. Diktatörlerin muhakkak surette harbi kazanacakları lâzım gelmiyeceği için, hattâ aksine, son partiyi kaybetmeleri mukadder bulunduğundan dolayı Daladier'in diktatörlüğü de Fransa'yı kurtarmış olamıyacaktı. Bu memleket hiç değilse Napoléon III. taslağından beri diktatör çıkarmamasıyla övünebilir.

Bir Lâtin ülkesi için ne beklenilmez hadise!

Şu cihet de unutulmamalı ki her diktatörün muhakkak Sezar, Napoléon, Mussolini çehreli olması icap etmediği, daha sönük, silik hatlı bir yüzle de diktatörlük yapıp cihangirliğe kalkışılacağını yeniden öğrenmiş bulunuyoruz. Dünyayı bir kişiye az görmek için ille Yavuz burunlu ve kulakları küpeli olmak şart değildir. Napoléon küpesizdi; alınının ortasında hoş bir perçemi, Frenkçesi "akroskör"ü, yani gönül çengeli vardı!

Yedi buçuk milletin hürriyeti, istiklâli heder edilerek

milyonlarca insan o çengele takıldı. Korsikalı dâhî haydudu tarih “en çok adam öldüren” diye vasıflandırmıştır. Tabiidir ki bu hesap ancak sonrakilerle kıyas edilince mesut günler diyebileceğimiz “Napoléon muharebeleri” devri için doğrudur. Fikrimce, bir daha dünya yüzünde diktatör ve cihangir çıkmamasını emniyet altına alabildiği takdirde son cihan harbinin cinayetlerinde hafifletici sebepler bulabiliriz.

* * *

İsim yanlışlığı yüzünden ve hiç yoktan bir konuşma vesilesi hazırladıkları için mürettip arkadaşlara teşekkür etsem yeridir. Bir Arap büyüğü: “Bir kelime öğretenin azat kabul etmez kuluyum!” mânasına bol keseden bir söz söylemişti. Bir muharrir de şu darlıkta kendisine iyi kötü mevzu hediye edenlere bir teşekkür olsun borçludur sanırım.

Gene taliim varmış ki yazımın üstündeki unvan öpüp başa konulacak kadar yüksek düştü. Her şeyin tesellisini bulmak hayatı hoş görmenin birinci şartı ve memnun yaşamanın biricik sırrıdır.

Tan, 30 Temmuz 1944

BÜYÜK ANKETİMİZ

Ayda bir 5 soruluk bir anket açılı ve memleket meşhurlarına sorulur.

- 1 — Hayatınızın en büyük heyecanını ne zaman, nerede ve ne için yaşadınız?
- 2 — En çok hangi yazarı, hangi kitabı okursunuz?
- 3 — Özlediğiniz büyük saadet nedir?
- 4 — Kaç kere âşık oldunuz?
- 5 — Hiç intihar etmeyi düşündünüz mü?

Bu anketin, hâzıra kıymetli taşıyan en güzel ve orijinal tarafı, cevapların **KENDİ EL YAZILARI VE İMZALARI** ile oluşudur.

★ Refik Halid Karay.

Bu sayımızda, kıymetli Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan, meşhur roman ve hikâye ustamız Refik Halid Karay ile musikimizin eşsiz bülbülü Safiye Aylâ'nın cevaplarını neşrediyorduk.

Anketimiz devam edecektir.

Üstad Refik Halid Karayın Cevabı

- 1 - Atatürk'ün aften çok evvel yurda dönmemi istediği zaman, gurbette...
- 2 - Rus edibi Gorki'yi.
- 3 - Muhafaza etmesini dilediğim ahhvat.
- 4 - Ciddi mânâsıyla bir defa, o da şimdi zevce.
- 5 - Geçirdiğim hayata göre bir kaç defa ve çoktan bunu yapmalıydım. Hiç aklıma gelmedi.

Refik Halid

1 — Atatürk'ün aften çok evvel yurda dönmemi istediği zaman, gurbette...

2 — Rus edibi Gorki'yi.

3 — Muhafaza etmesini dilediğim ahhvat.

4 — Ciddi mânâsıyla bir defa, o da şimdi zevce.

5 — Geçirdiğim hayata göre bir kaç defa ve çoktan bunu yapmalıydım. Hiç aklıma gelmedi.

REFİK HALİT KARAY

BİR ÖMÜR BOYUNCA İÇİN YENİ TANİN'LE SÖYLEŞİ

Karşımda oturan yılların ihtiyarlatmağa muvaffak olamadığı “Genç İhtiyar Adam” şöyle diyordu. “Bugün Hükûmet idare edenler Atatürk’ün tam zıddıdır. O cesurdu, bugünküler ise korkaktır.” Evet bu sözleri Bekirağa Bölüğü zindanlarından Abdülhamid saltanatından bugüne kadar geçen siyasî olayların ve bilhassa Millî Mücadele yıllarının içinde bulunan değerli romancımız Refik Halid Karay söylüyordu.

Yeni Tanin’de çıkacak olan hâtıraları ile ilgili olarak görüştüğümüz Karay, “Ben hayatta her şeye muhalifim ama benim bu hareket tarzım daima yanlış anlaşılmıştır. Ben Atatürk’e hiçbir zaman karşı olmadım. Daha doğrusu her ikimiz de birbirimizi yanlış anladık. Ben İttihat ve Terakki Fırkası’na muhaliftim. Atatürk’e de muhalefetim oradan gelir. Atatürk’ten İttihat ve Terakki’yle beraber çalıştığı için uzak kaldım. O da bir süre sonra onlardan uzaklaşınca onun yanına geldim. Bir imparatorluğu mahvetmiş bir partinin yanında olamazdım. Sonradan anladım ki o da onları temizlemeye karar vermiş.”

Bugün her türlü siyasî hayattan uzaklaşan Karay şimdi tamamiyle “Epiküryen” bir hayat sürerek günlerini geçiriyor. “Ben güzel yemek ve güzel kadın meraklısıyım. Bence

hangi yemek güzelse ben onu severim, kadın da yemek gibidir, sevimli olmalı,” diyen değerli romancımızın kendi eliyle hazırladığı vişne liköründen birer yudum aldıktan sonra eski günlerini düşünen yazar sözlerine şöyle devam etti:

“Gazeteciliğe Meşrutiyet devrinde başladım. O zaman padişah olan Abdülhamid için sık sık dedikodular çıkardı, bunlardan biri de padişahın kendisine muhalif olan gençleri denize atarak boğdurttuğu idi. Padişahın hal’inden sonra bu gençlerin kimler olduğu araştırıldı ama bunların hepsinin yalan olduğu o zaman meydana çıktı. Esasen Abdülhamid siyasî suçlarda idamı kaldırmıştı. Esasen medeni memleketlerde de siyasî fikirlerden dolayı idam olmamalıdır. Ama politikacılık hiçbir devirde kalitesinden bugünkü kadar kaybetmemiştir. Türkiye’nin bu keşmekeşten kurtulabilmesi için yeni bir Mustafa Kemal’e ihtiyacı vardır.”

Değerli romancımızın *Yeni Tanin*’de çıkacak olan hâtıraları ise bu söylenenlerin dışında bambaşka bir hava taşıyor.

Kronolojik hâtıratı esasen sevmem diyen değerli yazar, gazetemizde yayınlanacak olan anıları için “Bana bu hâtıralar ferahlık veriyor. Bu hâtıralar hiç kimse için yazılmamıştır. Heyeti umumiyesi herkese karşıdır.”

Daha sonra Karay’la günlük konular üzerinde bir süre duruyoruz. Bu arada kâğıt oyunlarından hoşlanmadığını açıklayan romancı, arkadaşları içinde en fazla Yakub Kadri Karaosmanoğlu’nu kendine yakın bulduğunu belirtirken, “Birbirimize çok benzeriz,” diyor ve gözleri bir an dalarak yıllar ötesini düşünen Karay’dan dünkü Türkiye ile bugünkü arasındaki farkı soruyoruz, o da bizlere, “Türkiye’de fikir

alanında büyük bir uyanma vardır. Bilhassa daha artmaktadır. Birçok reformlara ihtiyacımız var. Ama bunlar ne zaman yapılabilir, onu da Allah bilir,” diyor.

Kendisine son bir soru daha sormaya hazırlanırken değerli yazardan, “Edebiyat münakaşası yapacaksanız vazgeçin,” cevabını alarak yayından ayrılıyoruz.

Yeni Tanin, 20 Mayıs 1964

Çocukluk (II. Abdülhamid Dönemi)

NE HOŞTU, NE TUHAFTI...

Ah, ne hoştu, ne tuhaftı bizim çocukluğumuzda hayat... Amme cüz'ünde "fergab" diye okur okumaz sarıklı hoca başımızdan fesimizi kapardı; mahallede ölenlerin kırk-ıncı günü mektebe lokma yollanır; "bevab"ın omuzuna vurduğu sıırğa asılı çantalar her sabah sokaklarda geçit resmi yapardı. Babam tanyeri ağarmadan kalkar, köşesinde sessizce "evrad" okur, seccadede coşkuncasına zikreder; anam-kadın olduğu için- birkaç adım geride durur, kocasının ardında namaz kılardı. Beraberce selâm verirler ve güne böylece Allah'ı selâmlıyarak girerlerdi.

Ne hoştu şeyhülislâm kapısına katırına binmiş giden sof cübbeli şişman Kadı... Ne tuhaftı genç kızları gezmeğe götür-
ren eli sopalı Şetaret Bacı!

Evlerimizde ne hoştu o, bir cins Çin yazısını hatırlatan kaprisli desenlerle cicim perdeler, o göz nurunu renge katarak çiçek yapmış oyalar, o köpüklerin donuvermiş şeklindeki tenteneler, gergefteki çevreler... taşlıktaki nalın sesi, sakanın-patlamasından korktuğum- kara tulumu ve bu tulumun yere gömülü küpe boşalırken çıkan dolgun homurtusu... Hele ne tuhaftı mangalda kaynıyan dar boğazlı, şiş karınlı, iğri bacalarından buğu veren bakır güğümler... Ne hoştu göbeğinde Edirne sabunu duran gümüş leğen ibrikler!

Bayılırdım, hohlenarak içine bez sokulup çomakla temizlenen lâmba şişelerine... Seyrine doyamazdım, bacının gıcır gıcır tahta silip mermerleri kezzapla yıkayışına. Islak tahta kokusu içimi açardı; kezzabın sarı köpükleri genzimi yakardı.

Ne tuhaftı duvara asılı altı kürekli gemi biçimi yazılar... O, mini mini kafaları yerde, mahmuzlu ayakları havada, sırt üstü düşmüş böceklere benziyen lâmelifler... Bebezsiz gözlerini üstüme deviren sıra sıra kanbur “vav” katarları ve “maşallah”ın maşaları!

* * *

Ah, ne hoştu, çalmadan önce uzun uzun hırıldıyan boy saati ve bu saatin uçlarında ağır demir parçaları sarkan zincirleri... Zincirler çekilerek kurulurdu; ayar ederken iskemleye çıkılır, akrepleri parmakla çevrilir, çalacağı yerlerde durup hâtiften nida gelecekmişçesine huzur içinde ses dinlenir, ses sayılırdı.

Ne tuhaftı bekçinin kara kışta postekiden kürke bürünmüş, başı sargılı, kardan adam kadar kaba, kalın biçimi... bayramlarda topladığı mendilleri bir direğe asarak davul çala çala bir kabîle sihirbazı gibi sokaklardan geçişi...

Çocukluğumda pek tuhaftı birçok şeyler, törenler: Hasan Efendi'nin sakal duası yapılırdı; küçük bey Merkez Efendi Türbesi'ne götürülür, evliyaya bağlanırdı. Evlerde kırk gece ayaz yemesi lâzım gelen ilâçlar tahtaboşa dizilirdi; güneş görsün, özü çıksın diye gül yaprağı konmuş şişelerin kof kaplama çivilerinden salkım salkım sokaklara sallandığı görülürdü.

Ne hoştu, ne tuhaftu babamın rugan fotin kundurası... bir konçlu ayakkabının konçsuzunun içine “tık!” diye ses çıkararak girmesine ve arkadaki demir uca basılarak çıkmasına bayılırdım; büyük adam olmağı bunun için ister, büyü-yünce giyeceğimi sanırdım.

Gene ne hoştu yaza mahsus üstü sadakor, içi renkli can-fes erkek şemsiyeleri... Kadınlar uzun saplı, katmer katmer tül şemsiyeler açarlardı, yelpazeymiş gibi arkasına gizlene-rek Japon kızı gibi çocuksu cıveler saçarlardı. Hele büküm büküm deve tüyü yelpazeler ne hoştu; isteyince yüzü yarı kapar, gözleri kitap yapar, erkeklere celi harfle okuturdu!

* * *

Ah, ne tuhaftu yer sofrası, koca sini, herkese bir min-der, peşkirler, şımşır kaşıklar... Parmaklarla yemek yemek, bir kupadan su içmek, biri su içerken –hak geçmesin diye– beklemek!

Fakat ne hoştu süslü kaşık çeşitleri... Şu, şimdi antikacı vitrinlerine girmiş olan uçlarına mercan takılı açık sarı ya-hut koyu renkte, hafifçecik bağı hoşaf kaşıkları! Işığa tutar bakardım; şekere benziyen mercanını yalamamak için ken-dimi tutardım. Mahallebi kaşığı kemiktendi; çukur değildi, ağzı fazla açtırmaz, madenden yapılmışlar gibi sütün tadını bozmazdı. Daha ne kaşıklar vardı: Deniz böceğı mühreden, Hindistan cevizi kabuğundan, abanozdan, fağfurdan...

Yemek sinilerinin büyüklerini yuvarlıyarak getirirlerdi. Altına konan alçacık iskemle açıldığı zaman dört ayaklıydı, fakat kapanınca dümdüz olur, bir tarafa kolayca gizlenirdi!

Aşure destisiz ev mi olurdu? Ev olur da *Utfi biha* levhası mı bulunmazdı?

Ne hoştu o kelle şekerleri... Şekerden obüslerdi; bakkaldan gelir, sıraya dizilirdi; sonra yere bembeyaz bir örtü serilir, elde keser, tepelerine vurulur, parça parça edilir, mini mini parçalara bölünürdü. Oturur seyrederdim. Sonra bu iş biter, yere çift kalıp iri sabunlar yığılır ve çatlatmadan, kırıntı bırakmadan bir tel ile münasip yerlerinden münasip boyda kesilirdi. O zaman küçük evlerde nemli sabunlar pencerelerin üst pervazlarına sıralanır, kurumağa bırakılırdı. Kurudukları müddetçe odalara sabun, gül ve temizlik kokusu sinerdi.

Büyük evlerde koca koca erzak ambarları vardı; bu ambarlardan birine pirinç doldurulur ve pirincin arasına kaşar peyniri kelleleri gömülürdü. Küçücük aklım bu acayip gömülüşe ermediği için –belki sizinki de şimdi ermemiştir– sordurdım, “Pirinç peyniri kurutmaz, küflendirmez,” derlerdi.

Ne hoştu bir eve kellelerle kaşar peyniri girmesi ve ne tuhaftı konaklarda çocuğun dönme dolaba çömelerek haremde selâmlığa geçmesi!

* * *

Ah ne hoştu gerçek mumlar dikili bir avizenin billûrları akar suya çeviren ışığı... Ne tuhaftı konsol üstünde duran yuvarlak karınlı lâmbaların iri göbekli fanusları! Biri ışıklı, öbürü ışısız, üst üste iki küp ve en üstte bir cam baca... Kübik eşya bunlardı.

Ne hoştu deniz hizası gömülüp insana rahatça suya otu-

rup gidiyor hissini veren sivri uçlu, mahun cilâlı kayıklar ve sabahki sisten birer parça kesip sırtlarına alıvermiş sanılan hilâlî gömlekli hamlacılar! Fakat ne tuhaftı elindeki piring taşları birbirine vurarak çarşı pazar dolaşan yeniçeri kıyafetli sebilci... Başka tüy takıp Senegal türküsü çağıran kabakçı... Açı ayısını oynatabilen çingene ve kadınlar hamamı soğukluğunda susam helvası satan zenciye!

Gene pek tuhaftı çeşitli biçimde kesilmiş sakallarıyla erkek kalabalığı ve şimdi hiç kıymeti kalmıyan bıyığın bir onur meselesi oluşu! Amma çok hoştu babamın pikeden cam düğmeli çapraz yelekleri ve anamın sayılı günlerde başına geçirdiği elmas iğneli hotuzları!

Ne tuhaftı bir mahalle ötedeki mektebe gitmek için midilliye binişim... Fakat ne hoştu kışın evde üç karış boyumla samur kürk giyerek dolaşışım! Tuhaftı ve hoştu bütün bu çocukluk... Bu çocukluk benimki mi idi? O kadar uzakta kalmışa benziyor ki benim değil, babamın değil, galiba dedeminki idi!

Fakat kimin olsa ne tuhaftı, ne hoştu o çocukluk... Vura çarpa eskiyip delinmesin diye fotinlerimizin burnunda ince bir zırh bulunurdu... Yan düğmelerini ilikleme için cephede kıvrık başlı bir alet taşınırdı. Bu toparlak düğmeler, bizi camiye götürdükleri zaman, “ka’de”de de tenimize batardı, derimize mor bereler basardı.

Ne tuhaftı öküz arabasile gezintiye gidişler... Kadınlar, bacakları görünmesin diye bağdaş kurardı; erkekler ayaklarını dışarıya salardı. İki tekerlek arasında uzun paçalı donların pırtladığı sıram sıram bacaklar ne tuhaf sarkardı... Dönüşte herkesin üstü başı az çok tezek, hayvan kılı, saman ve katran kokardı.

Ah, ne hoştu, ne tuhaftı, ne bambaşkaydı bizim çocukluğumuzda hayat ve dünya...

Hattâ ne hoştu, ne tuhaftı –diyeceğim geliyor– harb!

Harblerin başlamasile bitmesi bir olurdu, iki taraf sa-
vaşırdı, üçüncüsü karışmazdı. Koca Rus-Japon Harbi bir
yıl sürmüştü, topu topu yüz altmış bin kişi ölmüştü. Üç yıl
içinde Transval Harbi on bir ölüyü aşamamış yani bir incir
çekirdeği dolduramamıştı.

Havada uçak değil, uçurtma uçamazdı... Ne hoştu! Ne
tuhaftı o tüfekler... Bir tek kurşun atardı. Ne tuhaftı o barut-
lar... koyu duman salardı. Top vardı, kundak gibi kucakta
yatardı!

Ah, ne hoştu, ne tuhaftı bizim çocukluğumuz! Ne tuhaf-
tı dünya, ne hoştu hayat!

Akşam, 20 Mayıs 1945

“DÜN” BEYDEN BAY “BUGÜNE”

BİRİNCİ MEKTUP

Evlât! Farz ediyorum ki ben yetmiş beş yaşındayım, sen de yirmi. Aramızdaki fark tam elli yıldır, buna yarım asır diyebiliriz. Diyelim ki gözümüze daha büyük görünsün. Zira yıl küçük ölçüdür, asır büyük. Kilo ile kental ve ton gibi bir şey! Önce şunu söyleyim: Asır yerine yüzyıl tâbirinin kullanılması pek hoşuma gitmiyor. Zira bana yirminci asır demek yirminci yüzyıl demekten daha kolay ve daha özentisiz geliyor. Bununla beraber sen dilediğin deymi kullan. Nasıl olsa anlaşılamayacağız!

Zaten bu mektupları yalnız sen anlayasın diye yazıyorum. Sen bir vesilesin. Vesile kelimesinin karşılığını henüz bulamadılar. Türkçe sözlük “sebeup diye alınan veya sebeup meydana getiren olay, elverişli durum” târifleriyle o işin içinden çıkamadığını belirtmektedir. Evet, sen bir vesilesin. Asıl maksadım senden yarım asır fazla yaşadığım için benim görüp de senin göremediklerini gözden geçirmek, oldukça tuhaf şeyleri gözümün önüne getirerek kendimi eğlendirmektir.

Belki okuyucularımın arasından başka eğlenenler de

çıkar. Kimi aynı şeyleri hatırlayarak, kimi acayibine gidecek birtakım şeyler öğrenerek ve “Neler olurmuş, ne tuhaf şeyle yaparlarmış, eski adamlar!” diyerek!

Mesela sen çengi ve köçek oyunu gördün mü? Berberlerin diş çektiğini ve çektikleri dişleri ipe dizerek reklâm yerine kangal kangal dükkânlarının kapısına astıklarını bilir misin? Ya meydanlarda müşterisini alçak bir iskemleye oturtarak, gelen geçenin gözü önünde kafa tıraşı yapan ve usturasının üzerine yapışan ıslak kıllarla sabunlu su dolu leğenini sokağa, ayaklarımızın altına döken açık hava berberlerini?

Evlâdım, burası daha çok kısa bir müddet evvel eski Çin gibi, Tibet veya Moğolistan gibi bir ülke idi. Hattâ caddele-
rimizin uzun kollu hırkalarının yenine sümüklerini silerek dolaşan Buharalı hacılar bile dönüp dolaşırdı.

Sade onlar mı? Hiçbir memleketin hiçbir karnaval şenliğinde ve karnaval alayında eşine rastlanamaz ne acayip kıyafette maskaralarla haşır neşir olurduk! Bunu sırası gelince ötekiler gibi hikâye edeceğim.

Bizim, öküz ve manda arabalarına dizilip Kayışdağı’na yahut Yuşa Tepesi’ne bir gidişimiz vardı, ömür şeydi! Ya Ramazan geceleriyle bayram günlerinde hamalların davul çalıp “lorki” oynayışları! Ya saz şairlerinin karşılıklı geçip beyit düzdükleri kahveler! Hele goygoycular ve akkâm-
lar!

Bak şu “akkâm” sözü birçoğumuza tamamiyle yabancı gelmiyor mu? “Ahkâm da neymiş?” diyorsunuz. Hakkınız var. Fakat ben sokak sokak dolaşıp köşk ve konak bahçelerine giren ve dümbelek nağmelerine uyarak kılıç kalkan oynayan Tahtakale Araplarının çaldıkları havayı şimdi ma-

samın üzerine parmaklarımla vura vura tekrar edebilirim; o kadar unutmamışımdır!

“Beş ekmek, beş peynir” devrine yetişmiş her İstanbul çocuğu bunları bilir. Biz daha neler biliriz!

Evimize meddah gelir, taklitle hikâyeler söylerdi... Meddah Aşkî ile Sururî. Kadınlar onları paravan ardından dinlerlerdi. Zenci taklidine Sudanlı bacım Kademhâyî Kalfa kızardı, babaları tutmasından korkardık. Zira bir, iki kere başka sebeplerle tutmuştu, gözleri dönmüş, ağzı köpürmüştü, kendisini yerden yere atmıştı. Kastamonulu taklidine de lala tutulurdu ama temkinli olduğundan öfkesini açığa vurmazdı. Arnavut taklidinde o memleketli bahçıvanlar, kendi taklitlerinin yapıldığını bereket fark edemezlerdi! Nevreste Dadı, meddahın peltek peltek, işveli cilveli Çerkez halâyık konuşmasından âdeta millet nâmına böbürlenirdi.

Evde bir de Kürd Esat Ağa vardı, Aşkî Efendi hakkında galiba iyi niyet beslemezdi; belki de hayalinde ona pusu kurar, bir dağ yamacında sırtına iki martin kurşunu yerleştirirdi!

Karagöz de yine evde oynatılırdı, memurlardan meraklısı bir efendi tarafından, büyük hüner-başarı ile.

Sen sırık hamallarını da görmemişsindir. Görülecek şeydi. Ne iri, ne güçlü kuvvetli adamlardı onlar! Canlı vinçlerdi mübarekler! Kocaman balyaları, kocaman esnek sırkalara geçirirler, bazen iki bazen dört, daha ağırları için sekiz kişi bağıra haykıra, araba girmez dar sokaklardan ardiyelere taşırlardı.

Sen yapı yerine tuğla, kiremit ve inşa levazımı taşıyan eşek sürülerini de bilmezsin. Yüklü olarak giderlerken o ka-

dar tehlikeli değillerdir. Fakat dönüşte arkalarından kamçı sallayan sürücünün önünde delicesine koşarlar, rast gelene çarparlar, filisbit yani son süratle bir yol alırlardı ki halk kendisini bu başıboş düzinelerce eşek hücumundan kurtarmak için kaçacak delik arardı. En azı yazın toz bulutları içinde görünmez olurduk, kışın ağzımızın içine kadar sıçrayan zifoslaâdetâımdiki püskürme usulü çamura bulanır, çamura boyanırdı!

Peki, sürücü beygirine bindin mi? Tabiî binmemisin-dir, sen bizim ortaçağ devrinde yetimedin ki! Hoş, yetiştiğim hâlde haysiyetime yediremediğimden ben de binmiş değilim. Fakat gördüm. Bunun asıl meraklıları kimlerdi bilir misiniz? Limanımıza gelen veya limanımızda bekleyen ecnebî harp gemilerinin erleri!

Denizde alkalanmaları yetmiyormuş gibi –zahir, biraz da kara vasıtasına istek duyduklarından– Tophane Meydanı’ndan lagar sürücü atlarına binerler, malûm yokuştan ala kamçı, sarhoş neşesiyle Galatasaray köşesine gelirler ve ŗimdi uydurma genel sznn iyice yakııp tutunduğu dam altlarının bulunduğu izbe sokaklara dağılırlardı.

Bu, onlar için sanki henüz medeniyet yüzü görmemiş Pasifik Adaları’yla Peru Devleti sahillerinde egzotik bir eğlence idi. Klhanbeyiler eğlenir, biz zlrdk. Daha neler görmemiştik ki! Ben anlatmaktan zevk alıyorum. İnŗallah sen de dinlemekten sıkılmazsın.

Yasemin, No. 1, 9 Nisan 1957

NAİMA VE RAŞİD TARİHLERİNİ OKUMAĞA DADANDIĞIM TARİH

Tarihin kaydettiği bir “ayrılma” hâdisesi de Napolyon ile Josefin arasında vukua gelenidir; sebebi de bugün gazeteleri meşgul eden gerçekten acıklı hâdisede olduğu gibi imparatoriçenin bir veliahd yetiştirme imkânından mahrum kalışı idi. Korsikalı diktatör dul evlendiği karısını pek severdi, ihanetlerine göz yumacak derecede ona meftundu; yüzüne örtülen kapı önünde bir gece kocanın sabaha kadar ağlayıp sızlandığı da malûmdur; uzak kaldığı zaman yazdığı mektupları ise birer aşk destanı idi.

Öyle olmakla beraber Napolyon ayrılmanın lüzumuna inandığından –hiç de faydası görülmemiştir!– ciğeri kan ağlayarak bu işi yaptı. Akademi âzasından Octava Aubry’nın pek değerli bir mecmua saydığım *Historia*’nın son sayısında talâk hikâyesini tam sadakatle belirten bir makalesi çıkmıştır; güzel gravürler de koymuş. Vakayı o zaman aralarında bulunuyormuşuz gibi bize yaşatıyor.

Yazık ki aktüaliteye de dokunan bu gibi ciddî, kıymetli, üstad ve ihtisasa yazılara basınımız yeter derecede yer ayıramıyor. Lisan bilmeyenlerin faydalanamamaları, faydalanmak fırsatını bulanları üzüyor. Birçoğumuzun hem bilgiden hem de Duc de La Force, G. Lenotre, Aubry vesaire ayarında

geçmiş günleri tarih ilmine tamamiyle sadık, aynı zamanda romancı ve hikâyeci tekniğine uygun gayet tatlı bir üslûpla belirten büyük muharrirlerin tadından mahrum kalmasına kederleniyoruz.

Merhum Ahmed Refik Bey’i rahmetle nasıl anmayalım? Altmış sene evvel bize tarihi –bazı kusurlarına, hele az çok lâübalı görüşlerine rağmen– popüler hale sokan, halkta tarih merakı ve muhabbeti uyandıran odur. Küçük yaşta idim, dayımın tavsiyesiyle muharririn *Turgut Reis* isimli küçük kitabını almış, zamanın ağdalı ve lüzumsuzcasına süslü yazı tarzından zorluk çekerek okumuştum. İstibdad sansürü böyle bir eserin basılmasına nasılsa göz yummuştu?

İşte *Turgut Reis*’i okuduktan sonradır ki babamın kütüphanesine dadanarak Naima ve Raşid tarihlerinin bilmece-lerini çözme merakına kapıldım ve yirmi yaşında iken “Be tarzı Naima” yazılar yazdım. Kimse benim yazdığımı önce-leri inanmamıştı. Doğrusunu isterseniz yaşımdan umulacak yazılar da değildi! Yine bu tesir altındadır ki *Tiryaki Hasan Paşa* isimli bir de piyes yazıp oynatmamış mıydım? Müfid Ra-tib azıcık yardım etmişti, sadece sahne tekniği bakımından. Eser büyük rağbet görmüştü.

Muhsin Ertuğrul evvelki sene yeniden oynatmak arzu-su ile o piyesi arattı, bulamadı. Kısmet değilmiş; kaçırdığım fırsatlar ve kısmetler arasına bu da girdi. Allah’a şükür yine de yaşıyoruz.

Yeni İstanbul, 19 Mart 1958

ÇOCUKLUĞUMUN KİTAPLARI

Kurultay toplantı ve tartışmaları bir yana bırakılabilir-se –ben bırakabiliyorum, işte!– bu haftanın üzerinde durulacak dahilî ve hayırlı iki hâdisesi Cerrahpaşa verem pavyonu ile çocuk kitap sergisinin açılışıdır. Her ikisine de fırsat bulunca günlük sütunumda yer vereceğim.

Şimdi söyleyeceklerim sadece o kitap sergisi dolayısıyla çocukluğumun kitapla alâkalı basit hâtıralarından ibarettir. Çok eskiye, sekiz on yaşındaki pek körpe çağa döndüğüm zaman kuru mektep kitaplarından başka oynayacak bir şey bulamadığımı görüyorum. Amma hiç mi hiç!

Filvaki tam o devrimde haftalık ve kadın mendili kadar küçük bir *Çocuklara Mahsus Gazete* çıkardı; ben de abone yazılmıştım. Bazı bilmecelelerini hallettiğimi, idareden halle muvaffak olduğumu bildiren birkaç takdirname aldığımı unutmadım. İsmimin –pek küçükken ismim Ali Refik idi, sonradan 18 yaşında iken umumî bir nüfus kaydı yapılmış, öndeki Ali arada kaynamış, arkaya Halid takılmıştı. Netekim hukuk mektebindeki künyem: 1303/1305 yani 1889 yılında Beylerbeyi’nde doğmuş Ali Refik’tir. Dühul imtihanını 1322 Ağustosunda yani 17 yaşında verdiğim de kayıtlıdır; sonradan yanlışlıkla bir yaş büyütülmüşüm, 1888 tevellütlü diye gösterilmişim, evet ismimin kazananlar miyanında gazetede çıktığını hatırlayamıyorum.

Muhterem üstat Hakkı Tarık Us böyle tetkiklere pek meraklı ve kütüphanesi de elverişli olduğundan belki bir gün, bir jübile şekli daha icadederek muharrirlerin yazıya başlama tarihini bilmece halli listelerine kadar götürürse *Çocuklara Mahsus Gazete*'yi unutmasın, aramakta zahmet çekmesin diye bu noktayı belirttiğimi söylemeliyim.

Her ne ise... Elde bir o gazete vardı. Hattâ hallettiğim bilmece şu anda aklıma geldi: “Karbuz” - “Karpuz”... Tam yarım asır evveline ait bir hatırlayış! Keşke çocuk neşriyatı sergisinde bir de bu gazete koleksiyonı bulundurulsaydı da göz gezdirebilseydim... Memnun olurdum.

* * *

Sahibi yanılmıyorsa Esseyid Mehmet Tahir Bey'di; *Hanımlara Mahsus Gazete*'yi de çıkarırdı; *Malûmat*'cı Baba Tahir'le karıştırmamalı; bu Tahir Bey dürüst insandı; memlekete neşriyat ile zamanın irfan ve zihniyet ölçüsüne göre imkân nispetinde, sansüre rağmen hizmet etmiş, bir yenilik göstermişti. Çocuk neşriyatı sergi, tören ve tarihinde adı anılmalı, hakkın rahmetine kavuştu ise mezarı da aranmalı, ziyaret edilmeliydi.

Tahir Bey'i bir kerecik gördüm: Mütareke sırası Kadıköy'ünde evime giderken yağmura tutulmuş, Cevizliğe inen yokuş üzerinde bir dükkâna girmiştım. Dükkân ufacak bir meyhaneymiş. Masalardan birinde, tek başına efendiden biri oturuyordu. Beni belki de resimlerimden ve burnumdan dolayı tanımış olmalıydı ki selâm verdi, sonra da kendisini tanıttı; halden dert yandı. Belli ki bir daha matbuat

hayatına giremediğine, hele büsbütün unutulduğuna müteessirdi. Müteessir ayrıldım.

Peki, ilk okuduğum çocuk gazetesi onunkiydi... Ya kitap? *Bir Farenin Seyahati* idi; galiba Dr. Hüseyin Remzi Bey'in eseri idi. Milliyetçi olan dayım aynı gün bir de bana müverrih Ahmet Refik merhumun *Turgut Reis*'ini aldirmıştı amma üslûp çok süslü, lisan pek ağdalıydı; sökmemiş, anlıyamadım, bir kenara atmıştım.

Hepsi bu kadarcık... Çocuk oyalayıcı tek kitap *Bir Farenin Seyahati*! Modern çocuk neşriyatının babası odur sanıyorum. Yani bir endeks yapılırsa başa onu koymak, şecereyi o kütükten yürütmek lâzımgelir.

Modern olmıyanları yok değil amma bunlar çocuk neşriyatı sayılabilir mi?

Meselâ Karagöz oyunları... Her cüz'ü 10 paraya satılan bu seri pek müptezel şeydi her bakımdan: Baskı, lisan ve ahlâk bakımlarından. *Kanlı Kavak*, *Yalova Safası*, *Karagözün Beyliği* gibi birkaç tanesini okumuş. Hazetmek şöyle dursun, tiksini miştım.

O zaman elime bir *Muhammediye* geçti; içi iptidaî şekilde resimliydi de: Birkaç ibrik, birkaç dal, galiba birkaç tane de takunyeye ve nalına benzer şeyler hatırımda kalmış. Annemin elinden düşmeyen bu dinî kitap da –yine muhakkak lisan tarafından– beni okşamadı.

* * *

Okşamadığını görünce: “Daha anlıyamaz, *Ahmediye* ile başlasın!” tavsiyesinde bulundular ve o kitabı aldılar. Hattâ

vezne kalemi müdürü bir Tatar Abdürrahman Efendi vardı, tuttu, baş sahifesine kitabın bana yani Ali Refik Efendi'ye ait olduğunu anlatan bir cümle yazdı, tarih koydu.

Bu zamanın bir âdetiydi; kitaplara –çalınmasın, kaybolursa kolay bulunsun, ödünç alındıysa hatırlanıp geri getirilsin diye– sahibinin ismi yazılır, ihtiyaten isim iç sahifelerde bile bazı defa tekrar edilirdi.

Yazık ki *Ahmediye* öteki kadar da alâkamı çekemedi, re-simsizdi de... Zaten her ikisi de çocuğun okuyacağı kitaplardan değildi ki... Dinî terbiye bakımından da çocuk ruhuna vecd verecek lisan ve üslûptan mahrumdular. O çeşit ilk tesir bana *Kıyası Embiya*'dan geldi. Zaten mektepte de ders olarak onu okutuyorlardı; "Aman, sıra gelse de yine okusak, hep bunu okusak!" diye bekliyordum.

Kıyası Embiya, vakaların meraklı oluşundan ziyade lisanının çocuk diline, ana diline, evde konuşulan aile diline uygunluğundan, bir de üslûbunun hem sade hem hünerli –hâlâ misline raslamadığımız– bir güzellikte işlenmesinden dolayı hoşuma gitmişti.

Bir aralık –zannederim 12-13 yaşlarını bulmuştum– Sa-haflar çarşısından *Kerem ile Aslı-Ferhat ile Şirin* serisinden Acem basması denilen kitaplar da almıştım; başına evdeki dadı, bacı, besleme, sütnine gibi ümmî kadın ve kız tayfasını toplayıp yüksek sesle okumağa çalışmıştım.

Kabil mi? Bu derme çatma, fena basılmış, yanlışlarla dolu, ayrıca şivesi şiveme uymaz aşk hikâyelerinden dört sa-hife okudum mu nefesim daralıyor, gözüm kararıyor, dilim peltekleşiyordu. Bıraktım.

Elime birtakım kitaplar daha geçti: Orta sahifelerde ve

çerçeve içinde bir hikâye, çerçeve diye çapraz yazılmış başka bir hikâye bulunan masal kitapları... Kâğıtları biraz fazla dokunuldu mu pamuklanıyor, pamuklanarak inceliyor, eriyor-du. Hepsinin lisanı ve üslûbu bozuk, münasebetsiz, berbattı.

Hâlâ dâva odur; lisan temizliğini ve üslûp güzelliğini temin değil midir?

* * *

Fakat şive ve kitabet bakımından yine bu sırada daha püsküllü bir belâya düştüm; yağmurdan kaçarken doluya tutuldum: Diran ve Alik Efendi tercümesi cinaî romanlara dadanmışım: *113 Numaralı Araba-Simone Mari* vesaire kabîlinden... “marki”leri, “margi” ve “mösyö”leri “müsü” okumak şartile!

Ahmet Mithat Efendi külliyyatına başlayınca azıcık ferahladım. Telif *Hasan Mellâh* ile tercüme *Lülü-i Asfer* beni dilşat etti. Şemseddin Sami tercümesi *Robinson* da kafama nakşolup kaldı. Merhumun öyle bir hizmeti de olduğunu çoğumuz bilmeyiz.

Derken yaşımın ilk kitaplarına kavuşmuştum: Ahmet İhsan’ın Jules Verne serisi... *Gizli Ada* hariç, hepsinin aslındaki bakır üzerine mahkûk resimlerle nefis surette basılmış olmasındaki ehemmiyeti de unutmamalıyız. Bu nefaseti yeni harflerle çıkarılanlarda bulamadık.

Fakat benim bir fıkramdan fikir alarak o muharririn henüz kâbına varılmamış eserlerinden aynı boyda şimdiye kadar 30 kadarını düzgün bir Türkçe ile tercüme ettirip basan İnkılâp Kitabevi, hakkâl insaf söylüyorum, açık kalmasından

üzüleceğimiz bir boşluğu doldurmak gayreti göstermiştir. Fecriâti zamanından kalma fotoğrafımı odasına Yakub Kadri ile yanyana asıp ben gurbette ve bir aralık resmî çevrelerce lânetleme olduğum sırada indirmeyen ilk gazetecilik hocam Ahmet İhsan vefatından az önce hasbihal esnasında demişti ki: “Jules Verne serisinin bakır klişelerini sakladım. Yeni harflerle basacak olanlara hediye ederim.”

Riou, Benett, Montaut vesaire gibi hâlâ imza şekilleri gözümün önünden silinmeyen bu resimlerin klişeciliği öyle kıymetliydi ki hakkâklerin de imzalarını taşırdı; kitabın baş tarafından adları zikrolunurdu. Ahmet İhsan, çocuk kitapçılığı tarihinde o seri ile ilelebet anılmak şerefini bihakkın kazanmıştır.

* * *

Şu var ki –tarihlerini doğru söyleyemeyeceğim– Jules Verne’den galiba ilk eseri tercüme eden II. Abdülhamid’in mabeyincilerinden Emin Bey’dir: *Balonla Beş Hafta Seyahat...* Bu Emin Bey’in yine resimli çocuk eserleri sahasına giren iki hizmeti daha vardır ki üzerinde durulmağa değer:

Musavver Tarihi Hayvanat ve *Musavver Tarihül Ümem* isimli o iki kitap, tab’ı nefisliği bakımından birer şaheserdi. Renkli basılmıştı ve boyalar birbirine yapışmasın diye de renkli sahifelerin arasına incecik kâğıtlar konulmuştu. Hattâ –hiç unutulabilir miyim?– benimkilerin beyaz kâğıtlarını bir hizmetçi kadın sigara kâğıdı yerine kullanmak üzere aşıra aşıra epeyce eksiltmişti! Devrin akçe kıymetine bakınız ki –100 varaklı sigara kâğıdı destesi on paraya satılırdı, kaba

cinsi daha ucuzdu– birkaç metelik tasarrufu kadıncağıza icat fikri bile ilham etmişti...

Yine bizim çocukluğumuzda “tevvii mükâfat”lar olur, iyi not almış talebeye kitaplar dağıtılırdı. Dağıtmak için kütüphanelere verilecek kitap bulamazlardı; o derece bulamazlardı ki bana bir defasında Ahmet Cevdet Paşa’nın hiç anlayamayacağım *Belâgatî Osmaniye*’sini, bir başka seferde *Servet-i Fünun*’un nüshai fevkalâdesini münasip görmüşlerdi.

Fakat Galatasaray Lisesi’nin Fransızca kısmı o hususta zorluğa uğramazdı. Mükâfât içleri resimli, kapları yaldızlı binlerce çocuk hikâye ve romanlarından hangilerini seçmekten gelebilirdi; her yaşa, hattâ mükâfat kazandığınız her derse göre kitap vardı; coğrafyadan mükâfatlandırılacak çocuğa Fenni-servet verilmezdi.

Bugünün çocuk kitabı dâvası bahsine temas edilmemekle beraber hâtıralarım bir devrin o bakımdan manzarasını belirtmesi itibarile yarın çocuk neşriyatı tarihini yazacakların belki az çok işine yarar. 1890-1910 yıllarında İstanbullu bir Türk çocuğu neler bulur okurdu? İşte şu konuşma o noktaya cevaptır.

Akşam, 23 Kasım 1947

ÇOCUKLUĞUMUN VAPURLARI

Pendik Vapuru parçalandı, gitti. Nasıl oldu bu iş ve neden kurtarılamadı? Her ağızdan bir ses çıktı ama asıl salâhiyetli ağızlar malûm oyundaki gibi “elhap!” demişçesine sustu.

Vaka günü saat 17 sularında bir arkadaşla Köprü’den yaya geçiyorduk. Henüz yolcu almakta olan *Pendik*’e uzun uzun baktık, hem de durarak. Tabelâsındaki iskele isimlerini okuduk: Bütün İzmit Körfezi kasabacıklarına uğrıyacaktı, yani bütün gece yolda, denizde kalacaktı; hem lodos, ayrıca sisli havada!

Kaza aklımıza gelmedi. Ancak bu daracık, ufacık, kasvetli tekne içinde kış gecesini uyuklayıp pinekliyerek gayet rahatsız geçirecek olanlara acıdık. Öyle bir seyahati 20. asırda ve İstanbul civarına yakıştıramadık.

Biz yolumuza devam ederken eski “İdarei mahsûse” nin şu Köprü’den kalkan vapurlarına zihnimde bir geçit resmi yaptırıyordum, çocukluğumun vapurlarına!

Evvelâ meşhur “4 Numara”... Buna galiba Ahmet Rasim isim takmıştı: *Tontonu Bahrî*... *Şehir Mektupları*’nda alay eder dururdu ve acaibi meselâ zamanın Bahriye Nazırı –vapurlar bu Nezarete bağlıydı– kızıp da sansüre emir vermez, neşriyatı durdurmaz, muharrire bir temiz dayak attırmazdı?

O vapura binenlerdenim, pek battal, hantal bir şeydi, gayet ağır giderdi. Bir defa bacasından dökülen kıvılcımlarla –kim bilir nasıl bir kömürdü verdikleri– tenteleri delinmiş, ateş halkın üzerine yağmış, elbiselerini yakmıştı. Bir seferinde de kaptan düdüğün ipini hızlıca çekmiş, yay sıkışmış düdüğü bir daha kapanmadığından kazandaki istim boşanmış, vapur hareketten kalmıştı.

Komik Abdürezzak bu tekne ile şöyle alay ederdi, derdi ki: “Dünyanın en büyük kışlası Selimiye’dir. Zira binanın ucu göründü mü vapurda uykuya dalarım, uyandığım zaman bakarım, henüz öbür ucuna gelememişiz!”

Tontonu Bahrî zamanında –pek küçüklüğüme rastlar– vapurlara bilet almadan girilirdi. Bedava mıydı seyahat? Hayır, bileti vapurun içinde satarlardı, oturduğumuz yerin önüne gelen iki memur! Birinin boynundan ayak satıcıları gibi, fakat çinkodan yapılmış kapaklı bir kutu sarkardı; parayı oradan aldıklarıyla bozar, oraya koyardı. Öteki de “koçan” denilen şekilde birleştirilmiş gayet kötü, ince ve fena basılı kâğıtlardan bilet keser, verirdi. Biletlerin arkası mühürlü idi, basbayağı, elle basılmış okunmaz bir mühür! Galiba tarih damgası falan da yoktu.

Keşke bunlardan birkaçını saklamış olsaydım, iptida illiğine şaşardınız. Haydarpaşa-Köprü arası biletlerin öylece, birer birer yolcu önünde durularak satılması gösterir ki yolculuk uzun sürmektedir. Seyyar bilet kasaları lâfa yahut gazeteye dalmış yolcuları ikaz için gümüş ve bakır paralarla dolu çinko kutuyu şangır şungur salları, geldiğini haber verirdi.

Hem bir nokta daha var ki süratsızlığın ikinci delilidir:

O devrin insanları ağır yürür, ağır hareket eder, aceleciliği ve telâş sevmezdi. Biletçi, hele rütbeli mevkili rical önünde epeyce beklemek zorunda kalırdı. Efendi hazretleri elini ağır ağır cebine götürür, telâtin çantasını teennî ile açar, parayı yine dikkatle seçer, “o ralanti” filmlerdeki gibi uzatır, bozulmasına bakar, geri verileni sayar, bileti neden sonra alırdı.

Bütün bunlar olur, vapur hâlâ Kızkulesi açıklarında avunup dururdu!

Ya kadınlar tarafı? Biletçiler ayrıca dert dinlerler, me-ram anlatmakla vakit kaybederlerdi. Yine de Köprü’ye veya Haydarpaşa’ya yanaşıldığı zaman bilet alım satım işi çoktan bitmiş olurdu. Artık çinko kutu mevcudu biletçilerin sütüne havale! Rivayet şu idi: Bir şebeke parayı paylaşır, ancak azını idare veznesine teslim ederdi.

Derken Anadolu Demiryolu kumpanyası müdürü Hüg-nen işe müdahale etti. Zira süratli vapurlar getirtmişti; biletlerin gişelerde satılması karar altına alındı. Bu, süratli dediğim vapurlar hangileridir? Tuna’da yapılmış *Neveser*’dir. *Bağdat* ve *Basra* tipi dört vapur daha sonra getirilmişti.

“İdarei mahsuse”nin ilk satın aldığı elektirikle aydınlanmış vapuru *Ferah*’dır; Kadıköy’ne işlerdi; halk seyrine koşardı. Hatırladığıma göre ilk canavar düdüklü vapur da o idi; öttü mü kadınlar ürker, denizciler şevke gelir, yaşlı başlı adamlar kızar, softalar küfür olduğunu ileri sürerdi!

Bağdat ve eşi işlemeğe girdiği sıralarda yaşım gençliğe yaklaşmıştı; Abdülhamid devrinin de sonu! Fakat Erenköy ve havalisinin olduğu gibi kadınlarının da fevkalâde geliştiği yıllardı o zaman... Çarşafdaralmış, pelerinler küçülmüş,

peçeler incelmış, saçlar iki tarafından bukle bukle yahut büküm büküm taşıp yüzleri hâlelemişti.

O süslü püslü hanımların vapura girişi, sıra halinde salonun önünden geçerek içeriye, kendilerine ayrılan yere doğru yürüyüşü erkeklerin seyrine can attıkları bir manzaraydı. Ancak tek kişi münasebetsizlik, taşkınlık etmezdi. Sebebi? Evvelâ asrın terbiye ve âdeti böyle şeye müsait değildi, saniyen meçhul çarşafının kimin nesi olduğu çok defa bilinmediğinden küstahlık cezası ağır düşebilirdi.

Ricalden bir zatın mahdumu bir hanıma musallat olduğundan dolayı kocası o genci bir gün arabasından indirmiş, adamlarına yakalatmış, bıyıklarını zorla tıraş ettirmişti. Delikanlı bıyığı tekrar eski halini buluncıya kadar evine kapanmıştı. Malûm, bıyıksız erkek adam içine çıkamazdı o zaman! Ben tıraş ettireni de, edileni de tanırdım; ikisi de bizim Erenköy yazlıkçılarındandı. Yayılana nazaran padişah haberi almış ve:

“Oh olsun çapkına! İyi etmiş kadının kocası!” demişti, mesele kapanmıştı.

Çocukluğumda bir de “İki bacalı” vapur vardı; bacalarla makine dairesi öylesine yer tutardı ki yolcu içine sığışamazdı. Bu vapurun marifeti önü arkası bir oluşu yani dönmek zorunda bulunmayışı idi.

Unutmuyalım, geçen gün parçaladığımız *Pendik*, bu isimle işleyen vapurların ikincisidir; 50 tonilâtoluk bir vapurmuş, ben hatırlayamıyorum. Ancak hepsinin meşhuru *Şahin* hâlâ gözümün önündedir; 112 tonluk, geniş ve öbürlerine kıyasla çok süratli bir vapurdu; iskelede onu görünce halk sevinirdi, hattâ çocuklar “*Şahin*’e bindik” diye övünürdü.

“İdarei mahsusa”, Meşrutiyet’te “Seyri Sefain” oldu; yine pek ıslâh kabul etmedi. Denizbank dünkü ismidir, yelken a mış r zumlu ismine rağmen tutunamadı. Bugün yine  ifte  apalıdır ama adı başka: Denizcilik Bankası.

Ne isim alırsa alsın, o yine “İdarei mahsusa” tesiri yapıyor bana. Hani içinde rahat rahat oturulup önünüze gelen çinko kutulu memurdan bilet aldığımız *Tontonu Bahr *’yi gözümün aramadığı olmuyor değil. Tontonu, daha ziyade o yıllardaki kaygısız yaşımı ve başımı!

Zafer, 6 şubat 1955

ÇOCUKLUĞUMUN YEMİŞLİ BAHÇELERİ

Manav dükkânlarile pazar yeri sergilerine gene sanki Marmara üzerindeki elvan lodos gruplarının renk, boya, cilâ zenginliği vurdu. Yemiş mevsimindeyiz.

Bakıyorum: Yemişler, eskiden bildiğim o yemişler... Ne parfönlerini değiştirmişler ne de makyajlarını... Yemişler için zayıflama ve şişmanlama modası da yok. Hepsi de körpelikleri, tazeliklerle karşımda... Çocukluğumdakiler, gençliğimdekiler gibi!

Halbuki bir zamanlar o yemişleri dallarından birlikte kopardığımız genç kızlardan çoğunu şimdi tanımakta güçlük çekiyorum. Kimini kiraza, kimini kayısıya benzetirdim; kiminde şeftali kokusunu bulur, kiminin hayali zihnimden geçerken damağımda olgun bir erik lezzeti duyardım. Yaşlanmanın bir ezası da bu. Çocuklukta ve gençlikte ince endamlarile veya sert dolgunluklarile terutaze tanıdığımız, beğendiğimiz, peşlerinde koşup hülyalarile ruhlarımızı süslediğimiz kadınları –bir gün, birdenbire karşılaşıncı– değişmiş bulmak...

Her şeyi değişmiştir; vücudu, çehresi, rengi, nesi varsa... Bazan gözleri bile! Erkek de değişir, fakat onunki nihayet bir ağaç dalının yaşla daha kalın hale gelişi gibidir, aykırı bulmamak mümkündür. Fakat bizim bir zamanlar kendin-

den renkli ve cilâlı, kendi tazelik kokusile bezenmiş, buğusu üstünde bir meyva gibi körpe tanıdığımız genç kıza aradan bir müddet geçip de eskisine hiç benzemez halde rastlamak ürkütücü, irkilip acı düşüncelere saldıracı bir tesir yapıyor.

O kadar ki herkesi bilmem ama ben ne diyeceğimi, kendimi nasıl idare edeceğimi şaşıyorum; dilim dolaşiyor; fazla bakıp da şaşkınlığımı sezdirmekten, uğradığım kederi elimde olmıyarak belirtmekten korkuyorum; vesile bulup kaçmağa can atıyorum.

Kaçtıktan' sonra da demin karşılaştığım manzaranın hüznünü uzun müddet içimden atamadığımı da söylemek lâzım. Fakat bu demek değildir ki o kadın artık değersizleşmiştir. Hayır... Çok defa yaşına yaraşır bambaşka vakarlı bir cazibe bile kazanmıştır, bir bakıma ana kraliçelere benzemiştir. Değişiklik belki de çokları için aleyhte değildir... ama neyleyim ki artık hiçbirisi çocukluğumun ve gençliğimin hayal bahçelerinde yetişmiş ve henüz dallarından kopmuş meyvaları andırmamaktadır.

* * *

Gerçek meyvaları ise tabiat her yıl eski şekilleri, renkleri, rayihaları, lezzetleriyle karşıma çıkarıyor, daima yenileşiyor ve yenileştğini belli etmiyor. Bize, bizim de yenileştüğümüz yahut değişmediğimiz zannını veriyor.

Zaten çiçeklerle meyvalardan başka ne varsa hepsinin, kafası durmadan işleyen sezgin, uyanık bir insana yaşlandığını söyleyen, hatırlatan bir tarafı vardır. Meselâ mantar ökçeli ayakkabı, çorapsız bacaklar, kübik binalar, açılan

Eminönü Meydanı, boyalı tırnaklar, modern vitrinler, bir otobüsün geçişi, bir uçağın gökte dolaşması, gençliktekilere benzemiyen içtimai ve sınai bütün yeniliklerle yeni imar hareketleri üstünde sanki yaşınızı bildiren bir levha veya bir etiket sallanır. Yeniliğe ve değişikliğe bakış, yaş haddinizi belirten bir grafiğe göz atıştan farksızdır.

Yemişlerin ve çiçeklerin manzarası ise çocuklaştıracı ve gençleştiricidir. Üzerlerinde zamanın izi yoktur. Hattâ yaşlandığınızı hatırlatmak şöyle dursun, aksine tazelik çağında kaldığınızı sandırırlar ve sizi o çağın en hoş demlelerinde geçirdiğiniz sahnelerde yaşatırlar, lezzetli ve rayihalı hâtıralarile oyalamağa yararlar.

Erik çıkar, kiraz görürsünüz, dut satılır. Bunlar, onlardır. Erik dallarına tırmandığınız, kiraz topladığınız, dut silktiğiniz, incir ağacından düştüğünüz çocukluk devrini düşünürsünüz. Hele gençlikte, eski büyük bahçelere yayılarak başörtülü ve yeldirmeli tazelerle birlikte yemiş toplayıp yediğiniz günlerin yemiş rayihalı, yemiş renkli, yemiş kadar lezzetli hâtıralarına dalmak ne kadar dinlendirici ve keyiflidir.

Böyle bir hâtıra taşımayan kim vardır?

Hem genç kıza ve taze kadına çiçek koparmak ve yemiş toplamak ne kadar yaraşır!

Şimdi gençliğime döndüğüm şu dakikada onlarla beraber yemiş toplayışlarımız sırasile gözümün önünde canlanıyor. Ah, eski bahçeler, geniş bahçeler, duvarlarla örtülü, komşu bakışlarından korunmuş, yemiş ağaçlarla dolu kuytu, intizamsız, bostan kuyulu ve çardaklı bahçeleri! O zamanın köşkleri de uzun etekliydi, köşkler gür ağaçlı katmer katmer, kabarık eteklerini uzaklara yayar, bir kenarda

azametle otururlardı. Şimdikiler devrin modasına uymuşlardır; etekleri oyuluklarındadır, hattâ çoğu deniz kılığında, mayoludurlar; bir değirmi çıplak bahçelerden birbirlerine kalçalarını göstermekte, bulaşık yıkanırken kirli tabak seslerini dinletmektedirler. Bunlar öyle köşklerdir ki bir komşu tuvaletin su deposunu çektiği zaman öteki komşu gürültüsünü duymağa mahkûmdur. Öyle olduğu halde o değirmi bahçede –sırtını dağa vermiş, ayağını denize uzatmış, içinde ava çıkılır bir malikâne imişçesine– sütunlu pergolalar vardır. Bir pergola ki altında durup baktığınız vakit göreceğiniz manzara –şayet komşusunun tavuk kümesi değilse– iki tarafından yabancı otlar fişkırmış ve asfaltı kurdeşene tutulmuş bir tramvay caddesidir!

Ne züppelik, ne üzüntü, ne zevksizlik ve anlayışsızlıktır bu!

* * *

Gençliğimin geniş bahçeleri belki bir yeri görmezdi, fakat onların içini de kimse göremezdi. Her meyva çıktığı zaman bizler, kadın erkek gençler kuytululuğuna sığır, keyfimizce yemiş derlerdik.

İlk toplanan ve yenilen çağla bademiydi, sonra henüz tatlılanmamış can eriği... Fakat dikkat etmişsinizdir, bunların ikisi de daha ziyade kadın kısmının üstüne düştüğü yarı ham, kemale ermemiş yemiştir; erkeklere zevk vermez. Belki de bir “cinsi sır” olmalı, kadın o, el bile dokununca iç gıcıklayıcı çağla bademi tüyünün dudaklarına temasından âdeta bir keyif duyar. Ham eriğin mayhoşluğundan ve tok kütürdüsünden fazla haz edişi de acayıptır.

Çağla bademi kopardığımız mevsim çok defa baharın nemli, rüzgârlı ve serin günlerine rastladığından o tablo gözümde canlanırken yeldirmeli genç hanımların başörtülerini arkaya kaymış, saçlarını dağılmış, yeldirme yahut maşlah eteklerini yarı açılmış halde görüyorum ve ayakkabılarımızın altındaki kırmızı renkli çamurun ağırlığını duyar gibi oluyorum. Hattâ geçtiğimiz yollarda bıraktığımız irili ufaklı ayak izleri ve ökçelerimizden kopmuş biçim biçim çamur kalıpları da çağla bademi tablosundan zihnimin atamadığı hoş “detay”lar, lüzumlu ayrıntılardır.

Şüphe yok ki en güzel yemiş toplama tablolarından biri de yeşil yaprak arasına dizili kırmızı meyvalarla donanmış narin bir kiraz dalını kendine doğru çekmiş, o dal kadar narin bir hanımı gösteren yağlı boya resimdir. Böyle bir tabloya nedense modern kıyafetten ziyade uzun etekli, dar belli ve göğsü kalkık elbiseyi, meselâ “ampir” bir tuvaleti daha çok yaşıtıyorum.

Asırlar ne kadar artsa ve nesiller ne derece değişse insanlar birkaç kirazı ellerinde tutarak birbirlerine “hangisini alırsın?” demekten ve papatya yapraklarını da “seviyor... sevmiyor” diye koparmaktan vazgeçemeyeceklerdir. Biz de bunları yapmıştık, siz de yapıyorsunuz, gelecekler de yapacaklardır ve bunlar gibi lâdes tutuşmak da unutulup tarihe mal edilemeyecektir. Halbuki her nesil daha sağlam temellere dayanan âdetlerinden nicesini yüzüstü bırakıp gider!

* * *

Dut devşirmek bir cemaat ve aile işi şekline girdiğinden

ferdin zevki hudutlarından çıkıp kollektif bir mahiyet alır, teşkilâta ihtiyaç gösterir. İçimizden güçlü kuvvetli, aynı zamanda çevik birini ağaca çıkartırız; öbürleri bir çarşaf tutarlar, hattâ hem yukarıdakine hem de aşağıdakilere kumanda edecek bir baş bile vardır. “Sağındaki dalı salla,” diye ağaçtakine seslenir, “biraz daha sola gidin” diye de yerdekilere hizayı işaret eder. Şu var ki ehemmiyetli rol ağaca çıkan kuvvetli ve çevik şahısta olduğundan ona emir veren seste fazla tahakküm yoktur ama aşağıdakileri keyfince azarlıyabilir. Dut toplayışta kirazın, çileğin ve incirin şiiiri yoktur.

Eski köşkerin çoğunda duvar kenarlarına fındık dikilirdi; fındık yemeğe de çıkardık. Bunu hatırlarken taze fındığın dış kabuklarından ellerimize sıvaşan ince, nefis kokulu ve tutkallı sütü hissetmekteyim. Fındığın –veya kestanenin de olabilir– kabuğundan çıkıp da o, en süslü karamelâ ve şekerleme kâğıtlarından daha güzel, fiyongolu kabuğunu beğenmemesi haksızlıktır. Bereket hayvanlara ve nebatlara böyle hiç düşünmedikleri saçma şeyleri biz uydurup söyletiyoruz!

Benim toplamasını sevdiğim yemişlerden biri de yabaniidir, böğürtlendir. Böğürtlen gerçekten insana alışmamış bir hayvan gibi kendini kolay kolay teslim etmez. Dikenlerini bütün vahşiliğiyle kullanmasını bilir, ellerimizi dalar, elbiselerimizi yırtar. Parmaklarımızda kendi meyvasına benzeyen kan damlasından bir meyva verdiği ve bunu yalatarak intikamını aldığı da çoktur.

Doğrusunu ararsanız yemişlerin çoğu intikamcıdır; hele dut ile incir ağaçları öcalma bakımından hepsini geride bırakırlar, kanlı katil olurlar. Hiçbir dut ve incir mevsimi

geçmez ki beş on kişi ağaçtan düşüp de –ağzında ballı meyva tadı– öbür dünyayı boylamasın.

İşte gene yemiş mevsimindeyiz. Dileriz ki bu yıl da o güzel mevsimi ağzımızın tadı bozulmadan ve eski demleri rahatça anarak hoş geçirelim.

Akşam, 8 Temmuz 1945

FERAH CADDELERDE DOLAŞAN ÇOCUK ARABALARININ MÂNASI

Hamdolsun erkekler paltolarını, kadınlar mantolariyle kürklerini çıkardılar, yüklerinden kurtuldular, ferahladılar. Ben bu ilk soyunuş günlerinde pencereden sokak-takileri, yolda giderken etrafımdakileri –bir hastalıktan kalkmış da hayata tekrar atılmış gibi yeni bir şevkle, canlı canlı giderlerken– görmekten zevk duyarım; umumî ferahlığa katılır, uzun yürüyüşlere çıkarım. Niçin saklayayım? Kimden gizliyeceğim? Endamları tekrar beliren, vücutları göze daha yalınkat görünen biçimli kadınların gelip geçişi o yürüyüşlerimin hazzına haz katar. Hele çocuk arabaları süren taze analar bilhassa dikkatimi üzerlerine toplar, çeşitli düşüncelere dalarım ve bu medenî şekildeki çocuk bakımından ayrı bir memnunluk duyarım.

Kendi çocukluğumuz tabiatıyla gözümün önüne gelir. Çocuk arabası? İstanbul'un Müslüman aileleri arasında bu, hareket kuvvetini çok defa ana şefkatinden alan küçük vasıta ancak altmış senelik bir tarihe sahiptir. Başlangıçta zengin ve yarı Garplileşmiş evlere girmişti ama sadece yazın büyük bahçeli köşklerde ve korulu yalılarda, biraz da sabık Ayastafanos yani Yeşilköy ve Moda gibi Frenklerle meskûn sayfiye sokaklarında kullanılırdı. Şu şartla ki arabayı hanım değil

dadı sürerdi. Henüz on, on iki yaşlarında bulunduğum için aile torunlarının içine kuruldukları arabanın yanında yürürdüm. Deviririm, çocuğu düşürürüm korkusuyla sürme işini bana vermezlerdi, can attığım halde!

O zamanın arabaları yerden yapma, aerodinamik şekilde, şimdikiler kadar kullanışlı değildi; kocaman dört tekerlekleri vardı, lüzumsuzca yüksekti ve asıl mühimi, kundak yaşındakilerden ziyade yürümeğe başlamışlar için yapılmıştı, yani arkasını dayayıp oturacak olgunluğa gelmişler bindirilirdi. Şehir içi sokaklarında ise çocuk arabasına hiç rastlanmazdı. Nasıl rastlansın ki, ne bulvar ne yaya kaldırım, ne çocuk bahçesi, hiçbirisi yoktu. Yapı yerlerine taş, tuğla, kireç vesaire on, on beş eşekten teşekkül etmiş, yol iz bilmez, başıboş hayvanlarla taşınırdı; sürüyü elinde kamçı, hırpani kılıklı ve çoğu Azerî bir adam bağıra çağıra arkadan koşarak sevkeder, yazın etrafa yaydığı toz duman ve kışın zifostan halk kaçacak yer arardı, bulamazdı.

Öyle bir şehirde çocuk arabasının işi ne? İmar çalışmaları bu şehri geniş caddeleri ve trotuvarlarıyla yakında çocuk arabasına rağbeti arttıracak bir ferahlığa kavuşturacak. Fikrimce medeniyet manzaralarından bir güzeli ve sosyal düşüncelere sürükleyeni taze anaların bakımlı, mamur şehir yollarında tertemiz kıyafetlerle ve tertemiz çocuk arabalarıyla dolaşmalarıdır, bu azımsanacak bir ilerleme değildir.

Yeni İstanbul, 15 Mayıs 1958

O SAHİLDE NE MEKÂN NE MEKİN; HİÇBİR ŞEY YOKTU

Bir dergide Florya'daki deniz köşkünün 43 günde kurulup döşeli dayalı olarak Atatürk'e nasıl teslim edildiğine ve köşke gelen misafirler arasında sonradan tahtından çekilen Kral Edvard ve Kudüs'te maktul düşen Emir Abdullah'ın orasını pek beğendiklerine vesaireye dair tafsîlâtlı bir yazı okudum. Makalenin bir yerinde deniliyor ki: "Atatürk 1935 Haziranı'nda bir Cuma günü âdeti olan gezintilerinden birini yaparken Florya'ya gidiyor ve Allah'ın özene bezene yaratmış olduğu masmavi, ıslıl ıslıl denizle öpüşen kıyıların bir karış gölgeye hasret, kupkuru, bomboş, bakımsız ve تنها bulunuşu karşısında son derece üzümlere, 'İstanbul'u fetih etmişiz ama burasını henüz elde edememişiz,' diyor. İşte Florya'nın bir plâj sitesi oluşu o tarihten başlar."

Şimdi kendi hatıralarımdan bahsedeceğim: Florya'yı ilk görüşüm 1901 senesine rastlar. On üç yaşında idim; mehtaplı bir yaz gecesi o zaman ismi Ayastafanos olan Yeşilköy'deki biraderimin köşkünden faytonlara binerek yola koyulmuştuk. Bu oldukça cesarete muhtaç bir gezinti idi, zira ıssız tarlalar arasından geçerek epeyce gidecektik; nitekim yol boyunca ve eski tabirle "ferd-i aferide"ye tesadüf etmiyecek, bir tek dam göremiyecektik; imdada ne polis gelebilirdi, ne

zaptiye ne de bekçi. O şartlar içinde az gittik, uz gittik, Ayastafanos Muahedesi'ni hatırlatan şeametli âbideyi arkada bıraktık. Âbideyi halk ancak Birinci Dünya Harbi'nin ilk günlerinde yıkabilmişti. Nihayet, şimdi de yerinde duran küçük koruyu sağımızda bırakarak kumsala yanaştık.

Manzara fevkalâde idi; ucu bucağı kavranmayan bembeyaz, yarı nemli, pırıltısı göz alan bir plâj... Durgun ve sadece ışıltı kesilmiş açık deniz. İn yok cin yok. Tam manasiyle şimdilik ecinnilerin top oynadıkları, bir çeyrek asır geçince mayolu ve dişili erkekli insanların oynaşacakları bir gümüş kıyı!

Hemen soyunup suya daldık mı? Ne gezer? Daha deniz hamamı ve kaçgöç devrindeyiz, henüz denizcil olamamışız. Eğildik, suyu burnumuza çektik, yüzümüzü gözümüzü ıslattık. Şevkimizden büyüklü küçüklü kumda koşuşuyorduk; o sırada bir çarpışma oldu, burnuma bir dirsek vurdu, kan boşandı. Bereket tuzlu su imdada yetişmişti, döndük. Tekrar edeyim ne gelişte ne gidişte karşımıza kimsecikler çıkmadığı gibi gözümüze bir kulübe bile ilişmemiştir.

İşte 1901 yılındaki Florya! O haliyle 1935'e kadar 34 yıl daha bekledi; yine de pek fazla gelişemedi. Florya asıl şimdi, sahil yolu bitince Ataköy ile beraber emsali nadir bir deniz sitesi olacak.

Yeni İstanbul, 24 Ağustos 1958

ESKİDEN KUŞ UÇMAZ, KERVAN GÖÇMEZ OLAN YERLER

Gazetelerde ilânlarına gözüm ilişti: Bostancı denilen yerde gazino, pavyon, caz, dans, numaralar vesaire. Yani gece hayatı! Çocukluğumun Bostancısı gözümün önüne geldi: Deniz mevsimi ikindi üzeri yaysız uzun arabalara dolar, çoluk çocuk oraya, deniz hamamına giderdik. Kirli dereyi aşan mahut taş köprünün öte tarafında dört tane ahşap köşk vardı; bu tarafta ise sadece iki bina: Karakol ve istasyon. Hepsi o kadar. Bostancı bundan ibaretti. “Yeni Kariye” denilen sırttaki köyün kuruluşu daha sonradır. Hattâ birçok kişi, ilk evler yapılırken “Allah’ın dağında oturulur mu? Kuş uçmaz, kervan göçmez bir yer!” diye şaşıp kalmıştı.

Bahsettiğim köşkların önünde kasap dükkânları ne arar? Tam deniz kıyısı idi ve mevsim gelince oraya, biri erkeklere, öbürü kadınlara mahsus malûm tipik üslûpta çam tahtalarından iki hamam kurulurdu. Birkaç sene ressam Halil Paşa –o zaman “Bey” idi– köşkların birinde oturmuştu; uzaktan akrabalığımız vardı, bize derdi ki: “Bostancı bir ressam için ışıklar ve renkler itibariyle bulunmaz bir yerdir.” Nitekim yaptığı *Bostancı – Deniz Hamamları* tablolarından biri de şimdi bizim ailededir.

Karakol bugün tamir edilmiş halde yine eski karakol-

dur, fakat o devirde cephesini iki kalın sütun süslüyordu. Hatırımda kalmış: Binanın önünde göğsü bağı açık, havı dökülmüş çuha elbiseli, çok yaşlı, “zaptiye” halini bırakamamış bir jandarma oturur, ekseriya uyuklardı. İskele civarı ağaçsızdı. Şimdi orayı gölgelendiren ağaçların başından bir vak’a da geçmişti. Dikildiklerinden iki yıl sonra, tam gelişme çağında kökleri deniz suyuna eriştiği için olacak, hepsi kuru-muştu. Fakat aradan bir yıl daha geçince, bu sefer de kökler mâniayı aşarak asıl toprağa kavuştuğundan bir de bakmıştık ki yeniden sürmüşler ve hayatlarını kurtarmışlardı!

Dediğim tarihte denize doktorun müsaadesiyle girilirdi ve suda yirmi dakikadan fazla kalınmadığı gibi yirmi bir ban-yodan fazla da alınmazdı! Yaşlı hanımlar peştamalla, tazeleri muşamba cinsinden çok kapalı, pantolonları diz kapağını aşan kukuleteli mayolarla denize girerlerdi ama bunlara “mayo” denilmezdi, “deniz elbisesi” derdik.

Yazın sonlarına rastlarsa köylü çocuklar civar bostanlar-dan iri iri, çiy üzerine bordo paftalı hünnaplar getirirlerdi; hatır hutur yerdik ve eve dönmek için acele ederdik. Civar öylesine تنها idi ki!

Yeni İstanbul, 11 Haziran 1958

GEÇMİŞTE YAZ HAYATI

Bu hayatın şimdikine kıyasla ne derece basit olduğunu düşünerek gülümsüyorum. Kefenin bir gözüne zamanımızın bir plâj âlemini koyunuz, ötekine eski devrin bütün mevsim eğlencelerini... Şüphesiz ki, bilhassa kadın-erkek cemiyetleri bakımından ağır basacak olan yenisidir.

Ara sıra trenle büyük kardeşimin, henüz Rum ismi taşıdığı tarihte Yeşilköy'deki köşküne giderken gene başı Rumca galiba “uzun” mânasına gelen “Makri” olan Bakırköy istasyonu karşısında hattan yüksekçe yamaca bakardım: İkinci üstü yeldirmeli ve maşlahlı hanımlar hem görmek, hem görünmek zevki için oralara serdikleri ehram ve kilimlere dizilip otururlar, başlarına açtıkları tüllü şemsiyeler altından gelip geçen trenleri seyredерlerdi.

Onların yazlık mühim eğlenceleri bundan ibaretti, hem de süslenip püslenip geldikleri bir seyran! Bahsettiğim tarihte Florya ismen mevcuttu, kimse semtine uğramazdı. Niçin uğrasın? Tam mânasiyle bomboş arazi ve upuzun, göz yorucu bir kumsal. Balıkçı kahvesi, çoban kulübesi, tek dam altı yoktu; keçi ağılı bile! İnsanı kıtır kıtır kesseler cesedi haftalar geçmeden meydana çıkmazdı. Kim gelecek de görecektir?

Bir defa mehtapta araba ile Yeşilköy'den ailece gitmiş, kumlarda koşuşmuştuk. Koşma esnasında bir hanım bana

çarpmış, burnumu kanatmış, boşanan kan daha o gün giydiğim elbisemi lekelemişti. On üç yaşında kadardım, unutmam; hırsımdan ağlamıştım. Denize mendiller batırmışlar, elbisemi silmişlerdi, burnuma da tuzlu su çektirmişlerdi. Herkesin neşesini kaçırmıştım, galiba!

Yeşilköy’de –o zaman beş altı Türk ailesinden başkası oturmazdı; oturanlar Serveti Fünun sahibi Ahmet İhsan, mütareke kabinelerinde Maarif Nâzırlığı eden Sait Bey, biraderim, gene maarıften Hikmet Bey ve bir iki zat... Akşamları kulübe giderlerdi, hanımlar bahçelerinde oturup erkeklerin dönmesini beklerlerdi. Hayat gayet monoton geçerci. Bazan Fener’e kadın erkek bir yürüyüş yapılırdı ama etraf tarlalardan ibaret. Hattâ Fener’in dönen ışığı dosdoğru köşke vururdu; şimdi ev kesafetinden sızamıyor bile!

Dayım Bakırköy’ün o devirde istasyonu olmıyan Yenimahalle’sinde oturduğundan giderdim. Erkekler Sakız ağacı’nın meşhur kır meyhanesi Miltiyadi’de buluşup içerlerdi. Büyük muharir Ahmet Rasim bunların arasında idi; “Sakın geç kalma, erken gel” şarkısı bu meyhanede tamamlanmıştır; meyhane dönüşünü bekliyen kadın ağzından!

Kadınların kapanık hayatı vakalar hudusuna mâni olur muydu? Sevişmeler tabiatıyla önlenemezdi; kafes ardı, kapı aralığı ve bahçe arası muhabbetleri devam edip giderdi; kaçanlar, kaçırılanlar gene de olurdu. Ancak jandarmaların arabadan kırkılık bir kadıncağızı yakalayıp dere içine götördüklerini işitmemiştik. Esasen zamane jandarmaları evli barklı, yaşını almış, başında kavak yeli esmiyen kâmilce adamlardı.

Ortanca birader alafrangameşrep olmadığından yazın Anadoluhisarı'nda yalı tutardı. Burada hayat Göksu ve Küçüksu'dan dolayı daha hareketli görünürdü. Halk kadını, erkek kümelerine epeyce uzak durmak şartıyla iki çayırda da gezer ve tam manasiyle tozardı; kocaman kazanlarda kaynayan taze mısırlardan yerd, böylece eğlenirdi. Şimdi de aynı şeyi kadın-erkek bir arada yapıyor, üstelik plâja da gidiyor.

Göksu'nun parlakça devrine de yetiştim; kayık ve kıklar içinde derede dolaşan siyah çarşafı, beyaz eldivenli ve dantel şemsiyeli kibar hanımlar devrine! Sarı cilâlı, zarif endamlı, su hizasında giden ve yastıklarının sırma püskülleri denize sürünen kayık harikulâde yakışıklı bir lüks vasıta idi. Boğaziçi'ne çok yakıştırdı. Bembeyaz, tiril tiril hilâli gömlekler ve sırma işlemeli cepkenler giymiş kayıkçılar –ki bunlara hamlacı denirdi– bir Hind masalını düşündürür, insana şiir heyecanı verirdi.

Nesli tükenmiş güzel bir kuş, bir çiçek, bir kürk hayvanı imişçesine kayığın artık bulunmaz oluşuna daima acırım.

Kayıкта arkaya yaslanılarak oturulurdu, kikte ise dik durmak şarttı. Kayığa yaşmaklı feraceli olgun hanım yakıştırdı, kıklere ise çarşafı genç kız. Yazık ki benim yetiştiğim çağda Göksu'ya feraceli bir tek hanım gelirdi: Yaşını almış olan şair Nigâr Hanım. O sonuna kadar feraceyi bırakmadı, yeni nesle maziye sevdirdi.

Tarih kaydetti mi bilmem; dört yaşında ancak vardım, Sultan Abdülhamid bir irade çıkarmış, çarşafı yasak etmiş,

herkes gene ferace giymişti. Hattâ annemin, ablamın ferace-li ve yaşmaklı kıyafetinde bir defa arabaya binip Yıldız Sara-yı'ndaki sürre alayına gittiklerini hatırlarım; beni de götür-müşlerdi. Lâkin yasak kısa sürdü, feraceler çarçabuk atıldı, kadınlar tekrar çarşafa girdi.

Göksu'nun suyu o yıllarda daha derindi, etrafı daha ye-şildi, sandallar çok içeriye kadar girer, ağaçlar altına çekilir, dere içi gölgeliklerden seyredilirdi. Fabrika namına bir taze un değirmeni vardı, durmaz işlerdi; Apik Uncıyan isminde zengin bir Ermeninin malı... Ermeni komitecileri –galiba aidat vermekte hasislik ettiğinden dolayı– bu adamı vurup öldürüverdiler!

Salâş yazlık tiyatro da gözümün önünde... Şevki'nin pi-yes oynadığını hatırlıyorum; iki tane kantocu kızın da şekil-leri ve isimleri hatırımda: Küçük Şamran ile Novart. Birincisi sarışın, dolgun bir kadındı, öbürü sıska bir kız. Kantocula-rın paşazadelerden tutkunları vardı. Sandalla tiyatroya gel-dikleri ve döndükleri sırada tutkunlar derede mevki alırlar ve kızlarla belli belirsiz selâmlaşırlardı!

Haftada üç tatil günü olduğunu bilir misiniz? Büyük memurlar ekseriyetle cuma, pazar ve çarşamba günleri işi sererlerdi; orta sınıf memurlardan da kaçamak yapan çoktu. Çarşamba kibarlar günüydü; bütün mesirelerde, Sular'da, Fenerbahçe'de ve Göksu'da çarşamba günleri dar ve az ge-lirli görünenler, hep ekâbir ve bunların soyusopu gezinir-di. O lüks günlerin seyrine hakikaten doyamazdık.

* * *

Rumeli yakasının en civcivli semti, vapur iskelesinin adı Mesarburnu olan Sarıyer idi. Malûm ve meşhur sularından ötürü. Tuhafı, istibdat idaresi Cadıbostanı'nı Caddebostanı'na çevirdiği gibi Sarıyer'i ve Mezarburnu'nu değiştirmiş, birincisini Sarıyar ve ötekisini Mesarburnu yapmıştı. Cadı ve Mezar nevinden korkunç isimleri sevmez miydi? Halbuki Boğazkesen adına ilişmemişti. Yerebatan'a da! Kanlıkavak suyu da bu isimle içilirdi, gene içtiğim su odur.

Eski devirde İstanbul mesirelerinin keyfini kaçgöçe tâbi olmadıklarından yerli ve ecnebi Hristiyanlar sürerdi: Ortada müslümanlar aleyhine müthiş bir müsavatsızlık hüküm sürüyordu. Düşününüz ki bir Müslüman koca, meselâ Eminönü'nden yukarıya çıkmak lâzım gelince karısıyla birlikte aynı arabaya binemezdi. Akrabamdan bir zat vardı, varlıksızdı, hastalıklı hanımını arabanın içine koyar, kendisi arabacının yanında, uşak iskemlesine otururdu.

Ancak Kayışdağı, Alemdağı, Yuşa Tepesi vesaire gibi ucra mesirelere –ekseriya öküz arabalarında– bir ailenin karma şekilde gitmesine göz yumulurdu ve oralarda da öbür kümelerin uzağında oturmak şartıyla bir arada bulunmalarına! Hristiyanlar bu itibarla eğlence mahallelerinde imtiyazlı sınıf hüviyetini alırdı, bizler paryalara dönerdik.

Meşrutiyette vaziyet değişti mi? Ne gezer! Kadınlarla erkekler bir araya geldi diye Küçüksu jandarması silâha sarılmıştı. Ve bu hali müdafaa eden hürriyetperver ahbablarımızı az daha kurşuna dizecekti. Gene tuhaf vakalardandır: Şapka kanununun ilânından bir gün evvel Avrupa'dan Sirkeci Garı'na inen bir Türk, başındaki şapkasından dolayı tevkif edilmişti!

Biz, gene Meşrutiyet devrinde Avrupa dönüşü şapkalarımızı vagonli memurlarına hediye ederdik, valizimizde bulundurmaktan bile ürkerdik. Çocukluğumda bir türkü söylenirdi, güftesi de bestesi de cidden acayıpti; aklıma geldi:

İngiliz kralı oturmuş tahta

Elinde bastonu, başında şapka

Şapka en korktuğumuz şeydi, korktuğumuza uğradık. Fakat hiç şüphe yok ki eğlence ve mesire hürriyeti şapka kanuniyle meriyete girmiş, mütemadiyen gelişmiştir. Yaz hayatının zevkini kadın-erkek bir arada, şapkayı giydikten sonra çıkardık. Hoş, artık şapka giydiğimiz yok a! İyice soyunduk ve çok iyi ettik.

Zafer, 18 Temmuz 1954

ESKİ ZAMANLARDA YAZ MEVSİMİ KUMAŞLARI

E peyce sıcak bir yaz geçiriyoruz. Temmuz a girdiğimiz halde serinletici, aynı zamanda sersemletici meltemler başlamadı. Hani Sultan Mahmud'un, "Her şeyin doğrusunu severim, gün doğrusunu sevmem," dediği o rüzgârlar hakkında eskiler "deli deli esiyor" tâbirini kullanırdı; bazen bir tuttururdu, ağaçların dallarını birbirine katar, yemişlerini yerlere sererdi; hele –asphalt icat edilmeden– toprak ve şose yollardan kaldırdığı toz bulutları savrula savrula göğe yükselir, gözgözü görmezdi. İstanbul'un eski yazları toz duman içinde geçerdi.

O kadar ki gür sakallı, şehametli Gazi Edhem Paşa saray dönüşü Erenköyü İstasyonu'nda kendisini bekleyen faytonuna biner binmez sırtına sadakor bir rob döşambr giyer, orduda yaz kıyafeti henüz kabul edilmemiş olduğundan koyu renk 'lui' çuhası üniformasını ancak bu suretle tozdan korumaya çalışırdı. Sadakor bir zamanın yazlarında erkeklerin rağbet ettiği kumaştı; kalınından elbiseler yapılır, incesinden mintan biçilir, yaz şemsiyelerine de yine sadakor geçirilirdi. Hanımlar ise sadakor bluz ve rob giymezler miydi? Serin tutmasıyla maruf bir Uzakşark kumaşı idi. En iyisi galiba Japonya ve Çin'den gelirdi, şimdi ele geçmez oldu.

Halbuki yirmi beş sene evvel Suriye'ye bol miktarda ithal edildiğinden gömlekler yaptırmıştım, eskimek bilmemişti.

Yine yaz kumaşlarından bir makbulü de “sof” denilen yerli kumaşımızdı; meşhuru Ankara sofı idi; sarıklı zevat bundan cübbe yaptırırlardı; güneş vurunca parıl parıl parlar, parlaklığı göz alırdı. Ekseriyetle siyah rengi seçilirdi ama hüvez denilen mora çalar kırmızı renklisi de vardı. Siviller siyah sofun sadece ceketini giyerlerdi; bilhassa memur sınıfı buna meraklı idi. Sof da görünmez oldu. Keçi kılından mı dokunurdu, neydi, sertti ama serin tuttuğu da muhakkaktı.

Asıl yazlık kumaş tiril tiril “Keten” değil miydi? Bizim nesil keten devrinin ancak sonuna yetişmiştir. Daha öncele-ri varlıklı hanımlar keten elbiseler, beyler keten entarjler ve hepsi de keten çamaşırlar giyerler, keten çarşafı yataklarda yatarlar, keten serili minderlerde otururlarmış. Samur kürk gibi bir de keten kumaş devri geçirmişiz. “Kıbarın düşkü-nü, keten giyer kış günü” o devirden kalma sözlerdendir. Yavaş yavaş keten azaldı, yerini şu bildiğimiz patiskaya bıraktı. Yine yazlık kumaşlardan “hilali”yi unutmayalım. Frenkler onun “Krep dö sante” ismi altında bir nevini yapıp piyasaya sürmüşlerdi, ter çekmesiyle maruftu. Artık kala kala bugün Şile bezine kaldık.

Yeni İstanbul, 8 Temmuz 1958

ESKİ ZAMANDA KIŞ KORKUSU

B abamın ahbablarından bir zat vardı. Maliye Nezareti yüksek memurlarındandı; oldukça hoşsohbet, epeyce sinirli ve biraz da hastalıklı idi. Fakat karakterinin en belirgin tarafı vehhamlığı...

“Vehham” sözünün Türkçe karşılığı var mıdır? “Kuruntu-lu” desek daha iyi mi olur? Bunları bırakalım da dilimize geldiği gibi yazarak hikâyeye devam edelim. İşte o zat bir şeyden pek ürkerdi: Öldü sanılarak diri diri gömülmekten ve aylınca mezardan çıkamayp tekrar –ve bu defa katî olarak– ölmekten!

Çocukluktan henüz kurtulmuş bir yaşta bulunmama rağmen bana da dert yandı, bulduğu çareyi de anlattı:

“Fatih Türbesi civarında, türbedar odasına yakın bir ka-bir yaptırdım,” dedi, “bir lâhit... içi genişçe, âdeta bir odacık. Dışarıya bir nefesliği de var. Şayet ölmemişsem, kendime gelirim havasızlıktan boğulmam.”

“Peki ama sesinizi işittiremezseniz? Kımıldanacak halde değilseniz?”

“O ciheti de düşündüm. Beyefendi oğlum! Türbedar odasına bir kordon uzattırdım; ucuna da çingirak astırdım.”

Modern kafalı bir yetişkin olduğumdan dedim ki:

“Niçin pilli elektrik zili taktırmadınız? Düşmesine basmak, kordonu sallamaktan daha kolay olur.”

“Aklıma gelmedi mi sanıyorsun? Fakat güvenemedim; evdeki ziller ikide bir bozuluyor; çanaklarda su ve nişadır bitiyor. Kordon ve çingirak daha emniyetli. Zaten ayda bir uğrayıp muayene ediyorum, hiç aksamıyor.”

“Bence ihtiyatlı davranmalı, pil tesisatı da koymalı.”

“Türbedar gâvur icadıdır diye razı olmadı.”

Aradan bir müddet geçti, vehimli zat öldü. O gece çingirak çaldı mı? Hayır, uslanmış ruhların âheste âheste do-laştıkları türbedar odasındaki ahretle pek yakın alâkalı ses-sizliği cırlak hiçbir ses bozmadı, hocanın rahat uykusu da bozulmadı. İşe yaramamış olan alarm kordonunu ve ucun-daki şamata âletini ertesi gün kaldırdılar. Merhumun akra-bası, bilhassa türbedar meselenin ârızasız kapandığından memnun, birer geniş nefes aldılar.

* * *

Gene Maliye'den fakat orta derecede memurlardan biri-ni bilirdim; bütün korkusu yangındı ve bu korku dolayısıyla Aksaray'daki ahşap, sefertası gibi sivri, uzun dört kat evine dış taraftan demir bir merdiven kurdurmuştu. O kadar mı? Ha-yır, gece yatısına gideceği zaman yanına bir ip merdiven, bir temle çivisi, bir tane de yarım okkalık dirhem alırdı; hani üze-rinde kulpu da bulunan damgalı dirhemlerden. Ne olur ne olmaz, ya gece yatacağı evde yangın çıkar, iç merdiven tutu-şur, aşağı inmezse pencereyi açar, sağlam bir bağlantı yeri bu-lamadığı takdirde yan cebinde meşin kılıfa sokulmuş duran çivi-yi yarım okkalık dirhemle vurarak çaktıktan sonra portatif merdiveni buna bağlar, diri diri yanmaktan kurtulurdu!

Memur beyin evi bir yangında geceleyin kül oldu; kendisi yazlıkta idi, felâketten haberi yoktu. Ertesi sabah Beyazıt Meydanı'nda iki serserinin bir halıyı sırtlayıp götürdüklerini gördü; bu kendi halısı idi, çapulcuların eline düşmüştü. Bütün eşyasından elinde kalan sadece o halı oldu. Fakat asıl acayibi, ateşte yanıp ölmekten korkan adamcağız mütareke yıllarında İzmir'den gelirken fırtınaya tutulup fazla yükü ve çürük teknesiyle tek yolcusu kurtulmadan batan *Sezayınur* Vapuru'nda boğulup gitti. Ölümü ateşten değil, sudan imiş zavallının!

Bunları ne münasebetle hatırladım da yazıyorum?

Hatırlama mekanizmamız çok defa pek hassastır, buluttan nem kapar. Geçen gün vali ve belediye reisimizin her defasında alâka toplayan basın toplantısında büyük cami ve türbeler ertafındaki genişletme işlerinden bahsedilirken aklıma diri gömülme korkan zat gelmişti; bundan sonra diri diri yanmaktan korkup da denizde boğulan ikinci vehhamı hatırlamıştım.

“Allah’a şükür, bende böyle “fobi”ler, manyaklıklar yok!”

Diye de teselli bulmuştuk. O sırada gözüme valimizin önden düğmeli, fakat düğmeleri iliklenmemiş, deve tüyü renginde zarif yün yeleşti; pardesüsüz hiçbir yere gitmediğini de biliyorum; düşündüm:

“Acaba bu da bir nevi fobi olmasın? Soğuk alma fobisi?”

İşte “vehim” ile “ihtiyat”ı birbirinden ayırmak lüzumu burada meydana çıkıyor. Profesör Gökay'ın dayanağı malûm fıkrayı bilirsiniz: Vaktiyle yazın bile sırtından kürkünü, daha doğrusu gocuğunu çıkarmayan, daima kış kıyafetinde iş gören bir mezarcı yahut mezarlık bekçisi varmış, neden öyle yaptığını soranlara:

“Buraya her gün şu kadar kişi gömerler, hiçbirinin sıcak-
tan öldüğünü işitmedim. Halbuki çoğunun soğuk alarak has-
talandığını, o yüzden öldüğünü söyleyip dururlar!” demiş.

* * *

Eskiler soğuğa karşı çok ihtiyatlı hareket ederlerdi; hele
iç çamaşırları hususunda ihtiyatlılığı aşırı dereceye vardır-
mışlardı. Şöyle ki erkeğin vücudunu örten çamaşırlar bir
yük teşkil ederdi; sayalım bunları: Evvelâ “ten fanilâsı” de-
nilen ipek inceliğinde yünden yahut fildekosdan bir fanila;
üzerine kalın ve bazan önü çift katlı yün fanilâ. İkisinin de
kolları uzundur, birbiri üstüne kıvrılarak bilek tarafından
taşar. Gömlek kolalı, yelek ise çok defa şaldan yapılmıştır;
bele yün kuşak saranlar da çoğunluktur. O devirde kışın iki
don giyilirdi; biri patiskadan fakat uzun paçalı ve paçaları
şeritli... Tam ayak dirseklerine firdolayı sıkıca bağlanırdı, üs-
tüne fanilâ geçirilir, lâstikli paçaları da tıpkı kollardaki gibi
iki kat çevrilirdi, tabiîdir ki çoraplar da yündü.

Bunlara gayet kalın kumaştan elbise ile içleri zenginler-
de samur, orta hallilerde kuzu kaplamış kürklü paltoları da
ekleyiniz, işte dedeleriniz ve bizim babalarımız o kıyafette
sokağa çıkarlardı. Daha ihtiyatlılar başlarına şal atkı da sa-
rarlardı ya! Meselâ Hammer tarihi mütercimi Ata Bey mer-
hum gibi.

Babamın bir de güderi yeleği vardı, karlı havalarda
bunu da gömleğinin altına giymeği unutmazdı. Öksürüklü,
tıksırıklı bir adam mıydı? Bilakis... Kışın bile her sabah so-
ğuk su dökünür, yeni soğuk su duşu yapardı. İyi ata biner,

mükemmel yüzerdi. Fakat karakışta sokağa yukarıda anlattığım kıyafete girmeden çıkmazdı.

Eskiden bir “kış korkusu” hüküm sürerdi. Onun içindir ki bizleri, çocukları da sağlam ve yünlü giydirebilirlerdi. Üst üste çamaşırların, kat kat elbiselerin sarıp sarmaladığı beş paralık kurabiye yüzlerimiz ve çelimsiz vücutlarımızla epeyce gülünç ve bir bakıma acıklı halde gezer, dolaşırdık.

Bu zamanı hatırlayınca burnuma tentürdiyot, kâfur ve ispiroto ve hatmi kokusu gelir. Zira biraz koşunca terlerdik; terle-tince de öksürük olurduk, sırtımıza tentürdiyot sürülür ve hatmi kaynatılıp içilirdi; boynuz çekilmesi de olağan işlerdendi.

Fazla ihtiyatlılıktan zarar görürdük.

Sonra birdenbire o çamaşırların hepsini attık. Bugün 64 yaşında iç çamaşırı olarak bütün giydiğim bir kilot ve bir atletten ibaret! Çıplaklığı hiç de yadırgamıyorum ve Allah nazardan esirgesin, hastalanmıyorum da. Sıcak odayı ancak konfor diye arıyorum. Artık ev içi ısıcağına daha düşkünüz.

Demek ki “kış korkusu” bir vehim imiş; soyunduk da anladık. Soyunduğumuza da iyi ettik, vaktiyle çamaşır değiştirdiğimiz zaman üstümüzden çıkan parçalar hemen hemen boyumuza yakın bir yığın tutardı; bunun yıkanıp kurutulması, ütülenmesi bir işti. Hepsine eyvallah! Ama yün fanilâ, yün çorap almak şimdi değme babayiğitin kârı mı?

Bana öyle geliyor ki soyunmamızın, hele kış günü şapkasız, paltosuz sokağa çıkmamızın asıl sebebi sıhhi olmaktan ziyade iktisadîdir. Soyunmanın sıhhate uygunluğunu bize iktisadî buhran öğretti. Giyinemediğimiz için soyunduk, baktık ki böyle de pekâlâ, hattâ daha âlâ oluyoruz!

Zafer, 20 Aralık 1953

ESKİ KIŞLARDA EV HİZMETİ

İstanbul'un eski soğuklarını hatırlatan bir karakış geçir-mekteyiz. Kış karşısında çocuk ile yaşlının arzu ve düşün-celeri birbirlerinininkine hiç benzemezmiş, bunu şimdi daha iyi anlıyorum.

Çocukken kışı severdim, kış bastırdı mı sevinirdim. İsterdim ki tipi dinmesin, karlar erimesin, buzlar çözülmesin, camların süslü buğusu dağılmasın. Çamların uzun tüylü ve yüklü ak burnuzu sıyılmasın. Damlarda gene eğri büğrü, yosunlu ve paslı kiremitler görünecek, ağaçların kadit dalları belirecek, sokakların murdarlığı sezilecek diye üzüldüm.

Sobalar karayelin tiryaki nefesleriyle nargileler gibi gurdadıkça, çerçeveler sarsılıp bacalardan ve borulardan fışkıran dumanlar, saçaklarda birikmiş karları yalayıp beraberce boşluklara savruldukça sinirlenirdim. Büyüklerin kaygısı bana yersiz ve mübalâğalı gelirdi.

Halbuki şimdi ben de üzüliyorum, düşüncelere dalıyorum, bir şeylere acıyorum. Dışarıya bakıp da karların yığıldığını, ufukların daraldığı[nı]¹ gurbete düşmüşlerin inan kırıcı, gönül yıkıcı hüznünü, dermansızlığını duyuyo-

1 Cümle gazetede karışık çıkmış, arada bir cümlecik eksik gibi görünüyor. (hzl.)

rum. Odam sıcak... Vücudum üşümüyor. Üşüten, titreyen mâneviyatımdır: İnsanlık tarafım sızlıyor. Kaç yönden, kimleri ve neleri düşünerek, kasavetini çekerek!

Çocukken kar fazla bastırdı mı bizim yaştakiler sade ve yemsiz kalan kuşları ve açık ağıldaki koyunları düşünür, acır gibi olurduk. Hislilik sahamız dar, üzüntü sebeplerimiz mahduttu. Cam ardındaki kar, içeride iken bile yüzümüze vurmazdı; bugün cam karla temasına engel olamıyor, her kar parçası sanki alnıma daha ziyade yüreğime düşüyor.

Anlaşıyor ki ne sadece kendimi düşünecek kadar ihtiyarlamışım ne de kış eğlencelerine can atacak derecede gencim! Büsbütün çocuk da değilim ki kar topu oynamak, kardan arslan ve adam yapmak, adamın eline süpürge vermek, arslanın ağzına portakal tıkmak, her ikisinin de gözlerine kömür yerleştirmek, pekmezle karıştırılmış kar helvası yemek gibi arzularla oyalanayım...

İnsafsızlığımız tutarsa –çocukluğumdan bahsediyorum– kalburdan tuzak yaparak ekmek kırıntılarına üşüşen serçeleri tutar, sonra insafa gelip “azat buzat, bizi cennet kapısında gözet!” diye salıverirdik. Bunlar karlı günlerin eğlencesiydi. Karlı gecelerde ise sokaklardan geçen bozacıların etrafına oynak ışık çenberleri serpen fenerlerini ve göğüslerine kadar birikmiş kaba gocuklu şekillerini, perdeyi aralayıp seyretmekten hoşlanırdık.

Sıcak leblebi ve ısıtıcı tarçın dökülmüş bozanın içimi zevkliydi. Bardağıma yapışıp kalan ve ağır ağır dibine durulan bozayı şayet bıraksalar ne iştahla parmaklar, parmaklarımı ağzıma götürerek ne keyifle yalardım! Sabahleyin de salep aynı zevki verirdi, tarçın yerine zencefille... Biri soğuk,

öbürü sıcak içilmekle beraber ikisinin de ısıtıcı olmalarına akıl erdiremezdim.

Gene de erdirdiğimi iddia edemeyeceğim.

* * *

Nelerden bahsetmek istiyordum, neler yazdım! Niyetim eski zaman kışlarındaki ev hizmetlerinin zorluğunu belirtmekti. Bu zorluk evvelâ o evlerin ahşap olmalarından dolayı ısınamamasından ileri gelirdi.

Gayet iyi hatırlarım: Bazı geceler yatak odalarındaki sürahilerde sular donardı ve bazı defa pencere aralıklarından içeriye giren kar sedirler üzerinde bir küme teşkil ederdi. Sokak kapılarının buz tuttuğunu ve sabahleyin sıcak su dökülerek, küskü kullanılarak güç belâ açıldığı da olurdu. Küplerin içine de gene donmasın diye ceviz atılırdı galiba!

Küpler bodrumda yere gömülü idi; hizmetçiler su getirmek için o soğukta mermer taşlıklara uzatılmış tahtalardan yürüyerek yer altına girerler, sonra konağın büyüklüğüne göre iki üç kat merdiven çıkarlardı.

Ya üç, dört mangal için kömür yakmak yahut o sayıda sobalara kömür ve odun taşımak? Misafirin de arkası alınmazdı. Yalnız kahve pişirmeğe bir kişi zor yetiştirirdi.

Işık meselesi unutulmasın. Lâmba şişelerinin –ucuna bez takılmış değneklerle hohlana hohlana– silinip parlatılması, gazların doldurulması, fitillerin makasla kesilip muayeneden geçirilmesi saatler alırdı ve bütün bu işler aşağı kat taşlıkta, her taraftan giren soğuk hava cereyanları içinde görülürdü.

Aksi gibi çocukluğumun ramazanları bir müddet karakışa rastlamıştı da... Haremde ve selâmlıkta herkese açık bulunan iftar sofraları, sahur yemeği, ekseriya sahura kadar oturan misafir kalabalığı, bunlara mütemadiyen kahve, şerbet, boza, yemiş ikramı, hepsi hizmetçilerin sırtına yüklenmişti.

Gece yarısına doğru lâmbaların gazları tükenir, tekrar doldurulurdu. O zamanın âdetine göre yemişlerin çoğu kesilmiş, ayıklanmış, yutulmağa hazır vaziyette tepsilerle çıkarılırdı. Meselâ dilim halinde portakal ve taneleri ayıklanıp kâselere doldurulmuş nar! Size kolaycacık kaşıklamak düşerdi.

Şu var ki nar ayıklanırken elleri lekelediği, siyaha boyadığı için bu işi siyahî halayık veya hacılar yapardı. Ama ben dikkat ederdim: Zenci kadınların vücutlarında tek beyazca olan yer avuç içleriydi!

Bahsettiğim yıllarda akşam ezanından sonra nakil vasıtaları olmadığından ve uzağa gitmek münasip düşmediğinden misafirlerin bir kısmı gece yatısına kalırdı; bunlara odalar hazırlanır, yataklar serilir, bohçalar içinde gecelikler verilirdi. Bazısı sadece terliklerini getirirdi, uzunca kalacak olanlar da kendi bohçalarını! Fakat büyükçe bir evde misafirler mahsus birçok terlik bulundurmak âdetti.

Tabiidir ki iş terlikle bitmezdi: Yükler dolusu misafir şilteleri, yatak çarşafı ve saire de tertemiz hazır dururdu; haremde ve selâmlıkta! Hizmetçiler nefes almağa vakit bulamazlar, pervane gibi çırpınırlardı. Hele küçük evlerde ahretlik ve evlâtlıkların hayatı bir işkence idi. Sokak çeşmelerinden suyu da bunlar taşırdı; neler çekmezlerdi! Üstelik

isterik hanımın ocak maşası sırtlarından eksik olmazdı ve mıymıntı kalem efendisi kocasının sinsî saldırganlığı...

* * *

Şimdiki devre gelelim: Hizmetçi kalorifersiz apartmana dudak büküyor ve çocuklu evden yılan görmüşçesine kaçıyor. Gece yatısına değil, günü birliğine misafir çağrılmadan önce fikri soruluyor ve çok defa bu dâvet onun cinler başına üşüşmediği, sinirlerinin müsait, müsamahalı bulunduğu bir tarihe bırakılıyor.

Yeni âdetlerden ve icatlardan en çok istifade eden hizmetçilerdir. Eski evlerde ne akar su vardı ne havagazı... Ya düğmesini çevirince yanıveren elektrik lâmbası? Hizmetçiye tozunu almak düşünüyor, bir de teli yanan ampulü değiştirmek! Tenvir işi bundan ibaret.

Sıcak su mu lâzım? Havagazına bir kibrit çak, az sonra kaynar. İbriği al, götür. Dakikasında fıkırdayan termosifon cabası! Vaktiyle su kaynatmanın ne zahmete ne uzun zamana muhtaç olduğunu bilen, hatırlayan yok. Elektrikli çamaşır makinesiyle süpürgeye ne buyrulur? Karakışta bir çamaşır yıkama günü olurdu, ev yerinden oynardı.

Habersiz ve dâvetsiz yemeğe gelen, hele gece yatısına kalan şimdi parmakla gösteriliyor. Sadece telefon, hizmetçileri ve uşakları ne kadar zahmetten, taban tepmekten, kapı kapı dolaşmaktan kurtarmıştır!

Son icatlar ve hayat tarzımız hamdolsun bizi de onlardan kurtardı veya kurtarmak üzeredir. Eski zamanların çalışmaktan yılmaz, çalıştığı yere yürekten bağlı ve bu yeri

tamamiyle benimsemiş hizmetçi tipi tarihin gerisinde kaldıktan sonra o zamanları bilenler için yeni tip hizmetçiden hazzetmeğe imkân yoktur.

Kadr-i Kanber ra Ali

Kadr-i Kamber ra Ali

Diye Farsça beyitler ezberlerdik çocukluğumuzda! Bizim nesil de Hazreti Ali'nin meşhur kölesi Kanber gibi kadri ve kıymeti yüksek hizmetçiler, uşaklar, dadılar, bacılar veya lâlalar tanıdı. Bugünün şefkatsiz ve kendini beğenmiş, gözü de, gönlü de dışarıda mahlûklarına nasıl ısınabiliriz? Hoş, biz değişmedik mi? Onların da bizlere ısınmamaları için sebep çok!

Şayet makine ve konfor nevileri imdada yetişmeseydi halimiz kötü idi. İcatların asıl iyiliği bence şudur: Hiç de insanî bir şey sayılmayan “efendilik”in çirkin gururundan icatların gelişmesi nisbetinde sıyrılıyor, ancak makinenin efendisi oluyoruz.

Makinenin bizim efendimiz olacağı yakın bir tarihe kadar!

Zafer, 14 Şubat 1954

İSTİBDAT KIŞLARINDAN HATIRALAR

Kış gelince çocukluğumun kışlarını, bu arada –acayip-liğini hâlâ unutamadığım ve tesirinden kurtulamadığım– selâmlıktaki kış toplantılarını hatırlamaktan kendimi alamam. Misafirler akşam yemeğinden sonra gelirlerdi; orta halliler ellerinde taşıdıkları kapanıp açılır, ufacıcık, cebe sığacak boyda muşamba fenerleriyle, büyükler uşağın önde çektiği iki mumlu, kocaman cam fenerlerle!

Sokakların çoğunda ya petrol lâmbaları yahut havagazı yanardı. Ama aydınlatılmamışları olduğu gibi su ve çamur dolu çukurlara da rastlanırdı. Bastığı yeri görmek her halde daha ihtiyatlı bir hareketti. Ayrıca bekçilerle polisler fenerli adamdan şüphelenmezlerdi. Sonra uşağına fener çektirerek gitmek haysiyetli bir şeydi.

Bizim eve devamlı gelenler arasında bir Hacı Hafız Efendi vardı ki Şehzade Camii imamlarından olduğu için sarıklı idi, kürk giyerdi. Sikkeli bir Mevlevî dervişinin de tabiatıyla sırtında aba bulunurdu. Öbürleri bildiğimiz sivil elbiseli memurlardı.

Toplanırlardı da ne olurdu? Hemen hemen hiçbir şey. Zira çok defa karşılıklı otururlar, susarlardı. Bu uzun susmalar esnasında babamın iri kehribar tesbihi mütemadiyen takırdar, hafız efendinin ufak taneli kuka tesbihi sessiz seda-

sız, fakat durup dinlenmeden incecik, tertemiz parmakları arasında dönerdi. Odadakiler bu takırtıyı dinleyip o hareketi seyre dalmış vaziyette kımıldamadan beklerdi.

Derken hiç sebepsiz odanın bir tarafından derin bir ses duyulurdu:

“Elhamdülillâh! Hazâ min fadli Rabbî!”

Bu tok karnın, sıcak odanın ve sükûnetli hayatın Cenabıhakk’a içten gelen bir teşekkürü idi. Ben şaşardım; ötekiler hiç işitmemiş gibi yaparlar, yani o yüksek sesle edilen duayı gayet tabîî bulurlardı. Nihayet sükûtu babam bozardı:

“Hava karayele çevirecek galiba...”

“Mümkün efendim, akşam ezanında kargalar telâşlı telâşlı haykırıştılar.”

“Martılar da dolaşıyordu havada...”

“Eh, mevsim hükmünü yapmalı ki yümn-ü bereket görelim.”

Tekrar sükûta dalarlardı, gene tesbih takırtısı ve imam efendinin parmak işletmesi! Dışardan satıcı sesleri aksederdi: Gece simiti, boza, harup satanların ne makamı, ne tonu değişmiyen, kimi simit kadar gevrek, kimi boza kadar koyu ve ağır, sonuncusu da harup, keçiboynuzundan yapılan nefis bir şerbetti ve poturlu, keçe külâhlı, çoğu sarışın ve yakışıklı arnavut çocukları satardı, taze ve tatlı seslerdi bunlar!

Bu sırada uşak şurup dolu bardakların dizildiği bir tepsi ile odaya girerdi. Asıl o zaman, şuruplar içilince siz “Elhamdülillâh”ları bir dinleyiniz! Şu var ki dudak şapırtısı duyulmazdı. Tekrar konuşma başlardı:

“Vezneciler’deki makineci Salim’in dükkânına bir âlet

getirmişler, insan sesi veriyormuş. Bir İngiliz makinenin içinde kah kah gülüyormuş ama ortada İngiliz filân, kimse yokmuş.”

“Olamaz efendim, işin bir hile tarafı vardır.”

İşte fonograf icadı hakkındaki sohbet bundan ibaret... Sükûta avdet! Soba gürlüyor. Karga ve martı ile kurulmuş meteoroloji tahmini muhakkak doğru çıktı, hava karayele döndü.

Tın! Tın! Tın!

Konsol üzerindeki antika Leroy markalı saat üçü vuruyor. Ezan saatiyle üç, o mevsimde garbi saatin ancak sekizidir. Karşı yakadaki Beyoğlu eğlenceye hazırlanıyor. Cadde kalabalık, ışıklı ve kadınlı!

Bu tarafta el ayak çekilmiştir. Zira Ramazan ayında değildir. Bekçi sopaları da kaldırım taşlarına vuruyor, hem de fasılalarla üçer kere. Bekçilerin meraklısı saat başlarını sabaha kadar sopa darbeleriyle ilân eder, bizim mahalleninki onlardandır. Misafirler kalkıyor. Aşağıdaki avluya uşaklar hepsinin galoşlarını, kunduralarını yıkayıp tertemiz bir kenara dizmişlerdir. Fenerler de hazırdır, mumları yakılmıştır.

Sabah ola, hayır ola! Herkes evinin yolunu tuttu. Pencereden bakıyorum: Fenerler sokağın yağmur suyu ile dolmuş çukurlarını yer yer vurarak ısıldatıyor; ıslak kaldırımlarda muşamba fenerlerin menevişli akisleri uzana yayıla, toplanı darala uzaklaşıyor, ne tatlı sohbetti o! O ömürler böyle geçerdi.

Yazın köşkün selâmlığında toplanılırdı. Bir zamanın Erenköyü bu... Sivrisinekten rahat yok. Evde Hicaz işi, sapları sedefli, hurma liflerinden birçok sineklik vardı, misafirle-

rin eline tutuştururlardı. Dururken ve konuşurken sineklikler boyuna işlerdi.

Hem yaz misafirleri daha mühim adamları; vezir vüzera, nâzır bile bulunurdu aralarında. Sineklikler de pek tabiidir ki sedeflerinin som oluşuna göre yani en kıymetlileri bu zevata verilirdi. Peki, sohbette bir değişiklik olur muydu? Katiyen! Esası gene skt teşkil ederdi, tesbih yerine sinekliklerin refrefesi!

Cenap şahabeddin şiirlerine kattığı bu “refrefe” sözünü muhakkak hac yolunda sineklikler işlerken bulmuştur. Aslında refrefe ince kumaş ve salkım söğüt gibi dalları sarkık, nazik ağağ mânasınadır. Yaz sohbetlerinde ortaya şöyle bir söz atılırdı:

“*Ferah* isminde bir vapur satın alınmış, elektrikle tenvir olunuyormuş. Acaba bir tehlike mutasavver midir? Cay-i temml doğrusu!”

Avrupa’da tahsilini tamamlamış olan büyük birader, endişeleri bertaraf edici bazı fenni malûmat verirdi, incesine gitmezlerdi, bahis kapanırdı. Havuzlara dökülen fiske sesleri ve bunlara dalan kulaklar! T uzaktan dondurmacı bağırıyor.

Gelsin kşck bodrumda toprağa gömülü küplerde serinlemiş Kayışdağı suyu ile ve nane yaprağıyla büsbütün midevileştirilmış limonatalar yahut yeni sıkılmış frengzm şerbetleri! Ve gene hafiften “Elhamdülillâh”lar! “Afiyet olsun”lar! Acayıptı bu toplantılar fakat hoştu doğrusu. Mnakaşasız ve hareketsiz geçerdi. Yüksek sesle kimse konuşmazdı, ne de acele ederek. Kati lüzum olmadıkça da kimse yerini değiştirmezdı. Ayak ayak üstüne atılmazdı, esnemeler

gizlenirdi. Bilhassa gizlenen, insanın kafasından geçen öz fikri idi; sadece zemin ve zaman müsaid, büyüklerinkine uygun, büyüklerinki de padişahınkine muvafık konuşulurdu.

En zararsız sohbet yemek bahsiydi; “yıldız şehriyesi”ni söze karıştırmamak şartıyla! Bir ara iyi hatırlarım, Haydarpaşa vapurlarının yan kamaralarında oturmaları mutad devlet ricali –içlerinde Maliye, Nafia Nazırı paşalar da vardı– bir “patlıcan böreği” lâfıdır tutturmuşlardı, anlatır dururlardı. Bir zaman da “bamyada dolması”na merak sarmışlardı ama bu bamyada, dolmalık biber nevinden, küçük patlıcan boyunda acayip bir bamyada nevi idi. Çarşıda satılmazdı, herkes kendi bahçesine ekerdi ve çardakta yetiştirirdi. Sonradan nesli münkariz oldu. Bizim evde en iyisi yapılırdı.

Haydi o bamyada bulunmaz oldu, fakat patlıcan böreği neden unutulmağa yüz tuttu? Eski ahçılar zamanın bu yeni yemeğini öyle kavramışlardı ki! Sonraları yaptıрмаğa çalışmadım değil; aynı nefaset bir türlü elde edilemedi.

Düşünüyorum da bendeki iyi ve seçkin yemek merakının çocuklukla gençlik arası dinlediğim istibdat devri sohbetlerinden geldiğine hükmediyorum. En zararsız bahis bu idi ve pek az para ile pek iyi yenilip içildiğinden mutfak muhahabeleri rejim aleyhine bir nümâyîş şeklini alamıyordu.

Onun içindir ki Türk mutfağının geliştiği bir devir de Abdülhamid saltanatı zamanına rastlar. Bu devrin peynir ekmeği bile bambaşka lezzette idi. Hürriyet sözünün tadından mahrum olan diller hiç değilse yemeğin tadını alıyordu.

Zafer, 28 Kasım 1954

ESKİ ZAMANIN KIŞ KIYAFETİ GÖZÜMÜN ÖNÜNDE

Kışlar mı değişti, bizler mi? Henüz bir karara varamadım. Muhakkak olan bir nokta varsa kıştan eskisi gibi, dedelerimiz ve ninelerimiz kadar korkmadığımızdır. Üzerimizdeki elbise ve çamaşır yığınlarını kaldıralı beri o korkudan kurtulduk. Vaktiyle soğuğa karşı çok ihtiyatlı hareket edilirdi; kadını erkeği neler giyilmez, vücudünü nelere sarmazdı! Sarardık da ne olurdu? Bu zamanı hatırlayınca burnuma tentürdiyot, kâfurulu ispiro ve hatmi kokusu gelir.

Zira biraz hızlı yürüyünce terlerdik, terleyince öksürük olurduk; vücudümüz ispiro ile oğulur, sırtımıza tentürdiyot sürülür, elimize hatmi fincanı verilirdi; boynuz çekilmesi de unutulmazdı. Çoktandır evimizde o ameliyeler yapılmıyor. Demek ki kış bir “vehim” imiş.

Şimdi eski zamanın kış kıyafeti gözümün önünde: Evvelâ bir ten fanilâsı giyerdik, üstüne de kalın yünden yapılmışın1. Bir tek ile yetinmeyip yün fanilâyı çifte çeviren de vardı. Hepsinin de kolları uzundu, kıvrımağa mecbur olurduk. Gömlekler kolalı idi, yelekler ise çok defa şal. Peki bel-den aşağısı nasıldı? Biri patiska, öbürü yün ve uzun paçalı iki don mecburî idi, hem de paçalarına soğuk girmesin diye şeritler geçirilmişti, iyice sarar, bağlardık!

Çoraplarımızın da yünden, ayakkabılarımızın uzun konçlu olduğu malûm. Üstte de galoş. Aba lâpçinler veya terlikler de pek revaçta idi. Kürklerimiz ve paltolarımız çok kalın ve ağırdı; başa şal yahut atkı saranlara da çok rastlanırdı. Netice itibariyle yaşlısı genci, çoluğu çocuğu ayaklı balyalardan başka bir şey değildi. Bellerine halatı sar, çengeli geçir, ver işareti, vapurun vinci çeksin yukarı, anbara yerleştire!

Doğrusunu isterseniz o yün mamûllerle, salları ve kürklerle bu balyalar kıymetli idi de. Hele şu darlık günlerinde ele geçirilmez bir nimet sayılacağına şüphe yok. Yün fanilâ ve çorap? Şal yelek ve atkı? Hattâ galoş? Önce bulamazsınız; buldunuz diyelim, alamazsınız. Dün ile bugünün kış kıyafetlerini mukayese ederseniz tamamiyle değersizleştığımız meydana çıkar.

Vaktiyle kış mevsimi evlerimizde çamaşır değiştiğimiz zaman üstümüzden çıkan parçalar hemen hemen yarımız boyunda bir yığın olurdu, kırılmış karaman koyunu gibi cascavlak kalırdık; o yığına hayretle göz atardık. Değişikliğe bakın ki yedi yaşında giydiklerim şimdi yetmiş yaşında giydiklerime kıyas edilirse taşıyamıyacağım bir yük teşkil eder, altında ve içinde boğulurum. Yalın kat kaldığımız iyi olmuş, esasen başka türlü de yapamazdık!

Yeni İstanbul, 24 Şubat 1958

MUŞAMBA FENERLERİN ISLAK SOKAKLARDA AKİSLERİNİ SEYREDERKEN

Evimizde teravîh namazı kılındıktan sonra iftara gelenlerin çoğu kalkıp giderdi. Kalanlar yaşlı başlı, ununu eleyip eleğini duvara asmış, Direklerarası gezinti ve eğlenmelerinden elini çekmiş, durulmuş insanlardı. Fakat demin kullandığım “yaşlı başlı” tâbiri acaba bugünkü anlayışımıza uygun mudur? Değildir, zira o tâbirle vasıflandırılan kimse-ler arasında altmışını aşmış olanı azdı; hemen hepsi de sakallı ve sakallarına kır düşmüş olduğundan yaşlı görünürler ve yaşlı hali takınmaktan zevk duyarlardı.

Ben geceleri fenerle sokağa çıkılan devrin sonuna yetiştim. Orta halliden aşağı olanlar tek mumlu küçücük müşamba fenerlerini kendileri taşırlar, misafirliğe gittikleri eve girince söndürürler, merdiven ayağına koyarlardı; çıkarken oradan alır, yakar, kapıdan çıkarlardı. Orta hallilerin çift mumlu iri boy fenerlerini önden gidip yolu aydınlatan uşakları taşırdı. Daha eskiden ricalin fenerleri dört mumlu ve pek büyükmüş.

Sokaklar, yetiştiğim zaman, eskisi kadar karanlık değildi; işlek caddelerde gömleksiz hava gazleri yanardı, küçüklerinde de ölgün petrol lâmbaları. Fakat fenerli olmanın faydaları vardı: Evvelâ bekçi ve polis fenerli olandan şüp-

helenmezdi; saniyen yollarda su ve çamur dolu çukurlar bulunduğundan bunlara düşmeği fener önlerdi. Ayrıca fenersiz adamdan sokak köpekleri de haz etmez, havlamağa başlarlardı!

Çipil veya karlı gecelerde muşamba fenerlerin ıslak kaldırımlarda menevişli akisleri yayla darala uzaklaşıp gidişlerini seyretmek hoştu. İnsanların yüzleri seçilmez, ayaklarının bir ışık çemberi içinde ilerlediği görülürdü. Hıristiyanların nûr hâlesi ile çevirdikleri “azize” başları yerine burada ayaklar hâlelendirilir, ayaklar kudsileşirdi!

Daha eskiden geceleri komşu ziyaretlerine entari üstüne kürk veya aba giyerek gitmek ayıp sayılmazdı da! Baştan fes olmak şartıyla kıyafetin pek ehemmiyeti yoktu. Esasen pek küçüklüğümde ben de misafirlere bazan entari üzerine yazın Hama kumaşından incecik hırka, kışın kürkle çıktığını hatırlarım. Arkamdan seslenirlerdi: “Fesini giy!” En sıcak havalarda bile başımızı açık tutamazdık. Sam yelleri eserken odada misafirler sarık, sikke, fes başta, rahatsız olduklarını belli etmeden sohbet dalarlardı.

Kolalı gömlek ve yaka da ayrı bir azaptı, tek katlısı yetmiyormuş gibi sonraları çift katlı yakalıklar moda olmuştu; arasından kravatı geçirip bağlamak insana ter döktürürdü. Bununla beraber ağır başlı, mevki sahibi bir adam “eyyam-ı bahur”da bile pardesü almadan sokağa çıkmazdı!

Yeni İstanbul, 17 Nisan 1958

50 YIL EVVELKİ RAMAZAN

Ş u sıralar mübarek Ramazan ayında bulunduğumuz için bu mektubuma en uygun konu o olsa gerektir. İstanbul-lu ve İstanbul'a gelmiş taşralı, eski Ramazanlarda gününü ve gecesini nasıl geçirirdi?

Elli, elli beş yıl önceye ait hâtıralarımı yokladığım zaman Ramazan sabahları şehrin hâli gözümün önüne geliyor, tuhafıma gidiyor. Tuhafılık neresinde idi? Öğle vaktine kadar uyanmamasında. Öbür aylarda bu yerler günün en erken saatlerinden, hatta sabah ezanından itibaren cami derslerine yetişecek sarıklı talebe, dükkânını açacak esnaf, kışlıklarına koşan subay ve er, çeşitli insanın geçidi idi; şafak sökerken uyanmış olurdu.

Ramazan'da terk edilmiş bir şehri andırırdı, her tarafta in cin top oynardı. Zira ahalinin çoğu –sahur yemeğini yiyip sabah namazını kıldıktan sonra henüz yattığından– uykuda bulunurdu; kısacası Ramazan'da günün yarısından istifade edilmezdi. Resmî dairelerde, iş ve dükkânlarda alışveriş ancak öğle üzeri başlardı; memurlar ikindi saatlerinde kalemelerden çıkıp giderlerdi. Zaten askerî mektepler gençlik tatilini daima Ramazan'a rast getirirlerdi; sivil mekteplerde de ders programı Ramazan'a uydurulurdu.

Fakat ikindi yaklaştı mı şehrin uyanışı, hayat ve hareket-

le doluşu görölmeğe değerd. Beyazıt Meydanı'nın en civ-civli zamanı ikindi ile akşam ezanı yani top saatidir. Camie ve cami avlusunda kurulan sergiye girmek için akla kararı seçerdik ve henüz kuyruk nizamını bilmediğimizden itişir, kakışır, ramazaniyelik sigara ve tütün satan reji yani inhisar barakası önünde birbirimizi çiğnerdik. Oruçları başlarına vuranlar burada kavga çıkarırlardı.

Şu var ki cami avlusundan ve civarından ilâca derman kadın geçmezdi. Ramazan akşamlarına biraz da kadın temasıyla cilâ vermek isteyen delikanlılarla yaşlıca zendostlar için gidilecek iki yer vardır: Kapalıçarşı ve Direklerarası.

Yola ismini veren direkler o zamanlarda henüz budanmamıştı, çarşı ise öne sürülmüş, işportalarla büsbütün daraltılmıştı; yani gezilerin ikisi de gayet dar hâlde idi. Aranılan da bu değil miydi? Erkek-kadın ancak o iki yerde –şimdiki Beyoğlu Caddesi, vapur iskeleleri, tramvay ve otobüs içleri, sinema kapıları gibi– birbirine sokulmak, sürünmek imkânı bulurdu. Çapkın erkeklerle fingirdek kızlar ve yatışmamış kadınlar buralara can atarlardı.

Birkaç kelime konuşmak, karşılıklı nâmeler alıp vermek, randevular sağlamak için koca şehirde başka yer yoktu. Kimi ibadette, kimi kabahatte, ikindi saatleri böyle geçerdi.

Derken kalabalık seyrekleşirdi ve birdenbire acayip bir şey olurdu. Bir anda sokaklar boşalır, her taraftan el ayak kesilir, şehir âdeta kuş uçmaz kervan geçmez, yılan barsağını sürümez bir tenhalığa gömülürdü. Zira top patlamak üzeredir, halk iftar sofrası başındadır, çoktan evine dönmüş veya iftar için gideceği eve girmiştir.

Peki, lokantalar, aşçı dükkânları, muhallebiciler ne hâlde?

Yarım asır öncesini bilmeyenler sanırlar ki o zaman-ki İstanbul'da şimdiki kadar lokanta, muhallebici, mezeci dükkânı, bakkal vardır. Ne gezer? Onların hepsi de azdı, zira çoğuna ihtiyaç yoktu. Evvelâ kadın evinden çıkmaz, hizmetçi ve aşçı kolay bulunur, erkek dışarıda –fevkâlade vakalar hariç– para sarf edip yemeğe kalmazdı. Hele kadın o işi hiç yapamazdı.

Bir sebeple kendi semti dışında bulunanlar yemek vakti bir ahabap veya akraba evine uğradılar mı yemeğe alıkonu- lurlar yahut yemek çıkarmak suretiyle muhakkak doyurulur- lardı. Ayda eline iki yüz kuruş maaş geçen bir aile böyle bir ikramı sağlayacak durumda idi!

Ramazan'da ise hâli vakti yerinde her ailenin kapı- sı ve sofrası, sorgu suale maruz kalmadan umuma açıktı; “Selâmünaleyküm,” diyen sofraya çökerdi. Böyle olunca lo- kantaya kim gider, hangi budala cebinden para harcayarak lokantanın şüpheli yağlar ve etlerle pişmiş yemeğini yerdi? Elbette ev yemeğini tercih ederdi. İftar edip giden misafirin arkasından çok defa ev sahibi şöyle söylenirdi:

“Gözüm ısıırıyordu ama çıkaramadım. Kimdi acaba?”

İftar dolayısıyla derin bir sükûnete dalan sokaklar tera- vih namazına doğru yine birdenbire harekete gelir, uğulda- mağa başlardı. Artık kalabalığın sıklet merkezi Direklerarası olmuştur. Dapdaracık caddeden birbirine karşı koymağa çalışan yukarılı aşağılı iki insan seli durmadan akardı. Buna akıyor denilemez, akması belli olmayan bir çatışma, çarpış- ma, kenetlenme, birbirine girme, zorlamadır. İçinde kadın da vardır, at, araba ve köpek de! Mevsim yaz ise ufacık ber- ber dükkânları, kahve ve çayhaneler önüne atılmış iskemle- ler üzerine müşteriler de oturur.

Nasıl sığar, sığıştırdık? Akıl ermezdi. Düşününüz ki bu devirde hepimizin elinde muhakkak ki baston, şemsiye ve pardösü de bulunurdu. En sıcak mevsimde bile havanın değişivermesi ihtimali düşünülerek pardösüsüz dışarı çıkılamazdı ki! İç çamaşırlarımız da şimdikinin en aşağı iki misliydi.

O zamanın İstanbullusu, terleyip hava cereyanına kapılma ve zatürreye tutulup haftasına öbür dünyayı boylama korkusu içinde yaşırdı, haklıydı da. Zira ne antibiyotik vardı, ne sülfamit; “seretan” denilen kanseri çokluk bilmezdik ama pnömoni ve hele plörezi arkasından devrin şimdiki kanser gibi derd-i devânapeziri olan verem baş gösterdi mi öbür Ramazan’a yetişemezdik.

Teravih namazından sonra insan seli azamî hiddetine varır, yeni tâbirle trafik dururdu. Ne kadar zaman için? Caddeye sıralanmış iki geçeli tiyatroların başlama saati olan alaturka üçe kadar. Ondan ötesi rahattır, çayhanelerde tatlı sohbet başlamış, gezici ve geçici azalmıştır... Tâ boşalma saatine kadar. “Tiyatro-perverân” ekseriya sahur davullarına ayak uydurarak bir düğün dernek havası içinde evlerine dönerlerdi.

Sokaklar az sonra yine terk edilmiş şehir sokakları şekli alır. Davul konseri hitama erince ses sada kesilmiştir... Tâ, bazı minarelerden evvelâ karanlıkta temcit, arkasından sabah ezanı sesleri hazin hazin aksedinceye kadar! Bununla beraber Ramazan’ı dinlemeyen bir facia sesinin o sükûtu bozması mümkündür: Yangın.

Ramazan’ın mühim bir hususiyeti de şu idi: Yalnız kadınlara mahsus camiler vardı, bunlardan biri de Taştekneler Camii

idi. Selâtin camilerden Sultanahmet ile Şehzade Camii'nin içi kafeslerin ortasından ikiye bölünür, bir tarafı hanımlara tahsis edilirdi. Kadınlar tarafında erkek hafızlar hatim indirir, erkek vaizler vaaz verirdi. Rivayete göre cami düşkünün hanımlarla o hafızlar arasında bazı şeyler de geçermiş.

Tâbir caiz değil ama zamanın moda ve sosyete camii Şehzade idi; kapısında “Bender” markalı –şimdiki Cadillac yerine– lüks arabalar durur, içinden en pahalı terziler elinden çıkmış elbiselerini ve kürklerini ipek çarşafı altına gizlemiş hanımefendiler inerdi. Kafesin öbür tarafında da bunların yolunu bekleyen ve silüetlerini gözleyip gözetleyen beyefendiler bulunduğunu kolaylıkla tahmin edebiliriz.

Her belli gün, bayram ve şenlik gibi Ramazan boyunca bir ay, o ayın dinî mahiyetine rağmen şehirde iki cinsin birbirine karşı duyduğu arzu, buluşma imkânlarının çoğalmasından dolayı artardı. Namaz, niyaz, oruç ve çeşitli ibadet gayretleri arasında bir yandan hovardalık ve muhabbet maceraları da alır, yürür, gelişir, gençler az çok çılgın bir ay geçirirdi. Nihayet çok hareketli, yorucu olan bayram da atlatıldı mı İstanbul o alışılmış, şiddetle uyuşuk dünyasına döner, tiyatrolar kapanır, gece hayatı tamamiyle söner, her tarafa ıssızlık çöker; karanlık bastıktan sonra şehir yine sopalı bekçilerle sokak köpeklerine kalır, tekrar uykusuna daldı.

Bugünün İstanbullusu o devirdeki ve nesildeki asırlarca sürmüş uyuşukluğun öcünü bayram, seyran, Ramazan gibi vesilelere hacet kalmadan arda arası kesilmeyen bir akın hâlinde her yerde ve Allah'ın günü almaktadır.

Bizlere şimdi her gece Ramazan ve her gün bayram!

Yasemin, No. 2, 16 Nisan 1957

İFTAR VE SAHUR YEMEKLERİ

R amazan münasebetiyle eski Ramazanlara dair gazete-lerde epeyce yazı çıkıyor, fakat bunların çoğu daha önce yazılmış yazılardan yahut kulaktan kapmadır. Bizim gibi o Ramazanlara yetişmiş olanların gözleri önüne manzara-ları seremedikten başka bir işe yaramıyor. Okurken hangi tarafı düzelteceğimizi şaşırtıyor, sonunda;

“Bu muydu onlar? Böyle miydi o günler ve geceler?” diye iç çekiyor, hayıflanıyoruz. Doğrusunu isterseniz eski Ramazanların hoş tarafları da vardı, nâhoş tarafları da. Bu sonuncular arasında başta gelen umumî sıhhat meselesi idi: Ekseriyetin ya midesi, ya siniri yahut her ikisi birden bozu-lurdu. Mide bozulmasına sebep iftar ve sahur yemekleri, si-nir bozukluğunun sebebi de oruçtu.

Orucun başa vurması yani tiryakilik bazısında otuz gün sürer, sonu şifa olmakla beraber hem kendisine hem de at-rafındakilere azap veren bir hastalıktan başka neydi ki? İsta-tistiği tutulmamıştır ama en çok kavga gündüzleri tiryakilik yüzünden olurdu. Ancak bu kavgalar kanlı bıçaklı bir şekil almaz, öylelerine Ramazan'da içki yaşağından dolayı hele Müslümanlar arasında hiç rastlanmazdı.

Mide bozukluklarına gelince bundan tabîî ne olabilir-di? Bir fikir edinmek için iftar sofrası ziyaretçilere açık tutu-

lan orta hâlliden az yukarı, refahlı bir ailenin akşam yemeği listesine bir göz atalım:

Evvela iftariye olarak masaya dizilenler veya büyük bir tepsi içinde getirilenler şunlardı: Reçellerin envâı (bazı evlerde harcıâlem reçellere ilâveten ağaç çileği, Firenk üzümü, mandalina, bergamot, ağaç kavunu, zencefil, incir, salep kökü, hatta ananas gibi seçmeleri de çıkardı), çerezlerden limonla ezilmiş havyar salatası, balık yumurtası, pastırma, sucuk, türlü peynir, Edirne sığır dili, mevsime göre cacık, patlıcan salatası, yağlı ve susamlı simit, pide. Siyah, sarı zeytin, kalamata zeytini. Oruç ekseriya zeytin veya hurma ile bozulurdu.

İlk yemek çorba idi, et ve tavuk suyuna. Meraklı evlerde işkembe çorbası, hindi boynundan yapılırdı. Bazen sadece içine tapyoka atılmış et suyu gelirdi ama asıl makbul olan sığır, dana, koyun, tavuk ve hindi etlerinin bir arada kaynamasıyla yapılmış idi, içerken insan canına can katıldığını duyardı.

Çorbadan sonra muhakkak yumurta gelirdi: Tereyağda, soğanlı yahut soğan, sucuk ve pastırmalı, beyaz peynirli, mantarlı, sirkeli ve işkembeli. Ardından da et yemeği: Rost, salçalı but, tas kebabı, âdî kızartma, tencere kızartması, tavada pirzola, pirzola güveci, patlıcan kebabı, orman kebabı vesaire nevinden etler. Sığır ve dana o devirde yenmezdi, köfte envâı, söğüş de sahur listesine girerdi.

Sıra böreğe gelmiştir: Ortası beyinli Nemse böreği pek makbuldü. Mıksa, fincan, tenti, su, puf, çarşı, sigara, bohça, saray gibi çeşitli börekler akla gelenlerdi, daha da olacak.

Börek kalkınca usulen bir sebze yemeği ortaya konur

yahut büyük sofralarda gezdirilirdi. Şu noktaya dikkat: Ramazan'da zeytinyağlı sebze yenmezdi, balık da! Sebebinin düşündüm, bulamadım. Vaktiyle soramamış, soramamış olduğum için de öğrenememiştim. Susatır diye olsa, herhâlde pastırmalı yumurta kadar susatmazdı. Belki kokusu sevilmezdi, kısacası âdet olmamıştı. Kuşbaşı etle ve et suyu ile pişmiş mevsim sebzeleri, mesela güveçte türlü, dizme bamya, kalıpta çalı fasulyesi, ıspanak, ıspanak kökü, enginar dolması veya kabak kalyası pek nefis idi, manzaraları iştah kabartırdı. Hele et yerine tavukla pişirilmişleri!

Ancak iyi sofralarda kışın kapuska, pırasa nevinden kaba, âdî kokulu ve hazmı güç sebzeler ortaya konmazdı. Ebegümeci, muhliye, Amasya bamyası nevinden müleyyin ve fazlaca sulu sebzeler de sahur yemeğinde çıkardı. Asıl sahur listesinde muhakkak söğüş yahut kuru köfte, beyaz peynirli makarna ve hoşaf yer alırdı. Çekirdeksiz üzüm hoşafı, üryani eriği hoşafına rağbet fazla idi. Sulandırılmış kayısı pestilini sevenler de bilirim.

İftar sofrasında sebze yemeğinin arkasından pilav görünürdü, zaten o devirde pilavsız sofraya olmaz; bir kaşık olsun pilavdan alırdık. Hâlbuki tabak dolusu yenilecek ne nefis pilavlardı bunlar! Pilav deyip de geçmeyelim; sakın aklınıza şimdi muhallebici dükkânlarında yediğiniz kırık pirinçli, şansız şöhetsiz, şiddetle yavan, gûya tavuk suyuna (hâlbuki bu pilavlar tavuk suyu değil, tavuk tüyü kokar) pilavları getirmeyiniz. Esasen hiçbir yerde ve evde o pilavlar pişmez oldu.

Vaktiyle bir kısım konaklar, hattâ konak yavruları yemeklerinin nefaseti ile şöhet kazanmışlardı. Baklavayı, böreği, kuzu dolmasını bırakınız, yalnız pilavını yemek için can

atılan evler tanırım. Bu nasıl bir pilavdı? Belli başlı pilavları sayalım: Domatesli, süzme, nohutlu, taskebaplı, yumurtalı, patlıcanlı, enginarlı, bezelyeli, beyinli, midyeli, başlı, kuzu ciğerli, şehriyeli, kaburgalı, kıymalı, tavuklu, bildircinli pilavlar ve kapama, Özbek, Acem, Kaşgar, Rodos, bulgur, arpa şehriyeli olanlarla amberbû pirinçliler.

Hayır, asıl İstanbul pilavı, makbul pilav yapılması zor pilav, en basit görüneni idi: Harçsız, garnitürsüz beyaz pilav. Hünéri asıl bunda göstermek gerekirdi, zira saydığımız o sebzelerle, beyinler, etler, ciğerlerle bir pilava az çok lezzet, rayiha, manzara vermek mümkündür. Fakat pilavın –eski edebiyat tâbiri ile– sehl-i mümteni olanı sade dediğimiz cinstir. İşte bazı dost konaklarına ve o arada bizim eve bunu yemeğe gelenler çoktu.

Dedelerimiz beyinli ve bezelyeli, üstüne bol ve katı domates salçası ile tavuk etleri didilmiş pilavı alafranga yemeklerden sayarlar, sevmezlerdi. Bugün İstanbul’da o dediğim pilavı benim bildiğim gibi yapabilen lokanta ve ev kalmamıştır. Pilavı pek enfes (!) diye övülen yerlere başvurduğum, anladım ki onu beğenenler için pilav mefhumu –şiir mefhumu gibi– değişmiştir; ağızlarının tadını unutmuşlardır; pilav muhallebici dükkânlarındaki pilava, şiir de şimdi düzdüğümüz çoğu yavan ve çoğu alâkasız kesik satırlı sap derken saman diyen sözlere dönmüştür.

Hülâsa edelim: İftariye, çorba, yumurta, et, börek, sebze, pilav, etti yedi... Sıra tatlılardadır. Makbullerinden biri hafiftir diye idi, ya kaymaklı yahut bademli. Cevizlisi ve finıklısı kaba sayılırdı. “Elmasiye”yi de hafifliğinden dolayı tercih edenler olurdu. Fakat beyaz baklavaya rağbet fazla idi, baklavanın da beyazına ve sadesine!

Ramazan'da kibar sofralarına yine gözleme, lâlânga, lokma, helva nev'inden kaba tatlılar yerine hafifleri gelirdi, lâkin tel ve yassı kadayıflar ile tulumba ve hurma tatlısına yer verilmediği olurdu. Çoğu konak sütlüleri, revaniyi, ekmek kadayıfını, badem ezmeli ayva tatlısını, yumurtalı elma ezmesini, nazlaş, paluze, vişneli yahut çilekli veyahut da kayısı ekme tatlılarını yani yağsızları tercih ederdi.

Bu suretle sekizinci yemekten sonra iftar sofrasından kalkardık, kahveler gelirdi. Misafirlerden çoğu dağılınca, teravih namazından sonraya kalanlarla yeni gelenlere şerbet çıkarılırdı. Mevsim şerbetleri... Meselâ koruk, ekşi nar, turunç, demirhindi, menekşe, harnup vesair meyvelerin taze şerbetleri! Sohbet uzadıkça şerbet ve kahve muntazam fası-lalarla tekrarlanırdı.

Dışarıda dolaşan ve saza, Karagöz'e, tiyatroya giden halk ise hemen hemen hiç durmaz, boyna bir şeyler yer, bir şeyler çiğner, bir şeyler içerdi. Evlerde iftar ile sahur arası meyve yendiği de olur, kışın boza içilir, yazın dondurma getirilirdi. Suyu saymıyorum, bardak bardak atıştırılırdı. Nasıl atıştırılmasın ki mideler yanar tutuşurdu!

Ramazan'da çoğumuzun dudaklarında uçuklar peyda olur, ağız uçları yarılr, dudaklar çatlar, diller köseleye dönerdi. Oburluktan, abur cubur yemekten, gıda fazlalığından, aşırı kaloriden! Mide ve barsak hastalıkları, karaciğer, safra kesesi bozuklukları, kurdeşen vesaire de o yiyip içmenin tabii neticeleri idi.

Hele sahur yemeğini yiyip yatanlar için Ramazan'dan sonra aylarca mideden şikâyet kadar tabii ne olabilirdi? Yukarıda okuduğunuz bu yemeklerden başka oruç keyfi ile

ikinci gezmelerinde meselâ Beyazıt sergisinde satılan biberli, baharatlı şekerler, Arabistan mamûlü sert kokulu acayip reçeller ve tatlılar, Ramazaniyelik diye teşhir edilen Tulum peyniri, pişmaniye, lokumlar vesairelerden de satın alanlar da yok değildi.

Hülâsa oruç ayı Ramazan'da, oruç ve ibadet saatleri müstesna, tek gaye yemekten, içmekten, mideyi doldurmak-tan, açgözlülüğten ibaret ve bunlarla alâkalı idi. Düşününüz ki eski devirde iftariye olarak sofraya konmuş yirmi otuz çeşit ordövrün birkaç tanesi ile peynirli veya sucuklu bir sandviç ve bir bardak ayranla ertesi günün sabahına kadar kendisini karnı doymuş farz edenler şimdi ekseriyeti teşkil etmektedir.

Demek oluyor ki dedelerimizin bir Ramazan ayında yiyip içtiklerini biz bir yılda –o da aynı nefasette olmamak şartıyla– ya yiyoruz ya yemiyoruz!

Herhâlde çoğumuz yemek de istesek yiyemeyeceğimizi biliyoruz, belki de sıhhatimiz bakımından yiyemediğimiz iyi oluyor.

Yasemin, No. 3, 23 Haziran 1957

ŞEKER BAYRAMI İLE KURBAN BAYRAMI ARASINDA MUKAYESE

Küçük yaşımdanberi kurban bayramile başım hoş değildi. Ben Şeker Bayramı'nı tercih ederdim. Şeker Bayramı'nın ismi de, şekli de, neşesi de bana daha tatlı, daha zarif gelirdi. Kan manzarasile et kokusundan hâz etmezdim. Nerede elmastraş tabaklı gümüş bir tepsiye konmuş Hacıbekir'in lâtilokumlarile badem şekerleri, nerede bakır leğenlere doldurulmuş kanlı pıhtılı koyun butları... Bilhassa derilerle başlardan pek iğrenirdim. Gözlerinin ferî kaçmış, dilleri dişlerine sıkışmış, gerdanlarında bıçak yerinin kızıl izleri, o korkunç kelleler bayram neşeme yas bular, yüreğimin mesut atışlarına felâket titremeleri katardı.

İlle arife akşamı...

Arife akşamı, yeni alınmış kurbanlık koyunları ahır tarafında dar, izbe, loş bir bölmeye kaparlardı. Sürülerinden ayrılmış, yabancı bir kovuğa tıkmış bu bahtsız hayvanlar, yerlerini yadırgıyarak acı acı melemiye başarlardı. Ben bunu yarının faciasını hissederek ölüm korkusuile bağıştıklarına hamleder, kapıyı açıp usulcacık hepsini sokağa koyuvermek arzuları duyardım. Fakat beni avutmanın yolunu bulmuşlardı: Allah böyle emretmiş, derlerdi, kıyamet günü, onların sırtına binerek Sırat Köprüsü'nü geçeceğiz!

Küçük aklımla içimden itiraz ederdim: Neden acaba, derdim, at gibi, kuş gibi daha çevik, daha emniyetli hayvanların arkasına binip bu tehlikeli yeri geçmiyeceğiz de yürümesini bile beceremiyen, bilhassa koşmaya hiç gelemiyen şu hantal mahlûkları seçeceğiz?

Meselenin tehditkâr bir ciheti de var idi; eğer, derlerdi, kurban kesmez isek, Allah'ın emri, babalar erkek çocuklarından birini kesecek! Demek öbür bayramlarda, babam, ağabeylerimi sırasıyla kurban etmiş olacağı için sıra çoktan bana gelmiş olacaktı... Böyle korkulu güne bayram diyebilir miydim?

İşin içinde anlıyamadığım bir hikmet sezer, sormıya korkar, susardım. Susardım amma bütün gece kulaklarımda kurban melemeleri, korkulu rüyalar görür, üzülür, çırpınırdım. Nihayet sabah olurdu. Yataktan fırlar fırlamaz, daha yeni çamaşırlarımı ve elbiselerimi bile giymeden koşar, koyunları görmeye giderdim. Bakardım ki akşamki dertleri yatışmış, sakın ve kaygısız ot yiyorlar. İşte bu son gıdaları, kuru otların bakiyesini, ekseriya kesilmiş başlarının dişleri arasına sıkışmış bulur yemeklerini bile rahatça bitirmeden canlarına kıyan zalim insanlara karşı adavet beslerdim.

Kurban Bayramı'nda İstanbul'un içinde, eski refah ve gösteriş zamanlarının icabı dört yüz bin koyun kesilir, bunların kaniyle topraklar ıslanır, barsaklariyle çukurlar taşar, pösteki ve boynuzlariyle etraf dolardı. Satır sesi kulak hırpalar, külbastı kokusu nefes tıkartdı. Hulâsa o gün, her ev bir kasap tezgâhına, her mutfak bir kebaþçı dükkânına döner; kanlı torbaları tıklım tıklım dolu dilenci kabileleriyle şehir iğrenç bir hal alırdı.

İşte bu sebeplerden, çirkin manzara ve acıklı sahnelerden dolayı Kurban Bayramlarından haz etmezdim.

Halbuki Şeker Bayramlarına bayılırdım!

Gözlerimi açar açmaz, hususî olarak benim için yaptırılan şekerleme kutusunu elime uzatırlardı. Bu ya kadife kaplı sırma şeritli yahut da atlas üstüne yağlıboya resimli, cici, nefis, şık bir şeydi. Sarı, parlak madenden mini mini bir anahtarı, saat kurulacağı kadar da küçük bir kilidi vardı. Heyecanla açardım: Bazan fundan dizisi bazan badem ezmesi, bazan kayısı şekerlemesi yüzüme güler, gözlerime sevinç ışığı, gönlüme saadet çarpıntısı dolardı.

Ah o lâtilokumlar... Güzel bir kadının pudra kutusuna batıp çıkmış gibi baygın rayihalı lâtilokumlar... Sonra mini-mini, bembeyaz, sert ve gevrek badem şekerleri. Sanki çayır çimen üstünde biriken güneşli kırağılardan toplanmış, beyaz yaldızlı düğün serpmeleri! Çocuk aklıyla bunları düşününüz, bir de kavurma tenceresini veya yahni sahanını... Elbette Şeker Bayramı'nı tercih ederdiniz!

Hem vaktiyle çocuklar, öyle şimdikiler gibi kanlı vakaları kanıksamıya fırsat bulamamışlardı. Bizim zamanımızda, nedense, ne beş sene süren harpler, ne yetmiş şehri birden yer altına geçiren zelzeleler ne de baltasını kapınca yedi mahallenin çoluğunu çocuğunu kesen katiller vardı... Tehcirler, taklitler, tağripler modası veyahut tanklar, tayyareler, zehirli gazlar devri henüz hulûl etmemişti. Sel gibi kan akıtan, karın gövde deşip kelle bacak uçuran icatlar, küçük mikyasta mevcutsa da az müstameldi. Gazeteler böyle vakaları kısa keser, üstünkörü yazardı. Hulâsa bizler için dünya günlük güneşlik, dört yanı mamur, eziyetsiz ve korkusuz bir yerdi.

Onun için Kurban Bayramı sabahının bıçaklı satırlı faaliyeti çocuklara korkunç gelirdi. Bir koyunun bile kesilmesine ve yanık yanık melemesine yüreciklerimiz dayanamazdı.

Derken...

Derken dünya değişti. Artık bayramda kurban az kesiliyor, kurban keseni parmakla gösteriyoruz, onun yerine... Maazallah insanlar kurbanlık koyun oldu. Evet, artık dünya değişti, öyle değişti ki değil koyun melemesi, Benîâdem fer-yadı bile şimdi taş kalbimize tesir etmemiye başladı. Sürü sürü kurban değil a, insan boğazlasalar umurumuzda olmuyor. Beş kişi, beş yüz kişi, beş bin kişi kesilmiş batmış veya boğulmuş... Olur a, diyoruz ve sigaramızı tütürüp keyfimize veya işimize bakıyoruz.

Binaenaleyh ben bugünün çocuğu olsaydım, eminim Kurban Bayramı'nda –ürkmek, korkmak, iğrenmek nerede?– kasabın elinden bıçağı kapar koyunların gırtlığını güle güle, sürtüştüre sürtüştüre, uzatıp eziyet ede ede ben keser, sonra kanlı gözlerimi etrafıma gezdirerek:

“Daha boğazlanacak kurban var mı?” diye ben sorardım!

Tan, 12 Kasım 1939

ŞEKER BAYRAMI AREFESİNDE UN KURABIYESİ

R amazan sonuna doğru, bayram günü ev halkına, aile reisinden beslemelere kadar kim varsa hepsine dağıtılacak hediyeleri yani bayramlık çamaşır takımlarını almak için anam Kapalıçarşı'ya yahut Sultanhamamı'na giderdi; ben de kendi ısrarımla yanına katılırdım. Paketlerle eve dönüş, paketlerin açılışı, adamına göre ayrılıp bir tarafa dizilmesi, henüz kullanılmamış yün, ipek, basma, patiska, amerikan ve tülbent kokusu, etrafımızdakilerin telâşı ve merakı hoştu, eğlenceliydi doğrusu!

Aile erkân ve efradıninkilerden ziyade, beni aşçı, uşak, arabacı, bahçıvan çamaşırları alâkadar ederdi. Aşçıbaşının kine âdeta imrenirdim, hele ipekli Bursa fotasına. En pahalı tutan da onunki idi. Uşak ile arabacıya kolalı gömlek ve kravat, öbürlerine mintan verilirdi, ten fanilâsı ve çorap da. Mendilleri de unutulmazdı yani çamaşırlar komple bir takım teşkil ederdi.

Arefe gecesi bunlar mabeyin kapısına çağırılan adamlara elden, birer birer verilir, karşılıklı dualar, senalar, teşekkürler edilirdi. Çamaşırları anam dağıtır, ertesi gün bahşişlerini vermek babama düşerdi. Şu var ki aşçıbaşıya bütün aile efradının mevkiine göre ayrıca bahşiş vermesi lâzımdı,

zira bir geleneğe uyularak aşçıbaşı ayrı ayrı tabaklara un kurabiyeleri dizer, her şahsa gönderir, gönderdiği tabak boş çevrilmezdi.

Eskiden hal ve vakti yerinde her ailenin, ev dışında yaşayan birkaç fukarası da vardı. Bunlar kimlerdi? Vaktiyle bir ara hizmeti görülmüş dadı, sütnine, lala gibi emektarlar. Onlara Ramazan başında bir miktar erzak ve nevale ayrılır, evlerine gönderilirdi; bayramda da gelirler, hediyelerini alırlardı.

Aşçıbaşının, her biri üzerine bir tane de yeşil fıstık oturttuğu un kurabiyeleri ağızda erirdi ve günlerce kalır, nefasetinden kaybetmezdi. Şimdi hangi pastacı ve şekerçi vitrininde un kurabiyesi görsem, çocukluğumun arefe gecelerini hatırlar, odamdaki masaya konan kurabiye tabağını düşünürüm. Tabiidir ki o bollukta biz ancak bir tek kurabiye yiyebilirdik. Zira aynı gün eve bayram şekerleri de gelmiş olurdu, kutu kutu, okkalarca, her çeşidinden!

Usûl iktizası evin çocuklarına ayrıca –zamane cahilleri, güzelim Türkçe “ayrıca”yı bırakıp “ayriyeten” demeğe ve yazmağa merak sardılar– birer kutu şeker hediye edilirdi. Bugün “drop” ve “karamel” dediğimiz kâğıt parçalarına sarılı meyva şekerlerini bilmezdik. Büyümeğe başladığım sırada bunlar evvelâ Viyana’dan getirilip, Beyoğlu şekercilerinde satılıyordu. Şimdikilerle kıyas kabul etmiyecek kadar nefisti, ağıza gerçekten meyva ve süt çeşnisi, tadı ve kokusu yayardı. Ballı ve “malt”lı olanlarına düşkündüm. Bu tatlı bahisle yarınki bayramınızı kutlarım.

Yeni İstanbul, 19 Nisan 1958

ŞEKER BAYRAMI, VAKTIYLE BİR MENDİL BAYRAMI İDİ

Eski Ramazanların gece âlemleri Kadir gecesinden sonra tavsardı, zira herkes bayram hazırlığına daldı. Hele kadınlar için en yorucu günler o gece ile arefe günü arasında katılan kısa devre idi. Ev temizliğinden başka, çarşı pazar dolaşarak bayram hediyeleri almak lâzım gelirdi. Hediyelerin başında şekeri ve mendili saymak icap eder. Ramazan Bayramlarına “şeker bayramı” denildiği kadar “mendil bayramı” demek hiç de mübalâğalı olmaz. Bu bayramda mendil dağıtılır, mendil toplanırdı. O kadar ki kapıya gelen mahalle çocuklarını bile mendilsiz çevirmek varlıklı evler için ayıptı.

Yakın akraba ve taallukatın mendilleri içtimaî mevkilerine göre bir gün evvelinden ayrılır, bir bohçaya veya konsül gözüne güzelce istif edilirdi. Ziyarete gelip de gitmek için ayağa kalktığı zaman evin hanımefendisi bu zata mendilini takdim eder, o da tekrar el öpüp hediyece cebine koyardı. Erkeklere halis keten, ucu markalı beyaz mendil, hanımlara ise işlemeli veya dantelli ipek mendil verilmesi âdetti. Bunlar gerçekten güzel, kibar, pahalı şeylerdi. Bir gümüş meciye ile bir çeyrek altın lira arasında satın alınırdı.

Bazan iş o kadarcıkla da bitmezdi, ucuna bir altın liradan bir çeyrek liraya kadar madeni para düğümlenirdi.

Çocuklarda bu nakdi hediye –yine mendil ucuna düğüm-
lenmek şartıyla– gümüş çeyrekten başlar, altına kadar çıkar-
dı. Bütün paraların çil yani pırıl pırıl olmasına da dikkat
edilirdi. Kaba, iri, hantal olan gümüş mecidiye mendile bağ-
lanmaz, çil kuruş veya ikilik olarak verilmesi tercih edilirdi.
Mendil yüzünden harice ne kadar döviz kaçardı, fakat biz
“döviz” nedir farkında değildik ki!

Erkek erkeğe mendil vermezdi, mendilin ille hanım-
lar elinden alınması esas kaidelerdendi. Sonradan Arapça
“mindil” kelimesinden benimsediğimiz bu sözün Türkçe
karşılığı “çevre”dir. Çevreyi vaktiyle kızlarımız ve kadınları-
mız dokur, işler, süslerdi; çeyiz eşyası arasında önemli yer
tutar ve bazı bölgelerde erkek süsü olarak başa sarılır, bele
dolanırdı. Yavuklunun erkeğe hediyesi idi de. Gözyaşı silme-
ğe yarar, bir aşk bergüzarı mahiyetini taşırdı.

Saniyorum ki Şeker Bayramlarında mendil dağıtımı
bizde “çevre”ye verilen ehemmiyetin ve muhabbet alâmeti
olmasının bir icabıdır, zamanla şekil değiştirmiştir. Bizim
çocukluğumuzda ve gençliğimizde sevişenler mendil alıp
verirlerdi ve ekseriye o hediye kızıdan gelir, erkek tarafından
öpülür, koklanır, hasret acısını yatıştırırdı. Şimdi yine öyle
şeyler oluyor mu bilmiyorum. Bildiğim bir şey varsa Şeker
Bayramlarının artık mendil bayramı olmaktan çıkmasıdır.
Hoş, piyasada mendil de kalmadı ya!

Yeni İstanbul, 18 Nisan 1958

ESKİ BAYRAMLAR: MENDİL BAYRAMI

Şeker Bayramı dediğimiz Ramazan Bayramı'nda hâlâ şeker revaçtadır; yine misafirlere şeker çıkarıyoruz; bu âdeti muhafaza ettik fakat mendil vermekten vazgeçtik. Eskiden Şeker Bayramı'nın icaplarından biri de mendil dağıtımı değil mi idi?

Öyle olduğu için de Ramazan sonlarına doğru annem ev halkına –aile reisinden tutunuz, aşçı yamağına kadar– bayramlık çamaşır düzmeye Kapalıçarşı'ya gittiği gün en ucuzundan çok pahalısına tanesi çeyrek lira olanına kadar cins cins düzinelerce mendil satın alırdı. Kapıya gelen mahalle çocuklarını bile mendilsiz geri çevirmek varlıklı evler için ayıp sayılırdı.

Yakın akraba ve taallûkatın mendilleri bir gün evvelinden içtimaî seviyeye ve kıratlarına göre ayrılır, bir bohçaya istif edilirdi. Erkeklerle beyaz keten veya ipek mendil, hanımlara renkli işlemeli, dantel kenarlı mendiller. Erkek mendili keten ise markalı olurdu. Halis ketenden yapılmış, pek sağlam, ütülenince tiril tiril, teması serin, çok güzel, ki-bar, fevkâlade şeylerdi bunlar. Dediğim gibi tanesi bir çeyrek altından –zamanımızın parası ile otuz liradan– aşağı alınmazdı.

Mendil hediyesini hanımlar, daha doğrusu evin en bü-

yüğü ve yaşlısı olan hanım verirdi, erkeklerin mendil vermelerine cevaz yoktu. Esasen Türk ananesinde mendilin yerini tutan ‘çevre’yi kız dokur, kız işlerdi: Çeyiz eşyası arasında çevre başta gelirdi. Yavuklu veya âşık kızın hediyesi de çevre değil miydi?

Zaten çevre bir süs eşyası idi, burun silmek gibi bayağı işlerde kullanılmazdı ki! Kocaya, sevgiliye hediye edilirdi, sevgiliyi hatırlatır, yaraya sarılır, sargı bezi olarak kullanılır, bergüzar kalırdı. Kadınların da gözyaşlarını silmeğe yaradığını Karacaoğlan anlatıyor:

*Kerem at aklından çıkarma beni
Ağla gözyaşını sil melil melil*

Bütün manilerimizde yani Türkün aşk cıvıltılarında mendil ile çevre daima anılırdı. Çevre, bazı bölgelerimizde erkek süsü idi, başa birkaç tanesi birden sarılır, belde de bulundurulurdu.

Bir kızın marifetliliği de işlediği çevrelerden belli olurdu.

Bu itibarla eski Şeker Bayramlarında Avrupa mahreçli mendillerin hediye edilmesi çevreye itibar ananesinin iyice değişip kolaylaştırılmış ve el emeği, göz nuru katılmamış soysuzlaşmış bir şekliydi, kökü herhâlde uzak maziye dayanmaktadır.

Bahsettiğim çocukluk ve yarı gençlik zamanımda (Bayram mendili âdeti de birçok âdetimiz gibi Meşrutiyet’ten, bilhassa sıra sıra harplerden sonra ve nihayet Birinci Dünya Harbi’nde terk edilmiştir.) Bursa’dan bir miktar yerli ipek

mendil gelirdi ama katı kumaşlı, su çekmez cinsten olduğu için rağbet görmez, makbul sayılmazdı.

Bir zamanlar mendillerin hizmeti yalnız bugün bildiklerimizden ibaret değildi; ambalaj, paket kâğıdı, kesekâğıdı, file bulunmadığı devirlerde bir cins alacalı, kocaman, gayet sağlam bir mendil cinsi vardı ki evin erkeği sabahleyin kapıdan çıkarken devşirilmiş şekilde onu yanına alır, akşamları yiyecek vesaire ile doldurur, elinde taşıyarak geri getirirdi. Bunlara yalnız balık konmazdı. Evin hanımı veya hizmetçisi o gece mendili yıkar, kurutur, devşirir, sabaha hazırlar, efendisinin eline tutuştururdu.

Ambalajlık mendilden başka bir de “enfiye mendili” bildik ki enfiye çekenler için pek mühimdi. Halk bu mendillerin ucuzunu kolaylıkla temin ederdi. Hâli vakti yerinde olanlar ve zarif giyimi sevenler enfiye mendillerinin en pahalısından, tanesi yarım altına satılan cinsinden ve zamanının şöhretli mağazası “Pigmalyon”dan alırlardı. Koyu nefti üzerine şarap tortusu, yani bordo renkte benekler, desenler ve çiçeklerle süslü olan o geniş mendiller, enfiye lekelerini fazla açığa vurmadığından, ne kadar yıkansa eskimek bilmediğinden dolayı çok makbuldü.

Mendili Avrupalılar ancak dört yüz küsur yıldan beri kullanır. Bizdeki tarihi muhakkak ki çok eskidir. Bir rivayete göre ilk kadın mendilini Fransa Kralı Henri II’nin sarayına Venedikli bir fahişe sokmuştur.

O zamana kadar Garplı medenîler burunlarını yenlerine, önlüklerine silerlermiş. Çocukluğumuzda İstanbul’a uğrayan Buhara hacıları da aynı şeyi yaparlar, görenleri iğrendirirlerdi.

Ceketin yan üst cebine mendil koyma modası nihayet yarım asırlıktır; daha önceleri bunları bilmezdik. Mendili büsbütün açarak hiç kullanmazdık, devşirilmiş şekilde arasını açıp burnumuza götürürdük. Esasen bugün de mendili katlanmış hâlde cebine yerleştirenler çoğalmaya başladı. Eskiden de şimdi de ütüsüz mendil daima ayıptı, ayıptır.

Şunu da söyleyeyim: Enfiye mendili haricinde alacalı bulacalı, renk renk desenli mendil piyasada yoktu; daima beyaz veya düz renkli mendil kullanırdık, renkli elvan elvan desenli cep mendillerimin revaç buluşu da yeni sayılır.

Şimdi yine Mendil Bayramına dönüyoruz:

Ramazan Bayramı sabahı, davulu ile mahalleyi dolaşan bekçi babanın arkasında bir yardımcısı da yürüdü; elinde bir sırık tutardı; bu sırık evlerden verilen irili ufaklı mendillerle donatılmıştı. Manzara gözümün önünden gitmez: Mendil hevengi, donanmış bir gemi direği gibi bayram gününü şenlendirirdi!

Bir nokta daha: Üç gün süren Şeker Bayramı geçince aldığımız mendilleri sayardık. Düzineyi bulur, aşardı bile. Bende mendiller bir müddet kalırdı ama uçlarına düğümlü ak ve sarı akçeler çoktan uçmuş olurdu.

Eline geçen parayı yiyip tüketen israfçı ve tutumsuz bir adam olacağımı da o zaman anlamış ve pervasızca, “Adam sen de!” demiş, geçmiştim. Bu huy devam ediyor.

Yasemin, No. 4, 30 Nisan 1957

ESKİ BAYRAMLARDA MENDİL

Bizim çocukluğumuzda Ramazan Bayramlarının bir sevinci de mendil toplamaktı. El öpmeğe gittiğimiz veya götürüldüğümüz akraba ve ahabap evlerinden –tam çıkacağımız sırada– cebimize içtimaî derecemize göre iyi, orta ve âdi cinsten birer mendil sokuşturulurdu. Çok kere mendilin ucunda bir de düğüm bulunur, düğüm çözülünce içinden bir sikke, yani madenden para çıkardı: Çil kuruş, ikilik, çeyrek veya çeyrek lira. Çeyrek lira paraların en güzeliydi, zira altun yavrusuydu; her yavru gibi de sevimliydi! Mecidiye denilen yirmi kuruşlukları kaba, kalın ve zamane tabirince “nal gibi, öküz gözü gibi” bulan eski İstanbul zarıflığı bu paraya hediye olmakla yakıştıramaz, tek mecidiye yerine yirmi tane çil kuruş vermek inceliğini gösterirdi. Acaba neden dolayı mendil dağıtmak âdet olmuştu? Bundaki mânâ, işaret ne idi? Arapça “mindil” aslından gelen o söz her halde yakın tarihte dilimize geçmiştir. Türkçesi “çevre”dir; Radloff’ta “çevre” diye gösteriyor; Anadolu’nun büyük bir kısmı için “yağlık”, aynı mânâyâ gelir; “yüzlük”, “elçiti” denildiği yerler de vardır. Türkün hayatında çevrenin önemi büyüktür, hem süs, hem ince el sanatı bakımından hem de gönül işlerinden dolayı... Kadınlarımız çevrenin bezini kendileri dokurlar, oylarını da kendileri işlerlerdi; çeyiz eşyası arasında

evre başta gelirdi. Zira çevreyi daha ziyade erkek kullanır, başına sarar, beline dolardı; yavuklu kızın sevgilisine ilk gizli hediyesiydi bu, elile dokuyup göz nuru dökerek işlediği sanat ve emek eseri değil miydi? Onun içindir ki çevrede burun silmeğe yarayan di bir bez parçası görmek, çevreyi mendil sanmak yanlıştır. Eskiden başta, göğüste taşınan evre, gerçekten bayram hediyesi ve sevgi belgesi, saygı armağanı olmağa fazlasile değerdi.

Ne yapalım ki bu paha biçilmez el ve zevk emeği yerli sanat eseri yerine, benliğini kaybedip, kötü taklitçiliğine düşen bir nesil balyalarla memleketimize akın eden yabancı bez parçalarına dadandı; başta taşınmak ve bağırda saklanmak için dokunup işlenen yüksek mânalı çevreden burun silcek mendile kadar indi. İşte mendilin bir bayram hediyesi sayılması, hiç şüphesiz çevredeki sanat ve sevgi senbolnden ileri gelir.

Tan, 1 Ekim 1943

ÇOCUKLUĞUMUN BAYRAM SESLERİ

Çocukluğumun bayramları da böyle, şimdikiler gibi kışa rastgelmişti; İstanbul tarafındaki su terazilerile Bozdoğan Kemerleri'nden buzların, dağ keçisi boynuzları gibi helezonlu şekillerde büküm büküm, boy boy, irili ufaklı, bazan da arşın arşın sarktığı karakışa, zemherire! O buzlar başka bir dünyaya ait, billûrlaştırılmış çelikten mâmûl, duvara asılı bir silâh ve zırh takımını andırırdı; keskin, göz alıcı ve ürkütücü idi; cüce boyumla uzaktan başımı kaldırır, bu dev armalarına, hem soğuktan, hem korkudan dişlerim birbirlerine vurarak bakardım. İşte o zamanki bayram sabahlarının, her gününkine benzemiyen telâşlı, çok erkenci bir sesi vardı: Sokaklar daha alacakaranlıkta, namaza gidenlerin öksürükleriyle inlerdi. Hem bu öksürükler başka günlerden daha gösterişli, samur kürklere ve şal boyun atkılara uygun, bayramlıktı da... Gözlerimi yumunca, kırk beş sene sonra bile, bu iki çeşit öksürüğü, gündelik ve bayramlık öksürüklerin farklı tonunu ayırt edebilmekteyim!

Onlardan sonra kulağıma, evin alt katında, mermer döşemeler üzerinden şen, telâşlı nalın tıkırdıları gelirdi: Kurban hazırlığı... Daha sonra herkes giyinmiş kuşanmış olduğundan ve hısım akraba da sükun etmiye başladığından selâmlıkta, yan tarafları lâstik parçalı, yepyeni rügan fotinle-

rin gıcirtısı duyulurdu; haremde, odadan odaya, mobilyalık kumaşlar kadar dayanıklı, uzun etekli ipek elbiselerin, yeme koşan cami güvercinlerinin kanat sesini andıran ılık rüzgârlı hışırtıları dolaşırdı.

Dediğim devirde sokak kapıları tokmaklı idi ve tokmak içeriden ziyade dışarıda akisler yapar, bütün mahalle birbirinin tokmak sesini ev sahiplerinin sesinden daha iyi tanır, tokmağın her vuruluşu kafesli pencereler ardına mütecessis hayaletler toplardı. Bayram sabahı ise mahalleler tokmak sesiyle dolardı. Daha sonra davul geçerci. Bayram davuluna alışmış bir nesile o sestən mahrum yeni sokakların ve modern hayatın bayramı öyle ruhsuz görünüyor ki... Çocukluk zamanımızdan zihnimize hâk olan bazı fikirler, gözümüze yerleşmiş bazı şekiller gibi kulağımızda da ahengi bitip tükenmiyen sesler kalmıştır. Meselâ babamın sabah namazından sonra “Evrâd”ını okuyup “Allah! Allah!” diye zikredişi ve selâm verip “Sabah şerifler hayırlı ola! Hayırlar fethola! Şerler defola!” deyişi... Bu bayram sabahı, dünya vukuatı karşısında ben de aynı ihlâs ve aynı imanlı sesle aynı duayı okumak istiyorum:

“Hayırlar fethola! Şerler defola!”

Tan, 8 Ocak 1941

ESKİ VE YENİ BAYRAMLARDA ÇOCUK

Eski bayramlarda çocukların –bolluk, barış, şenlik içinde bulunmalarına uymıyan– bir durgunlukları, sünepe sünepe, yılgın yılgın, kansız ve cansız bir duruşları, bir gezişleri, sözüm ona bir eğlenişleri vardı ki ben de kendilerinden olduğum halde, buna yine sinirlenirdim. Bizi pek fena giydirirlerdi. Hazırcı dükkânlara yığılan zevksizce yapılmış uzun pantolonlu elbiselerle, kadife yakalı, etekleri yerlere sürünen paltolarla, yüzden çocukluk mânasını silip yerine, canından bezginlik, hayat yükü altında ezilmişlik çizgileri veren feslerle büyüüp de küçülmüş bir sakat veya hiç büyüyememiş bir cüce şekline sokarlardı. Kat kat fanilâlarla pirinçleri şişememiş, acemi aşçı işi, tıkız dolmalara dönerdik. Şöyle bir tarafımıza dokunsalar, düğmeler bir çözülürse dışarıya birbirinden kalın yedi kat çamaşır ve kumaş parçası fırlayabilirdi. Beşikte ve kucakta iken içine soktukları dar kundak, bu yeni şekliyle, yürümeğe başladıktan sonra da yıllarca sürüp giderdi; kundaktan bir türlü kurtulamazdık!

Çocuğa yakışan o keçi yavrusu çevikliği, atlayıp sıçrama, keskin bakış, alaycı tavır, zorlukları hiçe sayan ve dünyayı engelsiz bir meydan yerine alan gözüpeklik, atılganlık bizim neslin çocuğunda yoktu. Yüksellere bakamazdık, başlarımız önümüzde giderdik. Frenk çocuklariyle yan yana geldik mi

aradaki fark göz çıkarırdı. Nerede biz, nerede onlar? Biz, –yani az çok varlıklı aile çocukları– pamuk ve yün ile doldurulmuş yapma bebek gibi biçimsiz, cansız kalır, sırta vurulması lâzım kof bir yüke benzerdik. Çok defa da öyle olurdu ya!

Bugünün çocukları bambaşkadır. Yaşlarına uygun esvapları, çıplak bacakları, çapkınca yana eğdikleri kasketleri, kısacık paltoları, çevik hareketleriyle gerçekten hoşuma gidiyorlar. Şu bayram sırasında, analarının babalarının hızlı adımlarına, katılmışmış karlı yollarda ayak uydurmağa çalışarak o tin tin yürüyüşleri yok mu, pencere ve sokak seyirlerimin en tatlısı... Hepsi de dipdiri, canı tez, çakı gibi, cin gibi! Bu değişiklik, yeni bir neslin başladığına, bir devrimin başarıldığına, fabrika bacalarından, demiryolu ağlarından, kitapçı camekânlarından daha sağlam, daha şaşırtıcı bir örnektir. Cam arkasından yavrularımızın seyri bana, dünya karışıklığının en gergin zamanına rastlayan bayram günlerinin güven verici bir şenliği oluyor.

Tan, 29 Aralık 1941

DÜNKÜ BAYRAM SAHNELERİNDEN

Eski âdetler üzerine yazılmış hâtıralarda, hikâyelerde, romanlarda Abdülhamid devrinin Şeker ve Kurban bayramı sabahları yalnız sarayda değil, konaklarda ve kalabalık ailelerde de bir “muayede-bayramlaşma” töreni yapıldığından bahsedilmiş midir bilemiyorum.

Her ailenin kendine göre az çok farklı bir usulü olmakla beraber bu tören o konak sahibi zatın üniforma giyerek gittiği saraydan kuşluk zamanı dönüşünde yapıldı.

Üniforma yahut kısacası forma, taşıyan adamın rütbesine göre çok veya az sırmalı, nişanlı ve kılıklı katı bir elbise olduğu için kolay giyilemezdi; herkese yakışmadığı gibi içinde pek de rahat edilemezdi. Aklımda kaldığına göre ön kısmının kopçalanması epeyce yorucu olur, kopçaların biri tutmuşken öteki açıldığından bu iş hayli vakit alır, seyredenlere bile sıkıntı verirdi.

Nihayet büyük bey veya paşa, yahut da efendi hazretleri arabasına rejimin sadık bir rüknü tavrile kurulur, muayede resmi yapılan Dolmabahçe Sarayı’nın yolunu tutardı. İşte ev halkı bundan sonra giyime kuşama başlardı, zira avdetle herkesin yeni elbiselerile aile reisi huzurunda yaş ve mevki sırasına uygun bir geçit resmi yapmaları lâzım gelirdi.

Bizim evdeki bayramlaşma teşrifatından hatırımda kalan manzara şudur:

Arabanın döndüğü –sokak kapısının iki kanadı açılarak iç taşlı avluda tekerleklerin sesinden– anlaşılınca odalarda telâşlı hareketler, sofalarda koşuşmalar olurdu. Hemen hiçbir ayna kalmazdı ki o esnada önünde bir kadın bulunmasını ve yeni elbisesi içinde kendini seyretmesini...

Padişahın yüzünü görmekten geldiği için uşakların gözünde ehemmiyeti birkaç misli daha artmış olan beyefendi –esasta yakışıklı, giyime meraklı ve her sabah soğuk su dökünen, iyi yüzen, iyi ata binen, araba kullanan dinç, çevik bir adamdı– sırmalı, “grankordon”lu, kılıçlı ve beyaz eldivenli kıyafetile etrafa iltifatlı gülümsemeler dağıta dağıta mabeyn odasından geçer, hareme girerdi.

Mabeyn odasından...

Bu oda bildiğiniz, işittiğiniz gibi iki daire arasında, bir kapısı selâmlığa, öbürü hareme açılan bir nevi bitaraf bölge idi; çok defa kapalı durur, hele geceleri muhakkak kilitlenir, erkeklerin memuriyetleri başında bulundukları gündüzleri de ancak hanımefendinin hususî bir iznile açılabilirdi.

Haremle selâmlığın tek konuşma ve birbirile perde arkası alıp verme vasıtası gene bildiğiniz gibi alt kattaki “dönme dolap” idi.

* * *

Bayramlaşma töreni evin en geniş salonunda yapılırdı.

Babam üniforması hâlâ sırtında, ortada, ayakta dururdu. Önce anam yürür, yaklaşır, kocasının elini öperdi. O buna karşılık –hepimizin önünde– karısının alnına saygılı, sessiz bir buse kondururdu. Bir küçük prenslikte hü-

kümdar imişlercesine yanyana duran bu eşler artık ailenin tebrikâtını beraberce kabul edecek vaziyettedirler.

İlk el öpen büyük oğul, sonra ortancasıdır. Zira bunlar amcalar, dayılar bulunmadığı zaman yaşça en büyükleridir ve yaş teşrifatta esastır. Böyle olduğu için de benim sıram gelinlerden sonra gelirdi. Aile şeceresince birinci göbek tamamlanır, el öpme nöbeti ikinci göbeğe, yani torunlara geçerdi.

Şu var ki bayramlaşma sırası savanlar odadan çıkmazlar, sırasile aile reislerinin yanına dizilirler ve zincirleme, yeni gelenleri tebriklerini kabul için beklerlerdi. Nihayet içeriye hizmetçi grup, yani dadılar, bacılar, sütnineler, evlâtlıklar ve eğer varsa bunların çocukları girer.

Onlar gene bir nevi protokol mucibince ve yaşlarına göre ya el, ya etek öperler yahut da bakıp büyüttükleri aile çocuklarına el öptürürler.

Dadı için –başkalarına eteğini öptüren yetişmiş, rütbe ve makam sahibi olmuş– bir adama elini öptürmek, böyle bir mevkie erişmiş olmak iftihar vesilesiydi. Çoğunun heyecandan gözleri dolardı.

Ama damat bey –gelinlerin kendilerinden kaçması, arada kaçgöç olması dolayısıle– bu törenin dışında kalır, kaynata ve kaynanayı odalarında ziyarete gider veya erkeklerinkini selâmlıkta kabul ederdi!

* * *

İster beğeniniz ister lüzumsuz veya tuhaf bulunuz, bu işler böyle olurdu.

Şimdi eski bayramların yukarıda kısaca anlattığım o aile törenini düşünürken –içinde kendimin de bulunduğunu unutarak– bir asır önceki Avrupa hayatını canlandıran bir film seyrettiğimi sanıyorum. Bu film muhakkak ki sesli ve renklidir; zira sırmaların, kadifelerin, atlasların, ağır ipek kumaşların ve kafesli salonun loşluğu içinde pırıldayan taşların kafamda elvan elvan akislerini buluyorum, uzun etekli elbiselerin hışırtısını duyduğum gibi...

Fakat asıl güzel ve temiz olan bayram şüphesiz ki kasap bıçağı ve kan kokusu karışmayan Şeker Bayramı'ydı. Kurban Bayramı'na ait hâtıralardan fikrimde yer edip kalan bir tanesini –belki yazılmamış, unutulmuştur diye– kaydetmekliğim lâzım: Kurban kesecek adama vekâlet verişimiz!

Bizim evde o işi, dadının kocası daima potur ve cepkenle gezen Kürt Esat Ağa yapardı.

Esat Ağa yaşını hiç göstermemekle beraber 1853 Moskof Harbi gazilerindendi. Bir kere daha bahsetmiştim: O harbde yaralı düşmüş, bir kenara serilmiş, can çekişiyormuş. Tam o sırada bir Kazak neferi görünmüş, gelmiş, atından inmiş, Esat Ağa'nın gırtlğından, ucu zincirli bir çengel geçirmiş, tıpkı kasapların et astıkları çengellerden... Sonra tekrar atına binmiş, kamçıyı şaklatmış, hayvanı sürmüş. Zavallı yaralı er, kancaya takılı bir müddet kan revan içinde yerlerde sürüklenmiş. Fakat bakmış ki gırtlğı meydanda, ölmek üzeredir, can havlile ayağı kalkmış, boynunun acısını hafifletmek ve kopmasını önlemek için ellerile zinciri tutmuş ve atın ardından, at kadar süratle başlamış koşmağı...

O halde esir düşmüş, ölmemiş geri bile dönmüş.

İşte tam mânasile –kazıktan değilse de– zincirden ve

çengelden kurtulmuş olan yedi canlı ihtiyar Kurban Bayramı sabahı erkenden harem kapısına gelir ve ilk önce oraya inen ve kendini göstermeden bekleyen anamdan kurban kesme vekâletini alırdı. Bu, nikâhtaki vekâlet gibi bir şeydi, sorardı: “Allah rızası için fakir fukaraya dağıtılacak kurbanın tarafımdan kesilmesine razı mısınız? Bana vekâlet veriyor musunuz?”

“Razıyım! Vekâletimi veriyorum!”

Tekrar teşrifat sırasile öbür hanımlar da Esat Ağa’yı kapı arkasından vekil ederlerdi.

Peki kimler için kurban kesilmesi âdetti? Galiba bülüğa ermiş olmak lâzım gelirdi ki bir bayram, birdenbire benim için de kurban alındığını öğrendim ve ben de Esat Ağa’ya vekâletimi verdim.

Gelinler ve torunlar ayrı evlerde de otursalar kurbanları –bayram sabahı kayınpederin ve büyük babanın evinde bulunacaklarından, hattâ arife gününden gelip kalacaklarından, yani aile bir dam altında birleşeceğinden– orada kesilirdi. Tabîîdir ki parası da âile reisi kesesinden verilirdi... Nikâhlı gelin, yaşlı akraba evlerine yollananlar ayrı: Böyle olduğu için de sülâle efradı çoğalıp yetiştikçe konakta kurban adedi de ziyadeleşir, bazan on, on iki, hattâ on beşi bulurdu. Esat Ağa evelallah hepsinin hakkından gelir, keseceği koyun ne kadar artarsa yüzü de o derece gülerdi!

* * *

Bana öyle geliyor ki gırtlak ayırmağa ve çengele takmağa ihtiyaç gösteren bu kasap ameliyatı, vaktile başından geçen

o korkunç vaka dolayısıyla Esat Ağa'ya intikam almaktakine benzeyen acayip bir haz verir, yılda bir en güzel gününü geçirirdi.

Zaten acayibi şudur ki Esat Ağa kurban kesme işi dışında çok tembeldi; kahveden ve kahve ocağından çıkmaz, elinden kahve fincanı ve çubuk düşmezdi. Bütün vazifesi sadece bayram gelince kurbanları kesmekten ibaretti ve o kadarcık bir iş karşılığı olarak tam üç yüz elli dört gün yer, içer, keyfine bakar, yalnız üç yüz elli beşinci gün kolları sıvar, bıçağı çeker, bir düzine koyunu boğazlayıp bahçedeki çengellere dizerdi. Ayrıca her kurban sahibinden birer de bahşiş alırdı... Bu cabası!

Büyük evlerde ve konaklarda kurbanların küçük evlerdeki gibi mahalle kasabı tarafından kesilmesi ayıp, ayıp değilse bile küçüklük sayıldığı için o vazifeyi görecektir bir adamın konak hademesi arasında bulunmasından tabîî ne olabilir? Ama diyeceksiniz ki ahçıbaşının işi ne? Estağfurullah! Ahçıbaşı ayrı bir mevki sahibidir, kasaplık etmez, "mâlâyutak" kabilinden teklif olursa derhal peştemalını belinden çözdüğü gibi evi bırakır, gider; kurban kesmeği hay-siyetine yediremez.

Hattâ kesilen kurbanların ayrılmasına, fukaraya dağıtılmasına, taze kurban etinden külbastı pişirilmesine bile karışmaz. Bütün o bayağı işleri haremde dadılar, bilhassa zenci bacılar görür. Hele babam gibi bazı zevk sahibi adamlar sofralarına taze kurban eti ve bu etten yapılmış yemekler koydurmazlardı; gene her günkü usul üzere umumî sofrada yenilecek et, mezbahadan gelirdi.

Hülâsa, çocukluğumda içinde yaşadığım cemiyetin yu-

karıda bir kısmını hatırlattığım âdetleri, görenekleri muhafaza etmesinden dolayı bir hususiyeti, “pitoreks” bir tarafı, kendine has bir tablosu, belki de aile bağını perçinleyen bir kudreti vardı.

İnkılâplar bu âdetlerin yalnız kötülerini değil, tozu dumani arasında bazan iyilerini de sürükleyip götürür.

Akşam, 18 Kasım 1945

BİR ESED AĞA’MIZ VARDI

Çocukluğumda ve gençliğimin ilk çağında bizim evin bir Esed Ağa’sı vardı; –“Esat” değil, Arapça “Arslan” mânasına “Esed”– emektar Zenci dadımızın kocası iri yarı, cepkenli ve poturlu, seksenini aşmış, fakat yaşını belli etmez bir Kürt. Bütün yıl iş tutmaz, evinde pinekler, bezgin bir ömür sürer, Kurban Bayramı yaklaşıncaya kadar o hal devam ederdi. Koyun sürüleri şehir meydanlarında göründümü Esed Ağa değişir, canlanır ve bir gün selâmlıkta görünür, mabeyin kapısını vurur, içeriye haber yollardı:

“Kurban bıçaklarını verin de bileteyim.”

Bunlar, eşleri kasap dükkânlarında bulunan çeşitli bıçaklardır; geçen seneki bayramdan sonra yıkanıp temizlenmiş, kâğıtlara sarılarak çekmecelerin birinde muhafaza edilmiştir. Esed Ağa bıçakları mukaddes emanetler imişçesine saygı ile alır, koynuna koyar. Çakmakçılar Yokuşu’nda güvendiği bir bileyiciye götürür, başında durur, ibrişimi kolaylıkla biçecek keskinliğe geldiklerine emin olduktan sonra yine bağrına basar, geri getirirdi.

Kurbanlık koyunların satın alınması işi de onun uhdesine verilmişti. Şu var ki ahlâkına fazla güvenilmediğinde, yanına sütü temiz bir adam katılması âdetti. Sürülerin iyisi Beyazıt Meydanı’nda bulunduğundan Esed Ağa önde, kont-

rolörü arkada, pür azamet, o meydana gider ve babamın hesabına aile reisi, hanımı, üç oğlu bir kızı, iki gelini ve bir de hala hanım için dokuz koyun seçerdi. Gerçekten de en semizlerini, fıstık gibilerini bir bakışta sezer, hiç aldanmaz, aldatılamazdı. Doğuştan celeb idi bu adam; hem celeb, hem kasap, hem çoban.

İstanbul şehri arife günü ve bayram gecesı, sürülerinden ayrılmış, yerlerini yadırgamış, önlerine konan arpa ve mısır taneleriyle yeşil ve kuru ot demetlerine küskün kurbanlık koyunların yakınlı uzaklı, derinden veya açıktan gelen bahtsız melemeleriyle bilhassa kadınları ve çocukları üzen matem havasına kulak kabartırdı.

Bayram sabahı şafak sökerken Esed Ağa –muhakkak ki yılda bir duyduğu sevinç ve çalışma hevesiyle– yine mabeyin kapısına dayanır, bilettiği bıçakları ve tertemiz yıkanıp ütülenerek bir bohçaya konmuş olan tülbentleri isterdi. Daha evvel bahçıvanlara ve başkalarına meydan bırakmadan kendi eliyle münasip gördüğü bir yere münasip boyda bir çukur kazmıştır.

Bıçaklarla tülbentleri çukurun başında bir taş serer, yanına çöker, heyecanla vakit ve zamanın gelmesini beklerdi. Günün adamı artık kendisidir; her tarafta onun ismi anılmakta, herkes ona danışmakta, onu çağırmaktadır. Sadece o gün, bir gün için. Bir günün beyliği!

Nihayet merasim başlardı. “Ne merasimi?” diyeceksiniz. Söyleyim: Vekâlet verme merasimi! Zira kurbanı kesilecek olan şahsın –bizzat kesmediği için– kesecek olan adama vekâlet vermesi âdetti, belki de şarttı. Esed Ağa kadınların vekâletini kapı aralığından, bizimkileri yüz yüze alırdı, sorardı:

“Kurbanınızı kesmek için beni vekil ediyor musunuz?”

“Ediyorum.”

“Allah kabul etsin!”

Yufka yürekliiler rica ederlerdi:

“Aman Esed Ağa... Kurbanın gözlerini tülbentle iyice ört, bıçağı görmesin.”

“Sen merak etme hanım! Ne görür ne de bir şey duyar!”

Mezbaha sahnesini anlatmıyacağım. Muhakkak olan şudur ki Esed Ağa işinin ehlidir; eli tez, bıçağı keskindir. Dokuz kurbanı çarçabuk, fazla çektirmeden boğazlar, şişirir, yüzer, parçalar, büyük tepsiler içinde mutfağa yollar. Öğleden evvel her şey tamamdır, çukuru da örtmüş, kova kova sular dökerek etrafını temizlemiş, kandan iz, eser, koku bırakmamıştır; yılda bir güne inhisar eden vazifesini bitirmiştir.

Hediye bohçasını ve bir kese içindeki nakdi mükâfatını alan Esed Ağa'ya pöstekilerden biri, en tüylüsü ve kıvırcığı da verilir. Onu tuzlayıp güneşe karşı gerekcek ve kıvamını bulunca kendi altına serecektir.

Namaz kılarken mi?

Hayır. Esed Ağa binamaz ve şiddetle tembel bir adamdır. Pöstekiye çökecek ancak yılda bir defa zevkini sürdüğü kasaplığının kanlı hatırasıyla oyalanarak gelecek bayramı, kendi öz ve tek bayramını miskin miskin bekliyecektir.

Bayram Gazetesi, 9 Temmuz 1957

UNUTULAN BAYRAM ÂDETLERİ

Bizim çocukluğumuzda asıl bayram –bilhassa çocuklar için– Şeker Bayram’ıydı, zira etten ziyade bizleri şeker alâkadar ederdi. Sade şeker mi vardı bu bayramda? Yeni çamaşır, yeni elbise, çeşitli hediye ve başta mendil Şeker Bayramı’nın icaplarından, göreneklerinden olduğu için gene bu bayramda yenilikler ve sürprizlerle karşılaştık.

Şimdi de şeker, elbise, hediye bir derece mevcut. Fakat mendil âdeti kalktı, neden kalktı? Araştırmağa değer bir noktadır. Önce hâtıralarımızı yoklayalım: Eskiden “Şeker Bayramı” denilince şekerden ziyade mendili ve mendilin ucuna bağlanmış gümüş yahut altın akçeyi düşünürdük: Şeker Bayramı bir nevî “mendil bayramı” idi.

Mendil dağıtılır, mendil toplanırdı.

Öyle olduğu için de ramazan sonlarına doğru anam, ev halkına –aşçı yamağından bahçıvan çırağına, sütnine çocuğundan dadı torununa kadar– bayramlık çamaşır düzmeğe Kapalıçarşı’ya gittiği gün en ucuzundan çok pahalısına, tanesi çeyrek liraya olanına kadar da düzinelerce mendil satın alırdı: Kapiya gelen mahalle çocuklarını bile mendilsiz çevirmek iyi evler için ayıptı.

Yakın akraba ve taallukatın mendilleri bir gün evvelinden seviye ve mevkilerine göre ayrılır, bir bohçaya istif edi-

lirdi. Erkeklerle beyaz keten veya ipek mendil... Hanımlara renkli, işlemeli, dantelli mendiller. Erkek mendili keten ise –kıbarı bu idi– markalı olurdu. Hakikaten halis ketenden yapılmış, pek sağlam, teması da manzarası da güzel, fevkalâde şeylerdi bunlar. Dediğim gibi tanesi bir çeyrek altından, bugünün parasiyle 13-14 liradan aşağıya alınamazdı; zaten daha ucuzu da rütbeli nişanlı damat beye, kerli ferli dayı veya amca oğluna verilemezdi.

Küçük yaşta yahut tahsil çağında bulunan aile çocuklarına hediye edilen mendiller pek pahalı cinsten değildi ama uçlarına düğümlenmiş bir akçe, malın değerini arttırırdı. Düğümü çözünce çil kuruştan ikiliğe, çeyreğe ve bazan o sevimli çeyrek liraya kadar çıkan sürprizli mendiller!

Şu ciheti unutmayalım: Mendil hediyesini hanımlar, daha doğrusu evin en büyüğü olan hanımefendiler verir, mendil onların elinden alınırdı; erkeklerin mendil vermesine cevaz yoktu.

İstanbul zevkine riayet edenler iri mecidiyeleri “nal gibi, öküz gözü gibi” diye kaba bulduklarından mendil uçlarına bu paranın düğümlenmesini kibarlığa uygun saymazlardı, yerine darphaneden henüz çıkmış yirmi tane çil kuruş bağlarlardı. Devrin en şirin parası da esasen kuruşluklar ve çeyrek liralıklardı. Bu sonuncuların alışverişten ziyade hediye olarak kullanıldığını unutmadım. Nasıl unutabilirim ki besleme ve evlâtlık kızların kulaklarında yer alan ilk süs, çeyrek liralardan küpelerdi; bazan tek, bazan çift, bazan da üçü bir arada yani iki kulakta altı taneden topu topu bir buçuk altınlık ziynet... Zavallılar pek sevinirler, kurum satmağa başlarlardı bile!

Her neyse... İşte Şeker Bayramlarında bir masraf kapısı da mendildi ve mendille beraber verilmesi usulden olan çil akçalardı! O zamanki bir milyon nüfuslu İstanbul'da adam başına üç mendil isabet etse, bayramdan önce en aşağı dokuz milyon adet mendil satışı yani birbiri üzerine üç kuruştan 27 milyon kuruşluk bir muamele yapıldığı, bu paranın da harice aktığı meydana çıkar.

Mendil, Arapça “mindil”den alınmıştır ve muhakkak ki lisanımıza yeni zamanlarda geçmiştir. Türkçesini Radloff “çevre” diye gösteriyor; Anadolu'da buna “yağlık-yüzlük” denen yerler de vardır.

“Çevre”nin Türk âdet ve ananesinde ve el işleri sanattındaki mevkii düşünülürse bir devrin Şeker Bayramlarında mendil dağıtılması usulünün gelenek icabı olduğuna hükmetmek mümkündür. Vaktiyle kadınlarımız çevrenin yüzünü kendileri dokurlardı, oylarını işliyenler de kendileriydi. Çeyiz eşyası arasında çevre başta gelir ve bazı bölgelerimizde bu, bir erkek süsü olarak başa sarılır, bele dolanırdı.

Yavuklu kız tezgâh başına geçer, yarınki kocasına çevrelik bez dokur, gergefte o çevreye nakış işler, çevreyi bir sanat eseri haline getirirdi. Eski çevreler karşısında hayran kalmakta devam etmiyor muyuz? Sanat enstitülerinde zama ne hanım kızlarının eskileri örnek tutarak vücuda getirdikleri yeni çevreleri aynı hayranlıkla seyretmiyor muyuz?

Zaten çevre bir süs eşyasıdır, burun silmek gibi bayağı işlerde kullanılmazdı ki! Âşıka, kocaya hediye edilirdi, sevgili-

yi hatırlatır, yaraya sarılır, bergüzar kalırdı. Gözyaşı silmeğ-
de yarardı. Karacaoğlan'ın

*Kerem et, aklımdan çıkarma beni
Ağla, sil yaşını sil, melil melil*

dediği Avşar güzeli her halde göz yaşını, kendi işlediği bir
çevreye siliyordu ve çevrenin bir eşini de gurbet yolunu tu-
tan sevgilisi Karacaoğlan'a hediye etmişti.

Fransızcada “bir kadına mendilini atmak” sözü o kadını
seçmek mânasına gelir. Tâbir, rivayete göre bir Şarklı padi-
şahın harimine alacağı kadınlardan birini seçmek için öyle
yapmasından lisana geçmiş.

Sanıyorum ki Şeker Bayramlarında Frengistan mahreçli
dağılımı çevreye itibar ananesinin epeyce değişip kolaylaş-
tırılmış, el emeği ve göz nuru katılmamış olduğundan bir
mânaya bayağılaşması şeklidir. Filvaki bahsettiğim çocukluk
zamanımda Bursa'dan bir miktar ipekli mendil piyasaya çı-
kardı ama katı kumaşlı, su çekmez cinstendi, rağbet görmez-
di.

İyi ki mendil verme âdeti kalktı diyeceğim geliyor, zira
aradan yarım asır geçmesine rağmen henüz mendilciliğimiz
bağladığımız yerde otlamakta, çarşı pazar hep ecnebi malı
mendil satılmaktadır; çoğu ve sağlamları İngiliz markalıdır.
Toplu iğne ve mendil yapmak pek mi zor bir iştir? Akıl er-
diremiyorum.

Peki, Şeker Bayramlarında dağıtmaktan vazgeçmemi-
zin sebebi? Kanâatimce bu sebebi Birinci Cihan Harbi'nin
kıtlığında o bayramların yoksul, üzgün, felâketli olmasında

aramalıdır. Kefen bezini bulamadığımız bir sırada mendili kim düşünür? Düşünsek de yoktu ki! Çaresiz bu âdeti bıraktık, sonraları da unuttuk, bir anane öylece tarihe mal oldu. Lâkin şekerden vazgeçemedik.

Geçmedikten başka şeker ikramını aşırı haddine götürdük. Meselâ mendil dağıtıldığı devirdeki Kurban Bayramlarında tebrike gelen misafirlere şeker çıkarılmazdı; o ancak Ramazan Bayramlarına hasredilmiş âdetlerdendi. Zaten şimdiki gibi her günün misafirine de şeker, şekerleme ve hele çikolata katiyen verilmezdi. Kahve, şerbet ve fazla ağır-lamak lâzım gelince hususi takımlarla lohuk yani çevirme ikram edilirdi. Sakızlısı beyaz, çileklisi penbe renkte idi.

Lohuk takımı gümüşlendi; tepsinin ortasında kubbeli bir kabda lohuk durur, sağ tarafında misafir sayısına göre kaşık yerleştirilmiş gene gümüşten bir bardak yani kupa, solundakinde yarı yarıya su bulunurdu. Misafir kaşığı alır, lohuktan yer, kullandığı kaşığı su duran kupaya bırakırdı. Tepsinin etrafındaki su dolu bardaklardan arzu ederse içerd-i. Şerbet bardağını sonuna kadar boşaltmak hanımlar için ayıptı, erkekler buna aldırış etmezdi.

Haremden bardakta bırakılan şerbet artıklarının hastalık bulaşmasın diye hizmetçiler ve beslemeler tarafından içil-memesine çok dikkat edildiğini, hattâ kalfanın bu işi ehem-miyetle kontrole tâbi tuttuğunu pekâlâ hatırlamaktayım.

Lohuk kadar murabbâ da çok severdim; hele bir kızıl-cıkları vardı ki Beyazıt civarında ufak bir şekerci pek nefisini yapardı, yatisız arkadaşlara para verip aldırır, mektepte yer-dim. Kutusu yarı talaş tahtadandı ve yumurta biçiminde idi, kapağını koparırsanız kaşık vazifesini görürdü. Şimdi “mu-

rabba” denilen şekerli meyva ezmesi pek kalmadı galiba... Reçelden pratikti, cam kaba koymak, kırılınca dökülmek korkusu yoktu.

Şeker yahut mevzu itibariyle mendil bayramına dönelim: Üç gün geçince aldığımız mendilleri sayardık: Düzineyi bulur, aşardı bile! Bende mendiller kalırdı ama uçlarına düğümlü ak ve sarı akçalar tükenmiş olurdu.

Bu mendil bahsi uzayabilir. Zira şimdi mevkii kalmamış iki cins mendil daha vardır: Anbalâj ve kese kâğıdı yerini tutan geniş mendillerle enfiye mendilleri. Onlardan da bir gün bahsedeceğim, mendile dair başka şeylerden de...

Şimdi gözümün önüne gelen bir manzarayı anlative-reyim: Bayram sabahı, davulu ile mahalleyi dolaşan bekçi babanın renk renk, irili ufaklı hediye mendiller asılmış sırgını! Şeker Bayramı’nda yanında biri bu sırgı taşıyor, verilen mendilleri birer birer bağlar, mendil hevengi, donanmış bir gemi direği gibi bayramı şenlendirirdi. Bütün bunları o devirde yaşadığımı unutuyorum da bir tarih kitabından okuduğum parçalar sanıyorum, hepsini de tuhaf ve çok uzak buluyorum.

Zafer, 30 Mayıs 1954

MEKKE VE MEDİNE'DEKİ “DELİL”LERİMİZ

Eski Ramazanlar hakkında yazılmadık nokta bırakılmadı-
ğına geçen haftaki konuşmamda işaret etmiş ve bunla-
rın bir “erbabı adam” tarafından toplanarak kitap şeklinde
basılmasının faydalı olacağını söylemiştim.

Sonradan hatırıma geldi: Bazı evlerce Ramazan’da ya-
pılması âdet bir iş vardı ki muharrirlerimizden hiçbiri galiba
ondan bahsetmemiştir. Bahsedilmiş bile olsa –ki sanmıyo-
rum– bir de benim tarafımdan tekrarında mahzur yoktur.
Zaten Ramazan hâtıralarının çoğu hemen hemen eskileri
tekrardan, ısıtıp ısıtıp ortaya koymaktan ibaret bir hale gel-
memiş midir?

Hattâ biraz da bezdirmeğe başlamıştır bile...

Ramazan yalnız iftar ve sahur sofraları, top bekleme,
oruç keyfi ve tiryakiliği, teravîh namazları, Direklerarası ve
Beyazıt Camisi sergisile canlandırılmaz. Edebiyat kuvveti-
ne de ihtiyaç gösterir, yani Ramazan’ın ruhunu belirtmek,
mâneviyat bakımından tablosunu çizmek, iman ve akide ta-
rafından yaptığı tesiri de belirtmek, gufran havasını da ver-
mek icabeder.

Ayasofya Camisi’nde bir Kadir gecesini ilâhi azametile,
gönülleri kaplayıp ruhları yükselten tesirile, ancak muaz-
zam bir imparatorluk camiası içinde vücut bulacak heybe-

tile tasvire değme kalemin kudreti kifayet etmez. İstanbul şehri bilhassa Ramazan ayında tam mânasile ve tam kadrosile gerçekten bir darülhilâfe olurdu; Müslüman dünyasının başkenti denilmeğe lâıyk bir büyüklüğe ererdi.

İstanbul sayısız ulu camileri ve bu mabetlerin hiçbir memlekete nasibolmamış güzellikte minareleri, kubbelerile sanki Ramazanları kutlamak için kurulmuş bir şehirdi. Bu şehirdekine kıyasla Arabistan, Mısır, Hindistan şehirlerinde Ramazanlar pek sönük, hele mânevî azamet itibarile küçük, kudsiyetsiz kalırdı.

Ramazan yalnız İstanbul’da en şûmullü ölçüsile 12 ayın sultanı idi.

* * *

İşte o Ramazanlarda –ayın on beşinden evvel– bir gün veya bir gece babam ev halkını, emekdar dadılara ve gedikli evlâtlıklarla bunların evlâtlarına kadar yanına çağırırdı. Odada otuz kişi kadar toplanmış olurduk.

“Getirin şu Sürre hurçlarını!” derdi. Ortaya yumuşak yeşil meşinden, iki tarafına siyah iplikle birtakım yazılar nakşedilmiş iki eşit çanta koyarlardı. Daha ziyade bir heybenin tek tarafına benzeyen ve ağzı yine meşinden bir kaytanla örtülen hurçlar? Neye yarardı?

Her zaman Sürre alayile biri Mekke’ye, öteki Medine’ye gider, hac sonu yine İstanbul’a dönerdi. Bir şeyi mi götürürler, bir şeyler mi getirirlerdi?

Elbette...

Hurçların bir tarafında kılaptan tarzı, iplikle babamın

adı ve memuriyeti işlenmişti. Arka taraflarındaki isimleri şimdi hatırlamıyorum amma biri Mekke’de, diğeri Medine’de iki yerliye aitti.

Kimdi bunlar?

Bunlar bizim ailenin “delil”leriydi. “Delil” de nedir? “Kılavuz” mânasınadır, yani ve şayet aileden biri, birkaçı Allah nasibeder de hacca giderse o adamların arkasına katılacak, onlara misafir olacak, onların hareketine ayak uyduracak, ne derlerse yapacak, hac âdab ve erkânını onlardan öğrenecekti.

Belli başlı ailelerin iki mukaddes şehirde böylece, evelden tâyin edilmiş “delil”leri bulunması ve kendileriyle münasebetin devamlı surette idamesi eski bir âdetti. Kim bilir ne zamandan beri biz bu âdeti bırakamamıştık. Aile reisi vefat edince en büyüğü onun yerini alır, hurçlar onun namına gelir, giderdi. Deliller için de aynı şey...

* * *

Hurçlar ortaya konduktan sonra babam esas yerleri matbaaca basılmış, yalnız bazı yerleri açık bırakılmış bir deste kâğıttan birini eline alır, boş kısımları doldururdu.

Meselâ kendi ismini, bir de (... kuruş) yerine bir rakam yazardı. Yazdıktan sonra o parayı kâğıda, kâğıdı da bir zarfa koyar, kapatır, hurca atardı.

Tabiidir ki her şahıs ve fert için aynı rakam yazılmaz, aynı para yollanmazdı. Aile erkân ve efradı bir nevi bareme tâbiydi. Heybenin en yükseğini aile başkanı gönderir, bayan başkan ikinci derecede kalır, sırasile mahdumların, kerime-

lerin, gelinlerin, sonra yaşlarına göre de iş görenlerin nakdî hediyesi asgarî hadde, faraza bir mecidiyeye kadar düşerdi.

Zarflar tamamlandı mı hurçlar kapatılır, meşin kaytanın uçları da kırmızı balmumu ile mühürlenir, emniyet altına alınırdı. Nihayet bir uşak bunları götürüp Sürre işile meşgul olan Evkaf Nezareti'ne teslim ederdi.

Şu var ki bu tören esnasında hepimiz pek ciddî, mânevî bir temkin ile gönüllerimizde dinî bir rahatlık duyarak âdeta namazda niyazda gibi hareket ederdik. Düşünürdük ki o hurçlar bizim gidemediğimiz kudsî iki beldeye, Kâbe ile Peygamberimizin nur içinde yattığı merkadin mübarek toprağına erişecek.

Ben seyahat meraklısı olduğumdan ayrıca çölleri, de-veleri, urban denilen Badiye aşiretleri ahalisini, bunların keskin bıçaklarını, yani cenbiyelerini, biraz da aslanları düşünürdüm.

Çocukluğum hacdan gelenlerin anlattıkları daima mübalâğalı hikâyeleri dinlemekle geçmişti. Bu “cenbiye” çıplak vücudun yan tarafına asılan bir nevi eğri kama yahut hançer imiş. Çöl Arapları birdenbire kumun altından fırlarlar, soy-mak istediklerinin bağrını o bıçakla deşiverirlermiş!

* * *

Derken günün birinde –aradan aylar geçtikten sonra– hac dönüşü hurçların geri geldiğini öğrenirdik.

O akşam yine bir tören yapılır, ev halkı yine salonda birleşirdi. Doğrusunu isterseniz bu seferki toplantı daha meraklı, daha eğlenceli idi. Odanın havasına sıcak iklimlerin

havası sinecek, bazı baharat ile oda az çok bir Mısırçarşısı rayihası alacaktı.

Mühür –malûm tâbirile– fekkedilir, kaytanlar çekilir, hurç açılırdı. Ne yazık ki gönderilen ve şimdi gelen matbu mektuplarda neler yazılı olduğunu aklımda tutamamışım. Nasıl tutabilirdim ki ifadeler muhakkak ki pek ağdalı idi. Acaba şimdi elde, bir müzede yahut bir meraklısı nezdinde o kâğıtlardan var mıdır, kalmış mıdır? Ümitli değilim.

Babam herkesinkinden önce kendi zarfını açardı. Galiba klişe selâm, sena ve dua yazılı kâğıtla beraber hediyesi çıkardı. Sonra sıra bizimkilere gelirdi.

Hediyeler nelerden ibaretti? Pek tabiidir ki gönderilen paraya uygun ve paranın her halde dört, beş misli ucuzu değerinde hiçten şeylerdi. Erkeklerle misvak, kokulu kurs, ödağacı, nihayet en pahalısı bir tesbih gönderilmiş olurdu. Kadınlara sürmedan, sürme, kına...

Sürmedanlar hâlâ gözümün önündedir: Üstlerine kırmızı beyazlı arabesk süsler işlenmiş, minimini bir testi biçiminde, lâkin kulpsuz, incecik boyunlu ve kapaklı maden kaplar...

Kapağı çekince –şimdiki tırnak cilâsı şişelerindeki gibi– bu kapağın sürmedan boyunca bir ucu olduğunu görürdünüz. Sürmeye bulunan uç gözlere çekilir, gözler sürmelenmiş olurdu.

* * *

Maviye çalar süt rengi, ağzı siyah meşinle sımsıkı kapanmış şişelerdeki “zemzem” de bu hurçlardan çıkan bir hediye miydi, yoksa hacca gidenler mi bize getirirdi, hatırlıyamıyorum.

Misvakları kullanmaz, dağıtırdık. En âlâsından olduğu söylenen sürme ve kınadan da bir kısmı ötekine berikine verilir, pek makbule geçerdi. Ödağacı ile kokulu “kurs”ları, yani hap biçimi buhurları babamla anam, kandil akşamları “Yâsîn” okurken odada yakarlardı. Kurban Bayramlarında da koyunlar kesildiği sırada taze kan kokusunu bastırmak ve kıtal manzarasına ibadet hali vermek için yine ödağacı yakılması ihmal edilmezdi. Mevlût okunduğu günlerde de ödağacına, Mekke “buhur”una başvurulması âdeti.

Osmanlı kitabeti kudsiyetile tanınmış üç şehre de birer rütbe ve unvan takmağı unutmamıştı. Mekke muhakkak “mükerreme”, Medine daima “münevvere” ve Kudüs de çok defa “şerif” sözlerle yazılırdı. Devlet Salnamesi’nde de vilâyetler zikredilirken Mekke ile Medine’yi ihtiva eden Hicaz başta gelir ve her iki şehir de unvanlariyle yer alırdı. Kudüşişerif de müstakil sancakların pişdarı idi.

Ben ne Medine’deki ne de Mekke’deki “delil”lerimizi görebildim. Fakat bir yaz Erenköyü’ndeki köşkün kapısından elinde gayet sevimli bir maymunla içeriye, başında Hicaz şehirlisine mahsus sarılı beyazlı, işlemeli tâkke, ufak tefek bir Arap girdi. Mekke’deki yaşlı “delil”imizin oğluymuş; maymunu da bize, daha doğrusu bana hediye getirmiş. Bütün mevsimi selâmlıkta geçirdi ve ikinci yaz maymunun yerine yanında daha sevimli bir mahlûkla, bir insan yavrusu ile oğlu ile geldi; tam bir sene kaldı.

Fakat Rudyard Kipling’in dediği gibi “Bu, bir başka hikâyedir”; başka bir konuşmamda size onları da anlatmak isterim; kısmetse anlatacağım.

Akşam, 10 Ağustos 1947

“DELİL”LER VE HEDİYELERİ

Gerçekten yarım asırlık bir hatıradır bu: Ramazan ayının on beşinden evvel bir gün veya bir gece babam ev halkını emektar dadılara ve gedikli evlâtlıklarla onların evlatlarına kadar hepsini yanına, odasına çağırırdı. Otuz kişilik bir cemaat karşısına dizilmiş olurdu.

“Getirin şu sürre hurçlarını!” emrini verirdi. Ortaya yumuşak yeşil meşinden, iki tarafından siyah ipliklerle birtakım yazılar nakşedilmiş eşit iki çanta koyarlardı. Daha ziyade bir heybenin tek tarafına benzeyen ve ağzı yine meşinden bir kaytanla örtülü bu hurçlar neydi? Neye yarardı?

Anlatayım: Her zaman sürre alayı ile biri Mekke’ye, öteki Medine’ye gider, hac sonu yine İstanbul’a dönerdi. Yani hususi bir postanın götürüp getireceği eski usul ambalajlardı.

Ne götürür, ne getirirlerdi?

Hurçların bir tarafında kasnak işi harflerle babamın adı ve memuriyeti, arka taraflarında biri Mekke, diğeri Medine ahalisinden iki kişinin isimleri yazılmıştı. O adamlar bizim ailenin “Delil”leri idiler. “Delil de ne oluyor? Kılavuz mânasınadır; yani ve şayet günün birinde aileden biri, birkaçı Allah nasip eder de hacca giderse o adamların evlerinde misafir olacak, peşlerine düşüp ne derlerse yapacak, hac

adap ve erkânını onlardan öğrenecek, kısacası onların sağ-
dıçlığını kabul edecekti.

Belli başlı ailelerin iki mukaddes şehirde böylece, evvel-
den tâyin edilmiş “delil”leri bulunması ve kendileriyle mü-
nasebetin devamlı surette idamesi eski bir âdeti. Kim bilir
ne zamandan beri biz bu âdeti bırakamamıştık.

Aile reisi vefat edince en büyüğü ve itibarlısı onun ye-
rini doldurur, hurçlar onun namına gelir giderdi. Deliller
için de aynı şey: Vazife babadan oğula geçer, anane devam
ederdi.

Hikâyemize dönelim: Hurçlar ortaya konduktan sonra
babam esas metni matbaada basılmış, yalnız –posta havale-
leri gibi– lüzumlu yerleri açık bırakılmış bir deste kâğıttan
birini eline alır, boş kısımları doldururdu.

Meselâ kendi ismini, bir de (... kuruş) yerine gönde-
receği paranın miktarını yazardı. Yazdıktan sonra o parayı
kâğıda, kâğıdı da bir zarfa koyar, kapatır, hurca atardı.

Tabiidir ki her şahıs ve fert için aynı rakam yazılmaz,
aynı para yollanmazdı. Aile erkân ve efrad ve hademesi bir
nevi bareme tâbi idi; miktar beş mecidiyeden iki çeyreğe ka-
dar inerdi.

Zarflar tamamlandı mı hurçlar kapatılır, meşin kayta-
nın uçlarına da kırmızı balmumu üzerinde mühür basılır,
sapasağlam ayrıca yumuşak bir posta paketi yapılmış olurdu.
Nihayet bir uşak bunları götürüp Sürre işile meşgul olan Ev-
kaf Nezareti’ne teslim ederdi.

Şu var ki anlattığım zarflama sahnesi yarı dinî bir tören
mahiyeti alırdı. Hepimiz adeta namazda niyazda bulunuyor-
muşuz gibi temkinli durur, çantalar kapandı mı gönülleri-

mizde vazifelerini yapmış olanlara mahsus rahatlığı duyardık.

Derken günün birinde –aradan aylar geçtikten sonra– hac dönüşü hurçların geri geldiğini öğrenir, tekrar odaya çağırılır, bu defa da açılma töreninde hazır bulunurduk.

Doğrusunu isterseniz bu açılma toplantısı daha meraklı, daha eğlenceli idi; zira gönderilen paralara karşı ufak tefek hediyeler gelmiş olurdu. Mühür –malûm tâbirile– fekedilir, kaytanlar çekilir, hurç açılırdı. Açılınca da odaya bir Mısırçarşısı rayihası, baharat kokusu yayılırdı.

Babam herkesinkinden önce kendi zarfını açardı. Klişe sözlerle dua, selâm, sena yazılı mektupla beraber hediye de çıkardı. Hediyeler nelerden ibaretti? Pek tabîdir ki gönderilen paraya uygun ve bu paranın onda biri değerinde hiçbir şeyler!

Meselâ erkeklere misvak, kokulu kurs, ödağacı, nihayet en pahalısı bir tesbih.... Kadınlara sürmedan, sürme, kına...

Sürmedanlar hâlâ gözümün önündedir: Üstlerine kırmızılı beyazlı arabesk süsler işlenmiş, mini mini bir testi biçimi, lâkin kulpsuz, incecik boyunlu maden kaplar... Baş tarafından çektiniz mi –şimdiki tırnak cilâları fırçası gibi– incecik bir çubuk görünürdü, göze sürme bununla çekilirdi.

Maviye çalar süt rengi, ağzı siyah meşinle sımsıkı kaplanmış bodur şişelerdeki “zem zem” de Mekke’den gelirdi ama galiba hacılar eliyle, hacı hediyesi olarak... Her halde hurçtan çıkmazdı. Misvakları kullanmaz, dağıtırdık. En âlâsından olduğu söylenen sürme ve kınadan da bir kısmı akraba ve komşu hanımlara verilir, gayet makbule geçerdi.

Kokulu kursları, yani hap biçimi buhurları ve ödağaçla-

rını babamla anam kandil geceleri “Yâsîn” okurken odalarında yakarlardı. Kurban bayramlarında da koyunlar kesildiği sırada taze kan kokusunu bastırmak için kullanılırdı. Evde mevlûd okunduğu günlerde de yine Mekke buhuru ile ödağacına başvurulması âdetti.

Bayram Gazetesi, 20 Temmuz 1956

BİRKAÇ HÂTIRA, BİRKAÇ SÖZ

Hatıralarımı yokladığım zaman çocukluğumda en zevkli tahassüslerinden çoğunun din ile, bazı dinî vazife ve merasimle alâkalı olduğunu şimdi daha iyi anlıyorum; hatırlamaktan bile tatlı bir keyif, dinlendirici bir heyecan duyuyorum.

Tabiidir ki o zevk mektepteki din derslerinde yoktu. Zira din dersleri adı altında öğretilenler dinin ruha hita-beden tarafı değildi. Madde ile münasebetli birtakım evza, etvar, harekât ve sekenat, kısacası cismanî idmanlar ve antrenümanlar idi. Meselâ “mazmaza” gibi ki suyun ağızda çalkalanmasını anlatırdı; “istinşak” gibi ki buruna su çekmeyi talim ederdi. “Necasetten taharet” ile “setri âvret”i izaha kalkışmayalım!

Evet, az çok yabani kalmış olanlara bunları da öğretmekte fayda var, ziyan yoktu amma kasaba ve şehir çocuğu hepsini zaten bilirdi, evinde göre göre tahsil etmişti. Din dersi şüphesiz ki sadece ibadet şekillerini, ibadete hazırlanma usullerini, ibadet terbiye ve protokolunu tedrisle bitmez. O derslerle biz, muayyen hareketleri makine intizamile yapan, fakat ruh cephesi bomboş duran birer “otomat”tan başka bir şey olamazdık. Maddiyata mâneviyat karıştırmak da marif programlarına girmemişti. *Kıyası Embiya*’nın okutulması

da nihayet yasak edildikten sonra din dersleri büsbütün köçandan ibaret kalmıştı.

Bereket evlerimize...

Din terbiyesinin asıl özlü, içli tarafını evlerimizde öğrendik. Din, ancak eve ve aileye girmesi şartile çocuk ruhuna işleyebilir. Her terbiye gibi bunun da kökü evden mektebe uzanır. Hele moral tarafını ancak ev ve aile pekleştirebilir. Ev, dinî havanın uçucu, işleyici, ruha sızıp kalıcı tesirinden mahrumsa dışarıda ne yapılırsa kâr etmez.

* * *

Biz bu hava içinde Müslüman yetişmiştik. Mektepteki kuru, katı, gönül avlamaz derslere evin dindarca âdetleri, görgü ve gelenekleri karışarak...

Dinin şiir ve ruh gıdası ile dolu, âhenkli, rayıhalı, tertemiz tarafı buydu, bu hava!

Meselâ sabahleyin, alacakaranlıkta bir “evrad”, sonra bir “zikir” sesile uyanırdım. Babam mevlevî idi; her sabah, namazdan önce o kitabı okur, hatmeder, namazdan sonra da “esma” çekerdi:

“Allah, Allah! Hu, hu!”

Hattâ bazı kere kendisi birkaç adım önde, annem arkada namaz kılışlarını da seyrettiğim olurdu. O seccadeyi kaldırmazdı; sadece ön taraftan kıvrırdı; muayyen bükümlerinin yerini değiştirmek şartile kıvrıp görürdü. Seccade hâlâ gözümün önündedir: Arakiye denilen ve başa da giyilen, sert görünmekle beraber teması gayet yumuşak, beyaz keçedendi; üzerine mihrap biçimi, ortası açık, baş tarafı kemerli,

kenarlarına uçuk renkli çiçeklerden basit bir su işlenmişti. İpekli, fazla süslü ve kıymetli olan seccadelerde Tanrı huzuruna çıkmak günah değilse de “bid’at” sayılırdı.

Kendi kendime –aşağı yukarı– şöyle derdim:

“İstedikleri kadar uyumak hakkına malik olan bu iki insanı gece karanlığında yumuşacık yataklarından fırlatan, uzun uzun okuyup üfleten, yere baş sürüp kaldıran, kendilerini o zahmetlere zorlayan kuvvet nedir? Bunları yaptıktan sonra nasıl da yüzlerine hoş bir rahatlık, bir ferahlık geliyor!”

O rahatlığı, ferahlığı ben de duymak isterdim, “Hele büyüyeyim de...” derdim.

* * *

Kandil gecelerinin bir hoşluğu olurdu. Evvelâ bütün ev halkı yıkanır, temiz elbiseler giyerdi. Sonra hanımlar odalarına kapanır, başlarını örter, minderlere diz çöküp edep ve erkân ile “Yâsîn” okurlardı.

Her tarafa hafif bir gül suyu ve ödağacı rayihası yayılır, sofalara kadın âhengile büsbütün tatlılanmış Kur’an sesleri dolardı. Akşam hüznüne ve o zamanki petrol lâmbalı ve mum ışıklı evlerin gölgeleri büyüten loşluğuna bu sesler ve rayihalar ne kadar yakışır, evler nasıl mabedleşirdi!

Kendimi yüksek tavanlı, yarı karanlık, geniş koridorlarda –ufacık ruhum hüznü ile neşe arası acayip bir zevke dalmış– yavaş yavaş dolaşırken görür gibi oluyorum. Ses ve rayiha dalgalarının birinden birine geçerken, bu mabette ben de benliğimin gittikçe uhrevî bir ses ve bir rayihaya döndüğünü, hafifleştigimi, şişkin yüreğime rağmen uçacak hale

geldiğimi hissederdim. Allah korkusu, iyilik etmek, fenalık yapmamak, merhametli olmak, başkasının hakkını yememek gibi ilk esaslı aile telkinlerini ruhuma yine bu sesler ve rayihalar içirirdi. Anamın anlıyacağım lisanla, misaller sayarak imanla şefkatle verdiği din ve ahlâk öğütleri...

Daha sonra hepimiz kandil şerefine tatlı ve tuzlu adedi arttırılmış bir sofrâ başında buluşurduk. Öyle gecelerde eve zamanın tâbirince “işret” denilen alkol kokusu sinmezdi. Hasan Paşa ve Çakmakçılar fırınından alınmış sıcak simitlerin yarı kavrulmuş susam ve çöreotu rayihası yayılırdı.

Sayıli günlerine riayet edilmeyen bir evde iman ne kadar barınabilir ve yine sayılı günler şerefine hayır, hasenat yapmıyan bir ailenin çocuğuna ruh ve terbiyesi ne derece verilebilir?

Din, devlet işi değildir, aile terbiyesi işidir. Aile bucağına hiç olmazsa dinî günlere mahsus o havadan bir zerre sokmadıkça mektepte aptesti ve orucu bozan şeyleri öğretmekten ne çıkar? Herhangi hükûmetin ve herhangi resmî teşkilâtın vicdan meselesine karışması hemen daima mahzurludur; din bir aile dâvasıdır. Ailenin sıcak bağı ona fidelik eder.

Bir Katolik mektebinde “kateşizm” dersinden ziyade çocuğu Hristiyan yapan evindeki terbiyedir sanıyorum. Din ıslahatını da fertler başarır, teşkilâtını da yine gönüllüler kurar, büyük servet sahipleri bu teşkilâtın sermayesini temin ederler. Zengin, kendine öyle bir vazife düşüğünden bizden henüz haberdar değildir. Fakir gibi o da bunu hükûmetten bekliyor. Ayrıca hükûmetin hoşuna gitmez de işlerime ket vurur diye dine karşı kayıtsız görünmeğe çalışıyor. Lâikliğı iman ve itikada boykot sanmakta daha ne kadar devam edeceğiz?

Şu ciheti belirtmeliyim: Biz din dersleri aldığımız, aile içinde din terbiyesile yetiştiğimiz halde softa kafasından nefret ederdik. Zira o devirde softalık en çirkin buhranlarından birini geçirmekte idi.

Din kisvesi altında yapılan rezaletlerden utandığımızı unutmadık. Unutanlara hatırlatır, bilmeyenlere öğretirim: Halk bu adamlardan bezmiş, usanmıştı ve böylelerine bir de isim takmıştı: Zangoç!

“Zangoç” kelimesi –sözlüğe göre– kilise hizmetini gören ve çan çalan kimse demesinedir. Hafiye, mürtekip, kâselis ve isimleri anılmıyacak ruh ve ahlâk bozukluklariyle maruf koca sarıklı, koca cübbeli, sürülerce riyakârdan birinin havsalaya sığmaz bir münasebetsizliğini gören, işiten halk kadını şöyle söylenir, hırsını, hıncını şu sözle çıkarırdı:

“Koca zangoç!”

Hâtıralarımızda bitaraf ve realist olmamız lâzımdır. Fe-nayı zamanla unutup iynin cazibesine kapılarak geçmişide sadece övmek yanlışdır: Bir politika oyunbazlığına girişerek hepsini kötü görmek de ayıptır.

Bahsettiğim devirde o hale gelmiştik ki dinden beklenen ruh ve ahlâk terbiyesi din kisvesine bürünmüş cezzar ve dejenere bir zümreye karşı ancak evlerde barınabiliyor, aile geleneğiyle yaşamakta devam ediyordu. Katı ve zahirî kısmı dışarıda idi. Asıl sıcak, gönülle alâkalı, güzel örnekler veren tarafını aile hayatından öğreniyorduk.

Pek tabiidir ki şazlar, istisnalar da vardı fakat ekseriyet

itibarile sarıklı şüphelendiğimiz bir şahıstı. Genci için “asker kaçağı olmalı!” derdik; perişan kıyafetlisinden para istemesini beklerdik; samur kürklüsü ve ipek cübbelisi bir jurnalcıyı, jurnalla padişah gözüne girmiş veya bin türlü yüzsüzlükle mevki yapmışını tecessüm ettirirdi.

* * *

Hülâsa sıtkımız sıyrılmıştı. Hattâ akli erince zamanın münevver genç nesli içinden sızlanır, mukayeseler yapardı:

“Haniya bizde de tâ çöllere, yaban ülkelere kadar giderek din neşri için çile çeken, vahşilerin elinde işkencelerle öldürülmeği cana minnet bilen İslâm misyonerleri? Haniya fıkara için para toplayan, hayır müesseseleri yapan, dert dinleyen, hastaya el uzatan, ölüye koşan hususî din teşekkülleri?”

Evet, onların kusurlu, kabahatli noktalarını mübalâğâ ile gösteren eserlerde okurduk; meselâ Octave Mirbeau’nunkiler gibi... Lâkin bilirdik ki bu hicviyeler haricinde iyiye işleyen muazzam bir makine vardı, ruh tarafından kuvvetli, meziyetli olan bazı teşkilât... Hattâ kendi memleketimizdeki gayri müslim cemaatleri de bizden teşkilâtlı bulur, üzüldük.

Meşrutiyet rejimine o halde girdik; din ile devleti ayırmak şöyle dursun, aksine istibdat idaresinden fazla softalığı şımarttık; taassuba sarıldık. Neydi o “Cihadi Ekber”ler! Fetva kabineleri! Uzun etek beyannameleri! Din, hükûmetin elinde bir alet oldu; ruhlu bir teşekküle dayanmadığı için de maksada hiç yaramadı.

Bu sebepledir ki din ile hükûmetin birbirinden ayrılma-

sı bizzat dinin lehinedir. Himmet fertlere, hususî teşekkül-
lere düşer. Öyle olunca da işi gönüllü münevverler ele alır.
Devlet kapısına göz dikmek için bir sebep kalmıyacağından
bizde de hem çok uyanık, hem çok feragatli, ruh tarafından
kuvvetli din ehli bir zümre, bir teşkilât vücut bulur.

Hükûmet elile idare edilen din teşkilâtından ne bekle-
nebilir ki bugün bir partinin tazyiki, yarın öbür partinin ta-
hakkümü altına daima politikacı kalmağa mahkûmdur.

Zamanın ihtiyaçlarına, bilhassa ruh bakımından açlığı-
na cevap verecek dinî teşkilâtı ancak hükûmet dışında, fer-
din ve cemiyetlerin fedakârlığı ile kurulabilir. Fakat hepsin-
den önce din muhabbetini evlere sokmak, din terbiyesine
ailelerden başlamak lâzım gelir.

Bir bekçi parası kadar fedakârlığı göze almadan, bir
muhtar seçimindeki kadar alâka göstermeden “Din, din is-
teriz!” diye bağırışmak ve mekteplerde üstünkörü verilecek
kuru din derslerinin ahlâk tasfiyesine yarayacağını, dâvayı
kökünden halledeceğini sanmak yanlıştır.

Eski softalığın bir tepkisi olarak bugüne kadar hükûmet
lâiklik esasında tamamilen tarafsız kalamadı; mazurdu. Artık
irtica tehlikesinin azalması ve demokrasinin gelişmesi ahaliye
münevver bir din teşkilâtını bizzat kurması imkânını veriyor.

Belki iş güç ve geç olacak; lâkin bir medenî ihtiyaç, irfan
seviyemizin yükselişi nispetinde sağlam, şuurlu ve ruhlu bir
tertipte muhakkak temin edilecektir. En iyi şekil de odur.

Akşam, 7 Aralık 1947

HAC YOLUNDA KOLERA

Kolera hususunda korkunç bir fikir peyda etmiş nesilden değilim. Biz büyük kolera salgınları görmedik, fakat 1911 ve 1912 yıllarında idi galiba. İstanbul’da iki defa kolera çıktı; “önlendi” diyemiyeceğim, bereket kendiliğinden söndü.

Hele birincisi tam Balkan Harbi’ne rasladığından bir âfet halini alabilirdi. Bir aralık o istidadı da göstermişti. Gösterdiğini büyük kardeşim merhum Hakkı Halid’in Ayastafanos’ta, yani Yeşilköy’de harb safhalarına dair tuttuğu bir not defterinden tafsilâtile öğreniyorum.

Yazık ki bu defter ve notlar tamam değildir. Devam etmemiş, bırakmış. Koleraya dair şunları yazıyor:

“Hastalık başladı. Ölüler vagonlarda kalıyor, hastalar sokaklarda ölüyor. Sokaktaki bir hastaya muavenet için toplanmış halktan bir Hristiyan ailesi konyağı kadeh ile, çay fincanı ile verdi. Bir Müslüman ise yirmi santim kutrunda tenekeden pis bir kutu ile konyak getirdi, bir fincanı feda edemedi!”

4 Teşrinisani 1327 tarihini taşıyan sahifede diyor ki:

“Sabah saat beşten akşamın beşine kadar sürekli top sesleri işitildi. Dün gece köye gelen beşe çeyrek kala vapuru yolcuları iskeleden hastaları, ölüleri çiğniyerek geçtiler.

İstasyonun ilerisindeki yardan ölüleri yuvarlıyorlar ve hastaları iple sarkıtıp indiriyorlar. Su yok. Yakacak yok. Ekmek yok. Sokak köşelerinde hastalar mütemadiyen muavenet talep ediyorlar. Köy gittikçe boşalıyor. Bazı evlerde ecnebi bandıraları sallandı.”

5 tarihine raslıyan günün vukuatı arasında şunları okuyoruz: “Bamyé tarlası cesetlerle doldu. Düşen düşene, ölen ölene. İstanbul’dan fasulye aldirttim. Okkası dört buçuk kuruş.”

* * *

Fasulyenin dört buçuk kuruşa yükselmesi büyük bir hâdise olmuş ki defterde yer almış. Notlar arasında isim, yer zikredilerek birçok keder verici sahnelerden bahsolunmakta ise de açıklamagı şimdilik münasip bulmuyorum.

Nihayet 7 tarihinde –ki bayrama raslıyormuş– işlere biraz çekidüzen verilmeğe başlanıyor. Sokaklar temizleniyor, barakalar kuruluyor; “mevtâ” çukurlarına kireç dolduruluyor ve hasta adedi azalmağa yüz tutuyor. Çatalca’dan gelen haberler de iyidir: Cephe dayanıyor. Umumî efkâra sükûn, emniyet gelmiştir.

Benim o iki kolera devrinden hatırladığım nedense pek az. Aklımda gayet iyi kalan bir şey varsa, hastalıktan korkmadığımdır. Zaten gençliğimde ölümden ve herhangi bir ölüm tehdidinden meselâ işte koleradan yahut fırka fedailelerinin atıp tutmalarından da hiç yılmamıştım.

Hatırımda kalanlar arasında şu var: Zamanın parası –Osmanlı banknotları müstesna– hep madenî idi. Hastalık

geçmesin diye bazı dükkânlarda paralar alınıp verilirken süblimeli su dolu bir çanakdan geçirilirdi. Yani parayı gişede duran bir çanağın içine atardık, dükkâncı da üstünü yine bu çanağa bırakırdı; paranın bir kısmı ıslak tedavül ederdi.

Sokaklarda yer yer kireç döküntüleri ve havada az çok bir asitfenik kokusu... İşte o kadar. Umumî hayatta değişiklik olmamıştı; yine bulduğumuzu yiyor, alıştığımızı içiyorduk. Meraklılar ayırdedilirse şehir içine kadar giren kolera umurumuzda değildi.

Hattâ yaşlılar arasında dudak bükenler çoktu:

“Buna kolera mı denir? Siz büyük kolerayı görmeliydiniz! Öyle evler oldu ki içindekiler hep öldü, kapıları kapandı, kaldı.”

* * *

Babamla anam o felâketi hatırlıyanlardandı, bana bildiklerini anlatırlardı. Baba tarafımın Hırkaişerif'teki konakları limonluğu ve yetişen limonlarla meşhur imiş. Büyük kolerada limonun tanesi bir altına yükselmiş, halk “Limon! Limon!” diye kırılırmış.

Limonları mahalleliye dağıtmışlar, büyük hayır işlemişler ve mânevî mükâfatı olarak âfetten zararsız kurtulmuşlar.

Anam da şunu anlatmıştı: Karagümrük'teki evlerine bir ikindi üstü, salgının en şiddetli devrinde komşulardan taze ve güzel bir hanım misafir gelmiş, gayet neşeli, hoş sohbet, kaygusuz imiş. “Hepsi lâf,” demiş, “bugün elimle bir patlıcan kızarttım, salata da yaptım, kavun da aldım, âfiyetle yedim. İşte, turp gibiyim!”

Herkes şaşmış. Zira bizimkiler ağızlarına sebze ve meyva koymuyorlarmış. Kadıncağız gülmüş, güldürmüş, sapasağlam evine dönmüş. Akşam ezanları okunurken haber almışlar: Koleranın yıldırım şeklinden iki saat içinde ölüvermemiş mi?

Bir de koleraya tutulup da kurtulan bir adamdan dinlediğimi nakledeceğim: Anadolu sürgünlüğümdeki arkadaşlarımızdan Şıhlı diye meşhur şahıs –ki bir aralık yol kesmiş, sonra affa uğramış, yaman nişancılardan– koleranın hüküm sürdüğü sıralarda bu illetin malûm olan “araz” ile hastalanır; gider bir kilo konyak alır, ilk rasladığı hamama girer, göbek taşına yatar, içer konyağı... İçtikçe terler, terledikçe içer. Demişti ki:

“O sıcakta tirtir titriyordum, vücudum buz kesiyordu. Ne konyak, ne dökündüğüm kaynar su fayda ediyordu. Kaç saat geçti bilemem. Neden sonra ısınmağa başladığımı duydum, halsizliğim azaldı. Üç gün hamamdan çıkmadım. Çıktığım zaman ayaklarım tutmuyordu amma kendi aklımla bulduğum o usul sayesinde kefeni atmıştım!

Acaba tutulduğu illet hakikaten kolera mıydı? Mümkündür, mümkün olmakla beraber pek tabiidir ki Şıhlı’nın tedavi tarzını kimseye tavsiye edecek değilim. Yalnız bir enerji misali olarak yazdım. Adamcağız ölümle mükemmel cenkleşmiş. Fakat bu muvaffakiyetini Çorum Hapishanesi’nde elde edemedi, Birinci Dünya Harbi içinde birçok mahpuslarla beraber orada tifodan vefat etti.

Hapishaneye akan su mikropluymuş; neden sonra, ne kurbanlar verilmiş de farkına varılmış!

Eskiden çok kişiyi hacca gitmekten alıkoyan da kolera korkusuydu. Nitekim bu yıl yine hac mevsimi Mısır'da başlıyan ve Hicaz'a sirayeti ihtimali olan koleraya raslamadı mı?

Hele sıhhiye teşkilâtı kurulmadan önce hacca gitmek, Fransız şairinin:

Partir, c'est mourir un peu...

Mısraındaki mânaya pek uyardı, “Gidiş, biraz da ölmek demekti” öyle seneler olurdu ki dönenler nasıl dönebildiklerine şaşarlardı. Zaten yalnız hacı payesine eriştiklerinden değil, dönmek talihine uğradıklarından dolayı hacı karşıla-ma işi mahallede bir tören mahiyetini alırdı.

Çocukluğumda bir kere beni hacı getiren vapurlardan birine sokmuşlardı. Ömrümde iki fena koku hatırımdan çıkmaz: Biri o vapurdaki taaffün... Öteki Bekirağa bölüğünün helâ kokusu!

Bizim neslin gördüğü en büyük salgın hastalık bir aralık ismine İspanyol nezlesi dedikleri mahut “grip”dir. Birinci Cihan Harbi'nin son yılında İstanbul'u kasti, kavurdu. Çoğumuz yakalandık; bu arada ben de tutuldum ve bir makalemde hastalığın tasvirini yaptım. İlk kurbanlardan biri gazeteci Hüseyin Kâzım'dı amma bu zatı Türk lûgatı muharriri olan eski valilerden adaşı ile karıştırmamalıdır.

Henüz 20 yaşımdaydım, *Tercümanı Hakikat*'te çalışırdım; Hüseyin Kâzım o gazetenin şimdiki tâbirle sekreterliğini yapardı. İntizamsız hayatı, derbeder kıyafetli, içkiye düşkünlüğü ve hesabını bilmemesi, daima ihtiyaç içinde bulunması itibarile eski klâsik gazeteci tiplerinden biriydi. İyi adamdı lâkin...

Geçirdiği hayat icabı kalbi pek yorulmuş, içinden çıkmıştı ki gribe tutulmasile ölmesi bir oldu. Hepimiz hayrete düştük: “İspanyol’dan ölünürmüş ha!”

Sonra anladık: Öyle ölünürmüş ki gün olur, mezar kazıcı bulması bile güç olurmuş. Kadıköyü’nün Altıyolağzında koca bir ev bilirim ve önünden geçerken hâlâ ürperirim: İçindekilerden tek kişi kurtulmamış, bir hafta zarfında hepsi, birbiri arkasından yuvarlanıp gitmişti. Bir devre olmuştu ki günde kaç kere, “A! O da mı ölmüş?” der, birbirimizin yüzüne, “Acaba daha evvel hangimiz?” mânasında bakardık.

Aşısı henüz bulunmaması bakımından bugün grip hâlâ koleradan daha belâli ve korkunç bir hastalıktır.

* * *

Hac denilince kolerayı ve kolera ile de “karantina” kelimesini hatırlarız. Çoktandır bahsi geçmeyen bu söz eskiden uzak yerlere gidecekleri ürkütürdü. Zira bindikleri gemi veya vapur bir limana girince kırk gün ihtilâttan menedilir ve bazan da içindekiler o liman civarında izbe bir yere götürülerek barakalarda kırk gün müşahede altında tutulurdu.

Biz çocukken İstanbul Limanı’nda demirlemiş vapurlara bakar, mizana direğinde sarı renkte bir bayrak görünce, “Hah,” derdik, “karantinaya sokmuşlar, kimse inip binemez!” Çoktandır o bayrak çekilmez oldu. Karantinayı çoğumuz son asırların bir buluşu sanırız; değildir; Avrupa ortaçağda da karantina usulüne riayet ederdi.

Son haberlere göre Suudî Arabistan hükûmeti hacılar hakkında karantina tedbirleri alacak ve bu tedbirler hava,

deniz, kara yolile gelen hacılara tatbik edilecekmiş. Görülüyor ki uçak, hac yolunu yine kısaltmadı. Dünyanın bir ucundan kalkıp en kısa zamanda Mekke'ye in, fakat bilmem ne kadar gün, bir barakada bekle!

İşte şimdi asıl maksada geliyorum: Müslümanlık âlemi hac meselesini artık esaslî surette ve en ileri usulde bir teşkilâta bağlamalı, bu teşkilâta Kızılay gibi milletlerarası bir mahiyet vermelidir. Bir teşkilât ki her yerde aynı intizamlı hacıları aşilasın, sıhhî mânada temizleyip bezesin, güven ve düzen içinde yedirip içirsin, götürüp getirsin. Derece üzerine muayyen tarifeler ve istisnasız bir sağlık kontrolü, baskısı...

Hac yolu, eziyet, hastalık ve ölüm yolu halinden çıkmadıkça, ilmin, fennin, modern tekniğin bütün icaplarından, icatlarından faydalanmadıkça –farz olduğunu bilmemize rağmen– ne fert ne hükûmet sıfatile kimseyi hacca teşvik doğru değildir.

Şu noktaya da işaret etmeden sözümü bitiremeyeceğim:

Hacca gitmeden İstanbul'da Hacıağalık payesini çoktan alan sabık karaborsacılar hakikî mânada hacı olmakla bize karşı borçlarını ödiyeceklerini ve Allah'a hesap vereceklerini sanıyorlarsa aldanyorlar.

Soyunarak Arafatta ihrama bürünüp yarı çıplak, yalınayak, başı kabak durdukları zaman, bütün harb müddeti başkaları üzerinde denedikleri eski soygunculuklarının birer timsali gibi dikilmiş, affedilmez günahlarını hatırlamış olmakla kalırlar!

Akşam, 19 Ekim 1947

İÇLERİNE RENK RENK SULAR DOLDURULMUŞ ŞİŞELER SATARLARDI

R amazan'ın on beşinci gününden itibaren halka açılan “Hırka-i Şerif” ziyaretine küçükken beni de götürmüşlerdi. Önce uzun bir hazırlık yapılmış, güzelce yıkanılmış, tertemiz çamaşırlar ve elbiseler giyilmiş, arabaya binilmişti. Hanımlarla gidiyorduk. Bilmediğim birçok karışık sokak ve yangın harabesi geçip nihayet bembeyaz tesiri yapan bir cami önünde durmuştuk. “Hırka-i Şerif” Camii idi bu. Kalabalığa karıştık, camiin içine uğramadan bir merdivene tırmandık, koridorlar aştık, yerler çok kaynatıldığı için eski fildişi rengi bağlamış ince Mısır hasırlarıyla kaplı, pırıl pırıldı ve geniş pencerelerden giren ikindi zamanı güneşi ile apaydınlıktı.

Bende kalan intiba velev doğru velev yanlış budur. Koridor sonunda loşça bir odaya girildi. Yüksekçe bir masa veya sandık üzerinde bir bohça, onun arkasında ve ayakta sarıklı bir zat duruyordu. Sıra ile yürüdük, bohçayı içimizden bir şeyler okuyarak hürmetle öptük, bir müddet geri geri yürüyerek sonra döndük, aynı yollardan avluya çıktık.

Beni asıl o zaman heyecan kapladı. Neden? Zira avlunun kenarına uzun boyunlu bir sürü sırça şişe dizmişlerdi, içlerine de renk renk bir şeyler doldurmuşlardı. Şurup veya

şerbet mi? Hayır, sadece boyalı su! Neye yarıyor, ne mânâ ifade ediyordu? Bilen yoktu. Şu kadarı malûmdu ki Hırka-i Şerif ziyaretlerine mahsus olmak üzere avluya bu şişeler dizilir ve aileleriyle gelen çocuklara satılırdı. Dönüşte yaya gelenlerin ellerinde ve araba ile gelenlerin bacakları arasındamuhakkak bir veya birkaç şişe bulunur, şişeler mor, sarı, penbe ve kırmızı renkleriyle etrafa biraz neşe, biraz bayram ve seyran havası verirdi; çocukların yüzü gülerdi.

Benim de gülmüştü fakat eve gelince ilk şişim suları boşaltmak olmuştu. Boşalınca da en kötü cam halitasından düzensizce yapılmış, çarpık çurpuk, benekli ve lekeli şişelerin mânası kalmadığından sevincim pek kısa sürmüştü. Hepsini kaldırıp çöplüğe atmışlardı.

Acaba bu âdet nereden kalmıştı, nasıl bir sebebe ve mesnede dayanıyordu? Niçin sadece Ramazan’a, bilhassa “Hırka-i Şerif” Camii’ne mahsustu? Hâlâ bir fikir ve malûmat sahibi değilim. Yazılarda da izahına rastlamadım. Meşrutiyet devri Ramazanlariyle beraber o şişeler ortadan çekildi; biz yaştakilerde uzak bir hatıra olarak kaldı. Yarın büsbütün unutulup gidecek.

Eyüb oyuncaklarını, hacıyatmazlariyle kocakarı zırıltılarını ve arabasını iple çekince zil veya dümbelek çalan tavşanlarını unuttuğumuz gibi!

Yeni İstanbul, 6 Nisan 1958

PARTİ MÜCADELELERİNE FARKINA VARMADAN ÇOCUKKEN BAŞLAMIŞTIK

R amazan'daki dinî ziyaretlerden biri daha vardı ki doğrudan doğruya şahsımla alâkalı idi. İstanbul'un eski âdetlerine uyularak beni, her yeni doğan çocuğa yaptıkları gibi bir evliyaya, evliyadan Merkez Efendi'ye adanmışlardı. Bu zatın kim olduğunu son yıllara kadar pek bilmezdim. Evce bildiğimiz padişahın kızını istediği, padişahın da kırk deve yükü altın karşılığı sultanı vermek vâdinde bulunduğu, hazretin de çuvallara toprak doldurduğu, fakat sarayda yükler açılınca hepsinin altın kesildiği hikâyesinden ibaretti!

Aşkla, kadınla ve nihayet izdivaçla münasebeti bulunduğu için hikâye hoşuma gitmiş, bağlandığım o keramet sahibi zata muhabbetim artmıştı. Peki, adanan çocuk ne gibi bir muameleye tâbi tutulur, bağlılık icaplarını nasıl yerine getirirdi? İş basitti, yılda bir defa onu türbeye götürürler, şeyhe okutup üfletirler, tesbihinden geçirtirler ve postunun altına birkaç mecidiye koyduktan sonra beraberce getirdikleri kurbanı da avluda kestirip etini dağıtırlardı.

Şu var ki Merkez Efendi Türbesi müştemilâtı arasında benim şiddetle merakımı tahrik edip rüyalarımın giren, hül-yalarımı süsleyen bir yer, bir “Niyet Kuyusu” da mevcuttu. Daracık, kapkaranlık, üstü kapalı bir dehliz yani koridor,

daha doğrusu ancak bir adamın yürüyeceği boyda ve ende ufacak bir “labirent”. İçerisine teker teker girer, sonunda rütubetli bir duvarla karşılaştık; eğilir, dualar okuyup niyet tuttuktan sonra yerden bir taş kırıntısı alır, geri dönerdik.

Şeyh efendinin şekil ve şemali hâlâ gözümün önündedir: Siyah sakallı, orta yaşta, yakışıklı ve ağırbaşlı bir adamdı. Ben onu padişah kızını alan, toprağı altuna çeviren asıl Merkez Efendi’nin kendisi değilse de torunlarından biri sanırdım; türbeyi hayli harap ve etrafı bakımsız bulduğumdan niçin dedesi gibi yapmadığına, hiç olmazsa bir çuval kadar toprağı altuna çevirip oraları imar etmediğine, bizden para ve kurban almak ihtiyacından kurtulmadığına, refah içinde yaşamadığına şaşardım!

Türbeye senelik ziyaretlerim on dört yaşına kadar fasılasız devam etti. Mektep arkadaşlarımdan bazıları Sünbül Efendi’ye adanmış çocuklardı; “senin evliyan daha küçük”, “hayır, benimki daha büyük” gibi münakaşalara tutuştuğumuz, taraf tuttuğumuz olurdu. Parti mücadelesine farkına varmadan o yaşımızda başlamıştık. Henüz sonu gelmedi.

Yeni İstanbul, 13 Nisan 1958

MERKEZEFENDİ – SÜMBÜLEFENDİ

Alanya'daki mağaranın, Damlataş'ın şifa hassası gerçek çıkar inşallah! Beni şimdilik memnun eden şudur: Alanya günün mevzuu halini aldı. Pek unutulmuş bir yerdi orası ve asıl acınacak cihet hiç de unutulmıyacak bir yer olması idi.

Az çok gezip tozmuş, dünyanın güzel diye tanılan bölgelelerini görüp dolaşmış bir adamım. Alanya ile Antalya arasındaki kıyı boyu güzelliğindeki kendine mahsusluk ötekilerde yoktu. Önce denizin rengi bambaşkadır; bu koyu lacivert, bazan tamamiyle koyu çivit rengine her denizde rastlanmaz, saniyen...

Hayır, tarif ve tasvire kalkışmayayım. Az yazılmadı, daha da yazılacak. Ancak yazıların Alanya'ya hizmeti sembolik mahiyette kalıyordu, kalacaktı. Zira ne kasabanın şirinliği, ne civarındaki eşsiz harabeler, ne iklimi ne de portakal ve muz bahçeleri, hiçbiri bu bölgeyi uğrak haline sokamazdı.

Ne lazımdı? Bir mucize! İşte o da oldu: Damlataş Mağarası zuhur etti. Mağarayı gezmiştim: Küçükçe idi ama sarkıt ve dikit bakımından zengindi. İçinde dolaşırken –daha elektrik yoktu– yarı loşlukta her yaşlıda olduğu gibi bazı eski hatıralar uyandı bende. Jules Verne'in fenni romanlarında bahsi geçen mağaraları düşünüyordum, hele *İki Sene Mektep Tatili*'ndeki mağara, sonra Erenköyü'ndeki köşkün karanlık bodrum katı gözümün önüne gelmişti.

O bodrumda romanın taklidini oynardım. Kenarda toprağa gömülü iki büyük küp dururdu; üzerlerindeki beyaz örtüler ve kalaylı bakır maşrapa loşlukta seçilirdi. Tavandan iki kandil sarksa küpü köşesi bilmediğimiz bir dine ait bir tapınağı andıracaktı.

Bir başka hâtıra da canlandı: Merkezefendi Tekkesi'nin hâcet kuyusu! Nereden nereye? Eski İstanbul'da bir âdet vardı: Yeni doğan çocukları bir evliyaya bağarlardı; ekseriyetle ya Sümbülefendi'ye yahut demin ismini verdiğime. Ben bu sonuncusuna bağlı idim. Peki, bağlı olunca yapılabilecek şey ne idi?

Yılda bir defa tertemiz giydirirler, çocuğu arabaya bindirerek oraya götürürlerdi. Arabacının ayakları dibinde kurbanlık bir de koyun yatarı. Hemen hemen hiç uğramadığımız iğri büğrü sokaklardan, etrafa zifoslar yağdırarak geçer, bir kale kapısından şehir dışına çıkar, kırdı epeyce yol alır, nihayet harap manzaralı birkaç ahşap binanın ve kârgir bir türbenin bulunduğı ağaçlıklı bir yere varırdık.

Türbede aklımda kaldığına göre siyah örtülü, kocaman sarıklı ve insan boyundan çok uzun bir sanduka vardı; Merkez Efendi'nin altında yattığı sanılan mezardı bu. Fakat daha önce beni, yandaki odaya alırlardı. Sessiz sadasız yere oturur, beklerdik. Derken Şeyh Efendi gelirdi, hepimiz ayağa kalkardık, el öperdik; önüne diz çöktürürlerdi. Şeyh okur, iri taneli kocaman bir tesbihten beni geçirir, üfler, bırakırdı. O zaman annem şeyhin postu altına usulcacık çil birkaç mecidiye bırakırdı. Kurbanlık koyunu da unutmayınız.

Merasim bitince “Niyet kuyusu” ziyaret olunurdu. Küçükken beni sokmazlardı, lâkin yaşıım on ikiyi bulunca ayak

diremiş, girmiştim. Daracık, kapkaranlık bir koridor... Ancak adam sığacak boyda ve ende. Çapraşıktı da... Ufacık bir “labirent”.

İçeriye teker teker girer, yürür, sonuna varınca rutubetli bir çukurdan küçük bir taş parçası alırdık. Alırken dualara okumak ve niyet tutmak lâzımdı. Sonra geri dönerdik. Bu taşı saklar, niyetimiz olunca getirir, yerine mi bırakırdık yoksa duvara yapıştırıp mı çıkardık, aklımda kalmamış. Zira sonraları uzun seyahatlerim esnasında çeşitli dinlere mensup memleketlerde o kadar çok mabet, mağara, ayazma, aziz ve azize makamı, peygamber ve evliya türbesi gördüm, merak saikasile âdetlere uyar göründüm ki!

Merkez Efendi Tekkesi şeyhini nasılsa unutmamışım. Kara yağız, siyah sakallı, orta yaşlı, temiz giyinmiş, bakışları mahzun bir zattı. Tekkenin izbe hali, mürid azlığı, sessizlik, her şey burada malî vaziyetin bozuk oluşunu anlatıyordu. O itibarla post altına konan mecidiyelerle beraber getirdiğimiz besili kurban muhakkak ki küçümsenemezdi.

Ama benim aklım o yaşımda bunlarda değildi, altın olan toprak çuvallarında ve gelin edilen padişah kızında idi.

“Neymiş bunlar?” diyeceksiniz. Anlatayım:

Merkez Efendi’nin bir masalı vardı, bize hakikat diye naklederler, inanırdık. Tabiidir ki hikâyede ne tarih ne de isim zikrolunuyor. Güya bu Merkez Efendi günün birinde zamane padişahının huzuruna çıkmış ve onun kızını istemiş. Bütün masallarda olduğu gibi padişah da şart koşmuş: Kırk deve yükü altın getirirse kızını verecek. Genç derviş şartı kabul etmiş.

Kimin haddi kırk deve yükü altın getirmek? Vaka duyul-

muş, halk merakta. Merkez Efendi kırk deveyi bulmuş. Ya kırk develik altın nerede? Kolaymış meğerse! Başlamış toprağı kazmağa. Kazar, kazar çuvallara doldururmuş. Nihayet kırkinci çuval da tamam olunca develere yüklemiş, doğru saraya!

Üst tarafını anlamışsınızdır: Toprak dolu yükler açılınca hayret! Hepsi de çil çil altınla dolu. Altınlar hazineye, derviş de sultan hanımın koynuna!

İşte beni bağladıkları evliya o kerameti göstermiş bir derviştir. Çocuk hayaliyle bu masal hoşuma gitmişti, büyük hayalile de fena bulmuyorum doğrusu. İşin içinde genç, dinç ile güzel bir prenses vardı; tertemiz, henüz kirlenmemiş, kan bulanmamış altınlar da câzibeliydi. Nihayet bir aşk masalı idi bu. Her halde derviş o sultanı görmüş, tutulmuş, aşkının kudretile toprağı altına çevirmişti.

Hulâsa hikâye muhayyeleyi avutuyor, hele benim gibi hayal kuvveti işlek bir çocuğa, bağlandığı evliyaı sevdirmeye yarıyordu. Tesbihten geçerken kara sakallı şeyhi Merkez Efendi'nin tâ kendisi olarak kabul ediyordum; sanki padişah kızı da içeride, şu damı çökmeğe yüz tutmuş binanın bir odasında, hayatta idi. Pişman olmuş, sarayını arıyor muydu acaba?

Mektepte yani Galatasaray'da evliyalara bağlı çocuklar arasında bazı rekabetler olmaz değildi. "Benim bağlı olduğum Sümbül Efendi daha büyüktür", "Hayır, benimki Merkez Efendi ondan daha büyük adamdır" kabilinden. Unutmamıştım: Sonradan ilk tiyatro münekkidiği payesini alan en eski dostum Müfid Ratib, bağlı bulunduğu Sümbül Efendi'yi tutardı, çekişirdik.

Artık bu âdetler kalkmış olmalı. Merkez Efendi de kimmiş? Sümbül Efendi de neymiş ki? Şimdi genç ana ve babalar, çocuklarını bir şahsa ve onun manevi kuvvetine bağlamayı hatırlarına getiremezler.

Yok, getiriyorlardır belki: Erkek çocuklarını meselâ Gregory Peck, kızlarını Martine Carol gibi birer film yıldızına adamayı! Günün “idol”leri bunlardır; aklımız fikrimiz, maddî ve manevî varlığımız onlarla dolu: Şu var ki onlar bir masal bile olamıyacaklar, yarın kimse tarafından anılmıyacaklar. Merkez Efendi ve benzerleri din himayesinde şöhretlerini az çok devam ettirecekler.

Zafer, 13 Şubat 1955

BU ESKİDEN DE BÖYLE İDİ

Babam merhum şöyle derdi: “Bugün Eyyub’e gidip Türbe-i-Halid’i ziyaret edeceğim!” O, senede bir kere olsun kendisini bu seferi yapmakla mükellef addederdi. Zira ismi Halid’di ve rivayete göre de doğumundan evvel, anasının rüyasına Ebâ Eyyub-ül-Ensârî girmiş, bir erkek çocuğu olacağını ve ismini Halid koymasını söylemişti. İyi ki: “Eyyüb koy!” dememişti; Refik adının sonuna hem Halid kadar yakışmıyacaktı hem de o meşhur semt gibi ismimin bir tanesi, adamına göre dört, beş çeşit telâffuziyle beni ömrüm oldukça sinirlendirecekti! Pederin türbe ziyaretine iştirak ettiğim olurdu: Türbedar, iç kapılara kadar açar, bizi gümüş parmaklıklı merkad’ın tâ yanına sokardı. Ne tâzimle girerdik ve eller göğüste, arkamıza bakmadan, geri geri ne hörmetle çekilirdik! Hattâ babam bu türbeye mükellef çerçevesi, kocaman nâdide bir yazı da takdim etmişti, duvara asılmıştı; belki hâlâ yerindedir.

Rahmetli anacığım da şöyle derdi; “Bugün Eyib’e gidip Hazreti Halid’i ziyaret edeceğim!” O dahi senede bir kerecik olsun bu seferi yapmak mecburiyetini duyardı iki sebepten: Yatanın mânevî kudretine imanından ve dünyada tek erkek varlığı olarak ehemmiyet verdiği kocasına o zatın isim babası olmasından! Aynı semtten bahsederken İyi

diyen dadımla beraber beni de götürürdü. Fakat türbenin içine girmezdik; o zamanki kadınlar, kendilerini bu yüksek ve erkeğe has mazhariyete lâayık bulmazlardı; sadece dışarıda hacet penceresi önünde durur, dua eder, güvercinlere darı atıp dilencilere para dağıttıktan sonra ferahlamış halde dönerdik.

Gün geldi, ben de şöyle dedim: “Bugün Eyüb’e gidip biraz dolaşacağım!” Fakat ben, ne anam gibi hacet penceresinde durup dualar okudum, ne babam gibi merkad’ın yanında el pençe divan, huşu’a daldım. Avluyu dolaştım, eski hatıraları andım; içim ferahlığa da benziyen hoş bir hüznülle doldu. Fena ciheti şu idi ki birçok candan, sevgili simalar arasında kâfir Loti de zihnimden geçti, ziyaretimi murdar etti!

Şimdi asıl maksadı bulalım: Babamın teşdit ile Eyyub, benim teşdidi kaldırıp Eyüb, anamın daha ziyade inceltip Eyib, dadımın ise büsbütün hafifleterek İyip dediğimiz bu telâffuzu münazaalı meşhur semte –yeni harflerin sağlam imlâsına güvenerek– hepimizin üzerinde ittifak edebileceğimiz gerçek bir isim vermek zamanı gelmiştir.

Tan, 2 Nisan 1941

“TÜRBE-İ HALİD”DE NAMAZ VE TÜRBEDAR ODASINDA İFTAR

R amazan’ın sonlarına doğru babam beni de yanına alır, Eyub’da, Hazret-i Halid türbedarlarının odasında orucunu açtıktan sonra akşam ve teravih namazlarını türbenin içinde eda ederdi. Türbedara önceden haber yollandığı için o zat hazırlıklı bulunur, ikramda kusur etmezdi. Yemeği yer sofrasında bağdaş kurup yerdik. Bu, benim için azaplı bir işti. Zira hem bu vaziyette oturmayı bilmezdim hem de zamanane modası fotinlerimin iri düğmeleri etime battığından acısına katlanmak zorunda kalırdım.

Aile rivayeti olarak en küçük yaşmdan beri kulaklarım dolmuştu. Babamın annesi doğumu müteakip ölmüş, ölmeden evvel çocuğunun adını “Halid” koymuş ve onu Eyub-el Ansarî Hazretlerine adamıştı. Bunun sebebi de rüyasında bu mübarek zatı görmesi ve o tavsiyeyi kendinden işitmesi idi. Peder, ana vasiyetine sadık kalmış, cân-ü gönülden, bütün iman ve ihlâsiyle Alemdar-ı Nebvî’ye bağlanmıştı. Ayrıca Mevlevî idi de. İşte bu “Türbe-i Halid”deki iftar ve ibadet o mânevi rabitanın icabı idi.

Türbe içindeki hususî mahiyetteki teravih namazlarının üzerimdeki tesiri hâlâ devam eder. Gümüş parmaklıklarla çevrili, top kandiller ve murassa avizelerle donanmış asıl tür-

beye girmez, kapısında dua eder, eğilir, geri geri çekilirdik. Namazı ince uzun, yer halılarıyla örtülü dehlizde kılardık. Duvarlar kıymetli çerçeveler içine geçirilmiş nadide levhalarla kaplı idi; babam da türbeye hattatının ismini ve yazısının mealini hatırlayamadığım bir levha takdim etmiş, o da aklımda kalmayan bir tarafa asılmıştı. Şimdi yerinde midir, yoksa müzeye kaldırılmış mıdır bilemem. Kıymeti hakkında bir fikir edinememiştim.

Semtin ismini herkes bir türlü söylerdi. Babam, “Eyyûb’a gidiyorum,” derdi; kadınlarca semtin adı “İyip” idi; okur yazarlar “Eyib” veya “Eyub” diye telâffuz ederlerdi. Arefe günleri Eyub ziyaretine annem ve hanımlar da erkeklerden ayrı olarak giderler, dönüşte Edirnekapı yolunu seçerek aile mezarlığına uğramayı ihmal etmezlerdi. Ekseriya faytonun önüne, arabacının ayakları altına yatırılmış bağlı bir kurban da götürürler, kestirip etini fukaraya oracıkta dağıttırırlardı.

Bunlar yapılmadıkça bayrama, bayram süslerine ve eğlencelerine hak kazanmamış olurduk. Arefeler “ziyaret-i kubûr” günü idi. Vücutçe yorgun, epeyce de üzgün dönerdik ama bayrama vazifelerini yapmış olanların ruh hafifliğiyle girerdik.

Yeni İstanbul, 9 Nisan 1958

GÖKLERİN AÇILIP, NURLAR YAĞDIĞI BİR GECE

Bu gece “Kadir” gecesi. Aslı nereden geliyor? Fuzuli “esma-i ilâhiye” olarak bir beytinde o isimleri sıralar: “Kadir, muktedir, kaadir, mukaddir ve hay; alîm, alim, âllâm, a’lem ve a’la” eski imlâ ile bunları okumak bir hünerdi; zira aynı şekilde, aynı harflerle yazılan “mukadder” ve “mukaddir” kelimeleri sezmek gerekirdi, sezemezseniz hürmetsizlik etmiş olurdunuz, cahillik de ayrı!

Kadir geceleri eğlence yerleri ve tiyatrolar kapanır, halk camilere koşar, camiler, bilhassa Ayasofya adım atılamayacak derecede dolar, taşardı. Daha ziyade evdeki hanımlardan işitirdim: O mübarek gecede gökler açılır, üzerimize nurlar yağarmış. Pencere önüne oturup tabesabah Kur’an okuyarak o kutlu manzaranın tecellisini bekleyen bir hanım nineden sabahleyin sorardım: “Nurların yağdığını görebildin mi?” Kaçamaklı bir cevap alırdım: “O, görülse de söylenmez!” Hattâ unutmadım, bir keresinde ben de beklemeye koyulmuştum ama çok geçmeden uyuyakalmıştım.

Dayımın bir kayınpederi vardı, Sultan Abdülaziz’in vaktiyle “ibrikdar”ı imiş; Kanlıca’da oturur ve bize yılda ancak bir defa, Kadir gecesi iftara gelir, iftardan sonra Ayasofya Camii’ne gider, sabah namazını da orada kılar, ilk vapurla

köyüne dönerdi. O ziyaret dışında bütün sene İstanbul'a inmezdi! Gönlü Abdülaziz devrinin gerçekten pek tantanalı geçen hatıra ve muhabbetiyle dolu idi; bunları unutamaz, anlatmaktan korkar, Abdülhamid'in saltanatını pek sönük, şerefsiz ve şansız bulur, küskün yaşardı.

O zattan bir vaka dinlemiştim: Yine Abdülaziz'in ibrik-tarlarından –ismini bile unutmamışım– Fahri Bey isminde çok yakışıklı ve püskürtme benli bir delikanlı padişaha ibrik tutuyormuş. Birden hünkâr yüzüne bakmış ve “Nedir bu benler? Çıkart suratından onları!” diye azarlamış; o genç de kederinden az günde ölüp gitmiş! Hikâye müstebid ve zalim bir padişah kaprisi olarak kafamda iz bırakmıştı. Padişaha kızdığım kadar padişah teveccühünden mahrum kaldığına üzülererek ölen delikanlıya da kızmamış değildim.

Bir Kadir gecesi babam Ayasofya Camii'ne beni de götürmüştü, bir kapıdan ötekine gidebilmemiz saatler sürmüştü. Manzara heybetli idi, görülecek şeydi; müezzin seslerini, tekbir uğultularını hâlâ işitiyor gibiyim. Fakat ne babam ne de ben lüzumu kadar sabır ve tahammül gösterememiştik; kendimizi dışarıya güç atmıştık. Bir müddet açıkavada yürümüş, civardaki Firuzâğa Camii'ne girmiş, nisbeten تنها olan bu küçük ve sevimli mâbedde sahur saatini bulmuştuk.

Yeni İstanbul, 16 Nisan 1958

LÂLELİ CAMİİ MAHZENİNE ÇOCUK İKEN TAŞ ATAR, EĞLENİRDİK

Lâleli Camii'nin altında geniş bir mahzen bulunmuş, şimdi bu mahzene altmış dükkân sığdırılarak altmış vilâyetin mallarını ve mahsullerini sergileyecek bir çarşı yapılacaktı. Benim şaşıtığım şudur ki bahsi geçen mahzen hakkında “bulunmuş” sözünün kullanılmış olmasıdır. Sanki milâttan on asır evvel orada bir mâbed varmış da bunu keşfetmişiz ve mâbedin temelleri altında da böyle bir mahzen bulmuşuz!

Ortada “bulunan” bir şey yoktur, zira bizler o mahzeni çocukluğumuzdan beri biliriz. Size mahzenle alâkalı bazı hâtıralarımı bile anlatabilirim: Civarda otururduk, üç yaşında idim; eski İstanbul'un sert, sürekli kışları bazan arar verir, güneş açardı. O yaştaki çocukları –çocuk bahçeleri olmadığından– azıcık hava alsın, ışık yüzü görsün diye içtimaî mevkîine göre lalası veya evdeki bir erkek yahut da çok yaşlı bir kadın, ekseriya zenci bacı refakatinde Lâleli Camii'nin lodosa nazır, ılık, aydınlık, ferah avlusuna gönderirlerdi.

Avlu mermer kaplı idi ama mermerler yer yer çatlamış, çökmüş, düzlüğünü kaybetmişti; bizi düşüp bir sakatlık olur korkusuyla koşturmazlardı. Yürümemize izin vermeleri bile bir nimetti. Malûm ya, o devrin çocukları kat kat fanilâlar,

zıbınlar, tutkallı pamuktan yapılmış kolsuz hırkalar, harmaniyeler vesairelerle, üstelik yün atkılarla zırhlandırılmış hantal birer torba idiler, ufacık balyalara benzerlerdi; koşarlarsa hemen terlerler, hastalanırlardı.

Koşmadan yürürdük. Peki, ne ile eğlenirdik? En zevkli eğlencemiz mermer avluya açılmış bacalardan içeriye –yani şimdi yeni keşfettiğimizden bahsolunan– mahzene taş atmaktı. Atılan taş gümbürdiyerek içeri düşer, aksisadalar yapardı, buna bayılırdık fakat aşağıya bakınca da derinliğinden, loşluğundan ürkerdik. Mahzen rüyalarımıza girer miydi, bilmiyorum ama geceleri uyumadan önce aklımıza gelir, korkulu şeyler düşünürdük.

Birkaç sene o avluya devam ettik. Hattâ ilk aşk odu da bu avluda yüreğime düşmüştü; benim gibi güneşlenmeğe çıkarılan, benden küçük bir kız çocuğuna o kadar ısınmış, bağlılık duymuştum ki ayrılma zamanı gelince ağlar, ayrılmamak için terter tepinir, âdeta –bugünün tâbiriyle– krizler geçirirdim. Bir defasında ayıramamışlar, yavru kızı da bizim eve getirmişlerdi!

O tarihten beri ne zaman Lâleli Camii önünden geçsem bu macerayı ve mahut mahzeni düşünmekten kendimi alamam, camiin bakımsızlığına da kızarım. İşte gün geldi, çocukluğumun camii geniş bir caddeye kavuştu, imar görecek ve taş attığım loş mahzeni de bir çarşı haline sokulacak. Memnunum doğrusu!

Yeni İstanbul, 11 Şubat 1958

LÂSTİK VE PLÂSTİK BAHSİNDE HATIRALAR

Bu kelime dilimize nereden geçmiştir? Bazı lûgat kitaplarının yazdığı gibi Fransızca lâstikli demek olan “elastik”den ziyade kauçuk mânasına Frenkle-
rin avam lisanında yer etmiş “gomme elastic” yani “esniyen zamk” sözünden kısaltılarak alındığı anlaşılmaktadır. Bu-
gün yeni Türkçede, lâstik maddesi dışında eğilip bükülen
şeylere, Fransızca “élastique” karşılığı olarak “esnek” sıfatını
bulduk ki gerçekten kusursuzdur.

“Lâstik” kelimesine analık eden öz söz eski Grekçe “iten,
itici” anlamına “elastikos”dur. Kauçuk ağacından çıkan ve
lâstik yapmıya yarıyan maddeye de “lateks” denilir.

Peki, “Kauçuk” hangi dildedir? Hintcedir, doğru te-
lâffuzu “Kaşüşü” imiş!

* * *

İlk defa lâstiği nereden gördüm, nereden öğrendim?

İnek sütüyle büyütüldüğüm için şüphesiz emzik başın-
dan olmalı amma bunu hiç de hatırlıyamıyorum!

Bakınız bir mesele daha çıktı: Memleketimizde kauçuk-
tan emzik memeleri hangi tarihte kullanılmıya başlanmış-
tır? Ve benim doğduğum sıralarda var mıydı?

İkinci mesele: Pek eski zamanlardanberi hayvan sütile insan yavrusu büyütüldüğünü bildiğimize göre, kauçuğun keşfinden önce büyük ninelerimiz emziklerin ağızlarına ne koyarlardı?

Birinci sorgunun cevabını doğru olarak verecek kaynaklar elde yok. İkincisi ise birkaç eser karıştırarak bulabiliriz: Eski emzikler ibrik şeklindeydi; yavru sütünü, bu ibriğin uzun boynundaki ağzına açılmış ufacık delikten içerdi, fakat herhalde tabii veya lâstik memedeki zevki alamazdı.

1740 yılında Avrupa'ya sokulan kauçuk seksen sene kadar hiçbir işe yaramadıktan sonra ancak 1820 tarihlerinde İngiltere'de, eskiden gamsele dediğimiz muşamba ve yağmurluk yapımında kullanılmaya başladı. Çekince genişleyip bırakınca daralan kumaşların icadı bunun arkasından gelmiştir. İşte ben ilk lâstiği öyle bir kumaşta, fotin kenarlarına konan bir cins esnek bezde gördüm.

* * *

Fotin tuhaf bir ayakkabıydı: önünde ve arkasında parmak sokup çekmek için renkli ve enli şeritten birer kulpu, yanlarında da giyip çıkarmasını kolaylaştırmak için lâstikli kumaş eklenmiş iki parçası vardı. Bu parçalar bağ, kopça, toka veya düğmenin yerini tutardı. Daha rahat mıydı? Evet... Ayağının bağ tarafını ağız yerine getirip kulplarından çektin mi küçük bir hava tazyiki yapıp “pof!” diye giriverirdi. Pratikti fakat daima dik vaziyette duran tavşan kulaklariyle çok komikti: Ayrıca kauçuk kumaş yapımı henüz ileri götürülememiş olduğundan biraz kullanınca bu kumaş yarılr ve ötesinden berisinden incecik lâstik sicimler fırlardı.

Biz –yani çocuklar– bunları gizlice büyüklerimizin fotinlerinden aşırırdık. Nasıl? Başlarından yakalar, tereyağından kıl çeker gibi çıkarırdık, sonra bir ucunu dişlerimizin arasına sıkıştırır, öbür ucunu sol elimizin parmaklariyle gerer, sağ elimizin parmaklariyle de üzerine vururduk... Tın tın öterdi! Lâkin parmağını sıkı tutamazsan lâstik hızla gelir, dudağına çarpar, yarardı, şayet uç, o taraftan değil de dışından kurtulursa parmağa vuracağı için acısı ve zararı hafif geçerdi.

Biraz büyüyünce fotin lâstiklerinden musikî âleti de yapardık: El kadar bir tahta parçasının yan taraflarını çakı ile incecik yarar, lâstik teller buralardan tutturur, iki baştan, yine bir tahta çubukla yükseltir, bir cins kanun şekline sokar ve tırnaklarımızla çalardık. Saydığım sebeplerledir ki fotinleri çocuk şerrinden korumak lâzımgelirdi!

Hatırladığım ikinci lâstik bir oyuncak üzerindeydi. Bu bir köpeğe takılmış, kauçuktan ince bir boru idi; borunun ucunda da yine kauçuktan bir top vardı; topu sıkınca köpeğin karnına hava dolar, o tesirle oyuncak yerinden sıçrayarak atlaya atlaya yürürdü.

Nedense el ve duvar şıngısı lâstiklerini bilmekle beraber, pek iyi hatırlıyamıyorum. Fakat öyle sanıyorum ki benim çocukluğumda bunlar yeni yeni görünmiye başlamıştı, şimdiki gibi her evde bulunan âletlerden değildi.

İstanbul lâstiğe ayakkabı üzerine nemden ve çamurdan korunmak için takılan kaloş veya galoşlarla alışı. Onlara sadece, kısaca “lâstik” derdik. Makbul olanları çifte çekiç markalı Rus lâstikleriydi.

Daha sonraları piyasaya, üzerleri apaklı Amerikan lâs-

tikleri geldi. Astarları kahverenginde olan bu yeni çeşitler pek hoş a gitti amma dayanıksızlıkları yüzünden halka umulmadık bir masraf kapısı açtılar.

Ötekiler iki kış ı çıkarırlarken, kapaklıları bir mevsime bile göğüs geremiyorlardı. Bir çift lâstigin bir çeyrek liraya, yani şimdiki altın piyasasiyle sekiz, dokuz liraya alındığını hesap edersek, yalnız o yüzden İstanbul halkının her sene ecnebi memleketlere yüz binlerce altın döktüğünü anlarsınız.

Bu para ile şehir çamurdan kurtarılabilirdi.

İstanbul'un lâstik devrindeki çamuru hakkında görmeyenlere bir fikir vermek imkânsızdır. Şu kadarını söyleyeyim: Şayet lâstik giymemiş iseniz hiçbir eve, ayakkaplarınızı çıkarmadan giremezsiniz!

Bugün de sokaklarda sürtmüş ayakkabılarla bir eve girmenin, yatak odalarına kadar sokulmanın münasebetsizliği meydandadır.

Akla durgunluk veren icatlar arasında henüz birbirinden hafif, dayanıklı ve zerafetli çift ayakkabı yapılamamasından, dış kılıfın kapı önünde kolayca bırakıp içeriye tertemiz girilememesinden asrımız fen ve sıhhat adına utanmalıdır!

* * *

Eskiden yazıyı yalnız kâş kalem ve bezir isi mürekkebiyle yazdığımız için silgi olarak lâstik değil, dilimizi kullanırdık!

Silgi lâstiği ilk defa kurşun kalemlerin ucuna takılmış veya kurşun kalem gibi tahta çubuklar arasına sokulmuş olarak meydana çıktı. O şekildekilerini, bittikçe yine kurşun kalem gibi yontmak lâzımgelirdi. Şimdiki ayrı parça, çıplak lâstik kalıpları ancak kırğ seneliktir; hele renklileri ve irileri pek yenidir. Bir zamanlar “lâstikotin” adında bir kumaş da rağbette idi amma onun lâstikle münasebeti yoktu.

Araba tekerleklerine lâstik konması da Abdülhamid’in son yıllarına rastlar. Ondan biraz önce lâstik geçirilmiş tekerleği bisikletlerde görmüştük. Derken otomobil icat edildi.

İşte lâstiğin değeri, önemi, saltanatı bu tarihten başlar.

Bu tarihten sonra dünyayı iki icat, iki unsur eline aldı, çepeçevrem sardı, vazgeçilmez bir ihtiyaç derecesine vardı: Lâstik ve çimento, yeni medeniyetin özü kauçuk ve betondur; bunlara benzin ve aleminyomu da ekleyiniz XX. asır kuruldu demektir.

Artık elinize ne alırsanız, hangi âlete bakarsanız bir yerinde, muhakkak bir parçacık olsun kauçuk bulursunuz. En akla gelmez şeyler kauçuktandır: Yapma dış damakları, süngerler, diş fırçaları, hattâ bealit adı altından kap kaçak, elektrik levazımı, neler de neler! Yine hangi tarafa göz atsanız betonla karşılaşırınız, betondan gemilere kadar.

Şu noktayı da unutmayınız: Benzin dahi bulunsa şayet kauçukla beton icat edilmeseydi insanlık âlemi İkinci Cihan Harbi diye âmansız bir felâketle karşılaşmaz, karşılaşsa da bu derece zarar görmezdi. Betonsuz istihkâm kauçuksuz uçak olamazdı. Kauçuk, eski Yunan Nasreddin hocası Ezob’un anlattığı dil gibidir, ne faydasına ne zararına had çizilebilir.

Bana öyle geliyor ki yarın fen bir adam yaratacaksa bu-

nun eti ve yüreği kauçuktan, kanı benzinden, kemikleri al-
minyumdan, beyni radiumdan olacaktır... Buna bir de vic-
dan vermek lâzımgelirse –Tevfik Fikret’in sandığı gibi altın
veya gümüş değil– beton kullanacaklardır!

“ocukluğumdan Beri Lastik’in Hikâyesi” adıyla,

Tan, 17 Mayıs, 1942

Aydede, 16 ve 23 Temmuz 1949

BİLLÛR PARÇASINDA GÖRDÜKLERİM

Çekoslovak malı birtakım cam parçalarından yapılmış avizelere karşı burada bir rağbettir başladı; belki Ankara'da da öyledir. Onlara avize demeğe dilim varmıyor doğrusu! Bizim neslin varlıklı aile içinde yetişmiş olan çocukları avize kırıkları ve şingılları ile oynamasını severlerdi. Bunları güneşe tutar, elmas ve pırlanta gibi yontulmuş köşelerinde eleğimsağma renklerini seyredерlerdi. Aynı renkleri hamama sokuldukları zaman avuçta üflenен veya bez kapatılmış tasta yükselen sabun köpüklerinde de görürler, çok hoşlanırlardı.

Şimdiki uydurma avize parçalarında o renkler yok yahut gayet soluk, fersiz! Zira yeni avizeler hakikî kristal değildir. Ne demin bahsettiğim renkleri verirler ne de eski zaman avizelerinin seslerini çıkarırlar.

Vaktiyle ahşap konakların üstkatında yüründüğü, hele koşulduğu zaman altkatın tavanlarına asılı avizeler sallanırlar, şingılları birbirlerine vurunca lâtif akisler yapan sesler çıkarırdı. Biz fağfur ve avize melodilerini dinleyerek büyümüş çocuklardık. Üç ve altı kollu şamdanlara geçirilmiş halis Bohem fanoslardan da hoşlanırdık: Kenarlarına bir fiske atar, çok uzun süren taninini hayranlıkla takip ederdik.

O devirde bir “Avize bakımı” vardı, avizeler iki veya üç

senede bir mi –aklımda kalmamış– adamakıllı temizlenirdi. Hizmetçi ve uşaklar mı yapardı bu işi? Hayır, eve ayrıca avize temizleyiciler gelirdi. Galiba bunlar Musevî cemaatına mensup idiler. Yere büyük bir Amerikan bezi serilirdi, temizleyiciler koca avizeleri tamamiyle sökerler, söktükleri parçaları kepeklerle temizlerler, parlatırlar, tekrar yerlerine takarlardı.

Zor ve hüner isteyen bu iş günlerce sürerdi. Sürerdi ama avize yenilenir, tekrar şıkır şıkır parlar. Nisan sağnağı yedikten sonra güneşe kavuşmuş, beyaz menekşe gülleriyle örtülü bir kameriye gibi iç açar, sanki gül kokardı.

Memlekette sayılı ve mâruf avizeler bulunurdu, şu paşanın konağında veya bu molların yalısında... Saraydakiler başka! Unutmadım: Bir gün babama gelmişler, Vefa semtinde bir konakta mükellef bir avize satılacağını haber vermişlerdi. Gittik, fakat hem beğenilmedi hem de fiyatta uyuşmadı. Mal sahibi bin altın istiyordu. O yıllarda bu para ile konak, çiftlik, han, hamam alınırdı galiba!

Eskiden yine evlere güz mevsimi kürkçüler de gelirdi. Yine ortaya bir bez serilir, aile efradının kürkleri gözden ve elden geçirilirdi. Kürkçüler Ermeni cemaatındandı, yaşlı, kulaktan atma fakfon gözlüklü, beyaz yün çoraplı, çok terbiyeli adamlardı. Ancak bunlar çalışırken başlarında daima bir gözcü bulundurmak âdetti: O canım samur, elma, kuzu ve hattâ yeşil ördek başı kürklerden parça çalınmasın diye!

O zaman biz astragan, lutr, patdastragan, mutondore, ramüske, vizon, broçvans, kastor gibi kürk isimlerini bilmezdik. Kimisi yoktu, kimisinin de isimleri başka idi ve tabiidir ki bütün kürkler iç tarafa giyilir, üstleri ağır, pahalı kumaşlarla kaplanırdı.

Kürkçülerden başka eve sigaracıların getirildiği zamana ben yetiştim. “Sigaracı da neymiş?” diyenler olacak. Şu: Tütün meraklıları içecekleri tütünü doğrudan doğruya İskeçe’den temin ederler, o nefis tütünden bir senelik sigaralarını eve çağırdıkları Musevî işçilere hazırlatırlardı. Başlarında yine adam beklerdi, zira bu matah para ile kolayca elde edilecek şeylerden değildi.

Sigara kâğıdı için de en kaliteli marka olan halis pirinçten mamul Fransız malı “Job” seçilirdi. Ambalâjı hâlâ gözümün önündedir: Düz siyah parlak kâğıt üzerine sarı renkte Fransızca yazı ve her defterinde koyu renk şeritten bir bağ. Job en fazla “Bonmarşe”de satılırdı, defteri 30 paraya idi... Öbür sigara kâğıtlarından üç misli pahalı!

Yahudi işçilerde asıl hoşuma giden sigara sarışta gösterdikleri süratti. Göz, parmaklarının hareketini takipte zorluk çekerdi; tütün yığınları çarçabuk erir, öte yanda sigaralarından yığınlar hasıl oluverirdi.

Ermeni kürkçülere yemek çıkar, kahve ikram edilirdi; başka millet ve mezhebin pişirdiklerine el sürmeyen Yahudi sigaracılar bundan mahrum kalırlardı. Zaten işlerini o kadar çabuk bitirirlerdi ki!

Anamdan rivayet, daha eskiden senede iki defa eve yorgancılarının da gelmesi usuldenmiş. Derdi ki:

“Yaza doğru ve kış bastırmadan evin mevsim hazırlıklarını bunlar yaparlardı. O zamanlarda böyle şimdiki gibi koltuk, kanepeler neviden mobilya yoktu. Sedirlerde otururduk. Evde yazın bu sedirlere beyaz örtüler çekilirdi, perdeler de beyazdı, yerlerde yine bembeyaz Mısır hasırları kaplanmış dururdu. Kışın beyaz ince perdeler kalkar, kalın kumaştan

koyu renklileri veya cicimler, bazan çuhalar asılır, yerin hasırları üzerine kilimler serilip oynamasın diye bunlar kenarlardan çivilenir, kapılara da soğuşun girmesini önlemek için –camilerdeki gibi– keçe perdeler takılırdı. İşte yorgancının işi bunlardı, bahar sonu da hepsini kaldırıp eve yazlık kıyafetini verirlerdi.”

Ben mum makasına yetişmedim ama lâmba iskemlelerini bazı evlerde gördüm. Akşam üzerleri de gaz satıcılarının dolaştığını bilirim, lâkin yağ mumcularının kapı kapı dolaşıp her aileye ihtiyaçları nisbetinde mum kangalları dağıttıklarını yine anamdan dinlemiştim. Müslüman evine koltuk–kanapenin, iskemlenin girişi pek yenidir, umumiyetle bir asırlık hayatı bile yoktur.

Karyolanınki daha az, galiba bir evde ağır hasta bulunmadıkça yere serili yatağa bile rastlanmazmış. Yer yatakları akşamleyin kurulur, sabahleyin kalkar, şilteler ve teferruatı yüklüklere istif edilirmiş. Ben gözümü açtım, evde karyola ve koltuk kanape gördüm. Fakat bu eşyanın henüz girmedığı evleri de bilirdim, hattâ masa ve iskemleyi bilmeyenleri de!

İç Anadolu kasabalarının eşraf konaklarında ise ananeye riayet edilir, ziyafetler yer sofralarında verilirdi. Sinilerin etrafına dizilip bağdaş kurar, yemeği o vaziyette yerdik. Ama ben bağdaş kuramadığım, kurmayı öğrenmediğim için bir türlü rahat edemezdim. Bahsettiğim tarih Birinci Dünya Harbi yıllarına rastlar, dünkü vaziyettir.

Bakınız avizeden başladık, nerelere geldik!

Peki o mükellef avizeler ne oldu? Malûm yangınlar çoğunu yoketti. Zira yangından avize kurtarmanın imkânsızlığı

meydandadır. Bizimkiler de öyle gitti. Şimdi elimde bunlardan nasılsa kenara atılıp kalmış birkaç şingıl vardır ki iri ve ağır olanını kâğıt baskısı yerine kullanıyorum ve bu sihirli billûr parçasına bazan eğilip eleğim sağmalı, elvan elvan âleminde bir zamanın tarihini seyrediyorum. Size de anlatıyorum işte!

Zafer, 23 Ocak 1955

KÖPÜK VE ÇOCUK

Etrafındaki güzellikleri, güzel renkleri, sesleri, hareketleri fark etmeğe başlar başlamaz çocuk gözlerinin takılıp kaldığı, cazibesinden kendini ayıramadığı hoş, sevimli ve hiçten şeyler arasında bir de köpük vardır. Çocuk köpük seyrine bayılır. Pek haklıdır.

Küçük yaşma ne yazık ki ancak hayalen düşündüğüm zaman aklımda kalanın ayrı ayrı güzellikte dört köpük olduğunu şimdi iyice anlıyorum: Sabun köpüğü, deniz köpüğü, süt köpüğü ve reçel köpüğü... Hamama sokulan çocuk yıkanmağı sevmese bile sabun köpüğü seyrine ve bu köpükle oynamaya can atar. Hamam ezasının tek eğlencesi ve tesellisi –yıkanma sırası gözlerini yakmasına rağmen– köpüktür. Ellere bulanarak baş ve ikinci parmak arasından boşluğa bırakılan sabun köpüğü balonları... Yahut sabunlu su dolu tasa bir bez örtülüp üflenerek kat kat mini mini renkli kubelerden kurulan yine köpük şişirmesi saraylar!

Dünyada hiçbir renk ve renkler imtizacı sabun köpüğündeki kadar nazik, âdeta tılsımlı ve sihirli, o dünyaya yakışmayacak derecede tam başka ışıklı masal, rüya ve cennet gibi hayali mefhumları düşündürüp ruhumuza şenlik, şiir salıcı değildir. Düşününüz ki sabun köpüğünden bir balon yahut kubbe, gökteki elim sağmanın elimize geçmişi ve bizim elimizden de gelenidir.

Çocuk sabun şişirirken gerçeğinden daha hünerli bir kâinat kurduğuna inanır, gurura kapılır. Köpükten dünyaların ömürsüzlüğü de bir nisbet dahilinde hakiki kâinatınkine benzemez mi?

Sabun köpüğü geçici ve değişici olan maddi ve manevi her güzelliğin –saadetin, gençliğin, baharların ve çiçeklerin, aşkın ve ihtirasın, lâle devirleri ile eski boğaziçi mehtaplarının, kısacası güzel hayatın– en turuncu ve elektrik mavisi bir zarif, en mânalı bir senbolüdür. Sabun köpüğünden balonun nefeslik camına yapışmış kar renginde bir benekle kendine güvenerek havalanıp uçarken birdenbire çatlamasına, yok olmasına çocuk güler. Biz büyükler de, “Bir ömür böyle geçer,” der, üzülürüz.

* * *

Çocukluğumda çamaşır günleri evde legenden taşan ve bana zenci bacıların siyah parmaklarından taşıdığını sandıran köpüklerden de gözümü ayıramazdım. Fakat sabahleyin mangala konmuş süt kabını beklerken ağır ağır, bir gök manzumesi minyatürü işlenir gibi birbirine henüz yapışık, allı yeşilli binlerce küre dolu süt köpüğü daha hoşuma giderdi, zira bu etrafa bir hayat, hayatiyet kokusu yayardı.

Vapurda bulunup da deniz köpüğünün seyrinden keyfe gelmeyen bir çocuk yoktur. Bizim zamanımızda vapurlar yandan çarklı idiler ve kadınlar yalnız arka tarafta oturduklarından bir köpük seli içinden geçerek giderlerdi. Şimdi bile gözlerimi kapayınca kendimi –pataklандıkça aklaşan, hışıldayan, bitmez tükenmez– köpüklere bakıyormuşum sa-

nıyorum; sanki elli beş yıl önceki gibi çarklı bir vapura binmiş, anamla birlikte Beylerbeyi'nden Köprü'ye doğru tekrar yol alıyorum...

Yazları harem tarafında kaynatılan reçellerin devri-
le devrile tencere üstlerinde birikmiş tatlı köpüklerini de
unutmadım. Bunları kepçe ile ikide bir tabağa koyarlardı,
usulcacık parmağımı banar, kofluğuna ve yavanlığına aldır-
mayarak köpüğe karşı duyulan çocuk merakile yalar, yalar-
dım.

Bence çiçekler, yemişler ve onlara benzeyen tazeler
hünerbaz tabiatın yavaş yavaş kabarıp taşan, nihayet çeşitli
güzel renklerde, şekillerde ve rayihalarda kararını bulup ka-
tılan köpükleridir.

Mizah, 19 Temmuz 1946

KRAL ALFONS

Yeni nesle bir şey demiyebilir fakat XIIIüncü Alfons'un ölümü biz yaştakileri kırk, kırk beş sene evveline götü-rüp çocukluğumuzu düşündürmesi itibariyle epeyce ehem-miyetlidir. Şimdi, zihnimin sihirli nurunu geriye aksettirdi-ğim zaman gözümün önünde birtakım soluk mecmualar ve o mecmualarda rasladığım, şimşir üzerine hakkedilmiş, hâlâ unutamadığım "Diran" imzalı bazı resimler aydınlanıyor. İşte bunlardan birisi, henüz kundaktan çıkmış ve taht şek-linde bir koltuğa oturtulmuş, ayaklarında uzun tüylü yün pa-tikler, boynunda zincire geçirilmiş bir haç, kara üzüm gözlü, saçsız kabak kafalı bir çocuktur. XIIIüncü Alfons odur.

Daha sonra kendisini siyah elbiseli, gam çehreli, sade-liği içinde vekarlı bir kadının, Kraliçe Marie-Christine'in kucığında görüyorum. Seneler geçiyor... Aynı çocuk artık ayaktadır, saçları güzelce taranmıştır, kısa pantolonlu, mek-tep kıyafetindedir. Biz de öyleyiz ve yaşça, kıyafetçe bize benziyen bu nahif yavrunun kral olmasına şaşmakta ve im-renmekteyiz. Düşününüz ki o devirde, nedense bütün Di-reklerarası tiyatroları –çoğumuzun hâlâ ıslıkla ve ağızdan mükemmelen çalabileceğimiz– İspanyol marşıyla boşanırdı!

Bu imrenmemiz 1898 Amerika Muharebesi'nde kuvve-tinden ve lezzetinden çok kaybetmişti, zira küçük kralın ah-

şap donanması ve kurşun askerleri yenilmiş, mevkiî büsbütün sarsılmıştı. Yine zaman geçiyor... Biz yarı genciz, Alfons da öyle... Dünyayı anlamaya başlıyoruz; Alfons da şüphesiz anlıyor ve muhakkak ki bizden çok acı tecrübelerle: Suikastler, isyanlar, hükûmet darbeleri ve ayrı ayrı siyasî kanaatte üç başvekilinin maktül düşmesiyle!

Alfons'un ölümü bize sade sönük resimleri, çocukca hisleri, toy düşünceleri tekrardan ve hatırlamaktan ibaret kalmıyor. Daha ciddî bir bakışla denilebilir ki asrı hazır tarihinde hanedan saltanatının tekrar gözden düşmesi, krallara kıran girmesi ve diktatörlere yol açması Alfons ile başlar. Nasıl biteceğini de Allah bilir!

Tan, 3 Mart 1941

“LEBLEBİ”NİN LEHİNDE, ALEYHİNDE

Leblebi gittikçe gözden düşüyormuş... Anketlerini zevkle okuduğum bir muharririn yazısından bunu anlamaktayız. Leblebiye sempati vardır, fakat ne sevdiğim bir raki mezesi olduğundan ne de çene oyalamıya yaramasından... Anadolu çocuklarınca bonbon ve karamelâ kadar rağbette bulunmasından, köyden kasabaya gidenlere ısmarlanmasından, günlerce yolu beklenmesinden, o suretle de anayurdun ücra yerlerini hatırlatmasından doğan bir alâka! Sonra, gezici leblebiciler Anadolu uşaklarıdır; kıyafetleri, lehçeleri, kıl torbaları, kaba elekleri, hepsi beni hayatımın eski bir faslına sürükler, eskiye ait hatıralarımı yeniler. Çocukluğumda leblebi unu yerken, bazan tıkanıp şekerli tozları yüzüme, gözüme ve karşımdakilerin suratına serptiğimi de düşünür, gülümserim. Dibinde sıvanıp kalmış ıslak hamurlu kaşık bile hâlâ zihnimde, tabağa dayanmış duruyor. Hülâsa, leblebi bana damak yolundan değil, dimağ cihetinden tesir eder.

Fakat ona bir taraftan da hıncım vardır: Leblebi bizim zamanımızın mahalle çocuklarını ahlâksızlığa sevkederdi. Şadırvan musluklarını, kurşun su borularıyla kubbe kaplamalarını çalarlar ve ilk ticaretin esasını teşkil eden trampa usulüyle leblebi alırlardı. Leblebi yüzünden acaba kaç kubbe vakitsiz çöktü, kaç çeşme tılandı ve kaç medrese yıkıl-

dı? Muharririn yazısını okuduktan sonra otobüsle geçtiğim yollarda gözüme –hem de çoğu san’at eseri olan– ne kadar harabe iliştirse bunların yıkımında ihmal ile beraber o fena terbiye ve ihtikârın tesirini gördüm. Leblebi nefis binaların sağlam bünyesinde kokain ve morfin derecesinde tahribat yapmış, her leblebi tanesi bir mermi gibi mermer kemiklerine işlemişti.

Eğer leblebi bugün gözden düştüyse güzel eserler ve taze dimağlara karşı bilvasıta işlediği hadsiz, hesapsız cinayetlerin –geç de olsa– cezasını çekiyor demektir!

Tan, 23 Temmuz 1941

KÖRÜK PEŞİNDE DOLAŞIRKEN

İnsan ne kadar tecrübe görse, olgunlaşsa, Hanyayı Kon-
yayı anlasa, kendisini bir daha çürük tahtaya basmayacak
sansa yine gün geliyor, basireti bağlanıp aldanmaktan kur-
tulamıyor. “Kömür boldur, aceleye lüzum yoktur, herkese
hakkı verilecektir” gibi sözlere güvenip ağır davrananların
elleri böğürlerinde kaldı. Ben de onlardan biriyim, arada
bir fark varsa kömürden ümidimi çabuk keserek eve bir mik-
tar odun attım. Fakat bizdeki sobalar odun yakmazmış ve
boruları uzatmazsak odaları ısıtmazmış... O sebepten başka
çeşit soba almak ve boru masrafına da katlanmak lâzım ge-
liyormuş! Şimdi bu işlerle uğraşmaktayım. Halbuki kömür
alabilseydim ne zahmet, ne masraf, ne üzüntü, ev eski dü-
zeninde ve keyfim yerinde olacaktı. Şeker ve kömür mese-
lelerinde –lâfa kanarak– çoluk çocuğu iç ve dış iki mühim
kaloriden mahrum bıraktığım için artık yaşıma ve başıma,
hele tecrübe görmüştüğüme hiç kıymet etmiyorum. “Sakin
aldanma, inanma, kanma” diye vaktiyle başkalarına verdi-
ğim ve kendimin tutamadığım öğütlerden utanma duydu-
ğum da cabası!

İşin ucu oduna dayanınca bir de körük almak icap etti.
Şişli’den Harbiye’ye kadar iki keçeli, yirmi kadar sobacı ve
nalbur dükkânına başvurdum. Yok! Meğerse İstanbul’da

körük yapanlar kalmamış; Galata'da ararsam belki bir yerde, baht işi eskiden kalma, bir tanecik bulabilirmişim... Vah vah! Çocukluğumun baş eğlencelerinden biri körükle oynamaktı. O zaman şehrimizde eşi hiçbir yerde bulunmaz derecede zarif soba körükleri yapılırdı: Tahta kısımları sarı başlı çivilerle süslü idi; asıl işliyen taraflarına kırmızı veya mavi deri geçirilmişti; yine sarı madenden yapılmış olan ağızları canlı ve sevimli bir mahlûkunki kadar hoş ve güzeldi; insanın öpeceği gelirdi. Ucundaki deri halkalarından hususî bir maşalığa asılır, icap edince çini sobanın şık parmaklığından sokularak işletilirdi. O ses ve her sese karşı dilini çıkararak cevap veren ışık hâlâ kulağımda ve hayalimdedir. Bu, bir nevi müzikli oyundu: Körük çalar, alev dansederdi; ben de karşısında, peri masalından bir sahne seyredencesine zevk alırdım. Bugün bile anamı düşündüğüm zaman onu soba önünde eğilmiş, ateşi körüklerken görürüm ve körüğün temposuna uyarak kararıp parlıyan ışığın yanaklarında sö-nüp açılan kızılığını ne kadar canlı hatırlarım!

Kırk şu kadar yıl sonra o eski İstanbul çocuğunun kırçıl saçlariyle dükkân dükkân körük araması ve arayıp da bulamaması büyük bir hâdise değildir. Fakat hisli bir adam için oldukça hüznü ve düşündürücü hâtıraların anahtarıdır.

Tan, 24 Ekim 1942

YANGIN YILGINLIĞI

G ünün birinde gazeteleri açınca gözleriniz kocaman başlıklı birtakım yazılara ilişse, “432 mevcutlu it-faiye kadrosundan 184 kişi ayrıldı; bilmem nerelerdeki, meselâ Ortaköy’deki itfaiye şubesi kapandı, yangınlara tam teşkilâtla gidilemediğinden ateş vaktinde söndürülemiyor” gibi haberler okusanız canınız sıkılmaz mı?

Hele güvendiğimiz bir gazetede şu satırlar bulunsa, kan başınıza çıkmaz mı: “Evvelki gün Rami’deki büyük yangını söndürmek için itfaiyenin normal olarak 9 makine ve 49 kişilik bir ekiple gitmesi lâzımgelirken adamsızlıktan dolayı ancak 3 makine ve 10 kişi sevk edilmiştir.”

İşte ben de o neşriyatın tesiri altında kalarak “Tehlike Geçiren İstanbul” diye bir fıkra yazdım, belki okumuşsunuzdur. Şehrimizin tarih boyunca uğradığı yangın felâketlerini hatırlatarak itfaiyedeki buhranın bir an evvel izalesi lüzumuna heyecanla işaret ettim. Maksadım, meselenin halli bazı kırtasiye zorluklarına takılıp gecikiyorsa, bunların ortadan kalkmasına yardımdı.

Ertesi günü ne göreyim, fırsat zuhur ettikçe –bu fırsatlar çok çıkar– İstanbul’u güzelleştirme hususundaki gayretlerini anmaktan, kalemimle de icraatımı –karınca kaderince– desteklemekten zevk aldığım vali ve belediye reisi bir mu-

harririmize beyanatta bulunuyor. Neler söylüyor? İstanbul itfaiyesinin Türkiye’de nümune bir müessese olduğunu, makine ve personel miktarile bütçesinin her yıl arttığını, it-faiye işinin asla ihmale uğramadığını madde madde, rakam-larla sayıp döküyor.

Sonunda da şunu bildiriyor: “İstanbul halkının büyük yangınlar tehlikesi geçirmemekte olduğuna emin ve müste-rih olacağını ümit ediyoruz.”

* * *

Fesüphanallah!

Eğer itfaiyemiz Rami yangınına 9 makine ve 49 kişi ye-rine 3 makine ve 10 kişi ile gitmek mecburiyetinde kalmış, istifalar yüzünden bu vaziyete düşmüş, hâlâ aynı vaziyette bulunuyorsa, buhran henüz halledilemediyse tehlike geçir-mediğimize nasıl inanabiliriz? Belediye reisi beyanatında normal kadrodan behsediyor. Şimdi yangınlara o kadro ile mi gidiyoruz?

Gidiyorsak buhran sona ermiş demektir: Reis onu tebşir eder, mesele biterdi. Gitmiyorsak tehlike önlenmemiş olur-du, önleninceye kadar benim ve bütün şehrin telâşa düşme-mize de hak vermek lâzımgelirdi.

Kaldı ki ben hiçbir zaman İstanbul itfaiyesinin –şu buh-ran zuhur edinciye kadar– hizmetinden, fedakârlığından şikâyet kalkışmadım; bilâkis gayretini daima övdüm. Eskile-rin himmetsizliğini, istibdat ve meşrutiyet devirlerindeki ka-yıtsızlığı dilime doladım, “Oh, hamdolsun... Büyük yangın-lar önlendi!” diye de yeni devre hayır dualarda bulundum.

Fikrimce mesele bu beyanata rağmen hâlâ ehemmiyeti-
ni muhafaza etmektedir. Bizi telâştan, endişeden kurtaracak
cevap ancak şu olabilir:

“İstifa edenlerin yeri dolduruldu; artık yangınlara tam
teçhizatla gidiyoruz. İstifa sebepleri de kalmadı; hem yeni
tahsisat bulundu hem de lüzumlu zamlar yapıldı!”

Unutmıyalım ki yine bizim gazetemizin bir sayısında
okumuştum: “İtfaiye kadrosundan az tahsisat yüzünden is-
tifalar çoğalmıştır ve şehir itfaiyesi günün birinde tamamen
dağılmak tehlikesine maruzdur.” Bu kabîl haberler almış,
bütün çocukluğunu ve gençliğini yangınlar ortasında geçi-
rip kışıkta ve yazlıktaki evleri yanmış, gözü yılmış bir adam
–velev ki bugün tek mülkü kalmamış olan dahi– umumî
menfaat namına, “Aman! Ne yapıyorsunuz? Bir çaresini bu-
lalım!” diye haykırmaz mı?

O korkunç satırlara kayıtsızca göz gezdirdikten son-
ra sigaramı yakıp dumanını tütürerek sinema yıldızları-
nın öte sahifedeki hoş resimlerini seyredemez, “Mahkeme
Koridorlarında”ki lâtif tuhaflikleri okuyamazdım a!

Allah yüzümüze güldü de buhrana rashyan ve bir haf-
ta süren çeşitli mevsim fırtınaları sırasında şehir bir âfetle
karşılaşmadı. Bereket tava mesimi gelmemiştî, kabak henüz
pahalydı ve pathcan da çıkmamıştı!

* * *

Çocukluğumun ve gençliğimiz yangınları, yangın
hâtıralarım!

Bunlara dair epeyce yazı yazmışımdır. Külliyyatımı karış-

tıranlar her çeşidine, ciddisine ve mizahisine raslarlar; Birinci Cihan Harbi'ndeki büyük Ankara yangınının tafsîlâtını kaydetmeği de unutmamıştım. Hattâ umumi bakımdan bir hesap vermiştim; “Doğduğum günden yirmi yaşına bastığım 9 adet köşk ve konaktan yalnız bir tanesi bugün nasılsa ayaktaadır. Hepsinin yandığını ya bizzat gördüm yahut sıcak kül-lerini ziyaret ettim” bile demiştim.

Eski yangınlara mahsus karakteristik birçok ses hâlâ ku- lağımdadır: Yangını haber veren bekçi haykırmaları, sokak- ta aceleci ayak patırdıları, köpek ulumaları, korku ve telâşla uyanan bir evin çeşitli tıkırtıları, fısıltıları, tahtaların esne- mesi, yangın istikametindeki pencerelerle kafeslerin açılışı, “Uzak!”, “Yakın!” gibi tahminler ve hazırlanmak mı lâzım, beklemek mi münakaşaları...

Eğer yangın civarda ise o seslere tulumbacı nâraları ve itfaiyenin zincir şakırtısı çıkaran atlı araba ve boru gürültüsü de karışırdı. Kızıl bir ışık altında uykusundan uyanan, sokak- lara uğrıyan bir halk...

Çocukluğumuzun pek sık tekerrür eden manzarası buy- du. Yatağında o gürültüleri dinliyerek neticeyi beklerdim, beklerken şimdi beni damı altında muhafaza eden evin bi- raz sonra yokolacağını düşünür, tavanda hayalimden alevler görür, çıtırdılar işitirdim. “Acaba,” derdim, “nereye, uzak semtteki hangi ahabap veya akrabanın yanına taşınacağız?”

Nihayet uyuyakalırdım. Sabahleyin bakardım ki ev yan- mamış, herkes tabîi halde sakin sakin dönüp dolaşıyor, ha- yat –korkunç bir gece geçirilmemişcesine– devam ediyor. Rüyada mıydı o korku, kızılık, sesler?

Zaten kulaklarım da benden önceki büyük yangınların hikâyeleriyle dolmuştu. Babam Hocapaşa, anam Keresteciler, doksanlık bir akraba Cibali yangınlarını anlatırdı. Rivayete göre Hocapaşa yangını şöyle çıkmıştı:

Bekâr odasında bir adam tütün içiyormuş, ot mindere bir ateş düşmüş. “Bakalım,” demiş, “kendiliğinden sönecek mi, yoksa büyüyecek mi? Büyürse testideki suyu üstüne boca eder, söndürürüm!”

Ateş için için yürümüş, ot minder birdenbire alev almış; adam da testiye koşmuş. Bir de ne baksın? Boş! Hemen fırlamış, çeşmeye yetişmiş, suyu doldurmuş. Fakat döndüğü zaman odayı, biraz sonra evi, daha sonra mahalleyi tutuşmuş bulmamış mı?

Her yangından sonra derlerdi ki: “Bu bir şey mi? Biz Hocapaşa, Keresteciler, Cibali yangınlarını gördük... Yangın onlardı!” Bizim kaderimizde daha müthişlerini görmek varmış. İstanbul’un üçte biri gözümüzün önünde küllükten ibaret kaldı.

Kirpinin Dedikleri’nde “10 Temmuz Yangınına Dair” yazısı o yangını ve itfaiye noksanını acı bir mizah tarzile iyice anlatır. Her yangından sonra hükûmet itfaiye kumandanı Ziçini Paşa’dan noksanları bildiren bir rapor istemiş. Macar paşa da bunu yapmakta kusur etmezmiş. Fakat işte o kadar... Rapor dosyaya girer, mesele unutulurmuş. Derken bir yangın daha...

“Aman Ziçini Paşa bir rapor!”

Tuhafı şu ki Nazırlar başlamışlar makam otomobilleri

kullanmağa... Ama itfaiyeye motörlü araba almağı düşünen yok. Harbiye Nazırı otomobilinde oturup söndürme işine nezaret ediyor da itfaiye erleri yayan koşuyor ve itfaiye takımları ancak atlı arabalarla, yayan yürüyenlere ayak uydurarak gidiyor!

Daha başka şeyler de oturmuş: Terkos musluklarının yerleri ve anahtarları bulunmazmış, herkes birbirine sorarmış: “Anahtar kimde? Anahtar nerede? Suyu düştü. Su nerede? İnek içti. İnek nerede? Yandı. Külü nerede? Savruldu. Vay benim köse sakalım!” tekerlemesini hatırlatan bir hal!

* * *

Yine o yazılardan anlaşılıyor ki istenen raporlardan sonra lüzumlu yeni tesisat kurmak nerede, hükûmet hortum bile almazmış. Zıçini Paşa hortumların kullanılmıyacak derecede yırtık, patlak, çürük olduklarından şikâyet eder, fakat birkaç bin liralık tahsisat bile koparamazmış...

En acayipî şeydu: Millet yangınları o derece tabiî buluyor ve itfaiyede teşkilat yapmanın lüzumuna o kadar inanmıyordu ki mecliste tek mebus kürsüye çıkıp da tedbir alınmasını istemeğe, mesullerden hesap sormağa yanaşmıyordu. Hattâ kendi oturdukları muhteşem saray da bir iki saat içinde enkaz yığınınna döndüğü halde! Eski nesiller yangınları benimsemiş, yangınları zelzeleler, kasırgalar nevin-den semavî âfetlermişçesine önlenemez felâketler arasına katmıştı.

Şimdi o zihniyette değiliz. Olmadığımız içindir ki itfaiyenin geçirmekte olduğu buhranı kayıtsızlıkla veya nezaket-

li bir sükûtle karşılayamıyoruz. Belediye reisimizin izahatı yangın söndürme teşkilâtının her yıl biraz daha kuvvetlendiğini gösteriyor. Bunu memnurlukla öğreniyoruz, lâkin kâfi bulmuyoruz; daha mükemmeli daha motörizesini istiyoruz. Suyu ahalisinin günlük ihtiyacına yetişmeyen bir şehirde motörize teşkilâtın da iş göremeyeceğini hesaba katarak bol suya bir an evvel kavuşmamızı bekliyoruz.

Hattâ daha ileri vararak bütün Türkiye için bir “Yangınlardan korunma kanunu”, o kanuna dayanan teşkilât ve tahsisat da istemekteyiz. Bir kanun ki belediyeleri fennî bir plân üzerinden teşkilâtlı bulunmağa mecbur etsin, lüzumlu varidatını sağlasın, sonra da mesulleri cezalandırsın! Yalnız son iki senede ve yurdun muhtelif köşelerinde kaç hükûmet konağı, kaç silo, depo, ambar tedbirsizlik yüzünden yandı? Park yapmadan, heykel dikmeden, sinema, bar, gazino açmadan önce itfaiye! Kanun bunu sağlamalı ve spor hareketlerinin başında –tulumbacılık demiyelim– itfaiye idmanları gelmeli, hattâ gençlik bununla vazifelendirilmeli. Hele orman yangınları.

Dâva büyüktür. Ne yazılsa azdır ve nasıl yazılsa mazur görülmesi lâzımdır.

Akşam, 1 Haziran 1947

NÜFUS KAYBINA DA SEBEP OLAN CİNAYETLER

E skiden şimdiki kadar çok, seri halinde ve son derece kanlı ve zalim cinayetler işlenir miydi? Cevabı uzun ve ince tetkikler mahsulü olmadıkça değersizdir [diye] kestirip atamayız. O zamanlar tabiîdir ki istihbarat şebekemiz pek mahduttu; gazeteler az ve taşra muhabirlerinden mahrumdu, sansür de vardı; yurdun her tarafından haber aksedemez, etse de fazla yayılamazdı. Bununla beraber sadece İstanbul şehrini ele alırsak, katil vakalarının hem azlığını hem de münferit vasfını iddia etmek mümkündür.

Muhakkak olan cihet çocukluğuma ve gençliğime rastlayan cinayetlerin üzerimde derin izler bırakmasıdır. O çağlarda cinayetlerden –galiba nadir vakalar olduğundan dolayı– fazla heyecana kapılırdık, henüz kanıksamamış ve sunturlularına alışamamıştık. Yalnız ben mi, öyle mi idim? Hayır. Meselâ ufak yaşında ana babamın Karagümrük'teki evinden dönerken etrafı duvarlarla çevrili, ağaçlar arasına gömülmüş ve kendi haline bırakılmış aşı boyalı bir konağı gösterirler, ürkek sesle: “Burada zenci bir köle, efendisini boğup öldürmüştü. Evi bir daha kimse tutmadı!” derlerdi; cinayet işlenen evleri lânetleme olduğu bir asırdı o! Uğursuz konağın korkunç manzarası hâlâ zihnimden silinmemiş-

tir. Bilhassa aile münasebetleri yüzünden vukua gelen kanlı vakalara büyük önem verilirdi. Faraza Unkapanı civarında Leman isminde bir kadının kocası tarafından tabanca ile vurulup öldürülmesi İstanbul'u altüst etmiş, maktule hakkında acıklı destanlar yazılmış, türküler ve şarkılar çıkarılmıştı.

Bir de şu vardı: O zamanın kaatilleri daha atıcı, silâh kullanmakta mahir, soğukkanlı ve insafli mi idiler, nedir? Tabanca bir defa patlar, bıçak bir kere girer, acemice tekrarlamalara hâcet kalmadan maksat hâsıl olurdu. Bugünküler gibi katil nazarında ölümü matlup şahsın vücudu delik deşik edilerek ortada bir “hezarpâre” bırakılmazdı. Ayrıca cinayetlerin bilânçosu bir ölüyü geçmezdi de! Şimdi karı, kaynana, baldız, komşu hanım, kucakta çocuk sıra dayığı gibi kim rastlarsa hepsini kan revan içinde yere sermek ve arkada cesetler yığını bırakmak âdet hükmüne girdi. Hele son senelerin bu şekilde işlenmiş dört cinayeti –ki sonuncusu beterin beteridir– sadece iki yıllık müddete değil, bir asra bile sığmayacak facialardan sayılır.

Cinayetler arttı mı, artmadı mı? Bilmiyorum. Fakat bunların gittikçe vahşileştiğine bir tekle kapanmayıp, “Hazır adam öldürüyorum, bâri birkaçını haklayım,” dercesine insan harcama manzarası alarak nüfus kaybını arttırdığına hiç şüphe yok!

Yeni İstanbul, 6 Eylül 1958

GÖRDÜĞÜM İLK PEHLİVAN GÜREŞİ

Bu –dile kolay– yarım asır evvele, belki de azıcık daha ötesine ait bir hatıradır. Öyle olduğu için de filmlerde kasden sislendirilmiş, *fantasmagorik* hale sokulmuş “maziyi tahattur” sahnelerine benzer. Çehreler olduklarından fazla yassı yahut yayvan, boylar gayri tabiî surette uzun veya kısadır. Arada, kendimi mahşere katılmış, hemen eziliverecek kadar ufacık, şaşkın, telâşlı bir böcek gibi görmekteyim.

İç-Erenköyü’ne bir düğün münasebetiyle pehlivanlar gelmiş. Pehlivanların birbirlerini yenmek için altalta, üstüste, insafsızca döğüşen çok iri, çok kuvvetli bir nevi insan olduklarını şöyle böyle kulaktan öğrenmişim ama sanıyorum ki onlar bizim gibi doğmazlar, büyümeyizler, yemezler, konuşmazlar. Kafdağı ardından, önlerine çıkan engelleri yıka devire, filler gibi ağaçları söke kopara, etrafa heybet ve dehşet salarak kafiye halinde gelirler. Bir oturuşta iki sini baklava sindirip her susayışta bir bakraç ayran içerler. Uyudukları zaman gözleri açıktır, mermere bassalar üzerinde ayaklarının izi kalır. Kısacası masallardaki dev kendileridir. Korktuğumuzdan bu ismi kullanamayız, hoşlansınlar da zararları dokunmasın diye onlara pehlivan unvanı vermişiz. Korktuğumuz devlet adamlarına nasıl ki paşa demekteyiz.

Bir yaz ikindisi idi. Arabalara binip Kozyatağı yolundan

İç-Erenköyü'nün Sakızağacı mevkiine çıktık. Güreş meydanı, o devirde Damacı Rıza Bey Köşkü denilen ve şimdiki Gazi Ethem Paşa arazisinin üst tarafına düşen sürülmemiş, taşlı ve sert topraklı bomboş geniş tarladır. Aynı gün hem pehlivanlar güreşecek hem de at yarışı yapılacaktır. Bu yarışta ilk defa göreceğim. Biz sinema ve resimli mecmua asrı çocuğu olmadığımız için yarışta atların, üzerlerinde binici bulunduğu halde mi, yoksa başıboş, süvarisiz mi koştukları hakkında malûmat sahibi değilim. Meraktan içim içime sığmıyor.

Ne kadar kalabalık! Hem. Birbirine öyle zıd bir kalabalık ki âdeta gazetemizde neşredilen *Kıyamet Günü* romanının Perlaşez kabristanı manzarası: Zengin, fakir, asil, serseri, köy ağası, rençber, hacı, hoca, derviş, dilenci, hepsi çeşitli kıyafetleriyle orada. Cilâsı göz alan kapalı lândolarda yaşmaklı sultanlar, saraylılar, karşılarında taze cariyeler, arabacının yanında haremağaları... Faytonlarda çarşafly rical kadınları ve kızları, maiyetlerinde redingotlarının önleri ilikli uşaklar... Muharrir arabalarında orta halliler... Öküz arabalarında civar köylerden gelenler... Bütün gün, güneş altında keçe külâhla çalıştıkları halde sokağa ve seyrana çıkınca başlarına birer siyah şemsiye açmaktan lüks zevki duyan Arnavut bahçıvanlar... Sucular, su muhallebicileri, şerbetçiler, daha bir sürü ayak satıcısı ve davul zurna sesi!

Güneş keskin, kabak meltemi tozu dumana katıyor; davul binlerce kişinin birleşmiş kalb atışı gibi gümbürderken zurna yine bu, beklemekten bıkmış cemaatin topyekûn şikâyetini anlatırcasına ağzını sağa sola, havaya ve yere çevire çevire tiz perdeden sızlanıyor. Pehlivanlar gelmiyor. Ni-

hayet halk karıştı, yol açıldı: Ortaya deriden birer slip giymiş hayalimdekilere nazaran epeyce küçük fakat –o devirde ne kadar çıplak insan vücudu gördümse hepsi de beyaz, adalesiz olduğundan bazıları, ense kalınlıkları ve güneşten yanmış tenleriyle– yine de korkunç iki adam çıktı.

Bunlara birer şişe uzattılar. Ne içeceklerdi acaba? Kuvvet şurubu mu? Hani, bana sabahları, ambalajına sarılı kendi hususî kadehiyle içirdikleri Kinalaroş nevinden bir şey mi? Onu bardaksız, ağızlarına dikerek mi yuvarlayacaklar? Pehlivanların kadeh kullanmaları ayıp mı sayılır? Bunları aklımdan geçirirken baktım ki şişedeki ilâçtan bir miktarını avuçlarına döktüler ve başladılar vücutlerine sürmeğe! Yanındakiler de yardım ediyorlar, sırtlarını uğuşturuyorlar. Uğuşturdukça ciltleri, güneşin altında pırıl pırıl, yalazlana yalazlana parlıyor. Davul zurna bu ameliye sırasında durmuştur, ehemmiyetle seyrediyoruz.

Derken gümbürtü tekrar işitildi; iyice yağlanmış olan pehlivanlar, ne minder, ne halı, toprak üstünde kapıştılar. Ter, yağa karıştı, yağa toz... Gözlerine de zifoslar sıçırıyor ki yanındakiler ara sıra koşup çevreleriyle bunları siliyorlar. Seyirciler bağırıp çağırıyorlar, ısıklık alıyorlar, sahaya yemiş kabukları atıyorlar mı? Güreşenlere direktif veriyorlar mı? Tam bir temkin ile, vakarla bakıyorlar. Taşkınlık eseri yok. Kimin haddine? Hakem heyeti yaşlı başlı, çuha cepkenli, şal kuşaklı, tebessüm kabiliyetini kaybetmiş, müthiş insanlar! Bağdaş kurmuş, toprağa oturmuşlar ama bir kalkıverdiler mi atlar gemi azıya alacaklar, kadınlar bayılacak, halk birbirini çiğniyerek kaçışacak. Çil yavrusu gibi dağılacağız. Verdikleri tesir o!

Yarım asırdan evvelki zamana ait bir çocukluk hatırası daha tafsilâtlı ve daha teknik malûmatlı olamayacağına göre ilk pehlivan güreşinden aldığım intiba bu kadarcıktır. Ama her bakımdan nasıl bir değişme ve gelişmeye işaret ettiği için yine de bir şeydir. Her geçmiş zaman hayalinin cihan değerinde olması lâzım gelmez ki...

Yeni İstanbul, 1 Nisan 1950

EV PLÂNI – SULH PLÂNI

Evimizin plânını kendimiz yapmamız yüzünden başımıza gelmiyen kalmamıştır. Bildiğim bir devir vardır ki yeni ev kuracak bir adam mimar nerede, kalfaya bile işi danışmazdı; köşeye oturur, kâşî kalemini beziryağı mürekkebi-ne banarak “eseri cedid” kâğıdının üstüne, dizinde tutmak şartile cetvelsiz, pergelsiz bir resim çizirdi ve dört köşe şekillerin ortasına “oda-sofa-kiler-merdiven-helâ-odunluk ve kömürlük-mutbak” diye bir sürü isim yazardı. İşte esas plân bu idi. Arada çoluk çocuk da karışır, “hayır, merdiven şurada olsun... mutbağı sağa alalım... kileri sol tarafa getirelim” gibi dileklerle o plânda tadilât yaptırırdı. Masrafın ne olacağı, neye varacağı tahminden ibaret! Zaten bu para hazır değildir de... Hele bir başlıyalım, ötesine Allah kerim! Allah ev yapanın yardımcısıdır.

Uzağa gitmeğe, yabancıdan misal almağa ne lüzum var? Rahmetli babam da hemen hemen o şekilde ev, ev ilâveleri yaptırmamış mıydı? Selâmlığın plânını kendisi çizmişti, fakat tavan alçak düştüğünden sonradan damı kaldırarak yükseltmişti ve önce bodrum katını lüzumsuz gördüğünden nihayet üç mişli masrafa katlanıp güç belâ nefeslikler açtırmıştı. Bir seferinde de ahırın üzerine iki oda ekliyelim demiş, işi büyük tutmuş, meydana koca bir köşk çıkmıştı. O

zaman da ahırını kaldırmak, bahçenin başka köşesine yeni bir ahır yapmak icap etmişti. Çocukluğum ve gençliğim hep bu plânlar, tadiller, denemeler, sinirlenmeler, kalfa kovmak, usta değiştirmek, para yetiştirmek gibi ardı arası kesilmeyen üzücü işler ortasında geçmemiş miydi? Tabiidir ki akarı, tüteri de eksik olamazdı. Borular patlar, mecralar tıkanır, kiremitler uçar, saçaklar kopar, kaplamalar kalkardı. Evden amele çıkmaz, taktuk eksilmez, inşaat malzemesinin arkası gelmezdi, daimî bir yapı, yapılanı bozma ve yapılanın bozulduğunu görüp üzülmeye halinde idik. “Oh!” demeğe vakit kalmadan da yangınlar o binalardan bir kısmını kökünden silip süpürürdü!

Şimdi ben yalnız memleketimizin ekonomi gidişini değil, bütün dünyanın vaziyetini bu, mimarsız plânlarla kurulumuş çocukluğumun evlerine benzetiyorum. Plânı ehliyetli mimarlar yapmamıştır; hesap çarşıya uymamıştır, daimi bir tadil, tamir, ilâve, yapı ve yıkı hali... Arasıra yangınlar da cabası! Ha babamın ev plânı, ha üç büyüğün sulh plânı!

Akşam, 23 Kasım 1946

ATLI ARABALARIN “İSKEMLE”Sİ “EHLİYET” İŞİNİ GÖRÜRDÜ

Bir müddet evvel “dolmuş”lar –trafiği lüzumsuz indiriş ve bindirişlerle epeyce aksatmakla beraber– bizim gibi orta halli hemşerilerin işine yarıyordu. Çoktandır yaramaz oldular, ayrıca sinir bozucu bir hal aldılar. Meselâ bir durak tasavvur edelim: Halk dolmuş bekliyor, bir araba sökün edip duruyor, içinde birkaç kişilik yer boş. Herkes şoföre doğru koşuyor. Soran sorana: “ Aksaray’a mı? Tünel’e mi? Eminönü mü?” Şoför ya aldırış etmiyor ya “değil” mânasına başını yukarıya kaldırıyor yahut alaylı bir gülümseme ile mukabele ediyor. “Yağma mı var?” demesine! Nihayet çekip gidiyor. Kalabalık da gerisin geriye yaya kaldırımına dönüyor.

Bu nedir? Niçin arabanın görünür yerinde gideceği yer yazılı değil? Dolmuş artık resmen kabul edilmiş bir nakil vasıtasıdır; hem duraklarına riayet etmelidir hem de öbür vasıtalar gibi işlediği hattı bildiren bir yazı taşımalıdır. Taşımadıkça bu iş düzenlenemez; halk nahakyere şoförden kötü muamele görür ve duraklarda tamamiyle faydasız bir med ve cezir hareketiyle rahatsız olur. Acaba yaftalamakta ne gibi güçlükler var? Bu tedbiri veya bir başkasını almakta niçin gecikir dururuz? Müşteriyi şoförün eğencesi yaparız? Ona azından da olsa bir diktatörlük ve buyrukluk zevki tat-

tırırız? Yolcuyu da bu müstebidce muameleye maruz bırakırız?

Kira arabaları devrinde de, hele çok eskiden arabacılar müşteriye karşı haşın davranırlar, yapmadıklarını bırakmazlardı. Bir defasında babamla Eminönü'nden bindiğimiz arabacı evvelâ müşteriye almamak, sonra söylenmek ve atları çok yavaş sürmek ve birdenbire kamçılayıp koşturmak, yine yavaşlatmak gibi sinir bozucu birçok münasebetsizlikler yapmış, nihayet Maliye Nezareti önüne bizi getirmişti. Babam inmiş, çeyreği vermiş, sonra kapıda selâma hazırlanan askerlerin çavuşuna –Nezaret askerî muhafaza altında idi– yanına çağırması ve “Alın şu arabanın iskemlesini!” emrini vermişti.

O zamana kadar iskemle almanın ne olduğunu ben bilmiyordum. Çavuş koşmuş, arabacının üstüne oturduğu ben müteharrik yüksek yeri çekip çıkarmış ve muhafız bölmesine götürmüştü. Meğerse “iskemle”si olmayan arabayı polis işlemekten meneder, cezalı olduğunu anlar, arabacısını karakola tıkarırmış. Gördünüz mü pratik çareyi? Hâdise arabacının yalvarıp yakarmaları, abirû dökmeleri üzerine iade edilmişti. Zira o devrin makam sahiplerine böyle bir hak tanınmıştı. “İskemle” şimdiki “ehliyet” gibi alınır, verilirdi.

Yazdığım atlı araba ve kira arabaları vakalarından biridir, ne türlüleri başımıza gelirdi! Bugün de motörlülerinden az mı çekiyoruz? At veya motör... Kafa değişmedikten sonra!

Yeni İstanbul, 21 Mart 1958

BANKNOT ÜZERİNE HÂTIRALAR

Daha bu harb içinde, üç yıl kadar önce 12 buçuk liraya satın aldığım bir kâğıt parçası, öğrendim ki şimdi tam 155 lira 30 kuruş ediyormuş. Bir yerine beş, on, yüz, beş yüz tane, daha fazla alsaydım –alabilirdim– şimdi ne olacaktı?

Dehşet! Ömrümde görmediğimi görecektim. Birkaç bin papele mukabil birkaç yüz bin liralık adam olacaktım. Hattâ bir ay evvel de aynı işi yapabilirdim, yapabilirdiniz. Yapanlar turnayı gözünden vurdular.

Elbette haberiniz vardır: Osmanlı Bankası’nın banknotları tedavülden kalkacak. Ama bu öyle bir kalkıştır ki sarraflık âleminde misli, menendi galiba görülmemiştir. Düşününüz, tanesini daha dün iki lira, birkaç kuruşa köşe başından aldığınız banknot bugün bir altın ediyor. Yarın onu banka gişesine uzattınız mı size bir adet Osmanlı altını verecekler. Demek ki 30 küsür lira değeri bulunan bir çil altın size iki küsür kâğıda gelecek...

“Ah, haberimiz olsaydı!”

Haberi olanlar elbette yok değildi. Kulağı delik mi ararsınız? Bir kararname hazırlandığını duymak yeterdi. Fakat piyasada sevinenlerden ziyade saçını başını yolanların daha çok olduğunu işittim. Bunlar son günlerdeki fiat yükselişine aldanarak çoktan beri sakladıkları o banknotları –fazla

artmaz diye– yok pahasına satanlardır. Birini tanıyorum: 1 Nisan 1947 tarihinde yüz bin liralık bir kâra konacaktı. Beklemedi, sadece on bin lira kazançla kaldı.

Dövünüp duruyor.

Satın alan kulağı delikse şüphesiz sevincinden oynuyordur.

* * *

Bu gibi işlerle alâkam olmadığı halde beş liralık bir Osmanlı banknotunu ben niçin almıştım, saklıyorum?

Baba hâtırası diye... Zira Meşrutiyet’in ilânından önce, bir müddet de sonra babam –resmî unvanile– Bankı Osmani Nâzırı idi ve o sıfatla zamanında basılan banknotların tam alt kısım ortasında Mehmed Halid ismi hâkkedilmiş mühürü bulunurdu.

Zaten banknotlarda meclisi idare âzasından olan müdür ile sandık emininin imzaları ve bir de o mühür vardı. Ecnebilerinki imza, devlet murahhasıninki mühür... Cavit Bey Maliye Nâzırlığı’na gelince bu Şarkkârî usulü kaldırdı. Bankı Osmani Nâzırı’na da mühür bastırmak yerine imza attırdı.

Fakat yukarı tarafına padişahın turası konmuş, esas yazıları hep Türk hüsnühattile süslü, fevkalâde ağır başlı, uçuk ve kibar renkli, kıymeti her halinden belli o güzelim “varakai nakdiye”lere mühür daha ziyade yaraşıyordu.

Şimdi banknottaki yazılara bir göz atalım. En mühim kayıtlar şudur: “İşbu varaka ibraz olunduktan bedeli altın olarak nakten tediye kılınacaktır” – “beş adet mecidiye yüzlük altını”... Ayrıca sağda, solda, beyzî birer çerçeve içine yine bu

son cümle, birer rakam ilâvesile de sıkıştırılmış. Yani “altın” şartında şiddetle ısrar edilmektedir. Diğer bir kayda göre “bedeli Deraliyyede tediye olunacaktır” yani yalnız İstanbul’da...

Bu kaydın sebebi nedir?

Bildiğime göre kâğıtlarda yazılı altınların ancak İstanbul merkezindeki kasada saklanması, yani karşılıklarının yalnız bir yerde hazır tutulabilmesidir.

Zaten Bankı Osmani Nâzırı’nın asıl vazifesi her ay o kasa dairesine bizzat girerek tedavüldeki banknotların bedellerini hemen ödiyebilecek miktarda altın bulunup bulunmamasını kontrol etmektir. Neticeyi bir mazbata ile tevsik şarttı. Zira padişah bu işe çok ehemmiyet verirdi.

“Ya halk birdenbire banka gişesine müracaat eder, nakten parasını ister, alamaz da bir ‘panik’ vukubulursa?”

* * *

Netekim –tarihçiler ve maliyeciler iyisini bilirler– bir tarihte böyle bir hâdise zuhur etmiş, gişelere koşuşan banknot sahiplerinin altınları kısa bir müddet verilememiş, saray, Babiâli, sarraflık ve borsa âlemi altüst olmuştu.

O tarihten sonra tedavülde bulunan “evrakı nakdiye”nin tamamını değilse de –miktar hatırımda kalmadı– büyük bir kısmını derhal altına tahvil edecek kadar bir stok, hiç dokunulmadan, eksiltilmeden kasada bekletilmeğe ve muntazaman kontrole başlandı.

Bir defasında ben de “ta’dad” sırası orada seyirci sıfatile bulundum.

Banka kasası zemin katında yer altında, yere gömülü-

dü; içerisine –yanılmıyorsam– birkaç adam sığardı ve uzun kordonlu, elektrik lâmbalarile girilirdi. Aklımda kalmamış ama sanırım birkaç yüz bin altın, sağlam bezden torbalara konmuş, çelik bölmeli raflarda dizili dururdu.

Babam bunları ellerile yoklar, bazısını da açtırır, masaya döktürür, saydırır, üstündeki etiketlere uyup uymadığına –alelusul– bakardı. Bu itibarla dünyada en çok altın görmüş adamlardan biri de Bankı Osmani Nâzırı idi. Ayrıca o Nâzır’ın bir de maliye hazinesi başveznedarı olduğunu hesaba katarsanız altını, altın lirayı ne derece kanıksadığını tasavvur edebilirsiniz. Tabiidir ki yanında bulunan oğlu –yani ben- de çocukluğumda altın seyrine doymuşlardan idim!

Hiç unutmam, “ta’dad”dan sonra yukarıya banka başveznedarı Mösyö Tristram’ın odasına çıkmıştık. Bu zatın da “sandık emini” sıfatile banknotlarda imzası bulunurdu, Türkçe konuşabilirdi, demişti ki:

“Babanla bana hükûmet ve banka maaş yerine elimizden geçen altın üzerinden en ufak, hiçten bir hisse verseydi şimdi dünyanın sayılı milyonerleri olurduk.

İkisi de küçük yaşlarından beri en büyük müesseselerin kasadarlık hizmetinde ve nihayet şefliğinde bulunmuş ak saçlı adamlardı, altın içinde yüzmüşlerdi; kuş civıltısından fazla altın sesi dinlemişler; çayır çimen, çiçek kadar altın tarlalarında, tarhlarında altın seyretmişlerdi. Gözlerinin önünden altın oluk gibi akmıştı. Bu itibarla onların gördükleri “feeri” ve “revü” sahnelerini ne Folies Bergéres’de ne de kükreyen aslan markalı filmlerde temaşa imkânı vardı.

Tristram’ı bilmem, fakat babam altın kıtlığında hayata gözlerini yummuştu.

Kendisinden bir hatıra kalsın diye on iki buçuk kâğıt paraya satın aldığım banknotu ne yazık ki 155 lira 30 kuruşa tamah ederek iki gün, en fazlası bir yıl sonra elden çıkaracağım. Şimdi o miktarı getiren bir varakayı sığara inince duvara asacak vaziyette değilim elbette!

Elime hemen hemen hiçbir şey geçmiyen baba mirasına beş altın ekleniyor demektir. Hâtırasına hürmetimin bir mükâfatı olsa gerek!

Zaten geçen harpte derdi ki: “Siz bu banknotları hükûmetin piyasaya çıkardığı kâğıt paralarla bir tutmayınız. Filvaki onların üstünde de ‘İşbu varakai nakdiyeye mukabil Osmanlı lirası verilecektir’ kaydı, hattâ Maliye Nazırlarının imzası varsa da ‘altın’ kelimesi yoktur. Bu balık başka balıktır. Benim mühürün olanlar bir gün muhakkak surette altınla değiştirilecektir!”

Öyle olmakla beraber kendisinde bir teki çıkmadı. Bizim de öteki kâğıt paralardan sıtkımız sıyrıldığı için sözüne kıymet vermedik. Mirasından her birimiz biner liralık Osmanlı banknotu alıp bir yana koysaydık bugün yine her birimize keenne piyango vurmuş olurdu. Nereden akla gelecek ki piyasada daha birkaç ay evvel tek liralıkları iki buçuk ve beşlikleri on iki buçuk kâğıda sürülen bu varakalar hakkında bir gün gazeteyi açınca bankanın şu ilânını okuyacağız: “Tedavüldeki banknotlarımızın mukavelenamemiz hükümleri dairesinde altın olarak ödenmesi 27 Şubat 1947 tarihli kararname ile yüksek tasdikten geçmiştir.” Kâğıdı –eski

zaman keramet ehilleri gibi– bir nefeste altına çeviren hey gidi tılsımlı, sihirli, mübarek kararname hey!

Günün –Vaşington ve Moskova müzakereleri haricinde– en mühim olayı budur. Bir olay ki maliye ve sarraflık tarihinde onulmaz, eşsiz hâdiselerden birini teşkil ediyor. Ama şu noktaya dikkat: Elimdeki beş altınlık banknotun numarası 747074 ise de piyasada o sayının işaret ettiği kadar yoktur.

Hiç şüphesiz ki banka yıllardanberi yavaş yavaş bunları toplamış, birçoğu da kendiliğinden yanıp erimiş, ortadan kalkmıştı.

* * *

Osmanlı banknotlarının kâğıdı ipek hamurdandır derlerdi. İlk tedavüle çıkanların etrafı da bıçakla kesilmiş değildi; kalıptan yahut makineden o ölçüde, yanları biraz kendinden yenik ve azıcık da intizamsız şekilde çıkmıştı, taklidini yapmak mümkün olamazdı.

Peki altın dururken, sarraf camekânlarını doldururken banknotu kimler, niçin kullanırlardı? Altın ağırdı, çok miktarı cepte taşınmaz, yük olurdu. Büyük muameleler banknotla yapılır, bir koca destesi yelek ve pantolon ceplerini sarkıtmadan, şıkırdamadan, izini belli etmeden rahatça saklanır, götürülüp getirilirdi.

Düşününüz ki elli altın kemere dizilmedikçe bir yere sığmaz, her biri 7216 gram olduğuna göre aşağı yukarı dört yüz gram ağırlığı bulurdu. Halbuki beşerliklerden 50 kâğıt ne sıklet, ne hacim itibarile cebi sarkıtmaz, fazla şişirmez

cüzdana ve koyuna da kolayca sığardı.

Hoş o devirde elli altınla Avrupa seyahatine çıkılırdı, bakkaldan erzak ve çarşıdan öte beri almağa gidilmezdi. Gidilse yiyecek olarak bir, hattâ iki araba yükile dönülür, giyim ve ev eşyasını da ancak hamallar taşıyabilirdi! Gelgelelim, elli altını ele geçirmek kaçta kaç kişiye müyesser olurdu? Şimdi de karşılığı olan 1500 şu kadar kâğıt parayı bulan çok mu?

Tevekkeli atalarımız “Dert gitmez, değişir!” dememişler.

Akşam, 30 Mart 1947

GEÇMİŞTE “MAAŞ” BAHSİ

33 yıl sürmüş olan II. Abdülhamid devrinin birçok acaip-likleri arasında bir tanesi de “aylık” veya “maaş” denilen tabiatıyla her ay ele geçmesi lâzım gelen paranın –bir yolunu bulup da daima koparanlar hariç– ekseriyete yılda altı defa verilmesiydi. Yani maaşınız on lira ise senede yüz yirmi alacağınıza cebinize ancak yarısı geçerci.

Bari bu maaş iki ayda bir muntazaman verilir miydi? Hayır, verilmesi fevkalâdeden kandil, bayram, “cülûs” veya “velâdet” gibi mühim günlerin rastlamasına bağlı idi.

Yazık ki o devrin tam, mükemmel ve mufassal bir tarihçesi henüz yazılamamıştır; şurada, burada çıkan yazılarla vesika ve hâtıralar da bir araya toplanmamıştır.

Ne münasebetle Abdülhamid ve zamanındaki maaşlarla söze başladım? Son günlerde hükûmetin memur ve ameleye verdiği ikramiyeden çok bahsedildiği bir sırada çocuklukla gençlik arası son senelerine yettiğim istibdat hengâmesinin maaşla alâkalı acaipliğini hatırlamam pek tabiidir.

Mevzu epeyce hoşluklar arz ettiği için bildiklerimden bazısını yazmak veya tekrarlamakla okuyucularımdan memurlara bir mukayese yapmak fırsatını vereceğime, memur olmıyanları da hayrete düşüreceğime eminim.

İstibdad yıllarında iki türlü maaş vardı: Biri basbayağı

maaş... Öbürü “maaş-i-umumî”... El etek öperek hususî teşebbüslerle yahut padişahın iradesiyle her ay sonu alınan aylık birinci ismi taşırdı; herkesle beraber senede altı defa kutlu ve mutlu vesilelerle ele geçene de ikinci isim verilirdi.

Alelâlde maaş bir güne ve tarihe uymadığından Maliye Nâzırı yahut muhasebecisi tarafından kendi yazısıyle “verile” ve “ıtası” emrini taşıyan “sergi” ve “senet”, “senedi mahsus”larla “kupon”ları Maliye hazinesi ne zaman olsa öderdi.

“Kupon” bin kuruşa kadar, “sergi” ile “senet” bin kuruştan itibaren en yüksek derecede maaş ve alacaklı ehlinin istihkakını gösteren evraka takılmış isimlerdir. Birincisi nüfus cüzdanı sayfaları büyüklüğünde idi ve defter şeklinde idi. Ötekiler daktilo kâğıdı eninde ve boyunda düz bir yaprak-tan ibaretti.

Meselâ sizin elinizde öyle bir “sergi” var, hükûmetten de beş yüz lira alacağınız... Şayet şanslı çıkar da buna mahsuben nâzıra para yutturursanız o zat beş yüzün altına karzan 200 rakamını yazar, tarih çizgisini çeker, altına da bakiye 300’ü ve “ita” işaretini koyardı. (Hesapların lira olarak değil, kuruş üzerinden yürütüldüğünü unutmıyalım.)

Haydi, hemen gidip parayı vezneden alınız. Yağma yok! Nerede o bolluk, o kolaylık? Vezneye geldiniz mi veznedardan para yerine korkunç bir cevap alırdınız:

“Başka bir gün geliniz!”

Bu “kasalar bomboş, fare düşse başı yarılr, meteliğe kurşun atıyoruz” demenin kibarcası, memurcası idi. Eğer talih gene yüzünüze gülerse veya veznedar efendi ahbabınızsa size fısıldardı:

“Bir saate kadar bankadan para gelecek, bekleyin bakalım, belki size de pay çıkar.”

Bekleyen bir, beş ise ümit vardır. Başlarsınız üzerinde “Hazine-i celile-i maliye” yazılı iki altı külüstür arabayı gözetlemeğe! O araba hâlâ gözümün önündedir: Ön tarafta arabacı ile bir nefer silâhlı asker otururdu; ortada para torbalariyle keselerini koymağa yarayan kapalı bir sanduka, arkada parayı almağa giden veznedarla tahsildar! Çok defa bu sandukadan birkaç torba, birkaç kese çıkardı... Torbalar da mecidiye ve çeyreklerle kuruşlardan ibaret gümüş para (bunlara zamanın tâbirince “mağşuşa” denilirdi) keselerde altın!

İyi ama ben bunları neden bu derece yakından biliyorum? Sebebi şu: Bizim aile eski zamanlardan beri maliye memuru idi, hususiyle veznedar... Babam da o mesleğin en yükseğine erişmiş yani Maliye Başveznedarı olmuştu. Başveznedar gene zamanın teşkilâtı itibariyle gişe önünde para alıp veren bir memur değildi. Bu unvan müdürlüğü vazifesini görürdü; rütbesi de ancak vezirden bir derece küçüktü, teşrifata dahildi. Ayrıca Osmanlı Bankası Nâzırı, yani hükûmetin banka nezdinde yüksek komiseri idi de...

Neyse soy sop övünmesini bırakalım da Abdülhamid devrinin maliye hazinesine ve maliye siyasetine geelim:

Kutlu günler yaklaşırken babamı ve muavini olan merhum ortanca biraderimi bir telâştır alırdı. Neden? Bayram, kandil, donanma üzücü şeyler mi? Herkes tâtil günleri yaklaştı, avucumuza para girecek, gezip eğleneceğiz diye sevinirken bizimkilerin telâşa düşmelerindeki sebep?

Sebebi söyleyelim: Bir, iki gün içinde maliye hazinesi

gişelerinden tam 600.000 altın tutarında umumî maaş verilmesi âdetti. Sıra numarası, tertibat, teşkilât yoktu; maaş sahipleri cemm-i-gafir halinde daireye hücum eder, birbirini ite kaka gişelere yanaşmağa bakardı. Bir ana baba günü! Veznedarlar o gürültü patırdı, bağırıp çığırışma, atışıp itişme, sövüşüp dövüşme esnasında para verirken sersemlikle açık da verirlerdi; açıktan mesul babamdı, nasıl telâşa düşmesin? İsparmoz tutsa haklı!

Şu var ki vaziyeti babamınkinden daha güç olan zat, Maliye Nâzırı idi, zira altı yüz bin sarı lirayı temin ve tedarik etmekle mükellef bulunan kendisiydi; bulamadı mı yerinden olurdu. Bulması gerçekten zor, âdetâ imkânsızdı.

Avans şeklinde faizle para alınacak üç yer vardı o zaman: Osmanlı Bankası, tütün rejisi ve Düyun-i-umumiye İdaresi. Nâzır bunlara başvurur, Ermeni tâbirince yalvar yakar olur, anasının memesinden emdiği süt burnundan gelir, nihayet koparırdı. Ayıp, utandırıcı şeyler ama hakikat!

Böyle olduğundan dolayı da Maliye Nâzırlarımız bir nevi müstemlekedeki bulunuyormuşuz gibi o müesseselerin başındaki, kendi memleketlerinin artığı şahısların hüküm ve nüfuzu altında idiler. Azametlerini görmeliydiniz! Ben görürdüm ve çocukluğuma rağmen üzüldüm. Millî izzet-i nefis yarası çocuk yüreklerinde daha derinine açılır ve daha devamlı işler.

Zamanın maliye siyasetinde çirkin ve bayağı bir iş daha hatırlarım ki buna nâzırdan aldığı talimatla babam karıştırdı: Gün olur, hazine tam mânâsıyla tamtakır, kuru bakır kalırdı. Koca koca kasaların bomboş hali pek acıklydı. Hele gece gündüz onları bekleyen nöbetçi askerlerin!

İşte böyle zamanlarda başveznedar bey, balâ rütbesine rağmen Galata'daki ekalliyet sarraflarına müracaat eder, onlardan bir miktar, meselâ kırk, elli bin lira avans isterdi. Sarraftan istikraz, hem de imparatorluk hazinesine!

Bu sarraflardan Altıparmak Biraderler ekseriya müsbet cevap verirlerdi. Gerçekten iki kardeşin ellerinde birer parmak fazlası vardı, sarraf ve banker için tabiatın yerinde bir ihsanı! Hattâ fikrimce sarraf sembolü olarak altı tane parmak pek mânâlı düşer.

Evet, bunlar böyle olurdu, haysiyetimiz pâymal edilirdi. Ancak padişah yalnız bir noktaya ehemmiyet verirdi: Devleti, büyük devletlere borçlandırmamak, borcu çoğaltıp da ecnebi müdahalesine, dolayısıyla kendisinin hal'ine yol açmamak! Abdülhamid'in en büyük vasfı borçtan korkan ve borcu ödeyen bir padişah oluşu idi.

Ama diyeceksiniz ki: "Altı ay maaş verirdi ama memlekette ucuzluk vardı!"

Acaba var mıydı? Bunu da bir gün inceleriz. Galiba netice pek de lehte çıkmıyacak. Bir mütefekkirin dediği gibi yalancıların en ustası ve en inandırıcısı hâfıza ve hâtıradır. Yaşlıların sözüne pek aldanmayınız; zira Bergson iyi söylemiştir: Hâfızanın vazifesi bize yalnız hatırlatmak değil, aynı zamanda bildiklerimizin bir kısmını unutturmaktır!

Zafer, 10 Ocak 1954

İSTİBDAT DEVRİ GARABETLERİNDEN

Bilenler henüz pek çoktur, Osmanlı Devleti zamanında Adliye Nezareti Ayasofya civarında –hele deniz tarafından bakılınca– heybetli bir bina idi... Ama bütün devlet daireleri gibi bakımsız, harabe hâlinde idi. Merdivenleri de ahşaptı, sıra sıra çivi başlarının, ayakkabılarla mütemediyen aşındırıldığından, pırıl pırıl parıldadıklarını bile hatırlıyorum.

Hâlbuki bir defa gitmiştim: Küçük yaşta idim, bir gün babamla yüksek memurlardan –onlara “erkân” denilirdi– birini ziyaret için uğramıştık. İşte o merdivenlerden çıkarken –hangi kat idi bilmiyorum– peder merhum omuzlarımdan tutup beni yerden kaldırdı, sahanlıktaki yan pencereden geniş bir salonu işaretle:

“Kapılan Millet Meclisi burada toplanırdı!” dedi, bu cesareti gösterdi. Cam pek kirli olduğundan fazla bir şey göremediğim ama hem sözden hem de manzaradan ürktüm: Kanlı bir kavga çıktıktan sonra polis marifetiyle boşaltılmış meyhane, esrar kahvesi gibi birçok sandalye, masa, peyke, tezgâh nevinden eşya karmakarışık yerlere serilmişti. Kırık camlardan giren güvercinler her tarafı kirletmiş; ne varsa püskürme beyaz beneklerle lekeli.

Zihnimde asıl yer edip kalan eşya: Perdeler! Güneşle

solmuş; solmuş değil, yanmış ve şahrem şahrem, lime lime ayrılmış; öyle sefil, perişan bir surette sarkıyorlar ki âdetâ eriyorlar... Zemine damlaları düşüyor, birikiyor gibi manzara!

Otuz şu kadar yıl kapısının açılmadığı, insan ayağı basmadığı lânetleme bir yer. Lâfını etmek kimin haddine? Salon ve müştemilâtı o hâlde kalmıştı. Derken Meşrutiyet ilân edilince tekrar Millet Meclisi olarak kullanılmak üzere açıldı; temizlendi, boyandı, süslendi, eşyası yenilendi ama yine de bir şeye benzemedi.

Zamanın gazeteleri benim kapalı iken gördüğüm sahanlıktan bilmem kaç küfe veya kaç araba dolusu güvercin gübresi çıkarıldığını yazmışlardı!

Yine o günkü ziyaretimde başka bir şey daha hayreti mucip olmuştu: Bahsettiğim merdivenin bir sahanlığında kocaman, galiba kadife kaplı mükellef bir koltuk duruyordu, lâkin kimse oturmuyordu. Oturulamazmış da! Zira neye yaradığını peder merhuma –bu tabiri sevmezdim ama şimdi bakıyorum, eski zamanı anlatırken dekoru pek uygun düşüyor– sorduğum vakit şu cevabı almıştım:

“Nâzır Abdurrahman Paşa epeyce yaşlı, ayrıca fazla mülâhham (yani şişman, etli bir zâttır; makamına bu merdivenleri çıkarak gitmeğe mecbur. Orta kata çıkınca yorulur, yorulunca da o koltuğa çöker, biraz nefes alır, dinlenir; tekrar çıkmağa başlar.”

“Neden asansör koymuyorlar?”

“Padişah böyle şeylerden hazzetmez.”

Bahsettiğim tarihte meselâ Osmanlı Bankası’nda, Türün Rejisi’nde hususî elektrikle ilerleyen, işleyen asansörler vardı.

Hatta Sultanhamamı civarında sahipleri Selânikli olan büyük bir manifatura mağazası bilirdim ki –ecnebîlerden ve saray mensuplarından başkasının hususî surette bile elektrik kullanmasına müsaade edilmediğinden– Terkos suyu tazyiki ile pekâlâ bir asansör işletilir, herkes de korkmadan binerdi.

Adliye Nâzırı –Hünkâr bir mânâ verir korkusuyla– ona bile koyduramamıştı, sahanlığa bir koltuk koymak cesaretini nasılsa gösterebilmişti. Şüphesiz ki daha evvel de irade ve izin kopararak! İstibdat devrinde nazırların makamlarına gidip gelirken yol değiştirmeleri dahi “söz getirir” endişesiyle imkânsızdı. Kışlıktan yazlığa taşınmadan önce de Zât-ı Şâhâne’ye malûmat verip müsaade alırlardı.

Hatırladığıma göre elektriğin yasak olduğu devirde saray mensuplarının konakları, meselâ Mabeynci Faik Bey’in kâşânesi elektrikle aydınlatılırdı. Hiç unutmam: Annem bir gece Mabeyncinin anası tarafından davet edilmiş, ertesi günü dönüşünde yemek salonundaki elma, armut, üzüm salkımı biçiminde yapılmış elektrik ampullerinin şaşaasını ve güzelliğini anlata anlata bitirememişti.

İstibdat devrinin hususiyetlerinden biri de tanınmış insanların cenazesinde bulunanları gazetelerin rütbe, elkab ve isimleriyle yazmaları idi. İsmine gazetelere geçmesine meraklı bazı kimseler vardı ki tek cenaze alayını kaçırmazlar, birinden öbürüne koşarlar, belki de mühim adamların ölümünü dört gözle beklerlerdi.

Bunlar arasında bir Neş’e Bey vardı ki isminin hiç de cenaze merasimine uymamasına, acı bir tezat teşkil etmesine rağmen listede ismi muhakkak bulunur, yüksek rütbe ashabından olduğu için de ekseriya başta gelirdi.

Meşrutiyet'ten sonra o âdet kalktı. Şimdi gazeteler cenaze alayında bulunan ricali değil, vekilleri karşılayan veya uğurlayan büyük mevkili zevâtın isimlerini bildiriyorlar. Her devrin bir âdeti oluyor.

Ne denir? Eski devir ölüye ehemmiyet verirmiş, yenisi diriye veriyor.

Yeni İnci, 21 Mart 1953

DÜNKÜ YALOVA VE DEVLET

Kaplıcalar üzerine bu hafta, her yazısı gibi alâka çeken bir makalesini okuduğumuz semt arkadaşım Sermet Muhtar Alus'un kısa kestiği Yalova faslına bir şeyler eklemek, II. Abdülhamid devri Yalovası'na biraz daha ışık serpmek niyetindeyim. Bunu, gençlik başlangıcı çağımın sadece hoş hâtıralarını tazelemek için yapmıyacağım. İki maksat daha gözetiyorum: Yalova kaplıcalarının yakın tarihinden bir kısmını unutulmaktan kurtarmak ve memleketin eski idare mekanizması hakkında yeni bir fikir daha vermek...

Babam âdet etmişti, her yıl eylül ayını Yalova kaplıcalarında geçirirdi.

Romatizma çeken, cilt hastalıklı, karaciğer bozuk, koca karınlı bir adamdı da tedaviye mi giderdi? Hayır. Ata biner, güzel yüzer, araba kullanır, kışın bile her sabah soğuk su dökünür, sağlam ve çevik, tam bir İstanbul beyi idi. Yalova'ya gidişi, Yalova'nın padişahattan izin ve irade almağa lüzum kalmadan gidilecek İstanbul dışı tek yer oluşundan dolayı idi!

Bilirsiniz ki o devirde devlet ricalinin irade koparmadan payitahtan çıkması yasaktı; Anadolu yakasında Pendik, Rumeli tarafında Küçükçekmece hudut istasyonları sayılırdı. Zaten halk da zaptiye nezaretinden bir seyahat çıkarmadıkça o istasyonlardan öteye gidemezdi ki... Fakat vilâyet, daha

doğrusu şehremaneti hududu dışında bulunduğ u halde Yalova yolculuğ u serbesti. Hattâ serbes değ il, hoş gözle bakılan bir seferdi.

Neden?

Anlaşılan padişah, tebaasının şifalı sular da canına can katmasını, sıhhat bulmasını isterdi de ondan mı?

Değ il... hem de hiç değ il: Yalova kaplıcaları Hazinei has-sa tarafından işletilirdi, yani padişahın malı idi; kâr, padişah kesesine girerdi, girdiğ i için de kapısı –ne izin, ne yol varakası– ardına kadar herkese açıktı.

Ş u nokta da var: Yalova kaplıcasına gitmek isteyen bir memura, “gitme!” demek kimin haddine? Bu, hünkârın kârına kesat vermek demektir. Gider, hem de isterse altı ay kalır; kalır ve maaşını da tam alır!

* * *

Köprüden öğ le üstü kalkan bir vapura binerdik. Bu vapuru öyle ş imdiki gibi tıka basa dolmuş sanmayınız; sefer hürriyetine rağ men yolcu adedi otuzu, kırkı geçmezdi. Ç oğ u Hariciye Nezaretile karantina ve fenerler idaresinde memurluk eden Frenk bozması yerli Hıristiyanlar olmak ş artile...

İkinci zamanı Yalova İskelesi'ne varırdık. Terbiyeli olması için emir verildiğ i anlaşılan bir polis, oracıkta nezaketle isimlerimizi kayderdi, faytonlara binilirdi. İ ş te o zaman içimize bir korku düş erdi.

Sebebi? Ş u: Araba kafilesine tepeden tırnağ a kadar silahlı, harbe hazır bir bölük süvari askeri de katıldığ ı, kafi-

le, bir ortaçağ kervanına benzediği için... Yol alınıp güneş dağlar ardına gömüldüğü, etrafa ıssızlıkla beraber loşluk çöktüğü zaman durum daha da nazikleşirdi. Hele yol boyu kurulmuş karakollardan boru sesleri tepeden tepeye yanık yanık aksetmeğe başladı mı kadınlarda yürekler çarpar, analar yavrularını kucaklar, çocuklar analarına sokulur, diller tutulur, ağızları bıçaklar açmazdı.

Neden böyle olur, niçin o askerce tedbirlere lüzum görülürdü?

Kaplıca'yı, kaplıca bölgesini eşkiya basmasın, padişah müşterileri dağa kaldırmasın ve bu müşteriler arasındaki ecnebi tebaası dağa kaldırılırsa eşkiyaya fidyei necat verilmesin, devlet merkezinin burnu dibinde asayişsizlik var fer-yadile bir devletler arası mesele çıkmasın diye!

O devirde koca Osmanlı İmparatorluğu'nun en emniyetli köşesi yalnız Yalova dağ hamamlarının bulunduğu küçücük çevre idi. İstanbul'a daha yakın yerlerde, meselâ Kartal ve Şile arasında can ve mal güveni yoktu, vızır vızır eşkiya çeteleri dolaşırdı. Hattâ o çetelerin sonradan ıslahı hal eden sayılı elemanları, elebaşları meşrutiyette politikacı olmuşlar, bizimle hapishane ve sürgünlük arkadaşlığı bile yapmışlardı. Rahmetli Mehmet pehlivan ve Şihlili Mustafa Ağa gibi!

* * *

Kervan o zamanlar da "Koru dağhamamı" adını taşıyan asıl kaplıcaya vardığı sırada karanlık çökmüş olurdu. Asker bizden ayrılır, tepedeki ufacık kışlasına çekilir, fakat nöbet

değiştikçe boru çalarak hamam müşterilerine emniyette bulunduklarını hatırlatmaktan, hatırlattıkça da ürkütmekten geri kalmazdı.

Otel müşterilerine yemek zamanını, bir ağaca takılmış gongkla haber vermek âdetti. Bu gongu oraya kaplıcanın eski kiracısı bir ecnebi asmıştı. Eşkıyanın dağa kaldırdığı bir ecnebi, galiba bir Fransız.

Pek küçüktüm ama hatırdan çıkmamış: Bir akşam babam alışık olduğumuz saatte Erenköyü’ndeki köşke dönmedi. Maliyede memur bir komşu şu haberi vermişti: “Vapuru mahsus”la Yalova’ya gitti! Biz, önce sürüldü sandık. Öyle ya, “vapuru mahsus” denilince akla gelen budur. Değilmiş... Yalova kiracısını dağa kaldıran eşkıyaya fidyei necatı götürmeğe sarayca memur edilmiş!

Dönüşte öğrendik: Sayısını aklımda tutamadığım çil altınları eşkıyanın bırakılmasını emrettiği yere, sarp dağ başında ulu bir ağaç kovuğuna koymuşlar ve gene haydutlardan aldıkları direktife uyarak –gözcü, izci bırakmak nerede– ardlarına bile bakmadan kasabaya çekilmişler. Fransız ölümünden kurtulmuş.

Fakat eşkıya başı kellesini kurtaramadı. Aradan biraz vakit geçti, tenkil hareketi başladı, çeteyi jandarmalar sıkıştırdılar; çarpışmada reisleri öldürüldü, arkadaşları yakalandı ve Abdülhamid devrinde idam hükmü bile verilse müebbet küreğe çevrilmesi âdet olduğundan bunlar ecellerile ölmelerse Meşrutiyet affında hiç şüphesiz köylerine, belki de yeniden eski sanatlarına döndüler.

İşte padişah malı Yalova kaplıcaları o hâdise yüzünden anlattığım şekilde asker tarafından korunurdu. Hem dikkat

ediniz: Jandarma değil... Vatan hududu imişçesine ordu tarafından!

Güven versin de müşteri çoğalsın, gelir eksilmesin diye...

* * *

Kudret hamamı, dağ hamamı, ılıca, kaplıca adlarını verdiğimiz şifalı sular hararet derecelerine göre Anadolu'nun bazı yerlerinde "kaynarca-ılsu-ısısu-girme ve germe-terme" diye de anılır. Kaplıca, "kapalı ılıca"dan küçültülmüş bir kelime olsa gerektir. Bizde Dr. Rıza Raman'ın yazdığı *Balneologi* isimindeki kitap Türkiye'nin şifalı sularını, bunları kullanma ilmini, hamam mefhumuna giren ve Türkün hamam merakını belirten bütün malûmatı toplamış, gerçekten övmeğe ve mükâfatlandırmağa hak kazanmış mükemmel bir eserdir. Yalova'ya ve herhangi bir kaplıcaya gideceklerin masraf hanesine küçük bir şey ekliyerek bunu okumaları kendi istifadeleri icabındandır.

Ben henüz vakit bulup veya hamdolsun sıhhatçe lüzum görüp de yeni Yalova'ya gidemedim. Gidersem tanıyamıyacağıma şüphe yok. Eskisi acıklı haldeydi; ahşap bir otelden ve gündeliği kira ile tutulan birtakım köşklere ibaret izbe bir yerdi. Ne tarhlar vardı, ne parklar... Müesseseyi bir Hazinei hassa memuru, memur zihniyetile idare eder, "Öf, ne belâya çıktık be! Dağ başında kaldık!" der gibi çatık kaşla döner, dolaşırdı. Babamdan rivayet, daha önceleri bunları da bulamazmışsınız; kendisi o civardaki Çınarcık köyünde ev tutar, kaplıcaya her gün öküz arabasile gelirmiş!

Ama gene de Yalova'ya gidermiş.

Giderdi ve bizi uzak köylere de götürür, kadın erkek hepimizi at sırtında dağ tepe dolaştırırdı. Alabalık avına da çıkardık. Şimdi kırk şu kadar yıl sonra bu satırları yazarken yüksek yamaçlardan akan soğuk suları tersine aşıp geçen bu balıkların ağlara yakalanıp çırpınışlarını, oracıkta daldan yapılmış ıskaralar üstünde güzel kokulu buhurdanlar gibi tüterek pişmelerini –karanlıktan aydınlığa bakarak– göller, nehirler ülkesi bir Kanada filmi imişçesine zevkle seyrediyorum ve yeni Yalova'ya niçin gitmeğe can atmadığımı seziyorum: O sırada eşkiya korkusu içindeki Yalova uzak, güç, belâlı bir seyahate benzediğinden sergüzeşt ihtiyacımı giderirdi.

Görüyorsunuz ki küçücük Yalova'nın benim bildiğim tarihine göz atınca geçmiş bir rejimin bütün zihniyeti hakkında fikir edinmek mümkün oluyor. Marmara'dan alınmış bir damlanın bütün denizi bize tanıtmaması gibi!

Akşam, 17 Aralık 1944

NEZLE VE ENFİYE

Belki siz de benim gibi gazete haberleri arasında okumuşsunuzdur: Enfiye çekenlerin ve enfiye imalâthanelerinde çalışan işçilerin nezleye tutulmadıkları anlaşılmış. Bunu bilmiyordum ama İngiltere’de yeniden enfiye modasının başladığını ve 1941 yılında on milyon sterlin değerinde enfiye satıldığını evvelce bir mecmuadan öğrenmiştim.

Enfiyenin terkibi nedir? Esası tahammür ettirilmiş tütün tozu imiş; içine lüzumu kadar kâfûrû, mentol, çam, ökaliptüs karabiber nevinden şeyler de karıştırılmış. Şimdi anlıyoruz ki bu nesneler belki de nezle mikrobunun üremesini önüyor, insanı nezleye tutulmaktan koruyor.

Enfiye çeken babamın nezle olup olmadığını hatırlıyamıyorum fakat enfiye ile alâkalı pek çok mahfuzatım vardır. Önce enfiye mendilleri gözümün önüne geliyor. Sizlere zaten mendil bahsine tekrar döneceğimi geçen yazımda söylemiştim.

Hali vakti yerinde olanlar ve zarif giyinmeği sevenler enfiye mendillerini de en pahalısından, halis ipekten, tanesi yarım altına satılan cinsinden ve zamanın şöhretli mağazası Pigmalyon’dan alırlardı. Koyu nefti üzerine şarap tortusu yani bordo renginde benekler, çiçekler ve desenlerle süslü olan bu geniş mendiller enfiye lekelerini fazla açığa vurmadığından dolayı makbuldü.

Gene hatırladığıma göre enfiye mendillerinin evvelâ soğuk suda yıkanması, sonra her defasında uzun müddet kaynatılması lâzımdı. Şunu da unutmam: Anam –hizmetçileri iğrendirmemek, kocasına beddua ettirmemek için– mendillerin kaba kirini bizzat kendisi temizler yani soğuk sudan geçirir, kaynatma ve ütöleme işini başkalarına bırakırdı.

Enfiye devrinde bir de enfiye çekmek âdabı, erkânı vardı ki esasını enfiye tanelerini elbiseye ve yerlere dökmek, burun deliklerini temiz tutmak, mendili kullanırken ses çıkarmamak, kimseyi iğrendirmemek teşkil ederdi. Pis enfiyelerin meclisinden çoğumuz kaçardı. Temiz şekilde enfiye çekmek kibarlık, asillik nişanesiydi; kıymetli ve zarif enfiye kutuları kullanmak da...

Kutuların makbulü kehribardan, bağadan, ödağacından, fildişinden yapılmışları idi; mineli altın enfiye kutuları ise nefis şeylerdi. Bunların kadınlara mahsus pek zarifleri de mevcut idi ama ben bu devre yani hanımların enfiye kullandıkları zamana pek yetişemedim. Sadece büyük halamın enfiye çektiğini azıcık hatırlamaktayım. Daha önceleri nargile de içerlermiş, rivayet olarak biliyorum.

Suriye ve Lübnan memleketlerinde ise yaşlıca hanımların umumi yerlerde, meselâ kır kahvelerinde nargile tokurdattıklarını gözlerimle görmüştüm. Bu âdetin zevale yüz tuttuğuna, nihayet terkedildiğine de şahit oldum. Esef edilecek cihet şudur: Enfiye ile nargilenin yerini kokain ve eroin aldı, onlar umumileşti, cemiyete mânen ve maddeten pek pahalıya mal oldu.

* * *

Babam enfiyeyi Mısırçarşısı köşesinde ufacık bir dükkândan satın alırdı. Tek cins enfiye mi? Hayır, üç ayrı kutu... Kutuları hatırlıyorum: Dörder köşe mukavadan, üzerleri bandrollu ve içleri nem kapmasın diye kalın kurşun kâğıtlı. Bunları ertesi sabah masanın üzerine serdiği bir gazeteye boşaltır, yığının üstüne icabı kadar halis İngiliz kolonyası serper, azıcık bekler, sonra gümüş kaşıkla enfiyeleri iyice karıştırır, ezer, bir terkip yapardı, bir harman... Tıpkı çay gibi!

Ancak bu terkip iri taneli idi, toz halinde değil. Sebebi gene kendisinden öğrenmiştim: Amerika enfiyesi iri kıyım, Fransızinki tozumsu olurmuş. Gazete kağıdını pas rengine boyıyan harman ameliyesi bitince enfiye bir müddet havalandırılır, arkasından toprak bir kavanoza yerleştirilir, kapak örtülmeden önce, üzerine nemli bir salaşpur katlanıp konurdu. Daha eskiden enfiyeye bizde “burunotu” denildiğini elbette bilirsiniz. Arap ülkelerinde de ismi hâlâ “burnoti”dir!

Tabiidir ki babamın enfiye terkiibi ameliyesi esnasında odada bulunanlar –enfiye çekmiyenleri kasdediyorum– kokudan ve zerrelerin havaya karışmasından dolayı hapşırır, aksırırlardı. Yirmi yaşlarındaki kısa süren züppelik hengâmemde ben de bir ara enfiye kullanmağa kalkışmıştım; bâğa bir kutum, ipek mendilim vardı, görenler şaşarlar ve muhakkak kızarlardı. Bereket devam etmedim, kendi yaptığımdan utanacak izana çabuk kavuştum. Esasen kutu ve mendiller babaminkilerdi, enfiye de!

Enfiye merakının yeniden canlanacağına inananlar-

dan değilim, külfetli iştir. Gene gazeteler yazmıştı: Bugün Londra'da ikiyüz elli senedir enfiye satan bir mağaza Napoléon için kaçak olarak Sainte-Helene Adası'na enfiye yollarmış.

Hitler ile Mussolini'den hiç olmazsa biri Napoleonvârî enfiye çekmeli idi, yakışırdı; Korsikalı serdar enfiyeyi cihangirlik alâmeti haline sokmuştu. Üçünün akıbeti de birbirinden nasıl kötü oldu, gördük! Gene mendile dönelim:

* * *

Mendili Avrupalılar ancak dört yüz küsur yıldanberi kullanmağa başlamışlardır. Bir rivayete göre ilk kadın mendilini Fransa Kralı II. Henri'nin sarayına sokan Venedikli bir yosma kadın imiş. O zamana kadar Avrupalı, burununu yenine, önlüğüne sürermiş! Nitekim çocukluğumda İstanbul'dan ara sıra Buhara hacıları geçerci, onlar da aynı şeyi yaparlardı, bizi tiksindirirlerdi.

Vaktiyle mendillerin hizmeti bizde yalnız bugün bildiklerimizden ibaret değildi; ambâlaj paket kâğıdı, kesekâğıt, file bulunmadığı devirlerde bir cins alacalı kocaman, gayet sağlam bir mendil vardı ki evin erkeği sabahleyin kapıdan çıkarken devrilmiş şekilde onu yanına alır, akşamları gıda maddeleriyle dolu olarak geri getirirdi. Bunlara yalnız balık konmazdı. Balık ıhlamur sazına geçirilmiş kangal halinde açıkta taşınır, taşıyanı sokak köpekleri takibeder, hele sarhoşlarınsı yolda ekseriya kazaya uğrardı. Eski *Diyojen* ve *Hayal* gazetelerinde o sahneleri tesbit eden iptidai karikatürlere rastlanır.

Ambalâjlık mendillerden önce halk zembil taşırımı ki bu, şimdiki ip veya saz örmesi malûm kaplardan daha zarıftı. Küçüklüğümde Kavuklu Hamdi'nin veya arkasındaki çömezinin orta oyununa zembille çıktıklarını ben gördüm.

Artık göremediğimiz eski şeyler arasına bohça, hurç, kazevi hattâ heybeyi katmak lâzım gelmektedir. Vaktiyle bohça yapmak kız çocuklara ehemmiyetle talim edilen zor bir işti; hanım hanımcık oluş kadının sandığındaki veya sokakta taşıdığı bohçasının düzgün ve iyi istiflenme şeklinden anlaşıldı. Biçimsiz, karışık, yamrı yumru ve düğümlü olanına “orospu bohçası” denirdi, mayubattandı.

Ev ev dolaşp bohçalar içinde eşya satan kadınlara da “bohçacı kadın” ismi verilmişti ki bunların bir kârlı işi de âşıklar arasında gizlice mektup, eski adıyla “nâme” getirip götürmek, bir de evleneceklere arabuluculuk etmekte.

Asrımızda bohçalar, kaçak mal dolu bavullarla valizlere yerini bıraktı; yeni bohçaların yukarıda saydığım kaçgöz icabı vasıtacılıklarına da lüzum kalmadı. Caketinin üst yan cebine mendil yerleştirmek modası benim gençliğime rastlar; daha evvel yoktu ve önceleri mendiller katlı olarak konurdu. Sonradan şimdiki gibi dağınık yerleştirmeye başladık, bu âdet galiba bırakılmak üzere...

Mendil, son yıllarda eşarp şeklini ve ismini alarak bir kadın serpuşu mahiyetinde aldı yürüdü; eski başörtülerinin yerine geçti. Boyuna da sarılıyor; nitekim bir zamanlar boyuna beyaz ipek mendil bağlanırdı ama bu kadın kadına muhabbeti âdet edinmiş sapık mahlûkların, “zürafa” yani sevice kadınların alâmeti idi.

“Kaşkol” dediğimiz erkeklere mahsus boyun örtülerinin

beyaz ipekten olanı eskiden de kullanılırdı ama yalnız frak giyildiği zaman, suvare kıyafetinde... Harcîâlem oluşu yeni sayılır. Benim çocukluğumda bilinmezdi,bilinen yaşlıların başlarına doladıkları şal idi.

Hoş ben şal kuşaklı yaşlı hanımlar devrine de azıcık yettiğim. Bu yönden atma kordonlu ve mine kapaklı saatlerini bunun arasına sokarlardı, mendillerini de...

Hulâsa yarım asırlık değişikliklerin haddi hesabı yoktur, bırakalım. Ben yazmaktan yorulacağım, siz okumaktan bıkmıyorsunuz.

Zafer, 6 Haziran 1954

VEREM HAKKINDA ESKİ ZAMAN NOTLARI

Kendimi bilmeye başladığım çağda ona halkın, hususi-
le kadınların “ince hastalık” dedikleri aklımda kalmış.
Bazı yerlerde “ince ağrı” denildiğini sonradan öğrendim.
Acaba bu “ince” sözünün hastalığa akıbeti hangi sebepten-
dir? Vücudu incelttiğinden, zayıf düştüğünden mi? Yoksa
aynı söz nazik, tazenin manalarına da geldiğine göre hastayı
halsizlik, takatsizlik yüzünden iradesiz bırakarak mânen de
erittiği için mi? Bir hüküm veremeyeceğim.

- Korkunç şeylerin adını uluorta söylemekten eskiler pek çekinirlerdi. Mesela cinlerden bahsederken “iyi saatte olsunlar” denilmesi ve inme lâfı geçince “selâmün kavlen” sözlerinin mırıldanılması ve bir tehlikeli yara, kırık yerini tarif ederken “taşa ölçeyim” tabirinin unutulmaması, kaza ve belâ lafı olurken “şeytan kulağına kurşun” cümlesinden medet umulması gibi... Şimdi de iyi şey söylenirken bir Frenk aleti moda oldu: Tahtaya vurmak! “Maşallah” deyivermek daha pratikti.

- Uzun müddet, ben de –birçoğumuz gibi– verem hastalarının şişman, hatta al al yanaklı olabileceğini aklımdan geçir-memiştim. Zira önce masallar, sonra romanlar veremlileri hep betbeniz kül gibi, avurdu avurduna çökmüş, kemikleri derisini delercesine yerinden fırlamış insanlar şeklinde gösterirdi.

- Hele bir masal vardı ki sıhhatte bulunan kızı –sevda-

lısına veremli diye yutturmak, merhametini çekmek için-
yatağa yatırılır ve altına kuru yufkalar sererlerdi: Şehzade
odasına ziyarete gelince kızcağz kımıldamaya başlar, kımıl-
danınca yufkalar çıtırdar, kızcağz da bir yandan kesik kesik
öksürür, bir yandan da, “Ah kemiklerim! Vah kemiklerim!”
diye inleyip sızlardı.

- Gençliğimin romanlarında ise muhakkak bir verem-
linin bulunması şarttı. Hatta şöyle bir böyle eserlerde değil,
yüksek kırattakilerde dahi... Mesela *Aşk Memnu*'a bile, hiç
olmazsa bir zenci Beşir katılmıştı; hem sevdalı, hem veremli-
di. Denilebilir ki öksürüksüz roman tesirsiz kalırdı. Hem eski
muarrirler veremliyi öyle tatlı tatlı tarif ederler, ballandırır-
lar, daha ileri vararak ilahlaştırırlardı ki okuyanların vereme
tutulacakları gelirdi! Bir zamanlar *Verter*, intiharın, sonra da
La dam o Kamelya veremin propagandacısı oluşu gibi...

- Aşkın son raddesi verem olmaktı. Öyle belletildiği için
de komşunun oğluna gönül verir vermez küçük hanım sara-
rıp solmak, kesik kesik öksürmek ve öksüre öksüre –Mazgörit
rolünü yapan– Hekimyan Hanım gibi sevgilisi uğrunda gizli
fedakârlıklara katlanmak isterdi. Evin, ailenin rahatı kaçardı.

- Bir devir oldu ki roman okuyan ve tiyatroya giden
gençlerden vereme tutulmak istemeyen kalmadı. Hele şa-
irlere göre tabiatın sözüm ona veremli rolünü yaptığı son-
baharda!

Verem o zamanlar insan tarlalarında yine tırpan atardı.
Lakin şimdi onun elindeki basit bir aletten ibaret değildir.
Verem traktöre binmiş, meş'um hasadını motorize makine-
lerle geniş ölçüde bir yeni dünya çiftçisi gibi yapıyor!

Aydede, 8 Ocak 1949

KIRK YIL AYNI OKULDA, AYNI SINIFTA, AYNI İSKEMLEDE

Marcel Pagnol kendi çocukluk hayatını hikâye eden pek dikkate şayan bir kitap yayınladı. Bu üç yüz sayfalık nefis eser zekâlî görüşler ve ince esprilerle dolu, düşündürücü ve eğlenceli. Birçok anekdotlar arasında şu da var: Babasının eski arkadaşlarından bir öğretmen Marsilya şehrinin geceleri adımınızı atmağa korkacağınız ayak takımı mahallelerinden birindeki bir okula tayin edilmiş. Emekliye ayrılınca kadar kırk yıl burada vazife görüyor, aynı dam altında, aynı sınıfta ve aynı iskemle üzerinde!

Muharririn babası ona soruyor: “Yahu, senin hiç de mi ihtiras ve gayen olmadı?” Öbürü cevap veriyor: “Olmaz mı? Hem bu gayeme eriştim de: Benden önce yirmi sene öğretmenlik eden selefim, talebesi arasında altı tanesinin büyüdükları zaman çeşitli sebeplerle idam cezasına çarptırıldıklarını görmüştü. Halbuki ben kırk senede talebemden ancak üçünün ölümüne mahkûm edildiklerini ve bunlardan birinin de affa uğradığını gördüm. Daha ne isterim?”

Fevkalâde! Anlatılanın günlerce tesiri altında kaldım. Zahirde âdeta komik görünen o kırk yıllık feragatli, alçak gönüllü, kurumsuz öğretmen demek oluyor ki aslında yüksek bir gaye peşinde imiş, nice meşhur adamın yapar gö-

ründüğü halde yapamadığını yapmış; kaç genci rezil bir ölümden ve dolayısıyla onların kurbanı olacak kimseleri de kıtaldan kurtarmış; şatafatsız köşesine vicdan huzuru içinde çekilmiş, meğerse büyük bir terbiyeci, bir idealist ve isimsiz bir kahraman imiş.

Hatıralarımı yokladığım zaman ben de Pagnol'ın bahsettiği öğretmen ayarında birkaç nümune insan tipine rastlıyorum. Onlardan biri Göztepe'deki maruf Taşmektep öğretmenini aslen göçmen Receb Efendi idi, yakışıklı idi de; civar hanımları iri siyah, cıvıl cıvıl nurlu gözlerine vurulmuşlardı diye söylenirdi. İsmi resmen nedense "Mekteb-i lâtif" olan o yaz mevsimi okuluna daha ziyade göçmen çocukları ve bu arada köşklere taşınmış memur evlâtları devam ederdi. Ruşen Eşref de benden sonra ilk tahsilini o mektepte yapmıştı; merhum Sermet Muhtar da hocanın hususî talebesi idi. Receb Efendi kırk sene aynı yerde feragatle, kıt kanaat geçinerek vazife gördü, bilhassa göçmen çocuklarına okuma hevesi ve iyi ahlâk öğütleri verdi.

Nitekim bu talebeden birçoğu askerlik mesleğini seçerek mühim makamlara geçti, bir tanesiyle sınıf arkadaşlığı etmiştim: Rahmetli Şükrü Kanadlı. Arkadaşlığımız son zamana kadar muhabbetle sürdü. Receb Efendi'nin öğrencileri arasında doktorlar, avukatlar, bilmediğim kim bilir kimler daha vardır. Yakında vefat etmiştir; ölümünden az evvel elini öpmek nasip oldu.

Yeni İstanbul, 13 Mart 1958

SABAHLARI BEŞ DERS

L iselerde sabahın erken saatinde başlayıp üstüste, hiç ara vermeden öğleden sonra biri çeyrek geçeye kadar beş ders varmış, yani günün bütün dersleri sabah programına sığdırılıyormuş ve ikinci vakti de “mütalâa”lara giriliyormuş. Bir gazetede vaziyetten şikâyet eden okuyucu mektubunun bana öğrettiği işte budur. Korkunç şey... Lise çağında bulunmadığıma bir kere daha şükrettim. Zira çocukluğumda öğle yemeği yalnız üç dersten sonra tam öğle vakti yenildiği halde saat on bire doğru içimin nasıl ezildiğini, gözlerimin nasıl karardığını, kulaklarımın yemeği müjdeliyecek sese ne hırs-la dikildiğini pek iyi, fakat çok acı hatırlarım. Zayıf yapılı bir çocuktum ama sıhhatteydim, karnımda kurt falan da yoktu, iliklerim de aç değildi; yatılı okulun verdiği yemeklere ilâve olarak öteberi aldırarak durumda da bulunuyordum. Öyle olmakla beraber aşağı katta sofralar kurulduğu sırada sınıfa kadar gelen tabak ve çatal bıçak gürültüsüne takılıp kalmaktan kendimi kurtaramazdım. Bir esnemedir musallat olurdu, çenelerim ağırırdı... Açlık esnemesi ki bunun bir eşine de vakti kerahate yakın, içki müptelâları uğrarlar!

Öğleden önceki son ders hep o çile ile geçerdi. Hele tarih gibi, edebiyat gibi alâkalandığım tatlı dersler yerine Arapçaya raslarsa avunamam, büsbütün perişan düşerdim.

Fakat tarih ve edebiyat derslerinde de bazı kere bir malûzur çıkardı: Söz sırası meselâ oburluğıle meşhur bir padişahı yahut bir ziyafet tarihine geldi mi esnemeye yutkunmada karıştırdı, baygınlıklar geçirirdim. Peki, bizim o normal programla bir hale düştüğümüze göre şimdiki öğrenciler—ki zamanımızdakiler derecesinde gıda aldıklarında şüphem var—beş derse ve saat bir buçuğı kadar nasıl tahammül edebiliyorlar? Mektup sahibi eski usule dönölmesini istiyor ve “Başka ana babaların, hattâ kendileriyle temasta bulundukları öğretmenlerin aynı kanaatte olduklarını” da söylüyor, imtihanlardaki verimsizlikte bile aynı sebebin tesirini işaret ediyor.

Bildiğim şudur: Anglo Sakson ve Cermen ülkelerindeki gibi sabah kahvaltılarının evlerde ailece saatinde ve bol yenilemediğı bizim memlekete bu usul sıhhat ve eğitim bakımlarından muhakkak zarar verir. Programları, kanunla değıştirilemeyecek âdetlere uydurmalı.

Akşam, 23 Eylül 1946

HAYAT BİTİP TÜKENMEZ BİR İMTİHAN DEVİRİ DEĞİL MİDİR?

İmtihan mevsimine girdik. Artık doğrudan doğruya alâkam kalmamakla beraber sokaktan geçen her yaştaki talebeye gözüm iliştiğçe, eski yılgınlıktan olacak, yüreğime bir pençedir yapışır, nefes darlığı duyarım; arkasından da bir ferahlık... “İyi ki talebe değilim” diye! Zaten ne zaman korkulu rüya görmem icap ederse kendimi matematik dersinden yahut şimdiki neslin ne zehir zemberek şey olduğunu bilmediği Arapçadan sorguya çekilmiş vaziyette bulur, çırpınarak ter içinde uyanır, imtihan çağını geride bıraktığını anlayınca da hayatımdan memnun, yaşlandığıma sevinirim.

Sırası gelmişken başka çeşit korkulu rüyamdan da bahsedeyim: Bekirağa Bölüğü denilen politika suçlularına mahsus zindanda, çarpıldığım ölüm cezasının infazını beklemek. Bu en azaplı rüyalarım arasında yer alır. Bir de Divan-ı Harp karşısında dikildiğim olur; kendimi bir türlü müdafaa edemem, sesim çıkmaz. Hâkimler haşin bakışlarla beni süzerler ve nihayet idam hükmünü verirler; boğula tıkana uyanırım. Yahut da beraatimi bildirirler; gözlerimi gerçek hayata yeni doğmuşçasına açar, oh çekerim. İmtihan rüyalarında ise nedense, bir kelime doğru cevap veremedim, iliklerime işleyen bir utanma ile daima dönerim!

İmtihan mevsimi ne yazık ki mevsimlerin en güzeline, yaz başlangıcına, güllerin açıp bülbüllerin cûş ve huruşa geldiği seyrân ve sefa hengâmına rastlar. Ben sabahın erken saatlerinde bütün geceyi çalışmakla geçirmekten bitap, beti benzi uçmuş bir halde mektebin yolunu tutarken bir de bakardım, evdekiler yemekli bir kır gezintisine hazırlanıyorlar; arabalar gelmiş, sepetlere öteberi yerleştiriliyor, herkes şâd-ü handan. Kayıtsızca bir sual: “İmtihana mı?”

Evet imtihana; hem de meselâ Naim Bey’in Arapça veya Mösyö Magnüs’un cebir imtihanına... Daha sonraları ise o mahuf Mecelle imtihanına! Şunu da söyleyelim ki bizim zamanımızın imtihanlarında şimdiki çeşitli ve gittikçe çoğaltılan kolaylıkların hiçbirisi yoktu. Tek dersten dönen ikmale, ikisinden dönen muhakkak ibkaya kalırdı; iki sene sınıfta kalan da mektepten kovulurdu.

Hiç unutmam, yine bir sabah Mecelle imtihanına girmek üzere vapura binmiştim, ne soluk, solgun, bitik bir halde imişim ki rastladığım yaşlıca bir tanıdık yüzüme bakmış, “Evlâdım, ne kadar süzölmüşsün; görmiyeli bir hastalık mı geçirdin?” diye sormuştu. Üstelik o imtihanı geçememiştim. Bundan sonra da hayat imtihanlarında epeyce şanssızlıklarım olmadı değil. Fakat netice itibariyle bugün nice çetin imtihanları az çok bir başarı ile atlatmış sayılabilirim. Hayat bitip tükenmez bir imtihan devridir.

Yeni İstanbul, 26 Mayıs 1958

“PİLÂV GÜNÜ”NÜN HATIRLATTIĞI BİR SERKEŞLİK

Dün Galatasaray Lisesi’nin “an’anevi” tâbiriyle anılan meşhur “Pilâv günü” idi. Çocukluğumun ve biraz da gençliğimin epeyce senesini damı altında geçirdiğim bu mübarek mektepten üç büyük vak’a hâtıralarım arasında yerleşip kalmıştır: Bir isyan, bir firar hâdisesi ve Müdür Muavini Fransız Mösyö Feuillet ile kavgam. Bugün onlardan birincisine kısaca temas edeceğim.

Biz iptidaî sınıflarda talebe idik; bir gün “mütalea” saatinin derin sessizliği ve hareketsizliği içinde birdenbire yüzlerce gırtlaktan yükselen korkunç bir vaveylâ ve birkaç yüz ayağın yerlere sürünmesinden ileri gelen bir uğultu duyduk, tüylerimiz ürperdi. Ne olmuştu? Gürültü devam ettiği-ne göre ne oluyordu? Neden sonra iş anlaşıldı: Dördüncü sınıf, mubassırına karşı isyan etmişti: “İstemezük!” diye haykırıyorlardı. Elebaşılar da aynı sınıftaki saray erkânından bir zatın çocuklarıydı ve meselenin en dikkate değer noktası da bu idi.

Önce sanıldı ki vak’a kolayca bastırılacak. Ne gezer? Her isyan ve ihtilâl hareketi gibi –nasıl oldu? Kim kime haber verdi? O koca teşkilât ne suretle kuruldu? Bilinemez–bütün mektep en yukarı sınıftan bize, kısa pantolonlulara

kadar ayaklanma halinde idi. Tam bir gün, ara vermeden lisede tam bir anarşi hüküm sürmüştü. Ne kadar cam varsa, hocaların ve mubassırların gözleri önünde taşlandı. Kırđık, koştuk, istediğimiz yere gittik, dilediğimizi yaptık. Kuşlar gibi mi ötmedik, köpekler gibi mi havlamadık, yapılmadık ne bıraktık ki!

Her hareketimizi evvelce düzene sokan trampetin artık sesi duyulmuyordu. Bir hürriyet, daha doğrusu bir başıbozukluk ki değme gitsin! Kimse derse girmiyor, kimseye ceza yazılmıyordu; koridorlarda koşmaca oynanıyordu; türkü çağırmağı, mubassırlarla şakalaşmayı da unutmuyorduk. Nihayet yorulmuştuk, yataklarımıza girdik; dudaklarımızda tebessüm, hürriyet ve istiklâl rüyalarına daldık.

Şu var ki sabahleyin trampet sesiyle uyandığımız zaman baktık ki nizam geri gelmiş. İçimizden birisi kafa tutmak istedi: Mubassır hemen bağırdı: “İki ceza!” Bir başkasına da izinsizlik verildi. Köskös sınıflara girdik. Her günkü hayatımız tekrar başlamıştı. Asıl acayibi o serkeşlik Abdülhamid’in uyuşturucu siyasetiyle kimse cezalandırılmadan örtbas edilmiş, dalbudak salmadan az günde unutulup gitmişti.

Yeni İstanbul, 9 Haziran 1958

DEME: KIŞ, YAZ...

Eski takvimlerimizin soğuklar, sıcaklar, fırtınalar ve misafir kuşlar hakkında verdikleri malûmat pek uzun yılların tecrübesine dayandığı için –ancak birkaç günlük farklarla– ekseriya doğru çıkar.

Meselâ bu sene dikkat ettim: Karşımızdaki bahçenin çamları üzerinde yuva kurup her yaz yavru çıkarmağı âdet edinmiş olan bir çift çaylâk takvimde “çaylâkların gelişi” gününde dallara kondular; çatlak, şikâyetçi, sevimsiz seslerle ötüşmeğe başladılar.

Bülbül nağmesini de tesadüfen tam “feryadı andelib” günü Çubuklu Korusu’nda işittim. Amma leylekler bu yıl takvimdeki randevuya birkaç gün önce geldiler. Kırlangıçlarını tetkik fırsatını bulamadım.

Şu ciheti de kaydedelim: Memleketimizin, hele İstanbul’un iklimine “rumî” dediğimiz aylar daha ziyade uyar. Aradaki 13 günlük fark küçük görünürse de mühimdir. Asıl o aylar girmelidir ki faraza mayıs, tam mayıs mefhumuna benzesin, bahçeler güllerle donansın ve yine aynı takvimle karlı yılbaşı kendini göstersiz.

Bahse bu noktadan girişimin sebebi vardır: Bizim 23 Nisan Çocuk Bayramımız eski takvimlerin “sitte-i sevr”ine, yani altı gün süren öküz soğuşuna düşmektedir. Hemen hemen

hiçbir yıl hatırlamıyorum ki o müddet zarfında hava güneşli de olsa sert bir şimal rüzgârı esmesin, iliklere işlemesin.

Netekim bu sene de soğuk rüzgârdan kurtulamadık, sobaları yaktık ve kaloriferleri yanmıyan apartımanlarda titreyenlere yine acıdık, çocuklar hesabına da üzüldük. Zavalılar her seneki gibi bu sefer de bayramlarının keyfini tam süremediler. Tören yerine giden ilkokul kabilelerinde ısırıcı haşin rüzgâr kız çocukların saçlarını darmadağınık ediyordu, şarkı seslerini de ağızlarından kapıp götürüyordu.

* * *

Çocuk bayramı imkân olsaydı da eski takvimin 23 Nisanı'na, yani şimdiki hesapla mayısın altıncı gününe tesadüf etseydi o rüzgârlar esmezdi, esenleri de ılıklaşmış olurdu.

Bereket önümüzde –biri “Bahar Bayramı”, öbürü “Gençlik ve Spor Bayramı”– iki tatil ve eğlence günü daha var ki sittei sevrden uzağa ve epeyce ılık mevsime düşüyor.

Şimdi asıl maksada geliyorum: Bizim mektep hayatımızda böyle şeyler yoktu, ne Çocuk, ne Bahar, ne Spor bayramı... Sömestr tatillerini bilmezdik. Okullarda kuruluş yıldönümü, ananevî yemek, çay veya öğretmenler için ihtifal falan gibi merasim, kabuller ve ziyaretler de olmazdı. Tabur-la, kabile ile de dışarıya çıkamazdık.

Bütün tatil –misal olarak bizim Galatasaray Lisesi'ni alıyorum– iki dini bayramdan, kandil akşamlarından (gündüzün dersler kesilmezdi) ve sadece temmuzdan ağustos sonuna kadar iki ay büyük “vakans”dan ibaretti. Hepsisi, en cömert hesapla senede ancak iki buçuk ay...

Düşününüz ki padişahın doğum ve tahta çıkış günleri bile devlet daireleri resmen açtı!

Şu var ki bizim nesilden biraz öncekiler diğer büyük mektepler gibi baharda hünkâr tarafından Kâğıthane’de çekilen kuzu ziyafetine giderlermiş: *Serveti Fünun*’un ilk çıktığı zamana ait nüshalar karıştırılırsa bu ziyafetlerin fotoğraflarını bulursunuz. “Mektebi Sultani” ise “tevzii mükâfat ve diploma tevdi” törenlerinin parlaklığı ile meşhurmış. Bando muzika çalar, kadın erkek talebe aileleri davetli bulunur, şerbetler içilir, şekerler yenilir, düğün bayram edilirmiş.

II. Abdülhamid gittikçe vesveseye düştüğünden ve bu vesveseyi tahrik eden jurnalcılar işi büsbütün azıttığından nihayet Kâğıthane ziyafetleri tarihe karışmış, okulumuzun tevzii mükâfat töreni de “haddi asgari”ye indirilmişti.

Kış ortasında bir gün derlerdi ki:

“Yarın ‘tevzii mükâfat’ var!”

Mektebin saat kulesi altına gelen resim salonu hazırlanırdı; koltuklara müdür ve idare memurları, beş on öğretmen sıralanırdı. Hariçten kimseyi sokmadan, ne muzika, ne nutuk, jimnastik muallimi Faik Bey başlardı mükâfat alanlarının isimlerini yüksek, cakalı, sıtma görmemiş sesle okumağa...

Hele talebeden birinin mükâfat sayısı yükseldi mi o mübarek zat cuşu huruşa gelir, meselâ:

“593 Refik Efendi! 6 defa mükâfat!” diye bir bağırır, oturanları âdeta zorla el çırpma zorunda bırakırdı. Hoş ben, galiba hiçbir sene üç mükâfattan fazlasını kazanamamıştım.

Çoğumuz okul üniforması giymediğimiz cihetle salona girecek olanlar daha önce, üniforması bulunan arkadaşlar-

dan elbise tedarik ederlerdi. Bu, sarı parlak düğmeli, yakalarında “Mektebi Sultani” yazılı, kırmızı şeritli, redengot uzunluğundaki iğreti elbiseler ekseriya dar veya bol geldiğinden mükâfat alacak çocuklar eciş bücüş şekillere girmiş bulunurlardı, iğreti kıyafet üzerlerinden akardı.

Kapı ardından numaramızın ve ismimizin çağırılmasını bekler; çağırılınca ayaklarımız dolanarak içeriye girer, bir temennah çakar, uzatılan kitabı alır, heyetin önünden dolaşarak dışarıya çıkardık.

İşte mektebin ve talebenin görüp göreceği merasim bu kadarcıktan ibaretti.

Sırası gelmişken şimdiki zihinlerin alamıyacağı bir eski usulden bahsetmeliyim: Biz küçükken yazın da, bütün yaz mevsimince de okula giderdik; yaz tarif olan işte o “Taş Mektep”e mektepleri yazın kapanmadığı gibi benim devam ettiğim Göztepe’deki “Taş Mektep” de açık kalırdı. Kışın Vezneciler’deki “Şemsül Maarif”e, yazlığa taşınınca da resmî adı “Mektebi lâtif” olan işte o “Taş Mektep”e gider dururdum. Bütün civar yazlıkçılarının çocukları da öyle yapardı. Yazın mektebin kapısında arabalar, midilliler durur, seyisler, lâlalar bekler, manzara değişirdi.

Kısacası, çocukluğumda “Deme kış, yaz; oku, yaz!” sözüne tamamilen uyar, elden kitap ve kalem düşürmezdik.

* * *

Demin ismi geçen “Şemsül Maarif”, daha önceleri Divanyolu’nda idi; biz de Sultanahmet’te oturduğumuzdan oraya giderdim.

Hayatımda ilk ve son defa olarak bir mektep törenine Divanyolu'nda katıldım. Ancak yedi yaşındaydım ama soğuk hâtirasını hâlâ unutamadım: Padişah her Ramazan'ın on beşinci günü eski saraya “Hırka-i şerif” ziyaretine gelirdi, geceleyin Divanyolu tarikile dönmesi ihtimali vardı.

Mektep müdürü –kim bilir, belki de hoş a gidip bir atıye koparmak yahut irade çıkartıp mektebin ismi sonuna bir “Hamidî” unvanını eklemek ümidile– hali vakti yerinde olan talebeye birörnek elbiseler yaptırttı; ellerine de karpuz biçimi fenerler verdi; fenerlerin üstünde “Şemsül Maarif” yazılıydı. Hepimizi mektebin önüne sıraladı. Beklemeğe başladık.

Günlerden beri Hamidiye marşını öğrenmekle meşguldük, padişahın arabası görününce feryat figan bu marşı hep bir ağızdan, muzikasız okuyacaktık. Ne o gece, ne bir daha okumak kısmet olmadı ya!

Mevsim kara kış... Vakit gece... Aksi gibi mektep yokuştan inerken sağ tarafta, yani poyraza karşı! Bekliyoruz, içimiz katılıyor; ne gelen var ne giden! Fakat padişahın yüzünü görmek, eve gidince “gördüm!” demek o kadar mühim, cazibeli bir şey ki... Fakat II. Abdülhamid büsbütün ürkekleştiği için saltanatının ilk günlerinde gösterebildiği zoraki cesareti bile artık kendinde bulamıyor: Eski saraya denizden geliyor. Yıldız'a yine denizden dönüyor; caddelerden, köprülerden, halk arasından geçemiyor.

Nihayet dağılıyoruz. Zira hünkârın sinsice, sünepece çekilip gittiği duyulmuştur; hepimiz, sırtımızda ürpermeler, yüzümüz soğuktan morarmış, içimiz acayip bir hoşnutsuzlukla dolu, kös kös evlerimizin yolunu tutuyoruz. Benimle

beraber bekleyen Anadolulu uşanın somurttuğunu hatırlıyor gibiyim. Hattâ belki homurdanıyordu... Pek aklımda kalmamış.

* * *

Evet, Abdülhamid zamanı bütün tahsil müddetince hayatımız törensiz, nutuksuz, muzikasız, geçitsiz ve şatafatsız devam edip gitti amma daha mühimmini tattık: İsyan!

Galatasaray Sultanisi'nde bir isyan zuhur etti; bir mubasıra karşı başlayan hareket isyana çevrildi; iki gün mektepte otorite kalmadı. İstedişimizi yaptık; camlar kırdık, taşlar attık, avaz avaz haykırdık. Ne derse girdik, ne ders çalıştık ne de ceza gördük.

İsyanın elebaşları saray mensuplarının yetişkin çocuklarıydı, galiba o sayede padişahın şiddete başvurması önlen-di. İçeriye tek polis, tek silâhlı kuvvet girmeden, tedip yoluna gidilmeden mesele örtbas edildi.

Yarabbi! Bu ne akıl sır etmez bir işti... Zapturapt bozulmadan önce şerrinden kime sığınacağımızı bilmediğimiz en sert, en otoriter hocalar, memurlar, mubassırlar şimdi cumhurun ayaklanması önünde ağız açamaz hale gelmişlerdi; koridorlarda gölge gibi ürkek ve silik dolaşıyorlar, surat asmağa bile cesaret edemiyorlar, hattâ nefislerini zorlıyarak tatlı tatlı gülümsüyorlardı. Zira padişahın ne karar alacağı belli değildi; belki de hacısını, hocasını bütün mektep idare ve talim kadrosundakileri bir vapura bindirir, tantuna yollayıverdi. Mektebin kapısına da bir kilit asardı.

Hiçbiri olmadı. Sanırım, "Mektebi Sultani"nin dış poli-

tika ile alâkası bulunması yüzünden öğrenci de, öğretmen de vartayı ucuz atlattı. Ama bin kadar çocuk ve genç, meşru-tiyete isyan ve ihtilâl dersi görmüş olarak tecrübe ile girdik. Devrin Rumeli Dağları'ndan önceki âsileri bizlerdik.

“Mektebi Sultani” isyanı doğrudan doğruya padişaha karşı bir hareket sayılmasa da lüzumsuzca sert ve soğuk bir otorite aleyhine umumî bir ayaklanma olması bakımından mektepler tarihinde yer tutmağa lâyıktır. Halbuki bahsi bile geçmez.

Geçmez ama talebeye her türlü zevki, toplu halde eğ-lence ve merasime iştirâk keyfini yasak etmiş, şiddetle yavan ve hürriyetsiz bir idareye karşı kafa tutabildiğimiz, o yirmi yıllık mahrumiyete bedel iki günlük cümbüşün tadı da di-mağımızdan gitmez.

Akşam, 27 Nisan 1947

BİZİM MEKTEB-İ-SULTANÎ BİR BATINDA KİMLERİ YETİŞTİRDİ?

Mektep bahsi, –teşbihte hata olmaz– av, kumar ve yılan hikâyesi gibi bir açıldı mı kolay kolay sona ermiyor. *Üç Nesil Üç Hayat* serisindeki fasıl münasebetile geçen haftadanberi çoğumuz bir araya geldik mi çocukluğumuzu anıyor, tahsil çağımızı konuşup eski zamanı yad ede ede ruhumuzda geçici bir yenileşme buluyor, fakat tekrar kendimize gelince ne kadar eskidiğimizi daha yakından, daha derinden anlıyarak ak saçlı başlarımızı önümüze eğiyor, “Hey gidi günler hey!” diyoruz.

“Hey gidi günler hey!” Bu söz muhakkak surette hal-den şikâyeti ve maziye tahassürü ifade etmez; bir daha geri dönemiycek olanın hatırasına “Kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü” fehvasınca bir rikkat sadakası gibi ih-san edilir. Bana şimdi bir peri veya bir sihirbaz: “İster misin seni kırk sene küçültüp yine mektep sırasına döndüreyim!” dese şüphesiz ki bir dakika duraksamadan reddederim. Arabî muallimi meşhur Naim Bey’in tekrar abus çehresile karşılaşmıya yahut matematik hocamız müteveffa Labo’nun Münkir-Nekir sorgularile ecel terleri dökmeye hiç de hevesli değilim. Emin olunuz ki Bekirâğa Zindanı’nda kendimi mektep yatakhanesinden daha az esir addetmiş, divanı har-

bin suallerine karşı da, hesap dersinden çok daha metanetli cevaplar vermiştim. Ruhlarında tam ve sağlam bir hürriyet aşkile doğanların, hürriyeti aman vermez, nefes aldırılmaz bir cendereye sokan eski mektep hayatından zevk almalarına imkân yoktur.

Size şimdi “bizim mektebi sultanî”den bahsedeceğim; yani benim neslimin yetiştiği o zamanki Galatasaray Lisesi’nden... Fakat bu sefer binadan, tedris heyetinden ve tahsil sisteminden değil sadece talebeden, talebenin de matbuat, edebiyat ve irfan âlemimizde meşhur olanlarından... Aman Allahım, meğerse zamanımın “mektebi sultanî”si bir meşahir folluğu, *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*’nin bir “hârâ”sı, yani sanat koşusuna cins damızlık yetiştiren modern bir Haymana Ovası imiş! Herhangi bir edebiyat antolojisi açınız; muhakkak benim neslimin “Mektebi Sultanî”sinden sekiz, on talebe ile burun buruna gelirsiniz. Hattâ bu zahmete de pek lüzum yok; işte gündelik gazeteler önümüzde... İşte baş makaleler, baş fıkralar (şimdi bu çeşit bir yazı nevi de zuhur etti); iç fıkralar, makaleler, tenkitler, musahabeler; siyasî, ilmî, tarihî, içtimaî etüdler... Birçoğu Abdülhamid devrinin son günlerinde ve sayei maarifvayei hazreti padişahîde Galatasaray Lisesi’nde tahsil çağını geçiren talebeye aittir. Hususile yeni edebiyat tarihimiz:

“Siz olmasaydınız, öksüz kalırdı eş’arım”

Maksadınca bunlar ve Hakk’ın rahmetine vakitsiz kavuşanlar yer almasaydı, öksüz değilse de hayli yoksul, zürriyeti kıt ve epeyce boş bir manzara arzederdi.

“Kimlerdir bunlar, bu anka kuşları bakalım!” diyorsunuz, size yirmiye yakın isim sayabileceğimi söylesem ne buyuracakısı-

nız? Bir mektebin ve bir neslin yetiştirdiği yirmiye yakın şöhrat ve imza! Hakikaten çok, hakikaten bereketli, hattâ belki de hakikaten fazla... Ne olmuştu da böyle olmuştu? Eşref saate rastgelecek yediğimiz meşhur pilâva Minerve ilâhesi sihirli parmağını mı sokmuş, Gülbaba okumuş üflemiş, Ebüssüud Efendi'nin hayır duası mı geçmişti? Bunu bilemem, bildiğim şudur:

Ahmet Samim, Ahmet Haşim, Emin Bülent, Emin Lâmi, Abdülhak Şinasi, Abidin Daver, Ercüment Ekrem, Hamdullah Suphi, Tahsin Nahit, İzzet Melih, Profesör merhum İzzet, Müfid Ratib, Necmettin Sadak, Refii Cevad, Refik Halid, Ruşen Eşref, Selim Nüzhet, Sermet Muhtar.

Bütün bunlar birkaç yaz farkla bir mektebin ve bir neslin, bir dam altında ve bir arada yetiştirdiği eski Mektebi Sultanî talebesidir.

Yukarıda saydığım isim bolluğuna nazaran görülüyor ki biz kumkuma, hevenk, cıva bardağı, karınca yuvası, dizi, ocak, gümes, sürü, alay, tabur halinde imişiz; bir kap ve bir demet içinde çokluk, bereket, çeşit, hareket ifade ediyormuşuz; başka devirlere ve nesillere nisbetle bir istisna imişiz! Boy boy, cins cins, renk renk, acı tatlı, ham ve olgun, zevkine, meşrebine göre seç seç al!

Hatip mi istersiniz? Var! Sembolist, vatansever veya âşık şair mi? Var! Gazeteci mi? Alâsından! Siyasî muharrir mi? Mükemmel! Hikâyeci, romancı, mizahçı mı, beğen beğendiğini! Tiyatro tenkidi, eski zaman masalı, psikoloji dersi ve sosyoloji makalesi mi? Halisinden! Frenk lisan ve âdetleri mütehassısı mı? Su katılmamış! Mebus mu? Bulunur! Sefir mi? Mevcut! Sürgün mü? İki tane! Maktül mü? Bir adet! Katil mi? Yok, hamdolsun! Mağdur mu? Kalmadı çok şükür!

Filvaki bunların bir kısmı işe erken başladı, çabuk tüketti; kimi geç girdi, kolay açıldı; bazısının ömrü vefa etmedi, bazısına yaşadığı kısa müddet kâfi geldi; bir miktarı da otuz şu kadar senedir matbuata temel attı, Nuh dedi, peygamber demedi, yazıcılık mesleğinden şaşmadı. Kendi hayatıma bakıyorum: Yirmi senesi çocukluk ve talebelik... Yani hiç! İki senesi memurluk... Azap! Yirmi bir senesi menfâ... Ömür sayılmaz! Meğerse ben ne kadar az yaşamışım... Geriye kala kala dokuz yıl kalıyor; meşhur mezar taşı hikâyesinde olduğu gibi yalnız hür ve mesut yıllar sayılırsa ancak dokuz yaş ömür sürmüşüm demektir.

Tevekkeli değil, hâlâ vücudüm, kafam ve ruhum biraz çocuksu, taze kalmamış!

(Arasöz: “Tevekkeli” ve “Tevekkeli değil” sözlerinden sonra gelen fiil, bu sözlerin tasdik, teyit, sebep ifade eden birer zarf edan mevkiinde bulunmalarına rağmen, lisanın hükmetinden sual olunmaz, menfî mânasını ifade eder: “Tevekkeli adamcağız başını alıp kaçmamış! Tevekkeli değil har savurup harman savurmamış!” misallerinde ve yukarıdaki cümlede olduğu gibi... Gramer yapacakların dikkatini çekirim.)

Şimdi bana sorabilirsiniz: “Saydığın isimlerin sahiplerini, henüz çocuk sayıldıkları sırada, mektepten tanıyor, hatırlıyor musun?”

“Evet!”

İttihat ve Terakki komitasının Bahçekapı Fırını önünde tabanca ile arkasından vurdurup öldürttüğü değerli genç gazeteci Ahmet Samim, mektebe girdiğim zaman yüksek sınıfta idi. Bir gün küçüklerin bahçesine geldi, hepimizle

şakalaştı, güldü, güldürdü, gitti. Vakitsiz söndürülen bu zekâdan bende kalan mektep hatırası o kadarcıktır; insanı “yaşamak hakkındır” dedirten saf, mesut, sıhhatte ahlâklı bir çehre... “Fecriâtî”de ve gazetecilikte, sonradan arkadaş olmuştuk; mersiyesini yazmak da bana düşmüştü.

Ahmet Haşim de yaşlıcalardandı. Yaşıtlarile daima atışma, çekişme, somurtkanlık halinde idi; arzusu üzerine defterine yazdığım bir deniz tasvirini beğenmiş, elimi sıkmıştı. Fakat onunla ne mektepte uyuşabildik ne hayatımızın ötesinde... Ahmet Haşim’in yüzü titizliğin, mizaç ve sıhhat bozukluğunun, huysuzluğun aynası idi. Zaten edebiyatımızda iki çehre vardı ki yüreklerindeki infial tahribatını bir rontoken fotoğrafı gibi aksettirirdi, onlar vesikalı gönül hastalarıydı: Haşim ve Süleyman Nazif!

Balkan Harbi’nde:

Türküm ve düşmanım sana kalsam da bir kişi.

Ve:

*Kabrinde müsterih uyu, ey nâmdar Atam,
Evlâdının bugünkü adı sade intikam!*

Şiirlerini yaratan Emin Bülent, bu şiirlerin vereceği tesire taban tabana zıt, yüzüne fazla bakılsa kızaran, melek huy-lu dinç bir sporcuymuş. Abdülhak Şinasi ise spora düşmandı, yüksek sınıf talebesi olmasına rağmen teneffüs zamanlarını bizim bahçede ve senelerce benimle yanyana, top gürültü-

sünden uzak geçirirdi. Onunla ve Müfid Ratib ile ayrılmaz dost kaldığımız için unutulmaz hatıralarımız çoktur; bir müsahabe çerçevesine sığmaz.

Emin Lâmi mükemmel bir gazeteci olmak istidadını alkolde boğmuştu.

Abidin Daver, diyebilirim ki yine bu idi, şimdikininki kalinlaşmamış iyi bir çocuktur. Yine elinde askerliğe dair kitaplar, bilhassa *Almanach du Drapeau*: önünde haritalar; cebinde dünya ordularının hazeri ve seferi kuvvetlerini gösteren istatistikler... “Asker olacağım ben!” türküsünü çağırırmazdı ama çağırır gibi bir hali vardı. Asker olmadı, lâkin taş çıkardı.

Yaşı küçük olmamakla beraber Ercüment Ekrem mektebe geç girdi, o gelirken ben gidiyordum. Hem ben, babamın pek saydığı babasının daha evelden iltifatına mazhar dım, ahabap çocuklarıydık, nihayet arkadaş olduk.

Bana öyle geliyor ki Hamdullah Suphi’yi hiçbir zaman kara saçlı, talebe ve çocuksu görmedim. Daima mürşit, “apôtre” edalı idi; insana sun’î de olsa terbiyeli, ahlâklı görünmek mecburiyetini yüklerdi. İyi tanışmamız Fecriâti’den bir çekişme ile başlar.

Tahsin Nahit şairliğini uzun saçları ve tomar tomar şiir defterleri ile bir bayrak gibi taşımaktan zevk alırdı; bir sınıfta bir sırada, yanyana bile bulunmuştuk; aklı derse yatmazdı, boyuna gözlerini tavana diker, ilham bekler; sonra kaleme sarılır, kâğıda mevzun sözler dizerdi. O kadar zararsız bir çocuktur ki şiire bile pek zarar vermeden dünyadan elini eteğini çekivermişti.

İzzet Melih de yukarı sınıflarda idi, bu yukarı sınıflığını

da aşığı sınıflardakilere epeyce hissettirdi. Fakat gayet dü-rüst, korekt bir talebe idi, korektliğine bir zırh gibi bürün-müştü, öyle de kaldı.

Sonradan profesör olan İzzet ile bir aralık sınıf yoldaş-lığı ettik, gazete çıkardık, hem de bu gazetenin adı *Küçük Mavi* idi. Neden acaba? Gyp'ten bir roman ismine tutula-rak... Tombul, bodur, yumuk, sokulgan ve geveze idi; birden serpildi, ciddileşti, ilim adamı oldu; ölümü ile hepimizde acı bıraktı.

Necmettin Sadak, tıpkı ismi gibi ancak bir harf mikdarı ya değişmiş ya değişmemiştir. O zaman da az ve özlü konu-şurdu, temkinliydi, heyecansızdı, lâübaliliği sevmezdi, vazi-fesini bilirdi, yani şimdiki gibiydi.

Refii Cevad Ulunay ile herkesten daha önce, “Şemsül Maarif”de buluşmuştuk, kırk şu kadar senelik muarefe... Bizi birbirimize dost eden vesile ikimizde de başlayan ope-ret merakıdır. O zamanlar Fransız ve İtalyan kumpanyaları Beyoğlu’nda klâsik operetler oynarlardı; bir semt çocuğu olduğumuzdan Şehzadebaşı’ndaki Unkapanı Köprüsü tari-kiyle karşıya beraber gider, beraber dönerdik. Sonraları da gurbet temeşalarına beraber gittik, beraber döndük!

Ruşen Eşref (Harf tertibine az buçuk riayet ettiğimden ismi sona düştü, pardon!) bizden küçüktü; onu küçüklerin bahçesinde toz toprak içinde, kan tere boğulmuş, boğuşur-ken, şöyle belli belirsiz görür gibi oluyorum. Kendisile an-cak umumî harbin son yılında tanıştık. Yirmi senedenberi rastgelemediğim için eski coşkun ve halkçı ruhundan bir şey kaybedip etmediğini bilemiyorum. Selim Nüzhet hem ru-hunu, hem kalıbını muhafaza etmiş temiz bir mütefekkir...

Acaip ifadeli, fakat faydalı yazılarını okumaktan usanmadığım Sermet Muhtar'ı mektepten pek az hatırlarım. Daha sonraları, Fenerbahçe gezintilerinde, ikimiz de “araba sevdası” geçirirken bana kendisini tanıtmıştı, yanında zenci bir nedimi ile beraber.

Bizim “Mektebi Sultanî”...

Fakat bu “bizim” dediğim “Mektebi Sultanî”, şimdi gördüğünüz Galatasaray Lisesi, aynı dam altı değildi; onun yerinde idi ama, bir gün tutuşmuş, yanıvermiş, sadece kuru duvarları kalmıştı. Eski ediplerden olsaydım, yangına telmihen müshabemi şöyle bir cümle ile bitirirdim:

“Bu kadar ateşin, zekânın nevbenev şerare feşanı irfan oldukları bir mecmuayı urefa için to'mei lehibi suzân olmak, vâesefâ mukadder idi!”

Tan, 9 Şubat 1941

ESKİDEN TALEBE GIDASINA HİÇ EHEMMİYET VERİLMEZDİ

Öğrenci aşevleri günün mevzuu olmakta devam ediyor. Tahsil çağında iyi beslenmenin lüzumunu kim inkâra kalkışabilir? Elbette bu iş sürüncemede kalmayacak, sıhhat icaplarına uygun bir şekle konulacaktır. Şunu söyliyim ki eskiden alâkalı daireler ve şahıslar talebe gıdasına hiç ehemmiyet vermezlerdi, hattâ öyle bir mesele mevcut bile değildi. Söze istibdad devrinin “Mekteb-i Sultanî” gibi pohpohlu bir isim taşıyan Galatasaray Lisesi’nden misal getireceğim. Halk nazarında nümune bir mektep, zenginler ve kişizadeler mektebi diye tanılan o lisede biz açlıktan kıvranırdık, konforsuzluktan da eleman çekerdik.

Ne gibi mi? Evvelâ sabah kahvaltısından bahsedeyim. Nelerden ibaretti bu kahvaltı? Birkaç zeytin danesi, azıcık reçel, bir incecik dilim peynir mi, hâşâ! Önceleri sütlü çay ve ekmek verirlerdi, hepsi bu kadardı. Sonraları tasarruf maksadiyle sütü de lüzumsuz buldular, bütün kahvaltı bir bardak çay ile ekmeğe inhisar etmişti; tâ öğle zamanına kadar kursağımıza başka şey girmezdi. Hâlbuki o devirde iki, üç yüz kuruş maaşla geçinen ailelerin kilerinde reçelin envarı, peynir, zeytin vesaire bulunur, kahvaltılarında bunlardan yenilirdi.

Öğle yemeği üç kaptı, meselâ kuru fasulye, ıspanak, mercimek cinsinden bir yemek ve pilâv; üstüne de bir mevsim meyvesi yahut tatlı. Ancak porsiyonlar pek azdı, şimdi ki porsiyonlardan! Pilâv yerine börek verdikleri olurdu, bir tek, ufak boy, üç yudumluk börek. Sünnet-i seniye riayetle yarı aç yarı tok, ancak safra bastırmış olarak sofradan kalkardık. İkinci üzeri bir şey vermezler miydi? Verirlerdi, bir kuru ekmek! Tahin helvasını bile esirgediklerinden parası olanlar gizlice hademedden helva alırlar, ekmeğe katık ederlerdi. Yemekler o derece kifayetsiz gelirdi ki çoğu talebenin ikinci zamanına yakın, hele öğleden evvelki son derste gözleri kararır, mideleri kazınırdı desem mübalâğa etmiş olmam. Ben ihtiyaten cebimde ve çekmecemde fındıkla karışık kuru üzüm bulundurur, lüzumlu kaloriyi bununla temin ederdim. Obur bir çocuk da değildim, dal kadar ince ve tok gözlü idim.

Allah rahmet etsin, müdürümüz tarihçi Abdurrahman Şeref Efendi bu gıda azlığını ve sabah kahvaltılarının yavanlığını pekâlâ kavradığı halde ne Maarif Nezareti ne de mensup bulunduğu saray erkânı nezdinde –kendisine zarar gelmesin, mevkiinden olmasın diye– hiçbir teşebbüste bulunmazdı; vezirden bir derecede küçük en küçük en yüksek sivil rütbe olan “bâlâ” ricalindendi ve iki adet grankordon nişanlariyle “altın liyakat” madalyasını haizdi, mektep mutfağından da ailece tabla tabla yer, içerdi. Zemmetmiyorum, o zamanın kayıtsızlığına misal veriyorum. Şüphe yok ki bugün öyle bir hale ne müdürler ne talebe tahammül eder.

Yeni İstanbul, 20 Eylül 1958

PİLÂV GÜNÜ MÜNASEBETİLE YİNE “MEKTEBİ SULTANÎ”

Ş u fikirdeyim ki –pek yeni, henüz kimsenin bulmadığı bir şey söylemiyeceğimi biliyorum– biz yaşımızı, başımızı aldıktan sonra, çocukluk devrini hatırdan geçirirken, hele yaşlılar toplanıp geçmiş günleri konuşurken kendimize veya birbirimize masal okuruz, masal okumakta yarışa gireriz, gerçeği muhakkak değiştirir, realist bir edebiyat yerince eski mânada şiir yaparız. Vaktile köyden bahsederken orman yamacında yemyeşil, tertemiz, sulak, saadetli, kır çiçeği kokan yerleri akla getiren romantikler gibi çocukluğumuzu lüzumsuzca süslemek çocukluk çilelerimizi tadına doyulmaz bir zevk halinde göstermek, diken, kılçık, koçan, sap, kabuk, posa, telve cinsinden oldukça yorucu ve tatsız kısımlarını unutup o günleri şurup, şerbet imişçesine hep lezzetten ibaret sanmak âdetimizdir.

Bizi dinlerseniz mektep hayatımız Boğaziçi’nde mehtap safası veya Marmara denizinde kotra gezintisi gibi gümüş ışıkların yayılıp serin rüzgârların estiği, neftû ve tirşe gölgeliklerle çevrili bir keyif âlemdir; neş’e içinde geçmiştir. Ne fırtına kopmuş ne dalgalar yükselmiş, ne esinti durmuş ne de –kayaya oturmak, karaya vurmak şöyle dursun– can sıkıcı ufacık bir hâdise olmuştur. Çocukluğumuzu söyleşme ve

düşünme demek yediğimiz keçiboynuzunun yarım okkalık tahtasını unutup bir dirhemlik balını hatırlamaktan, onun hayalini damakta ve dimağda gevelemekten başka nedir?

Geçmişteki çirkini güzelleştirme insan kafasının sakat taraflarından biridir.

Şüphe yok ki bu kafa, şaşırtıcı icatların kaynağı olmakla beraber icat ettiği o makinelerin, âletlerin mükemmelliğine varamadığından görüşte, tartıda, ölçüde hislerine kapılarak daima kusur işler. Çocukluğumuzu düşünüp konuşurken realitenin bütününe değil, meselâ loş, izbe, isli bir mahalle kahvesinin kendisinden kesilmiş göz boyayıcı askısını görürüz, bunu şiirleştiririz.

* * *

Şüphe yok ki çocukluğumuzun ve mektep hayatımızın bazı hoş hatıraları vardır fakat acı, hüznün, gurbet kadar yıpratıcı, azaplı tarafları daha çoktur. Hele bizim zamanımızda, Galatasaray Lisesi'nde bile...

Bugün o lisenin pilâv gününe rastlıyor, eylülde de yetmiş beşinci yıldönümünü kutlayacağız. Bir müddet önce yazdığım bir konuşmada Galatasaray'ın yalnız benim içinde bulunduğum tahsil devri sırasında ve yine, yalnız irfan âlemine kazandırdığı değerli şahsiyetlerin adlarını sayarken pek haklı olarak öğünmüştüm.

Öğünmekle beraber, sonradan yanan lise damı altında otsuz ocaksız, yarı aç yarı tok kaldığımı ve bilgisiz, bezgin, çetrefil dilli mubassırlar, hattâ öğretmenler elinde tatsız tuzsuz, âdeta yoksul yetim bir ömür sürdüğümü bütün sızısı

ile hatırlamaktan da kendimi alamıyorum. O devrin en modern tahsil yurdu olan “Mektebi Sultanî”, belki zamanın her yatılı mektebine üstündü fakat ne fikir ne de vücut sıhhati şartlarına uygundu.

Şimdi, her biri ayrı ayrı çehre hatları ile gözümün önüne gelen çeşitli ırklardan devşirme mubassırların çoğu –hele küçük küçük sınıflara ayrılanlar– pek zavallı adamlardı; tahsilsizdiler, görgüsüzdüler, bazıları da idarenin dikkatini çekmiyecek şekilde sinsice bize eziyet etmekten haz duyarlardı. Öğretmenlerden bir kısmı çoktan tekaüde sevkolunacak yaşa geldikleri, masa başında kayluleye vardıkları, kalem tutan elleri titrediği ve görmelerine artık gözlük değil, per-tevsiz, mikroskop, teleskop bile fayda vermediği halde yerlerinde muhafaza edilirdi. İçlerinde bunaklara, sakatlara da rastlayabilirdiniz. Kadrolar –hürriyetçi unsurların talebeyi zehirlemesi korkusile– bir türlü gençleştirilemezdi. Müdürümüz Abdurrahman Efendi hoşsohbet, tarih meraklısı, iyi ve değerli bir zattı ama mektebi herhangi bir kırtasiyeci dairenin âmiri gibi, odasına belli saatlerde gelip oturmak, hattâ üzerine aldığı tarih dersine vekil göndermek suretile isteksiz, emelsiz idare yolunu tutmuştu. İkinci müdür Mösyö de Lys seksenlik bir ihtiyardı, belini demir çubuklarla tuttururdu, göz kapaklarını da aynı usulle tutturamadığından kâğıdı burnuna yapıştırmadan okuyamazdı. İşin kötüsü ayrıca, çoğu bir dairede kâtip ve mümeyyiz olan Türkçe öğretmenlerinin çalışma tarzını da Fransız vatandaşı bulunan Frenklerinki gibi kimse kontrol etmez, mektebimiz şahısların mizacına, ruhî haletine, beden kudretine göre düzensiz, başsız yürürdü.

Fakat ne acaip işti ki yine de seçme başlar yetiştirirdi.

* * *

Şöhreti dillerde destan olan pilâvı gerçekten pek mi nefisti?

Damağında kalan tam kırk şu kadar yıllık tad hatırasını yoklayınca buna, umumun birbirini tesir altında bırakarak candan, gönülden “evet, şüphe mi var, enfesti!” demesine karşı sadece “fena değildi!” cevabını vereceğim. Karavana yemeklerinin hususî bir çeşnisi vardır, o pilâvda olsa olsa onu bulursunuz. Hem doğrusunu isterseniz “Mektebi Sultanî”nin yemekleri yutulmaz şeyler olmamakla beraber miktar azlığından dolayı tam doyurucu sayılamazdı. Mide ezikliğini bastırmak zorunda kalarak paralılar –terampetçi Bekir Ağa’nın azamî, tarife ve narh üzerinden gizlice koynuna sokup getirdiği– tahan helvasını ikindi ekmeğine katık ederler, pastalar ve kuru üzümlerle şekerli maddelere olan ihtiyacı gidermek zorunda kalırlardı.

Asıl müthiş ışık azlığından gözlerimiz yorulur, ateş noksanından iliklerimiz donardı.

Bütün mektep hava gazile aydınlanırdı. Fakat yalnız memeden ibaret, gömleksiz, alt tarafı mavi, üst kısmı pembesi, çift kanat, gürültülü, kör ışıklarla! Sonradan talebe, aralarında para toplayarak meme deliklerine ziyayı beyazlaştırıp kuvvetini arttıran gömlekler taktırmışlardı da biraz nura kavuşmuştuk! Bu gömlekler parçalanınca yenisini yine biz alırdık.

Fakat ısınmağa çare bulamamış, yani ders çalışma ko-

ğuşlarına soba kurduramamıştık. Akşam üzeri İstanbul'ı zemherir soğuğu ve matemli loşluk basarken ateşçiler, karanlığa sıcak ışıklar saçsa da koridorlardan geçerler ve bir ucundan öte ucu güç görünen kocaman mütalea koğuşlarındaki saç mangallara az sonra kararıp kül olacak birer kürek kömür ateşi dökerlerdi. Yirmi dört saatte görüp göreceğimiz rahmet bundan ibaretti. Ben daima pencere önünde oturmak merakında olduğumdan macunları kuruyup pervazları aşınmış camlardan sızan soğuğa biraz karşı koymak için dizlerimi bir battaniye parçasına sarardım ve ayrıca soğukla beraber, evde çini sobaların rahat sıcaklığına gömülü, ılık bir hayat sürenler arasında bulunmanın gönül sızısını da çekerdim. Yıkanmak için değil de kemiklerimi bir kısa müddet olsun sızidan kurtarmak için sabah ayazı açık avlulardan geçerek hamama gittiğim çoktu.

Bizim zamanımızda sofraya masaları örtüsüzdü, yemek koğuşları ıslak paçavra ve biraz da bulaşık suyu kokardı; hademeler döke saçsa gidip gelirler, önümüze temizliği çok şüphe götüren tabaklar dizerlerdi. Yatak çarşafı seyrek değiştirilir, iç çamaşırları kurumadan getirilir, yüz yıkamağa yeter vakit bırakılmaz, en iptidaî şekilde yapılmış ayakyollarına ise hiç bakılmazdı.

Realist gözle bütün bunları ve sütunuma sığdıramadığım daha nice münasebetsizlikleri düşününce bende mektebin bıraktığı hatıralar o kadar da sevindirici, coşturucu, “Ah ne günlerdi! Ne güzeldi! Ne tatlı hayattı!” dedirtecek mahiyette değildir, hattâ eski devrin savsak zihniyetine, daha iyi olabilecek bir şeyi fena idaresine belirgin bir örnek olmak bakımından acıdır, hüznü vericidir.

Şimdi bu maddî hüviyeti hususî bir kıymet arzetmeyen tablonun içinde gizli gizli yüreği atan nur kaynağının aslına geleceğim: Eski “Mektebi Sultanî”nin şahsiyetini yapan bambaşka bir havası vardı ki en sağlam temeli, bütün ruhu, gerçekten güzel ve canlı tarafı o idi: “Mektebi Sultanî”, çoğunluğu itibarile istibdaddan yaka silken, diktatörlüğe kafa tutan, dalkavukluğa yan çizen ve kötülüğe âlet olmaktan çeken hürriyet âşıkı, haksever, yeniliğe bağlı bir irfan ordusu yetiştirirdi.

“Hukuku Beşer Beyannamesi”nin ruhundan kopmuş bir şule, mesafeler aşarak buraya düşmüş, bu damın altında barınıp kalmış, burada –bir daha geri dönmeği hatırına getirmiyen bir hürriyet, müsavat ve sulh güvercini gibi– yuvasını kurmuştu.

İnşallah yavru çıkarmakta devam ediyordur...

Tan, 20 Haziran 1943

GALATASARAY LİSESİ'NDEKİ RAMAZANLAR VE KANDİLLER

Bir zamanın Ramazanlarında bizim Galatasaray Lisesi'nde velisinden müsaade mektubu getiren yatılı talebe o aya mahsus olmak üzere mektebe gündüzlü kaydedilir, son dersten sonra evine dönerdi. İlk birkaç yıl –yaşımın küçüklüğünü ve ancak bir uşak muhafazasında gidip geleceğimi hesap ederek– maalesef beni bu mazhariyetten mahrum bırakmışlardı. Her akşam leylî talebe arkadaşlarımla çoğu güle sevine evlerine giderken o evlerdeki Ramazan yemekleri ve âlemlerini, gezip eğlenmeleri düşünerek üzülür dururdum.

Şu var ki Ramazan'da mektebin iftar sofrası fevkalâde yüklü, yemekler çorbasından yumurtasına ve tatlısına kadar çok çeşitli, hele “bekâr” dediğimiz taşralı ve yabancı talebe için muhteşem bir ziyafetten farksızdı. Reçeller, simitler, pideler ve sahurda sövüşler, hoşaf lar her şey fazlasiyle ve bol miktarda mevcuttu. İhzarî birinci sene öğrencileri de oruçtan muaf tutulduğundan sahura kaldırılmazdı, öğle yemeğinden de faydalanırlardı.

Mektebin bir hususiyeti de Ortodoks perhizlerinde Hristiyan talebeden arzu edenlere ayrı masalarda şarap dahil perhiz yemeği verilmesi idi. Esasen bahara rastlayan paskal-

ya münasebetiyle kısa tatilden Müslüman talebeyi de istisna etmezlerdi. Ancak yaz tatili iki ay sürerdi; her eylülün ilk pazartesi günü yeni ders yılına girmek değişmez bir usuldü. Kandil akşamları da evlerimize gönderilirdik. Zira her kandil çoluk çocuk bütün aile efradının birleşmesi, kandilleşmesi, çocukların öpölüp sevilmesi an'ane icabındandı.

Vakta ki yaşıam azıcık ilerledi, kendi başıma gidip gelecek çağa eriştim, ben de Ramazan'da yatılı olmaktan kurtuldum ve geceleri tiyatrolara devama başladım. Daha ziyade Minakyan Kumpanyası'nı tercih ederdim ve şimdiki sinema meraklıları heyecaniyle hemen hiçbir piyesi kaçırmazdım. *Karadeğirmen Cinayeti* tam 13 perde idi, tiyatrodan sahur davulları çalınırken çıkardık! Bütün tiyatrolar otuz gün Ramazan daima değişik piyes vermek, bir oynadıklarını bir daha oynamamak zorunda idiler.

O görenek "Darülbedayi" devrinde de bozulmadı. Şimdikininki onda biri bir kadro ile bu teşekkül birkaç Ramazan Direkleriarası Tiyatrosu'nda değişik piyesler oynamak başarısını göstermiştir; hem de temsil heyetinden bir tek kişi sızlanmadan! Bugünkü heyeti arasında bütün sene sahneye çıkmadan her ay maaşını alan aktörler bulunduğunu Şehir Meclisi'ndeki müzakerelerden öğreniyoruz. "Dün" ile "Bugün"ün farkları bazan "Dün"ün lehindedir.

Yeni İstanbul, 15 Nisan 1958

TOP VE BAŞ

Futbol merakı...

Bunun en büyük, derin mânalı ve çok acıklı bir misali ni yeni gördüm: Geçen hafta bir hastamın başında hususî büyük hastahanelerden birinde idim. Yan odada genç bir hasta yatıyordu; mühim bir ameliyat geçiren ve henüz şek ve şüphe devresinde ateşler içinde ıztırap çeken bu delikanlı ikide bir etrafındakilere soruyordu:

“Maçı kim kazandı acaba? Kim kazandı, dersiniz? Pazartesi günü sabahdan akşama kadar yürekçiği hep o merakla çırpındı. Hekimlerden, hastabakıcılardan, anasından ve baba-sından hepimizden soruyordu. Nihayet neticeyi öğrendik ve kendisine söyledik:

“0’a karşı 1 ile Galatasaray galip!”

Pek sevinmiş, zira –çocukluğundanberi bünyesi ve hastalığı müsaade etmediğinden bilfiil sporcu olmamakla beraber– Galatasaray tarafını tutuyormuş.

Belki başka sebepten... Fakat müjdeyi aldıktan sonra hararet derecesi 39’dan 38’e düştü, biraz rahatladı...

Ben de çok gün görmüş her insan gibi hatıratımı yokladım, geçmiş zamana daldım.

Umumî efkârı şiddete alâkalandırdığı için gazetelerde artık ve hemen hemen her gün bir sayfa işgal eden spor

oyuncuları içinde futbolu, ilk defa Galatasaray Lisesi'nde bizim nesil benimsemişti.

Şu dakikada, yarım asra yakın bir zaman, bir ömür geçtiği halde futbola düşkün arkadaşlarımı pek iyi göz önüne getirebiliyorum. Hele ilk futbol topunu unutmamışım. Bahçenin dikenli akasya ağaçlarına vurdukça top ikide bir patlar, tamiri ve tekrar şişirilmesi icabederdi. Teneffüse ayrılan kısa zamanın bir kısmı böylece heba olur, oyun en hararetli safhasında kesilir, canımız sıkılırdı.

Filvaki ben oyunculardan değil, seyircilerdendim. Yaşça da oyunculardan azıcık küçüktüm. Mektep idaresinin yeni icad futbol oyununu yasak etmemek suretile gösterdiği yenilik o zaman için bir cesaret, belki de bir cüretti. Şu var ki Galatasaray zaten cimnastik yapılmasına izin verilmiş mekteplerden biri, galiba tekiydi. Futbol da araya karışmış oldu, Meşrutiyet'le beraber başka liselere de sirayet etti.

Dostum Sakallı Celâl Rumeli'de bir lisede hocalık ederken sarıklı ve genç bir hoca ile vak'a çıkarmıştı: Genç softa futbolun dinen haram olduğunu ileri sürüyordu. Neden? Cevap şu:

“Zira bu top Hazreti Ali'nin başını temsil eder, ayakla vurmak caiz olamaz!

Ölür müsün, öldürür müsün? Bereket dostum Celâl –isabet olmuş– ne ölmüş ne öldürmüş. Galiba o mektebi bırakmış, bir başkasına gitmiş.

Bilmem futbol tarihine bu vak'a kaydedilmiş midir? Hoş, yalnız futbolünküne değil, softalık tarihine de geçmesi ve ibretle okunması lâzım gelen bir vak'adır.

Düşününüz ki onu söyleyen sarıklı, genç hoca Meşrutiyet idaresinin liseye tayin ettiklerindendi, istibdadın değil.

Meşrutiyet devrimiz –31 Mart’a rağmen– bu idi, işte! Futbol oyununu “Top Hazreti Ali’nin başını temsil eder, ayakla vurulamaz” diye yasak etmeği düşünen bir kafa o lâstik toptan fazla ayakla, tekme ve çifte ile hırpalanmağa lâyıktır!

Futbol düşlmanı mutaassıp hocanın oğlu veya torunu bugün boyuna top tekmeleyen bir sporcumuzsa çok memnun olurum.

Aydede, 20 Nisan 1949

SPOR TARİHİMİZDEN BAZI ANIŞLAR

Milli Takımımız Brüksel’de evvelki gün Belçika Takımıyla berabere kalmış. Bu haber sporla meşgul ve futbola meraklı vatandaşlarımızı ilgilendirmiş olsa gerektir. Beni de ferd olarak alâkalandırdı ve altmış yıl evvelki hâtıralarımı canlandıрмаğa yeni bir vesile teşkil etti. Nedir bu hâtıralar? Vaktiyle futbolculuk da mı etmiştim? Hayır, fakat memleketimizde futbolun ilk defa bir mektepte, Galatasaray Lisesi’nde oynanışına şahid olmuşum. O zamana kadar Türk vatandaşı futbol hakkında tamamiyle malûmatsızdı. Galiba Moda semtinde ecnebilerin ufacak bir sahası mevcuttu ve ara sıra maç yapılırdı ama kendilerinden başka kimse yerine gitmez, halk, “Koskoca adamlar çocuklar gibi top oynuyorlar, birbirlerini kovalıyorlar; deli tavırlar!” deyip geçerci.

İşte o sıralarda teneffüs zamanı bahçeye, bir talebe üstü meşin kaplı, içindeki yumuşak lâstiği pompa ile şişirilen bir top getirdi; bozuk düzen bir oyuncu takımı kurdular; topu atmağa, kapmağa, kapacağız diye yerlerde yuvarlanmağa başladılar. Kapıdan girilince sağ tarafa rastlayan bahçede oluyordu bu iş. Şu var ki etrafta dikenli akasya ağaçları bulunduğundan top havalanıyor, gidip bir dala çarpıyor, deliniyor. Pörsüyerek yere düşüyor, ikide bir tekrar şişirmek

lâzım geliyordu. Nihayet idare müdahale etti, top oyununu durdurdular. Fakat yasak kısa sürdü; ne oldu neler geçti, kim taraftar göründü ve sözünü geçirdi? Bilmiyorum, yeni den izin verildi; verilince heveslilerden büyük bir grup teşekkül etti.

Türkiye’de futbol böyle başlamıştır; başlamış, yavaş yavaş başka memleketlere de sirayet etmiş; mektepten sahalar ve halk arasına girmiş, kulüpler açılmış, Birinci Dünya Harbi’nde dört senelik bir durgunluk devri geçirdikten sonra artık durmamacasına gelişmiş, şimdiki saltanatına erişmişti. O Birinci Umumî Harp futbolculuk için sadece bir durgunluk devresinden ibaret kalmamıştı, ilk futbolculardan birkaçının Çanakkale’de şehit düşmeleri yüzünden eleman kaybetmesine de sebep olmuştu. Hepsini rahmetle anarız.

Hatırladığıma göre acemilik ve sıhhî şartlara riayetsizlik de zayıata yol açıyordu; meselâ futbol sahalarına koyun sürüleri girer, atlar bağlanır, inekler ve keçiler otlatılırdı. Tetanoslu gübreler üstüne düşüp yaralanan birkaç genç de o amansız mikroptan ölüp giderdi.

Futbol benim zamanımda ve bizim mektepte başladığı halde acaba neden bu oyuna katılmamıştım? Çelimsiz görünen bir çocuk olmakla beraber canlı idim, ata biner, araba kullanır, ava çıkar, dağ tepe dolaşırdım. Sevdığım sporlar böyle, hayal kurmağa elverişli olanları idi. Bir teselli lâzımı ya... Bizim devirden sağ kalmış futbolcu arkadaşlarımdan şimdi çok daha zinde kaldığıma dikkati çekerim.

Yeni İstanbul, 28 Ekim 1958

TALEBE KONTENJANI MESELESİ ÜZERİNE BİR HİKÂYE

Bu sene bazı büyük okul ile fakültelerde talebe kontenjanının indirilmesi yüzünden huzursuzluklar oldu, mesele henüz yoluna konulamadı. Vaktiyle bizim başımızdan da öyle bir hâdise geçmişti; acayip tarafları olduğundan ve eski devrin maarifimizle alâkalı bir köşesini aydınlatmağa yarayacağından hikâyesini faydalı buluyorum: Galatasaray Lisesi'ne yaşlı ve emektar Mösyö de Golys'in vefatı üzerine müdür muavini olarak bir Mösyö Feuillet getirmişlerdi; malûm yangın sonradan, onun zamanında ve onun ailesiyle oturduğu dairede çıkmıştı. İşte bu zatla konuşmam sırasında kullandığı bir kelimenin mânasını yanlış kavradığım için münakaşa etmiş, kızmış, kapıdan çıkıp gitmiştim, yani mektebi bırakmışım.

Vakadan haberdar edilen babam demişti ki: “Eğer şu dört ay içinde çalışır, çabalar, Mekteb-i Hukuk'un dühul imtihanlarını kazanarak Darülfünun talebesi olabilirse febiha! Yoksa gelecek sene tekrar mektebine döner, mahcubiyeti kendisine raci'! Karar müthişti, zira dühul imtihanını vermek pek güç bir işti. Talebe adedi artmasın, münevver sayısı çoğalmasın diye taliplere zorluk çıkarılır ve kontenjan küçük tutulurdu.

Ah, o ne kötü bir yaz olmuştu! Yaş on sekiz, mektebimde kalsaydım tatil zamanı gezip tozacağıma, Fenerbahçe piyasalarına gideceğime ve komşu kızların peşinde dönüp dolaşacağıma odaya kapanacak Arapçaya, matematiğe, sevmediğim bu iki derse ve başka derslere çalışacaktım. Dühul imtihanını kazanmak demek lise ve olgunluk imtihanını vermek mânasına gelirdi, yani onu başarmakla lise mezunu sayılır, fakülteye girme hakkını alırdınız. Nitekim geceyi gündüze katarak aralıksız bir gayretten sonra nihayet imtihanlara girdim ve fakülte duvarına asılan kazananlar listesinde ismimi okudum. Oh!

Meğerse boş yere “oh” çekmişim. Ertesi günü yeni bir karar: Listenin şu numaralı talebesinden ötesi mektebe alınmayacak! Sizin anlayacağınız kontenjanı kısmışlar. Acayibi şu ki bizler imtihanla bu hakkı aldığımız halde fakülteye giremeyeceğiz, fakat aynı listenin başında “bu irade-i seniye” kaydıyla imtihan vermeden yer alan saray mensuplarının mahdumları yüksek tahsil talebesi unvanını ve hukukunu elde edecek! Düşününüz ki padişah iradesi ile bir cahile lise diploması verilen bir idare altında idik. İrade ile rütbe, nişan, memuriyet, maden imtiyazı, her şey tevcih olunur, mutlakiyet bu... Lâkin mektep diploması nasıl verilir?

Listeye isimleri konduğu halde hakları yenen gençler –tabii kafile ve gruplarla değil– fert fert şuraya buraya, yüksek makamlara, belki de saraya başvurdular. Padişah insafa geldi, yeni bir kararla fakülteye girdik. Zamanın Maarif Nazırı, hani kendisine “şu mektepler olmasa maarifi ne güzel idare ederdim” sözü atfolunan zattı. Söz uydurmadır, Hâşım Paşa öyle konuşacak echel vezirlerden değildi.

BİR SANAT MEKTEBİNİN UYANDIRDIĞI HATIRALAR

Mithat Paşa tarafından kurulduğunu –90. yıldönümü münesebetiyle– yeni öğrendiğim Sultanahmet Sanat Okulu bir zamanlar Türkiye’nin o sanat kolu üzerinde biricik mektebi idi; galiba ismi de “Mekteb-i Sanayi-i Şâhâne” idi. Halkın aklı bunu pek almazdı. “Sanayi mektebi de nedir? Ne öğretir? Öğrettikleri neye yarar?” gibi söylendiği küçük görürcesine dudaklarını bükmesinden sezilirdi. Vezneciler Caddesi’nin köşesinde bir “Makineci Salim” vardı, makine ile alâkalı öteberi, tulumba, fonograf, kovan, pilli elektrik düğmeleri vesaire satardı, dükkânı çok iyi işlerdi; işte bu müteşebbis genç için o mektepten mezun derlerdi. Tutunanları her halde pek azdı.

Bildiğime göre mektebin asıl şöhretini mektebin kendisi değil, atölyelerinden çıkan mobilyaları sağlamıştı; Ramazan’da Beyazıt sergisinde teşhir olunur, çok satış yapardı. Hem bunlar masif eşya idi; esasen kontrplâk düzenbazlığı o devirde henüz meçhulümüz olduğundan iç çam tahtası, dışı pırıl pırıl cilâlı zar gibi kaplama mobilyayı arasanız bulamazdınız. Sanayi mektebi mamulâtından özene bezene işlenmiş, klâsik stilde, kasa gibi muhkem büfelerle yemek masaları ve sandalyeleri pek tutundu; vezir vüzera bile -mo-

bilyalarını ekseriya Avrupa'dan getirtmekle beraber- biraz da mektebe yardım olsun diye bunlardan birkaç takım satın almışlardı. İkinci derecede erkânın konaklarında ise bilhas sa büfe ve yemek odası takımları mektebin yaptıklarından idi. Biri yazlık öbürü kışlık evler için biz de aynı maldan iki takım almıştık; ikisi de yangınlarda kül olmuşlardı ama zarif ve kibar şekilleri hâlâ gözümün önündedirler; biri masif cevizden, öbürü yine masif dişbudaktan idi. Bir tanesinin yuvarlak masası açılıp yedek parçaları kolaylıkla eklenince 24 kişilik olurdu.

Abdülhamid Han da marangozculukla mobilyacılığa meraklı olduğundan mektebin gelişmesine göz yummuştu, zaten devlet ricali de tahminime göre o cşyaya padişahın hoşuna gitmesi ümidiyle rağbet gösterirlerdi. Meşrutiyet'ten sonra ise beklenilenin aksine mektep ihmale uğradı, mamulâtı piyasadan çekildi; bir aralık yine göründü ama kalitesi düşmüştü, müşteri bulamadı.

Peki, mobilyacılığımız şimdi ne haldedir? Daima ileri sürdüğümüz gibi memleket büyük sermayeli mobilya fabrikalarından hâlâ mahrumdur; mahrum olması yüzünden de ufak tefek atölyelerde çoğu derme çatma yapılan mobilyalar hem pahali hem dayanıksızdır; bu iş de himmete muhtaçtır.

Meşrutiyet idaresinin aciz ve kifayetsizliğine bir delil de itfaiye teşkilâtını eski vaziyetinde bırakıp kısa bir müddet zarfında İstanbul'un yer yer yanması karşısında harekete geçmemesi, muazzam istikrazlara rağmen bu işi bile başaramaması değil midir?

Yeni İstanbul, 24 Ekim 1958

ÜSTADIN BEĞENDİĞİ BURUN

Meşrutiyet'in ilânına kadar benim edebî şahsiyetler arasında tanıdığım tek şöhretli insan, Recaizade Ekrem Bey'di; geçen hafta gene bu sahilelerde bir meslektaşın kendisinden uzun uzadıya bahsettiği üstat Ekrem...

Hattâ şu cihet var ki üstadı Ekrem'i, sonradan arkadaşlık ettiğim oğlu Ercüment'ten daha önce tanımıştım. (Cümlem, yazılarımda pek kaçındığım şekilde sarahatsiz düştü; elbette, Ercüment babasını benden sonra tanımıştır demek istemiyorum. Babasile tanışmamın onunla tanışmamdan daha eski bir tarihe düştüğünü söyleyecektim. Yazık ki yeni yazılarda bu noktalara "üslûptur, lüzumsuzdur" diye hiç kıymet vermiyorlar. Biz de aldırış etmezsek halimiz nice olur, bilmem!)

İlk tanışmamda yaşıım on üçü bulmuş, bulmamıştı. Galatasaray Lisesi'nin, o zamanki adile "Mektebi Sultani"nin "préparatoire" kısmındaydım. Ah, şimdi bile telâffuzunda az çok zorluk çektiğim, "ihzarî" mânasına gelen bu Fransız kelimesi! Düşününüz ki hangi sınıfta olduğumuz sorulunca, daha "papa" demesini öğrenememiş bir çocuk şu cevabı verecekti:

Première préparatoire, première division!

Pre-pa-ra-tu-ar... Ne belâ! İçinde dil alışkanlığı, kolay-

mıza gelen iki heceden, yani “pa-ra”dan şikâyetimiz yoktu ama hepsi birbirlerine karışıp bağlanınca o söz, “şu köşe yaz köşesi, şu köşe kış köşesi” şaşırtmacası kadar dilimizi bozar, bizi pepemeye çevirirdi... Sözümüzden ancak okul memurları anlardı.

Zaten o “Mektebi Sultani”de, ihzarisinden tutunuz son sınıfa kadar talebenin çokluğu için bitmez tükenmez ve önlenmez tehlike akrabanız yanında “Mahdum bey hangi mektebe gidiyor?” sorusuna uğramaktı. Zira mektebin adını verince karşımızdaki zatın, hele ecnebi ise birdenbire dilini değiştirerek bizimle Fransızca konuşması vartasına çatmak hartada yazılıydı.

Biz ki orada belki Fransızca öğrenirdik... Ama –pek azımız ayırdedilirse– konuşmasını bilmezdik; biri konuşmak istedi mi allak bullak olurduk; sarı, solgun yüzümüzü birdenbire bir kızıl renktir kaplar, kan hücumundan kulaklarımız çınılardı; şakaklarımızda damarlarımız kabarır, ateşli nabızı gibi atardı.

Allah ömrüne ömür katsın, “chose” kelimesinin... Bunu âdeta mastar haline sokardık, “choser” etmeğe başlardık. Hele “c’est-à-dire” sözü dil pelesengimiz olurdu... Bunsuz dört kelimeyi bir ayara getirmek kimin haddine?

* * *

Bereket, üstat Ekrem mektebimi sordu ama ilerisine varmadı. Ferahladım.

Şimdi galiba Askeri tıbbiye okulu olan Maliye Nezaretî’nde, babamın bürosunda bulunuyorduk. Pencere

önünde yeşil deri kaplı bir kanape vardı (büyük bir memur odası olmakla beraber öyle içine gömülüvereceğiniz maroken koltuk takımları, pahalı eşya yok). Recaizade vakarlı bir mahviyetle oturuyor, yalnızız. Ben, mektep dönüşü beraberrinde eve gideceğim babamın daireden ayrılma saatini beklemekteyim.

Onun beklediği kimdir? Nedir?

İstibdat devrinde her ay başı maaşını almak değme yiğidin kârı değildi; “maaşı umumî”yi beklemek lâzımdı ki bunlar da iki bayrama, iki kandile, iki keresi de padişahın doğum ve tahta çıkış günlerine raslatılmak şartile yılda altı ayı geçmezdi. Fakat üstat Ekrem için “maaşın mabbemah maliye hazinesinden muntazaman itası iradei seniye ahkâmı iktizasından bulunmakla” ay sonunda –pekâlâ yapabileceği halde ne nazırın yanına çıkar, ne muhasebecinin odasına ayak basar– dosdoğru kendisine karşı derin bir saygı göstermesinden ve belki de kendisi gibi zarif giyinmesinden hoşlandığı babamın odasına uğrardı. Evrakın muamelesini babam bir memur ile takibettirir, “itası” emrini aldirtir ve üstadın dilediği biçimde –altın mı, banknot mu yahut zamane tâbirile “mağuşe”, yani karışık mı– kendisine verdirirdi.

İşte o güzel adam ve kibar ediple tanışmamı yukarıdaki iradeye borçluydum.

Hemen hemen kimsenin giremediği ve çok defa babamın da bulunmadığı bu odada koca Talim-i Edebiyat üstadile şu henüz edebiyat namına Muallim Naci’nin “Kuzu” manzumesinden başka bir şey, yani hiçbir şey bilmeyen bacak kadar çocuk ne konuşabilirlerdi?

İlk yıllardaki sohbetlerimizden tek hatırladığım benden

yemek olarak mektepte neler verildiğini sormasıydı. Genç hatırladığım şudur: Sabah kahvaltısı niyetine bir bardak sulu süt veya bulanık çayla bir dilim ekmekten başka –ne reçel, ne peynir, ne zeytin– ağızımıza “habbei vahide” koymamamıza içerlemişti. “Yetmez,” demişti, “çocukların sabah gıdası kuvvetli verilmelidir!” Ben de –yaş ve baş farkına rağmen– aynı fikirdeydim; evdeki çekirdekleri çıkarılmış, fakat iri taneleri şurupla çekirdekli gibi tıkasıyla dolgun, koyu gari-baldi renginde, her damlası nereye düşse yüzük taşı biçiminde donup kalan vişne reçeli gözümde tüterdi...

* * *

Aradan üç yıl kadar geçti. Ben olgunlaşıyordum, hele edebiyat merakına kapıldığımdan ufak tefek malûmatla da dolgunlaşmaktaydım. Rezaizade Ekrem Bey’e raslamadığım aylar mahzun olduğum gibi onun bana raslamasından memnun kaldığını sezerek buluşmalardan büyük zevk duyuyordum. Bir gün elimde Fransızca bir kitap gördü, kapağını okudu; yüzüme “sen bunlardan anlayacak çağda mısın?” gibi şaşarcasına baktıktan sonra kitabı aldı, okumağa koyuldu.

Hem okuyor, hem bir taraftan beğendiğini anlatan baş hareketleri yapıyordu. Yan taraftaki bölmelerde veznedarlar torba torba meci diye sayıyorlar, kese kese altın tartıyorlar, çeyreklerle kuruşlukları bakır küreklerle karıştırıp aktarıyorlardı. İşitilen yalnız para sesiydi... Ve bu madenî senfoni arasında Üstat Ekrem, Belçikalı şair Rodenbach’ın *Le Règne du Silence*, yani *Sükûnetin Saltanatı* adındaki manzum eserini gözden geçiriyordu.

Rodenbach onun tanımadığı yeni şairlerdendi; Belçika kanallarının durgun suları etrafındaki derin sessizliği ve hayalet gibi geçen hüznü hayati yaşatmış melânkolik bir şair, bir dert pınarı... Şirinde ne varsa alacakaranlıktadır, soluk, süzgün, rüyali ve gökteki ayın büsbütün soğumadığı devrinde olduğu gibi yavaş yavaş çekilmeğe başlayan bir hayat manzarasıdır.

Kitabı kapadığı zaman gözlerini –okumaktan çabuk yorulduğu için mi, yoksa tesirine kapılmış olmasından mı– fazla kızarmış buldum.

“Pek güzel parçalar var,” dedi, “şiiir çok güzelmiş...”

Evet, değişmişti. Bu, Lamartine’den, Hugo’dan, Musset’ten hattâ o zamanın meşhuru S. Prudhomme’dan başka türlü duyanların şiiiriydi... Âma gene vezinliydi, kafiyeliydi, mânalıydı; insan yadırgamazdı. Meselâ –bize *Hüve*’den sonra bir *Lamelif*’de armağan eden ve yakında *Cim Karnında Bir Nokta* çıkarması beklenen– dostum Asaf Hâlet Çelebi’nin:

*Büyüyüp küçülmiyen bende
Sonsuz karıncalar doludur*

Kıtası gibi okurken tüylerimiz diken diken olmaz, beynimiz karıncalanmazdı!

* * *

Yaş on sekizi buldu; artık Ercüment’le ahabım ve bir gece Büyükdere sırtında Üstat Ekrem’in köşkünde –rahmetli Müfid Ratib ile beraber– oğlunun misafiriyim. Bilmem

“Tanımadığımız Meşhurlar”¹ serisinde, vaktile gazeteci meşhur Filip Efendi’nin olduğu hatırımda kalan bu eşsiz manzaralı köşkün bahsi geçti mi? Sabahleyin bahçede ev sahibi, gene her zamanki gibi gayet zarif giyinmiş, galiba kırdı bulunduğu için boynunda “a la Vaillière” denilen dağınık artist kırıvatı, yanımıza uğradı ve bir aralık bana döndü:

“Başınızı azıcık yan tarafa tutar mısınız? Biraz daha... Biraz daha... Tam profil!”

İstedigini yaptım, ben görmüyordum ama dikkatle yüzüme baktığını duyuyordum. Neden sonra, kendi kendine söylenircesine dalgın, şöyle dediğini işittim:

“Burun pek güzel... Güzel bir profil!”

Ben ki o âna kadar acayip bulduğum mahmuzlu burnuma yarı buçuk küskündüm, birden sempati duydum. Hoşluğunu anlamıyanlara karşı ucuna “Üstat Ekrem’in beğendiği burun” diye elbette bir hafta takamazdım... Lâkin büyük edebiyat hocasının güzel bulduğu bir profile sahip olmak –edebiyat meraklısı bir genç için– yabana atılacak imtiyazlardan değildi. Hâlâ, ellisinden sonra bile –o imtiyazın tesiri olacak– burnumdan memnun, yıldız barışıklığı içinde yaşadığımı gizlemek istemem.

Ve gene o sebeptendir ki Üstat Ekrem’i saygı ve minnetle en çok hatırlıyanlardan biri, belki birincisi de muhakkak benim... Gözüm aynaya her iliştikçe!

Recaizade Ekrem ile Meşrutiyet’ten sonra maliyede de-ğil, bir yıl kadar, haftada dört beş kere akşamları eski Kari-man Mağazası’nın üst kat pasta salonunda buluşmağı âdet

1 Hikmet Feridun Es’in o yıllarda *Akşam* gazetesinde yayımlanan tefrikası. Yakını tarihlerde kitaplaştırılmıştır. (hzl.)

etmiştik. Artık yazılarımı da beğeniyordu. Fakat yorgundu, çok ağır konuşuyor. Yürürken pek küçük adımlar atıyor ve kızarmış göz kapaklarının gittikçe gevşediğini görmek beni üzüyordu.

Ölüm haberini Sinop'ta aldım.

Ağlıyacak yaşta değildim. Fakat ömür uzarsa –zaman geliyor– insan, o gençlikte dökülememiş göz yaşlarını yüreğinin içinde, pas gibi silinmez izler halinde ikide bir hissediyor.

Akşam, 27 Mayıs 1945

“KÖPRÜ”DEN ACIKLI VE ACAYİP BİR HÂTIRA

D ünkü yazımda¹ çocukluğumun ahşap ve köhne “Köprü”sünden bir nebze bahsetmiştim. Asıl maksadım bu Köprü’ye bitişik vapur iskeleleri hakkında bir şeyleri söylemekti. Oralara ana köprüye zincirlerle bağlı, sallanan daracık merdivenlerden inerdik. Haydarpasha – Kadıköy iskeleleri ögle ve ikindi saatleri, yani mesai vakitlerinde tenhalıktan çın çın öterdi. Şimdiki gibi günün hemen her saatinde kaynaşan kalabalık nerede? Rahat rahat dolaşırdık, kahvelerinde de insanlar rahat rahat dolaşırdık, kahvelerinde de insanlar rahat rahat kâğıt ve tavla oynar, nargile hopurdattırdı. Bir de oracıkta bir deniz hamamı vardı. Haliç’in lâğımlı sularında yazın peştemallarla suya atlayan, yüzen, bu kıyafetle pervasızca gezinen delikanlıları seyirle meşgul düşük bıyıklı, fesleri kulaklarına kadar geçmiş cinsi sapıklara rastlanırdı.

Vapurlar hele o ölü saatlerde gayet seyrek işler, bilet gişeleri de uzun zaman kapalı durur, vapuru kaçırان bir adamın ikinci vapura binmek için en aşağı bir, birbuçuk saat beklemeye mecbur olurdu; tenhalık, sessizlik ortasında iskelelerin gıcılıklarını dinler, esner, esnemekten çeneleri ağrırdı.

1 *Hep İstanbul* cildindeki “Köprü İskelelerinden Kurtulmanın Çaresini Aramağa Bakalım” yazısı. (hzl.)

Ben bir ikindi üstü –on üç, on dört yaşlarında idim– mektep dönüşü bu iskelede bir cinayete şahit oldum. Vapur kaçırılmış, dönüp dolaşıyordum. Birdenbire “pat! Pat” iki el silâh sesi duyuldu. O zaman otomobil olmadığından “egzos” patlaması aklımıza gelemezdi. Gördüm: Arnavut kıyafetli bir adam demin bahsettiğim zincirli merdivene saldırmış, kaçıyordu. Merdivenin altında da temiz kıyafetli, rugan kunduralarının köselesi aşınmamış biri, yere serilmiş hareketsiz yatıyordu. Birtakım insanlar peyda oldu, yatana tam oracıktaki küçücük mescide taşıdılar. (İskelede vapuru kaçıranlardan bazıları bu mescide girer, namaz kılar, Kur’an okuyarak vakit geçirirlerdi.)

Nihayet öğrendik: vurulan zat zamane Sadrazamı Halil Rifat Paşa’nın oğlu Cavid Bey’di. Katil yakalandı, ismini bile hatırlıyorum: Matli Mustafa. Sadrazam oğlu pek şımarıktı, üstüne lâzım olmayan işlere karıştırdı ve bu huyuna genç yaşında kurban gitmişti.

Katil pusu kurarak taammüden cinayet işlemesine rağmen asılmadı, galiba bir ara hapishaneden çıkarılıp memleketine gönderildi. Abdülhamid Han’ın öyle, kendine göre fikirleri, idare-i maslahat incelikleri vardı! Sadrazamın istifasını da –Yunan Harbi’ni onun zamanında kazandığından dolayı saltanatına uğurlu geldiği inancıyla– kabul etmedi. Mübarek bir zat olan paşa vefatına kadar Sadarete kaldı. İşte size o Köprü’den acıklı ve acayip bir hatıra.

Yeni İstanbul, 27 Nisan 1958

Gençlik (Meşrutiyet Dönemi)

MANŞ KANALI ÜSTÜNDEN

Gazetede bir haber: “Şimdiye kadar misli görülmemiş miktarda İngiliz uçakları gökyüzünü kaparcasına, dalgalar halinde Manş Kanalı üzerinden Avrupa’ya geçmiştir.” Gün görmüş, yaşamış olmanın –tarçına benzettiğim hem şekerli, hem acı, hem ısıtıcı hem serinletici– acayip tesiri tekrar kanıma karıştı; dimağım harekete geldi. Blériot’nun bir kanalı ilk defa, şarktan garbe doğru geçişini hatırladım fakat gazetelerde okuduklarımı düşünerek değil, yakından gördüklerimi canlandırarak... Zira o yıl Fransa’da bulunuyordum; dünyayı şaşkınlığa düşüren ve Fransızları coşkunluğa sürükleyen tarihi uçuş –sanırım 1909’da idi– Paris’in meşhur bulvarlarında bir çalkantı yapmış, heyecana gelen halk lehte, aleyhte münakaşalara tutuşmuş, kavgalar bile olmuştu. Mağaza vitrinleri ise Blériot taraftarlarının kapışarcasına satın aldıkları ufak tefek eşya ve biblolarla dolmuştu. Dönüşte benim bavulumda da bir sigara kutusu ve bir sigara tablası vardı: Üzerlerinde Manş Kanalı ile o tahta iskeletli ve bez derili, çerden çöpten, ecel beşiği uçak makinesinin kabartma resmi işlenmiş iki hediye ve hatıra!

Bilmiyorum Blériot’nun mezarı Fransa’nın neresindedir? Eğer bombardıman sahası içindeyse belki de Alman veya Anglo-Sakson uçaklarından atılmış bir bomba ile çok-

tan yerin dibine geçmiştir. Yoksa bu hava öncüsü hâlâ yaşıyor mu? Yaşıyor ve bombardımanlardan korunmak için romatizmalı bacaklarını sürükleyerek ikide bir sığınaklara mı koşuyor? Kendisi değilse herhalde çocuğu koştuktadı ve Manş Kanalı'nı karşı yakadan geçen bombardıman uçaklarını göstererek demektedir ki: "Baba, senin otuz şu kadar yıl önce tek başına yaptığın ziyaretini bak, nasıl sürü sepet ve ne niyetle iade ediyorlar!" Fakat Bléniot şu cevabı verebilir: "Hayır, oğlum! O gördüklerin, kanalı havadan geçip İngiliz kıyısına dostça adımını atan bir fen adamına değil. Londra üstüne ilk bomba salan harp ilahına bir karşı ziyarettir!"

Tan, 1 Eylül 1943

PASAPORTSUZ VE DÖVİZSİZ YOLCULUK

İngiltere bazı komşu memleketlerle Amerikan vatandaşlarından artık giriş ve çıkış vizesi istemeyecekmiş. Yani onlar hakkında pasaportu kaldırmış.

Bu karar dünyanın her tarafında serbest seyahat ve münaakaleyi sağlamak prensibinin tahakkuku yolunca atılan ehemmiyetli bir adım telâkki edilmekte imiş.

Haniya o günler?

Evvela pasaport, sonra da döviz kalkmadıkça dünyanın 1914'den önceki refah ve saadet devrine ulaşması imkânsızdır. Düşününüz, iki umumi harb dünyamızı ne hale sokmuş ki 1948 yılında 1914 seyahat serbestliğini bulmak için çırpınmaktayız!

Aferin İngiltere'ye! İlk adımı o attı.

Bizim nesil pasaportsuz ve dövizsiz seyahatlerin tadını pek iyi bilir; hâlâ unutamamıştır, hatırladıkça yutkunuyor.

Yirmisini henüz geçmiştım, “Şöyle Avrupa'ya doğru bir uzanayım!” dedim. Meşrutiyet'in ilk yıllarında idi, askerlik çağında bulunanlara pasaport verilmemeye başlamıştı. Nasıl gideceğim?

Basbayağı, elimi kolumu sallayarak gittim. Marsilya'ya hareket eden vapor için bilet alırken kimse ne pasaport sor-du ne de cebimde kaç para olduğunu...

Marsilya’da vapurdan çıkarken aynı kayıtsızlık. “Nenin nesin? Haniya hüviyetini gösteren bir vesika?” diyen tek hü kümet memuru yok!

Ver elini Paris...

Orada da polisle hiç temasım olmadı. Aylarca kaldımı, gezip tozdum, öteye beriye gidip geldim. Babamın evinde gibi yaşadım. Bir kerecik olsun otel idaresi bana:

Nerelisin? Gelişin nereden? Gidişin nereye demek lüzumunu hissetmedi.

Bu kadarla mı kaldı ya? İngiltere’ye geçtim. Orada karşıma gümrük memuru da çıkmadı. Yalnız Douvers’e ayak basıp gara doğru giderken kasketli biri arkamdan yetişti, durdurmadan el bavuluma bir kâğıt yapıştırdı. O kadar!

Gümrük muamelesi ve muayenesi İngiltere’de bu kadarıydı.

Dönüşte Belçika, İsviçre, İtalya, Avusturya ve bütün Balkan devletleri hudutlarından geçtim; bazısında ikamet de ettim.

Yine sorgu sual yok, her yerde sadece:

“Buyurun! Sefa geldiniz! Sefay-ı hatırla keyif çatmaya bakınız!” manasında ölçüsüz, kayıtsız, kuyutsuz bir hüsnü kabul.

Nihayet Şark Ekspresi’nden Sirkeci Rıhtımı’na indim. Karşıma polisler dikildi:

Bereket, avdetimde kendi memleketimde benden pasaport isteyeceklerini bildiğimden Paris sefirimiz Naum Paşa’dan ihtiyaten aldığım vizeli vesikayı uzattım. Uzun uzadıya tetkik ettiler ve kusurlu, noksan bulmadıklarına canları sıkılmış bir halde imzalayıp geri verdiler.

O pasaporta bütün dönüş seyahatimde bakan olmamıştı, cebimde yatıp uyumuştı.

Hele paramı soran, hiç kimse!

Aydede, 27 Kasım 1948

KRALİÇE RÜBAB DİNLİYORDU

Romanya Krallığı 1948 yılı arifesinde tarihe karıştı; biz-
zat Romanya'nın da bu gidişle önce Balkan, sonra Sov-
yet Bloku'na katılarak ve birtakım safhalar geçirerek Slâv
çoğunluğu arasında kaynaması ihtimali de ufukta beliriyor.

Dünya hercümerci zaten Balkan Harbi'le başlamıştır. O
harbden sonra bu bölge bir daha göz açamadı, rahat nefes
alamadı. Derken Birinci Cihan Harbi patladı, Avrupa altüst
oldu ve artık belini doğrultamadı.

İşte, her taraf henüz güllük gülistan, süt liman idi –an-
latacağım vaka şöyle böyle kırk seneliktir– günün birinde,
şimdi tahtından feragat ettiği bildirilen Kral Michel'in bü-
yükbabası ile değil, büyükbabasının amcası olan kral ile gö-
rüşmüştüm.

Meğerse kırk seneye neler sığarmış! Evet, hayata erken
başlamak şahsiyetini çabuk belirtmek şartile kırk yıla ger-
çekten çok ve mühim şeyler sığabilir. Bahsettiğim devirde
Romanya kralı bu hanedanın müessisi olan I. Charles idi.
Charles beni krallığından ziyade kraliçe bakımından alaka-
dar etmekte idi.

Tuhaf şeyler söylüyormuş gibi görünüyorum. Ben ki-
mim Kral Şarl'ın zevcesi Kraliçe Elisabeth kim? Malûm ya.
Bazı insanlar vardır, işleri güçleri hükümdar ailelerinin şe-

cerelerile zihin yormaktır. Böyleleri kendi soysoplarını bilmezler de faraza bir Danimarka prensesinin hangi cihetten İngiliz kralına akraba olduğunu size derhal   yleyiverirler. Son düğün münasebetile epeyce adam gördüm ki sarayda toplanmış hanedan grubunun içindekileri –dört yaşında s byandan tutunuz yetmiş beşlik kocakarıya kadar– m kem-melen tanıyor ve:

“Kralın amcazadesi kızıdır, yahut...”

“Ana kraliçenin dayızadesidir.”

Diye her birini ayrı ayrı tasrih etmekte zerre kadar m şk l t çekmiyor.

* * *

Benim  yle bir merakım yoktur. Ayrıca kraliçelere, prenseslere, d şeslere de acayip bir ruh hastalığı tezah rile  şık olanlardan değilim. Fakat hanedan  şıklarından birkaçına rasladım, bilirim. Akılları, fikirleri krali elerde, prenseslerde idi.

Yaşlı bir zat tanımıştım ki Avusturya imparatoriçesi Elisabeth’e âdeta tutkund ; zavallı kadını bir anarşist b ğ-r ne eğe sokarak İsviçre’de öldürdüğü zaman kederinden deli divane olmuştu. Son nefesine kadar imparatori eyi sayıkladı. Bir ahababım da Belçika Kraliçesi Astrid’in meftunlarındanı, fotoğrafı odasında asılıydı; üzerlerinde resimleri basılı pulları toplamış,  er eveletmişti. Bütün hayatını uzak-tan takibeder, kocasını da galiba kıskanırdı.

Bu güzel kadın da yine galiba İsviçre’de bir otomobil kazasına kurban gitti, hem de kocasının sürdüğü bir otomo-

bilde, kendisi ölmek, kocası kurtulmak şartile! Şimdi başka bir memlekette kalan dostumun hâlâ matem tuttuğuna emimim.

Kadınlar arasında da prenslere, krallara, imparatorlara gönül verenler yok değildir. Sinemanın icadı ve dişili erkekli çeşit çeşit yıldızların zuhuru o kabîl hanedan âşıklarını beyaz perde kahramanlarına çevirdi. Artık taht ve taç sahipleri hem azalmıştır hem de nüfuzlarını kaybetmiştir. Doğrusunu isterseniz güzelleri de pek kalmamıştır. Nerede Robert Taylor gibi bir prens yahut Vivian Leigh ayarında bir kraliçe. Norma Shearer, Marie Antoinette rolünde gördükten, Maria Montez'i çıplak dansedip ve kobra yılanı karşısında rakslı âyin yapan yarı vahşi kraliçe olarak seyrettikten sonra tabiidir ki değme hakikî kraliçelerle, imparatoriçelerle vakit kaybedemez.

Demokrasi bu cihetten de gittikçe kökleşiyor.

* * *

Bir merak daha vardır: Uzaktan yakından hanedana mensup kimselerle görüşmekten, tanınmış olmaktan iftihar duymak. “Dün prenste idim... Bugün prensle buluşacağım! Prensesten mektup aldım... Prensese gelecekmiş!” derlerken ağızları kulaklarına varır. Öyle bir unvan taşıyana sokulmak için can atarlar.

Demin, “Kral Michel'in büyükbabasının amcası Kral Şarl ile görüştüm. Kraliçe beni daha ziyade alâkadar ederdidi!” dediğim zaman galiba yukarıda bahsettiğim tiplere benzemiştin. Benzemem.

Kraliçeyle alâkadar oluşumun sebebi şuydu: Elisabeth aynı zamanda edebiyatçı idi, Carmen Sylva ismi altında dünya edebiyatına girmişti. *Bir Kraliçenin Düşünceleri* adlı Fransızca eserini daha o zaman okumuş, ince ve melûl duygularından hoşlanmıştım. Bir hükümdar zevcesi değil, bir edibe sıfatile tanımaktan elbette memnun kalacaktım.

Romanya'yı bir heyetle geziyorduk. Mevsim yazdı ve hanedan yazlığa, Sinala'ya taşınmıştı. Aziz ve muhterem dostum, büyükelçilerimizden Galip Kemali Bey de o sırada –zannederim maslahatgüzar olarak– yazlıkta bulunuyordu. (Bize gayet mühim iki “hâtırat” kazandıran bu kıymetli diplomatın o iki eserini bir gün konuşma mevzuu yaparak eskiden elçiliğin ne demek olduğunu ve tarihimizi aydınlatmak için diplomatlar tarafından yazılmış hâtıra kitaplarına ihtiyacımızın derecesini belirtmek isterim.)

Galip Kemali Bey bize resmî dairesinde bir çay içirdi; sonra aldı, saray bahçesine götürdü; uzakta bir tarhın sulanmasını seyirle meşgul üniformalı uzun boylu, kır saçlı ve sakallı bir zatı işaret etti:

“Kral hazretleri bahçede. Geliniz, sizi takdim edeyim.”

Sorduk.

“Nasıl selâmlamamız lâzım?”

“Elini öpünüz. Elinin öpülmesinden haz eder!”

* * *

Kolay! Biz el öpmeğe alışmış bir nesildendik, boyuna el öperdik; “Öp babanın elini!” de lâtif bir hikâyeye dayanan meşhur sözlerdendi. Şu var ki kralın elini öpecektik amma

başımıza götürmiyecektik. Birbirimize tembihlerde bulu-
nurduk.

II. Charles kapakları düşmüş, akları beyaz hale arasında
büzülüp küçülmüş, fakat mavi ışıkları hâlâ keskin gözleri-
le bize baktı. Maslahatgüzar isimlerimizi saydıkça üstü çil-
lenmiş, buruşuk derili, uzun ve kibar elini öpüp yan tarafa
sıralandık. Hatırımda kalmıyan birkaç pestenkeranî lâf...
Uzaklaştık. Kralın belli ki bir ayağı çukurda... Millet veliahtı
ve biraderzadesi olan Ferdinand'ı pek sempatik bulmuyor
amma onun oğlu ufacıcık, şipşirin Carol'a meftun. Şu, hanı
âşıkane maceralarile ve kararsız siyasetile Romanya'ya yap-
madığını bırakmıyan müstakbel krala!

Genç yaşımın verdiği hızla dolaştığım çeşitli yerlerde,
bilhassa kadın barındıran evlerde Carol'ın resmine raslama-
dığım olmadı. Bu resme hayranlıkla bakıp öpecek, yiyecek
gibi bakmıyan kadın da yoktu. Tarihten başka misallerle de
meydana çıkmıştır ya, yalnız kadınlar tarafından sevilen ve-
liahtlardan devlete pek hayır gelmiyor!

Kralı gördüm, konuştum; görmesem, konuşsam da
olurdu. Haniya kraliçe? Daha doğrusu Carmen Sylva? Be-
nim için asıl gaye ona raslamak. O da yaşlı amma sanatkârın
yaşlılığı sanatla alâkası olmıyanlarınkine benzemez; muhak-
kak mânalıdır yahut mânalı tesiri yapar.

Muhterem Galip Kemali Bey'e rica ettim, acaba imkânı
var mıydı?

Diplomat dediğin öyle olur. “Kabil mi? Meseledir, za-
man ister!” filân demedi, biraz düşündü, çaresini bulacaktı.
Netekim buldu da: Kraliçe o saatte sarayın müzik salonuna
iner, musiki dinlermiş. Gayet sessiz yürümek, sadece uzak-

tan seyredip usluca çekilmek kaydile bizi o salonun önünden geçirecekti.

* * *

Türkiye ile Romanya'nın arası pek iyiydi, Yunanlılara karşı müşterek düşman vaziyetinde idik; dosttuk. 1912 Balkan Harbi'nde de bize karşı silâh çekmedi, bilâkis harb sonu Bulgaristan'a yüklendi. O zamanki kaçırılmış fırsatlar arasında bir de bu vardır: Romanya-Türkiye ittifakile Yunan, Bulgar ve Sırp işbirliğini önlemek.

Her neyse... Biraz da dost Türk milletinin seyyahları olduğumuz için saray kapıları önümüzde kolayca açıldı. Ayaklarımızın ucuna basarak birtakım koridorlar, salonlar geçtik. Nihayet kulağımıza musiki sesleri geldi. Büsbütün ses etmez olduk.

Görüyorum: Camen Sylva bir koltuğa yaslanmış, gözleri yarı kapalı, dinliyor. Dinlediği gayet zarif bir kızın çaldığı "harb"tir. Etrafında nedimeler... Çıt yok. Sadece müzik salonunun akustığı mükemmel olan kubbemsi tavanı altında teller inliyor ve beyaz, narin iki elin âhenktar hareketlerinden başka hiçbir şey kımıldamıyor. Karpat ve Transilvanya Alpplerinin ormanlık eteklerindeyiz, yaylâdayız. Pencereleden rütubetli bir serinlik giriyor ve alabildiğine gelişmiş çamların yeşil manzarası seyrediliyor.

Şimdi bizim ancak zengin Amerikan filmlerinde görebildiğimiz fevkalâde hoş bir saray sahnesi! Şair kraliçe, taze nedimelerle çevrilmiş, hepsinden daha lâtif bir nedimesinin çaldığı en zarif musiki aletini dinlerken bir tablo-

ya bakıyorum sandım. Şimdi olsaydı kendimi sinemadayım zannederdim. Bazı realiteler bir sanat veya hüner eserine benzedikleri nispette insana heyecan verirler. Öyle tabiat manzaraları biliriz ki bir ressamın fırçasından çıkmış göründükleri kadar tesirlidirler.

Carmen Sylva bizim geçişimizin galiba farkına bile varmadı.

* * *

Derken 1914 gelip çattı. Charles öldü, Elisabeth de... Kimler ölmedi ki? Zaten o tarihten sonra Romanya'nın başına gelenler çiy tavuğun başına gelmemiştir. Hey gidi "Büyük Romanya" hülyası! Hey gidi Birinci Cihan Harbi'nin muzaffer Romanyası! Abdülhak Hâmid'in "Zafer veya hiç!"i işte o zaferdir.

Hele İkinci Cihan Harbi Romanya'nın felâketi oldu; hangi istilâyı, hangi yağmaları, mezbaha çengellerine insanlar asılmak ve sokak ortalarında alenen ırza geçilmek suretiyle ne müthiş istilâları, ne açlıklar, ne facialar görmedi?

O refah, saadet, zevk, medeniyet ülkesi de böylece hem maddeten, hem mânen enkaz halinde çöktü gitti.

Neredesin Carmen Sylva'nın rübab çaldırıp dinlediği mesut çağ? Avrupa'nın altın devri.

Akşam, 4 Ocak 1948

BOMBALANAN ŞEHİRDEN DÜNKÜ EĞLENCELİ HATIRA

Son günlerde durmadan başına gökten demir ve ateş yağan, yerle bir olmasına artık uzun zaman kalmadığı anlaşılan şehirlerden biri de Bükreş'tir. Yalnız 24 saatte üç defa bombalandığını öğrendiğimiz ve harp vaziyeti icabı ara vermeden bomba sağnaklarına uğrıyacağını tahmin ettiğimiz yepyeni, bembeyaz, tertemiz Bükreş...

İnsan tanıdığı şehirlerin taliine, ayağını basmak fırsatını bulamadıklarından daha fazla alâka gösteriyor. Hele ufak tefek, çerden çöpten de olsa bazı hâtıralar taşırsa...

Benim için Romanya'nın başşehri böylelerinden biridir ve ziyaretim tam gençlik zamanıma rastladığından uyandırdığı hatıralar üzücü, derin izli olmaktan ziyade su üstünde rüzgâr esintileri ve çayırlarda bahar dalgalanmaları gibi sadece eğlencelidir; göz ve gönül avutucudur.¹

Romanya yolunu bir seyyah kafilesine katılarak tuttuğum sırada Ahmet Mithat Efendi'nin roman başlığındaki gibi henüz 17 yaşında bulunmuyorsam da yirmisini de çok aşmış değildim. Bana demişlerdi ki:

“Orada eşini hiçbir memlekette, hattâ Paris'te görme-

1 İlk üç paragrafın ilki *Aydede*'deki versiyonda yok, diğer ikisi ise en sona taşınmış. (hzl.)

diğın, bambaşka bir kolaylık vardır; oteldeki odandan zile basar, garsonu çağırır, tıpkı kahvaltı, viski soda, maden suyu istiyormuş gibi kadın da emredebilirsin!”

* * *

Acaip şey... Bu kadar zahmetsizce, koltuğundan kıpırdamadan –hele o zamanlar için– sokak sokak dolaşmadan, peşinde koşmadan, şuraya buraya baş vurup çırpınmadan olur mu dersiniz? Bir dudağı yerde, bir dudağı gökte zenci yahut sağ memesini sol omuzuna, soldakini sağa atmış dev anası size, “Dile benden ne dilersin!” demiş, dilediğınızı yapmıyayazı olmuşcasına, peri masallarındaki gibi mi?

Kadınla en çok meşgul olduğı zaman, yani gençlik bir erkeğın kadını hiç anlamadığı çağdır; anlamamasının da başlıca sebebi ikidir; onda ya olduğundan fazla kıymetler tevehhüm etmek yahut da onu olduğundan basit sanmak. Birincisinde hayal sukutuna uğranır, ikincisinde başa beklenmedik bir dert açılır.

Kadehimize konan suyu şampanya sanarak dudaklarımıza dokundurduğumuz zaman duyduğumuz bir lezzetsizlik vardır; işte o bunun gibidir. Her zaman az çok iyi bulmak için aldanmadan, yani fazla hassalar beklemeden kadına temas etmeli. Limonu limon bilerek ağzınıza aldığınız vakit ekşiliğini, kavun zannederek yediğinizden elbette daha az duyar, hiç değilse şaşırmazsınız.

Sonra gençliğin pek büyük bir kusuru da şudur: Çiğnemenen yutmak...

İnsan kırkını geçmeden yiyen değil, yutan bir mah-

lûktur. Ancak kırkından sonradır ki bütün güzel şeyleri ağır ağır çiğniyerek, lezzetini diline damağına sezdirerek, hassasını midesine sindirerek yemesini öğrenmiştir. Olgun adamın çiçek koklamasını, çocuk öpüşünü, kadın sevişini, bir manzaraya ve bir sanat eserine bakışını tetkik ederseniz görürsünüz ki hiçbirinden bir zerrecik lezzet ve duygu kaybetmek istemiyor.

Halbuki genç adam bütün bu nefis şeyleri –köpeğin havyarlı sandüviçi kapıvermesi gibi– dişine dokundurmadan, damağında ezmeden, lezzetini almadan, kıymetini bilmeden “hap!” der, yutar.

Yutar... Gene de aç aç yüzünüze bakar!

* * *

İşte Bükreş’e ben bu yaşında, hisseme düşeceği, ağzımla kapıp bir hamlede yutuvermek, sonra da yenisini beklemek çağında varmışım.

Aklım, fikrim Viktorya Caddesi üzerindeki şahane otelde odama kapanıp zile basmakta idi. Fakat denemeğe bir türlü cesaret edemiyordum. Kaç kere garsonu çağırmış, fraklı kıyafetinden ürkmüş, vazgeçmiş, bu ova memleketinde yaz pek boğucu olduğundan üçüncü veya dördüncü sitronadımı istemekle kalmışım.

Nihayet bir akşam üstü idi, kararımı verdim, parmağımı tekrar zilin düğmesine uzattım. Yüzümde belki de Tuna üstündeki kocaman Mecidiye Köprüsü’nü atacak bir komitacı sarılığı ve dehşeti vardı; sanki düğmeye dokunur dokunmaz bir dinamit yığını ateş alacak, oteli havaya uçuracaktı... Yü-

reğim gümgüm atıyordu. Bu gümbürtüyü inbat havada geceleyn Boğaziçi'nden geçen bir motörün uskur sesleri gibi sade kulağımla değil, karnımın içinden de duyuyor, camları da titremelerini işitiyordum.

Zile basmış olacağım ki kapı vuruldu garson da karşımı da belirdi. Demin sapsarı iken şimdi, birdenbire kıpkırmızı idim. Kendimi aynada görmeden yüzümün sıcaklığından bunu anlamıştım; anlamıştım ki çehrem kızamığın pürnakil döktüğü sıradaki pürtür pürtür kızılılıkta, korkunçtu. Garsonun hekim isteyeceğime hükmetmesi bile mümkündü!

O halde, kulaklarımın uğultusu, yüreğimin gümbürtüsü içinde Fransızca ne dediğimin, meramımı nasıl anlattığımın farkında olmadım. Fakat uşağın işi gayet tabîîye alarak:

*“Très bien Monsieur. Que Monsieur veuille attendre un instant!”*¹

Demesi üzerine büsbütün afalladım. “Pekâlâ, efendim, bir saniye beklemek lûtfunda bulununuz!” cevabını vermişti. Eyvah! İstediğimi sandığım şey meğerse korktuğum şeymiş... Bu da başıma gelmişti.

* * *

O zamanki Bükreş otellerinin kapılarında sırmalı elbiseler giymiş iri yarı gösterişli kapıcıların bir vazifesi –belki de baş vazifeleri– içerden garson vasıtasıyla emir gelince caddeden geçen malûm kadınların bindikleri arabalara bir işaret çakmak, çağırmaktı. İşareti alan arabadan atlar, otele

1 “Peki efendim, biraz bekleyiniz!” *Aydede*'deki versiyonda Türkçesi var. (hzl.)

girer, garsonun önüne düşer yahut aldığı numaraya göre odayı kendi bulur, kapıya vururdu.

Peki, misafirinizden hazzetmezseniz ne olacak? Kısım-tim bu imiş diye katlanmak mı lâzım? Hayır... İstedığınız bulununcaya kadar garson ve kapıcı emrinizdedir!

Benim vaziyetime gelince: Güçlüğe alışan kolaylıktan ürker. Hiç değilse kolaylığı yadırgar. Dikkat ediniz, eline ilk defa elektrik süpürgesi verilen hizmetçi kızın gözü, iki büklüm olarak el süpürgesini kullanmakta kalmıştır; âdeta zorluğun hasretini çeker, kolaylıktan rahatsızlık hisseder. Kaçmak istediği bile olur.

Bende de böyle oldu. İşi havsalama sığdıramadım, âdetler, itiyatlar, gelenekler dışı bu çok fazla kolaylıktan gariplik bir utanma, yadırgama duydum; nefsim isyan etti. Garson uzaklaşır uzaklaşmaz kapıdan fırladım; bir koridordan öbürüne komik filmler kahramanı gibi saklana gizlene önce otelin uzak köşelerine kaçtım; sonra kendimi sokağa dar attım. Yüreğim öyle çarpıyordu ki bir kadının benim odama girmesinden kaçtığımı sanıyordunuz; sanki ben bir kadının odasına girmiş ve rezaletle kapı dışarı edilmişim!

Yolda ilk rastladığım bir seyyah arkadaşla lâkırdı esnasında –zahir, başıma kan hücumunda– sesim o kadar boğuk ve kısık çıktı ki adamcağız hünna olduğumu sandı; iyi kalpli, malûmatlı ve çoğu malûmatlılar gibi gevezeydi, ova havasının gündüz çok sıcak, geceleyin pek serin gitmesi, aşırı hararet farkı sebebiyle hancere rahatsızlığından kendimizi sakınmak lâzım geldiğini uzun uzun anlattıktan sonra bir eczahaneden Klorat dö Potas pastilleri almamı, ağızımda eritmemi bile tavsiye etti!

Bir şehrin havadan uğradığı ve yarın karadan da urayacağı bir felâket önünde pek havai, pek hiçten bir hâtırayı tazelemek belki de münasebetsizliktir. Fakat zihin böyledir; ölümünü veya ağır hastalığını duyduğunuz bir dostunuzun da acısı içinizi yakmakla beraber gene de ona dair tuhaf ve eğlenceli bazı hâtıralara kaymaktan dimağınızı alıkoyamazsınız.

Gençliğimiz Romanyası, Büyük Romanya değildi, emperyalist emeller peşinde henüz fiilî hareketlere geçmemişti, ne ırkçılık yapmayı ne de mezbaha çengellerini insan asmakta kullanan demir miğfer alayları kurmayı düşünüyordu, hürriyet içindeydi. Kral Karol çapkını daha lepiska saçlı çocuktı, büyük anası edip Carmen Sylva kraliçe bulunuyordu; memleket hemen hemen tarihsiz, yani mesuttu.

Bu saadeti de –birçok ülkelerde olduğu gibi– gözleri komşularının toprağında, kabına sığmayan ölçüsüz nasyonalistlerle kör ırkçıların taşkın ihtirası ateşe saldı, kana boyadı. Felâket otuz şu kadar seneden beri sürüp gidiyor!

Benim seyahatim sırasındaki Romanya siyasî olgunluğuyla bize iyi bir örnek olacak durumda idi. Sonradan o bizi tehlikeli hırsları bastırabilse, sergüzeştlere atılmasaydı herhalde daha az çile çekmiş olurdu.

Tan, 14 Mayıs 1944

“Oteldeki Kadın” adıyla *Aydede*, 27 Ağustos 1949

İHTİYARLIK NE ZAMAN BAŞLAR?

Balo mevsiminin sona erdiği şu günlerde yine birkaç defa gençliğimin balolarını düşündüm. Onlar şimdiki-
lere kıyasla –devrin her toplantısı gibi– daha rahattı. Rahat-
lık evvelâ cazın henüz bilinmesinden ileri geliyordu. Sonra
bütün gece içinde orkestranın dans havalarını fasılalarla
çalması, çalgıya ara vermesi insana başını dinlemek, cemiyet
zevkine dalmak ve kıyı bucak dolaşarak tanıdık kadınlarla
ayak üstü konuşmak fırsatını sağlıyordu. Her şeyi tadında
bırakmak asrın usulündendi.

Buna bir de büfe başı keyfini ilâve etmek lâzımdır.

Zira zamanın duhuliyeli balolarında –toplantılar tiyatro
binalarında tertiplendiğinden– hususî masalar yoktu. Loca
tutar, piyes seyreder gibi oturur, yemek ve içmek için de bü-
feye giderdik. Tiyatronun “parter” denilen ortasındaki kol-
tuklar kaldırılır, meydan açılınca, dans orada edilirdi.

Dansların çoğu polka, bir miktarı mazurka, azı vals ve
kadril telâffuz ettiğimiz kadriy idi. Kadril pek eğlenceli idi.
Çiftler karşı karşıya dizilirler, birbirlerinin kolları altından
geçerler, sıraya dizilip koşa koşa yürürler ve bunları yapar-
ken fevkalâde hünerli ve komik bir marifet imişcesine gü-
lüşürler, hele kadınlar kıkır kıkır gülerek biraz da utanır,
kızarırlardı. Bu dansı bir adam yüksek sesle, askerce emirler

vererek idare ederdi. Hâlâ oynandığını görürüm amma galiba Amerikan şekli!

Şimdi ismi unutulmuş olan “Mazürka”nın bir figürü gözümün önündedir. İkinci mezürde erkek ileriye doğru yürüyüp sola döner, kadın ise adımını geriye atar, sağa çevrilirdi. İşin hoş tarafı monoton hareketlerin gayet ciddi tarzda yapılmasıydı.

Gençliğimin balolarında bugün tarihe karışmış olan iki zarif şey yarattığını daima söyler, yazarım. Balo karnesi de öyleydi. Parlak kâğıda ekseriya açık mavi renkte basılmış, dans bahşedeceğiniz erkeğin ismi yazılmak üzere boş yer bırakılmış döt yapraklı cici bir defter!

Defteri asıl süsliyen kurşun kalemlerdi: Renkli ve tüylü bir bağ ile ortasına tutturulmuş, dış boyası tatlı renklerde, uç taraflarında sarı madenden başak yahut kapak, gayet sevimli, incecik, ufacık, kokulu ve tatlı hissini veren kalemler!

Kadın defterciğini ehemmiyetle saklardı ve bir erkek karşısında eğilip dans etmeyi istedi mi onu açar, bakar, gelecek danslardan birinin sırasına ismini yazar yahut önceden tutulmuş olduğunu söyleyerek özür dilerdi. Defterin bir faydası da herhangi bir sebeple beraber oynamakta mahzur gördüğü adamı kadının atlatmasına yaramasıydı.

“Tutulmuş,” derdi. “Boş yer kalmamış!”

* * *

Şu var ki balo karnesini çarçabuk doldurmak, açık açık hane bırakmamak, kadınlar ve kızlar arasında rekabete, kiskançlığa, üzüntüye de yol açıldı. Güzellik, zariflik, seksapel

işte burada rol oynar, o hassalardan mahrum olanların defteri dolmak bilmezdi.

Kadınları bir gece için gelir vergisi mükellefleri gibi defter tutmıya mecbur eden o usulün fenalığı eve boş veya boşa yakın bir yaprakla dönmek ihtimalinden ileri geliyordu.

Balo karnesi Birinci Cihan Harbi'ne kadar sürdü. Asıl karneler, korkunç ve çirkin gıda maddeleri ve ekmek karneleri başlayınca ortadan çekildi. Zaten arkasından caz ve sürekli danslar başlamış, barlar, kabareler açıldığı cihetle deliye her gün bayram kabilinden hoplayıp sıçrama günlük eğlenceye çevrilmiş, dans baloları beklemeye pek lüzum kalmamıştı.

Önce gramofonun, sonra radyonun bu umumileşmekte büyük tesiri vardır; acayip bir âlet olan lâtarinayı da onlar öldürdüler. Gençliğimde kır kahvelerinin hususiyetini lâtarına teşkil ederdi; açık hava dansları bunun dişli merdanesinden çıkan zilli çingıraklı, aynı zamanda hem hazin hem şen, mekanik nağmelerine uydurulurdu.

* * *

O kadar şey değişmekle beraber bunların hepsi de nihayet parfümlerde, seslerde ve şekillerde kalıyor; zaman insanın ana karakterleri üzerinde tesir etmiyor. Meselâ hemen hemen çıplak kıyafete, çok dans eden kadınla kat kat frufurlu eteklikler, dantel yığını iç çamaşırları, balinalı korseler giyen yelpazeli ve balo karmeli geçmiş devir kadını, kadının ezeli vasıfları bakımından hiç değişmemiş buluyorum. Marifet onu manevi çıplaklığı ile görmek, iç yüzünden seyretmektir.

Zahirine yâni dış tarafına gelince: Ben kendi hesabıma yaşıtım olan çoğu erkekten ayrılıyorum: Günün dinamik kadınına daha beğeniyorum. Demek ki gençliğimi kısıkanacak bir ruh ve cisim çökkünlüğüne henüz düşmemişim. Zira maziye hasret, hale uyamamanın aczinden ileri gelir. Dikkat ediniz:

İhtiyarlık, gençliği ve yenilikleri, çekemediğiniz, bunların zevkine varamadığınız, kadın için artık enteresan olmadığınız dakikada başlar. Kadını alâkadar edebildiğiniz müddetçe kendinizi ihtiyar saymayınız, değilsinizdir.

Çiçek, No. 3, 3 Nisan 1952

GENÇLİKTE AHLÂK BUHRANI

D ünkü *Tan*'da “Gençlikte Ahlâk Buhranı Var mı?” başlıklı yazı gerçekten dikkate lâyıktı. Sayın muharririn¹ fikrince “insanın biyolojik ve psikolojik gelişmesinde bülûğ çağının buhranları değişmez bir tabiat kanunudur; bunun ahlâksızlıkla ilişkisi yoktur.” Pek doğru... “Doğru!” diyorum ama ilmî incelemeler yaparak değil de kendi gençliğimi düşünüp bir kıyasa vardığım için... Muharririn bahsettiği çağda ben de –birçok arkadaşlarım gibi– yaşlıların hiç hoşlanmadıkları hareketlerde bulundurdum. Ne tavırlarımı beğendirebilirdim, ne kıyafetimi... Beğendirmek şöyle dursun, çoğunun bam teline bile basardım.

Meselâ uzun bıyıkla öğünülen o devirde ben bıyıklarımı keser, küçültürdüm. Pipo içmek, hattâ bir aralık tek gözlük takmak sevdasına bile düşmüştüm. Ya aktörlük merakı? Tiyatroculuğun serserilikten, rezaletten farksız sayıldığı bir zamanda işim gücüm evde sahne kurmak, tiyatro oynamaktı. Pekâlâ hatırladığıma göre babamla anam odalarına kapanıp çocuklarındaki bu merakın kötüye varması korkusile birbirlerine fısıllı fısıllı dert yanarlardı “Pötişan”, “Odeon” balarına gider “rummy” larla “kadril” oynardım. Aramızda

1 Adnan Cemgil. (hızl.)

aşk mektupları düzerek bunları Fenerbahçe’de kadın arabalarına atanlar da olurdu. İlk jilet makinesi kullananlardan ve “şılık” denilen kalıbı bozulmaz katı fes giyenlerden biri de bendim. Terkipsiz, tumturaksız ibarelerle, konuşur gibi yazı yazmama, bu cehaletime, bu münasebetsizliğime ne buyrulur? Trenlerde bacak bacak üstüne, pardösümü bumburuşuk yan tarafa atarak, elde ecnebi dilinden açık saçık dergiler, Frenk edasile oturduğumu, büyükler geçerken ayağa kalkmadığımı, yer vermediğimi gören baba dostları şüphesiz: “İşte,” derlerdi, “bir züppe! Terbiyesiz, ahlâksız bir genç! Bizim zamanımızda...”

Hayır bunlara, bu tavır, kıyafet farklarına, bülûğ çağının buhranlarına ahlâksızlık diyemeyiz. Hele bütün gelenekleri alt üst eden bir “topyekûn inkılâp”dan sonra, karşılaştığımız farkları az bile görmeliyiz. Nesilden nesle değişen “terbiye” ile değişmesi çok daha ağır olan “ahlâk”ı birbirinden ayırdedelim. Ahlâksızlık dışta aranmaz, içtedir. İçi görmek de herkesin kârı değildir. Dört aksaqlının hoşuna gitmediği, keyfini bozduğu için koca bir nesle uluorta ahlâksızlık damgası vuramayız.

Tan, 27 Şubat 1943

BEYOĞLU HASTALIĞI

Akşamları bir dostumun otomobilile Eminönü-Karaköy kalabalığına karışmadan kolayca gitmek için Beyazıt, Şehzadebaşı ve Atatürk Bulvarı tarafından Beyoğlu'na geçtiğim oluyor. Bu yollar şimdi eğri büğrü, delik deşik, çamurlu değildir; hele bulvara girince Gazi Köprüsü'ne yağ gibi kayıyor. Köprü ise genişliği, derinliği, sıra ışıkları ve puslu havası ile insana uzaktan Şanzelize'nin sabaha karşı aldığı تنها, güzel manzarayı andırıyor.

Hepsi âlâ... Fakat eve bu yoldan dönüş, beynimi fazla işlettikten beni yoruyor. Hâtıralarımın hücumu altında bunalır gibi oluyorum. Zira çocukluğumun tamamı ve gençliğimin bir kısmı oralarda geçmişti. Beyoğlu'na oralardan geçerek giderdim.

Beyoğlu...

Yirmi ile yirmi üç yaşları arasında tutulduğum bir hastalığın adı da bu olabilir: Beyoğlu! Beyoğlu'nun pençesine düşmüştüm. Ateşile yanıyor, hasretile kıvranıyordum; delisi, divanesiydim. Ramazan ayı hariç, gün batar batmaz sokaklarından el etek çekilen ışıksız, uykulu, izbe İstanbul semtinden öte yana kaçmak, gece hayatına kavuşmak için neleri, ne fedakârlıkları göze almıyordum? Çok defa kaçamadığım oluyordu. O zaman baba evinde odama çekiliyor, gamlı gamlı düşünüyor, ikide bir saate bakıyordum.

Niçin saate bakardım?

“Şimdi,” derdim, “burada, kafesli pencerelerine perdeler inmiş, kapıları tokmaklı mahallelerde yatsılar okunurken Beyoğlu’nda gece hayatı henüz başlıyor. Saat ancak altı... Altı ha? İnanılır şey değil. Zira orada tiyatroların başlamasına, en civcivli zamana daha üç saat ister. Halbuki üç saat sonra İstanbul tarafındaki alaturka saatler dört buçuğu çalacaklar... Dört buçuk. Haliç’in bu yanı için gece yarısından bile ilerisidir!”

Şöyle de düşünürdüm:

Eğer Beyoğlu’nda bulunsaydım tam bu saatte “sketing”ın kapısından girecektim. (Zira zamanın alafrangalığa özenen gençleri böyle yapardı.) Sketing’de bol ışık, pudra ve lâvanta kokusu, musiki ve hareket vardı; masalarda renk renk içkiler diziliydi; çiçekler satılırdı; sekize kadar vaktin nasıl geçtiği bilinmezdi. Burada sekizi bulmak bir azaptı, yüreğim hafakanla dolardı; hıçkıra hıçkıra ağlıyacağım gelirdi. İşte o yaştaki Beyoğlu hastalığının akşam nöbeti böyle başlardı.

* * *

Başlayınca da –bugün hasretle andığım, aradığım– eski varlıklı aile hayatının birçok güzel şeyleri, en temiz malzeme ile pişmiş çeşitli nefis yemekler, taze sıkılmış şerbetler, pufia gibi döşekler, el pençe hizmetler, geç vakte kalınca çıkarılan yemiş tablası, çini sobaların kucak sıcaklığıyla ısıttığı odalar, boy saatlerinin rahat rahat, güven ve huzur içinde işlediği ve ağır ağır vakarla çaldığı sofalar, elimizde ayaklı şamdan tutarak inip çıktığımız şahane çifte merdivenler, hemen her

zaman ısınmış duran külhanlı ve tepe camlı hamam... Bütün bunlar bir sefalet imişçesine ruhuma çökkünlük verirdi.

Hepsi sinirlerime dokunurdu: Haremde yüzük veya peçih oynıyan hanımlar, selâmlıkta tesbihlerini çekerek konuşmadan oturabilen fesli sarıklı misafirler, anamın şefkatle yüzüme bakışı, babamın yapmacık surat asışı, hattâ beni meclislerine almak isteyen taze küçük hanımlar, derdimi anlamıyan herkes, ne varsa lüzumsuz, mânasız, boş ve can sıkıcı gelirdi.

İlle Beyoğlu... Varsa yoksa Beyoğlu! Gözlerimi kapayıp açsam da kendimi Tepebaşı tiyatrosunun önünde buluversem... Masallardaki bir dudağı yerde, bir dudağı gökte malum esnaf o sırada karşımda zuhur ediverse de “dile benden ne dilersin?” diye sorsa şüphesiz cevabım bu olurdu: “Beyoğlu’nda bulunmak!”

Peki, Beyoğlu’na beni bu derece kuvvetle, şiddetle çeken neydi? İçki mi, kadın mı, aydınlık ve kalabalık mı? Bugün tahlil edince vardığım neticeye göre cazibe Avrupalı bir genç gibi, Avrupa’da yaşıyormuşum gibi kendimi aldatmaktan, şimdiki tâbirle modern bir ömür sürdüğüme inanmaktan, yani züppelikten ileri geliyordu. Hayatımın kısa süren bir devrinde ben de züppe olmuştum. Beyoğlu hastalığı bir ruh bozukluğu olan züppelikten başka bir şey değildi.

Züppe idim. Zira yukarıda bahsettiğim sketing salonunun kapısından girerken, paltomu vestiyere verirken, masayı seçer ve garsona bir şeyler ısmarlarken, pistte kayan bir “rummy” güzeline, şöyle yarı gizli, selâm yerine gülümserken pek mühim şeyler yaptığıma, hattâ herkesin bana baktığına, beğendiğine inanırdım. Paralı görünmekten, gece

hayatı sürececek vaziyette sanılmaktan hoşlanırdım. Helv esnafın gerçekten iyi bir lokantası olan eski Tokatlıyan’da oturup yemek yemeğe, daha doğrusu yemek yiyen adamlar arasında yer almağa, garsonu şaşırtacak zor isteklerde bulunmağa yahut başkalarının hatırına gelmiyecek şeyler istiyerek, yiyerek etraftakilerin dikkatini çekmeğe bayılırdım.

Meselâ karnım tok olsa da tiyatro dönüşü –âdet böyledir diye– muhakkak “supe” eder, hiç değilse “briyos” ile sütlü kahve yahut hava soğuksa bir “grok” veya sıcak şarap içerdim. Bütün bunları büyüksü tavırlarla ciddî ciddî yaparken, o yaşta kim bilir ne tuhaf olur, ağır başlı insanların nasıl da sinirlerine dokunurdum!

* * *

Züppelik bazı gece içimde şahlanırdı: Yarını, hattâ yarını değil, parasız geçecek bir haftayı, bir ayı göze alarak barda şampanya açtırdığım, lokantada hususî odalardan birini ayırtarak şuna buna ziyafet çektiğim, zigan orkestrasına havalar ısmarlayıp kulağımın dibinde keman çaldırdığım, yarın tanıdığım bir sürü kadın erkeği arabalara doldurup Bulgar Çarşısı’ndaki mahut otele götürdüğüm, yedirip içirdiğim de olurdu, olmuştu.

Bunlar Beyoğlu hastalığının, yani evdeki melankoli nöbetinin impulsif –atak hale geçmesi, “manya”ya tahayyül etmesiydi. Evet, züppelik deyip pek ehemmiyet vermediğimiz hal bir cins ruh hastalığıdır. Eğer yirmi ile yirmi beş yaş arasında bir genci şöyle yakalar, kısa müddet sarsar, bırakırsa az çok– tabiî görmek mümkündür. Fakat bazısına temelli mu-

sallat olur, ömrü müddetince yakasını bırakmaz. Netekim benim otuz beş yıl önce, züppelik ettiğim zaman tanıştığım yaşlılarımdan birkaçı hâlâ züppelikte devam etmektedirler; bugün de onları Beyoğlu'nda bir gazinodan ötekine, bir kulüpten bir bara giderlerken, gitmekten böbürlenirlerken, aynı buhranlar içinde –belli etmeden– kıvranırlarken görüyorum; “şifa bulamamışlar” diye merhametle yüzlerine ve yapmacık tavırlarına bakıyor, acıyorum.

Kendilerince sadece “monden”dirler; asrın icabını yapmakta, yeni hayata uymakta, şık yaşamaktadırlar. Hayır... Müzminleşmiş Beyoğlu hastalığının pençesindedirler. Bu hastalığın bir acayip tarafı da “eğleniyorum sanarak şiddetle sıkılmak, fakat sıkıldığına inanmış görünmemek”tir.

Bende böyle olurdu.

Züppelik devrinde, züppeliklerle geçen bütün bir geceden sonra nihayet yatmak saati gelince çektiklerimi, şimdi ürkererek, irkilerek hatırlamaktayım. Çok defa kesem boşalmış, buna karşı midem lüzumsuzca dolmuş ve yüreğim kabarmış olurdu. Ya eve dönmek lâzım gelirdi yahut bir otele sığınmak...

Eğer paralar büsbütün suyunu çekmişse konuşmamın başında bahsi geçen yolu ters tarafından tutardım, yani Meyyit Yokuşu'nu sendeleye sendeleye iner, Vefa Yokuşu'nu ahlaya puflaya çıkardım. Çamur diz boyu idi, göz gözü görmezdi, yamru yumru evlerden beşikteki çocukların ağladıkları, anaların uykulu seslerle ninni söyledikleri duyulurdu. Halime bekçiler hayretle bakar, sırtları kar tutmuş köpekler gülerdi.

Bazı kere otele başvururdum. Suratını görenin kırk yıl

işi uğurlu gitmiyecek bir herif kapıyı açar, kılığını kıyafetimi süzer, nihayet eline bir mum alır, önüme düşer, beni –cümudiye içine oyulmuş bir Kutup kâşifi inini düşündüren– buz gibi soğuk bir odaya sokardı. İçim katırdı. Bu kapıcının veya gece garsonunun o sırada muma çarpan nefesleri bile gözümün önüne geliyor: Ne kadar kalın bir tabaka teşkil ederdi... elle tutulacak gibiydi ve eleğimsağma renklerine boyanmış bir Japon yelpazesi imişçesine ağzında bir açılır, kapanır, hele konuşurken her hece buğudan bir çiçek olur, bu sakil adam yanar söner hecelerle konuşan bir efsane mahlûkuna benzerdi.

* * *

Araba ile Eminönü-Rızapaşa Yokuşu'ndan döndüğüm zaman manzara ve muhit daha az mı sefil, süflü idi? Gece arabaları ve beygirleri gündüz meydana çıkarılamıyacak kadar köhne, murdar, horada şeylerdi; yarı yolda indiğim, incin top oynayan Beyazıt Meydanı'nı tek başıma yayan geçtiğim, cinayet romanlarındaki merak uyandırıcı “meçhul şahıs”lara yahut ebe aramağa giden kocalara benzediğim çoktu.

Nerede demin, Kafeşantan dönüşü Yani Lokantası'nda sûpe etmeği marifet sayan züppe, nerede Şehzadebaşı avlusuna saparak karanlıklara karışan çamurlu gölge? Gerek bu dönüşler, gerek otelde kalışlar, hattâ başlangıcından sonuna kadar bütün Beyoğlu hayatı o anda bana bir daha tekrarlanamıyacak, yorgunluğuna ve masrafına dayanılamıyacak derecede değersiz, kötü, lüzumsuz görünürdü. “Bir

daha mı, derdim, Allah esirgesin! Sıcacık odamda okur, yazar, tertemiz yatağımda yatar, nefis yemeklerimi yer, tabîî hayatıma yeniden başlarım!”

Böyle karar verirdim.

Fakat ertesi günü vaktaki hava kararmağa yüz tutar, eğri büğrü sokaklarda kapı tokmaklarının iyi haber getirmeyeceğine hükmedeceğiniz sesi yer yer gamlı gamlı duyulmağa başlar, ezanlar okunur, perdeler iner, köpekler ulur, şehrin bu kısmı hüzne boğulur, uyur... işte o zaman zavallı delikanlıyı Beyoğlu cini tekrar çarpardı.

Ve onun tek şahısta iki ayrı şahsiyet geçirmeğe mahkûm bir “schizophrenia” hastası gibi usulcacık evinden sıvışıp öte tarafa, ışığa, kalabalığa, kadına, müziğe, sefahate, kısacası gece hayatına doğru delicesine koştuğunu görürdünüz.

Sanıyorum ki benim vaktile şifasını Anadolu kasabalarında bulduğum o Beyoğlu hastalığı şimdi daha umumî ve daha salgın halde hüküm sürmektedir.

Akşam, 30 Aralık 1945

GENÇLİĞİN DÖNÜM NOKTASI ÜZERİNDE BAZI HÂTİRALAR

BİRER ismi de “puro”, “Havana” ve “sigar” olan yaprak sigaralarının yeni getirtilen otomatik makinelerle yapılması ve satışa çıkarılması haberi beni epeyce gerilere, taze gençliğimin özentî hareketlere girdiğim yıllarına, yarım asırlık maziye götürdü. O zamanımı düşünürken gülümsüyorum ama hafifçe bir mahcupluk da duyuyorum. Çocuktan kurtulduğumu sanarak delikanlı sayılmanın, aklımcı rüştümü ispat ederek hürriyete kavuşmanın şımarıklığı içinde yetişkin erkek taklidi yapıyordum. Bu mukallitlikler arasında bazan puro içmeğe de başlamıştım.

O sigaranın satış yeri –galiba şimdi vitrinlerinde hoşça biblolar ve ufak tefek süs eşyası bulunduran– malûm mağaza idi. Dükkânın camekânları ve iç rafları hep puro kutuları ile dolu bulunurdu. Halis Havana mamulü en pahalı sigarlar, meselâ “Korona”ları vesaireleri burada temin mümkündü. Fakat harcıâlem bir yaprak sigarası vardı ki bütün Beyoğlu onu içerdi, adı –yanılmıyorsam– “Santos” idi; yine unutmadımsa bir buçuk gümüş kuruşa satılırdı, yani altmış paraya. Kahverengi üzerine kabartma koyu sarı “Santos” pazılı kâğıt halkasını görür gibi oluyorum. Çıkarır, iş olsun diye orta parmağımıza takardık.

Nelere özenmemiştim ki! Jaketatay mı giymezdim, çiçekli ve süslü kumaşlardan zamane modası fantezi yeleklerim mi yoktu; ya “getr” denilen gri veya taba renkli, yazın beyaz keten tozluklar! Hepsini denemiştim. Hattâ bir aralık –yazmağa utanıyorum– tek gözlük takmağa bile kalkışmamış mıydım? Düşürmeden epeyce taşımıştım. Daha sonraları –maziye aristokratça yaşatmaktan zevk alarak– mineli bir kutudan enfiye çektiğim de olmuştu!

Bereket bütün bu züppece hevesler devri kısa sürmüş, okuma, öğrenme ve yazma merakı hepsinden tatlı geldiği ve özenti arzuları yendiği için çarçabuk normale dönmüştüm. O merakladır ki sadece süslü, boş beyinli Beyoğlu ve mesire gezgincisi hiçten bir delikanlı olmaktan kurtulmuştum. Olabilirdim, zira akran ve emsalim arasında öyleleri vardı.

Gençliğin “kritik” devrini, dönüm noktasını vaktinde atlattığıma memnunum. Sanırım ki erkek ve kadın her genç her devirde bu sırat köprüsünün başında bir defa duraklar; ya münasebetsiz hareketlerinden sıyrılır, yürür geçer, cemi-yetteki yerini bulur, heba olmaktan kurtulur yahut münasebetsizlikleriyle beraber uçuruma yuvarlanır, heder olur gider.

18-22 yaş arasında gençler, kadınlar daha önceleri, büyük bir ekseriyetle hayat yolundaki rotalarını çizmiş bulunurlar. Adam olacak çocuk asıl o yaşlarda kendini belli eder. İşte, gençlik bayramı bana bunları da düşündürdü.

Yeni İstanbul, 22 Mayıs 1958

BİLDİĞİMİZ ZAMANIN ERKEK SÜSLERİ

Çocuklukla gençlik arası vapurda gidip gelirken yol daha uzun sürdüğü halde hiç sıkılmazdım. Halbuki o zaman kadınlar ayrı yerlerde oturlardı; kalabalığın arasında kaybolmuş beş on Hristiyan madamasını saymazsanız biz –bir mahalle kahvesindeki gibi– yalnız erkekler meclisinde bulunurduk, gözlerimizi oyalayacak kadın çehrelerine ve şekillerine çok kere uzak düşer, vapurda da selâmlık hayatı sürerdik.

Öyle olmakla beraber yine de eğlendiğimi şimdi pek iyi hatırlıyorum.

Neye bakar, ne ile avunurdum? Elbette ki her gün önlerinden gelip geçtiğim Selimiye Kışlası ve Kızkulesi ile değil! Bunlar değişmeyen manzaralardı ve zaten kışlanın daha küçük yaşında iken bini aşan pencerelerini bile saymış, kulenin de resmini zihnime naksetmişim. Zihnim bu iki manzaranın inatçı akisleriyle hemen hemen resimli kahve fincanı tepsilerine ve konak tavanlarındaki istampa levhalara dönmüştü.

Beni eğlendiren, etrafımı çevirmiş erkeklerin şimdiki erkeklerinkine hiç benzemiyen bazı kıyafet ve süs zariflikleri, daha doğrusu tuhaflıklarıydı. Bugünün erkeği aşağı yukarı seri halinde piyasaya çıkarılmış kunt ve tok eşyaya benzer.

Ayrıca o zamanın erkeğini birbirinden ayıran, başkalaştıran birçok değişiklikler asrımızda en az dereceye indirilmiş ve “edevat” mümkün olduğu kadar azaltılmıştır. Meselâ artık baston, kravat iğnesi, kol ve gömlek düğmesi kullanan yok gibidir; renkli yelek ve fotin kundura tarihe mal olmuştur, sivillerde fotine bile rastlanmıyor; en mühimmi, sakallı adam tavuskuşundan daha nadirdir; uzun bıyıklı ise sahnedan aramıza inmiş bir dram aktörü kadar acaibimize gidiyor ve hepimizi “neden buna lüzum görmüş? Doktor raporile mi uzatmak zorunda kalmış” gibi bir düşünceye sevk ediyor. Bir palabıyık ile yüzünün yarısı doğuştan vişne çürüğü renğinde lekeli bir adam yeni nesil çocuğu için eşit bir garibeden farksızdır!

* * *

Kravat iğneleri gözümün önünden geçiyor.

En kibarı ya yusuvarlak yahut amudî tek inciden olanıydı. Önceleri iğneler boyunbağının düğüm yeri üstüne takılırken, sonraları orta kısmına inmiştir. Bütün göğsü örten ve plastron denilen enli kravatler ise ancak iğne ile tutturulur, hazır bağlanmış cinsinden değilse iğnesiz durmazdı.

İnciden sonra en makbul olan iğne yakut ve zümrüttü; bunların sallananı ve pırlanta çerçevesi de vardı. Fakat kravat iğneleri arasında canlı ve cansız birçok şeylerin kabartma resimlerine de rastlanırdı. Çeşitli taşlardan gül, ayyıldız, at nalı, hatta kamçı, şemsiye, mason işareti olarak pergel ve dülger gönyesi, arı, kelebek, yakut gözlü çöreklenmiş yılan gibi... Daha ileri varıp kravatına bir kuş yuvası, yuvada mini

mini incilerden üç yumurta ve üstünde kuluçkaya yatmış yakut kanatlı bir kuş tasvir eden çok süslü, çok karışık ve çok acaip iğne takanları da görürdük! Antika sikkelerden veya servi damarlı yemen taşlarından, kanlı akikten, hele kıpkızıl mercandan kravat iğneleri yok muydu?

Ya yakalıklar? Ortaları açık, yarı açık, tam kapalı ve uçları kıvrık, azıcık bükük, devrik, yalın kat, çift kat fakat hepsi de dimdik, kaskatı olmak üzere yakalıkların şekilleri de seyre değerdi. Bir aralık sabunlu bezle silinince kiri az çok giden lâstik yakalıklar da orta hallilerin boyunlarını sapsarı, zevksizce çevrelerdi.

* * *

Yelekler de ömür şeylerdi...

Yazın düz beyaz pikeden yapılmış, gıcır gıcır, pırıl pırıl kolalısı, sadesi daha çoktu ama bu pikenin üzeri renkli benekler, şekiller, hattâ çiçeklerle işlenmiş olanlarına da az rastlanmazdı. Çoğu çift önlü, çapraz biçilmiş bu fantezi yeleklerin asıl göz alan, göz çıkaran noktası bir kadına bile fazla süslü düşecek olan renk renk, şekil şekil, şıkır şıkır billûr düğmeleri idi. Kutusu yeni açılmış, içleri likör ve şurupla dolu Frenk şekerleri kadar cilâlı, iştah çekici, ağzına atılmak arzusu o ışıldak düğmeler –yeleklerin ikide bir yıkanması düşünülerek– tire ile değil, arkalarından birer küçük maden maşa ile tutturulurdu.

Kışlık fantezi yelekler yine benekli ve çiçekli kadife veya yünlü kumaşlardan yapılır, daha koyu, fakat yine de hercaî menekşeler kadar süslü püslü düğmelerle iliklenirdi. Yelek-

lerin ayrı bir süsü de o zamanlar köstek dediğimiz saat kordonlarıydı. Kordonun incesi değil, ağırlı, kalını gösterişlisi makbuldü; bu yetmiyormuş gibi ayrıca köstekler tam ortalarından yelek düğmesine kocaman bir altın halka ile takılır, halkanın ucuna da ya necef mühür, ya antika sikke, ya başka türlü bir nesne ilâştirilirdi. Mühürlerin ayrı ayrı yazılardan üç taraflısını da bilirim.

Gözümü yeleklerden, yelek düğmelerinden ve kordonlardan ayıramaz ve bu çeşitli seyirle vaktin nasıl geçtiğinin farkına varamazdım.

* * *

Bastonlar seyre değmez miydi?

Hangi tuhafiye mağazası vardı ki geçer mal olarak vitrininde veya bir köşesinde baston çeşitleri bulundurmasın? Vapur peykelerinde oturanların hemen hemen hepsi iki ayaklı ve bu ayaklar ortasında bir bastonluydu, her iki ayağa bir baston düşerdi. Kola geçen eğri başlı kâmiş ve hezaren bastonlar, baston modasının son devrine rastlar. Bundan önce bastonlar gümüş, altın kaplama, savaklı olmak üzere hep maden başlıydı. Başlardan bazıları toparlak, bazıları kulp şeklindeydi. Bilârdı yuvarlağı gibi fildişinden, hattâ billûrdan olanları da vardı.

Altın kaplama baston başları bir müddet kullanılınca terden sırttığı için ara sıra götürür, kuyumcudâ cilâsını tazelerdik. Dükkâncının bu işi yaparken maden başa nişadır tuzile işliyen bir pilden elektrik cereyanı geçirdiği pek iyi aklımda kalmış! Savak başlı bastonların üzerinde çok defa

Yadigârı Van gibi bir yazı, hattâ savakçı ustasının adı da bulunurdu. Baston, hoş giden hediyelerdendi. Onun içindir ki bastonların baş tarafına doğru, yine madenden yapılmış enli halka üstünde bazı yazılara ve tarihlere rastlanıldığı gibi aynı halkaya sahibinin markası da kazdırılırdı.

Bu nesil, eli bastonsuz ve şemsiyesiz kalınca ayakları kösteklenmişe döner, yürüyemez olurdu!

* * *

Kolalı gömleklerin kollarındaki ve göğüslerindeki kıymetli taşlarla süslenmiş düğmeleri de unutmalıyım. Sünnet hediyesi olarak yakutlu ve pırlantalı üç ön ve iki kol düğmesinden ibaret bir takımı da bana hediye edilmişti, fakat zaman değişip böyle süsler göze battığı için tam kullanacağım yaşta takamaz olmuştum.

Sanıyorum ki erkek modalarında asıl sadelik ve serbestlik altun akçenin tarihe karıştığı Birinci Cihan Harbi'nden sonra başlar. Bakalım ikincisi bitince sadelik ve serbestlik bir kolsuz gömlekle kısacık bir külot kadar incek mi? 1870'den başlayarak her büyük harbin erkeği ve kadını bir derece daha soyduğuna, sadeleştirdiğine tarih şahittir.

Tan, 10 Ekim 1943

PALTOLAR HAKKINDA HÂTİRALAR

Karayelin –çocukluğumdan beri pek iyi tanıdığım– tehditle dolu ilk kış uğultusunu bu hafta duyduk. Henüz kar haline gelememiş ufacak, akçıl zerrelerin havalarda uçuştuğu da gene hafta içinde görüldü. Kara kışa değilse de sadece kışa girmiş sayılırız.

Herhangi mevsime ayak basarken biz yaşta olanlar, hele daha uzun ömürlüler için geçmişini anmak ve geçmişteki bir takım âdetleri hatırlayıp geçmişin manzaralarına dalmak tabii hallerdendir. Hele kış, bu bakımdan mevsimlerin en fazla düşündürücüsü, biraz da ürkütücüsüdür. İnsana öyle gelir ki baharlar ve yaz nasıl olsa atlatılır; marifet kışa karşı koymakta, bir kışı daha geride bırakmaktadır. Kısacası, yaşlı bu mevsime harbde tahkimli bir sipere hücum emri almışçasına girer: Neyle karşılaşacağını, kaçta kaç ümitle çarpışacağını bilerek hüznü bir tevekkülle...

Fakat babalarımız bizler gibi cenge sipsivri ve yalın kat elbiselerle atılmazlardı; yünden bir cins zırha, kat kat fanilâlara bürünürler, çocuklarını da sıkı sıkı giydirebilirlerdi. Eğer asrın değişikliğinden habersiz olan bunlardan biri hararet derecesi sıfıra yaklaştığı yağışlı ve fırtınalı bir gün gözlerini açabilse de zamane gencini, hattâ orta yaşlısını baş açık, sırtta düttürü, ayrıca açık renkli bir trençkot, omuzlar

kalkmış, etekleri karayelden zil çalarak yiğitliğe leke sürmez bir tavırla sokakta gider görse, hele midesinde bütün gıda unsuru olarak bir pörsük pasta bulunduğunu anlasa ne der, ya zemheride diz kapaklarını geçmeyen kısacık etekli ve çıplak hissî veren incecik çoraplı kadınlara nasıl şaşardı?

Zira eski nesil kışın sağlam giyindiği gibi tam kalorili yemeklere de fazla rağbet gösterirdi. Artık kalın elbise kadın kalorili yemek de kış icaplarından ve tedbirlerinden sayılmıyor. Kaç evde tarhana çorbası ve pekmez içiliyor, üzeri kimyonlu keşkek ve cevizli sucuk yeniliyor? Çamaşır sandıklarında veya dolaplarında hangimiz fanilâları dizili, hattâ portmantoda kaçımızın paltosu asılı?

Acaba yeni “hıfzıssıhha” bilgisi esaslı bir düşünce ile gerçekten mi kışın sağlam giyinmeyi lüzumsuz bulmakta ve gıda hususunda suyuna tirit geçinmeği şart koşturmaktadır?

* * *

Böyle şey olmaz.

Birinci Cihan Harbi’nde altı üstüne gelerek bir daha düzelemiyen, şimdi ise çıkmaza giren ekonomik vaziyet ve kazanılan para ile içine daldığımız eğlence hayatı arasındaki nispetsizlikten doğma sosyal kargaşalık elbette bizi yalnız kat giyinir ve sözde karın doyurur bir hale düşürecekti. Ama doğruyu söylemekten ve kusurunu açığa vurmaktan çekinen insanlık bunun ciddiye alınabilecek bir izahını buldu: Ağır yemenin karaciğere zararı dokunduğunu ve fazla giyinmenin natüre aykırı olduğunu izah etti.

Başka türlü düşünmek işimize gelmediği için hepimiz

yeni nazariyeyi kabul etmiş göründük. Ama içimizden pek inanmıyarak ve dedelerimizin kürklerle sofralarındaki tepsi dolusu yemeklerine dair yazıları okurken iç çekerek...

Kara kışta sırtına –soğukkanlı hayvanların cildi gibi bir türlü ısınamıyan ve her dokunuşta parmaklarımızı üşüten– trençkot geçirmiş cinsdaşlarımızdan acaba kaç binde biri şu kışta kıyamette yumuk yumuk tüylü, çift önlü, geniş yakalı mükemmel bir spor palto bulsa “istemem, yeni hijyen kaide-lerine uymaz, ben eski zaman adamı değilim,” diyerek geri çevirir? Ve gene hangisi sabahleyin önüne bol zencefilli bir koca fincan salep, yumurta sarısıyla dövülüp köpüklendirilmiş süt, kaymakla ezile ezile sübyesi yapılmış bal getirilse, “Yemem... Asrın nazariyesine aykırıdır, ben obur değilim” itirazile bunları iter, dört zeytin tanesini bayat ekmeğe katık eder?

Kaloriferle ve koca koca sobalarla lüzumsuzca ısıtılmış iş müesseselerinden dışarıya, açık havaya çıkarken sırtlarına sadece bir gabardin geçirebilen ve tramvay duraklarında o kıyafetle tiril tiril beklemek zorunda kalan az maaşlı memurlar, müstahdemler gönül rizasile yahut bir ilim nazariyesini kabul etmelerinden dolayı paltoya boykot yapmış değildirler. Kışın zevklerinden biri de palto giymek, kendisini soğuğa karşı koruyacak bir palto içinde hissetmektir.

Paltolu, şemsiyeli, galoşlu bir neslin hüküm sürdüğünü gören bizlere bugünün kış kıyafetlerini tabîye almak imkânsız oluyor. Hattâ ben nasıl olup da kat kat fanilâları, uzun paçalı iç çamaşırlarını, yün çorapları, lâstikleri bırakabildiğime, paltoyu ayırırsak yeniliğe tamamen uyabildiğime şaşıyorum. Ne kadar soyunmuşum, yalın kat kalmışım meğer...

Bugün içimde çamaşır olarak kışın bile Şile bezinden kolsuz bir gömlekle onun kısacık bir devamından başka ne var? Çocukluğumda iki, bazı da üç fanilâ giydirirlerdi. Birincisi tene dokunacağı için pek inceydi, ipek gibiydi; kalınını üstüne geçirirlerdi. Kar yağdığı günler bir tane daha ilâve edildiği de olurdu.

Çamaşır değiştirmelerimiz kolay bir iş değildi. Sandıktan nemli çıkan fanilâlar önce çini sobanın üzerine yerleştirilir, kuruması beklenirdi; sonra bizi o sobanın ta yanına getirirlerdi. Kadınlardan biri hokkabazca maharetle ve bir lâhzada sırtımızdaki üç fanilâyı çeker, başımızdan çıkarır; öteki de halka şekline soktuğu ten fanilâsını –değil soğuk, soluk bile almadan– vücudumuza geçirirdi. Odadakilerden seyirci vaziyette bulunanlar bu el çabukluğu hünerini gözden kaçırmazlar ve “Aman çabuk olun, üşütmeyin!” kabilinden ihtarları da unutmazlardı. Şayet ameliyat sırasında meselâ düğmelerin nasılsa çözülmemesi gibi hatalar yüzünden bir saniyelik gecikme, hiçten bir aksaklık olsa dadılar, bacılar azar işitirlerdi. O sımsıcak fanilâ derimize dokununca biz de “Aman, yandım!” diye çığlığı basardık. Bu âdetti, muhakkak bir kere haykırılacaktı. Fazla şımarıklar ağlarlardı ve sırtlarındaki sözde yanan yerleri acısının geçmesi için annelerine üfletirlerdi!

Yukarıda saydığım üç fanilâdan ayrı –bir plörezi geçirdikten sonra– en üste, zamlı pamuktan yapılmış salaşpur kaplı ve parmak dikişli bir iç hırkası giydirdiklerini de ha-

tırlıyorum. Bu hırka düğmeli değildi, iki tarafına ilıştırılmış şeritlerle sımsıkı bağlanırdı. Beş paralık kurabiye suratımın ve minimini kafamın altında o tenasüpsüzcesine şiş, kaba, tıkız, doldurma vücudumla kim bilir ne acayip bir şeydim...

Yürümekte, koşmakta, tırmanıp atlamakta ne zorluklar çekerdim!

Bütün bunların üzerine gayet kalın, kadife yakalı, etekleri yerde, kocaman bir palto geçirince, alacağım şekli dününüz... Şimdi yolda öyle bir çocuğa raslamak imkânı olsa dönüp dönüp bakacağımıza şüphe yok. Elbette ki giyimde ifrata varılmıştı, fakat bugün de iklime uymıyan bir tefrite düşmediğimizden emin miyiz?

* * *

Paltolar başka elbiseler gibi değildir, unutulmazlar. Şöyle azıcık zihin yorarsak bunlardan çoğunu şekilleri, renkleri, cinsleriyle hatırlıyabiliriz. Dostlarımızın, hattâ tanımadıklarımızın paltoları bile akılda kalır. Zira paltolar uzun ömürlü olurlar, gösterişlidirler; ayrıca biçimleri çok çeşitlidir, dik-kati çekicidir. Her esvaptan fazla umumî heyetimize bir şey kattıkları, insana heybet yahut aksine sünepelik verdikleri de muhakkaktır.

On dört, on beş yaşımdan beri giydiğim paltoları şimdi, hem de sırasile –oturduğum evler, gezdiğim memleketler gibi– saymakta zorluk çekmiyeceğimi sanıyorum. Bunlardan bir kısmının içinde kendimi –ısınmış olmakla beraber– rahat hissetmemiştim. Renkleri mi yakışmazdı, biçimleri mi açmazdı, terzi kusuru muydu? Elbette bir sebebi vardı. Fa-

kat bazıları âdeta sihirli gibiydiler, sırtıma geçirince hüviyetimin, içtimai seviyemin değiştiğine hükmedeceğim gelirdi; gördüğüm muamele başkalaşır, etrafımda saygı başlar galiba o sebeplerle de nikbinliğim artardı. Anlardım ki hiç de aslı faslı olmadığı halde, tanımayanlar üzerinde bir vezirzade, bir mirasyedi, kalantor bir adam tesiri yapmaktayım.

Bazısı da beni zıbıdı bir hale sokardı yahut bir züppeye çevirirdi. Bilmeyenlere hiç de itimat telkin etmediğimin, belki de onlarda şüphe uyandırdığımın farkına varır, varınca da nefsimi güvenimi kaybeder, büsbütün ufacık, bedbinliğe düşerdim. Birinci Cihan Harbi sonunda sürgünü dönüşü tersine çevirttiğim emperyal biçimde bir palto beni Heybeliada'daki ev simsarlarına harb zengini sandırmıştı,¹ halbuki gene bir paltomu hatırlarım ki seyahat sırası uğradığım otellerde kapıcıları yüzüme “böyle yerde senin işin ne?” mânasında baktırmıştı.

Geçen mütakere başlangıcında hazırcı mağazadan elli liraya satın aldığım İngiliz malı bir palto hepsinden daha gösterişli çıkmıştı. Giyim meraklısı olan rahmetli Saffet Ziya, bir gün Kadıköy İskelesi'nde yanıma gelerek demişti ki: “Bu ne güzel kup, ne kumaş! Paşanın da hoşuna gitti, terziyi merak etti, deminden beri sana bakıyoruz, soruyor, söyle, kime yaptırdın, hangi memlekette?”

“Paşa,” dediği, servetile tanınmış Mahmut Muhtar Paşa idi...

Doğru cevap verdim mi? İnsanlar pahalı aldıkları maldan ziyade ucuz elde ettikleri, ucuzuna kapattıkları mallarla

1 Bu olayın hikâyesi için bkz. “Benim Harp Zenginliğim”, *Bir Avuç Saçma*.

övünmeyi severler, zenginler bile... Zira zeki ve becerikli tanınmağı her meziyete tercih ederiz. Ben de, kendi zekâma kendim de hayran göründüğümü anlatan bir gülümseyişle ve “sizlerin avuç dolusu para vererek yaptırdıklarınızdan daha mükemmeline hiç pahasına elde ettiğime ne buyurursunuz?” mânasına bir bakışla hakikati söyledim; söyledikten sonra da beni zaten kabartan güzel paltomun eteklerini bir tavus azametile, sürüyerek vapura doğru yürüyüverdim.

Bir odaya cins bir halı, yatağa iyi bir battaniye ne kadar başkalık verirse, onu nasıl doldurup süslerse rahat, zengin bir palto da öyledir, kışın insanın yaraşığı, yakışığı, hiç değilse daha doğrusu, en mühimmi portatif bir barınağıdır.

Akşam, 16 Aralık 1945

UNUTULMAZ HÂTİRALAR

Fazıl Ahmed'i Meşrutiyet'in ilânından evvel istibdat devrinden tanırım, pek yakından değilse de fazla uzak da sayılmaz. Sonradan maruf bankacılarımızdan olan merhum Salâhattin Çam ile beraber –büyük kardeşim Hakkı Halid'in müdürü bulunduğu– Darphane'de kısa bir müddet memurluk etmişti. Ben yaşça daha küçük idim, galiba Hukuk Mektebi'ne gidiyordum. Biraderim bir gün müdüriyet odasında bana ikisinden bahsederek malûmat ve kabiliyetlerini övmüş, zımnen, yani “Kızım sana söylüyorum, gelinim sen dinle!” fehvasınca beni küçümsemiş; “Böyle gençler var, bulup yetiştiriyorum, istikbale hazırlıyorum” gibi sözlerle azıcık nefsinı pohpohlamayı da unutmamıştı.

“Bir onlara bak, bir de kendine! Senin adam olacağın yok!” dememişti ama öyle bir tavır almıştı. Memurları hakkında yanılmadığını zaman ispat etti. Lâkin küçük kardeşini hiçe saymasında pek de isabet göstermediğini de yine zaman meydana koydu!

Derken Hürriyet ilân olundu Fecr-i Âtî'yi kurduk –müessislerindendik– masa başında Fazıl ile karşılaştık ve o gün bugün arkadaşlığımızı aksamadan, araya soğukluk girmeden, dargınlık çıkmadan daima kıvamında muhafaza ettik. Zira karşılıklı sohbeta başladık mı dünyayı çekiştirmekte ve

fecaatine rağmen komik bulmakta birleşiyorduk, kahkaha-
dan kırılıyorduk.

Bu mahrem konuşmalarımızı şayet biri dinleyebilseydi, ikimizin de en keskin heccavlığımızın basılmış eserlerimiz-
den ziyade o sohbetlerimizde belirttiğini, lezzetine doyum
olmadığını anlardı. Hoş, doğrusunu söyleyim, kimden çeki-
neceğiz? Fırsat bulup da karşılaşınca yine de dilimizi tutma-
maktayız.

Asıl mühimi karakterlerimizin birbirine benzemeyen
bir tarafı da vardır: O, “nabzgîr” denilecek derecede nazik
bir zattır, ben epeyce zıddı! Fazıl, alay ettiği zamaneye uyar
görünecek bir esnekliktedir... Ben katısından! Aynı maden-
den yapılmamışız... Fakat boruyu kurşundan da yaparlar,
demirden de... Birini bükerek, öbürünü parçalara koyup
cıvatarla bağlayarak! Nihayet ikimizden de zaman istifade
etmesini ve bazı farklarla kendisine uydurmasını bilmiştir.

Şimdi bir vakıaya geliyorum, paltoları değiş-tokuş ettiği-
mizin hikâyesine:

Günün birinde –nerede idi hatırımda kalmamış– kar-
şılaştık. Benim sırtımda gri renkte, tüylü, geniş, zengin bir
palto vardı, yepyeni, Terzi Patrik’in elinden henüz çıkmış.
Onun arkasında da dömisezonluk, İrlanda kumaşından,
renk renk benekli, düğümleri kabarık, fazla genç, daha
doğrusu züppe işi maron bir pardösü... Terzi Mir’de yaptı-
rılmış, henüz giyilmiş. O benimkini beğendi, nesini? Sıcak
tutucu ciddî hâlini! Ben onunkine hayran kaldım, nesine?
Şıklığına, genç bir hovardayı açan hoppalığına!

Görülüyor ki biçim ve kumaş intihabında ikimiz de ı-
marlarken yanılmıştık, onunki bana, benim başıboş hayatı-

ma, benimki ise ona ve onun âlim bir mektep hocası hayatına uygundu. Ben üşümekten korkmuyordum, sabahlara kadar Beyoğlu sokaklarında habire sürtmeme rağmen! (), Frenklerin “frileux” dedikleri çok üşüyen hilkatte bir insandı, bu hâli biraz daha kendine yakıştıırıyordu galiba...

“Palton ne güzel!”

“Senin pardösü de enfes!” Bir ağızdan sözleştik:

“Değişelim mi?”

Ve oracıkta, derhâl, fazla konuşmağa, düşünmeğe mahal kalmadan değişiverdik. O benim paltoma bürünmüş, ben onun dömisezonunu sırtıma geçirmiş, sokaktan sokağa fırlamış ayrı ayrı yollara sapmıştık bile!

Şu var ki Fazıl Ahmed’in pardösüsü bana dar, kolları kısa geldi; terzime götürüp kusurlarını düzelttim. Fazıl, buna yani daraltmağa lüzum görmedi; kolları epeyce sarkık ve etekleri bir hayli uzun şeklinde giymeye devam etti. Hem de yıllarca giydik. Öyle mükemmel kumaşlardı ki eskimek bilmiyordu. Zannederim, Birinci Cihan Harbi sonuna kadar bize sadakatle hizmet ettiler. Hattâ Mütareke esnasında kendisinden sormuştum. Cevaben dedi ki:

“Eskitemedim, küçülttük; başkası giyiyor, yeni nesil!”

Benimkini beş altına yaptırmışım; onunki –Mir’den çıktığı için– altı altın değerinde idi. Asıl acayibi, dolayısıyla işbir bir Fecr-i Âtîci daha karışmıştı: İzzet Melih. Ne münasebetle? Anlatayım:

İlk giydiğimin akşamı eve dönüp de yeni pardösümü sevinçle muayene edersen iç cebinde “Mir et Cattereau” markalı etikette sahibi olarak yazılmış isme baktım ki Fazıl Ahmed yerine İzzet Melih! Bu ne demekti? Acaba Fazıl daha

ewel onunla da mı bir değiş-tokuş yapmıştı? Demek Fazıl'da yeni bir merak başlamıştı, palto değiştirme manisi!

İlk tesadüfümüzde mesele aydınlandı: Meğerse aziz dostumu Terzi Mir'e götürüp tanıştıran müşterek meslektaşımız İzzet Melih'miş; deftere kendilerince pek malûm olmayan Fazıl'ın adını bırakıp ötekininkini, yani Frenk muhitinde tanınan esas müşterilerinin ismini yazmışlar.

Yeni İnci, 7 Mart 1953

YAĞMURUN HATIRLATTIĞI

İlkbaharinkini hatırlatan ılık yağmurlar altında şapkaları-mız pervasızca ıslanadursun, hatırıma kalıpçı dükkânları geldi. Kısa bir yaz sağnağına tutulduk mu, benek benek tüy-leri kabarmış, şeklini kaybetmiş feslerimizle sünepe sünepe içeri girer, kırık dökük iskemlelere ve muşamba sedirlere dizilir, sıra beklerdik. Ermenice harflerle mosmor döğme vurulmuş kolları sıvalı, traşı uzun, bıyıkları kulağında sıırım gibi bir külhanbeyi eskisi gelir, başımızdan fesimizi çaylak çevikliğiyle kapardı. İlk işi püskülü, artık bir daha kullan-mıyacakmış, garezi varmış gibi şiddetle, hiddetle koparmak olurdu.

Sonra o büsbütün şansızlaşan kırmızı çuhayı buruşturur, bir taraftan yakalar, elinin üzerine pat pat vururdu. Bu bitti mi, allı yeşilli yün kırpıntılarla süslü bir ufacık süpürge ile tersine tersine iyice süpürürdü. Artık sıra duş faslına gel-miştir: Bulanık su dolu bir eski lâvanta şişesine takılı balon-suz bir vaporizatör demirini ağzına alıp, çökük avurtlarını şişirerek, sesi çıkamıyan bir kurbağa acaipliğiyle üflerdi. Fes de nazik bir nem bulutu altında kırağı yemiş sabah gelincik-lerine benzerdi.

Daha evvel sarı bakır kalıplardan ikisini lüzumsuz bir gürültü ile yerinden çekmiş, kara bir paçavra ile içlerini,

dışlarını silmiş, hava gazını yakmış ve kalıpları mavi alev dizisinin üzerine koymuştur. Şimdi sıvazlıya sıvazlıya fesimizi bir tanesine geçiriyor. Kapağını koymadan evvel de ibiğini ortadaki delikten çıkacak vaziyette düzeltmeyi unutmamıştır. Pres makineleri henüz kullanılmadığı devirde asıl tuhafı bundan sonra başlardı: Fesçi, içine fes gizlenmiş çifte kalıbı yerde bir tahtanın üzerine koyar; iki dizini bu kalıpların kulplarına dayar, olanca kuvvetiyle çalkalana çalkalana basardı. Nihayet bir istakoz haşlaması gibi dumanlar salarak fes kalıbından çıkmıştır. Sımsıcaktır; kalıpçı bunu eline takmış, serinletmektedir. İşte, bir tığ ile püskülü geçiriyor, ibiğinin altına kurdelesini bağlıyor, iğne iplikle tutturuyor ve hindi kanatlarından yapılmış bir yelpaze ile ikinci bir serinletme ameliyesini bitirip şöyle, iftiharla seyrettikten sonra başınıza oturtuyor.

Size de artık sünepe sünepe girdiğiniz dükkândan azametle çıkmak düşünüyor.

Tan, 1 Mart 1941

TEPEBAŞI'NDAN HÂTIRALAR

A rtık bugün bir Tepebaşı bahçesi yoktur. O bahçe yerinde beş on kart ağacın budanarak gûya gençleştirilmiş cılız gölgesine kimsenin sığınmak istemediği –belki eskisinden ferah fakat ruhsuz, şahsiyetsiz ve şiddetle sevimsiz– ne park, ne gezi, ne “square” bildiğimiz mefhumlara sığmaz acayip bir arazi parçası duruyor.

Evet, Tozkoparan pek güzel bir cadde ve korniş haline getirildikten, İnönü gezisi yapıldıktan sonra, Beyoğlu belki de Tepebaşı bahçesine muhtaç değildir. Yahut yarın Komedi ve Dram salaşları ortadan kaldırılınca burası da bir şeye benzetiyecektir. Mükemmel bir bahçeye çevrilmesi de mümkündür.

Fakat ne olursa olsun bir eski Tepebaşı bahçesi vardı ki istibdat ve meşrutiyet devirlerindeki hayatiyeti bakımından İstanbul tarihine geçmiş, birkaç neslin kafasında epeyce iz bırakmış, hâtıralar biriktirmiştir.

Halid Ziya'nın pek kıymetli *Mai ve Siyah* romanı –yanılmıyorsam– Tepebaşı bahçesinde verilen bir ziyafetle başlar; yine yanılmadımsa Hüseyin Cahid'in çok realist *Hayal İçinde* romanında da bu bahçe ehemmiyetli yer tutar.

Nasıl Recaizade üstat Ekrem bir zamanların Çamlıca bahçesini *Araba Sevdası* romanına dekor olarak seçmişse, kendinden sonra gelen nesil de Tepebaşı'nı ele almıştır.

Biz de gençliğimizin ilk yıllarında Tepebaşı bahçesine devam edenlerden idik. “Fecriâtî”nin birçok simasını –şimdi geriye bakınca– bu bahçenin bir masası etrafında toplanmış, birbirlerine eserlerini okurken görmekteyim.

Tepebaşı şöyle böyle edebiyatımıza girmiş bir bahçe idi.

* * *

Bizi orada oyalayan neydi? Nesinden zevk alıyorduk? Doğrusunu isterseniz yaz mevsiminde, akşam üzerleri bahçeyi dolduran kalabalık “perot”, “su frengi”, “lövanten” gibi âdeta tezyif edici isimlerle anılan dini dinimize, duygusu duygumuza, hele yaşayışı yaşayışımıza uymıyan melez bir halita idi.

Bir halita ki gerçek ecnebler tarafından ne derece “istisgal ve istihfaf” edildiğini bilmemezlikten gelerek kendisini Hristiyan, şapkalı, kaçgöcü kaldırmış, biraz da lisan bilir olmasından dolayı medenî ve yüksek seviyede sanır, bir köşede oturan dört, beş fesli gence, bizlere “aramızda ne işleri var?” der gibi, haklarına tecavüz edilmişcesine, haddimizi bilmediğimize şaşarcasına bakardı.

Şu vardı ki hislerini dışarıya fazla vurmaktan, başına bir iş açmaktan çekinirdi. Karakoldaki önceleri fesli, sonraları kalpaklı komiserin burma bıyıklarını düşününce kim yılmaz?

Peki, niçin Tepebaşı bahçesine giderdik de Küllük Kahvesi’nde mekân tutmazdık?

İlk arıyacağımız sebep “libido”dur.

Orası erkekle kadının yanyana oturduğu, bir arada bulunduğ, dönüp dolaştığı yerd; kadınla doluydu. Peçesiz,

çarşafsız, tayyörlü veya roblu, başlarında uzun iğnelerle tuturulmuş çiçekli kurdeleli hasır şapkalar giymiş, okuduğumuz Fransızca roman resimlerinde hayranlıkla seyrettiklerimizi andıran kadınlar, kadın tipleri...

Keenne Avrupa'dan bir köşe!

İstanbul tarafından gelenler için öyle bir muhit değişikliği ki âdeta –en aşağı– Bükreş veya Atina'ya gitmiş, bir seyahat yapmış gibi bir şey... Hem de şimdiki ocak seferleriyle yapıldığına inanacağınız bir seyahat!

Demin, daha yarım saat önce neredeydiniz, şu anda nerede bulunuyorsunuz?

İstanbul'un o iki devirde en işlek içkili kahvesi, lokantası ve bahçesi Tepebaşı'ydı; etrafının firdolayı yüksek parmaklıklarla çevrili olmasına sebep de duhuliyeye verilmeden girilememesiydi.

Bir kısım halk 1 kuruşluk duhuliyeyi kapıda ödeyip içeriye girer; oturmadan, ağır ağır tur yapar; hem yayacıları, hem masa başında yer almışları seyreder; ekseriya da muzika paviyonunun önünde durur, muzika takımının büyük maharetle çaldığı parçaları dinler, çıkar giderdi.

Bazı serbes kadınların girip şöyle bir dolaştıktan, boy gösterdikten, kolaçan ettikten sonra kaybolmaları usulden-di. Öyle işlerin pek aleniyete vurulması zaman âdabına uymadığından talipler arkalarından çıkarlar, yan sokaklarda buluşup görüşürlerdi. Bugünkü gibi hemen masa başına geçip yiyip içmeğe, gülüşüp şakalaşmağa, aile bahçesi mefhumuna riayetsizliği göze almağa cesaret etmezlerdi.

Halbuki yine doğrusunu söylemeli, hâlâ isimlerini ve simalarını hatırladığım o kadınlardan kara gözlü Marika, Ele-

ni, Eleniça, Sofia gibileri âdeta ağır başlı, ayrıca pek ciddî giyinir, pek ciddî durur, mesleklerinden sır vermez güzel ve ârlı mahlûklardı. İc̣timaî mevkilerini bilirler, çekingen dururlar, kendilerini günahkâr ve yarı “parya” sayarlar, ahaliye karışınca yüzüzlük etmek şöyle dursun, büsbütün temkinli hareket ederlerdi.

Halk arasında karışıkları zamana mahsus karakteristik bir fahişe vakarı vardı o sıralarda...

* * *

Demin Tepebaşı bahçesindeki muzikanın lâfı geçmişti. İstibdat devrinde bu muzikayı bahriye miralaylarından Lange Bey idare ederdi. Ufak tefek, sarışın, sevimli bir zattı. Giydiği siyah harmanî âdeta gözümün önünde...

Sonra şef de orkestırlık muzikai hassa miralayı Zati Bey’e intikal etti. Onu çoğumuz hatırlarız ve idare edişteki canlı, coşkun, aynı zamanda vakarlı tarzını, meharecini hâlâ övmekten kendimizi alamayız. Karşısında halk ve ecnebler lâl ve ebkem kalırdı, alkış ayyuka çıkardı.

Bahçenin parlak devirlerini ikiye ayırmalıyız.

Birincisi istibdat zamanı... O zaman lokanta kısmı kapıdan girince karşı tarafa isabet ederdi ki *Mai ve Siyah*’daki ziyafetin burada verilmiş olması lâzımgelirdi. Hatırımda çok bir şey kalmamış... Sadece şunları görür gibi oluyorum ve inşallah uydurmuyorum: Binanın ön tarafında saray cepheleğinde ve bahçelerindeki gibi üçer kollu ve her kolunda birer sütbeyaz toparlak fanus, bir sıra sütun lâmbaları...

Lokantanın baş müdavimi –sonradan sadrâzam olan–

Hakkı Bey. Mabeyn erkânından ve mensuplarından Naki Paşazadeler, Şeyh Zafer takımı, Şûrayı devlet reisi Sait Paşa'nın biraderi Fuat Paşa (Meşrutiyet'te rütbesi mülâzımlığa inen centilmen zat), sikke koleksiyoncusu ve bilgini Vahid Bey, Fenerler İdaresi Müdürü Sadeddin Bey... Padişahın antikacıbaşı Jak Haronaçi, meşhur zenginlerden Bozantallar, filânlar da daimî müşteriler arasındaydı.

Mükemmel bir yemeğin mükemmel bir servisle 16 kuruş tuttuğunu ağabeyimden işitmiştim. Yaşım bizzat gitme-me müsait değildi.

Az daha unutacaktım: “Evvel Zaman İçinde” muharrir dostum Semih Mümtaz'ın pederi ve Şehremini Reşit Paşa da ara sıra bahçeye girerdi; girince muzika bir cemile olsun diye ne çalıyorsa yarıda keser, *Karmen* uvertürünü öttürmeğe başlardı. Rivayete göre paşa bundan memnun olurmuş; yanındakilere sanki eserin bestekârı kendiymiş gibi:

“Bizim *Karmen*'i çalıyorlar!” der, tebessüm edermiş. Ne dediğini tabî ben işitmemişim, lâkin geniş tebessümüne şahadet edebilirim; gözlerimle görmüşüm.

* * *

Meşrutiyet'te lokanta –az çok her şey gibi– biraz yer değiştirdi. Sol köşeye kondu ve bir bar, kafeşantan şekline degirdi.

Zamane müdavimlerinin başında Talât Bey'i (Sadrazam Talât Paşa), mebus Karasu'yu, şehislâm olmadan önceki Hayri Efendi'yi hatırlamaktayım. Yani İttihat ve Terakki koddamanları... Artık biz de aralarındayız, esamimiz pek okun-

masa da lokantada yemek yiyenlerdeniz. Amma çok kere Hıristaki Pasajı içinde sadece 6 kuruşa bir şişe şarapla beraber üç kap yemek ve bir tatlı veren lokantayı tercih etmekteyiz!

Tepebaşı bahçesi bilhassa yaz mevsimi en parlak günlerini yaşadı. Servis o derece düzenle görüldü ki bahçe kısmındaki yüzlerce masa kâmilan dolu olduğu halde ufak bir aksaklık, gecikme yüzünden tek müşterinin keyfi bozulmazdı. Eğer şimdi böyle yerlerdeki servis ve garsonluk Tepebaşı'nın elli yıl önceki derecesini bulsa, bulabilse herkesin parmağı ağzında kalır!

Hangi garsonun haddine bugünkü lüks gazinolardaki gibi müşteriye tabağında sulanmış, yarı erimiş dondurma getirsin?

Derken Balkan Harbi, Birinci Cihan Harbi... İlk sarılanlar, ilk kayıplar arasına Tepebaşı bahçesi de giriyor, bahçe sönüyor. Öyle sönüyor ki bir “Geçmişte Bugün” bile olamıyor. Zira Frenklerin ve tatlı su Frenklerinin “pötişan” dedikleri Tepebaşı bahçesi tarihsizdir; evvelce o yer neydi? Rivayet edildiği gibi mezarlık mıydı? Kimin tarafından ve ne zaman bahçe şekline sokuldu? Elbette bir bilen vardır amma henüz “Tepebaşı” kelimesine bakılınca bize bunları öğretecek bir kitap yoktur. *İstanbul Ansiklopedisi* (T) harfine gelinceye kadar bekliyeceğiz.¹

1 Refik Halid'in bu soruların cevaplarını o kadar beklemesi gerekmemiş. Aynı gazetede yazan Sermet Muhtar Alus bir hafta sonra “Tepebaşına Dair” (*Akşam*, 13 Temmuz 1947) başlıklı bir yazı yazarak bu soruları cevaplamaya çalışmış. Şöyle diyor Alus: “İstanbul'un kayıplara karışmış hayatına, muhitlerine, tipik şahıslara dair eskilerden duyduklarımı, küçük yaşında gözümle görüp de hatırlayabildiklerimi hemen bir kenara not etmek ötedenberi âdetimdir... Bazıları da, muvafık bulunduğu taraflarını *Ansiklopedi*'ye koyması için aziz dostum Reşat Ekrem Koçu'ya vermekteyim. 'Belediye Bahçeleri' maddesine hazırladığım ve

İki kaçgöç devrinde açık giyinmiş, açık gezip dolaşan kadınların pazarı, sergisi, fuarı vazifesini görmek bakımından bizlerde nice arzular uyandırmış, nice hülyalara yol açmış, nice hayaller süslemiş Tepebaşı bahçesinin önünden geçerken: “Burası mıydı orası?” diye soruyorum. Budana budana süpürge sopasına çevrilmiş güdük ağaçlar hafızasız başlarını sallıyorlar.

Hallerinden belli ki onlar etrafın aldığı manzara içinde benim kadar bile maziye hatırlayamaz olmuşlar, tamamen tarihsizleşmişler!

Akşam, 6 Temmuz 1947

daha tamamlamadığım satırlardan Tepebaşı'na dair olanlarını, muhterem Refik Halid'in merakını çeker ümidiyle aşağıya naklediyorum.” Ve evet, orası eskiden mezarlıkmış diye anlatır Alus. Bahçenin de “muhabbakk ki” 1870’de Beyoğlu yangınından sonra “Sultan Hamid’in ilk devirlerinde, Edvard Black Bey’in 6. belediye dairesi reisliği zamanı”nda kurulmuş olması gerektiğini söyler. (hızl.)

“SÂLİSE” RÜTBESİ ALDIĞIM ZAMAN...

Eski devrin maaşa geçmek veya maaşı artmak için aynı kalemde bir arkadaşın ölümünü bekletmesi pek çirkin bir usuldü; insanları ve daha fecisi meslekdaşları ahlâksızlığa teşvik eder, kötü duyguları harekete getirir mahiyette bir müfsitlikti. Sabırsızlar etrafa bakarlar, âdeta “hangisi?” diye odadakilerin yüzünde hastalık alâmeti ararlardı.

Meşrutiyet’in ilânı sırasında Maliye Nezareti merkez kaleminde kâtiptim, o zamanki tabirle “ketebe”den idim; amma herkes olduğundan büyük görünmek istediği cihetle bu küçük vazifelerde bulunanlar “kâtip-kertebeden” sözlerini beğenmezler, kendilerini “hulefa”dan sayarlardı. Maaşım iki yüz kuruş... (Bugünkü rayiçle altmış lira tutar ki baremde de en aşağı maaş yine o kadar bir şeydir.)

Acayıplığe bakınız; benim “rütbei salise” almam tam inkılâp günlerine rasladı. Gazetelerde ilân ettirelim mi, ettirmiyelim mi? Epeyce düşündük. Zira rütbeler birdenbire gözden düşmüştü; bazı vezirleri süprüntü arabalarına koyarak sokak sokak dolaştırıyorlar, adlarını yazarken “devletlû” elkabını kullanmak şöyle dursun, “paşa”lığını bile kale almıyorlar.

O esnada tutup da salise rütbesine ve “rif’atlû” unvanına kıymet vermek, hele rütbelerin istikbaline güvenmek tuhaf olmaz mıydı?

Babam, “İradei seniye ile tevcih edildi, haktır, gizler gibi bir vaziyet almak aynıdır,” diyerek harcını yolladı –rütbelerin neşri bir harca tabiydi– gazeteler “Maliye Nezareti celilesi hesabâtı merkeziye kalemi ketebesinden rif’atlû Refik Halid Bey’e rütbei sâlise” tevcih buyrulduğunu yazdılar. Fakat o hayhuy arasında tebrik mektubu gönderen tek kişi çıkmadı, vezirlik tevcih edilse çıkacağı şüpheliydi.

Bana bu rütbeyi neden vermişlerdi? Şu sebepten: Kalemde mûnhal olmadıkça, yani biri ölüp aylığını arkadaşlarına dağıtma vaziyeti zuhur etmedikçe aynı odadakilerin maaşı arttırılamazdı. Bizim, kalemde ise cümlemiz sıhhatte idik. Eh, gerçekten lâyük olanlara yahut akrabasına bir cemile gösterilmesi icabedenlere karşı da uzun müddet hareket-siz kalınamazdı ya...

İşte o zaman Nazır –bütçe ile alâkası bulunmadığı için– böylelerini birer küçük rütbe veya bir derece terfii rütbe ile memnun etmek yolunu tutardı, sembolik surette mükâfatlandırırđı. Abdülhamid’in iradesine “iktiran eden” ve gazetede ilânı yapılan en son rütbe listesi içinde benim isimim bulunan bu liste idi, yani tarihi ehemmiyette bir listeye de Meşrutiyet devrinde girmiştim.

* * *

Eski devrin maaşa geçmek ve maaşı artmak için aynı kalemden bir ölüm hâdisesi bekletmesi usulü pek çirkindi, âdeta insanları ahlâksızlığa teşvik eder ve kötü duygularını harekete getirir mahiyette bir müfsitlikti.

Memur ailesi çocuğu olmak dolayısıyla ufak yaşından

beri çeşitli dairelerde gezer dolaşır, küçük memurların hayatını yakından görür, yarı gizli düşünce ve duygularını da sezer, öğrenirdim.

Bir kaleme önceleri “mülâzimeten”, yani maaşsız, ücret-siz girilirdi ve bu halin tâyin edilemez bir müddet yıllarca sürdüğü de görülürdü. Mülâzimler çok defa bütün kalemin en çalışkan, hevesli, ateşli, her işe seğırtten genç unsurlar-dandı. Ara sıra şefleri böylelerinin sırtlarını okşarlar şu vait-te bulunurlardı:

“İnşallah ilk münhal vukuunda aylığa geçeceksin... Na-zır paşaya da arzettim, muvafakat buyurdular!”

“İnşallah” temennisiyle beklenilen hayırlı iş o mülâzimin kaleminde, arkadaşlardan birinin ölümü idi. Tabiidir ki maaşa geçmeğe hazırlanan yahut maaşı artacak olan adam ihtiyaç derdiyle paraya kavuşmak ümidine düştü, aklından bunu geçirdi mi etrafına bakınır, arkadaşlarının yüzlerini tetkik eder ve elinde olmayarak:

“Acaba hangisi?” diye sorar, düşünürdü. Bir gün yaşlı mümeyyiz veya hastalıklı mukayyit iş başında görünmedi, hele hastalık haberi duyuldu, hastalığının bir zatürre oldu-ğu öğrenildi mi teesürle beraber yüreklere, vicdan azabına karışmış bir de ümit girerdi. Müdür gizlice sorar, soruşturdu:

“Ağırlaşmış mı?”

Eğer cevap müspet şekilde ise zihninden, bazen de usul-cacık kâğıt üstünde o 860 kuruş maaşın taksimi listesini ha-zırlamağa koyulurdu. Kalemdekiler bunu müdürün düşün-celi halinden ve mümeyyizi evvel ile fiskosundan sezerler, halecana düşerlerdi.

Hastanın iyileşmesi bir cihetten hoş a giderdi amma kalem odasında ümitlerin söndüğünü belirten acayip bir hava hasıl etmez de değildi.

Hele o ay başı maaşını tekrar eski miktar üzerinden alanlarla yine maaş bordrosunu imzalamak saadetinden mahrum kalanlar muhakkak ki mahzun olurlardı. Fakat bahsettiğimiz devirde penisilin nerede, ultraseptli yahut diazinol gibi sülfamitli ilâçlar akıldan bile geçmediği için zatürrelinin yerine dönmesi epeyce şüpheliydi, dokuz güne kalmaz vefat haberi gelirdi.

Müdürün listesi çoktan hazırdır ve insaflı, yufka yürekli, babacan bir adam olması itibariyle de 860 kuruş münhal-den kalem odasındakilerin hepsine birer miktar ayırmak imkânını bulmuştur. İşte 2 sene 11 aydanberi mülâzimetin hizmeti ve yararlığı görülen stajiyer kâtip nihayet maaşa geçti: 80 kuruş!

Bu 80 kuruşun galiba ilk ay tamamını, ikinci ay yarısını tekaüdiye hesabına devlet alacaktır. Yani eski mülâzimin eline o kadar zaman bekledikten sonra ve iki ay daha bir sabır devri atlatmak şartıyla 40 kuruş vereceklerdir... Peki 40 kuruş, iki adet mecidiye şeklinde bari tamam olarak mı? Hayır. Pul parası da kesilecek ve ekseriya gümüş değil, kocaman kocaman, kapkara, ayrıca ortaları çukurlaşmış yüz paralıklar, mangırlar sayılacak.

Müdür daima insaflı ve dişli çıkmazdı. Listeye ya kendi adamlarını yahut arkası olanları (şimdiki tabirle pistonlu-

ları) sokardı. Öbür taraftan daha büyük memurların listeyi beğenmedikleri de olurdu. Bazen gidip gelmelere, kulaktan kulağa konuşmalara, yalan yanlış rivayetlere de yol açılır, mesele günlerce neticelenemezdi. Kalemdekiler halecan içinde kalırlar; tabii görünmeğe çalışırlar ama işler epeyce aksar ve sinirlilik yüzünden “ashabı mesalih” bir hayli zorluğa uğrardı. Mukayyit yanlış numara atar; müsevvit ibare bozuklukları yapar; mübeyyiz cümleleri atlar; mümeyyiz ise her kâğıda kusur bulur, tek noktanın çifte benzemesini vesile tutarak yazılmış tezkereleri ve tahriratı geri çevirirdi. Halbuki dalgınlıkla kendisi de kibriti ağzına alıp sigarasını kutuya sürterdi!

* * *

Müdür, mülâzimi yanına çağırır, yüzüne derin bir üzüntü maskesi takmıştır:

“Birader, pek müteessifim, sözümü dinletemedim, ağır basanlar oldu. Fakat inşallah gelecek münhalde fazlasiyle telâfi edeceğim. Zaten müsteşar heyetinde de vait buyurdular, ikisini bir arada çıkarırsınız dediler.”

Bu söz yaşlı ve hastalıklı başkâtibin köşesinden akseden kuru bir öksürükle kesilir. Müdür şöyle bir bakar, başını sallar. Âdeta demek ister ki: “Bak, işte ahrete bir yolcumuz var. Azıcık daha sabret!” Başkâtip öksürür amma kendisine bakmasını bilen hastalardandır: Terleyince önceden sırtına ve göğsüne soktuğu tülbentleri çeker; suyu katran damlatmadan içmez; pardesüsüz vapura binmez; zemherirde sokak hamamına gidip de evine yayan dönmez; nemlendi mi ka-

lemde çorabını bile çıkarır, soba yanında yahut pencereyi asarak kurutur!

O yaşar; tekaüt olur, hattâ tekaütlük zamanında ücretli bir işe girer. Ölümünü beklemesi tavsiyesinde bulunulmuş olan mülâzim ise maaşı geçmeden, günün birinde göçer ve münhal kalmadığı için vefat haberi kalemde sadece teessür uyandırır, ümide yer vermez. Bazıları içlerinden şöyle geçirirler: “O öleceğine keşke sermümeyyiz gidiverseydi.”

Müdürün vefatından fayda yoktur. Zira yerine aynı maaşla başka kalemden bir pistonlu gelir, o maaşa konar. Ölmü beklenenler daha ziyade mümeyyizler ve maiyettekiler, orta maaşlılardır.

Münhal maaşların taksiminde akla gelmedik sürprizler de olurdu. Faraza vefat eden memurun henüz idadiye mektebine devam eden bir oğlu vardır. Nüfuzlu bir zat, diyelim Nazır o aileyi geçim darlığına düşürmek istemedi mi mahdum beyi hemen aynı kaleme چراغ buyurur, babasının yarı maaşıyla... Ancak geri kalan yarısı kalemin hissesine düşer. Çocuk mektebe gitmekte, yalnız maaş çıktıkça daireye uğrayıp parasını almaktadır. Tuhafı şudur ki o zamanki zihniyete bu havsalaya sığmaz usul yabancı, yadırgatıcı gelmezdi. “Eh,” derlerdi, “ailesi cedbecet dairemizden yetişmiş... Ocaktan sayılır. Mektebi bitirince ne olsa aramıza karışmayacak, babasının yerini almayacak mı? İki yıl evvel, iki yıl sonra... Ne çıkar?”

* * *

Meşrutiyet’ten önce kalemlerde bir devam saati ve de-

vam mecburiyeti yoktu. Kimi memur ve âmir öğleye doğru, yemeğini evinde yer, gelir, yazın bile güneş batıncaya kadar işinin başında kalırdı. Kimisi erkenci olur, ikindi üstü çıkıp giderdi. Mesai hürriyeti hudutsuzdu.

Fakat her dairede, her kalemde intizamla vazifesine kendini vermiş fedakâr, nûmunelik memurlar bulunur, asıl işler bunlar sayesinde pek fazla aksamadan görölürdü. Şu geliyormuş, bu devam etmiyormuş gibi sızıltılar da işitilmezdi.

Doğruya çok yakın bir hesapla sekiz memurlu bir kalemde ancak dördü tam randımanla çalışır, yani koca imparatorluğu memurların yarısı çeker, çevirirdi. Telefon, yazı makinesi ve tabiatile daktilo filân da yoktu. Yine de memur sayısının lüzumundan yarı yarıya fazla olduğu meydanda idi.

Memur fazla idi amma demin anlattığım gibi fahrîsi yani mülâzimi de çoktu, maaşlı kısımda –zaten çoğu üç ayda bir aylık yüzü gördüğünden– hazineye yük olmazdı. Bir kısmını da rabia, sâlise, saniye gibi kof elkaplarla avuturlar, pekâlâ iş gördürürlerdi.

Şunu unutmalıyım ki o zamanlar hayat şartları ve az paradaki kıymet kuru lâfla oyalanmağa da pek elverişliydi.

Akşam, 29 Eylül 1946

MINDER VE KOLTUK

Hürriyetin ilânından bir yıl kadar önce idi, Maliye Nazırı Ziya Paşa'nın –şimdiki tâbirle– onarlaması üzerine bu nezaretin merkez kalemine mülâzemeten, yani maaşsız olarak tayin edilmiştim; on sekiz yaşında idim henüz... İlk gün müdürün önünde temenna edince zaten beni tanıyan o zat odacıya seslendi:

“Beye bir sandalye bulunuz!”

Sandalye güçlkle bulundu ve altı memurun karşılıklı oturup harıl harıl çalıştığı bir masayı işaretle gene müdür onlara:

“Beyler, biraz sıkışınız da yeni arkadaşınıza yer açınız.”

Emrini verdi. Burası “askerî masa” imiş, işi çok ve girifti olan masalardan biri. Genç, sevimli bir kâtip öbürlerinden fazla gayret gösterdi, beni yanına aldı ve kaleme devam ettiğim kısa müddet içinde daima yol, iz, erkân öğretti. İsmi Seyfi Bey'di; çoğunuz tanırırsınız: Divanı Muhasebat Reisliğinden emekliye ayrıldıktan sonra geçen devrede İstanbul Mebusu seçilen zat ki kendisiyle kırk altı senedir dostluğumuz devam edegelmektedir.

İkimiz de teferrüd ettik ama o mesleğinde, ben maliyecilik ve memurlukla hiç alâkası bulunmayan bambaşka bir meslekte!

Peki, şu eski zaman hâtırasını neye andım? Sandalye meselesinden dolayı: Memurlukla geçinmeğe gönlüm olmadığından Seyfi Bey'in tavsiyesine uymamıştım, sandalyem için evden bir minder getirmemiştim; mindersiz kâtip yoktu, haklı idiler de: Oturdıkları hasır veya tahta sandalyeler pantolonları aşındırmakta birebirdi. Rahat etmekten ziyade bu cihet düşünölerek minder muhakkak lâzımdı.

Doğrusunu isterseniz kalemde hepimiz, en genci olan ben bile sonuncu minder neslinden idik. Yani mahalle mektebine başladığımız gün oraya minderimizle gitmiş, amme cüzünü minder üstünde sökmüştük. Evlerimizde ise velevki büyük konaklarda yetişmiş olalım, muhakkak köşe veya erkân isimleriyle anılan minderler vardı.

Mektep alaylarında ise çocuğun minderi elde, hattâ baş üstünde götüröldü. Kısacası yetişkinlik minderle başlar ve minder gerek mektep ve gerek kalem devrelerinde erişkinliğin ve olgunluğun alâmetlerinden sayılırdı.

Bir memurun kalemde kendi öz malı olarak neleri bulunurdu? Hokkası ve minderi. Azledilince yahut yer değiştirince hokkası ile minderini alıp götürördü. Babam kırk beş yıllık hizmetinden sonra tekaüt olduğu gün bir de bakmıştım ki dairesindeki yirmi senedir benim bildiğim ve beğendiğim zarif gösterişli hokkası eve gelmiş. Onun minderi yoktu, zira yüksek memurlar bir müddettir alafranga büro sandalyelerinde oturmağa başlamışlardı.

Lisanımızda haksızlığa uğratarak yürütölmiyen resmî muameleleri anlatmak için kullanılan "hasıraltı etmek" tâbiri memurların hasırlar üzerinde bağdaş kurup oturdıkları devirden kalmış olsa gerek. Sonraları minderli sandal-

yeler modası başlayınca bu tâbir bazan “minderaltı etmek” şekline girmiştir. Şimdi o hale “dosyaaltı” denilse uygun düşer!

* * *

İstibdat İdaresi’nin yaşlı başlı nâzırları ve hükümet erkânı, hattâ sadırâzamlar kumaş kaplı, saçaklı ve püsküllü mobilyalarla döşenmiş odalarda ve aynı cinsten heybetli koltuklarda otururlardı; resmî dairelere maroken takım modası girmemişti.

O moda Meşrutiyet’in ilâniyle başladı ve Cumhuriyet’te umumileşti, harcîâlem bile oldu. Esasen vaktiyle büyük memurların karşısında oturulmaz, ancak ilıştırıldı. Maroken koltuklara ise ilişmek şöyle dursun, oturmak bile güçtü, çökmek, gömülmek ve ister istemez azametle kurulmak lâzımı geliyordu. Eski zaman terbiyesine uyar mı bu hal? Nitekim ilk maroken takımlar nâzır odalarında yer alınca ziyaretçiler şaşalamışlar, koltuklara gömülmemek için ne yapacaklarını, nasıl muvazene temin edeceklerini bilememişlerdi.

Hele başlangıç devrinde ortaları yumuşacık deri minderli, yayları parmak bassan iz bırakacak derecede esnek bir cinsi vardı ki –gene de var, meselâ İstanbul valisinin odasında- ilk oturanlar yeni süzölmüş kireç kuyusuna birdenbire, kış üstü düşmüşçesine afallarlar, haykırmalarını güç tutarlar, ellerini uzatıp imdat bekler gibi bir hal alırlar, sağa sola melûl melûl bakışırlardı. Bu komik sahnelere ben de maroken mobilyalı bir nezaret odasında epeyce şahit olmuşum.

Maroken takım dedikodusu işte Meşrutiyet’in ilânı ta-

rihinden başlar, son yıllara kadar sürüp gitmiş, yeni unutulmuştur. Bu iptilânın bizde gerçekten aşırı haddine vardırıldığını, üçüncü derecede memur odalarının bile çok pahalıya mal olan maroken takımlarla süslenip devlet hazinesine zarar verildiğini inkâr edemeyiz... Yakıştığını da!

Asıl maksada geleceğim: Yüksek makamları ve daha ziyade nezaretleri anlatmak için “koltuk” allegorisinin kullanılması Meşrutiyet’le aynı tarihe rastlar. Hele maroken cinsi yayılınca bu koltuğun kumaşı da belli olmuştur, “gözü bir koltuk kapmakta” sözü ile kastedilen koltuk artık maroken kaplı olanıdır.

İstibdat zamanında öyle bir tâbir yoktu, “gözü vükelâlıkta,” denilirdi, “nezaret makamına göz dikmiş, nezarete geçmek nâzır olmak dairesinde!” Koltuk kelimesi kabinede bir makam mânasına gelmezdi. Halbuki asıl istibdat nâzırları tam mânasıyle geniş koltuklarda otururlardı... Amerikan sistemi, dişçi veya berberinki gibi yükselip alçalan, sağa sola dönen, öne arkaya yatan ve mil üstünde duran oynak iskemlelerde değil! Dedelerimize sabit koltukları alçak gelirse üzerine bir minder ilâve edilir, yüksek düşerse minderlerden biri kaldırılırdı. Hükümet sembolü de aslında minder olduğu için kimse minderinden mahrum kalmazdı.

* * *

Konuşmamızın döne dolaşa günün mevzuuna geldiği elbette gözünüzden kaçmamıştır, zira bugünlerde koltuğa geçecek yepyeni simalarla karşılaşmamız büyük bir ihtimal dahilindedir.

Başına gelmiyenler veya başından geçmiyenler sanırlar ki nâzır koltuğuna ilk defa oturmanın heyecanı büyüktü, yürek çarpıntıları verir ve çarpıntılar uzun sürer. Hayır. Tuhafı şudur ki o mevkie pek çabuk, gayet kolaylıkla alışılır ve kısa zamanda koltuk –koltukla beraber icapları– benimsenir.

Hattâ tecrübeme nazaran kaleme yahut memuriyete ilk girişten daha kolay adapte olursunuz bu işe! O derecede ki kendinizi ananızın karnından bu işi yapmak için çıktığınıza hükmedecek gibi olursunuz bile!¹

Zor olanı galiba ayrılmaktır... Hele başkaca bir şöhret, mevki yapamıyacaklar, altlarından koltukları çekilince bu yeri dolduracak ehliyetle bulunmıyanlar için! İyi bir avukat, iyi bir muharrir, iyi bir hatip koltuksuz kalınca boşluğu duymaz. Zira mevkide iken başının üstünde ışıldayan hale büsbütün sönmez; etrafta gene dönüp dolaşan pervanelerle avunur.

Veyl o bedbahta ki ismini sadece koltuğa borçludur; koltuk gidince tekrar sarı çizmeli Mehmet Ağa oluverir! Son kırk senelik hengâmede koltuğa geçen kabarık yekûndan kaçta kaç bugün bir varlıktır? Öldüler mi, kaldılar mı, çoğunun farkında bile değiliz ve farkında olduklarımızı da şu 1954 seçimlerinin neticesi silip süpürecektir.

Yüzde nisbetiyle en az varlık yetiştiren, yani en nankör olan meslek vekilliktir. Neyse şevk kırmıyalım, inşallah yenileri birer varlık olurlar; adlarını, sanlarını unutturmazlar, hayırla anılırlar.

Zafer, 16 Mayıs 1954

1 Gazetede böyle düşük çıkmış. (hzl.)

BİR SADRAZAM KONAĞINA SIĞAN İMPARATORLUK MALİYE NEZARETİ

Beyazıt Meydanı'nın genişletilmesi uğruna kurban edilecek binalar arasında eski Fuad Paşa Konağı yani imparatorluk devri Maliye Nezareti, şimdiki –neye yaradığını bilmediğim– mamur manzaralı koca barhane de var deniliyor. Doğru olabilir. Benim o bina ile alâkalı hâtıralarım, şayet yazılsa bir kitap doldurulur. İlk gazeteciliğimi nasıl artık izi, eseri kalmamış olan *Serveti Fünun* matbaasında yaptımsa memurluğuma da ilk defa bu –sahadan çekilmesi kararlaştırılmış– binada başlamıştım, başlamamla bitirmem bir olmuştu. Keşke bitmeseydi... Zira memur kalsaydım başıma gazetecilik yüzünden uğradığım belâlar gelmezdi, sırasıyla yükselir, şimdi de en yüksek dereceden maaşla emekliye ayrılır, akşamları bir pastanede kendim gibileriyle toplanıp hoşbeş ve sinsice muhaliflik ederdim.

Kaleme چراغ olduğum ve “salise” rütbesi aldığım sırada Basra'dan Adriyatik sahillerine ve Afrika'nın şimaline dayanan devletin bütün maliye mekanizması sadece o binaya toplanmış mahdud bir memur yığını tarafından işletilirdi. Derken Meşrutiyet ilân edildi, ben meslekten ayrıldım. Memurların çoğu fazla görüldüğünden tazminat verilmek suretiyle kapı dışarı edildi ve bu muameleye “tensikat” adı

verildi. Aradan çok zaman geçmedi, bir de baktık. Memur sayısı eski nisabı fazlasiyle aşmış, odalar dopdolu. İşte bu dolgunluk musibetli harpler neticesi imparatorluk küçüldükçe arttı; bina taşı, başka binaları kapladı. Yayılma ve genişleme –bütün hükûmet dairelerinde– korkunç nisbette devam etti ve nihayet koca imparatorluk o memur kalabalığı içinde kaynayıp gitti. Sonra ne oldu?

Cemil Paşa'nın Şehremaneti belediye merkez teşkilâtını şimdiki malûm konağa sığdırmıştı. Bugün eski Maarif Nezareti binasından başka belediye kaç tane bina işgal ediyor, saymaktan âciziz. Yeni belediye sarayı bitsin, yine dar gelecektir; memleket memur kalabalığına dar geliyor. Âmirsalâhiyet verilmez ve merkeziyet usulünden vazgeçilmezse bu hal önlenemeyecektir. Ayrıca şimdi modern usulde geniş bürolar, makam odaları ve mefruşatta lüks merakına da kapıldık, bir yere sığamıyoruz.

Bir hâtıra: Eski Maliye Nezareti binasının meydana bakan cephesinin alt katı çocukluğumda bir sıra kahve, bakkal, sarraf ve tütüncü dükkânı idi. Günün birinde bir emir çıktı, dükkânları derhal boşalttılar ve kapılarını duvarla ördüler. Ne olmuştu? Biri bir curnal vermiş, dükkânlara bomba yerleştirilerek Maliye Nezareti'nin havaya uçurulacağını bildirmiş. Herif o dükkânlardaki bir bakkal yahut kahveciye borçlu mu idi ne? Galiba bu şekilde alacaklısından kurtulmuş oldu.

Bina bombadan uçmadı, nice yıllar işe yaradı. Artık son günleri gelmiş benziyor. Asıl şaşılacak nokta, imparatorluk maliyesini barındıran binanın bir tek şahsın, bir sadrazamın konağı olmasıdır. Nasıl çekip çevirmiş? Hayret!

Yeni İstanbul, 16 Mayıs 1958

YAŞI BENZEMESİN

A *kşam* gazetesinin binbir çeşit fıkra köşelerinden birinde okuduğuma göre Üsküdar’a Tanrı Taâlâ Hazretleri bir müddeiumumi ihsan buyurmuş; bu devlet memuru çarşı pazar dolaşıyor, üzümün fiyatına, etin etiketine, balığın kaça satıldığına, karpuzların tanesine ne istenildiğine bakıyor, en küçük bir vurgunculuğa rastlayınca o işi yapan adamı mahkemeye çekiyormuş. Şimdi Üsküdar hemen hemen ihtikârın kökü kazındığı mes’ut bir ülkeye dönmüş! Bu kadarını mümkün görmemekle beraber orada vazifesini tam manasile benimsemiş cevherli bir müddeiumumi bulunduğuna ve kendisinin çalışmaktan yılmadığına, halk menfaatlerini candan koruduğuna, elden geleni yaptığına hükmedebiliriz. Örnek memur ve âmir tipi işte öyledir, kırtasiyecilikten nefsinin kurtaranıdır. Bir kere daha yazmıştım; rahmetli Ahmet İhsan Beyoğlu Belediye müdürü iken ben de başkâiptim; derdi ki: “Vazifeni geniş tut, yapacağını yalnız kalem işlerinden ibaret sanıp da dışarı da belediye memuru olduğunu unutma. Evine gidip gelirken, sokakta gezip dolaşırken etrafına belediyeçi gözile bak ve belediye nizamlarına aykırı ne görürsen not tut. Hatta ceza yaz. Zira bir başkâtip, belediye cezalarını kararlaştıran komisyonun reisidir. Müfettişlerden ve belediye zabıtası memurlarından

gelecek para cezaları onun imzasile yürürlüğe geçer. Böyle olunca sende teftiş hakkı da var demektir; rapor bekleyeceğine raporu sen yap, cezayı da sen kes!” sözünü dinler, tıpkı şimdiki Üsküdar müddeiumumisi gibi ben de çarşı pazar dolaşır, gözümle görür, hükmümü verir, icabını yapardım. Ve kalemdeki eski kafalı birkaç kâtip efendinin kendimi belediye çavuşu derecesine indirmeme karşı dudak büküşlerine aldırmazdım.

Hiç şüphesiz öyle bir müddeiumumi ve öyle bir başkâtip birer düzine inş müfettişle belediye zabıtası memurundan daha verimli, daha sağlam, daha çok ve daha çabuk iş görür. Şu cihet var ki –“Şeftali Bahçeleri” adlı hikâyemdeki tahrirat müdürü gibi– muhit, zorluklar çıkarır, hevesinin yüreğindeki cevheri yavaş yavaş kemirir ve sonunda onu da kendine çevirir. Dileyelim bunun yaşı öbürlerinininkine benzemesin.

Tan, 9 Ekim 1943

BED SESLER

Kırk şu kadar sene ewel Beyoğlu Belediyesi başkâtihi Kidi; İsviçre'den iki belediyei getirilmişti, bunlarla çalışırdım. Zavallılar neyi nasıl düzelteceklerini, şehre nasıl bir düzen vereceklerini bilemiyorlar, çırpınıp duruyorlardı. İkiinin de baş şikâyetleri her şeyden önce şu idi: Seyyar esnafın sabah karanlığında başlayan âvâzeleri! İlk günleri adamcağızlar heyecan içinde yataklarından fırlamışlar, pencereye koşmuşlar. Bakmışlar ki sırtında küfe bir adam feryat ve figan ediyor ama koşmuyor, kimse de bu hale aldirmiyor; ne kızan var ne de “sus” diye ihtar eden. Sokak derin uykusunda berdevam. Akıl erdirememişler. “Satıcının hemşeri huzurunu ihlâle hakkı yoktur. Belediye talimatnamesine bir madde ekleyip bu saygısızlığı niçin önlemiyorsunuz?” diye sordular.

Kırk küsur sene sonra aynı suali ben de şehir Meclisi'nden ve belediye reisinden soruyorum. O belediye reisi ki klâkson yasağıyle milletlerarası bir şehircilik örneği verdi. Otomobillerin çanına ot tıkayan kudret satıcıyı dut yemiş bülbüle çeviremez mi?

Yeni İstanbul, 20 Haziran 1958

ALTIN PARA ZAMANINDA PAHALILIK YOK MUYDU?

Ah deriz, ne idi Büyük Harp'ten önceki o ucuzluk! Dört yüz kuruşla bir aile mis gibi geçinir, giderdi.

Altın para ile alışveriş yapmış bir neslin ağzından düşmiyen, ikide bir tekrarlanan o sözler ve o sızlanışlar acaba çok doğru, pek yerinde midir? Hatıralarımı yoklayınca bir takım aksaklıklarla, tuhafliklarla karşılaştığım için yukardaki “ah!”lara kolaycacık, gözleri kapalı uymak işime gelmiyor. (Hattâ ortada dönen söylentiler gerçekleşir de bu harp sonu kâğıt para kalkar, piyasa altınla işlemeğe başlarsa, 1939 yılındaki ucuzluğa hasret çekmemiz ihtimalini bile düşündüğümü açığa vurmaktan çekinmiyeceğim.) “Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer” sözü ölüm görmez, sonu gelmez yanlış hakikatlerden biridir. “Kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü olur”... İşte atalar sözlerimiz içinde en büyük kıratta, en güzel yontulmuş, suyu en temiz bir pırlanta! “Kaçan balık büyük olur” sözünü de bu pırlantanın yanına güvenle koyabiliriz. İkisinin birleşmesile seçme bir fikir ve lisan mücevheri elde ettiğimize şüphe yoktur.

Birinci Cihan Harbi'nden biraz önce biz kaymağın okkasını (kilosunu değil) 20 kuruş altın paraya alıyorduk. Bu para

1939 sulh piyasasına göre, her altın 10 kâğıt liradan 2 liranın karşılığıdır; 1943 harp piyasasına uydurulursa 6 buçuk lira kadar bir şey tutar. Halbuki pek iyi bildiğimize göre 1940'da kaymağa kilosunu 120, şimdi ise 500 kûsur kuruşa almaktayız. Demek okka farkını da koysak kaymak 1940 ve 1943 yıllarında 1913 yılındaki fiyatından ucuza satılmaktadır!

* * *

Yine Büyük Harp'ten önce Beyoğlu'nun yüksek bir lokantasında akşam yemeğinden bir mecidiye sarfetmeden çıkamazdık. 1939'da bu para 2 lira, 1943'de ise 6 buçuk lira eder ki dünkü ve bugünkü fiyatlara hemen hemen uygundur.

Orta halli terziler bir elbiseyi 4 altına yaparlardı. Yani İkinci Cihan Harbi'nden önce 40, şimdi 120 lira... Fark pek büyük değildir. En pahalı erkek çorabı –Savure markalı olmak ve Pigmalün gibi bir mağazadan satın alınmak şartile- 27 kuruştı. Altın on lira iken bu 300 kuruşa, otuz liraya çıkınca 900 kuruşa gelir ki ne dün ne bugün öyle bir fiyata çorap satılmamıştır ve satılamıyor. İyice cins bir çorabı daha dün bir liraya, yani altın para 10 kuruşa, şimdi ise 250 oluşuna göre 25 kuruş altın paraya aldığımızı düşünürsek pahalılığı fazla büyümsemek insafsızlık olur.

Dikkate alacağımız bir nokta da şudur: İstibdat ve Meşrutiyet devirlerinde maliye ve iktisatça kendi başımıza buyruk olmadığımızdan gümrük resimlerini arttıramazdık. İthalât eşyası memlekete ucuz girerdi, rekabet imkânı da bulundu-

ğu halde gördüğünüz gibi bir kısım eşya yine de çok pahalıya satılırdı. Gümrük resimlerini arttıramıyan Suriye gibi ülkelerde Birinci Cihan Harbi sonrası fiyatları bizimkinden en aşağı yüzde elli düşük olmasına göre 1918-1940 arasında dünyanın büyük bir kısmı altın zamanından daha ucuza yaşamıştır. Halep'te Sportex markalı İngiliz kumaşından bir elbise son günlerde Türk parasile 25 liraya mal oluyordu ki altın devrine kıyas edilirse 2 buçuk lira demektir. Onunla 1914'de mahalle terzisine en bayağı kumaştan düttürü bir esvabı güç diktirirdiniz. 1937'de yine Suriye'de frak takımını –hâlâ faturası yanımdadır– 800 franga, yani 40 Türk kâğıdına yaptırmıştım!

* * *

Bilir misiniz altın para zamanı Mısır pirincinin “mahsus” denilen cinsi 2 kuruş 20 paraya, Napoli makarnası 5 kuruşa satılırdı. Bu bakımdan 1939'da birincisinin 40, ikincisinin 26 kuruştan aşağı alınamamasına göre arada büyük bir yükselme olmuştur. Fakat istiklâlini kendi silâhile korumak zorunda olan yurdumuzun fiyatlarını dünyanın sömürgeleleriyle bir tutmak doğru değildir. Suriye'de bunları çok ucuza, meselâ İtalyan makarnasının kilosunu 14, şekerin iki buçuk okkasını 30 kuruşa alırdık. Böyle olunca makarnanın altın para devrine uyması için 1939'da 45 kuruşa satılması icap ederdi!

Şekerin –büyük harplerden önce– okkası 3 kuruştı. Yani 1939 hesabına göre 30 kuruş... Halbuki biz bunun iki

buçuk okkasını –başka bir tarifile 75 kuruşluğunu– Suriye’de aynı bedelle aldığımıza göre şeker fiyatı Birinci Cihan Harbi’nden sonra başka yerlerde baş aşağı tekerlenip düşmüş, bizde ise –çok pahalı görünmekle beraber– fiyatını muhafaza etmiştir. En nefis rakı orada kilosu 30 kuruştan satılırdı. 1914’de İstanbul’da böyle bir rakının okkası 7 kuruştan aşağı alınmadığından kilo farkını da eklersek yine de rakı Suriye’de yarı yarıya ucuzlamış demektir!

Harpler patlamadan iyi bir hizmetçiye 8, erkek aşçıya 15, arabacıya (şoför sayalım) 12 meciדיye verilirdi. Yani 1939 hesabı ve sırasıyla 16, 30 ve 42 lira... Oldukça yüksekti! 1943 hesabına uydurursak 48, 90 ve 72 liraya geliyor ki bilmem şimdi böyle bir maaş var mıdır?¹

* * *

Tuhafliklara gelince:

İlk çağımda makalelerimi bir altına, bugünkü piyasayla 34 liraya yazarmışım! Henüz yirmi üç yaşlarında, belediye başkâtipliğinden iki bin kuruş maaş alırdım... Bugünün piyasasına vurulursa 600 liradan çok fazla! Halbuki 1943’de elime ayda 500 kûşür kâğıt geçtiğini hesap edersek altın para üzerinden bu ancak 15, 16 lira eder ki otuz beş yıl önceki gençlik ve bekârlık maaşıma ulaşabilmek için bütçeme daha 4 altın, yani 136 lira eklemek lâzım geliyor! Asıl garibi, ekli veya eksiz o para ile bu pahalılıkta yalnız kendimi değil,

1 Bu paragrafta rakamlar biraz karışmış gibi ama gazetede böyle. (hzl.)

ev bark ve çoluk çocuk da geçindiriyorum ve geçindirmeğe çalışıyorum. Onun içindir ki:

Garibdir hal-i-âlem bilmeyen söyler bilen söyler
Hattâ bilmiyen daha çok söyler.

Tan, 17 Ekim 1943

SOĞUK BİR HÂTIRA

Herkesin hayatında soğuğa ve sığağa dair unutulması güç bir hâtıra olsa gerektir. Fazla üşüdüğüm, karlı bir manzara karşısında bulunduğum zaman ben de yirmi yaşında çıktığım bir seyahati hatırlarım: Kara kışta Konya'dan Afyonkarahisarı'na trenle gelmiştim, İzmir'e gidecektim. Anadolu Osmanlı Demir Yolları şebekesinde vagonlar mükemmeldi, kaloriferliydi, ayazdan kavrulmuş bozkırlardan geçerken bile sıcaktan bunalmış, ara sıra camları açmağa mecbur kalmıştık. Afyon İstasyonu'nda hem şebeke hem vagon değiştirdik; kendi memleketimizde âdeta bir devlet hudedundan öbürüne geçer vaziyetindeydik: Alman idaresi o noktada sona ermişti; şimdi İngiliz mi, Fransız mı her neyse bir başkasının hükmü altına giriyorduk. Köhne bir şirketti, vagonlar eski sistemli; kapılı denilemez, kapaklıydı. Üstümüze örterler, açılmaz hale getirirlerdi. İçinde ot, ocak da yoktu.

Derken hareket ettik; tipi artmıştı, fırtına önden vuruyor, yolumuzu, hızımızı kesiyordu. Akşam da bastı. Oraları en aşağı 1500 rakımlı sarp yaylâlar, dağ tepeleri... Yerli yolcular gocuklar, kürkler giymişler. Bir yağ kandilinin can çekişen ışığı altında beni bir uyku bastırdı. "Aman," dediler, "sakın uyumayınız, maazallah donuverirsiniz!" İyi adamlar-

mış; buz kesmeyim, vagondan bir cenaze çıkmasın diye beni lâfa tuttular. Gide gide “Oturak” adındaki istasyonu bulduk. Vagonun kapısı ardına kadar açıldı. Bir emir: “Kaldırım ayaklarınızı!” Kaldırdık. İçeriye, ayak basılan yere, vagon boyunda, yassı bir demir sandık ittiler, gittiler. “Bu ne ola?” Artık bir daha yere basmayacak, bacaklarımızı altımıza mı alacağız? Hayır, bilâkis sandığın üstüne basacaktıydık; zira içinde lokomotif kazanından doldurmuş kaynar su varmış. İşte o zamanın kaloriferi bu!

Şu var ki yarım saat sonra sıcak su galiba dondu ki ben de herkese uyarak kanepemde bağdaş kurdum. Güç belâ Uşak’a vardık. Geceleri yolcu trenlerinin işlemeşi yasak! Kötü bir otele sığındık ve sabahleyin alacakaranlıkta tekrar vagonumuza girdik. Bereket az sonra Alaşehir-Menemen Ovası’nda ılık havaya kavuşmuştuk, İzmir’e palto elde indim. Amerikan filmlerinin ve romanlarının en faydalı, meraklı tarafı iptidaî Amerika hayatının bu gibi noktalarından aydınlatmaları, dün ile bugünün farkını iyice belirtmeleridir. Eskiye bilmeyen yeniyi anlıyamaz.

Akşam, 10 Ocak 1947

İPTEN KURTULMUŞ BİR ADAMIN HİKÂYESİ

Nazilli canavarı asılırken ipi üç kere kopmuş. Bu neyi gösterir? Kaatilin dediği gibi onun idam cezasına müstahak olmadığını mı? Elbette değil. İpin kopması şunu meydana koyuyor: Bizde adam asmanın henüz yoluna sokulmadığını, infaz sisteminin bozukluğunu ve bu işe artık nisbeten daha pratik –“insanî” demeye dilim varmıyor– bir şekil verilmesi lüzumunu. Mazlumun avukatı da esasen o hâdiseden şikâyet ederek savcı ile cellâdın muhakeme edilmelerini istemiş!

Fransız yayınının idam meselesiyle çok meşgul olduğu bir zamana rastlayan bizdeki ip kopma faciası avukatın dediği gibi memleketimizde ilk defa vukubulmamıştır; bir İstiklâl Mahkemesi mahkûmu da ipin kopması yüzünden yere düşmüş, yüzü kanamış ve o halde ikinci defa idam sehpasına çıkarılmıştı. Dünü ne çabuk unutuyoruz! Belki daha önceleri de öyle hâdiseler olmuştur, olması mümkündür; zira savsaklık bizim yeni kusurumuz ve derdimiz değildir. Tevekkeli, Sultan Abdülhamid idam cezasını otomatik şekilde müebbed kürek cezasına tahvil etmezdi! İpin en ucuzunu kullanarak Nazilli'deki gibi acıklı aksaklıklara sebebiyet verileceğini biliyordu. Bizim meşhur sözümüzü de unutmayalım: “Asılırsan Frengî sicimiyle asıl!”

Ben bir tarihte idam sehпасından kurtulmuş bir adamla konuşmuştum, macerasını kendi ağzından dinlemiştim, anlatayım: 31 Mart isyanından sonra Harp Divanı birçok kişiyi ölüme mahkûm ediyor. Bu, ilk kafiledir ve memleket henüz adam asmakta beceriksizdir. Kafileye beyaz gömlekler giydirecek Bekirağa Bölüğü'nden alacakaranlıkta çıkarıyorlar. O da aralarında. Beyazıt Meydanı'na kurulmuş darağaçlarına doğru, asker kordonu ortasında yürümeğe başlıyorlar. Halk da etrafı çevirmiş, adamcağız bir aralık elini gömleğine götürüyor, bakıyor ki dikişler çürük, parmağını sokunca aşağıya doğru açılıyor!

Kafile ağır ağır mahkûmların ve ahalinin tekbir sesleri arasında ilerliye dursun, o beylik işi dikişleri usul usul sökölüyor, gömleğini büküp koltuğunun altına sıkıştırıyor ve tam kapıdan çıkarlarken fırsattan bilistifade kafileden ayrılıp halkın içine karışıyor! Dedik ya, daha işin acemisiyiz.

Fakat o da bir acemilik yapıyor: kapıdan dışarıya çıkacağına içeride kalıyor ve birdenbire meydanda koşmağa başlıyor; parmaklıklardan atlayıp yan sokağa düşüyor, kalkıyor, koşmakta devam ediyor ve kendisini şafak sökerken Unkapanı taraflarında bir çeşme başında buluyor. Kurtulmuştur!

Onunla bir “umumî af”dan sonra konuşmuştum; sağlam, neşeli bir adamdı; “Ya, öyle olmuştu, beyim!” diyor, gülüyordu. Ben gülemiyordum, zira o hengâmede politikacılık yapıyordum, âkıbetimi düşünüyordum.

Yeni İstanbul, 13 Haziran 1958

PEK İYİ HATIRLARIM

Geçmiş zamanlar tetkik edilirken politikanın büyük hatlarından başka o devirler adamının kıyıyı köşeyi aydınlatan hâtıralarına yer ayırmak ve inkılâpların iç âlemdeki manzaralarını da gözden geçirmek pek faydalı olur. Tarihin ışığını yalnız resmi vesikalar rafında değil, cemiyet hayatının roman ve anektod şeklinde zaptedilmemiş, unutulmağa mahkûm teferrüatı üzerinde de dolaştırmak lâzımdır.

Bu cümleden olarak pek iyi hatırlarım: Meşrutiyet'in ilânından sonra İstanbul halkını hayrete düşüren değişiklikler arasında en tuhafı saray adamı olduklarını bildiğimiz bazı meşhurların birdenbire hürriyetçi kesilmeleri, yeni rejimin çığırtganlığında gene eskisinde olduğu gibi çoluk çocuk, ailece birinci sıraya geçmeleri idi.

Bu bakımdan hâtıralarımdan biri de şudur: On birinci günü hürriyet ilân edilen temmuz ayı henüz sonuna ermemişti. Bir ikindi üstü bahçe kapısının önünde mükellef bir konak arabası durdu; içinden boylu boslu, cakalı kurumlu ve son moda çarşafli üç hanım indi. Boyunlarından aşağı, yana doğru, beyazlı kırmızılı birer ipek kurdele takmış olmalarından dolayı evce telâşa düştük. Neydiler, kimlerdi ve ne diyecekler, ne istiyceklerdi? Belli ki yarı resmî bir sıfatları vardı, kurdele o sıfatın bir alâmetiydi.

İçeriye girdiler ama oturmak istemediler; azametten yanlarına varılmıyordu... Ama bu pek güzel, âdeti sayılı güzel kadın ile iki taze kıza –ben kapı aralığından usulcacık bakıyordum– azamet de yaraşıyordu. İri boy bir kart uzattıklarını gördüm. Şimdi unutmuşum, galiba sürgündeki hürriyetperveran menfaatine verilecek müsamere için bilet satmağa gelmişlerdi. Allak bullak olduk. Zira biz o zamana kadar bu şekilde, tanınmış hanımefendiler elinden, hem de ateş pahasına tiyatro bileti satılabileceğini ne görmüş ne de işitmiştik. Fakat asıl şaştığımız nokta başkaydı. Kurdeleli hürriyetçi kadınları tanımıştık. Abdülhamid’in sadık kullarından ve tedhiş kollarından birinin karısı ve kızlarıydı, görünüşe ve kendilerini satışlarına nazaran da bugünkü mevkileri dünkünden çok üstündü!

Nasıl olmuş da daha meydanda izi görünmeyen cemiyet, yarının Yıldız’ına çatmışlar, bütün suçlarını unutturarak gizli komite hizmetinde faal bir rol alabilmişlerdi? O zamanlar politikanın iç yüzü hakkında hemen hemen hiçbir fikrimiz olmadığı için ise akıl sır erdiremedik. Üç hürriyetperver hanımın kapı kapı dolaşıp, çil çil altınlar topladıkları Erenköy semti şaşkına döndü. Kıskananlar da çoktu. Daha hoş tarafı ertesi günü, kurdeleli hanımların kocası ve babaları olan eski istibdat bendesini, epeyce zamandır görmemezliğe gelenler istasyonda tekrar yerden selâmlamağa başlamıştı!

* * *

Derken o vardakosta, etli canlı, boylu boslu kızlar Rumeli’nde hürriyet kahramanlığı yapmış delikanlılardan

birer koca buldular. Paşa babanın mazisine sünger çekildi. Ömrü vefa etseydi âyan âzalığı çantada keklikti.

Artık her taraftan işitiyorduk: Saray eşliğini aşındırarak rütbe ve nişan stokunu ve devlet hazinesini kemirip didikleyenlerden bilmem hangi paşa yok mu, ne sürgüne yollanılmış ne de tensikata uğramış, hattâ yakında mühim bir makama da geçecekmiş... Sebebi –biraz önce bahsi geçen kurdeleli hanımlar misalinde olduğu gibi– pek basit: Eskiden evde sütünelik etmiş bir kadıncağız, bu kadıncağızın da bir oğulcuğu varmış. Konağın selâmlık bölüğünde hademe ve haşeme arasına karışmış, okumuş, mektebi bitirmiş ve günün birinde memuriyetle Makedonya’ya gitmiş. Pek seyrek haber alırlarmış. Meğerse orada hamiyet uğruna yararlık gösterenlerden değil miymiş... Şimdi bıyıklarını burarak çıkagelmiş, hemen baş köşede yer ve sütkardeş olmak sıfatı ile de haremden oda göstermişler. Altında pufa yatak, emrinde elpençe bir sürü uşak, “gak” dedi mi su, “gık” dedi mi et! Böyle bir konak dağıtılır, öyle bir hayat bozulur mu?

Sütünelenin oğlu, beyefendiyi kurtarmış... Ama beyefendinin de ona iyiliği dokunmuş: Koca bir konakta izzet ve ikram barındığı, mükellef ziyafetler verip arkadaşlarını hak kile ağırladığı ve yol, iz öğrendiği için kendisinin de mevkii yükselmiş. Gün görmüş, terbiye ve erkân bilir, yarı beyzade bir adam sayılmış, çarçabuk erkân sırasına geçmiş, ikisi de ödeşmişler.

İstibdat devrindeki büyük ve orta konakların hemen hepsinde iyi bir âdet vardı, yoksul çocuk yetiştirme âdeti...

Meselâ valilik yapmışlar İstanbul'a yanlarında bir veya iki köylü çocuğıle dönerlerdi; İstanbul'dan çıkmamışlarsa yukarıda dediğim gibi sütnine oğlunu yahut herhangi bir fakir çocuğı himayelerine alırlardı. Bunlar mekteplere verilir, elbiseden çamaşıra, bayram hediyelerinden cep harçlıklarına, tatillerde sılaya gidiş harcırahlarına, hattâ ailelerine götürmeleri lâzım gelen öte beriye kadar bütün ihtiyaçları temin edilirdi.

Nihayet gün gelir, o çocuklar başlarını alıp çeşitli memuriyetlerle şuraya buraya dağılırlardı. İki taraf az çok birbirini unutmuş olurdu. Bazı defa bir bayram tebriki, Şam baklavası, Edirne sabunu yahut badem ezmesi, Yemen taşı, İzmit pişmaniyesi, Basra hurması, Halep kili, Yafa portakalı, Mekke sürmesi gelmez değildi; gelmediğı de görölürdü ve göndermiyenler hatırlanınca "hayırsız çıktı" denip geçilirdi. Zira o iyilikler karşılık beklenmeden sırf "büyüklüğün şanıdır" diye yapıldığı için hiç mühimsenmezdi.

* * *

Yoksul çocuk yetiştirme piyangosunda büyük ikramiyeleri işte, demin anlattıklarım gibi Rumeli'den dönenlerin eski efendileri kazanmışlar, kendilerini bir rejimden ötekine kolayca maletmek talihine uğramışlardı.

Fakat biz sonraları daha acayip örnekler de görmüştük. Fırka tepişmeleri başlamıştı; istibdat ricalinden akıllı başında olanlar yalnız tek fıkra ile münasebette olmanın tam bir emniyet sağlamıyacağını düşünerek kızlarından birini İttihatçı

ile, ötekini İtilâfçı ile evlendirmek yolunu bulmuşlardı. Tev-kifler ve sürgünler sırası, şayet hükûmet İttihatçıların elinde ise o partinin adamı olan damat, aile gayretile hem kayınpeder paşayı hem de bacanağını endişeden kurtarırdı. İş aksi çıkmışsa İtilâfçı damat paçaları sıvar, ne yapar ne eder gelecek tehlikeleri zamanında önlerdi.

Böylece iki sağlam destek üstünde, kâh birine kâh öbürüne dayanarak politika kararsızlıklarını sarsıntıya uğramadan geçiren aileler çoktu, çileyi yalnız bir taraflı olanlar çekerti.

Pek aktif bir rol almamakla beraber yazımın başında sözü geçen kurdeleli hanımlar misalinde ve damat seçiminde gördüğünüz gibi kadının o muvazenede büyük bir rol oynadığı muhakkaktı. Netekim Meşrutiyet'in ilânından önce kızlarını, kendileri gibi saray ve rejim adamlarının rütbeli nişanlı oğullarına verenler bu işte zararlı çıktılar ve ancak torunlarının yetişmesine, yetişip zamane nüfuzlusuyla evlenmesine bel bağlamak zorunda kaldılar. Öylesi de olmadı değil... Torun yüzünden yüzleri gülenleri de biliriz.

İnkılâplar ve rejim değişimleri sırasında galiba izdivaçların hususî ve ayrı bir ehemmiyeti oluyor. Meşrutiyet tarihinden öğrendiğimize bakılırsa ufukta siyasî bir hâdiseler belirir gibi oldu, bir rejim eskidi ve bazı sarsıntılara uğrıyacağı, rical değiştireceği sezildi mi o rejimin nüfuzluları –ki çok defa gelirli insanlardır– yetişmiş yaşta kızları varsa ere vermekte her halde acele etmemelidirler. Zira yeni gelecek ve iş başına geçecek delikanlılar tam çulsuz olmasalar bile darlıktadırlar, varlıklı kız almağa can atacaktırlar.

Eski rejimde kayınpederin, yenisinde damat veya mah-

dum beyin fermanı okunduğu bir aile daima dört başı mamûr kalıyor.

* * *

Politikada bu gibi hesapların yeri varsa da geniş iş bir bakımından şansa bağlıdır. Kızınız yoksa nüfuz kapılarından biri kapalı, şans ihtimali azaldı demektir. Geçmiş zaman politikacılığının bazı yakası açılmamış taraflarını aydınlatmak maksadını güttüğüm için misallerimi hep eski devirden almakta devam edeceğim: Bizim evde de karınca kararınca fakir fıkara çocuklarına bakılmamış değildi. Üç kişiydiler; Anadolulu olan ikisinin anası babası yoktu, biri Suriye'deki Homs kasabası ahalisindendi. Az eziyetleri çekilmedi. Yıllarca yiyip içtiler, giyinip kuşandılar. Biri haylâz çıktı, kayıplara karıştı; ötekiler tahsillerini bitirdiler, rütbe sahibi oldular. Fakat ne yapalım ki biri, en iyisi vakitsiz öldü; üçüncüsü de Rumeli'ye gitmedi ve hürriyetçi kesilmedi. Yani bir rejimden ötekine kolayca, tereyeğinden kıl çekercesine kaymak bakımından hiç faydalarını görmedik. Hoş buna fazla bir lüzum da yoktu.

Ama lüzumu olanlardan birçoğuna karşı o gençlerin Meşrutiyet idaresinde pek mühim mevkilere geçtikleri halde nankörce hareket ettiklerini, hattâ vaktile bakıldıkları, beslendikleri evde üçüncü derecede, yanaşma muamelesi gördüklerinden dolayı intikam almağa kalkıştıklarına şahit olmuştuk.

Bunlar da eski konağı ziyarete gelmişlerdi fakat öc al-

mak, kurum satmak için... Bir zamanlar yanına girmeden önce kapıda ses temposunu âyarlamak için öksüren ve fesini düzelterip ceket düğmelerini ilikleyen genç bu sefer paşanın karşısında ayak ayak üstüne atıp oturmuş, lüzumsuzca bıyık burmuş, kahveyi höpürdetmiş, sigarasına kibrit yakılmasını beklemiş, 33 seneden beri devam eden zulüm ve istibdat idaresine kaba saba atıp tuttuktan, “cemiyeti mukaddese”nin hainleri cezalandırmakta gecikmiyeceğini de nutuk verircesine haykırdıktan sonra bir azamet, bir caka çıkıp gitmişti. Gidince de konağa, arkasından hemen cellâtlar gelecekmiş gibi bir korku sindiğini tahmin edersiniz.

Ama bazan talihin cilvesi imdada yetişirdi; az sonra idrâksiz hürriyetçilerden daha nüfuzlusı adına biri gelir, kerime hanımefendiye talip çıkardı. O kızı alırdı... Konak halkı da rahat nefes!

* * *

Kıyas yapmak lâzım gelirse meselâ Fransız büyük ihtilâlinde bu gibi evlenme yolile kaynaşmalar ve rejimden rejime zararsızca atlamalar olamamıştı. Zira orada eski rejim aristokratlar idaresiydi, inkılâbı ise halk yapmıştı. Bizde bugünkü mekanizmasile demokrasi yoktu ama aristokrasi hiç yoktu. Padişah adamları da geçmişleri bakımından Meşrutiyet adamlarından farksızdılar, halktan ve tıpkı onlar gibi yetişmişlerdi. Kolayca bağdaşmaları da bu yüzdendi.

Eski zaman paşası düşünüyordu: “Vaktile ben de şimdi kızımı isteyen şu delikanlıya benzemez miydim? Şecerem, sülâlem mi vardı? O da günü gelir paşa olur inşallah!” De-

mokrasinin vücut bulmasından çok evvel memleketimizde hükûmet yolu halka açıldı. Avrupa bunu ancak yeni politika nazariyeleri geliştikçe, yerleştikçe güçbelâ, ne zahmetler ve kanlı hâdiseler karşılığı benimsiyebildi.

Gelenek itibarile esasta demokrasinin en mühim şartlarından birine zaten asırlardan beri kendisini alıstırmış olan bizlere şimdi bu politika sistemini teşkilâtlandırmak, daha doğrusu teşkilâtını son modellere göre tamamlamak düşüyor.

Bir İngiliz tarihçisinin dediği gibi “Eski Türkiye bile herkesin her makama erişmeğe hakkı olması bakımından bugünkü Amerika’ya benzerdi.”

Akşam, 16 Eylül 1945

ELLİ YIL ÖNCE BUGÜNLERDE...

Tam elli sene önce temmuz ayında ve bugünlerde idi, yirmi dokuz¹ yaşını henüz bitirmemiştim; bir akşam babam işinden dönmüş, elbise değiştirmiş, bahçeye inmiş, havuz başındaki salkımsöğüt altında âdeti üzere yorgunluk çıkarıyor, birkaç ahabibiyle sohbet ediyordu; ben de etrafta dolaşıyordum. Kulağıma çalındı: Rumeli'nin bir tarafında Niyazi isimli bir zabıt dağa çıkmış, oralarda bir karışıklık oluyormuş, ne imiş sebebi? Masa başındakiler fısıldaştılar: Kanunu Esasi'nin mer'iyete girmesini, yani Meclisi Mebusan'ın toplanmasını istiyorlarmış!

Eh, hukuk talebesi idim, lisan bilenlerinden ve edebiyat meraklılarından... İstenildiği söylenen şeyin ne olduğunu biliyordum. Fakültede okuttukları için mi? Hayır, her sene bin kuruş maaşlılardan başlamak şartıyla memurlara maaşlarından bir mecdiye kesilerek zorla verilen "Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye"nin baş tarafında bulunan metni birçok defalar gözden geçirdiğimden dolayı, salnamede metin şu başlıkla çıkardı: "Kanunu Esasi'ye dair şerefsüdur eden hat-tı Hümayun-i adalet meşhun-i Şahane'nin suret münifesidir." Yani bu başlıkla demek isteniyordu ki o hat

1 Bir kalem sürçmesi olsa gerek; olayın geçtiği sıralarda Refik Halid on dokuz yaşındaydı. (hzl.)

ve dolayısıyla anayasa padişahın adaletle dolu bir eseridir. Peki, öyledir de neden yürürlükten kaldırılmıştır? Kaldırılmışsa niçin hâlâ salnamede yer almaktadır?

Kanunu Esasi metni salnamede durdukça gûya devletin şekli meşrutî olmakta devam ediyor! Mamafih bu hal Abdülhamid idaresine münhasır kalmamıştır; parlak nümayişlerle tekrar yürürlüğe giren o kanun az sonra İttihad ve Terakki Fırkası hükûmetleri elinde yıllarca müstebit padişahın zamanında olduğu gibi sadece kâğıt üzerinde yaşamıştır. Kısacası Meşrutiyet idaresini sağlamak maksadiyle Mithat Paşa ile bir avuç taraftarının hazırladıkları “Kanunu Esasi”yi tatbik kimseye müyesser olamamış, memleket bu kanundan faydalanmak şöyle dursun, daima zarar görmüş ve nihayet aynı kanun koca imparatorluğun mezar taşı yazısını teşkil etmiştir.

İşte yarım asır evvel bugünlerde havuz başı sohbetinden öğrendiğim haber o kanunun yürürlüğe sokulması için yapılan ihtilâl hareketiyle alâkalı idi. Babam heyecanlanarak, “Niyazi ismindeki zabıt her kim ise inşallah muvaffak olur, İstanbul’a gelir de alnından öperim, koca arslan!” demişti. Filvaki palabıyıklı Niyazi Bey, hürriyet kahramanı etiketi altında şehrimize az sonra geldi, fakat galiba babama onu öpmek sırası gelmedi. Hoş, işlerin aldığı şekil yüzünden perdede bu heves eski şiddetini kaybetmişti.

Hem doğrusunu isterseniz ikinci hürriyet kahramanı Enver Bey’i tercih lâzımdı, zira o daha körpe ve yakışıklı bir delikanlı idi, bıyıkları da kıvamında idi; alnından öperken insanın suratını dalamazdı!

Yeni İstanbul, 19 Temmuz 1958

ELEMİMİZİ ANCAK MESULLERİN CEZA GÖRMELERİ HAFİFLETECEKTİR

Meşrutiyet'in ilânından birkaç sene evveldi, hemen her sabah babamı ziyarete gelen komşularımızın Hacı Hafız Efendi –asıl ismini bilen, kullanan yoktu- selâmlıkta acıklı bir vaka anlatmıştı, hepimiz dehşet içinde kalmıştık. Hali vakti yerinde bir ailenin bir erkek evlâdı varmış, onun da bir lalası. Çocuk yetişmiş, lala da bu evden ayrılarak jandarma yazılmış ve Beşiktaş Muhafızlığı'nda hizmet görmeğe başlamış. Aradan bir hayli vakit geçtikten sonra bir gece karakola bir sürgün kafilesi getirmişler, hepsini bir istimbota bindirmişler ve –rivayet o lalanın ağzından– denize açılmışlar.

Ötesi facia: Tam engine ve akıntıya gelince jandarmalara emir verilmiş, karanlıkta biçare sürgünlerin ayaklarına taş bağlayarak sulara atmışlar. Bizim jandarma atmak üzere bulunduğu sürgünün birdenbire boynuna sarılıp, “Lala! Lalacığım!” dediğini işitince donup kalmış. Fakat bir başkası koşup o şeametli işi görmüş, yani çocuk ölümü boylamış; lala da bu geceden itibaren aklını oynatmış. Şimdi kırlarda tek başına, perişan halde dolaşıyormuş; Hacı Hafız Efendi vakayı bizzat bu adamın ifşaatından öğrenmiş.

T ylerimiz  rpermiŐti, söyliyecek söz bulamamış, başlarımızı önümüze eĖmiŐtik. Hikâyenin tesirinden kurtulamıyorduk. Derken Hürriyet ilân edildi, jandarmanın macerasını unutamadığımızdan hepimiz var kuvvetimizle istibdad idaresine l net okumakla yekdil ve yekzeban olduk. Gazeteler feryat ediyordu; onların da kulaklarına bir Şeyler gitmişti ki anketler açtılar: Akraba ve taall katından kayıp olanlar, sürgünden d nmeyenler varsa bildirilmesini vatandaŐlardan istediler. Biz o çocuğun da listelerde yer alacağını bekliyorduk, boğulanların kabarık bir yek n tutacağını tahmin ediyorduk.

Günler geçiyordu hayret! Bir tek isim bile henüz neŐredilmemiŐti. Bekledik, bekledik. Öyle bir Şey yok! Nihayet gazeteler anketi kaldırdılar. Demek oluyordu ki sabık lala esasen aklını oynattığı için bu hikâyeyi gerçekten başından geçmiŐçesine uydurmuŐtu, tam mânasiyle deli sa masından, bilgi tabiriyle bir “hezeyan”dan ibaretti. Boş yere  z ld Ğ m ze yanmıŐtik.

Bu, istibdad devrinde facialar olmadığına iddia değildir ve o idareyi müdafaa mânasına da alınmamalıdır; sadece bir hatıradır. Hatırayı uyandıran da dolayısıyla o elemli Üsküdar kazasıdır. Abdülhamid bütün saltanat devrinde hakikaten denizlere insan atsaydı bu kazadakinden fazla can kaybına sebep olamazdı. İsimleri her ne olursa olsun mesuliyetleri tayin ve mesulleri tecziye etmeyen idareler devrinden Şimdi çok uzaktayız ve böyle bir Şeye de ihtimal vermeyiz.  sk dar faciasının elemiini mesullerin ceza görmeleri hafifletecektir.

Yeni İstanbul, 16 Mart 1958

ŞÖHRET NEDİR? KADIN ŞAPKASI MODASI!

Şöhretten Evvel iki ciltlik bir Fransızca eserin adıdır: d'Alm  ras'ın *Avant lag loire*'ı... Maruf muharrirlerle bazı yarı muharrir meşhur adamların ş  n kazanmadan önceki hayatlarını, şöhrete erişinceye kadar çektikleri zorlukları anlatır; hem mizah vadisinde   evik oynak, neş'eli bir kalemle anlatır.

Mamafih bahsettiğim bu eser yeni değildir, size otuz     senelik bir hikâyeyi anlatacağım. Bugün *Şöhretten Evvel*'in ciltleri elimde yoktur, zaten evimde kütüphane bulundurmaktan çoktan vazgeçtim. Dağılan kaçınıcı k  t  phanem? Biriktirdiklerim, her yeni bir hadise ile ş  unun, bunun yağmasına uğradı. Sürgüne insan yatağını götüremiyor, kendisini bile zor götürüyor; kaldı ki kitaplarını taşısın... Elli bir senelik hayatının yirmi iki senesini menfada geçiren bir adamın kütüphanesi mi olur? Ancak elinde asası ve ayağında demirli kunduraları bulunmalıdır.

İstibdat devrinde topladıklarım ve ciltlettirdiğim kitaplar Meşrutiyet'te, Meşrutiyet'tekiler de Mütareke sonunda dağıldı, gurbette yığılanları ben getirmedim, ş  imdi yeniden istil  ya başlayanları okuyup okuyup atıyorum. Evimde bugün eksik olan tek eşya kütüphanedir. Oturma odalarından birine bir geniş yazı masası koydum, kitapları da kalorifer

radyatörlerinin üzerine diziyorum; taşı mı alıp götürüyorlar, oh! kafamın içinde kalan kısmı bana ferah ferah yetişiyor, kitap biriktirmek özüme uğur getirmiyor.

Şöhretten Evvel kitapları o zaman çok hoşuma gitmişti, ciltletmeğe götürdüm. Babiâli Mescidi'nin karşısında, köşebaşında bir Ermeni mücellit vardı, kıyak san'atkârdı, fino iş yapardı. Fakat onlarla beraber, sonradan cumhurreisi olup bir deli Rus'un kurşunuile maktul düşen Paul Doumer'in meşhur *Livre de Mes Fils* kitabını da ciltciye bırakmışım. İstibdat devrinde beni sürgüne yollamaktan nasılsa kurtaran işte bu kitaptır.

Bu kitap ki Cumhuriyet Fransası'nın çocuklarına şahsî idareye nefreti, demokrasiye ve parlamentoya muhabbeti telkin için yazılmıştı; Lâiklik dersi veriyordu, müstebit idarelere ateş püskürüyordu; Abdülhamid devrinde böyle bir eser insanı sürgünden kurtarmaz, bil'akis zindanda çürütürdü. Nasıl olmuştu da benim halâsıma yaramıştı?

Bakınız ne olmuştu:

Mücellithaneyi teftişe giden bir polis memurunun raflarda *Şöhretten Evvel* isimli kitaplar dikkatini çekmişti. Fransızca'da "Gloire" kelimesi "şöhret" manasından daha kuvvetli bir şey ifade edebilir, "şan ve şöhret" olarak tercümesi gerektir.

Şan ve şöhretten evvel... Bu serlevha altında memur nedense Sultan Hamid'i vehim etmiş, onun aleyhinde iki ciltlik bir eser yakaladığı kanaatle kitapların sahibini mücellitten sormuş. Mücellit yalnız usta bir adam değilmiş, kabadayı bir adam imiş ki tanımadığı birinin bıraktığı cevabını vermiş, atlatırım sanmış. Fakat polis mücellithaneye iskemle atıp oturunca şaşalamış.

Bir gün, iki gün, üç gün, memur, bir arkadaşile beraber dükkânda bekliyor, kitap sahibi gelince pençesini atacak. Nihayet ben içeriye girdim, her şeyden habersiz sordum:

“Kitaplar hazır mı?”

“Hazır buyurunuz.”

Elime tutuşturulan *Livre de Mes Fils*’dir.

“Ötekiler?”

“Daha bitiremedik, işimiz çok!”

Kızacaktım, mücellidin kaşla göz arasında bir işaret yaptığı görüncce duraksadım. Mücellithanedeki iki kişi bana doğru geldiler, birisi elimde duran yeni ciltlenmiş kitabın ilk sayfasını sormadan, izin istemeden açtı, okudu, yanındakine tercüme etti:

“Çocuklarımin kitabı.”

Daha o zaman on sekiz yaşımdayım; ufak tefek, zayıfım yani adetâ çocuğum, tüytüs yok... İkinci memur, arkadaşına, sonra yüzüme baktı [fes bön hafiyelere pek yaraşırdı]:

“Çocuk kitabı demek?”

“Öyle... Mektep kitabı olacak!”

Ben kitabımı, memurların müsaadesile koltuğuma sıkıştırıp çıktım. O kitap ki su katılmamış bir Cumhuriyetçinin aşk ile, şevk ile, candan ve gönülden, Fransız gençliğine bir beyannamesi idi; yüzde yüz muzur evrak sayılırdı; bir satırı bile zaptiye nazırını yerinden hoplatmağa, divaniharbi küplere bindirmeğe, padişahı çileden çıkartmağa kâfi gelebilirdi.

Benim yerime *Şöhretten Evvel* kitapları uzun müddet mahbus kaldı mücellit rafında... Ancak hürriyetin ilânında gidip kurtardım ve tozlarını silkip kütüphaneme yerleştirdim.

dim. O zamanlarda şöhret yapmanın keyfine, ciddiliğine, ehemmiyetine inanırdım, “Ah,” derdim, “acaba bu iki ciltlik kitapta isimleri geçen muharrirler gibi, bir gün ben de tanınacak mıyım?”

Çocukluk!

Şimdi şöhrete, bütün şöhretlere çok acaip, köksüz, dikenli, yemiş yerine ur veren ve çiçek diye yara açan bir münasebetsiz fidana bakar gibi bakıyorum, böyle bir saksıyı başında taşımağa can atanlara şaşıyorum.

Biz ne meşhurlar tanıdık, ne meşhurlarla bir dünyada ve bir arada yaşadık, ne şöhretlerin uğultusile sağır olduk... Şimdi onların isimlerine gazetelerin arka sayfalarındaki hatırat kısmında ancak rastgeliyoruz. Şöhret? Kaç kişi elektrik ampulüne bakıp da Edison’u hatırlıyor, hem hatırlasa ne olacak? Ölümünden evvel şöhrete erenlere bir kere, ölümünden sonrakilere iki kere gülümsüyorum.

Edebiyat?

“Şöhrete nasıl inanılabilir ki en nurlu asır olan Voltaire devrinde Homère ve Dante hakir görüldü ve Shakespeare barbar telâkki edildi; şimdi bu eski gölgeleri sevmeğe başladık. Fakat bizler Voltaire’den daha zeki değiliz. O halde?”

“Şöhret nedir? Toz tabakası üstünde bir iz...”

“Şöhret nedir? Bu şöhret bir, iki asır sonra ancak mektep talebesini sıkmağa yarayacaktır.”

“Şöhret nedir? Kendi hakkında birçok saçmalar söyletmek...”

“Şöhret nedir? Bir sürü ahmak tarafından kendisine üstat dedirtmek!”

Bu işaretli son sözler benim değildir, şöhrete ermiş

büyük Frenk muharrirlerininindir. Meselâ Anatole France gibi...

O seçme, şöhretli muharrir ki bugün memleketinde bizim Vecîhî kadar okunmaz olmağa yüz tutmuştur.

Şöhret nedir? Kadın şapkası modası!

Yeni Gün, 19 Ağustos 1939

ZİHNİYET SAHASINDA UMRAN

Üniversiteye yapılan mühim bir yardım münasebetiyle emlak ve akar listesi sayılırken, Meserret Oteli'nin de ismi anıldığı sırada, elimde olmayarak otuz yıl evvelki acı hatıralara dalıvermiştim, içime bir kasvet çöküvermişti. Sonra da o günlerin uzakta kaldığını ve tarihe gömüldüğünü düşünerek ferahlamış, rahat bir nefes almıştım. "Niçin? Başından ne geçmişti?" diye soracaksınız. Kısaca anlatayım: Meşrutiyet'te iki taraflı, pek çetin, pek insafsız ve kanlı parti kavgaları memleketi kasıp kavururken, o binanın altındaki kahve, burma bıyıklı, yanı silâhlı, hain bakışlı komitacıların öbek öbek dizilip hasımlarını gözledikleri bir tarassut kulesi idi. Ne zaman bu tarafa yolum düşse, korkunç nazarlar karşısında ayaklarımın dolaştığını duyar ve emsalini zihnimden geçirerek ensemde doğru bir tabanca namlusunun uzatıldığı vehmiyle soğuk terler dökerdim. Bir kerecik olsun Meserret kahvesi önünden huzur içinde geçmek bana müyesser olmamıştı. Bâhusus altında, imza yerine silâh resmi çizilmiş kaba tehdit mektuplarının da ardı arası kesilmediği ateşli devirlerde!

İşte, iki partinin de elbirliğiyle memleketi felâkete sürükliyen kötü zihniyeti ve bunun acı hatıralarıyla ki gazetelerdeki bahis bana ürpermeler vermişti. Fakat dün, hiç

de farkında olmıyarak aynı binanın önünden rahat rahat yokuşa tırmandıktan sonra birdenbire aklıma geldi: Beni ve herhangi bir vatandaşı korkuya düşüren gözler çoktan sönmüştür. Onun içindir ki otuz sene evvelki cehalet ve zorbalık yatağının şimdi bir feyiz ve irfan konağına yardım kaynağı olmasına iki kere sevindim.

Eminönü Meydanı'nın berbat vaziyetini bilmiyenler, bugünkü medenî manzarasındaki ferahlığı herhalde eskiler derecesinde anlıyamazlar. Onun gibi yakın mazideki kasvetli, berbat devirlerde darlık, çile ve korku çekmiş olanların dahi zihniyetimiz sahasında başarılan umranın kıymetini yenilerden çok daha özlü, derin bir samimiyetle ve şükranla takdir ettiklerine şüphe yoktur.

Tan, 26 Mayıs 1941

YIKILMIŞ BİNALARDAN TATLI VE ACI HÂTİRALAR

Evet, dünkü yazımda belirttiğim gibi çocukluğumda ve gençliğimde tanıdığım binaların birçoğu yıkılıyor yahut biçim değiştirerek tanınmaz hale sokuluyor. Babiâli bunlardan biri oldu, genişçe bir meydanda sünepe bir damaltı kaldı. O civarda hayatımın en zevkli, heyecanlı bir devresini geçirdiğim bir bina vardı ki şimdi bundan da eser kalmamıştır: Eski “Serveti Fünun” matbaası. Sonradan –bildiğiniz gibi– orası sabık valimizin uhdesine geçmiş ve pek bakımsız tutulduğundan yıkılması hepimizce beklenir bir haraplık manzarası arzeder olmuştu. Ahmed İhsan Bey zamanında temiz tutulur, medeni bir yüz gösterirdi.

Meşrutiyet’in ilânı üzerine gazeteciliğe ilk defa o bina da başlamıştım. *Serveti Fünun*’un günlük çıktığı tarihte, ilk yazım da bu gazetede R.H. rümuziyle ve “Guano Gübreleri” başlığıyla neşredilmişti. Gübrenin feyzi mi, nedir, işte tam elli yıldır muharrirlikte devam edip gitmekteyim ve o meslek sayesinde geçinmekteyim!

Fakat “Serveti Fünun” matbaasının şahsımla alâkasını bir yana bırakalım; bina edebiyat tarihi bakımından da değerli olmuştu, zira “Fecriâtı” uzun müddet orada üst kattaki bir odada toplanmış haftalık *Serveti Fünun* bu zümrenin

idaresine geçmişti. Kırk yıl sonra bir hastamı pek hazakatlı ve pek kadirşinas Profesör Gökay'a götürdüğüm gün aynı odaya girmiş, maziye ve arkadaşlarımı düşünmüş, ölenleri rahmetle anmış, hayatta kalanlara –kendim de dahil- sıhhat ve selâmetler dilemişim. Bugün gazetesini bir gençlik grubunun eline verecek ve ona rahat bir mekân sağlayacak teşvikçi patrona rastlamak mümkün olmasa gerektir. Ahmed İhsan tarihleşmiş iki edebi cereyanı korumuş, barındırmış, yaşatmıştı. Unutulmasına gönlüm razı olmadığından o hizmetini ikide bir tekrarlamak fırsatını hiç kaçırmam.

31 Mart vakası sırasında ben günlük *Serveti Fünun* gazetesinde stajiyer muharrirdim. Âsi askerlerin matbaayı basmaları her dakika beklenmesine rağmen vazife başından ayrılmıyordum. Tahrir odasında iki kişi kalmıştık, gazetede çalışan bir subay ve ben. Aksi gibi subay o gün yine üniformalı idi. Aşağıda bir gürültü oldu, basılmıştık. Nitekim tahta merdivenlerde ancak asker kundurasından çıkabilen ayak seslerini duyduk. Subay tehlikede idi, zira âsi neferler mektepli zabitleri şeriat namına temizliyordlardı. Hemen koştum, camı kaldırdım, arkadaşı zorlayarak dama çıkardım, kaçardım. Nefer de odaya girdi. Eli mavzerli, gözleri dönmüş, çam yarması bir adamdı. Sordu: “Nerde imansızlar? Kimse yok mu be? Sen necisin çocuk? Ne arıyorsun burada?” Zekâmı kullandım, ilân vermeğe geldiğimi, kimseyi bulamadığımı söyledim. İkimizi de kurtarmıştım! Zabit meslekdaş hayatta ve Bolu şehrinde dir.

Şimdi tamamiyle yıkılmış olan o binadan daha birçok hâtıralarım vardır. Hangi birini yazayım?

Yeni İstanbul, 13 Mayıs 1958

MART AYININ HATIRLATTIĞI

Eski martın 3 dokuzu çıkmadıkça ve dut ağaçları kuşanmadıkça havaların ısınıp bizim de soyunmayacağıma, yaz gelmiş sayılmıyacağına inananlardanım. “Rumî” denilen takvimin iklimimize daha uygun düştüğünü kabul etmeliyiz.

Maksadım takvimlerle mevsimlerden değil, mart ayı ile alâkalı meşhur hâdiseden, “31 Mart” ismiyle anılan ve daha ziyade İstanbul’u allak bullak etmiş olan irtica ayaklanmasından bazı hatıralarımı tazelemektir.

O iş ben on dokuz yaşını henüz bitirdiğim sırada vukubulmuştu, kırk altı senelik mesele! Fakat dün olmuşçasına bütün safhaları ve teferruatı zihnimden silinmemiştir. Silinir şeyler de değildi doğrusu!

Her milletin inkılâp ve ihtilâl tarihleri fâciaların arasına karışmış tuhafliklarla doludur. Bizim “31 Mart”tan önceki en komik işimiz Bosna Hersek’in ilhakından sonra Avusturya mallarına karşı giriştiğimiz “boykotaj” oldu: Feslerimiz o memleketten gelirdi; ticaretine zarar vermek için başımızdan attık, yerine kalpak giydik.

Peki kalpak yaptığımız astragan taklidi kumaş nereden ithal ediliyordu? Gene Avusturya’dan! Aylarca vapur, vagon dolusu balyalarla her renkten kıvrıcık kumaş yollayan düş-

manımız büyük kâr sağladı, ayrıca –kalpak modası geçince– fes stoklarını gene bize sürdü, bundan da kazandı.

Fes yasağı o derece şiddetli idi ki dilenciler bile kalpak veya kalpağımsı bir şeyler giymeğe mecbur kalmışlardı. Ne çirkin kalpaklardı onlar! Ne kadar yakışmamıştı kimseye! Nihayet 31 Mart hâdisesinde –âsi asker hürriyet alâmeti yerine koyar da canımızdan oluruz diye– sandıklara sakladığımız zaman halis yün olmadıkları için güveler bile bunları istahsızca, güç belâ, başka bir gıda bulamayınca, ancak birkaç nesilde kemirebildiler!

Muasır tarihimizde birinci kalpak devri odur; ikincisi de “Kuvayı Milliye” devridir ki şapkaya yer vermek itibariyle bunun ehemmiyeti büyüktür, her ikisinde de kalpağın Avrupa emperyalizmine kafa tutmak için kullanıldığı muhakkak... Ancak ikincisinde kalpağın atılışı Avrupalılaşmaya yol açmıştır. Vaktiyle fes de kavuğun yerini buna yakın bir cereyanla almıştı.

Hülâsası şu: Batı dünyasına meydan okurken de, ona uymak ve izinde yürümek isterken de başımızın örtüsünde daima bir değişiklik yapmak lüzumunu duyduk. Garp âlemine kavuklarımızla toz vurduk, feslerimizle dalkavukluk ettik; kalpaklarla karşı koyduk, nihayet şapkalarımızla eşitliğimizi anlatmağa çalıştık. Serpuşlarımız siyasetimizin sembolü, alâmeti fârikası oldu.

* * *

Gelelim “31 Mart”a: Önce havadan bahsedeyim. Hiçbir bahar o isyan sırasındaki kadar olabildiğine coşkun, taşkın

olmamıştır. Güneş ve sıcaklık içinde idik; çayır, çimen, çiçek kokuları şehrin içine dolmuş, üstümüze sinmişti. Şeriatçı asker yaptığı irtica darbesinde muvaffak olduğuna inanarak sokaklarda beşer, onar dolaşüyor, havaya boyuna mavzer sıkıp kurşun yolluyordu.

O günlere kadar İstanbul halkı bilmediği, patladığını görüp işitmediği harp silâhına, sesine ve yayılım ateşine alış-vermişti. Yanında patlıyor, başının üstünden geçiyor, hattâ soğukları gökten pıtır pıtır yere düşüyor, aldırmiyordu. Yoluna gidiyor, işini görüyordu.

Ne lâtif bir bahardı bu! Göklere gönderilen her mavzer kurşunu sanki bir top çiçek şeklinde açılıyor, lâvanta serpen tabancalarmışçasına her patlayıştan sanki havaya yeni bir rahiye karışıyordu.

Evet, mevsimsiz bir sıcak hüküm sürüyordu. Gözümün önündedir, âsi askere ahali evlerinin kapısı önünde –korkudan veya memnunluktan– bakır kablalar, kalaylı taslar, teneke maşrapalarla serin küp suları veriyordu. Şerbetler, şuruplar, limonatalar ikram edenleri de gördüm.

İsyan merkezi Ayasofya Meydanı, Mebusan Meclisi binasının önü idi. Buraya bakan evlerin yaya kaldırımlarına kurulan uydurma sucu sergileri kandil günlerini hatırlatmakta idi. Sular fisebilillâh dağıtılıyordu. Hararetini bastıran âsi çavuş veya er de teşekkür makamında mavzerini havaya boşaltıyor, geçip gidiyordu.

Su, şerbet ve limonata ikramı bazısına pek pahalıya mal oldu: İsyan bastırılıp da harp divanları kurulunca ikram sahiplerinden birkaçı –komşularının ihbarı üzerine– ağır cezalara çarptırıldı. Hattâ meydana nâzır evlerden birinin

sahibi de galiba o yüzden darağacını boyladı! Sudan ölüm böylesine denir.

* * *

Şenlik namına yaylım ateş günlerce sürdü... Gündüz ve gece!

Unutmam: O günlerde bizim Galatasaray Lisesi mubasırlarından Muhtar Bey babamı ve beni Beşiktaş'taki evine, nikâh merasimine çağırmıştı. Vapura binerken bir nefer mavzerini havaya değil, ayaklarımızın yanına boşalttı. Kurşun iskele tahtasına saplandı. Ödümüz koptu mu?

Hayır! Artık alışmıştık. Sadece dedik ki:

“Hemşeri! Silâhın ağzını havaya çevirmeğe mi üşeniyorsun? Bir kaza çıkaracaksın.”

Nefer esasen Türkçe bilmiyordu, yıldı ve galiba Arnavutça bir şeyler söylendi, sonra dediğimizi anladığını ispat için bu defa mavzerini masmavi göğese doğru sıktı, boşluğa dört kurşun yolladı. İskele tahtası üzerinde çoluk çocuk da vardı; ne haykırıştılar ne de ağlaştılar, telâş eseri göstermediler. İnsan en çok korktuğuna en çabuk alışan bir mahluktur.

Abdülhamid devrinde devlet merkezi kuru sıkı bayram toplarından başka bir şey işitmeye alışmamıştı; ahalisi askerlikten muaf olduğu için de İstanbul halkı mavzer, makineli tüfek, mitralyöz sesini uzaktan olsun duymamıştı. Zaten padişah, muhafızlarından başka kıtalara mermi verdirmezdi.

Bu sebepledir ki “31 Mart” isyanı bizi harp gürültüsü ile bağdaştırdı. Ayaklanmanın bastırılması esnasında da harbi gördük, içinde yaşadık. Hem de Taşkışla, Taksim,

Tâlimhane sahalarında! Muhtar Bey –ki şahsen tanırdım– orada şehit düştü, bir ecnebî gazete muhabiri de gene aynı yerde fotoğraf alırken vurulup öldü.

Sıra âsilleri tenkile gelince İstanbullular otuz iki sene-den beri unuttukları korkunç bir şeyin daha şahidi olmuşlardı: Darağaçlar! Akıldan çıkar mı? Bir sabah gene babamla birlikte Eminönü Meydanı’ndan geçiyorduk, kalabalık ortasında acaip askılar gözümüze ilişti. O tarafa doğru yürüdük fakat ileri gidemedik; sehpalara dikilmiş, maslûplar sallanıyordu. Beyaz gömlekli göğüslerinde yaftalarla!

* * *

Darağacı ve maslûp? Ben –ve birçoğumuz– öyle şeyleri ancak cinai romanlarda ve tarihlerde okumuştuk. Abdülhamid otuz yıldır koca imparatorluğu bu tedbire baş vurmadan –ama iyi ama kötü– idare etmişti. Bir yazımda dediğim gibi, o da padişahlığının ilk senelerinde sadece bir zenci ile bir katil kadını darağacına göndermişti.

Emin olunuz, seyre gelen halkın yüzü sehpalarda sallananlar kadar sarı, soluktu. Birinci günü böyle oldu, idam kararları çoğalıp maslûp sayısı artınca ona da alıştık. Artık kanımız yüreğimize çekilmiyordu, tabîîye yakın bir benizle, hemen hemen fütursuz, darağaçlarına şöyle bir bakıyor, randevumuza koşuyorduk. Hele Beyazıt Meydanı’ndaki sıra kahvelerde o manzaraya karşı kahvesini içip, nargilesini tokurdatanlar az değildi.

Bizim nesil mart denilince “31 Mart”ı ve hepimiz eylül sözü geçince “7 Eylül” kararlarını hatırlamaktan kendimizi

alamayız. “Acı hatıralar tatlı olanlarından daha canlı kalıyor,” diyeceğim ama tatlılarının da öylesi var ki hatırladıkça insanı yutkunduruyor.

Zafer, 25 Nisan 1954

SON SICAKLARIN DÜŞÜNDÜRDÜĞÜ BAZI VAK'ALAR

E SKİ takvimle mayıs başına rastlayan son sıcaklar şimdiye kadar görülmemiş bir şiddette idi, o derece yakıcısını bizim nesil hatırlamıyor. Biz her günü yağmurlu ve serin, bahar havası içinde geçen ne hoş mayıslar biliriz. Aklımda bir Hıdırellez kalmıştır ki sobaları yakmağa mecbur kalmıştık. Babam da bir hâtırasını anlatırdı: Kurban Bayramı'nın birinci gününe rastlayan Hıdırellez günü bayram namazından çıkan halk yolların karla kapandığını görmüş, çayırlara koşup otlamak için bağlanmış atları güçbelâ kurtararak ahırlara sokmuş!

Halbuki 31 Mart vakası –ki yeni takvimle nisan ayının ortası demektir– hava çok sıcaktı, İstanbul ahalisi, elinde mavzer, göğe kurşun sıkarak Ayasofya etrafında gezinen âsi neferlere, her halde korkudan olacak, su, şerbet, limonata dağıtmıştı. İsyân bastırılınca sebilci zavallılardan birçoğu tevkif edildi, bir tanesi de asıldı. Benim “İsyân Gecesi” isimli, bu hâdise ile alâkalı bir hikâyem vardır ki okumak için alan Ahmet Samim'in evrak çantasında kalmış ve biçare gencin katli sırasında kaybolmuştu. Hikâyenin mevzuunu iyice hatırlayamıyorum ama haksız cezalara karşı bir hiciv mahiyetini taşıdığını biliyorum.

Ayrıca Sosyalist Hilmi'nin *İştirâk* adlı ve “Biri yer, biri bakar – Kıyamet ondan kopar” rûmuzlu gazetesinde de “Vic-

dan” başlıklı başka bir hikâyem çıkmıştı, aynı dâva üzerinde duruyordu. O hikâyeyi de bulup kitabıma koyamamıştım.¹ Asıl mevzu dönelim: Bir kere daha söylemişim, İstanbul havası, yaprakları dağılıp sonra gelişigüzel, aylara ehemmiyet verilmiyerek toplanıp tekrar duvara asılmış bir takvime göre ayarlanmışa benzer, bazan Hıdrellezde kar yağdığı gibi zemherirde bâdemlerin çiçek açtığı görülür. Onun içindir ki babalarımız yazın pardesüsüz sokağa çıkmazlardı; sabah ile akşam arasında ısı derecesi bir mevsim farkı kadar değişiklik göstereceğini bilirler, kendilerini zatürreden korumak için pardesü taşıma zahmetine katlanırlardı.

İsyân ve ihtilâl hareketlerinde havaların epeyce tesiri olur. Doğum yılı münasebetiyle son günlerde kendinden çok bahsedilen –hakkında tarihin hâlâ hüküm veremediği muazzam cellât– Robespierre kanun dışı ilân olunarak sokulduğu zindandan kurtarılıp belediye dairesine getirildiği zaman az daha mukabil bir hareket ile diktatörlüğünü tekrar ele geçirmek imkânını bulacaktı. Müthiş bir yağmur meydana toplanmış taraftarlarını dağıttı, salona o sayede giren Convention kuvvetlerinden bir jandarma da canavarın çene kemiğini dağıtmakta gecikmedi; “Terreur” sona erdi.

Fransa şu sırada günün yine mevzuunu teşkil ediyor. Orası öyle bir memlekettir ki iyi ve kötü ne olsa dünyanın her tarafında muhakkak bir tepki yapar.

Yeni İstanbul, 23 Mayıs 1958

¹ Bu hikâye ancak yakın tarihlerde yayımlanabildi. Bkz. Bu hikâye, araştırmacı Selçuk Gürsoy sayesinde yakın tarihlerde yayımlandı. Bkz. “Refik Halid Karay’ın 1910’da *İştirak* Dergisinde Yayınlanan Hikâyesi: Dede Hasan’ın Vicdanı”, *Toplumsal Tarih*, No. 232, Nisan 2013.

BABIÂLİ BASKINI

Bizde son devirlerin darbei hükümet şeklindeki tek kanlı vak'ası Babiâli Baskını'dır.

Ben o sırada Beyoğlu Belediyesi Başkâtibi idim. Müdürümüz *Serveti Fünun* sahibi Ahmet İhsan Bey'di, bir aile dostu... Ayrıca gazetesinde çalıştığım, ilk gazeteciliği matbaasında öğrendiğim, beraberce gezip tozduğum bir mürşid.

Balkan Harbi'nin en kötü günlerindeyiz. İstanbul muhacir ve mülteci ile dolu. Belediye binası ekmek, para, mesken isteyen sefil ve âvare insanlarla, çoluk çocukla dolu. Kolerâ şiddetini kaybetmiş olmakla beraber yine de hükmünü sürmektedir. Zorluk, sefalet, hastalık içinde didişip duruyoruz.

O gün müdür daireye gelmedi. İkinci üstü hükümeti telefon ile aramak istedim, hatlar işlemiyor.

Ne oldu acaba?

Babiâli Baskını oluyormuş, bizim haberimiz yok. Akşam doğru "Ahmet İhsanı gidip göreyim," dedim. Hangi yollardan geçerek şimdiki Türbedar Sokağı'na geldim? Unutmuşum. Fakat herhalde Babiâli tarafına uğramamışım ki hiçbir şeyin farkında olmadan matbaaya varmışım.

Kanlı hadiseyi, hükümetin değiştiğini orada öğrendim,

şşırdım. Bir noktaya da pek şşıttım: Vak’adan on gün kadar önce idi, bizim tahrirat kaleminde  ttihad ve Terakki Fırkası’na şşiddele bağı olduğunu bildiğimiz genç bir kâtip, arkadaşlarından birine:

“Bugün Babiâli’yi bastılar. Sadrazamı v kel siyle beraber öldürdüler. H k meti tekrar ele aldık!” demişti. O arkadaş da hemen bana gelmiş, mal matımı sormuştu. Tabii, aslı yok! Aslı yoktu amma pirenlenmiştim. Akşama Damad Salih Paşa ile –Damad Salih Paşa muhaliflerdendi ve sonradan Mahmut şevket Paşa vak’asında asılmıştı– görüştüğümüz esnada işi attım, tedbirli davranmak lazım geldiğini söyledim.

“ yle şey olamaz,” dedi, “a tavuk kendisini arpa anbarında sanır. Bir halt edemezler!”

İşte, etmişlerdi.

Genç kâtip bir şey bilerek, bir projeden haber alarak mı vaktinden çok önce Babiâli Baskını’nı ifşa etmişti? Hayal ta mı kapılmış, kablelvuku bir duygu tesiri altında mı konuşmuştu?

Oralarını bilemem. Bildiğim şudur ki eğer Salih Paşa merhum daha kiyasetli bir politika adamı olsaydı, h k meti tedbirli davranmaya sevk, hatta icbar ederdi. H k metin de tuttuğunu koparır, h k metlerden olması şartı ile!

Salih Paşa nikbinliğini hayatıyla  dedi. Ben, Mahmut şevket Paşa’nın ölümüyle kapanan h k met darbesi teşebbüsünü bilmeme ve hazırlayanları tanımama rağmen belayı hafif atlattım: Sadece Sinop’a s r ld m.

Yirmi   yaşına basmamıştım henüz!

Aydede, 20 Ağustos 1949

İlk Sürgün (1913-1918)

GENÇLİĞİMDE POLİTİKA VE YATAK

Politikacılıkla yatak arasında bir yakınlık düşünmek, ilk bakışta insanın tuhafına gidebilir. “Ne münasebet,” dersiniz, “politikacı için kürsünün ve koltuğun bir ehemmiyeti olabilir ama bu işte yatağın rolü nedir?”

Doğru... İleri ve medenî mânada politikacılık yapanların ve yapılan yerlerin yatakla pek alâkası yoktur. Olmaması lâzımdır, olmaması en büyük bir hayır alâmetidir. Zira politikacının yatak kaygusuna düştüğü gün o ülkede medenî mânada hayat veya tam mânada hür rejim sona ermiş, ortaçağ yeniden başlamış sayılır.

Saçmaya benzeyen sözlerimin –gözlerimi otuz beş yıl kadar geriye kederle çevirerek– doğru olduğunu meydana koymak elimdedir.

Çocukluk diyebileceğim kadar körpe gençliğim memlekette iç politikanın pek coşkun, epeyce kanlı, şiddetle acemî, tamamilе geri zihniyetli, karmakarışık bir devrine raslamıştı. Doğuştan yazı yazmağa yetkili, ayrıca atılgan olmaklığım gibi aksi tesadüflerin de rolünü hesaba katmak lâzım... Yoksa politikadan bana ne? Meşrutiyet’in ilânında Maliye Nezareti ketebesinden idim, dışarıda kıyametler kopabilirdi; ben o kördöğüşüne karışıp akla kararı seçemez halde boğuşacağıma “mübeyyiz”likten “müsevvid”liğe, der-

ken mümeyyizliğe, oradan müdürlüğe [acayip şey... Bütün bu kalem mertebeleri hep “m”le başlıyor!] yükselir, belki de müfettiş, müşavir, müsteşar olur [gene o “m”ler!] mesut milletler ve mesut adamlar gibi tarihsiz yaşadım.

Bunlar olamadı ve bir gün beni evimden çağırdılar, ver elini Beyazıt... O güzelim “Dairei umuru askeriye” yazılı geniş kapıdan girdik... Tek ağaç bile dikilmemiş ulu, tozlu, anaforlu meydanı geçtik, sağa doğru yürüdük; basık bir bina... Solda bir oda... “Vay efendim safa geldiniz, safalar getirdiniz, buyurun, buyurun!” diye karşılayan ve neşeden ağzı kulaklarına varan bir üniformalı zat! İçerden insan uğultusu taşıyor. Subay soruyor:

“Yatak? Yatağınız nerede? Yatağınızı getirmediniz mi?”

Ve şaşıyor:

“Yataksız gelinir mi hiç!”

* * *

Artık anlamış olacaksınız: Yatakla politikanın münasebeti bu noktadandır, tevkif edilir edilmez bir döşekle yorgan en lüzumlu eşyalardan ve o devirdeki politikacının başkaygularındandır. Netekim izin verdiler, eve “Bekirağa Bölüğü’ndeyim, hemen yatak gönderiniz” telgrafını çektim.

Eşyanın da talihsizi vardır; Erenköyü’nün havadar bir köşkünde rahat rahat duran, serin ve loş bir yük içinde tertemiz yatıp ara sıra misafir için çıkarılıp gene tertemiz kaldırılan ufak boy bir şilte ile bir yastık ve bir yorgan akşama yetiştii, zındana serildi.

Geldiği yere tekrar dönecek miydi?

Bu, benim hayatımın arzedeceği iyi veya korkunç sahnelerle bağılıydı. Olabilir ki o dönerdi, ben dönemezdim. Belki de kısa bir müddet sonra ikimiz de dönebilirdik. Yahut ikimiz de birbirimizden ayrılmadan yıllarca yanyana kalır, yanyana diyar diyar dolaşır, kamyonlardan vapura, vapurdan arabaya, arabadan kağına, kağından tren furgonuna, köy odasından kasaba evine taşınır dururduk. Issız dağ başlarına ve ırmak kenarlarına serip gökaltında yatmayacağını kim temin edebilirdi?

Böyle de oldu ya...

Bir akşam üstü –giden gittikten, eksilecekler eksildikten sonra– Bekirağa Bölüğü’nün koğuşlarında nöbetçiler çağırılırlar:

“Yataklar toplansın! Yataklarınızı toplayıp sarınız!”

Aristokratlığımıza hükmedilse de ne çıkar, söyliyeciğim: Bu benim ilk yatak toplayışım ve yatağımı ilk defa sarıp sarmalıyarak bir denk şekline sokuşumdu. Siftah bereketli olmuştu, o dengi *Bahricedid* Vapuru’nun güvertesinde açan, seren, toplayan ve aynı ameliyeleri sonradan Anadolu içlerinde, uçsuz bucaksız yollarda, hanlarda ve köylerde, hattâ kırlarda, kırağılar altında ara sıra tekrarlıyan gene ben idim. Yanında tevkifhaneden başlayarak taşıdığı yatak bir sürgünün gurbette kuracağı evlerin demirbaş eşyasını teşkil eder.

“Ser yatağı! Topla yatağı!”

İşte gençliğimin politikacılığında aldığım ilk pratik ders budur. O devirde politika hayatına karışmak bir cins teknik okula veya köy sanat enstitüsüne giriş gibi insanları, hele gecelik entarisini giymek için bile hizmetçinin başından halka

yapıp geçirmesini bekleyen beyzadeleri –kendi işini kendi görebilir mânasına– adam ederdi.

* * *

Şu var ki bazı iyi tesadüfler o yatak dengini sırtımda taşımak zahmetinden –zahmet ile beraber küçültücü vaziyetinden– beni kurtarmıştı. Yatağımı salla sırt ederek vardığımız yere götüren biri, güçlü kuvvetli bir ahabap veya bir düşkün yoldaş daima bulundu. Bulunmıyabilirdi. Netekim bu ilk sürgünlük kafilesi arasına karışmış, setre pantolonlu, kısacık boylu, top sakallı, pek efendiden bir adamın Sinop’a inerken yatağını arkasında taşıdığını görmüş, şimdiye kadar öyle bir işe katlanmadığını acemi, sarsak, üzüntülü hareketlerinden sezmiş, kim olduğunu sormuştum.

“Sadrazam Kâmil Paşa’nın oğlu!” demişlerdi... Hem acımış, hem halime şükretmişim.

Bekirağa Bölüğü ve *Bahricedid* Vapuru güvertesinden sonra yatağımı üçüncü defa Sinop İdadî Mektebi’nin bir koğuşuna serdim... Orada kısa bir müddet kaldık. Nihayet şehir içinde serbes bırakılınca sırasile otele indiğim, bir döşeli dayalı yalya taşındığım, nihayet rahat bir Rum pansiyonuna yerleştiğim için yatak sermek ve toplamak işi üzerimden kalktı.

Ta, iki yıldan fazla zaman geçip de gene bir gün:

“Yataklar toplansın! Yataklarınızı toplayıp sarınız!” emri gelinciye kadar... Bu sefer kısmet kara yolculuğundan açılmıştı fakat bu öyle bir yolculuktu ki modern mânada yol

ile münasebeti pek yoktu, yolsuz yerlerden de geçecektik. Yolcu değil, yolsuzcu oluyorduk! Yatak takımı hazırlandı ama denk şekline sokmadım, şiltesini yaysız arabada altıma yaydım ve kalan parçalarına sırtımı dayadım. Gecelediğimiz hanlarda ve köylerde yere seriyor, ertesi sabah kaldırıp arkadaş himmetile arabaya taşıttırıyordum. Artık yatak, yalnız uyumak için ihtiyacımız olan eşyadan sayılamazdı; günün yirmi dört saatinde tekrar beraberdik, beraber haşır neşir oluyorduk. Ya o bizim altımızda idi ya –taşıdığımız için– biz onun altında bulunuyorduk; sümüklü böceğin kabuğu imiş-çesine birbirimizden ayrılamıyorduk. Hayatımızda yatak o derece ehemmiyetli bir yer almıştı ki düşüncelerin ve konuşmaların sermayesi kesilmişti:

“Ser yatağı! Topla yatağı! Bağla yatağı! Yükle yatağı!”

Eski anlamile politika deyince yatağı hatırlamamın ve ikisi arasında derin ve köklü bir münasebet aramamın sebebini şimdi epeyce anlatmış olmadım mı? O devirlerde yanınıza daracık elbiseli, silik tavırlı, hareketleri kaçamaklı, kaçak tütün kokan bir şahış, bir sivil memur yanaşıp da “Sizi polis müdürü bey acele görmek istiyor. Buyurun, gidelim,” dedi mi ilk düşünce şu olurdu:

“Yatak! Aman yatağı bir an evvel getirtebilsem!”

* * *

Aksiliğe bakın ki bazı defa müdür beyin veya muhafız paşanın sizinle acele görüşmek istemesi tam akşam ezanlarının okunduğu hüznü ve geç saatlere raslar. Tecrübe

görmüşlerden iseniz bilirsiniz ki mülâkat denildiği gibi acele değildir. Belki haftalarca gecikecek, belki de hiç yapılmıyacaktır. O bir cins tevkif üslûbudur. Muhakkak olan cihet geceyi bir sandalye üstünde, hattâ yere çömelip başınızı duvara dayıyarak korkunç ihtimalleri düşünce taşına geçireceğinizdir. “Ah, keşke yatağım gelebilseydi” diye tek şiltenin hasretini çekerek ve yataklı [az daha vagon diyecektim!] tevkiflerinizi nimet bilerek...

Bir daha dönmek üzere geride kaldığına hükmettiğim o kötü politikacılık günlerinin yatakla alâkalı bin bir çeşit hâtıralarını bu konuşmaya sığdırmak ne mümkün! Epeyce hüznü sahnelerle dolu koca bir kitap yazmak işten bile sayılmaz. Fakat kafamı zemine ve zamana, yaşı ve başa, yeni şekle ve zihniyete uymıyan üzüntülü düşüncelere salmak istemiyorum.

İstediğim, yeni nesil politikacılarının arzuları dışında yataklarını ve yataklarile beraber kendilerini, kendi evlerinden çekip sürüklemeyecek hür, şuurlu, olgun ve medenî bir dünyada rahatça yaşadıklarını seyrederek yepyeni, bambaşka bir âleme yetiştiğime inanmaktır.

Akşam, 24 Haziran 1945

SER YATAĞI!... TOPLA YATAĞI!...

Merhum bir muharririn “İndir bacayı! Kaldır Bacayı!”¹ isimli hikâyesini hatırlatan bu başlık altında münasebeti olamaz gibi görünmekle beraber politikacılıkla alâkalı bir geçmiş zaman macerası bulacaksınız. Çocukluk diyebileceğim kadar körpe gençliğim memlekette iç politikanın pek coşkun, epeyce kanlı, şiddetle acemî, tamamiyle geri zihniyetli, karmakarışık bir devrine rastlamıştı.

Doğuştan yazı yazmağa istidatlı, ayrıca atılgan ve kuvvete karşı âsi olmaklığım gibi aksi tesadüflerin de rolünü hesaba katınca işi gücü bırakıp öyle bir devirde politikacılığa kalkışacağımı tabîî görmeniz icabeder.

Eğer bu yaratılıştta bir insan olmasaydım huzur ve sükûn içinde yaşar, güzelce geçinip giderdim. Zira Meşrutiyet ilânı sırasında bir yandan hukuk tahsili yapıyor, bir yandan da Maliye Nezareti’nde kâtiplik ediyordum. Yavaş yavaş derecem yükselirdi, o zamanki tâbirlerle “mübeyyiz” iken “müsevid” sonra “mümeyyiz” arkasından müdür, derken müfettiş, müsteşar, falan filân, şimdi mütekait olurdum. Dikkat ediniz, eski memurluk derece ve unvanları hep “m” harfiyle başlıyor.

1 Sadri Ertem’in “Bacayı İndir, Bacayı Kaldır” adlı hikâyesi kastediliyor. (hzl.)

“Mübeyyiz”, müsveddesi yapılmış, “yazıla” işaretiyle tasvip edilmiş bir kâğıdı temize çeken, yani sadece kopye eden kâtibin, şimdiki daktilonun unvanı idi; onu kaleme alana “müsevid”, tashih edene “mümeyyiz”, yazılmasını muvafık görene “müdür” denirdi. Bazı küçük dairelerde, meselâ belediye şubelerinde “başkâtip” hem mümeyyiz hem müdür vazifesini görürdü. Ben maliyede sadece “mübeyyiz” idim. Beyoğlu Belediyesi’ne ise başkâtip tâyin edilmiştim. Şimdi “Şeyhuletibba” olan operatör Cemil Topuzlu’nun şehreminliği zamanında, memlekette belediyeciliğe modern bir cephe verilmek istenildiği sırada, Dahiliye Nâzırı Serveti Fünun erkânından muhterem Reşit Bey’in tensibiyle...

Evet, memurlukta kalsaydım yatağın hayattaki bildiğimizden başka bir rolü, bir ehemmiyeti olduğunu anlıyayacaktım. Bunu bana politika öğretti, hem de epeyce acıklı şekilde...

* * *

Günün birinde beni yatağımdan kaldırdılar, polis muhafazasında ver elini Beyazıt! Şimdiki üniversite kapısından girdik, o zaman meydan çırcıplak, tek ağaç silüeti ve gölgesi yok. Zira burada sabah ve akşam asker sere serbest tâlim yapar, bir kısmı da boru çalar, borazancılık dersi alırdı.

Mâhut Bekirağa Bölüğü, askerî zindan sağ tarafta. Müdürün odasına girdik, kasaba otelcisi gibi müşteri yani mevkuf bekliyormuş ki pek sevindi, hele kâğıtta ismimi okuyunca büsbütün neşe, iltifat kesildi, mübalâğa yahut şaka etmiyorum.

“Vay efendim,” diyordu, “safa geldiniz, safalar getirdiniz. Buyurun, buyurun! Gözümüz yollarda kaldı, geciktiniz, arkadaşlar bekliyordur.”

Sonra yüzüme hayretle baktı, sordu:

“Yatak? Yatağınız nerede? Yataksız mı geldiniz? Galiba ilk ziyaretiniz, tecrübesizlik! Eve telgraf çekiniz de hemen yatak göndersinler.”

Eşyanın da talihsizi vardır. Erenköyü’nün havadar bir köşkünde rahat rahat duran, serin ve loş bir yük içinde misafir bekliyen tertemiz ufak bir şilte ile teferrüatı ve bir yorgan bereket gece bastırmadan yetiştirdi. Bunları hazırlayıp uşağa teslim eden annem muhakkak ki göz yaşları dökmüştür. Nasıl dökmesin? Çardaklar Beyazıt’ta kurulur, benim geceleyeceğim yerin burnu dibinde, yüz metre ötesinde!

Uşağın halini hiç unutamam; emektar adamcağız tevkifhanenin iğrenç manzarasına baktı, aşağı koğuşlardan gelen mevkıfların uğultusu ile helâlardan fişkırان murdar kokulardan ve süngülü muhafızlardan ürktü, boğuk bir sesle, gözleri dolu dolu:

“Aman Küçük Beyefendi, siz burada mı yatacaksınız, bu yerde?” diye söylendi; kederinden, heyecandan titriyordu. Hakkı da vardı: Köşkteki odam, pufla döşekli ceviz karyolam, süslü cibinliğim, nâzû naim gözünün önüne gelmiş olacaktı. O zamanlarda evin beylerini henüz hizmetçiler soyup giydirebilir, entarisini halkalayıp başından geçirir, pantolonunun uçlarını tutar, terliklerini çevirir, yatağın yorganını açar, giderken de lâmbayı söndürürdü. Biz elimizi hemen hemen hiçbir şeye sürmezdik.

Sürsek sürsek şayet hizmetçi taze, sevimli ve razı ise ona sürerdik.

Yatağımı kendi elimle ilk defa bu gece, Bekirağa'ya serdim. Daha kaç gece serecektim? Sermek müyesser olacak mıydı? Yoksa bir sabah, şafak sökmeden ve toplamak bile nasip olmadan menhus çardaklara doğru, sırtımda beyaz gömlek, yürüyüp gidecek miydim? Damad Salih Paşa, Muhib Bey, vesair beyler öyle gitmediler mi?

Allah'a şükür böyle olmadı, yatak eve döndü... Döndü ama beş yıl sonra Anadolu'yu yer yer dolaşarak, meşum Birinci Dünya Harbi'nin son senesinde, ıcığı cıcığı çıkmış, yufkaya dönmüş halde. Hoş, ben de daha iyi vaziyette değildim, sıtma belimi bükmişti, kötü kötü öksürüyor, etrafa afal afal bakıyordum; vitrinlerdeki parasızlıktan alamadığım, büküm büküm gördüğüm kaymak lülelerine de!

* * *

İkinci safha *Bahricedid* Vapuru. Yatağımı, tantuna yolcu götüren bu köhne teknenin gövertesine seriyorum. Yanımda aynı işi yapan bir beyzade, vâli oğlu Mustafa Suphi de var. Gün gelip de onun gene bir vapurda ve hücum eden eşkıya elinde parça parça edileceğini hangimiz aklımıza getirebilirdik?

Hattâ hiç unutmam, biçare genç baklava yerken kutuyu elinden düşürmüş, yağlı tatlılar benim şiltemin üzerine dökmüş, lekesi çarşıftan aylarca çıkmamıştı. Çıkamazdı, zira Sinop'ta çamaşırlarımızı yıkayan kadınlar sabun ve sıcak su kullanmakta imsâklı davranıyorlardı.

Derken menfaya vardık, yatağı topladık. Tekrar sermekteyim, bu sefer de Sinop İdadî Mektebi'nin boşaltılmış bir koğuşuna.

İki sene yatağım bir tarafta bağlı kaldı, zira artık otel ve pansiyonda oturuyordum, yatağımla uğraşmak bana düşmüyordu. Fakat harp patlayıp da bombardımanlar sıklaştınca içeri, Anadolu'ya gönderilmemiz lâzım geldi. Gene sırtladık yatağı! Her gün bir hana serip kaldırıyordum. Ser yatağı, topla yatağı!

Nihayet Çorum. Artık kendi evimdeyim, önce hizmetçinin ve sonra ailem o işle meşgul. Uzun sürmedi, haydi Ankara'ya, oradan Bilecik'e... Yatak da beraber, tıpkı Tevfik Fikret'in manzumesindeki "Kenan da beraber" mısraında olduğu gibi! Bu son merhaledir. Yatağımlı arkamdan eşyayla bir arada İstanbul'a yolladılar. Az daha tekrar yükletip Bilecik'e ters yüzü göndereceklerdi: Talât Paşa, harp zengini Bayramzade ve bütün vurguncular aleyhinde yazdığım bir yazıya içerlemişti:

"Geri gitsin, defedin uslanmazı!" emrini vermişti: Koca Ziya Gökalp dinlemedi, beni yanında alakoydu. O yazı *Yeni Mecmua* sekreterliğini yapan Fuad Köprülü ile tarihçi Ahmet Refik merhumun gözlerinden kaçmıştı yahut da göz yummuşlardı.

"Ser yatağı! Topla yatağı! Bağla yatağı!"

Bir emir daha vardı:

"Sırtla yatağı!"

Hamdolsun cebimde daima beş on kuruş bulunduğu için o yükten kurtuluyordum. Fakat Sadrâzam Kâmil Paşa'nın kısa boylu oğlu Mehmet Bey Sinop'a yatağı sırtında inmişti.

İşte eski zaman politikacıları için şilte ile yorganın ehemmiyeti buradadır, bu cihetten politikacının baş kay-

gusu vaktiyle yataktı. Şimdi bütün kin ve husumet duygularından uzaklaşıp pek az fâninin eriştiği hoşgörü ile şöyle düşünüyorum: “Bizi yataklarımızla gönderenler, yataksız kaçmışlardı. Zavallılar! Çoğu da yatağında ölmedi ve geriye dönmedi.”

Bugün ise galiba politika suçlusu yataklı vagonda gidiyor yahut gitmek üzere!

Zafer, 5 Aralık 1953

BAZI EŞYA VAR Kİ...

Bazı eşya var ki hem uzun ömürlü oluyor hem de hayatını, vücudunuzdan bir uzuvmuş gibi hayatınıza ayrılmaz şekilde bağlı geçiriyor. Her türlü yer değişmelerine, yangınlara, harblere, zelzelelere, çeşitli gurbet seferlerine karşı koyarak daima elinizin altında, gözünüzün önünde bulduğunuz ve anlaşılmaz bir ruh münasebetile beraberce gezip yaşadığımız böyle tılsımlı, vefalı, çilekeş, emektar eşyadan bende de üç parça var: Bir kâğıt bıçağı, bir Feshane fabrikası malı battaniye, bir de –inanılmaz şey!– yatağa koymak için yapılmış topraktan sıcak su kabı, Fransızcası “bouillotte”, Türkçesi su tandırı...

Daha kıymetli, lüzumlu, yükte hafif parada ağır, nice eşyam kırıldığı, yandığı, çalındığı, sırra kadem bastığı, satıldığı, eller eline geçtiği halde o bıçakla hâlâ kitap keserim, battaniyeyi örterim, soğuk algınlıklarında kabı yatağıma alırım. Her üçü de Anadolu’da benimle beraber diyar diyar gezdiler, hattâ koca bir ev eşyasını olduğu gibi bırakıp tez ayak gurbet yolunu tuttuğum kötü günlerde –nasıl oldu bilemem– birkaç bavulluk eşyamin arasına karıştılar; uzun yıllar derdimi çektiler, dinlediler, derdime ortaklık ettiler. Trende, otomobilde, vapurda, yaylı ve yaysız arabalarda, at ve katır sırtında, dağlarda, çöllerde, sıcak ve soğuk ülkelerde

daima yanımda bulundular. Halbuki ben serseri değildim amma eski eşyadan eser kalmıyarak dört kere iğneden ipliğe kadar yeniden ev kurmuş, karar kılamamış bir adamdım, bozuldukça ağını tekrar germekten ve fırtına götürdükçe yuvasını bir daha yapmaktan üşenmiyen örümcekler ve kuşlar misali... Öyle ki kendimden ve üç kalem eşyadan başka etrafımda her şey yeniydi, yenileniyordu.

Bütün bu altüst oluşlardan dördümüz kurtulmuş, feleğe dördümüz meydan okumuştuk. Dördümüz de şimdi biraz paslı, biraz güve yenikli, biraz çentikliyiz. Fakat beraberce yaşlanmış vefalı sevişenler gibi birbirimize baktıkça daha fazla yaşamak kudretini gene kendimizden alıyoruz.

Akşam, 5 Aralık 1944

BİRİNCİ DÜNYA HARBI'NI DÜŞÜNDÜĞÜMÜZ ŞU SIRALARDA

Dünya vaziyetinin her gün biraz daha kötüye doğru gittiği şu günlerde yaşlı bir adam ister istemez, Birinci Büyük Harp'le alâkalı hâtıralara dalmaktan kendini alamıyor. Aradan kırk dört sene geçtiği için şimdi sanıyoruz ki o harp birdenbire patlak vermiş, Saraybosna'da Avusturya veliahdinin katli üzerine hemen iki taraf orduları birbirleriyle tutuşmuştur. Hayır, o cinayet 28 Haziran günü işlenmişti; asıl harp ise Ağustos'un birinde vukubulmuştu, yani iki büyük hâdisе arasında tam otuz iki günlük bir şek ve şüphe, olacak mı olmayacak mı kararsızlığı hüküm sürmüştü.

Biz o yıl, bu aylarda Sinop'ta sürgündük. Hiç unutmam: Limana ara sıra *Gülcemal* Vapuru uğrar, yanına yaklaşılmakla beraber geminin gelişi sürgünler için günlerin biteviyeliğini gideren bir eğlence teşkil ederdi. Biraz da hüzne kapılırdık; içine girmek memleketlerimize dönmek, hürriyetimize kavuşmak hakkından mahrum olduğumuzu vapura bakarken ve girip çıkanları uzaktan seyrederken daha iyi, sıcağı sıcağına anlardık.

O devirde radyo ne arar? Bir "Millî Ajans" vardı. Sinop satıcısı aylığını öderse bültenler çıkarır, dağıtırdı. Hep fasa-fiso haberler... Hiçbir şeyden haberimiz yoktu. Bir akşam

Gülcemal'in liman ağzında elektrikleri yakmış, pırıl pırıl gelişini bekliyorduk. Tarih şu: 28 Haziran 1914. Vapur göründü, yaklaşıyor. Mektup, gazete ve belki de yeni birkaç sima getiriyordur, elbette ki heyecanlıyız. Bir de ne görelim? *Gülcemal* birdenbire tornistan etti, burnunu açık denize çevirdi, son süratle gidiyor, dönüyor; yarımadanın arkasında kayboldu. Sebebi? Bilen kim? İçimize bir korku düştü.

İşte Saraybosna cinayeti o gün işlenmiş, vaziyetin vehametini sezen hükûmet, vapura telsizle emir vererek gemiyi İstanbul'a çağırmıştı. Sinop Limanı'nın bu tarihten sonra deniz muvazalasını kesildi, artık Rus harp sefinelerinin gelip bombardımana girişmeleri safhası açılıyordu. Birinci Dünya Harbi'nden ilk hâtıram budur, *Gülcemal*'in gidişi. Şu noktaya da temas edeceğim: Habsburg hânedanı kadar talihsizliklere uğramış bir sülâle tasavvur olunamaz. Katil, intihar, cinnet, kurşuna dizilme vesaire hep bu aile erkânının başından geçmiştir. Bugün başka bir hanedan da aynı suretle felâketlerden baş alamamaktadır: Haşimi sülâlesi. Tarih bazan o cihetlerden de tekerrür ediyor demektir.

Yeni İstanbul, 20 Temmuz 1958

KÖPEĞİM FLOŞ'UN CERRAHİLİĞİ

Sinop'tayım, Birinci Cihan Harbi'nden az önce, altın ve gümüş akçe devri, İstanbul külhanbeyinin Mahmutpaşa Yokuşu'na ayaklı işportasını yüz çeşit öteberi ile doldurup “Her ne alırsan on paraya!” diye avaz avaz bağırıldığı ve düdükleri, sabunları sayarken kaba cinaslar yaptığı, bir daha geri dönmez, benzerine erişilmez “normal dünya” devri!

Sürüldüğüm sırada yirmi dört yaşında, iki bin kuruş maaşlı belediye memuru idim. Bu, on dokuz altın demektir. Yani şimdiki para ile aşağı yukarı bin lira. Beyoğlu başkâtibi o maaşı alırdı, müdürü yüz altın. Bugün devlet bütçesinden yüz altın, yani altı bir kûsur lira koparabilen memur, âmir, vali, umum müdür, vekil, sefir var mıdır?

Maaşımı kestiler, memuriyetimi de bir ehline verdiler. Bereket babamın tekaüt maaşı dolgundu, beni de çok se-verdi, ayda beş altın cep harçlığı tahsis etti. Para cihetinden darda değil, bilâkis bu eğlencesi mahdut, masrafı kıt, yiyeceği ve içeceği ucuz kasabada beyzade vaziyetinde idim.

Eski mutasarrıf namlı avcılardandı, Refii Cevad'a bir dişi köpek verdi; “seter” kırması idi, orada başı boş gezen “grifon” cinsi yaman bir köpekten bir sürü yavru doğurdu; birini ben seçtim ve sütten kesilince pansiyonuma getirdim, adını da poker oyunundan dolayı Floş koydum.

Floş babasına benzedi, hem fizik hem moral bakımlardan grifon cinsinin alâmeti farikası yüzünde belirmişti. Sakallı olmuştı; zekâ çeviklik ve neşe itibariyle de babasını aratmıyordu, belki de geride bırakmıştı. Anadolu'ya incek, daracık bir berzahla bağlı olan Sinop Yarımadası'nın dört tarafını firdolayı Karadeniz çevirir, bizlere berzahı aşmak, asıl kıtaya ayak basmak yasaktı. Fakat yarımada epeyce geniştir, zeytinlikler, ormancıklar, tepe bir göl, burunda bir deniz feneri, hulâsa güzel ve çeşitli bir tabiat vardır.

Floş ile gezintiler yapıyorum, ava çıkıyorum; akşamları kıyadaki Selâtin meyhanelere gidiyorum, yazın denize giriyorum. Birbirimizden hiç mi hiç ayrılmıyoruz. Uyurken ve uyanırken! Yeri boş ve şahısları uzak kalmış bütün sevgi ihtiyacım Floş üzerinde toplanmış. O da bunu anlıyor, insanlarınkinden daha derin ve sadık olan muhabbetle gözümün içine bakıyor, her bakışı "talihimden memnunum, mesudum" diyor!

Hayvan beslemenin değerini, bunun nasıl teselli verdiği, ne eksikliklerin yerine geçtiğini gurbete düşenler, köklerinden koparılıp ırak ve çorak topraklara serpilenler herkesten iyi bilir. Hele insanların ve âdetlerini yadırgadığınız bir muhite tek başınıza yaşamağa, kendi içinize gömülüp her zevki orada aramağa mahkûm iseniz, imdadımıza çok defa köpek yetişir; bir nevi öldürücü, ruh kemirici hastalık sayılması lâzım gelen sıla acısını dindirir, şefkat ve sadakatle, derdinizi anlamış haliyle imdadınıza yetişir!

Köpeğin fayda ve faziletleri arasına bu yüksek mânalı yardımını katmamak insafsızlıktır.

* * *

Derken Birinci Cihan Harbi patladı; Pandor'un kutusu açılmışçasına dünyayı felâket sardı. Rus hafif filosu da ikide bir geliyor, limanı topa tutuyordu. Halk dağlara çıkıyordu, ben ve Floş da beraber...

Hükûmet neden sonra, sürgünde kalmasına lüzum görülenleri İç Anadolu'ya yolladı, ben ve Floş da beraber...

Sürgünler yol uğrağı hanlarda, kırlarda, hapishanelerde yattılar; çeteler tarafından pusuya düşürülmek korkusu geçirdiler, ben ve Floş da beraber... Çorum'da, Ankara'da daima beraberdim; Ankara yangınına uğradık, yine beraber, artık Bilecik'e gidiyorduk. Eskişehir'e geldik, dolaşmak için indik. Floş sokakların birine saptı, kayboldu. 3 senedir ilk defa ayrı düşmüştük ve büyük bir ihtimalle ebedî olarak!

Bilecik İstasyonu'na köpeksiz çıktım, yanımda aile vardı ama onlar da benim kadar mahzundular. O devirde harp dolayısıyla bütün nüfuz ve idare "cihet-i askeriye" tâbir edilen ordunun elinde idi, Eskişehir'de, trene binmeden önce hat komiserliğine derdimi anlatmış, şayet bulunursa Floş'umu bana yollamalarını yana yakıla rica etmiştim. Böyle işleri düşünecek halde olmadıkları için, ümitsizdim, "Bir sürgünün köpeğini kim düşünür?" diyordum.

Aradan bir hafta geçti, haber yok.

Fakat galiba sekizinci günüydü. İstasyondan kasabaya biri gelmiş, demiş ki: "Aşağıda bir köpek var, sahibi burada imiş, gidip alsın! Yokuşları yuvarlanırcasına indim; kasaba ile istasyon arası epeycedir, galiba iniş rekoru kırmıştım. Baktım benim Floş, bir ipe bağlı makasçı kulübesinin önünde dalgın yatıyor. Seslendim, o da bana baktı. Yemin ede-

rim, bütün ömrümde hiçbir insan gözünde böyle bir sevinç ışığı, saadetten nurlanmış, bahtiyarlığın elektrik mavisi renğinde şimşeklenmesini görmemiştim.

Önce dondu kaldı, sonra olanca kuvvetiyle ipini koparıp bana doğru koştu, hopladığı zaman başımın hizasını geçiyordu. Kuyruğu, tıpkı Naci'nin "Kuzu" manzumesindeki:

Dünbale ise hemîşe cünban

Tasvirine uygun, durmadan oynuyordu. Sahibinin de kuyruğu olsaydı, oynama hususunda köpeğinkinden geri kalmıyacağı muhakkaktı!

* * *

Floş yeni geldiği Bilecik'te âşık oldu ve bu aşk yüzünden başına büyük bir belâ geldi, kör oldu.

Evden kaçıp kaçıp gidiyor, civardaki bir evin en üst katında ve pencere sokağı seyreden boynu kurdelâlı nazlı bir ufacık fino dışisinin karşısına geçiyor, gözlerini cama dikip maşukasına baka baka iniltiye benzer sesler çıkarıyordu. Zorla getiriyorduk, yine kaçıyor.

Finonun sahipleri iki dul Hristiyan kadındı; köpeklerinininki ırz ve namusuna kendilerinininki kadar ehemmiyet veriyorlar –ne olur ne olmaz– sokağa ayak atmıyorlar, köpeklerini de evden çıkarmıyorlardı. Floş'a düşman kesilmişlerdi. Sonradan öğrendim, izaçlarından kurtulmak için kapıyı aralamışlar ve köpeğim içeriye girmek isteyince, başına kocaman bir bakır maşrapa vurmuşlar.

Floş bir gün eve döndü ama yüzü bir acayıpti, dikkat ettim, gözlerinde bir beyazlık var. Tamam, perde inmiş, görmüyor artık! Baytar yok ki götüreyim. Aşağıdaki zemini toprak, epeyce loş bir bodruma kapattım, yemek, su, süt, hepsini vercektim ve şayet günün birinde doğduğum yere avdet mümkün olursa, tedavi ettirecektim. Perde inmiş gözleri ve sarsak halleriyle Floş göz önünde gezdirilemezdi, içler acısıydı.

Bir sabah yanına indim: Facia! Köpeğimin kulakları kan revan içinde. Bir mahlûk bu ipek tüylü, yumuşak kulakları şahrem şahrem dişlemiş, derin, keskin yaralar açmış. Sansarlar, fareler mi? Kovamıyor, kaçıramıyor mu? Tabiidir ki tentürdiyot sürdüm, talk ekdim, kan biraz dindi.

Lâkin ertesi günü uğradığım zaman, yaraların yeniden deşildiğini ve köpeğimin dünkünden fazla kan kaybettiğini görünce artık bodrumda bırakamıyacağımı anladım, boş bir odaya taşıdım.

Acaibi şu ki odada da vaziyet değişmedi, esrarengiz mahlûk buraya da girmiş, kulakları yine vahşicesine kemirmiş, parça parça etmişti! Gözetlemeğe karar verdim. İkide bir, usulcacık anahtar deliğine göz uyduruyor, soluk almadan içerisini tetkik ediyordum.

Nihayet bir defasında manzara tüylerimi ürpertti: Floş kulaklarını iki ön pençesile kendisi yırtıyor, kanatıyordu! Niçin bunu yapıyordu? Ayaklarını bağlamak mı lâzımdı? Yoksa haline bırakmak mı?

Bıraktım, kan akışı devam etti... Etti, etti ve günün birinde Floş gözlerindeki perde çekilmiş, eski gözleriyle beni karşıladı ve kuyruğunu sallayıp hoplamağa başladı. Artık kör değildi.

Anlamışsınızdır: Köpeğim kendi kendisini tedavi etmiş, hacemat yoluyla başından günlerce kan almış ve körlükten kurtulmuştu.

Eski iyi günler geri geldi. Fakat Floş sadece doktorluğunu yapmakla kalmamıştı, hayattan ders almış, filozof da olmuştu: Cismanî aşktan elini eteğini çekti, nazlı finonun pençerede beklediği sokağa bir daha uğramadı, mistik bir aşk cezbesine kapılıp kâmileşti. Tenha kır gezintilerini ve aile meclislerini geçici, tehlikeli aşklara üstün bulduğu, hayattan aldığı derunî hazdan belliydi.

“Bir Sürgünün Aklında Kalanlar” üst başlığıyla,
Ayda Bir, Eylül 1954

SİNOP HATIRALARINDAN: İNEĞE, ÖKÜZE VE BUZAĞIYA DAİR

Evet, ineğe, öküze ve buzağıya dair. Fakat ne biçim inek, ne çeşit öküz, ne cins buzağı? Hiçbiri benim bugüne kadar bildiklerime müşabih değil; meselâ davul makaraya, kuş kovaya, insan havuca ne derece benzerse benim vaktile bildiklerim, burada gördüklerim de ancak o derece benziyor... Bu memleketin kadını, kırsığı, taşı tuğlası, sözü, sazı bir başka nevi acayip şey.

Etrafıma bakıyorum da İstanbul'a pek yakın addedilen bir mevkide olduğuma kat'iyen inanamıyorum. Umransızlığın bu derecesine insan kazaen çukura düştüğü günün akşamı göreceği karışık rüyalarda bile muhakkak tesadüf edemez...

Payitahta iki günlük yolda mıyım, yoksa Mâverayı Seddi Çinde mi, daha lâyıkile tayin edemedim. Sanki buraya Sirkeci rıhtımından bindiğim kocaman bir vapurla rahatça ve kırk saatte değil, kervanlarla, tahtirevanlarla bîhesap dağlar, diyarlar geçerek; kıt'alar, iklimler değiştirerek on yılda geldim. Sanki binmediğim ne kelek kaldı ne kızak; katılmadığım ne deve kafilesi bıraktım ne fil sürüsü... Hülâsa ben muhitime, muhitim bana hiç âşına değiliz. Devekuşu ile bir

kafese konmuş fok balığı gibi o beni anlamıyor, ben onu... Karşı karşı yedi aydır elân somurtuyoruz. Muvasalatımın ilk günleri menâmda musallat oldu: Âbideihürriyet boyunda ve o kadar pür silâh ve müheyyip eli kargılı, sırtı tüylü bir süvari karşıma çıkıyor ve okuduğum yeri göstererek bana, “Altay, Altay!” diye haykırıyordu. Ter ve ateş içinde sıçrayarak uya-nyordum.

Burası hakikaten bir başka dünya, bir başka diyar. Karabatak gibi balık avı ile meşgul inekler, köpeklerle oynayan ve üstelik bir de ağaçlara tırmanan buzağılar, gazete kâğıdından, şişe mantarından tutun da cam bileziğe, sigara paketine kadar ne bulursa hokkabazvarî yutan öküzler var ki böğürüşlerine, boynuzlarına vesair bazı alâmeti farikalarına rağmen bir türlü kendilerine şu isimleri veremiyorum, bir türlü buna cesaret edemiyorum.

Geldiğimin akşamıydı, karanlığa ve denize karşı bir sigara içmek arzusu ile pencere önünde duruyordum, gözüm sahilde dolaşan dört ayaklı bir mahlûka ilişti. Kumsalda geziyor, suya, semaya bakıyor, uzakları tetkik ediyor ve arasıra eğilip bir şeyler yiyordu. Merak içinde kaldım, nazarlarımla pürdikkat takip ettim. Bu mahlûku leyli neden sonra sahil-den ayrıldı, gayet betaatle yürüyerek ve kocaman başını sağa sola, ağır ağır sallıyarak kapı aralıklarının, duvar kovuklarını tecessüsle, fevkalâde ihtiyat ve meleke ile aramağa başladı. Köpekten büyük fakat eşekten de âdeta küçük olan şu hayvanı meçhulün ismini, cinsini tayin edemedim. Ben bunu halle uğraşırken bir hışırtı işittim, esrarengiz mahlûk biraz evvel attığım gazeteyi, sesinden ve beyazlığından tanıdım,

yakalamış ağzında çeviriyor, kâğıt bu, beyaz parça karanlığın içinde hışırdarak ufalıyor, kayboluyordu. Yani bu obur hayvan onu iştiha ile, hırs ile yiyordu.

Kâğıt parçalarını bu kadar mahzuziyetle yutan ve gece yarları sessiz, sedasız, vakur ve mütehayyil deniz kenarlarında dolaşan şu garip hayvanın rüyeti vesvesedârı karşısında kendimi hakikaten uzak vahşî diyarlara gitmiş farzettim ve gönlümde bir hüznün, dimağımda bir ukde ile bîhuzur yatım.

Halbuki ertesi günü her şeyi anladım. Meğerse burada, bu diyarı felâkette inekler de insanlar vesair hayvanlar gibi gayet garip, gayet sefil bir ömür sürerlermiş. Ahır nedir bilmezler, tımar ve yem yüzü görmezler, İstanbul'un eski köpekleri ne ise, ne tarz hayat geçirirlerse öyle kar ve güneş altında apaçık kıvrılır, yatarlarmış... Binaenaleyh bulundukları arazi gayet arızalı ve arızası nisbetinde gayri münbit olduğundan tesiri cu ile sade balık yosunu, kâğıt değil, paçavra, filân da yerler, hattâ çeşmelerin kurşun borularını da kemirirlermiş. Süphane mingayri...

Kayalar üzerinde gezinmekten hepsinin ayakları tebdili şekletmiş, sertleşmiş, pençeleşmiş... Dallara uzanmaktan boyunları incelmış, gözleri zemine, ileriye değil, yukarıya bakacak derecede yerlerini ve bakışlarını değiştirmiş... Tuzlu sularda biten yosunları yemekten, sokaklara atılan balık başlarını yutup istiridye ve midye kabuklarını yalamaktan ciğerleri kavrulmuş, boyları ufalmış, suratları kurulaşmış, hülâsa öyle bir hale gelmiş ki artık dünyanın sair cihetlerindeki hemcinslerine benzetilemez olmuş... Hepsi büsbütün başka cins birer mahlûka dönmüş.

Kayadan kayaya sıçrayışı, iki ayağının üzerine kalkarak daldan dala uzanışı var ki insan maltız keçisi midir, yoksa bir nevi boynuzlu Amerikan merkebi mi? Hayli düşünmekten tayin edemiyor.

İşte bu ufacık vücutlu, şiş karınlı, ölü gözlü, süpürge tüylü inekler kırdan, kasabada teker çifte; yavrulu, analı serbest serbest dolaşıyorlar. Ahali bunu gayet tabii görüyor; şaşmıyor, ilişmiyor, hattâ bakmıyor... Çarşıda köpeklere karışarak, esnafa sokularak atılan kırıntıları yemekle, bir dalgınlığa getirip un veya kahve çuvallarından tatmakla, fırından ekmek çalmak veya çocukların elinden simit kapmakla geçiren bu hayvanlar inek gibi bati, vakur, aziz mahlûkattan memul olmayan böyle bir ömrü sefilâne ve serseriyane sürüyor.

Asıl garibi, fecii, müthişi, bütün bu eza ve felâketten sonra akşama doğru dağda veya pazarda her nerede ise vaktini bilip kalkıyor, bin türlü mesaip ve mezahim muhabilinde hâsıl ettiği sütünü, fakir ve bulanık sütünü vermek için nankör sahibinin kapısında duruyor ve yağmurlar, karlar altında cesur ve mütehammil sağmalarını bekliyor. Sonra başını alıp, ertesi günü tekrar gelmek üzere karışık, karanlık, mülevves sokaklar içinde gözden nihan oluyor. Feci bir timsalimiz...

1329 senesinde ben burada inekleri kayalardan sıçrarken ve kasap dükkânları önünde susta beklerken gördüm; köpekle keçi arasında tayin edemediğim bir mahlûka benzettim. Bu hâl böyle devam ederse yüz sene sonra hafidim onları muhakkak damlarda serçe avlarken görecektir ve kedi midir, sansar mıdır bir türlü anlayamayacak... Fesat ırkına mahuf bir misal...

Modern Türkiye Mecmuası, 6 Ağustos 1938

YILDIRIM, KEÇİ VE TİLKİ

Bilmem hangi vilâyette iki kardeş yağmurdan ıslanmak için –öğütlere, ibret derslerine rağmen her zaman olduğu gibi– bir ağaç altına sığınmışlar; yıldırım düşmüş, birisini derhal öldürmüş, ötekini de ümitsiz halde yere sermiş. Bunu gazetelerde okudum. İnsan denilen şu acayip mahlûka bakınız! Yıldırımın sivri yerlere düştüğünü gayet iyi bilir de yine ağaç altına sokulur, ıslanmaktan kaçır, ölümün kucasına düşmekten çekinmez. Islanmakla kalsaydılar ne olurdu? Mevsim yazdır; sağanak geçer, bulutlar gider, güneş tekrar görünür, gülümser. İki kardeş köy veya kasaba uzakta ise soyunurlardı, kuytu bir yere sokulur, elbiselerini kuruturlar, güle konuşa, sapasağlam evlerine dönerlerdi. Nihayet nezle olurlardı. Zatürreye de tutulsalar yine kurtulmak ümidi çoktu.

Bu gibi vakalara bakıp da sevki tabî ile hareket eden hayvanlara gıpta ettiğim ve hayvan insiyakının nefsinin muhafaza itibarile insan aklından daha faydalı olduğuna inandığım çoktur. Meselâ keçi... Anadolu'da yaşarken işitmiş ve görmüştüm: Koyun sürüleri arasına hiç değilse bir de keçi katarlardı. Zavallı keçi? O çevikliği, o velfecri okuyan gözleri, o ateşliliğiyle hantal, bön, bezgin koyunlar ortasında kim bilir ne kadar üzülr, kendisini nasıl da yabancı hisseder,

ne derece gariplik çekerdi. Biraz da halime benzeterek acırdım. Nihayet bir gün koyunlar ortasında mell mell, “Nedir başıma gelen?” der gibi başını sallıyarak hevessizce yürüyen bir keçi hznme dokundu. Yaşılı obana beteldim: “Buncağızı ne diye araya kattın be insafsız? Bir keçi srsile gndersen olmaz mıydı?” Köylü, şehirli bir alay vesilesi bulunduğuna sevindi, azıcık yarenlik ettikten sonra cevap verdi: “O keçi sürüyü yıldıırımından korur. Yıldırım düşecek ağacı bilir, gider, güvenilir ağacın altına sığınır. Biz de sürüyü oraya götürür, boş yere ıslatmayız!”

Osmanlı orduları da buz tutmuş Tuna üzerinde asker ağırlığına dayanacak geçidi koyuverdikleri bir tlki izile tâyin ederlermiş. Fen daha ne derece ilerlemeli ki bazı hayvanlardaki insiyak hassasının yerini tutsun!

Akşam, 10 Haziran 1947

KÜLÂH VE MİĞFER

Geçen yaz Fransa'da bozgunluk baş gösterip, zaten eski zaferdenberi aklını iz'anını kaybetmiş olan halk bütün çılgına dönünce, bir muharrir şöyle yazmıştı: "Ah, bu son moda münasebetsiz kadın şapkaları! Felâketimize sebep onlardır!" Evvelâ, kendi kendime: "Şapka ile hezimet arasında ne münasebet," demiştim, "umumî şaşkınlık içinde bu adam bir deli saçması atmış!" Fakat sonra düşündüm: Anlaşılan o, her türlü estetik, tenasüp, zariflik, zekâ, san'atkârlık, meharet, iz'an, irfan kaidelerine zıt, tımarhane pansiyonerlerinin dimağlarından ve atölyelerinden çıkmışa benzeyen yumuşak hırdavat, muharririn çoktandır sinirlerine dokunuyormuş; mağlûbiyet bu nasıra basmış, adamcağızı haykırtmış...

Ben Bilecik'te ikamete memurken –bu memuriyetler hesaba katılsaydı, çoktan tekaüde sevk edilmiş olurdu!– medreseden yetişme bir müddeiumumî vardı, Renan gibi de medreseye düşman kesilmişti; Haydarpaşa Garı'nda bir infilâk olduğu haberi yarım yamalak kasabaya aksedince, o meselenin hacılar, hocalarla münasebeti bulunmamakla beraber, hiç unutmam, yumruğu masaya vurmuş, bağırmıştı: "Ah, bu softalar!"

Şimdi ben de kış başlangıcı, ortaya yine bu düttürü şap-

kalar çıkınca başka türlü üzüüyor ve sinirleniyorum: Her birisi bana zavallı Paris'i hatırlatıyor, hepsi de anasız, aç kalmış çaylak yavruları gibi yüksekte ağız açarak, bir dilden ve bir feryat halinde âdeta: "Paris! Paris" diye acı acı bağıırıyorlar, yüreğim hûn oluyor. Ve içimden diyorum ki: "Ah Paris, bizim başımıza bu yumuşak, hafif külâhları giydirdin ama senin başına, gırtlğına kadar tunçtan dökülmüş, miğfer biçimi ne ağırı indi!"

Tan, 28 Ekim 1940

YERLEŞMEYEN YERLEŞTİREMEZ!

Dahiliye Vekilliği, işlerde tutunma, yerleşme olsun diye vilâyetlerde ancak dört yılda bir değişiklik yapılmasını kararlaştırmış. Gazetelerde okuduğum bu haberle, eğer zorlayıcı bir sebep olmadıkça kaymakamlarla valilerin ikide bir yerlerinden kaldırılmaması anlatılmak isteniyorsa, kararı alkışlamak ve yürütülmesini candan dilemek lâzımdır. Eski-den Anadolu'da dolaştırıldığım sıralarda manasını kavriyamadığım, akıl erdiremediğim için beni şaşırtan bir mesele de buydu. Sinop'ta iki senede üç, Çorum'da bir senede iki, Bilecik'te bir buçuk senede yine üç mutasarrıf değiştirilmişti. Azil mi edilmişler, tekaüde mi çıkarılmışlar, merkeze mi alınmışlardı? Hayır, sadece bu livadan ötekine gönderilmişlerdi. Niçin?

Kendi kendime derdim ki: "Amasya'da iyi iş göremiyen biri, acaba İnebolu'ya gidince abuhava tesriyle yahut iklim ve muhit şartlarına çarçabuk uyabilmek suretiyle huyunu değiştirir, tenbelken çalışkan, bönken zekî, eli uzunken dürüs mü olur? Her şahsın yaradılışına elverişli bir kasaba vardır da burasını bulmak, her fidanı, cinsine uygun toprağa dikmek için biteviye sınamalar, denemeler yapılır? Galiba, adam var ırmak kenarında; adam var deniz kıyısında zekâlaşıyor... Kimine dağ havası, kimine ova manzarası yar-

yor... Bazısı bağık, bahçelik yerlerde, bazısı ise çam ormanlarında kötü tabiatını atıp güzel huylarla bezeniyor ve kâmil bir insan oluyor?” Ben böyle düşünce durayım, memleket ardi arası kesilmeyen bir memur muhacirliğıyla alt üst oluyor, o gidiyor, bu geliyor; evler boşanıyor, hanlar doluyor, jandarmalı arabalar bir yandan öbür yana, sonsuz bir hareketle dağlara tırmanıyor, ovaları aşılıyor, kimse bir yerde dikiş tutturamadığından dinmek bilmiyen bir yolculuk seli ortasında iş görmek imkânı bulunamıyordu.

Halbuki insan oturacağı müddet belli olduğu zaman daha içten, daha düzenli ve programlı çalışabilir. Gecikmiş bir treni bekliyen bir adamın ciddî bir iş yapması ve meselâ, hiç değilse bavulunu yerleştirmesi mümkün müdür? Bir bölgeye dört sene için yollanıldığı bilinen bir memurun ruhunda bir rahatlama hasıl olur ve bulunduğu yeri ister istemez benimsemesi lâzım gelir. Ruh rahatı ve benimsemek ise iş görmenin en esaslı şartlarındandır. Bu münasebetle bir vecize de ben söyliyeyim: “Yerleşmiyen yerleştiremez!”

Tan, 6 Temmuz 1942

ÇIRA DEVRİ

Uzak bir tarihte bir sürgün kafilesiyle İç Anadolu'dan geçiyorduk. Yolsuz bir köyde geceleme zorunda kaldık. Yatsı zamanı idi, ahali yaysız arabaların gürültüsüyle ve jandarma çağrılılarıyla uyandı; bizi her kovuktan fırlayan beyaz donlu, her birinin elinde bir yanar çıra, köylüler dostça karşılayıp konukevine soktular. Havanın sıcak olmasına rağmen ocakta çıralı çam kütükleri yanıyordu, bütün gece yandı. Neden? Zira çıra ile aydınlanıyorduk; köy gaz ve yağ lâmbası, mum kullanmıyordu. O öksüz fakir yere bunlar yolsuzluktan ve yoksulluktan dolayı getirilemiyordu, içlerinde petrol lâmbası görmemişler bile vardı. Bir meslekdaşımızın dediği gibi ormanları yalnız yangınlardan değil, çıralardan da korumalıyız. Yasak etmekle mi? Şehirlerde soba yakmakta kullanılan çıra satışını durdurabiliriz amma köylere yol, petrol, lâmba, elektrik girmedikçe yasak tesirsiz kalır. Ormanlarımızı yangına ilâveten çıra tahribatından ancak mâmurluk ve iktisadî kalkınma kurtarabilir.

Bereket versin artık o yolu tuttuk. Ağaç yakarak ışıklanma gibi insanlık âleminin pek eski çağlarına mahsus, vahşet diyarlarında bile geride kalmağa başlayan bu "çıra devri" tarihe karışmadıkça medeniyet nuruna tam kavuşmuş sayılamayız.

Yeni İstanbul, 20 Ekim 1956

ESKİ BİR HÂTİRADAN YENİ BİR VAK'AYA

Ben Anadolu'da sürgün olarak bulunurken bir mecliste İttihad ve Terakki erkânından Doktor Nazım Bey demiş ki: “Bize Rumeli'yi kaybettiren kimdir, bilir misiniz? Refik Halid'dir, zira yazılarıyla hükûmeti küçük düşürdü, itibarımız kalmadı, itibardan mahrum kalan hükûmet de ne hariçte ne dahilde sözünü geçiremedi!” O mecliste hazır ve hamdolsun berhayat bulunan edebiyatçı arkadaşımın hayretten dili tutulmuş. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra bu hikâyeyi anlatırken hâlâ şaşkınlığı devam ediyordu.

O nasıl hükûmet imiş ki muharririn beş on yazısıyla itibardan düşebilir ve tamamiyle âciz bir hale geliyor? Tabiidir ki merhum Nazım Bey –her meselede, hattâ kendisini idam sehпасına sürükleyen suikast tertibinde olduğu gibi– bu tefsirinde de dar bir zihniyet ve çok yanlış bir görüş hatasına düşmüştü. Biz Rumeli'yi ve arkasından koca imparatorluğu yüz sebepten dolayı kaybetmiştik; sebeplerin birincisi iktidarda bulunanların o mevkie lâıyk insanlar olmaması idi. Bahsi uzatmayalım.

Victor Hugo gibi bir dâhi bile hicvin en yüksek ve belâgatli derecesini bulmuş olan meşhur *Les Châtiments* eseri ile dahi III. Napoléon'u ne itibardan ne de iktidardan düşürebilmişti, onu düşüren kendisinin kofluğu ve etrafına

topladığı hükûmet erkânının liyakatsizliği olmuştu. Esasen muhalefet edebî mahiyette öyle yazılardan ziyade tertipli yalan haberler yayarak iktidarı daha kolay yıpratma ve itibardan düşürme yolunu tutar, en tesirli taktik de öteden beri budur.

Nitekim bizde de yapılması mûtaad hale getirilen yalanlar –eğer bir tertip eseri ise– umumî efkârı bulandırıcı mahiyette olduklarından üzerinde durulmağa değer. Meselâ bir gün ve pek kısa bir celse için fevkalâde bir toplantıya çağırılan mebusların her birine 9500 lira yolluk verileceği haberi bunlardan biridir. Aslı faslı olmayan bu haber hakkında muhalefet partili bir zatın “bizimkilere verilirse almayacağız” tarzındaki beyanatı o yalana muhteşem bir kuyruk eklemektedir. Diğer taraftan iktisadî yardımın ancak kontrol koymak şartıyla yapılacağı haberi de itibar düşürücü haberlerden değil midir? Dün resmen tekzibe uğramakla beraber yine mide bulandırmakta devam edemez mi? Görüşümüze dönelim: O çeşit yalan haberler bizce tenkid, hiciv, mizah, makale ve fıkralarından fazla âmme efkârında tesirli olur. Hattâ bozgunculuğun silâhı da tertipli yalan haberdir; Hitler rejimi geçen harbe, harpten önce o silahla girişmişti.

Yeni İstanbul, 31 Temmuz 1958

Mütareke Dönemi

GEÇEN HARBDE BUGÜNLER

Ş u 15 Ağustos 1945 dünya sulh şenliği gecesi donanmış İstanbul'a bakarken, 1918 yılının bugünlerine dalmıştım. Silkindiğim zaman, "Nerede o harbin sonu? Nerede bugünkü vaziyet?" diyor, rahat nefes alıyordum. Tarihi olmayan milletler değil, tarihinde aynı hataları tekrarlamaktan kurtulan milletler mesuttur.

Bu hafta dünya sulh bayramı yaptı, biz de beraber... "Dünkü unutma, bugünü daha iyi anlarsın" vecizesi, vecize salgını sırasında bulduğumuz sözlerin en değerlisidir. Şu 15 Ağustos 1945 gecesi, pencereden dışarıya, donanmış İstanbul'a bakarken taşkın neşemin içine yüreğimin kapanmış sandığım yarısından ılık ılık bir kan sızdığını, gözlerimin kararır gibi olduğunu, bir tarafa akıp gittiğimi duydum. Az sonra başka âlemdede, âdetade çağlar gerisinde, bir felâket manzarası karşısındaydım:

Kısacık bir "istitrat" yapmak icabediyor: Bizde *Zeytin-dağı'sı* ayırddedilirse *hâtırat* tarsi –canlı, cesaretli, nükteli ve renkli, yepyeni şekilde– henüz edebiyata girmemiştir, diyebiliriz. Halid Ziya'nın hâtıralarına redingotlu üslûbu ve temkinli ruhu fazla bir ağırbaşlılık verdiğinden bunlar ancak bilginlere ve tarihçelere kaynak olabilecek değerli bir vesika mahiyetinde kalmış, rahmetli İsmail Müştak'ın yazıla-

rı da basılıp tamamlanmamıştır. Cavit Bey'in notları çok kıymetlidir şüphesiz... Ama sadece kıymetli notlardır; demin bahsettiğim tarzda, bir hâtırat kitabı diye yazılmamıştır. Gazetelerde çıkan yahut kitap şeklinde basılan başka hâtıralara gelince hepsinden az çok, muhakkak faydalanıyoruz, bir şeyler öğreniyoruz, sarfedilen emeklerin boşa gitmediğini, tarihe malzeme hazırlandığını anlıyoruz. Şu var ki onlarda tabiatıyla *Zeytindağı* çeşnisi bulamıyoruz, zaten de aramıyoruz. İçinde yazanın şahsiyetinden ziyade vakaların birinci plânında yer aldığı bu eserler edebiyattan ziyade tarih rafının yan tarafında yer alır.

Sadede gelelim: Evet, çağlar gerisi uğursuz bir tarihte, 1918'deydi...

"Günlerden ne günüydü, şimdi bilemiyorum fakat iyi hatırlıyorum: Çok aydınlık, âdeta şaşaalı bir sonbahar ikindisiydi; İttihat ve Terakki merkezi umumîsinin önüne geldiğim vakit sokağı otomobillerle dolu buldum, bütün nazırlar muhakkak oradaydı.

"Yine bir içtima var!" dedim, "bahçeden sola sapıp kendimi göstermekten çekinerek binanın arka tarafına, *Yeni Mecmua'*ya ayrılan daireye girdim."

* * *

İşte benim, yukarıda sözü geçen hâtırat tarzlarından ikisine de benzemeyen mütareke devri hâtıralarım, yani *Minelbab İlelmihrab*, üstte tırnak işaretleri arasına sokulmuş satırlarla başlar.

Dünü unutma, bugünü iyi anlarsın demiştik ya... Unutmamak için hatırlamak ve hatırlatmak lâzımdır. Geçen harbde bugünlerin, yani dünün korkunç manzaralarından birini gösterip bugünün değerini belirtmek de –tekrar ediş daima hayırlıdır sözüne uyarak– bize, o devri yaşayanlara düşer. Yaşatamıyan yaşamışlar, yaşamamış sayılabilirler.

Daha, bir kısa müddet için yeniden tefrikası ve kitap şeklinde basılmasını istemediğim *Minelbab*'a göre *Yeni Mecmua*'ya ayrılmış tek odaya girince vaziyette bir değişiklik hissetmemişim. Birkaç arkadaş, her zamanki gibi politika dışında şundan bundan konuşuyormuş. Derken otomobillerin giderken çıkardıkları hırıltılar duyulmuş, biz de Ziya Gökalp'in yanımıza inmesini bekler bir tavır almışız. Zira o zat fırka müzakeresinden edebiyat ve ilim müzahabesine an atarcasına gelirmiş ve bana bu dönüşlerinde “dalyana vurup çırpındıktan sonra tekrar açığa, engine kavuşan iri bir balık hissi” verirmiş. Biraz sonra içeriye alışkanlıkla beklediğimiz Ziya Gökalp değil, gene merkezi umumî âzasından olan mecmua müdürü girmiş ve her vakitki gibi gülümseyerek,

“Maşallah, beyler!” demeği unutmamış. Fakat “ne sesi onun sesine benziyordu ne de tebessümü tebessümüne... Hattâ bu, bir tebessüm sayılamazdı; ıstırap denilen hissin rontgen gibi bir şuala şekli alınabilse meydana, işte buna benzer bir çizgi çıkardı.”

Aramızdakilerden kulağı delik biri itap edercesine soruyor:

“Neler oluyor?”

Demek bir şeyler oluyordu ve olan şeyler hükûmet partisi-

ni yerinden sarsacak kadar mühimdi ki arkadaşımız o nüfuzu itap edercesine sormaktan çekinmiyordu. Cevaptan önce soruş tarzından bu mânayı okuyorum ve felâketin koptuğuna –ceva-bı dinlemeden– hükmedebiliyorum. Mecmua müdürü sadece:

“Bulgarlar cepheyi bırakıp kaçtılar!” diyor ve işin dehşetini birdenbire kavrayamadığımızı görünce ilâve ediyor:

“Almanya ile iltisak hattımız kesildi!”

Sonra da sözünü tamamlıyor:

“Sulh istemekten başka çare kalmadı!”

* * *

Ha, demek umumî harbin sonu gelmişti, çözülüyorduk. Birden filmlerdeki gibi etrafım buğulanarak kendimi ayrı bir sahnede ve müthiş, pek müthiş bir manzara karşısında buldum: Müttefikler ordusunun İstanbul’a girişi ve hele o zaman bir iç düşman muhiti olan Beyoğlu’ndan geçişi... Yenilmenin binlerce acı neticeleri arasında kafam yalnız bunu görüyor, bunu büyültüyor; yüreğim bunun ağrısını duyuyor, bunun sancısıyla burkuluyordu. Sanki mağlûbiyetin bir tek neticesi vardı, o da buydu: Avrupalıların asırlardan sonra Büyük Fatih’ten intikam almaktan doğan bir şevkle, gururla, başka muzıka İstanbul’a ayak basışları...

General Franchet d’Esperey’nin, Fatih’i taklit ederek beyaz ata bineceğini daha o zaman hayalimden geçirememiştim... İtiraf ederim. Hâtıratımda yazdığıma bakılırsa birbirinden beter yeni felâket haberleri karşısında kendimizi bir an önce “oradan, o izmihlâh merkezi umumîsinden dışa-

rı atmak istemişiz, hep birden kalkmışız. Gün o gündür bir daha bana bu binanın içine girmek değil, önünden geçmek müyesser olmadı.

“Sokağa sapmadan evvel dönüp arkama baktım. Haşmetli, süslü bina bana şimdiden, duvarlarında örümcekler ağ kurmuş ve kovuklarında yarasalar mekân tutmuş bir harabe, bir Kayser kasrı gibi göründü. Sanki az sonra mevziî bir zelzele ile göçüverecektir. Büyük yangınlarda, daha alev saçağa dokunmadan, kızıl bir ışık içinde, için için kızmağa başlamış koca konaklar görürdüm; eşyası çoktan çıkarılmış, ahalisi çoktan çevrilmiş olduğundan heybetine, debdebesine rağmen insana ne kadar acıklı bir tesir yapar, ne kadar yoksul dururdu. Merkezi umumî de bu çehreyi almıştı.”

Doğruyu söylemek lâzımsa o gün köşe başında durduğumu ve geriye bakıp bunları düşündüğümü hiç sanmıyorum. Tablo sonradan, yazarken gözümün önüne gelmiştir. Düşünecek, edebiyat yapacak, teşbihlerle kafamı yoracak halde değildim ki... Bastığım yeri görmüyordum ve görebildiğim her taş parçasına yarın elimden alınacak bir mücevher gözile bakıyordum, sendeliyordum.

Biz, birbirinden ağır ve ezici üç mağlûbiyet gören bedbaht bir nesilden arta kalmış yılğın insanlar olduğumuz için İkinci Dünya Harbi başladığı zaman yeni felâkete tekrar sürüklenmek korkusu ile ödümüz patlamıştı. Harb dışı kalmanın asıl kıymetini bizler duyduk ve harbe girmeden sulh şenliğine katılmanın keyfini de herhalde körpe nesilden fazla bu hafta bizler çıkardık.

Harbde mağlûbiyet haberinin, üzüntüsüne dayanılmaz bir tesiri de şudur ki: insan o dakikadan itibaren kendini –her vatandaş aynı derdin ortağı olmadığı halde– tamamen yalnız, yoksul ve büsbütün köksüz, kesik hisseder. Sanki hiçbir şey üzerinde artık hakkınız kalmamıştır... Ne ailede, ne malda, ne hükûmette, hattâ ne de taşıdığınız başta! Hepsi bir anda yabancılaşmıştır; tapusunu değiştirmiş, küçümsediği sizinle ilişkisini kesmiştir.

Hemen hemen çeyrek asır önce yazdığım ve gurbette olduğum için gençliğe maledilmesi lâzım gelen mânasız bir gururla neşeli görünmeğe çalıştığım hâtıratımda böyle satırlar pek yok... Ama duygularını içimde taşıyordum, hâlâ da taşımaktayım.

Gene o hâtıralara bakılırsa *Yeni Mecmua*'dan ayrılıp bir eserimin tefrika edildiği *Zaman* idarehanesine gitmiştim. Yolda kendi kendime diyormuşum ki: “Yarın, ne varsa büsbütün değişecek, altüst olacak, artık bu gördüklerimi bir daha aynı şekilde göremeyeceğim!” Söylediklerime de samimiyetle, safdillikle inanıyormuşum. Girdiğim odada, gazetenin sahibi eski Maarif Nazırı Şükrü Bey’le hayatımda ilk defa karşılaşmışım ve demin işittiğim sözü, “sulh yapmaktan başka çare yok” sözünü tekrarlamışım ve şu cevabı almışım:

“Çare var. Anadolu’ya çekilip mukavemet etmek!”

“Gözlerim dört açıldı, ah bu İttihatçılar... Ne yaman, ne yılmaz, ne maceraperest adamlardı! Almanya’yı, Avusturya’yı, Bulgaristan’ı yere seren ve öbür taraftan

Halep'e yaklaşan İtilâf devletlerine, şimdi bu halde, hâlâ dayanacaklarını sanıyorlardı" diye düşünmüşüm, kanmamışım. Fakat bir mukavemetin mümkün olduğunu¹ ve başarı ile sona erdirildiğini görünce demişim ki: "O harika ve mucizeye kulağımızla işitip inandık; gözlerimizle görüp iman ettik... Ve işte kalb ile tasdik ve insan ile ikrar ediyoruz."

Şimdi düşünüyorum: Ya bu harbde de Mihver tarafını tutmak gibi bir felâkete uğrasaydık ne olacaktı, ne olacaktık? Şu 15 Ağustos dünya sulh şenliği gecesi donanmış İstanbul'a, bir tek bomba bile düşmemiş İstanbul'a bakarken neşeme hüznü katan yukarıdaki hâtıralardan silkindiğim zaman, "Nerede o harbin sonu? Nerede bu harbinki?" diyor, rahat nefes alıyordum. Tarihi olmıyan milletler değil, tarihinde aynı hataları tekrarlamaktan kendini koruyan milletler mesuttur.

Akşam, 19 Ağustos 1945

1 Metinde muhtemelen yanlışlıkla "olmadığını" şeklinde yazılmış. (hzl.)

HAYIRSIZ SERVETLER

Kaç kere yazmıştım, geçmiş günlerden ve Birinci Cihan Harbi'nden örnekler vermiştim, hırsa kapılanları insa-fa çağırmıştım, demiştim ki: “Harp zamanını fırsat bilerek vurgunculuk yolile servet yapanlardan bu servetin hayrını görenler hemen hemen yok gibidir. 1918’in teşrin ayında –memleket harpler, yangınlar, açlıklar, hastalıklarla acı acı kıvranırken– milletin derdine ortak olmayan türedi zenginleri ve ailelerini neş’e, bolluk, sefihlik, savurganlık sarhoşluğunda yüzerlerken seyretmiştim; kendilerini ve çocukları artık ebediyen kurtarmış, refaha kavuşturmuş sanıyorlardı; “Adam sen de” diyorlardı, “bu bir ölüm dirim dünyasıdır, iş becerenin, kılıç kuşananındır, ölenle ölünmez; biz gemimizi kurtaran şanslı ve usta kaptanlarız. Yaptığımız para nesillerce soyumuzu sopumuzu en güzel yurdlarda yaşatmağa yeter!”

Halbuki 1919 yılının yine teşrin ayında, yani bir yıl geçmeden o zenginlerin çoğunu –inanılmaz şeydir– elli Türk lirasını bulamaz ve kışlık odununu kömürünü değil, akşam-lık katığını alamaz halde gördüm. Daha bir yıl önce sofralarında kuş sütü arasan bulunurdu, şimdi içkiden kavrulmuş midelerini rahatlandıracak maden suyuna hasret çekiyorlardı. O perde böyle kapanmıştı. Fakat hayırsız olan para yal-

nız harp vurgunculuğu parası değildir. Rüşvet ve irtikâpla istif edilmiş servetin de tıpkı harp kazançları gibi sonu pek gelmiyor. Yine ben gözlerimle görmüştüm: İki, üç şahsı ayırd edilirse Abdülhamid devrinin yerleşmiş, kökleşmiş sandığımız göz çıkarıcı haşmetli serveti, başta padişah olduğu halde hangisine yaradı? O altun babası rical arasından Guraba hastahanelerinde, Darülâceze köşelerinde ölenleri tanıyoruz. Hanımlarının taktıkları mücevherlere bakarak çocukluğumda gözlerimin kamaştığı, yaşadıkları konaklara, köşklere girdiğim zaman bir peri masalı dekoru içinde do-laştığıma hükmettiğim bir paşa, gün geldi komşularından beş on kâğıt istemek zorunda kaldı; mektubuna göz gezdirdiğim zaman altındaki imzanın eski dehşetini düşününce hak edilmemiş servet bana herhangi bir esintinin savurabileceği toz yığnında farksız görünmüştü.

Vatan şüphesiz ki servete ve refaha muhtaçtır ancak bu servetin onurla, usulle, insafla, normal çığırdan kazanılmışı hem vatana hem sahiplerine hayır getirebilir. Vurguncu, çapulcu, madrabaz, bezirgân irtikâpcı servetini dağılıp şuraya buraya uçurulmadan memlekete hayırlı ve faydalı şekle sokacak olan inkılâp hamlesini sevinçle karşılaştırken tertemiz yollardan zenginleşip de bugün seve seve vereceği hisse ile yurduna yeni bir hizmet daha yapacak olan vatandaşlarımızı da saygı ile selâmlıyalım.

Tan, 17 Aralık 1942

SOLMUŞ HÂTIRALAR: KADINLARI KORURUM

Kadınlarla arası iyi, hatta pek iyi olan muharrirlerden biriyim. Toplantılarda rastladıklarım kendilerini –yani kadını, kadın ruhunu– anladığımı söylerler, aldığım mektuplarda da aynı şeyler yazılıdır.

Anlayıp anlamadığımı bilemem; bildiğim şudur ki kadına karşı alâkam büyüktür, en küçük yaşımdan beri! Zamanla azalacak sanırdım; öyle olmadı, eksilmeyip arttı.

Peki, bu alâkanın esas mahiyeti, öz vasfı nedir acaba? Sadece cinsî ve pek tabiî bir meyil mi? Samimî konuşuyorum: O da var. Fakat basit ve âdi mânada değil. Ben kadını acıyarak, daha iyi olmasını isteyerek, aynı zamanda şefkatle severim.

İçinde şefkatin yer almadığı muhabbete, zaten muhabbet ismi verilemez.

Şu küçük başlangıçtan, eski tabirle girizgâhdan sonra –meseleyi ilmî şekle sokup ders hâline getirmekten çekinerek– hâtıralarıma başvuracağım. Geçmiş zamanı düşünüp kadınlara zihnimde geçit resmi yaptırınca görüyorum ki onları daima tutmuşum, yani erkeklere karşı boyuna kadın tarafını iltizam etmişim, Türkçesi onları hep kayırmışım.

Bu hâl, duyduğum sempatiye ve bilhassa o sempatide şefkatin ön planda yer aldığına delâlet eder.

Hâtıralarım arasında hususî ve az çok mahrem mahiyet taşıyanları bir yana bırakacağım. Böylelerinden –değiştirmek suretiyle– romanlarımda istifade ediyorum. Muhakkak olan cihet uşağa karşı hizmetçi kadın veya kızı, beye karşı hanımı ve gittiğim ilkmekteplerde bile oğlan çocuğa karşı kız çocuğu haklı çıkarmağa çalıştığımdır.

Hem de doğrudan doğruya menfaatim olmadan, fise-bilillah! Bir kedi yavrusunu, bir yavru kuşu, dalında çiçeği, sepette çileği hırpalatmak istemeyen bir hasislikle!

Tesadüfler de beni birkaç kere, kadınların toplu bulundukları yerlere sevk etmiş, onların çalıştıkları müesseselerde –şimdi bu mânada şef deniliyor– şefleri yapmıştır.

Mesela Posta ve Telgraf İdaresi’nin başına geldiğim vakit merkez muhasebesinde ve bürolarda yüzlerce kadın memur bulunuyordu. “Olur, ya!” demeyiniz, zira bahsettiğim tarihte hiçbir devlet müessesesi, velev ki hademelik vazifesiyle kadın işçi ve memur almazdı.

Evvelâ kaçgöç vardı. Fakat Birinci Dünya Harbi memleketimizi yiyecek kıtlığından başka erkek kıtlığına, misilsiz bir sefalete, kısacası felâkete sürüklemişti ve erkeksiz kalan ailelere bir yardım olsun diye nihayet sadece Posta İdaresi’nde ücretle kadınların ve kızların çalışmasına izin verilmiş, daha doğrusu göz yumulmuştu.

Hani Enver Paşa’nın çarşaf eteklerine santimetre üzerinden uzunluk koyduğu ve bunu resmî tebliğle halka bildirdiği hengâmede!

İşe başladığım zaman idare kadın memure ile dolu idi ve aldığım raporlara göre de buların hariçten peşine düşenler, kapıdaki lostracıyı muhabere vasıtası edenler oluyordu.

İktidardaki hükûmetin elebaşlarından çoğu hacı, hoca, mutaassıp ve eski idarenin yaptıklarını bozmağa gayretli insanlar... Bana önce sözle tesir etmek, kadın memurları attırmak istediler. Aldırmadım.

Arkasından bütçe darlığı ileri sürdürülerek resmî tavsiyeler, hatta kati emirler gelmeye başladı: “Vazîfelerine nihâyet verilmesi te’yîden ve sûret-i kat’iyyede tebliğ ve netûceden ma’lûmat’i’ tâsî lüzûmu iş’âr olunur” gibi şaka götürmez tebligat!

“Memureleri attın mı?”

“Hayır, yine dayattım... Ama hâkimane bir üslûpla: Se-falete düşeceklerini, hâlbuki kendilerine bir müddettir telgraf muhaberesi ve postacılık işleri öğretildiğini, hizmetlerinden fiilî ve teknik işlerde istifade olunacağını, o suretle de esas bütçeden maaş alacaklarını yazıp çizerek...”

Bu evrak, idarenin eski dosyalarında mevcuttur, mevcut olması lâzımdır. Sadece yazıp çizmedim de... Sözle de fikrimi müdafaa ettim, hem de nazik konuşanlardan değildim; sert, heyecanlı, öfkeli konuştum ve onları susturdum.

Nice yıl geçtikten sonra memlekete dönünce bir de baktım ki sade Posta İdaresi’ni değil, bütün devlet daire ve müesseselerini memure ordusu istilâ etmiş. Hatta postanındaki onların yanında devede kulak kalmış!

Tuhaf vakacıklarla da karşılaştım: Kadın memurları çıkarıp atmam için beni sıkıştıran efendilerin kızları, gelinleri, torunları, hısım akrabası memure olmuşlar, ev geçindiri-

yorlar... Hatta o efendilere de kazandıkları paradan yardım ediyorlar!

Benim bir de “Kadınları Çalıştırma Derneği” reisliğim vardır ki yine bu mevzu ile cinsilâtifi kayırmakla alâkalıdır. Aynı yazımda anlatırım.

Yeni İnci, 27 Ocak 1953

İkinci Sürgün (1922-1938)

YAŞLININ DERDİ

Ömür, bana bir yalçın, kaypak taştan öbürüne basarak muvazene, hesap, ustalık ve korku ile aşılan bir deniz kıyısı gibi görünüyor, arkamda atlayıp geçebileceğim kaç yosunlu kaya, kaç sene bıraktım ve önümde daha kaç tanesi kaldı?

Yaşadığım bir sürü yılbaşı arasında, şimdi hatırımda en canlı kalmış olanı gurbette, tek başıma geçirdiğim bir acayip, ürpertici gecedir. Ne musiki ne aile, bomboş, kapkara, kadınsız ve çocuksuz bir gece...

Lübnan'ın Beyrut'a yakın sahil köylerinden birinde o sırada yalnız oturuyordum. 1925 senesinin sonu... Orada Kânunlar çoğu defa ılık geçer, havada olgun muz ve portakal kokusu duyduğumuz ve bundan dolayı kendinizi akasyalar açmış bir İstanbul mayısına kavuşmuş sandığınız bir kış! Ocak ve soba yakılmayan mutedil iklim kışları ilk önce hoş gider, fakat zaman geçince yavanlığından, hâdisesizliğinden bezersiniz ve bir gazetede "İstanbul'da ilk kar" başlığını okuyunca içinizin tatlı tatlı titrediğini duyar, beyaz damlarla tüten bacaları düşünerek soğuşun bile hasretini çekersiniz.

Geceyarısına doğru evimden çıkmış, kıyı boyu epeyce dolaştıktan sonra bir kayanın üstüne oturmuştum. Denize bakıyordum: Benden evvel dünyanın geçirdiği milyonlar-

ca senenin enkazı, dibinde birikip kalmış gibi yüklü, ağır, simsiyahtı. Başımı göğe çevirdim: Sanki hilkat her geçen yıl için oraya bu ezeli takvime bir benek ılık veya altın başlı bir çivi ile birer işaret, birer nişan koymuştu. Uzaklara göz attım: Kapkara deniz manzarasının kenarında pırıl pırıl yanan Beyrut, gökten düşüp orada bin parça olmuş bir yıldızı düşündürüyordu.

Birden dehşetinden irkildiğim bir uğultu koptu: Liman-da ne kadar vapur varsa yeni seneye girdiğimizi bildirmek için düdüklerini çalıyorlardı. Bu bir şenlik sesi değildi, bir matem çığlığına daha fazla benziyordu. Denizden gelen fer-yada Lübnan Dağları, birer çığ gibi yuvarlandıkça irileşen hesapsız çan sesleriyle cevap verdiler, her kaya, sanki tunç kesilmiş ve havanın her teması bir demir tokmak olmuştu. Bu gürültüden yıldızların ürküp semadan başka bir tarafa, bir keklik sürüsü gibi kanatlanarak kaçmalarını bekledim.

Sonra dağ, taş, su, gök hepsine bir sükût çöktü.

Dünyayı tamamen zevksiz, hayatı hiç de sürüklenme-ğe değmez bulduğum en bedbin gecem bu olmuştu. Arz bana o anda, yalnız felâketli, zalim, amansız çehresile gör-rünmüştü. Beşeriyetin tarihe geçmiş ne kadar faciası varsa, harpler, yangınlar, tufanlar, taunlar, zelzeleler, kasırgalar; Hindistan'da kıtlık, Çin'de su baskını, ırmakları kuruyuver-miş Turan Yaylaları, kana susamış cihangir orduları ve bun-ların önünden kaçan insan kütleleri; yıldırımlar, dolu, tipi, tayfun, ne zulüm varsa, eksiksiz hepsi önümden geçip gidi-yordu. Yalnız belâları, âfetleri gösteren bir film seyrinde gibi idim ve her sahnesinde eziyet çekenlerin arasında kendimi de görüyordum. Birinde aç, ötekinde yaralı, berikinde hum-

malı; şurada ezilen, burada tutuşan, ileride boğulan, geride çığnayan, daima inliyen ve kahrolan ben...

Gurbette yalnızlığın, ümitsizliğin hayalimde kurduğu o iğreti dehşeti, yazık ki bu yılbaşı gecesi aziz yurdumda sahici bir facia ile daha sarsıcı ve ürkütücü olarak duydum. İçimde korkulu rüya gördüğünü anladığı halde silkinip kendine gelemiyen bir adamın azabı ve helecanı devam ediyor. Ellisinden sonra korkunç rüyalarla kara hülyaların bile insanda uzun bir nekahet devresi vardır. Şayet facia bir hakikatse, ömrümüzün sonuna kadar acısını çekmeğe mahkûmuzdur.

Anadolu felâketile gençler geçici bir buhrana, bizler şifa bulmaz bir müzmin derde uğradık.

Yeni Mecmua, 12 Ocak 1940

ARAPÇA DEĞİL Mİ?

Suriye'ye vardığımın ilk günlerinde idi, bir ahbapla buluşmak için ikinci sınıf otellerden birine girdim:

Limon ve portakal ağaçlarile boğulmuş bir taş avlu... Sıra sıra oda kapıları... Kenarda bir camlı kapı daha... Üzerinde şu yazı:

Mektep.

“Acaip,” dedim, “otel içinde de mektep olur mu?”

Ahbabımı beklerken o kapıya da bakıyordum: Kim çıkacak? Sarıklı hocalar mı? Fesli talebe mi?

Çıka çıka elinde kâğıtlar, bir dolgun kadın çıktı. Gerdanda altınlar diziliydi, kulaklarından iri halkalar sarkıyordu, kollarında bilezikler oynuyordu. Çok boyalı, az elbiseli, fazla koketti.

“Zahir kız mektebi,” diye düşündüm, “bu da hoca hanım... Fakat ne tuvaletli bir hoca hanım bu!”

Hoca hanım iltifatlı bir gülümseyişle ve kollarında, göğsünde, kalçalarında “Uslu dur!” diye azarlatmak isteyen bir taşkın hareket, yaramazlık ve şımarıklıkla dosdoğru, çağır-mışım gibi yanıma geliyordu.

Yanlışlık olmasın diye başka tarafa bakmağa başladım.

Önümde durdu.

İnsan âdetlerini bilmediği memleketlerde kadından bi-

raz yüz gördü mü, kendi lehine acaip acaip, hoş hoş şeylere hükmeder. Şam diye neler, ne hikâyeler işitmiştik.

Olur a!

Otel içinde “Mektep” yazılı kapıdan çıkan bu hafif elbisesi ve meşrepli hoca hanım, gülümseyişine göz süzmesi de ekliyerek bana Arapça:

“Emir buyurunuz?” demesin mi? Ne cevap vereceğimi evvelâ dil bilmediğimden, saniyen bilsem de ne isteyeceğimi kestiremediğimden, salisen kestirsem de söylemeğe cesaret edemeyeceğimden kızarıp sustum.

Bereket ahababım o sırada yetişti, kadınla şakalaştı; gülüştüler. Öpüşecekler bile sandım. Hoca hanımın bu lâübaliliğini neye yoracağımı bilemiyordum.

Yalnız kalınca kapı üstündeki yazıyı göstererek sormuştum:

“Canım,” demiştim, “otel içinde kız mektebi, kız mektebinde de böyle hoca olur mu?”

“Ne mektebi? Ayol Arapçada ‘Mektep’ kalem odası, büro demektir. Orası otel kâtibinin odası... Kadın da otelcinin karısı!”

“Öyle ise siz mektebe ne dersiniz?”

“Medrese.”

* * *

Lübnan köylerini dolaşmağa çıktımdı.

Öğle üstü bir lokantaya girdim. Temiz Arapçada “Matam” denilen yerlere halk “Lökente” der ve öyle de yazar.

Canım şarap içmek istedi. Eti şarapsız yemek beni sar-

maz. Arapça yazılı listeye baktım, baktım, “şarap” kelimesi-
ne raslamadım.

“Şaraben tahhura...” ve “Şarabı kevser” hatırımda ya...
Elbette Araplar da şaraba şarap derler. Seslendim:

“Şarap! Şarap!”

Garson şaşar gibi sordu:

“Şarap? Şarap?”

Ben tekrar ettim:

“Şarap! Şarap!”

Gözucu ile bakıyordum. Gitti, büfedeki adama bir şey-
ler söyledi; herif hayretle beni süzdü, başını salladı, “Yanlış-
lık olacak!” der gibi...

Garson geri dönmüştü, gene soruyordu:

“Şarap?”

“Şarap! Şarap siyah!” diye cevap verdim. “Siyah” Arapça
değil miydi ya? “Zülfü siyah”ı da mı bilmiyorum? Kalın ka-
falı, dağlı garson gene anlamadı. Fakat Lübnanlılar misafir-
sever, nazik ve turistlere alışmış adamlardır. Beni sıkmamak
için gitti, anladığı kadar yapacaktı.

Biraz sonra masama bir bardak sapsarı su koydu.

Bu da nedir? Acaba Cebel’e mahsus bir cins sarı şarap
mı vardı? Kadehi dudaklarıma götürdüm: Halis portakal şu-
rubu.

İyi, faydalı amma pirezola ile gitmez.

İş sonra, bir Fransızca bilen müşterinin yardımile anla-
şıldı: Bizim bildiğimiz “şarap”a Arapçada “Nebid” derlermiş;
“Şurup” da “Şarap”... Ve siyah kelimesinin mânasını kimse bil-
mezmiş, “esved” demekliğim lâzımmış, beyazına da “ebyad!”

Vaktile “Araba”nın eski harflerle “elif”le mi, yoksa “ayın”la mı yazılması hakkında edebî bir münakaşa olmuştu. Recaizade Ekrem Bey, “ayın”da ısrar edip bizde satirik romanların en güzeli, en edebisi, belki de yegânesi olan “Arebe Sevdası”nda “ayın” kullanmıştı.

Araba, gûya “arebe” telâffüzile Arapça imiş. Türkçüler “elif”le yazmaktan ve kelimeyi Türkçe addetmekten vazgeçmediler.

Bence o eski kupa arabaları, şekil itibarile “arebe”ye benzerdi: Şöyle dört tarafı kapalı, perdeli ve kapitone bir kutu idi. “Arebe”yi okurken çıkan ses gibi de yaylı, yuvarlanıcı bir gidişi vardı. Amma sırik arabası, öküz arabası deyince “elif”li arabayı yakıştıırırdım: Boyasız uzun tahtalardan kaba, katı, kalın, “elif”li bir şekil!

Merhum Ahmed Haşim de eski imlâda “alev”i “elif”le yazanlara kızardı... (Hoş, neye kızmazdı ki...) “Aydın”la yazılınca şeklinde alev görünürmü; “ayın”da hem kızılık, hem sıcaklık duyulmuş... Ondan evvel bir Fransız şairi de harflerde böyle keyfiyetler, renkler, hararetler, mânalar bulmuştu. Ben de “yoktur!” diyemiyeceğim. Profesör Lombroso’nun etüdleri böyle görenlere bir “mim” koymuş olmakla beraber...

“Mecnun”un başındaki “mim”i!

Vakta ki Karagöz’ün meşhur oyununda bahçede sille, tokat kovuluşu veya *Kanlı Nigâr*’da çırılçıplak sokağa atılı-

şı gibi şaşkın şaşkın Beyrut'a çıktım, beni bir meraktır aldı: Recaizade Arapçayı bilmez olamaz, arabaya, muhakkak "are-be" denir, fakat arabacıyı çağırmak için de derler?

Arrab mı acaba?

Otelciye:

"Arrab!" dedim, içinden çıkamadı.

Elimle uzaktan, caddede duran bir faytonu gösterdim. Hamdolsun araba istediğimi anladı, sokağa seslendi:

"Arbacı!"

Ve arabacı geldi!

Meğerse, yoktan yere kafa yormuşum, küçük bir telâffuz değişikliğiyle arabacıya bizim dediğimizi derlermiş.

Araba ister "Elif"le, ister "ayın"la yaz, Arapça değilmiş! Nihayet hakîkati öğrenmiştim.

Amma bu öğreniş bana Marko Polo'nun Çinlilerden barutla maden kömürünü öğrenişi kadar uzun ve zahmetli bir sefere mal olmuştu.

Akşam, 28 Ocak 1939

VATAN GİBİ, VATAN İÇİN

Bugün Çocuk Bayramı... Gazetelerimizde ve mecmualarımızda bu konu üzerine, çocuğun değerini belirten birçok yazılar okuyacaksınız. Ben bu meseleye gurbette iken kendi memleketinin çocuğuna karşı duyulan hasreti anlatmakla karışmak istiyorum. Uzun yıllar yabancı ülkelerde yaşamak zorunda kalan bir adamın neleri aradığını, nelelerin yokluğundan sızlandığını hepimiz az çok biliriz. Evini zi ararsınız; sevdiklerinizi özlersiniz; doğup büyüdüğünüz, gezip tozduğunuz yerleri, aşı boyalı bir bağ köşkünü, cami avlusundaki çitlenbik ağacını, yosunlu dereyi, bir dağ yamacını, iyi ve kötü her şeyi, saç mangal altında uyuklayan yaşlı kedinizden tutunuz kış akşamları Karacaahmet servilerine dönen karga sürülerini, bütün bunları hâtıranızın küllerini eşeliyerek izlerini aramaktan kurtulamazsınız. Fakat aradığınız bir şey daha vardır: Çocuk... Memleketiniz olan çocuk, vatan çocuğu!

En iyi şartlar içinde ve en güzel ülkelerde bulunsanız bile nasıl millî duygunuzu harekete getirmiyen haşmetli okyanuslar ve saltanatlı ormanlar, saraylar ve parklar, ömrünüzde görmediğiniz seçme güzellikler ve tabiat manzaraları sizi oyalasa da kandırmazsa, mini mini Marmara'yı, bir değirmi Alemdağı'nı, minyatür Küçüksu Köşkü'nü ve tramvay

gürültülü Gülhane Parkı'nı aratırsa, çocuk da böyledir. Yabancı çocuğu ne kadar güzel, dinç, gürbüz, neşeli ve sevimli olsa, size sokulsa yine çocuk hasreti çekersiniz. O hasreti ancak ırkınızdan olan çocuk yatıştırır. Bunun içindir ki yirmi yıl kadar önce bir Hatay köyünün pınar başında rastladığım küçük Türk kızı bana "Ayşegül"ü yazdırmıştı. Ayşegül yazısı gurbette iken kendi memleketinin ve ırkının çocuğuna karşı duyulan sızıdır, bu sızının tam yürekten kopmuş bir ifadesidir, değeri varsa o hasretten geliyor.

Çocuk insan neslinin yavrusu olarak umumî mânada da güzeldir, fakat kendi ırkınızın yetiştirdiği taze bir yemiş olduğu zaman çok daha güzeldir. Yıllarca yabancı çocuk sesi dinlemeye mahkûm bir adam, bir gün, bir çocuğun ağzında kendi dilinden kelimeler işitir ve onun yüzünde ırkının cana yakınlığını bulursa, duyduğu çarpıntı ve keyif ne kadar tatlıdır! Irkdaş çocuğu gurbette bayrağınızı görmüş kadar sizi sevindirir, yanık yüreğinize su serper. Çocuk vatan kadar aranır, çocuğu vatan gibi sevmeli, vatan için sevmeli!

Tan, 23 Nisan 1942

“UNUTAMADIKLARI”

Arkadaşımız Neriman M. Öztürkmen’in hazırladığı bu seride, memleketimizin her sahada ileri gelen şahsiyetlerinin hayatlarında hiç unutmadıkları ve kendilerine en fazla heyecan veren hâdisenin kısa bir hikâyesini okuyacaksınız.

Refik Halid Karay, “VATANA DÖNÜŞ” Kararının Kendisine Tebliğ Edilmesini Unutamıyor!

Maceralı geçen hayatımın icabı beni heyecana sevken vakalar pek çoktur. Fakat bunlardan en tesirlisi şu oldu.

Halep’te bulunduğum sırada bir akşam üstü Türkiye konsolosu önce kavasını yollayarak beni ziyarete geleceğine dair haber gönderdi. Vaziyetime göre konsolosun bu ziyareti beni şaşırttı. Zira memleketten çıkarılmış eski bir politikacıyı konsolosun evinde ziyaret etmesi mühim bir hâdiseye delâlet ediyordu. Konsolos geldi ve bana şu tebliğde bulundu: “Atatürk’den Hariciye kanalı ile gelen bir şifrede vatana dönebilirsiniz, dönmek için de Kilis hududundan geçerek ilk jandarma karakoluna girip kendinizi bildirmeniz kâfidir.”

Tabiatıyla bu haber beni çok memnun etti. Ancak o şekilde avdetin mahzurlarını düşündüm ve konsolosa:

“Atatürk’e karşı saygı ve hayranlığımın bu emri üzerine

derin bir minnettarlıkla da arttığını fakat geçirdiğim hayat icabı bende bir karakol ve hürriyetsizlik korkusu hasıl olduğundan lütûfkârlıkları neticesi umumî af çıktığı takdirde derhal memlekete dönüp kendilerine arzı tazîmat edeceğimi, bu korkumu mazur görerek beni affetmelerini söyledim.”

Konsolos da sözlerimi aynen şifre ile bildireceğini ifade edip gitti.

Atatürk bu cevabıma kızdı mı? Hayır. Bilâkis umumî afın çıkmasını temin etti. Ben de bu suretle yıllardan beri hasretini çektiğim ve bu hasreti eserlerimin çoğunda belirttiğim vatanıma döndüm.

İşte o emrin tebliği sırasında hayatımın en büyük ve mesut heyecanlarından birini duymuş oluyordum.

Yeni İstanbul, 19 Nisan 1956

Sürgünden Sonra

NİLGÜN'Ü İLHAM EDEN PRENSES KİMDİR?

O kuyucularımın aslını ve gerçek hüviyetini pek merak ettikleri roman kahramanlarımdan birincisi –tahmini zor değil– Nilgün'dür, öbürü de *Yezidin Kızı* olan Zeli veya Zeliha'dır.

Önce şunu söyleyeyim: Merak edenler benden mektupla, telefonla ve karşılaştığımız takdirde şifahen soranlara daha ziyade kadın okuyucular... Erkekler arasındaki meraklılar –dikkat ettim– çok defa erkek kahramanları, meselâ Nilgün'ün âşığı Ömer'i, *Sürgün*'deki bedbaht Hilmi Efendi'yi, *Kadınlar Tekkesi*'nin Şeyh Baki Beyi'ni, yine de bu eserdeki ve *Anahtar* romanındaki iki şair tipini öğrenmek isterler.

Bunların hepsi de yazıldığı gibi, aynı fizyolojik ve psikolojik evsafiyle hakikatte mevcut imişler, o hayatı sürmüşler, o maceraları yaşamışlardır sanki! Okuyucu, ekseriyeti itibarıyla romanları birer hal tercümesi sanmak, aldatılmadığına inanmak arzusundadır. Muharririn muhayyile kuvvetini, icat hünerini, habbeyi kubbe yapmak marifetini, romancılık sihribazlığını kabule yanaşmaz. Âdeta o hassaları –belki de kendinde bulunmadığından– imkânsız addeder.

Bu küçük başlangıçtan sonra –işin hilesini yahut püf noktasını anlatmağa yarayacak bir misal vermek maksadiyle– siz-

lere üç ciltlik *Nilgün* serisinin nasıl meydana geldiğini, o koca eserin ne ufak bir yumurtadan çıktığını hikâye edeyim:

Sene 1949 idi ve galiba bayramlardan biri. Öyle günleri evimden uzakta, bilinmiyen bir yerde geçirmek itiyadında olduğumdan, bu defa da merhum ortanca biraderimin Bakırköy'deki evinde bulunuyordum. Öğleden evvel deniz kenarında bir aile gazinosuna gittik çoluk çocuk, cümbür cemaat! Ama zihnim meşgul: *Hürriyet* sahibi kıymetli dostum Sedat Simavi bir müddettir benden roman istiyor. Esasen yılda iki roman vermek üzere de aramızda üç senelik bir mukavele imzalanmıştır.

Ne yazacağımı bilmiyorum, düşünüyorum, bulamıyorum, fakat etrafımla avunmaktan da geri kalmıyorum. O sırada masamızın önüne iri yarı, şişman karınlı, mavi gözleri keskin bakışlı, güleryüzlü bir zat dikildi: “Beni tanımadınız mı?” diye sordu. “Ben Osman!”

Osman da kim? Gurbetlerde sittin sene ne Osman’lar, ne Ali’ler, ne kadar Ömer’ler ve Mehmet’ler ile kısa süren ahbaplıklar etmişimdir. İsmi Ebubekir olsaydı, belki de –az kullanıldığı ve zihinde iz bırakacağı için– hatırlardım, tanıyamadığımı söyledim. Nihayet tanıttı.

Tanıttı, tanıdım ama hayretler içindeyim. Benim yıllarca evvel Halep’te gördüğüm, görüştüğüm Osman –Babası Meclis-i-Maliye âzasından ve efendiden bir zattı. Muhittin Beydi galiba– nasıl da değişmiş! Uzun boylu, asil çehreli –ne karın ne kalça– filiz gibi, fidan gibi, daha makbul bir tâbirle tığ gibi bir delikanlıydı. Kararsız kâh paralı kâh parasız, günü gününe uymaz, içki oyun sever bir gençti.

Şimdi parmağındaki iri ve acayip taşlı yüzüğü, göbeğinin üstünde katmerlenen gabardin pantolonu, Frenklerin “cirard” dedikleri haykırıcı ve göz kamaştırıcı kravatı, bütün eşkâlî ve haddinden fazla şişkinliği ile kalantor bir kuyumcuyu andırıyor.

Gelsin soğuk biralar, şundan bundan sohbet! Konuştukça sevimli oluyor. Ne cana yakın adam... Eskisinden çok daha tatlı! Fakat yine aynı insan; kararsız, projeci ve yeyip içme, konuşma hususunda ölçüsüz.

Başından geçenleri anlatıyor, bir ondan bir bundan... Malûm şeyler; enteresan bulmuyorum, bulamam. Okuduklarım bir yana, gördüklerim ve kendi yaşadıklarım az mı? Ben de bir nevi mutedil maceracı değil miydim? Yirmi bir senelik sürgünlüğüm ve gurbetzedeliğim var benim de. Ayrıca katledilme, darağacına çekilme vartalarını da atlatmışım. Arkadaşlardan ve tanıdıklardan kaç tanesini vuruverdiler, astılar yahut parçaladılar!

Dostum Osman bir ara Hindistan’a giderken vapurda rastladığı bir Türk prensesinden bahsetti; Sultan Murad’ın torunu imiş, parasızmış, Şark’a, zengin bir koca aramağa gidiyormuş. Gitmiş ve çok kıt gelirli bir Hintli prensle evlenmiş, daha sonra da harp içinde İsviçre’de vefat etmiş.

Hikâye bu kadarcık! “Zavallı kızcağız...” filân dedik, geçtik; keskin güneş altında öğle yemeğine dağıldık. Kırk yıllık âdetimdir, yatmağa çekildim; biraz dalmışım. Uyandığım zaman baktım, zihnim o zavallı prensese takılmış. Fakat macerası hem basit hem de hazin. Ancak bir hikâye olur.

Bundan bir roman çıkarabilirim ama tamamiyle muhay-

yel olmak şartıyla! Bir de şu nokta mühim: Hind'e gitmedim, havasını verebilir miyim? Bir sürü seyahatname okursam muhtemeldir başarırım.

Ne kanava yaptım ne de zihnimde eserin anahatlarını çizdim. Yataktan kalktım, masanın başına geçtim. Önce romanın ismini yazdım: *Osmanlı Prensesi Nilgün*... Ve başladım: "İtalyanların Habeşistana sevkiyat yaptıkları sırada idi: 1936 senesinde, ilh..."

İlham kuvveti geldi, sayfa doluyor, yazdıkça tipler kendiliğinden yaratılıyor. Memnunum. Lâkin ortaya üç romanlık ve dokuz yüz küsur sayfa tutarında bir eser çıkacağını nereden tahmin edebilirim?

Birinci kısmı, yâni 65 sayfalık yazıyı gazeteye götürdüğüm zaman merhum Sedat Simavi'nin, ilân için dizilmeğe verdiği zaman ismini yanılarak "Osmanlı" yerine *Türk Prensesi Nilgün*'e çevirmiş olduğunu gördüm, beğendim. Hiç şüphesiz yeni şekli daha güzeldi, daha mûnis, daha sevimli...

Şimdi soracağım: Nilgün diye hakikatte bir kadın var mı, yok mu?

Yok demek lâzım. Hind'e giden ve bir çocuk bırakıp körpe çağında Allah'ına kavuşan bahtsız bir prenses vardı; romandaki Nilgün'ü andıran bazı hususiyetleri de olabilirdi, hattâ bu prenses bir ara Lübnan'da da bulunmuştu, ben raslıyamamıştım...

Ancak romandaki kadın, prenseslikten çıkıp bir taklitçisi olmuştur ve hakikisi ile hayalisî birbirinden tamamiyle farklıdır. Zaten gerçeğini tanımadığım gibi, hakkında malûmat edinmeğe de zaman, imkân ve lüzum görmemiştim, vaktim dardı, seyahatnamelere dalmıştım.

Bu teminatı verdikten sonra artık –rahmetle anmak vesilesini bulduğuma memnun olarak– hakikî prensesin hüviyetini bildireceğim, bunu bilâhare öğrendim: Sultan Murad kerimesi, güzelliği ile meşhur Hatice Sultan’ın kızı Prenses Selma... Rivayete göre afacan bir kızmış.

Rıza Tevfik, *Serab-ı Ömrüm*’ün son tabında –298’inci sayfaya bakınız– Hatice Sultan için yazdığı mezar kitâbesine dair, âdetince tamamlayıcı malûmat verirken diyor ki:

“Mezar kitâbesini kızı benden istemiş ve kendisi tarafından yazılmış gibi olmasını da arzu etmişti. Arzusu veçhile yazdım. Prensesi tanımazdım, bir mihrace ile evlenmiş ve biraz sonra vefat etmişti.”

Prensese Selma’yı, şairin tanımamasına üzöldüm. Rıza Tevfik onu bana en zarif ve canlı şekilde anlatacak, tavsif kudreti mükemmel bir ahbaptı. Kitâbenin prensesle alâkalı mısralarını kaydedeyim:

Devri inkılâbın kurbanı oldu

Ben, öksüz kızayım yasını tutan.

Bu öksüz kızı da yoksul ve metrûk halde galiba bir zatlâre yüzünden yine gurbette sönüp gitmiştir. Fakat ilham ettiği *Nilgün*’ün tatlı ve heyecanlı ömrü epeyce uzun süreceğe benziyor. Kitaplar çoktan tükenmiş, yenileri basılacaktır; Nilgün kendisini halka sevdirmiştir. Filminin uymazlığı bile sevgiyi eksiltmemiştir.

* * *

Romanlardaki öbür kahramanlar hakkında da başka defa izahat vermek niyetindeyim. Esasen bu makaleyi gerek mecmuanın, gerek okuyucularımın arzularını yerine getirmek için yazdım. Dört merhum ve merhumeyi –Rıza Tevfik, Osman Aykut, Hatice Sultan ve Prenses Selma'yı– rahmetle anmağa vesile olduğundan dolayı isteyenlere müteşekkirim.

Panorama, Temmuz 1954

YAYIMLANMIŞ HATIRA YAZILARI

Minelbab İlelmihrab (1924 yılında *Akşam* gazetesinde tefrika edilmiştir) İnkılâp, 2009

Bir Ömür Boyunca (1964 yılında *Yeni Tanın* gazetesinde tefrika edilmiştir) İnkılâp, 2009 (1952 ve 1953 yıllarında *Resimli 20. Asır Mecmuası*'nda yayımlanan aynı isimli tefrikanın bu ciltte bulunmayan bölümleri kitabın ileriki baskılarına dahil edilecektir)

* * *

“Kalem’e Nasıl Çerağ Oldum”, *Kalem*, 14 Teşrinewel (Ekim) 1326 [1908] (*Kirpinin Dedikleri*)

“Çocukluğuma Dair Üç Hatıra”, *Peyâm-ı Sabah*, 28 Kanunsani (Ocak) 1921, N. 11202 (*Tanıdıklarım*)

“Kendime Dair”, *Peyâm-ı Sabah*, 8-9 Mart 1921, N. 11242/11245 (*Ay Peşinde*)

“Bir Küçük Facia”, *Peyâm-ı Sabah*, 29 Nisan 1921, N. 11294 (*Guguklu Saat*)

“Eski Ramazanları Yad”, *Peyâm-ı Sabah*, 10 Mayıs 1921, N. 11305 (*Guguklu Saat*)

“Eski Yaz Aşkları”, *Peyâm-ı Sabah*, 30 Mayıs 1921, N. 11326 (*Ay Peşinde*)

- “Üzüm ve İpek (Beldesi)”, *Peyâm-ı Sabah*, 6 Eylül 1921, N. 11423
(*Ay Peşinde*)
- “Ekmek Hatıraları”, 1922 (*Ago Paşa’nın Hatıratı*)
- “İzzet-i Nefis Meselesi”, *Aydede*, 12 Kanunusani (Ocak) 1922 (*Bir Avuç Saçma ve Aydede 1922*)
- “Benim Harp Zenginliğim”, *Aydede*, 6 ve 9 Mart 1922, (*Bir Avuç Saçma ve Aydede 1922*)
- “Acı Bir Bahar Hatırası”, *Aydede*, 13 Nisan 1922 (*Ago Paşa’nın Hatıratı*)
- “Velinimetim, Sebebi Hayatım Cemiyet!”, *Aydede*, 29 Haziran 1922 (*Ay Peşinde*)
- “Yeni Mecmua’ya Nasıl Çerağ Oldum”, *Aydede*, 6 Temmuz 1922 (*Aydede 1922*)
- “Kurban Bayramına Ait Tenkidat ve Mülahazat”, *Aydede*, 3 Ağustos 1922 (*Aydede 1922*)
- “Bir Keyif de Budur”, *Aydede*, 18 Eylül 1922 (*Ay Peşinde*)
- “Mektepler Açıldı”, *Aydede*, 5 Teşrinievvel (Ekim) 1922 (*Aydede 1922*)
- “Çocukluğumun Ramazanları” (*Guguklu Saat*)
- “İlk Sevgililerim” (*Bir Avuç Saçma*)
- “Müfettiş Efendi” (*Bir Avuç Saçma*)
- “Kar ve Kış” (*Bir Avuç Saçma*)
- “İlk Adım” (*İlk Adım*)
- “İlk Sefer” (*İlk Adım*)
- “Ankara”, *Akşam*, 28 Kasım-7 Aralık 1938 (*Deli*)
- “Yaş ve Baş”, *Akşam*, 8-27 Aralık 1938 (*Deli*)
- “Çocukluğumun Denizleri”, *Yeni Gün*, 5 Ağustos 1939 (*İlk Adım*)
- “Bir Kış Felsefesi”, *Tan*, 24 Aralık 1939 (*İlk Adım*)

- “Çocukluğumun Denizleri”, *Tan*, 5 Ağustos 1939 (*İlk Adım*)
- “Sap ve Saman”, *Akşam*, 26 Eylül-20 Ekim 1939 (*Gurbet Hikâyeleri*, 1. Basım, Semih Lütüfî Kitabevi)
- “Habbe ve Kubbe”, *Akşam*, 1 Kasım-5 Aralık 1939 (*Gurbet Hikâyeleri*, 1. Basım, Semih Lütüfî Kitabevi)
- “Bir Ses Bir Rayiha ve Bir Hatıra”, *Tan*, 25 Haziran 1939 (*İlk Adım*)
- “Ne İdim? Ne Oldum? Daha Ne Olacağım?”, *Tan*, 18 Şubat 1940 (*Tanrıya Şikâyet*)
- “İlkokul Çocuklarına”, *Tan*, 29 Ekim 1940 (*İlk Adım*)
- “Unuttuğumuz Bazı Eşya ve Adetler”, *Tan*, 20 Nisan 1941 (*Üç Nesil Üç Hayat*)
- “Çocukluğumun Harpleri”, *Tan*, 29 Haziran 1941 (*Üç Nesil Üç Hayat*)
- “Eski Zamanlarda Ramazan Hazırlığı”, *Tan*, 21 Eylül 1941 (*Üç Nesil Üç Hayat*)
- “Görüp Görmediğim (Padişah ve Sadrazamlarile Diğer) Meşhurlar”, 12 Ocak 1941 ve “Yine Biraz Onlardan, Biraz Bunlardan...” 19 Ekim 1941 (İkisi birden “Görüp Görmediğim Meşhurlar” adıyla, *Üç Nesil Üç Hayat*)
- “Çocukluğumun Yangınları”, *Tan*, 8 Mart 1942 (*Makiyahlı Kadın*)
- “Çocukluğumda Yaz Kıyafetleri”, *Tan*, 12 Temmuz 1942 (*Makiyahlı Kadın*)
- “İstidat Bahsinde Bir Hatıra”, *Yeni Gün*, 26 Ağustos 1939 (*Sakın Aldanma İnanma Kanma*)
- “Muharrirliğe Nasıl Başladım”, *Yeni Mecmua*, sayı 40, 2 Şubat 1940 (*Sakın Aldanma İnanma Kanma*)

- “Bizim Çocukluğumuzdaki Tatil Günleri”, *Aydede*, 27 Ekim 1948 (*Aydede 1948*)
- “Ekmek ve Hürriyet”, *Aydede*, 22 Mayıs 1948 (*Aydede 1948*)
- “Eyüplü Halid ile Ben, *Aydede*, 26 Mayıs 1948 (*Aydede 1948*)
- “Bir Zamanın Hatırası: Eski Bayramlarda Mendil”, *Aydede*, 7 Ağustos 1948 (*Aydede 1948*)
- “Kurban Bayramı Hatıralarından”, *Aydede*, 13 Ekim 1948 (*Aydede 1948*)

DİZİN

31 Mart 83, 386, 488, 509-511, 513-514, 516

A

Abdurrahman Şeref Efendi 375
Abdülaziz 280-281
Abdülezel Paşa 113
Abdülhak Hâmid Tarhan 416
Abdülhak Şinasî 20, 25-26, 368, 370
Abdülhamid II. 131, 150, 328, 337, 361, 363
Abidin Daver 368, 371
Ahmed Refik Bey 144
Ahmediye 147-148
Ahmet Cevdet Paşa 151
Ahmet Emin Yalman 28, 39, 109
Ahmet Haşim 20, 368, 370
Ahmet İhsan Tokgöz 23, 149-150, 171, 477, 518
Ahmet Mithat Efendi 149, 417
Ahmet Rasim 152, 171
Ahmet Refik Altınay 147, 533
Ahmet Samim 20, 22, 368-369, 516
Aksaray 63, 179, 319
Alanya 271
Alemdağı 174, 585
Alemdar-ı Nebevî 278
Alfons XIII 113
Alfons XIIIüncü 298
Alik Efendi 149

Altına Hücum (Chaplin) 102
Altıparmak Biraderler 332
Anadolu 28, 30-33, 48, 87, 105, 118, 121, 221, 239, 263, 300, 337, 341, 364, 435, 485, 494, 525, 532-533, 535, 540, 549, 553, 556, 566, 579
Anadoluhisarı 172
Ankara 26, 33-34, 37-40, 83, 177, 290, 307, 533, 541
Ankara yangını 307, 541
Araba Sevdası (Recaizade Ekrem) 373, 456
Arap İzzet Paşa 92
Asaf Hâlet Çelebi 397
Aşkı Memnu (Uşaklıgil) 350
Ata Bey 181
Atatürk 31, 37-39, 43, 116, 127, 166, 587-588
Aubry, Octava 143
Avusturya 103, 116, 408, 411, 510, 537, 566
Ayasofya 280, 333, 516
Ayasofya Camisi 243, 280-281
Ayastafanos Muahedesi 167
"Ayşegül" (Karay) 586

B

Baba Tahir 146
Babîâli Baskını 24, 80, 518-519
Bahçekapı Fırını 369

Bahricedid Vapuru 525-526, 532
Bakırköy 170-171, 592
Balıkhane 88, 92
Balkan 408, 410
Balkan Harbi 24, 115, 260, 370, 410, 415, 461, 518
Balonla Beş Hafta Seyahat (Verne) 150
Bayramzade 27, 533
Bedesten 107
Bekirağa Zindanı 366
Belâgati Osmaniye 151
Belçika 387, 397, 408, 411
Belçika Kraliçesi Astrid 411
Belvü Oteli 86
Bergson, Henri 332
Beyazıt 98-99, 241, 429, 524, 530-531
Beyazıt Meydanı 180, 199, 234, 434, 488, 514
Beylerbeyi 58, 145, 297
Beyoğlu 21, 26, 64-65, 86, 92, 93-94, 97, 191, 199, 214, 372, 429-437, 452, 456, 481, 564
Bilecik 26-27, 533, 541-542, 551, 533
Blériot, Louis 82, 84, 405
Boerler 113
Boğaziçi 100, 172, 376, 420
Boğazkesen 174
Bosna-Hersek 116
Bostancı 168
Bozantallar 460
Bulgar Çarşısı 432
Bükreş 417, 419, 458

C - Ç

Caddebostanı 174
Cağaloğlu 64, 97

Cahit Bey 80
Carmen Sylva 413-414, 416, 422
Carol 275, 414
Carol, Martine 275
Cavit Bey 37, 80-81, 322, 401, 562
Cemal Paşa 25-27, 81
Cenap Şahabeddin 192
Charles I 410
Cibali yangını 308
Çanakkale 388
Çınarcık 341
Çırağan Sarayı 100
Çocuklara Mahsus Gazete 145-146
Çorum 26, 533, 541, 553
Çubuklu Korusu 359

D

da Vinci, Leonardo 67
Daladier, Edouard 123
Damacı Rıza Bey Köşkü 314
Damad Salih Paşa 519, 532
Damlataş 271
Dante Alighieri 67, 504
Darülbedayi 383
Denis Papin 67
Dersim 77
Diran 149, 298
Diran 149, 298
Direklerarası 196, 199-200, 243, 298
Divanyolu 362-363
Diyojen 346
Doktor Nazım Bey 556
Doumer, Paul 502
Douvres 408
Dr. Hüseyin Remzi 147
Duc de La Force 143

E

Ebâ Eyyub-ül-Ensârî 276
Edison 66, 504
Efrencî yılbaşı
Emin Bey 150
Emin Bülent Serdaroğlu 368, 370
Emin Lâmi 368, 371
Eminönü 174, 319-320, 429, 434
Enver Paşa 80, 83, 571
Ercüment Ekrem Talu 31, 368, 371
Erenköy(ü) 19, 59, 96, 154-155, 176, 191, 248, 271, 340, 390, 524, 531
Ermeni komitecileri 107, 173
Esat/Esed Ağa 141, 230-232, 234-236
Esseyid Mehmet Tahir 146
Ethem Paşa 314
Eyüb oyuncakları 268
Eyüplü Halid 117
Ezob 288

F

Faik Bey 108, 335, 361
Fenerbahçe 86, 173, 373, 390, 428
Fenerler İdaresi 338, 460
Ferdinand 414
Firuzaga Camii 281
Florya 166-167, 170
France, Anatole 505
Franchet d'Esperey 564
Fransa 123, 405, 502, 517, 551
Fuad Köprülü 533
Fuat Paşa 460
Fuzuli 280

G

Galata 33, 107, 303, 332
Galatasaray Lisesi 20, 88, 151, 357, 360, 367, 373-374, 377, 382, 385, 387, 389, 393, 513
Galip Kemali 413-414
Gazeteciler Cemiyeti 99
Gazi Edhem Paşa 176
Girit 116
Girit Adası 116
Gizli Ada (Verne) 149
Göksu 172-173
Göztepe 20, 352, 362
"Guano Gübreleri" (Karay) 508
Gülcehal Vapuru 537-538
Gülhane Parkı 100, 586
Gyp (Sibylle Riquetti de Mirabeau) 372

H

Hacı Ali Paşa 92
Hakkı Bey 460
Hakkı Halid 19, 260, 450
Hakkı Tarık Us 146
Halep 17, 36-39, 96, 482, 492, 567, 587, 592
Haliç 94, 400, 430
Halid Ziya Uşaklıgil 456, 561
Halil Paşa 168
Halil Rifat Paşa 401
Hamdullah Suphi Tanrıöver 20, 368, 371
Hammer tarihi 181
Hanımlara Mahsus Gazete 146
Haraşolar 87, 92-93
Harbiye 111, 302

Hasan Mellâh (Ahmet Mithat) 149
Haşimi sülâlesi 538
Hatice Sultan 595-596
Hayal 346
Hayal İçinde (Yalçın) 456
Haydarpaşa 35, 153-154, 193, 400, 551
Hayri Efendi 460
Hazreti Ali 188, 385-386
Hikmet Bey 171
Historia 143
Hitler 67, 83, 115, 346, 557
Hocapaşa yangını 308
Homère 504
Homs 494
Hugo, Victor 397, 556
Hukuk Mektebi 97, 145, 450
Hürriyet 41-42, 592
Hürriyet ve İtilâf Fırkası 28, 34, 80
Hüseyin Cahid Yalçın 456
Hüve 397

I - İ

İç-Erenköyü 313-314
İki Sene Mektep Tatili (Verne) 271
“İndir bacayı! Kaldır bacayı!” (Sadri Ertem) 529
İngiltere 57, 113, 285, 343, 407-408
İnkılâp Kitabevi 47-48, 149
İnönü gezisi 456
İskeçe 292
İsmail Müştak Mayokan 561
İspanyol nezlesi 83, 264
İstanbul Ansiklopedisi 461
İstiklâl Mahkemeleri 32, 37, 83
İsviçre 40, 408, 411, 479, 593
“İsyan Gecesi” (Karay) 516

İş Bankası 110
İştirâk 22, 516
İtalya 115, 408
İttihat ve Terakki 80, 127, 369, 460, 562
İzzet Melih Devrim 368, 371, 452-453

J

Jak Haronaçi 460

K

Kadir Gecesi 215, 243, 280-281
Kâğıthane 361
Kaligûla 67
Kanber 188
Kanlı Kavak 147
Kanlıca 280
Kanlıkavak suyu 174
Kanunu Esasi 497-498
Kapalıçarşı 95-99, 199, 213, 217, 237
Karacaahmet 585
Karacaoğlan 218, 240
Karadeğirmen Cinayeti 383
Karagözün Beyliği 147
Karaköy 97, 109, 429
Karasu 460
Kartal 339
Kavuklu Hamdi 347
Kayışdağı 82, 140, 174, 192
Kel Hasan 71
Keresteciler 308
Kıbrıslı Tevfik Bey 80
Kıyası Embiya 148, 253
Kıyamet Günü (Cami) 314
Kızkulesi 154, 438

Kirpinin Dedikleri (Karay) 23, 40,
122, 308
Komik Abdürezzak 153
"Korona" 436
Kozyatağı 313
Köşklü 98
Kral Michel 410, 412
Kraliçe Elisabeth 410
Kraliçe Marie-Christine 298
Kraliçe Viktorya 103, 113
Kruger, Paul 113
Kudüs 166, 248
"Kuzu" (Muallim Naci) 395, 542
Küçük Şamran 173
Küçükçekmece 337
Küçüksu 172, 174
Küçüksu Köşkü 585
Küllük Kahvesi 457

L

La dam o Kamelya 350
Lâleli Camii 282-283
Lamartine, Alphonse de 397
Lamelif (Çelebi) 397
Le Règne du Silence (Rodenbach)
396
Leigh, Vivian 412
Les Châtiments (Hugo) 556
Lindbergh, Charles 84
Livre de Mes Fils (Doumer) 502-503
Lombroso, Cesare 583
Londra 346, 406
Loti, Pierre 277
Lübnan 71, 121, 344, 577-578,
581-582, 594
Lülü-i Asfer 149
Lütfi Fikri Bey 77

M

Mahmut Muhtar Paşa 448
Mahmut Şevket Paşa 25, 519
Mahmutpaşa 98, 539
Mai ve Siyah (Uşaklıgil) 456, 459
Maliye Nezareti 19, 98, 108, 178,
320, 394, 463-464, 475-476, 523,
529
Manş 84, 405
Manş Kanalı 406
Marconi, Guglielmo 67
Maria Montez 412
Marie Antoinette 412
Marko Polo 584
Marsilya 351, 407-408
Matli Mustafa 401
Mebusan Meclisi binası 512
Medine 243-245, 248-249
Mehmed Halid 322
Mehmet Bey 533
Mehmet pehlivan 339
Mekke 243-245, 248-249, 251-252,
266, 492
Mekteb-i Sanayi-i Şâhâne 391
Merkezefendi 271-272
Mesarburnu 174
Meserret Oteli 506
Meyyit Yokuşu 433
Milović 105
Miltiyadi 171
Mimar Sinan 66
Minakyan Kumpanyası 383
Minelbab İlelmihrab (Karay)
35, 40, 562
Mirbeau, Octave 258
Mithat Paşa 498
Monte Kristo 102

Moskof Harbi 112, 230

Mozart 67

Mösyö de Lys 378

Mösyö Feuillet 20, 30, 357, 389

Muallim Naci 395

Muhammediye 147

Muhsin Ertuğrul 144

Musavver Tarihi Hayvanat 150

Musavver Tarihül Ümem 150

Musset, Alfred de 397

Mustafa Suphi 532

Müfid Ratib 144, 274, 368, 371, 397

N

Naima 143-144

Naki Paşa 460

Napoléon 67-68, 103, 123-124, 346, 556

Naum Paşa 408

Nazım Paşa 80

Necmettin Sadak 35, 39, 368, 372

Nedim 66, 95

Nemrut Mustafa 83

Neron 67

Nigâr Hanım 172

Nobel, Alfred 68

Norma Shearer 412

Novart 173

Nuruosmaniye 96, 98

O - Ö

Odeon 427

Osman Aykut 596

Osmanlı Bankası 19, 107-108, 321, 330-331, 334

P

Pagnol, Marcel 351-352

Pandeli 109

Paris 19, 36, 80, 84, 86, 405, 408, 417, 552

Pasteur, Louis 67

Patrona Halil 63, 66

Peck, Gregory 275

Pendik 337

Pigmalyon 219, 343

Pigmalyon Mağazası 97

Pilâv günü 357, 376-377

Plevne 112

Posta Nezareti 80

Pötişan 427, 461

Prens Konstantin 114

Prenses Selma 595-596

Profesör Gökay 180, 509

Prudhomme, Sully 397

R

Radloff 221, 239

Raphael 67

Raşid 143-144

Recaizade Ekrem Bey 393, 396, 398, 583

Receb Efendi 352

Refii Cevad 368, 372, 539

Reşit Bey 530

Rıza Raman 341

Rıza Tevfik Bölükbaşı 74, 595-596

Robespierre, Maximilien 517

Robinson 149

Rodenbach, Georges 396-397

Romanya Krallığı 410

Rus-Japon Harbi 114, 138

Ruşen Eşref Ünaydın 352, 368,
372

S - Ş

Sadeddin Bey 460
Sadrazam Kâmil Paşa 326, 533
Saffeti Ziya 448
Sait Bey 171
Sait Paşa 460
“Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye” 497
Santos-Dumont 84
Saraybosna 537-538
Sarıyer 174
Sedat Simavi 41, 592, 594
Selim Nüzhet Gerçek 368, 372
Selimiye Kışlası 438
Semih Mümtaz S. 460
Sen Jorj tablosu 103
Serab-ı Ömrüm 595
Sermet Muhtar Alus 337, 352, 368,
373
Sevr 115
Seyfi Bey 470-471
Sezar 123
Sezayınur 180
Shakespeare, William 504
Sherlock Holmes 69-70
Sinop 25-26, 399, 519, 526, 532-
533, 537-538, 540, 545, 553
Sirkeci Garı 174
Sirkeci Rıhtımı 408, 545
sitte-i sevr 359
sketing 430-431
Sosyalist Hilmi 22, 516
Sovyet Bloku 410
Sovyet Rusya 73

Sputnik 84-85
Sultan Mahmud 176
Sultan Murad 68
Sultanahmet 593, 595
Sultanahmet Meydanı 115
Sultanahmet Sanat Okulu 391
Sultanhamamı 97, 213, 335
Suriye 36, 121, 344, 482-483, 494
Süleyman Nazif 370
Sümbülefendi 271-272
Şark Ekspresi 408
Şarlo 102
Şehir Mektupları (Ahmet Rasim)
152
Şehremini Reşit Paşa 460
Şehzadebaşı 61, 64, 372, 429, 434
Şemseddin Sami 149
Şemsül maarif 362-363, 372
Şemsülmaarif Mektebi 59
Şerif Paşa 80
Şevki 173
Şeyh Zafer 460
Şihlili Mustafa Ağa 339
Şişli 177, 339, 446
Şükrü Kanadlı 352

T

Tahsin Nahit 368, 371
Talât Paşa 24, 27, 460, 533
Tâlimhane 514
Tâlim-i Edebiyat 395
Tanin 43, 115
Taşmektep 352
Taylor, Robert 412
Tepebaşı Tiyatrosu 87, 431
Teselya 114
Tevfik Fikret 122, 289

Tiryaki Hasan Paşa 144
Tokatlıyan 97-98, 432
Tontonu bahrî 152-153, 156
Tozkoparan 456
Trablus 115
Transval Harbi 113-114, 138
Turgut Reis 144, 147
Türbe-i-Halid 276
Türk Prensesi Nilgün (Karay)
41, 594
Türk-Yunan Harbi 113

U - Ü

Umumî Harp 105, 388
Unkapanı Köprüsü 372
Üç Nesil Üç Hayat (Karay) 40, 366

V

Vahid Bey 460
Vayhayvay 114
Vecihî 505
Vefa 291
Vefa Yokuşu 433
Verne, Jules 149-150, 271
Verte 350
"Vicdan" (Karay) 516-517
Viyana 103, 214
Voltaire 504

W

Wright Kardeşler 84

Y

Yakub Kadri 34, 37, 128, 150
Yalova 337-342
Yalova Safası 147
Yani Lokantası 26, 434
Yapı ve Kredi 110
Yeni Mecmua 533, 562-563, 566
Yeni Tanin 43, 127
Yıldız Sarayı 79, 88, 91, 173
Yuşa Tepesi 140, 174

Z

Zafer 17, 40, 48, 116
Zeytindağı (Atay) 561-562
Ziçini Paşa 308-309
Ziya Gökalp 27, 46, 81, 533, 563

REFİK HALİD KARAY

Memleket Yazıları -5-

Pek İyi Hatırlarım

Hazırlayan Tuncay Birkan
Önsöz Erol Üyepazarcı

Memleket Hikâyeleri'nin unutulmaz yazarı Refik Halid Karay'ın 1938-1965 yılları arasında *Tan*, *Akşam*, *Yeni İstanbul*, *Zafer* gibi dönemin en çok ses getiren gazete ve dergilerinde yayımlanan eserleri **Memleket Yazıları** dizisinde yeniden hayat buluyor. Karay'ın muharrir kimliğinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan gazeteci ve fıkracı yanı böylelikle 18 kitaplık bir diziyle okurlarına ulaşıyor. **Memleket Yazıları 1938-1965** ile Türkiye tarihinin en hareketli döneminde memleketin geçirdiği siyasi, kültürel, kentsel dönüşümler konusunda Refik Halid'in neler düşündüğü, Osmanlı geçmişini nasıl değerlendirdiği ve hatırladığı, tek parti iktidarı sırasında ve demokrasinin tesis edilmeye çalışıldığı yıllarda memleket gündemine nasıl baktığı daha iyi anlaşılacaktır.

f/inkilap.yayinlari

inkilapkitabevi

9751035244

line alışveriş: www.inkilap.com